

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANA BİLİM DALI**

BİR YERDEKİLER:

**“MAHALLENİN DELİSİ” KAVRAMI VE
ESNAFIN SÖYLEMSEL PRATİKLERİ ÜZERİNE ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Nilgün SONKAN GÜNDÜZ

ANKARA-2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANA BİLİM DALI**

BİR YERDEKİLER:

**“MAHALLENİN DELİSİ” KAVRAMI VE
ESNAFIN SÖYLEMSEL PRATİKLERİ ÜZERİNE ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Nilgün SONKAN GÜNDÜZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Aslı YAZICI YAKIN

ANKARA-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANA BİLİM DALI

BİR YERDEKİLER:

“MAHALLENİN DELİSİ” KAVRAMI VE

ESNAFIN SÖYLEMSEL PRATİKLERİ ÜZERİNE ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aslı YAZICI YAKIN

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../ 2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	v
1. GİRİŞ	1
1.1. Bir kayboluş hikayesi: Ali ve Chauncey Gardiner	1
1.2. Gerçekle Kurgunun Karşılaştırılması	8
1.3. Tezin Sorunsalı	26
2. AMAÇ VE ÖNEM	37
3. YÖNTEM ve ALAN DENEYİMLERİ	40
3.1. Alana erişim konusu	42
3.2. Çalışmanın nerelerde yürütüldüğü	57
3.3. Ne, ne kadar sürdü?	64
3.4. Esnafın alanda yönlendirmesi	66
3.5. Kategoriler	68
3.6. İnternet videoları	70
3.7. Günden kalanlar, Bana kalanlar	72
4. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	78
4.1. AKIL	79
4.2. BEDEN	136
4.2.1. Giyinme: Giydirme-Giysi	139
4.2.2. Beslenme: Yeme içme, yedirme içirme, yiyecek	143

4.2.3. Barınma: Barındırma, kalacak yer temin etme	145
4.2.4. Öz bakım: Yıkanma, temizlik.....	147
4.2.5. Tedavi-Hastalık.....	149
4.2.6. Cinsellik -açıklık.....	153
4.2.7. Çalışma-Çalıştırma	158
4.2.8. Performans: Dans- Taklit- Spor.....	163
4.2.9. Alışkanlığa ve tekrara bağlı bedensel hareketler	167
4.2.10. Taşkınlık –Bedensel Gerilim	169
4.2.11. Kötü muamele.....	171
4.2.12. Dokunma.....	172
4.2.13. Bedensel Engel	177
4.2.14. Bedenler Arası Mesafenin Ayarlanması: Proxemics	179
4.2.15. Delinin Eşyaları ve Beraberindekiler.....	190
4.2.16. Deli/Delilik Temsillerine Semiyotik Bir Bakış	193
4.3. SOKAKTA OLMA, SAHİPLİ - SAHİPSİZ OLMA	196
4.3.1. Sokakta yaşama	199
4.3.2. Evde yaşama	203
4.4. ESNAFIN GÜNDELİK HAYATI VE OYUN.....	213
4.4.1. Gündelik olan, gündelik hayat, gündeliklik ve uzam kavramları ...	213
4.4.2. Esnaf	218
4.4.3. Oyun	225

4.5. SOSYAL KONTROL.....	239
4.5.1. Politik kontrol: Mevzuatta “Deli”.....	249
4.5.2. Sosyalizasyon	253
4.5.3. Sapma	260
5. ALAN ÇALIŞMASI.....	283
5.1. “AYARSIZLAR”A AYARLI İSİMLER	283
5.2. İLİŞKİ KATEGORİLERİ: ESNAFIN TUTUM VE DAVRANIŞLARI	
295	
5.2.1. Koruma Kollama	295
5.2.2. Kovma Dışlama	312
5.2.3. İdare Etme.....	320
5.2.4. Talimat, İş, Görev Verme/Eğitme-Öğretme	336
5.2.5. Ortak Eylem.....	345
5.2.6. Deliden Performans Bekleme	354
5.2.7. Hikayeye Katılma/Oyun	364
5.2.8. Deliye Sataşmak	401
5.3. İLİŞKİ KATEGORİLERİ: ESNAFIN ANLAMLANDIRMALARI....	425
5.3.1. Deliliğin Geçmişte Yaşanan Travmaya Bağlanması	426
5.3.2. Deliliğe Zararsızlık Atfedilmesi	442
5.3.3. Deliliğe Saflık, Temiz Kalplilik, Masumiyet Atfedilmesi.....	452
5.3.4. Deliliğin Dini, Yüce, Kutsal Bir Kişilikle Bağlanması	465

6. SONUÇ: “ARTA KALANLAR”	485
KAYNAKÇA	495
ÖZET	519
ABSTRACT	520

TEŞEKKÜR

Tez danışmanlığımı kabul ederek tez yazım sürecini her şeyden önce keyifli bir paylaşıma dönüştüren, bilgisi, deneyimi, keskin görüşü, sabrı ve emeğiyle varlığını, desteğini ve güvenini hep yanımda hissettiğim, tezin gidişatını beni başıboş bırakmadan, üzerimde baskı kurmaksızın -hissettirmeden- kontrol eden, tezin her aşamasından bilfiil haberdar olan, tez için en az benim kadar kafa yoran, bana işaret levhaları, dönemeçleri, kontrol noktaları, mola ve seyir yerleri, hız sınırları belirlenmiş bir yol açan ve bu yolda sorunsuzca ilerlememi sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Aslı YAZICI YAKIN'a,

Önceden birlikte izlediğimiz “yabancı” dizileri birkaç sezondur tek başına izlemek zorunda kalan, evin sorumluklarını bana unutturan, sağladığı her türlü lojistik ve manevi destekle tezimi huzur içinde bitirmemi sağlayan eşim Mustafa'ya,

Alan çalışmasının Manisa ayağında esnafla yaptığım görüşmelerde bana eşlik eden ve bağlantıları ayarlayan ablama ve bu yaşıma kadar benden ilgisini, sevgisini, emeğini esirgemeyen tüm aileme,

Tezi okumak için heyecanlanan, beni bir an önce bitirmeye teşvik eden, tez çalışması boyunca tesadüf ettikleri “deli”lerin koordinatlarını bana bildiren, kıymetli görüş ve önerilerini benimle paylaşan tüm arkadaşlarıma, dostlarıma,

Sokakta görünür olmakla bu çalışmanın yapılabilmesini olanaklı kılan, bana dünyanın akıl olmadan da dönebildiğini, fantastik bir dünyanın sadece rüyalarda ve çizgi filmlerde olmadığını gösteren tüm “deliler”e,

Ankara ve Manisa esnafı -bu esnaflar olmasaydı bu tez yazılamazdı- başta olmak üzere, bu tezin yazılmasında konu hakkında “malumatı” olup da bilgi veren, işbirliği yapan, delileri tespit edip gözlemlemem için bana yardım ve yataklık eden, delilerle karşılaşma

anlarımdaki oyunculukları ve durumu idare ediş tarzlarıyla beni mümkün merteye “görünmez kılan”, birçok deli hikayesine konu olan canlı tanıklıklarını ve yorumlarını aktararak tezin adım adım oluşumuna farkında olmadan katkı sunan, ayrıca her şeyden önce delileri yok saymayan, delilerle “ideal” düzlemde olmasa da kendine özgü iletişim teknikleriyle iletişim kuran, delileri o ya da bu şekilde himaye ederek biraz olsun içimi rahatlatan, delilerin mahallede hem “görünür”, hem de bir o kadar “görünmez” oluşunda payı bulunan, bedavaya epey bir çaylarını içtiğim tüm mahalle ve çarşı esnafına,

Teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

1.1. Bir kayboluş hikayesi: Ali ve Chauncey Gardiner

Ali'nin bir ailesi yoktu, bir kimliği, bir soyadı, ehliyeti, pasaportu, telefonu, adresi yoktu, nerede kaldığı da bilinmiyordu. Yaz kış yarı çıplak ve yırtık yırtık giysiler içinde sokaklarda dolaşıyordu. Elinde eski püskü bir pazar çantası, sırtında kirli, küçük bir çuval taşıyarak gün boyu yürüyordu. Çantasının içinde kuruyup küflenmiş ekmekler, sigara izmaritleri vardı, çuvaldan da lüzumu halinde çekiç, çakı, sabun, kaşık gibi kişisel eşyalarını çıkarıyordu. Ali herkesle konuşmuyor, kimseden bir şey istemiyor, -kendisine bir şey verildiğinde- herkesten almıyor, bazı esnaflardan ise bazen alıyor, bazen almıyordu. Arada bir herkesin içinde giysilerini çıkarıp şehrin ortasındaki çeşmede yıkıyordu. Ali bazı esnafa kendisine ayırdıkları sigaraları almak için her gün uğruyordu. Bu sigara alışverişı esnafla Ali arasındaki bir tür selamlaşma biçimiydi. Ali esnaftan paket değil, sanki ertesi gün de dükkana uğramaya yüzü olsun diye en fazla bir iki dal sigara alırdı. Ali bazı dükkanların kapısından içeri girmeden esnafla ayak üstü sohbet ediyor, bazı dükkanlardan içeri giriyor, orada soluklanıyor, kahve ya da soda ısmarlanırsa içiyordu. Esnaf, Ali'nin dükkana bereket getirdiğine, o gelince işlerin arttığına inanıyordu. Ali'nin dükkana uğramasını, kendisine verileni -az buçuk para, sigara, ekmek, süt, yoğurt- kabul etmesini, ısmarlanan şeyi -çay, soda, kahve, gazoz- geri çevirmemesini bir ayrıcalık, bir lütuf olarak görüyordu.

Ali, ayakları toz toprak içinde, yırtık pırtık giysiler içinde dolaşırken ya da çırılçıplak çeşmede yıkanırken, yoldan geçmekte olan insanlar için sadece pis bir deliydi. Bazı insanlar Ali'nin yemek yediği yerde yemek yemiyor ve onu lokantadan kovuyordu. Ancak bu kişiler Ali ile sürekli bir ilişkisi olmayan, onu tanımayan, sadece bir anlığına gören kişilerdi. Oysa onunla ilişki kuran, onu tanıyan-bilen esnafa göre Ali deli değildi. Ama deli olmadığı gibi “normal” de değildi. O ne yaparsa yapsın, çeşmede yıkansa bile esnafın Ali Abisiydi. Bu esnafın gözünde bir sapkınlık sayılmıyordu. Zira onun çıplaklığı teşhirci bir mahiyet taşıyor, bu eylem kimsenin canına, malına, ırzına yönelik bir tehdit içermiyordu. Öte yandan, bazı esnaf da bu yıkanmanın gizem dolu, kutsal bir anlamı olduğunu düşünüyordu. Bilinmeyen bazı güçler/varlıklar Ali'ye “Yıkan!” diyor, o da yıkanıyor, arınıyordu. Dolayısıyla sapkın-sapkınlık algısı, zamana, yere, bağlama göre değişen göreceli bir kavramdı. Bir deli herkesin gözünde sapkın değildi. Esnaf Ali'yi daha çok bir ermiş, bir veli olarak görüyor, onun sözlerinde bir hikmet, halinde tavrında bir keramet arıyordu. Esnafa göre o “mübarek insan” yaz kış çıplak gezdiği halde soğuktan etkilenmiyor, üşümüyor, hastalanmıyor, araba çarptığında hastanelik olmuyor, bilakis hemen ayağa kalkıyor, üstünü başını şöyle bir silkeleyip yoluna devam ediyordu. Sirtında taşıdığı ağır çuvala koca şehri birkaç kez turluyordu. Bu herkesin harcı değildi. Bu çuvalın en az 100 kilo geldiğini söyleyen esnaflar vardı. Ali'nin aynı anda iki farklı yerde görüldüğüne yemin edenler de vardı. Kimi esnaf onun geleceği gördüğüne, bilinmeyeni bildiğine inanıyor, basiretiyle kendilerini isabetli, doğru ve iyi olana yönelteceğini düşünüyordu. Bu yüzden iş değişikliği yapma, yeni dükkan açma niyetinde olan esnaflar bu işin kendileri için hayırlı olup olmayacağını, define meraklısı olan esnaflar da nereyi kazmaları gerektiğini ona soruyordu.

Ali aklını kaybetmişti. Ama onda aklın yerini aklın boşluğunu dolduran başka bir şeyler almıştı sanki, belki de bu akıl denen şey tamamen kaybolmuyordu. Çünkü, esnafa göre Ali etrafında olup bitenlerin farkındaydı, konuşulanları anlıyor, sorulan sorulara mantıklı cevaplar veriyor, hayatına diğerlerinden biraz farklı bir üslupla da olsa devam edebiliyordu. Daha da ötesi, esnaf kendisi gibi “normal” bir insanda olmayan bazı kavrayış becerileri, yetenek ve sezgilerin onda var olduğunu düşünüyordu. Esnafın Ali’yi görüş alanında, Ali akıldan uzaklaştıkça doğaya yaklaşıyordu, Ali’yi kendine doğru çeken iki ip vardı, aklın ipleri gevşedikçe denge bozuluyor, Ali’yi sezgi ve içgüdü karmasının ipleri kendine doğru daha güçlü çekiyordu. Ama böylece doğanın ağır bastığı yeni bir denge noktası kuruluyordu.

Ali’nin keramet sahibi olduğuna dair anlatılan mistik ve gerçeküstü hikayeler çok hızlı bir şekilde kulaktan kulağa yayılıyor, bu hikaye üzerine yeni detaylar eklene eklene günbegün daha büyük, daha kolektif, daha canlı bir hikayeye dönüşüyordu. Sanki herkes dinlediği bu hikayeye inanmaya, ikna olmaya ve başkalarına anlatmaya hazırdı. Ali ise kendisi hakkında anlatılanlardan, kimliğinin aslında yeniden inşa edildiğinden habersiz, gündelik hayatın akışı içindeki döngüsünü tekrar ediyordu. Kendi düzeni içinde, her gün yollarda hızlı hızlı yürüyor, her gün bazı dükkanlara uğruyor, bazılarını pas geçiyor, her günkü gibi hayata bir yerinden tutunmaya ve hayatta kalmaya çalışıyordu. Bu arada esnaf da, dükkanı sabah erkenden her zamanki saatinde açıyor, dükkanın önü toz kalkmasın diye su serpilerek süpürülüyor, yavaş yavaş müşteriler geliyor, pazarlık yapılmıyor, çünkü “maliyeti kurtarmıyor”, para alınıyor, para üstü veriliyor, yan komşudan para bozduruluyor, “yine bekleriz, ayağınıza sağlık”, “kimisi bir şey almadan gidiyor”, “bu devirde veresiye olur mu güzel kardeşim”, saate bakılıyor, bir daha bakılıyor, sonra yoldan

geçenlere bakılıyor, Ali geliyor, Ali'nin sigaraları veriliyor, bir de içerse orta kahve, “kimisi sadece adres soruyor”, “karnımız acıktı, öğlen okundu mu”, “kaç oldu saat”, “hiç esmiyor bugün”, “dükkanın önüne park etme birader, mal indireceğiz birazdan”, “ikinci okundu”, dükkanın önüne iki sandalye atılıyor, tavlayla karışık sohbet ediliyor, “senetleri ödediler mi senin?”, “akşama daha çok var”, “size 20'ye olur, o da ayağınız alışsın diye”, derken radyodan gelen müzik eşliğinde “evlerin ışıkları bir bir yanarken” nihayet akşam oluyor, sokaklarda eve gitme telaşı başlıyor, her zamanki saatinde dükkan kapanıyordu. Derken günler böyle akıp giderken gündelik hayatın akışında pat diye bir kırılma oluştu ve günlerden bir gün Ali ortadan kayboldu. Ali bu noktadan sonra benim için bir roman kahramanına dönüştü.

Esnafın Ali'ye ayırdığı sigaralar birikiyor, Ali onları almaya gelmiyordu. Üst üste birkaç gün Ali'den haber alamayınca esnaf meraklanmaya başladı. İlk başta Ali'nin ölmüş olabileceği akıllarına geldi, ama bu ihtimale inanmak istemediler. Birkaç gün geçtikten sonra, ölmekten başka “Bir ihtimal daha var” diyerek endişe içinde bütün hastaneleri, karakolları elbirliğiyle aramaya başladılar. En sonunda Ali'nin izini akıl hastanesinde –yeni adıyla Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi- buldular. Esnafa Ali'nin kendisini ana haber bülteninde gören nüfuzlu bir siyasinin özel talimatıyla akıl hastanesine yatırıldığı söylenmişti. Esnaf hemen toplanıp yanında birkaç paket sigarayla Ali'yi ziyaret etmeye gitti. İlk başlarda nasıl olsa Ali'nin bir yolunu bulup hastaneden kaçacağını tahmin ediyor ve onu çok geçmeden yeniden görebileceklerini umuyorlardı. Ancak, Ali bir türlü geri dönmeyince esnaf Ali'nin boşluğunu hissetmeye ve onu ne çok özlediğini fark etmeye başladı. Bunun üzerine Ali'yi hastaneden çıkarma planları yapıldı. Öncelikle Ali'yi hastaneden çıkarabilmek için gerekli olan prosedürü araştırdılar. Ancak karşılaştıkları durum sıkıntılıydı. Ali'yi

hastaneden çıkarabilmek için ya hastanın yeşil karta sahip olması gerektiğini, ya da orada kalınan süre boyunca ödenmesi gerekli bir para olduğunu –günlüğü 180 lira- ve daha kötüsü her halükarda hastanın birinci derece yakını olmak gerektiğini öğrendiler. Esnafın bildiği kadarıyla Ali'nin bir ailesi, bir yakını yoktu. Yine de Ali'yi hastaneden çıkarmaya yarayacak bir nüfus cüzdanı ve yeşil kart çıkartmak için, sağa sola haber salındı, sorup soruşturup varsa Ali'nin yakınları bulunmaya çalışıldı ve sonunda bir abisi olduğu ortaya çıktı. Abi ile birlikte artık Ali'nin de herkes gibi bir soyadı olduğu öğrenilmişti. Ancak kimlik çıkarmak için Ali'nin abisi esnaftan yüklü bir para isteyip para koparmaya çalışınca esnaf bu parayı vermedi ve Ali bu kez de bir kimlik belgesine kavuşamadı. Aradan bir süre geçtikten sonra, Ali yine devletin kontrolünde akıl hastanesinden çıkarılıp bir ilçedeki bakım evine yerleştirildi.

Ali'nin bu yeni hayatından bahsederken esnafın yüzü asık, gözleri doluydu, sanki ölen birinin ardından konuşur gibi konuşuyorlardı: *“Ali'nin bakım evine yerleştirilmesi onun için iyi oldu, sıcak bir çorba olsun, temizliği, banyosu olsun... Ama biz ona çok alışmıştık, onu çok özliyoruz. O çok başka, çok mübarek, Allah dostu bir insandı.”*

Jerzy Kosinski'nin (2012, 7-115) Being There adlı romanındaki Chauncey Gardiner'ın (C.G.) hikayesi Ali'nin hikayesi ile birçok yönden benzerlik gösteriyor. C.G., -çok küçük yaşından beri- "İhtiyar" diye anılan varlıklı bir adamın malikanesinde kendisine verilen bir odada barınmış ve evin sınırları dışına adım atmamıştır. C.G.'nin bir ailesi yoktur, ailesinden ona kalan, annesinden miras bir akıl zayıflığıdır. "İhtiyar" kendisine binanın sınırları dışarı çıkarsa akıl hastanesine yatırılacağını söylediğinden, C.G. vaktini bahçede dolaşarak, bahçıvanlık yaparak ya da odasında televizyon seyrederek geçirir, yemeklerini odasına getiren evin hizmetkarı dışında kimseyi

görmez, kimseyle konuşmaz. Bahçe ile uğraşmak onu sakinleştirmekte, mutlu etmekte, ona kendini iyi hissettirmektedir. C.G.'nin hayata ve insan ilişkilerine dair tüm bilgisi, bahçede gözlemediği şeyler ve televizyondan duyduğu/gördüğü imgeler üzerinden şekillenmektedir. Bir gün "İhtiyar" ölür, malikaneye emlak şirketinden görevliler gelir ve C.G.'den ihtiyarla arasındaki resmi bağı kanıtlamasını isterler. Ancak tüm çabalara rağmen C.G.'yi İhtiyara ve o güne kadar yaşadığı yere akrabalık, iş ya da hizmet ilişkisi gibi bir sebeple bağlayan herhangi bir kayıt bulunamaz, bu yüzden C.G. ilk kez evin sınırları dışına adım atmak zorunda kalır. Elinde eski bir bavul ve üzerinde modası geçmiş bir takım elbiseyle sokaklarda yürürken bir limuzin C.G.'ye çarpar. Limuzinde bulunan E.E. zengin ve nüfuzlu bir iş adamının karısıdır; hafif yaralanan C.G.'yi arabaya alarak kendi malikanesine götürür ve eşiyle tanıştırır.

E.E.'nin kocası Benjamin Rand oldukça yaşlıdır, müzmin bir hastalığın pençesinden kurtulmaya çalışmakta ve evde tedavi görmektedir. Hayli nüfuzlu bir işadamı olan Bay Rand, C.G.'yi aralarında ABD Başkanının da olduğu önemli politikacılar, iş adamları, büyükelçiler, medya temsilcileri gibi birçok önemli şahsiyetle tanıştırır. Bu karşılaşmalarda kelime hazinesi sınırlı olan C.G., ömrü boyunca televizyondan duyduğu bilgileri kendi bahçıvanlık deneyimleriyle harmanlayarak konuşur, basit ve kısa cümleler kurar, bazı saçma sapan aforizmalar üretir, ancak onunla tanışan herkes bu sözlerin altında derin anlamlar olduğunu düşünür ve C.G.'nin bir bilge olduğu kanaatine varır. C.G.'ye herkes kendi dünyası, algısı, beklentisi üzerinden bir anlam yükler, değer atfeder ve onunla bu temelde ilişki kurar. C.G.'yi yeniden ve kategorik olarak inşa eden, kuran, etiketleyen ve bir kalıba sokan şey, esasen onun üzerinden beklentiler geliştiren, planlar yapan, hakkında hayaller kuran bu kişilerin kendi toplumsal kültürel çerçeveleri ve ideolojik

zeminleri/duruşları temelinde C.G. hakkında kurduğu temsillerdir. Roman boyunca C.G. ile tanışan hemen herkes C.G.'nin geçmişini araştırır ve onun hakkında bilgi toplamaya çalışır. Ancak kimse onun hakkında doğum, ölüm, miras, hastane, sosyal sigorta, askerlik, suç kaydı, ehliyet, kredi kartı, vergi ya da ticaret kaydı türünden en ufak bir kayıt ve belge dahi bulamaz. C.G.'nin geçmişi adeta bomboş bir sayfa gibidir. Bu boşluklar herkesin kendi dünyası, algısı, beklentisinin yön verdiği bir bakış ve anlayışın etkisiyle, hayal gücünün sınırları çerçevesinde doldurulur. Bir diğer deyişle, geriye dönük bu boşluk doldurmalar boşluk dolduran kişilerin fantezilerinin bir yansımasıdır.

Romanın sonunda C.G., E.E. ile birlikte nüfuzlu kişilerin katıldığı bir partiye katılır, partide bulunan bazı kişiler küçük gruplar halinde sohbet etmekte, bazıları balo salonunda dans etmekte, bazıları C.G.'yi ilgilendiren önemli gelecek planları yapmakta iken C.G. sıkılmaktadır, C.G. çok geçmeden patlayan flaşların arasından kendisine bir yol açarak balo salonundan ayrılır, dışarıya bahçeye çıkar, onun için tanıdık olan, onu hep mutlu eden, sakinleştiren, kendi uyumuna göre hareket etmeyi öğrendiği bahçeyi adımlarken C.G.'nin içi huzur doludur. C.G. üzerindeki takım elbisesi, başındaki fötr şapkası, elindeki şemsiyesi ve yüzündeki hep o sakin ve kayıtsız ifade ile bahçede bir müddet yürüdükten sonra, gölün kenarına gelir, yolda yürürmüşçesine bir rahatlıkla göl suları içinde yürümeye başlar, gölün içinde batması gereken bir derinliğe ulaştığı halde suya gömülmez ve suda yürümeye devam eder. (C.G.'nin hikayesine ilişkin olarak bu paragrafta anlatılanlar, Kosinski'nin "Being There" adlı romanının sinema uyarlamasında, Hal Ashby'nin yönettiği 1979 yapımı aynı adlı filmde yer almaktadır, romanda ise gölde yürüme bahsi geçmemektedir.)

1.2. Gerçekle Kurgunun Karşılaştırılması

Gerçek bir hikaye ile kurgusal bir metnin kahramanının hikayesi arasında bir karşılaştırma denemesi, aynı zamanda bu kişilerin ne kadarını başkalarının oluşturduğunu bilmediğimiz hikayelerinin gerçekliğinin, ya da bu hikayelerin ne kadarının gerçek ne kadarının kurgu olduğunun tartışmaya açılması bağlamında elverişli bir vasıta. Bir yandan kimsesiz, sahipsiz, kimliksiz, mülksüz, geçmişi olmayan bir durumda başkalarının yardım ve desteğine muhtaç halde "bir yerde" kalmak, konaklamak, sokaklarda dolaşarak kendilerini ilk defa gören insanlar tarafından tuhaf bulunmak ve doğaya yönelmek/yaklaşmak; öte yandan iki "kahraman"ın da bir etiketleme sürecinin nesnesi olması, çevrelerindeki kişilerin her ikisiyle de kendi değer yargıları, kültürel referansları üzerinden ilişki kurması, ikisinin de kayıp geçmişlerine dair boşlukların doldurulması, her ikisi için de akıl hastanesinin bir tehdit unsuru ya da nihai bir son olması, dolayısıyla bu kurumun hayatlarında bir karşılığının olması, ikisinin de -kendi tercihi olsun ya da olmasın- hikayenin sonunda kaybolması, tanıdık çevre ve ilişkilerden kopması açık olarak görünen benzerliklerdir.

Ali ve C.G., her ikisi de kimsesiz ve sahipsiz kişilerdir. C.G.'nin babasının kim olduğunu kimse bilmez, annesi yıllar önce, o daha çok küçükken ölmüştür; Ali'nin bilinen bir ailesi, kimsesi yoktur. İkisi de esasen yalnız bir hayat sürmektedirler ve hikayenin belli bir noktasına kadar sadece isimleri vardır, soyadları yoktur. Dahası, bir soyadı kullanmaları da gerekmez, bir nüfus cüzdanları, kimlik belgeleri ve bu belgeleri kullanmaları için bir sebepleri de yoktur. Ali akıl hastanesine yatırılıncaya kadar kimse onun soyadını, ya da bir soyadına sahip olup olmadığını bilmiyordu. Anlaşılan o ki, Ali'nin doğduğunda nüfus kütüğüne kaydı yapılmış, ama ilerleyen yıllarda devletin

resmi kurumlarıyla herhangi bir ilişkisi olmamıştı. Ali akıl hastanesinden çıkması için gerekli olana kadar bir kimlik belgesine de ihtiyaç duymamıştı. Şans eseri/kazaen doğduğu için “Chance” ismiyle çağrılan C.G.’nin de sadece adı vardır; sonradan bir yanlış anlaşılma sonucu Gardiner’e dönüşen “Gardener” gerçek bir soyadı değil, kendisinin bahçıvan olduğunu vurgulamak için -bir anda- ağzından çıkıveren, resmi geçerliliği olmayan uydurma bir kelimedir. Oysa kişinin adı, onun hayatıyla yakından ilişkilidir. Adın gündelik hayatta kullanılma sıklığı, -iyi ya da kötü yönde- hayatın içinde çeşitli eylemler yoluyla bırakılan izlerin yoğunluğuna işaret eder. Sahip olunan bu adla, gerçekleştirilen eylemlerin faili belirginlik kazanır ve kişi diğer insanlardan ayırt edilir. Bu ayırt etme çok sayıda kişinin bir arada yaşadığı modern kent hayatında –genellikle- ancak bir soyadı ile mümkündür. Soyadı olmamak ya da soyadını kullanmaya ihtiyaç duymamak, söz konusu kişinin resmi bir iş ve işlem yapmadığını, devlet kurumlarıyla bir bağı olmadığını ve devlet arşivlerinde kaydının bulunmadığını, gündelik hayatta çevresindeki kişiler ile informel ilişkiler kurduğunu; gündelik hayatın birçok alanındaki - adli, ticari, mali, siyasi, sosyal - faaliyetleri düzenleyen kurumlar ve kurumsal düzenlemelerin dışında, bu alanlardaki kural ve süreçlerden habersiz bir hayat sürdürdüğüne işaret eder. Bu hayat, modernitenin ürettiği kurumsal yapıların, kuralların ve ilişkilerin uzağında bir hayattır. Her şeyin kaydının tutulduğu, rasyonel aklın hakimiyetindeki bürokratik bir işleyişin dışında devam eden kayıt dışı bir yaşamdır. Öte yandan kişinin adı ve bu adın resmi kayıtlardaki karşılığı, o kişinin yaşadığına dair bir işaret, en azından geçmişte de olsa bir yaşam belirtisidir. Gerçekten yaşamakta ya da yaşamış olduğunu kanıtlamanın en genel, en alışıldık, en açıklama gerektirmeyen yolu kişinin adının resmi kayıtlarda görünmesi, kayda geçmesidir. Aksi halde yaşadığını ispatlamak külfeti, yaşadığı halde kayıtlarda izi olmayan kişiye aittir.

Bu durumda varlığı belgelere, dosyalara, kayıtlara yansımayan bir kişinin yaşayıp yaşamadığı, ne kadar yaşadığı da tartışmalı hale gelmektedir. Kişi sağ, gerçek hayatta fiziken yaşıyor, nefes alıyor olsa bile bir ölüyle aynı muameleyi görmektedir. Kişinin resmi kurumlarca tasdik edilmeyen varlığının, informal ilişkilerinin resmi kurumlar nezdinde bir karşılığı yoktur. Bu kişi medeni haklarını kullanma konusunda bir hak iddia edemez. Bu kişi “ne yaşar, ne de yaşamaz”. Görünmeden yaşamamanın bedeli budur.

İki hikayenin örtüşen bir diğer konusu, Ali’yi de C.G.’yi de birilerinin himaye ediyor olması, her ikisinin de birileri tarafından korunup kollanmasıdır. Kendileri bunun farkında olsun ya da olmasın, kendi hal ve gidişatları hakkında bir fikir sahibi olsun ya da olmasın, gelecekleri hakkında kaygılsın ya da kaygılanmasın, kendilerine ilişkin bir düşünceleri, yargıları olsun ya da olmasın bu durum değişmiyor. Birileri onlar için, onlar adına kaygılanıyor, onların korunması gerektiğini, korunmaya muhtaç olduğunu düşünüyor, onlar için iyi olana karar veriyor, kararları uyguluyor, plan yapıyor, önlem alıyor, onlar adına hareket ediyor, bu kişilerin yerine geçerek onlar için iyi ve doğru olanın ne olduğuna karar veriyor. Özellikle, Ali ve C.G.’ye yapılan kalacak yer sağlama şeklinde gerçekleşen barınma eksensiz yardımlar üzerinden, korunmaya muhtaç olduklarını düşündükleri kişilerin hamiliğini üstlenen kişilerin “dış dünya”yı nasıl anlamlandırdıklarına dair bir belirleme yapılması da mümkündür: C.G.’nin hamiliğini üstlenen İhtiyar Adam, C.G.’ye dış dünyanın kötülüklerinden koruyan bir barınma imkanı sağlar ve onu malikanenin sınırları içine hapsederken, Ali’nin iyiliğini düşünenler Ali’yi akıl hastanesine yatırarak ona barınma imkanının yanı sıra tedavi imkanı da sağlarlar. Her iki durumda da hamilerin bakış açısından dış dünya, yani sokaklar tehlikeli görülür. C.G. için dış dünyada -

malikanenin duvarlarının ötesinde- çok sayıda insan, kontrol edilemeyen değişken vardır. Ali için ise aynı dış dünya eylemlerinin görünür olduğu, kamusal eylemin gerçekleştiği bir açık alan olarak tarif edilebilir. Ancak bir farklılık, C.G.'nin Ali ile karşılaştırıldığında en azından ünlü olana dek sokakta dahi görünmez oluşu, Ali'nin ise görünür olmak için ünlü olmasının gerekmediğidir. Bu anlamda, Ali'nin akıl hastanesine yatırılmasında esasen çıplaklığı belirleyicidir, çıplaklığı onu görünür ve ünlü kılar. Çeşmede çırılçıplak yıkandığı için haber olur. Ali için sokak çıplaklığının görünür olduğu, kamu düzenini bozan eylemi sergilediği düşünülen bir uzam teşkil eder. Bu anlamda akıl hastanesine yatırılmakla Ali görünür olandan görünmez olana, görünür kılan alandan görünmez kılan alana geçmiş olur. Bununla birlikte burada oluşan bir paradokstan bahsedilebilir; Ali akıl hastanesine yatırılmakla sokaklarda görünmez, ama hastane kayıtlarında görünür, böylece kurumsal olarak bir görünürlük kazanır. Dolayısıyla bu sefer sokağın görünmez kılan alanından hastanenin görünür kılan alanına geçmiş olur. Bu yönüyle akıl hastanesi aynı anda hem bir görünürlük hem de bir görünmezlik uzamı teşkil eder. Benzer biçimde sokak da kişiyi hem görünür kılar, hem de gözlerden saklar.

Öte yandan her iki hikayede de korunmaya muhtaç olduğu düşünülen kişiye sağlanan koruma ve kollamanın da bir sınırı vardır: İhtiyar zamanında C.G.'ye malikanenin bir odasını tahsis etmiştir ve C.G. malikanenin sınırları içinde kapalı ve dışarıdan izole bir hayat yaşasa da her öğün yemeği getirilmekte ve bakımı yapılmakta, evin sınırları içinde korunup kollanmaktadır. Ancak bu koruma, malikanenin sınırları dışında bir korumayı taahhüt etmez. Onu korumak için, onun iyiliği adına C.G.'nin içeride tutulması söz konusudur, sınırlardan dışarı çıkarsa akıl hastanesine yatırılmakla ve orada bir hücreye kapatılıp unutulmakla tehdit edilir. Yani İhtiyar, koşullara göre

C.G.'nin hem kurtarıcısı hem de celladı olabilir, duruma göre her iki rolü de üstlenebilecek olan bu anahtar kişilik, hangi role bürüneceği konusundaki seçimi C.G.'ye bırakır. Burada İhtiyar'ın C.G.'ye yönelik koşullu emniyet sağlama-tehdit etme sarkacında gidip gelen nasihatleri, ikazları, dayatmaları üzerinden aslında deli ve delilik hakkındaki düşünceleri belirginlik kazanmaktadır. Bu sözler ve düşünme biçimi kişinin/İhtiyarın ideolojik duruşunu, yaşam felsefesini ve zihin haritasını da ele vermektedir. İhtiyarın C.G.'ye yönelik sözleri üzerinden şöyle bir zihin okuması yapılabilir: “Bu kapıdan çıkarsan bir daha giremezsin, ya sev ya terk et, ama terk etmezsen senin için daha iyi olur, burası sana yeter, zaten gittiğin yerde mutlu olamazsın, ayrıca dışarıda merak edilecek bir şey de yok, dışarı çıkarsan nereye gideceğini sanıyorsun? Gideceğin tek yer bir akıl hastanesi olabilir, çünkü delilerin yeri akıl hastanesidir. Ben sana bir ayrıcalık tanıdım ve güzel bir ortam sağladım, bunun kıymetini bil. Sen de bir delisin bunu unutma ve aslında buraya değil oraya aitsin, şu an benim sayemde aslında olman gereken yerde değilsin, dışarı çıkarsan gerçekte ait olduğun yere girersin, bir fare gibi kapana kısıılır ve tamamen unutulursun, kimse adını bile hatırlamaz.”

Ali ve C.G., ikisi de ufak tefek kişisel eşyaları dışında kendilerine ait olan, üzerinde hak iddia edebilecekleri herhangi bir mülk sahibi değillerdir. Bu yüzden ikisi de kendine ait bir yerde kalmaz, birilerinin yanında, “bir yerde” kalır ya da konaklarlar. Ali'nin nerede kaldığı bilinmezken, C.G. önce İhtiyarın malikanesinde kendisine ayrılan bir odada, sonra tesadüflerin gelişmesiyle bir başka malikanede kalır. Dolayısıyla bu kişilerin kaldıkları yere ilişkin bir sahiplik duygusu geliştirip geliştirmedikleri bilinmemekle beraber, bu duygunun kalınan yerle kişi arasında kurulan güçlü bir aidiyet bağıını ifade etmesi uzak bir ihtimal gibi görünüyor. Kalınan

yere bağlanma derecesi büyük ölçüde o yerle sabit ve sürekli bir ilişki kurmakla ilişkilidir. Orada geçirilen ya da geçirilmesi öngörülen zaman kavramı yine önemli bir değişkendir. Bununla birlikte bu kişilerin kaldıkları yerle kurmuş olabilecekleri bağla, bu bağın derecesi ile ilgili yapılan değerlendirmeler tamamen kişisel değerlendirmelerdir, bu bağın olup olmadığı bilinemez. Bu kişilerin psikolojik durumları üzerinden değil, gözlemlenebilir olan kamusal eylemleri üzerinden bir değerlendirme yapılabilir. Bu anlamda bu kişiler, bir yerdekilerdir. Bir yerdeyken ne hissettikleri konusunun ise değerlendirmem dışında kaldığını özellikle vurgulamak isterim. Bununla birlikte C.G.'nin yeni hayatındaki özlemi kaldığı yere/odasına değil, bahçeye yöneliktir. Bu özlem, doğa-kültür gibi bir ayırım üzerinden düşünmek gerekirse eğer C.G.'nin doğaya yöneldiğinin bir göstergesi olarak tahayyül edilebilir elbette. C.G., bahçe, bahçıvan, bitki, toprak, su, kök, yeşillik, çiçek, güneş, yağmur, zararlı böcekler metaforları üzerinden, Ali ise çıplaklığı ve kendisinin güçlü sezgileri, içgüdüleri olduğuna dair anlatılan hikayelerin kahramanı olması üzerinden doğaya yakın durur. Ali ve C.G., her ikisi de yürür, dolaşırlar. Ali şehrin sokaklarında, caddelerinde belli bir güzergah/hat boyunca yürür ve yolu üzerindeki belli dükkanları uğrak noktası kılarak yürütmesine devam eder. C.G. ise sokaklar hakkında bir şey bilmez, bahçede “daracık yollarda, çalılıklarla ağaçlar arasında” (Kosinski, 2012:8) yürür. İkisi de kendini güvenli ve huzurlu hissettiği bölgelerde/alanlarda hareket ederler.

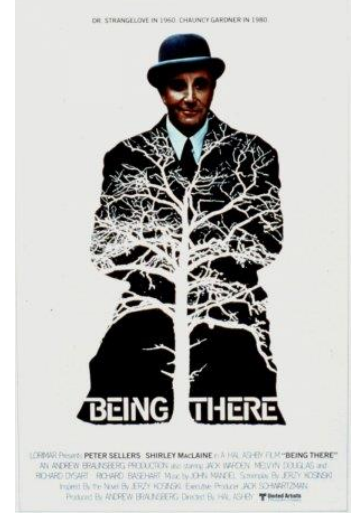
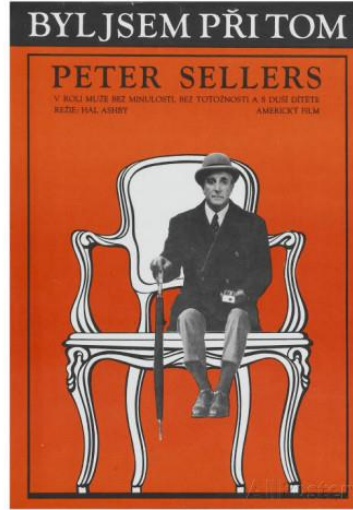
Her ikisi de bilinmeyi, değişik ve yabancı olanı merak etmez ya da merak etseler bile bu merak duygusu yeni yerlerin ve insanların keşfi için bir eylemi tetiklemez. C.G. –başlangıçta- bahçenin sınırlarını hiç aşmadığı halde, duvarın öte yanında akıp giden hayata karşı en ufak bir merak duymaz. Ali her gün yeni bir sokak

keşfetmez, aksine alıştığı bir güzergahta yürür. Ali'nin daha önce hiç geçmediği sokakları merak edip etmediğini bilmiyoruz, ancak şu rahatlıkla söylenebilir, Ali'de bilinmeyene karşı bir merak duygusu varsa bile bu ilgi, yeni yerlerin keşfedilmesi bakımından onun için görünür bir eyleme dönüşmez. Bu ilgisizlik duygusunun kurulu düzen fikri ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Her ikisinin de bir düzeni ve bu düzeni kuran, işleten tekrara dayalı eylemlerden oluşan bir döngüsü; tekrar ettikleri eylemlerin, takip ettikleri düzenin kendilerince bir anlamı vardır. Alışlagelenden farklı bir şey yapma ya da farklı insanlarla tanışma, yeni yerler, sokaklar keşfetme gibi bir yönelimleri olmadığı için alıştıkları şeyleri yaparlar ve bu da düzenlerinin bir parçası sayılabilir. Bununla birlikte koşullar kendi istekleri dışında değiştiğinde, başka bir düzenin oyuncularına haline gelerek kendilerince uyum sağlar ve yaşamaya devam ederler. C.G., malikaneden dışarı çıktığında o güne kadar hiç görmediği, yabancı olduğu sokaklarda yürüyerek yine bildiği bir şeyi yaparken; o güne kadar bir elin parmaklarıyla sayılacak kadar az sayıda insanla yüz yüze gelmiş olsa da, sokakta daha önce hiç görmediği insanlarla karşılaştığında -davranışları, sözleri biraz tuhaf karşılanmakla birlikte- ilişki kurabilir. Acemice de olsa dışarıda süren oyuna bir yerinden katılır. Ali de kendi isteği dışında akıl hastanesine kapatıldığında, oradan kaçmaz ve hastanenin duvarları dışına adım atmaz. O da içeride süren oyuna bir yerinden katılır. Duvar metaforu, Ali ve C.G. için alışılan, tanıdık olan, kurulu düzen ile farklı, yabancı, ne vadettiği belirsiz yeni düzen arasındaki bir kapı işlevi görür. Bu metafora bağlı olarak düşünülebilecek kapı imgesi de Ali ve C.G.'nin buldukları mevcut alanlar üzerinden bağlama göre bir iç-dış ayrımı okuması yapılmasına olanak sağlar. Kapının açılması/kapanması aynı zamanda bir işlevi de yerine getirir. Nitekim, malikanenin kapısı C.G.'yi içeriden dışarıya –

bahçeden sokağa- salar, akıl hastanesinin kapısı Ali'yi dışarıdan içeriye –sokaklardan akıl hastanesine- tıkar.

C.G.'nin hikayesi üzerinden, dışarı-sı-ıçerisi bağlamında dikkat çeken bir başka detay da şudur; Romanda C.G. bir gün "İhtiyar" aniden ölünce, emlak şirketinin avukatları tarafından kapının önüne koyulur. Bu noktadan sonra Chance, tamamen yabancı olduğu bir dünyanın kapılarını aralayacak ve yeni dünya, yani dışarı-sı ile tanışacaktır. Hikayenin en can alıcı noktasının burası olduğu düşünöldüğünden olsa gerek, "Being There" adlı film 1984 yılında Türkiye'de vizyona girdiğinde, Türkçeye çevrilirken "Merhaba Dünya" adıyla çevrilmiştir. Film için uygun görölen başlık, gündelik dildeki çağrışımları bakımından dünyalı olmayan birinin dünyayı selamlama biçimine, bu iki alan/dünya arasında ve dolayısıyla bu farklı dünyaların sakinleri arasında yapılan bir ayrıma işaret etmektedir. Film için uygun bulunan başlık, içeri-si-dışarı-sı ayrımı ile ilgili çağrışımlar içerdiği gibi C.G.'nin o dünyaya ait olmayan, bir çeşit uzaylı olduğunu ima etmektedir. C.G. nereden bakıldığına bağlı olarak, dışarıdan içeriye adım atmakta ve yeni mekanına, yani dünyaya "merhaba" demektedir. Demek ki C.G. önceden dünyada değildir, dünya dışındadır, "uzaydadır". Kendisi de dünyalı değil, "uzaylıdır". Gündelik dilde dünya-uzay, dünyalı- uzaylı kavramları birbirleri ile bağlantılı ve bazen de birbirinin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Bu ikili karşıtlığı dile getiren önlü bir karikatürde bir uzaylı, koltuğunun altına sıkıştırdığı bir seccade ile uçan daireden iner ve ilk gördüğü insana "Selam dünyalı, kible ne tarafta?" diye sorar. Dolayısıyla bu anlamda, içeride olanın bakış açısından dışarıda olmak "uzaylı" olmaktır.

Ali ve C.G. arasındaki bir başka benzerlik bedenleri üzerinden kurulabilir. Zira, her ikisinin bedeni ile gündelik meşguliyetleri arasında bir uyumdan söz edilebilir. Ali ve C.G.'nin gün içinde sürekli tekrarladıkları yürüme, beraberinde yük ya da bir şey taşıma (çanta, çuval, TV kumandası, şapka) ya da eğilerek bitkileri seyretme, toprağı çapalama, ayakta dikilme gibi bedensel hareketler bedenlerini bir forma sokar ve bedenleri bu yolla bir kimlik kazanır. Beden gündelik olana uyum sağlamayı öğrenirken aynı zamanda çevredeki insanlar tarafından okunmaya hazır bir metin haline gelir. Örneğin çok yürüdüğü için Ali'nin kaslı bir vücudu vardır ve esnaf “Vücudunda hiç yağ yok.” derken kendisini Ali ile kıyaslar. Ali'nin bedeni üzerinden okunan bu bilgi, hem Ali'yi tanımlama hem de esnafla Ali arasındaki farkları ortaya çıkaran, benzerlikleri gösteren bir karşılaştırma işlevi görür. Bu karşılaştırmanın esnafta yarattığı hissiyat şöyle ifade edilebilir: “Ali bütün gün gezebilir, yürüyebilir, çünkü onun yapmak zorunda olduğu bir iş, beklemek zorunda olduğu bir dükkan yok. O yüzden adamın her yeri kas...Ama ben, sabahtan akşama kadar dükkandan ayrılamam, dolayısıyla istesem de bütün gün yürüyemem. Benim vücudum hep yağ, bende hiç kas yok ama çok şükür bir işim ve bana yemek yapan bir karım, çoluğum

çocuğum, sofraya hep beraber oturduğum bir ailem var.” Bu hissiyatın arka planında yoksunluk ve sahiplik arasında gidip gelen; belki de esnaf açısından bir ödün verme olarak da nitelenebilecek gizli bir mekanizma çalışıyor gibidir. Bu aygıtın prospektüsünde de “Bazı şeylere sahip değilseniz, bazı şeylere sahip olduğunuz içindir. Ne de olsa bazı şeylere sahip olmamak/yoksunluk, bazı şeylere sahip olduğunuz anlamına gelir. O halde, isyan etme, şükret.” yazılıdır denebilir.

Diğer taraftan, her ikisinin de, tarihsel olarak delilikle yakından ilişkili olduğu tahayyül edilmiş olan, su ile bağından söz edebiliriz. Tarihsel süreç içinde suyun, deliliğin tedavisinde, deliliğe karşı kullanıldığını ya da su ile delilik arasında ayrılmaz bir bağ kurulmuş olduğunu görürüz. Katı olan aklı, sıvı olan ise belki de elde tutulamazlığı üzerinden yapılan bir analogi ile deliliği işaret etmiştir (Foucault, 2015, 23-83 & 2011, 85-89). Bu anlamda, karikatürlerde delinin başının üzerinde çizilen bir huni ile imlenmesi de bu akışkanlık ile ilişkili olarak yorumlanabilir. Ters dönmüş huni bu kişinin normal olmadığını ve belki de aklın vücuttan -ters yönde aktığının/uçup gittiğinin bir işareti biçiminde de okunabilir. Elimizdeki iki hikayede ise Ali ve C.G.’nin her ikisi de su ile ilişki içindedir: Ali çeşmede yıkanır; C.G. ise hikayenin sonunda karadan suya, bir göle girerek göl suları içinde yürür. Bunun bir çeşit arınma ritüeli gibi, deliliğinden arınma, aklını bulma çabası olduğunu söylemek, su ve delilik arasında tarihsel olarak tahayyül edilen bir semiosis sürecini hem yeniden üreterek dolaşıma sokmak hem de Ali'nin ve C.G.’nin de bu bağı bildiği manasına gelir. Oysa Ali bunu bilebilir ya da bilmeyebilir, kendisine esnaf tarafından yıkanması söylenmiş olabilir, belki suyu ve banyo yapmayı belki de bu tür bir performans sergilemeyi seviyordur. Jerzy Kosinski ise yazar olarak bu bağ üzerinden yazmış dahi olsa metinlerin okurcul olduğu da bilinir, kısacası okur bu yorumu yapmayabilir de.

Sonuç olarak bu bağlantıları burada sözü geçen kişilerin kurup kurmadığı üzerine düşünmek, hem bu tez çalışmasının akıl yürütme biçiminden oldukça üstten bir değerlendirme hem de sosyal antropolojik yaklaşımın dışında iktidar- rasyonellik- akıl ilişkisini yeniden üretmek olurdu. Bu hikaye içinde, hayli tartışmalı olsa dahi "akıllı" ya da "aklı başında" olduğu varsayılanlar olarak bizlerin bu anlamlandırmadan uzak durması gerektiğini söylemek dahi bir üst dili yeniden yaratacaktır. Sonuçta delilik ve akli başında olmak arasındaki sınırlar her zaman olduğundan daha da bulanıktır.

Ali de C.G. de, başkaları tarafından tuhaf karşılanabilecek davranışlar sergilerler. Ali, anadan doğma çeşmede yıkanır, sonra hiçbir şey olmamış gibi giyinip yoluna devam eder ve çantasında, çuvalında kurumuş küflenmiş ekmekler, sigara izmaritleri taşır, bunları kendine yük eder. Kaldırımında yarı çıplak uzanır; kalkmak istemezse -polisler dahil- kimse onu olduğu yerden kaldıramaz. C.G. ise İhtiyar'ın ölümü ile birlikte yıllardır yaşadığı malikanedен dışarı çıktığında, sokaklarda yürümeye başlar ve yol boyunca televizyondan öğrendiği şeyleri taklit eder; şapkasını çıkarıp hiç tanımadığı insanlara selam verir. Bir trafik polisine yolda gördüğü bir ağacın çok hasta olduğunu söyler. Evden çıkarken yanına aldığı kendi televizyon kumandasıyla elektronik eşya satan bir dükkanın vitrinindeki televizyonun kanalını değiştirmeye çalışır.

Ali ve C.G.'nin hikayelerinin karşılaştırılmasına dair aşağıdaki başlıklar altında bir değerlendirme yapılabilir:

İkisinin de bir etiketleme sürecinin nesnesi olması:

Ali ile ilgili olarak, insanlar delinin davranışının yorumlanması ve anlamlandırılması konusunda bir etiketleme sürecinin etkisinde kalarak anlam

üretirler. Ali her ne kadar deliye benzese de, ona kutsal bir anlam yükler ve ürettikleri bu bilgiyi aktarırlar. Bu bilgi yayılır ve diğer esnaf da Ali'yi bu referanslarla değerlendirir. Yani “nasıl başlarsa, öyle devam eder”. Burada Ali'ye yapışan etiket deli etiketi değil, kutsal bir kişilik etiketidir. Ali hakkında üretilen bilgiye dayalı referanslar, Ali'yle temas eden diğer kişilere taşınır. Ali yürüdükçe başının üzerinde bir hale gibi taşıdığı referansları da gittiği yere götürür. Ali başının üzerinde taşıdığı haleyi göremez, ama başkaları görür. C.G.'de de benzer bir etiketleme süreci söz konusudur. E.E. limuziniyle ona çarptığında C.G.'nin ismini yanlış anlar, onu zengin ve nüfuzlu bir aileden zanneder, malikanesine götürerek eşiyile tanıştırır. Burada ABD Başkanı, ünlü iş adamları, medya temsilcileri, büyükelçilerle tanıştırılan C.G.'yi onunla tanışan herkes kendi dünya görüşü çerçevesinde ama verili bir bilgi üzerinden tanımlar. Yani yine nasıl başladıysa, öyle devam eder. Dolayısıyla bu örnekler üzerinden, her iki örnekte de etiketleme süreci olumlu bir damgalamaya yol açmakta, söz konusu kişiler bir aşağılamaya maruz kalmaktan ziyade yüceltilmektedir. Ali ve C.G.'nin toplumsal kimliğinin diğerleri tarafından algılanma şekli, Ali ve C.G.'nin kutsandığı ve çok sayıda kişinin katıldığı bir yüceltme törenine dönüşmüştür.

Kendi değer yargıları üzerinden bir anlam yükleme:

Ali söz konusu olduğunda esnaf dini referansları üzerinden ona kutsal bir anlam yükler. Bu referansların esnafın dini hayatında bir karşılığı vardır. Ali'ye yüklenen ahlaki değerler, anlamlar bu kaynaktan, inançtan da beslenir. Diğer taraftan, esnafın Ali hakkında ürettiği bilgiyi yayarken, Ali'nin hikayesini anlatırken kullandığı dini referanslar toplumsal bir bilgiyi, yani esnafın geleneksel düşünce kalıplarını da yeniden üretir. C.G. de de onunla tanışan herkes, kendi hayat görüşü, değer yargıları, kültürel referansları üzerinden bir anlam üreterek ona aradığı, hayal ettiği şeyi yükler.

Geçmişe dair hikaye uydurma

Esnaf Ali'nin geçmişine, neden delirdiğine ve geçmişte ne yaşamış olabileceğine dair melodramatik hikayeler yaratır. Hikaye uydurma geçmişi bilme ihtiyacı, araştırma deşme güdüsü, bir şey bulamayınca da boşlukları doldurma ihtiyacı ile bağlıdır, zira geçmişin bilinmemesi tedirginlik ve kaygı uyandırır. Diğer taraftan, geçmişe dair uydurulan bir hikaye vasıtasıyla yapılan bir sabitleme esnafın deliyle kuracağı ilişki biçimini de belirler. Delinin geçmişine dair boşluğun melodramla doldurulması, deliye acımayı, ona kol kanat germeyi gerekli ve anlamlı kılarken onunla kurulan ilişki için de geçerli sayılan sebepler yaratır. Geçmişe dair hikaye uydurma ile delinin kimliği geçmişi ile belirlenir, delinin kimliği geriye dönük olarak inşa edilir.

C.G.'nin hikayesi için de benzer bir durum söz konusudur. Onunla tanışan kişiler gerçekte kim olduğuna dair kanıtlar bulmaya çalışarak, kayıtları araştırır, eşyalarını, bavulunu kurcalarlar. Eşyalar geçmişe dair bir kanıt olarak düşünülür. Romanda C.G. hakkında tüm araştırmalara rağmen bir kayıt bulunmayınca bir politikacı sevinerek “daha iyi ya, geçmişteki olaylar kısa sürede balçığa dönüşür” diyecektir. Çünkü geçmişe dair bir kaydın her zaman aleyhte kullanılması ihtimali vardır. Aslında bu politikacı da yine kendi durduğu noktadan ve kendi konumuna uygun bir bilgiyi üretir. Bununla birlikte, kimse için tehdit oluşturmayan, yükselme hırsı ve rekabet güdüsü olmayan biri için geçmiş pek balçığa dönüşmeyebilir. Nitekim alandaki delilerde, bizim delilerimizde, Ali'de olduğu gibi; bizim delilerimizin geçmişi ile ilgili ne kadarının esnaf tarafından inşa edildiğini bilmediğimiz hikayeleri, bu kişileri tam da tersi bir etki ile yukarı çıkartır, yani balçıktan çeker, bu kişilerin korunmasını sağlar.

Bilinmeyen korku/tedirginlik yarattığı gibi, cazip de gelir. Ali’de bilinmeyen ona gizemli ve kutsal bir zırh verir; C.G. de ise bilinmeyen, ona E.E. üzerinden bir cazibe katar. Yani bilinmeyen, bir kadın üzerinden merak edilene dönüşürken toplumsal cinsiyet tartışması üzerinden bir okumaya da kapı açılmış olur. Şöyle ki; aslında C.G.’yi onunla tanışan hemen herkes merak eder ve geçmişini araştırır, ancak erkekler politik amaçlarla ya da ticaret, iş vb. kaygılar yüzünden onu merak edip araştırırken, E.E. C.G.’ye aşık olarak onun sevgilisi olmak ister. C.G.’nin kendisine olan ilgisizliğini bir başka kadına bağlar ve C.G.’nin geçmişini yine bir kadınla, geçmişte yaşanan kırık bir aşk hikayesi ile doldurmaya çalışır. Bu yönüyle C.G.’nin geçmişindeki boşlukların doldurulmasında erkekler araçsal aklı, kadınlar duygusal aklı harekete geçirirler. Bu okumanın yazar için anlamı nedir bilemeyiz ancak yine de muhtemel bir çözümleme olarak karşımıza çıkar.

Öte yandan Ali, ilk temas ettiği takım elbiseli kişinin “nüfuzuyla” kendini akıl hastanesinde bulur. C.G. ise, bir süre yükseldikten, yeni ve başka başka takım elbiseli insanlar gördükten sonra, bir göle doğru yürür. Batmaz. C.G.’ninki herkesin C.G. nezdinde aradığını, bulmak istediğini bulabileceği, bir kayboluş hikayesi gibidir. Bu arada hem Ali hem de C.G. takım elbiseyle -hikayelerinin belli bir aşamasında- tanışır. C.G. baştan beri takım elbiselidir, ilk sokağa çıktığı anda, modası geçmiş de olsa takım elbiseli, sonda da takım elbiselidir, Ali ise başta yırtık pırtık, hikayenin sonunda “normal”, traşlı ve daha temizdir. Ali’ye limuzin çarpmaz ama çıplakken çeşmede yıkanma görüntüleri haber bülteninde yayınlanır. Bu Ali için yeni bir dünyanın kapılarının açıldığı an olur. Yakından gördüğü ilk takım elbiseli adamlar onu dışarıdan içeriye sokarlar.

Hikayenin sonuna dair

İki hikayenin sonu da birbirini andırır. Her ikisi de ortadan kaybolur. Ancak C.G.'nin, Ali'nin hikayesinde olduğu gibi özlenip özlenmediğini bilmeyiz, bilemeyiz. Bir Yerde'de, filmin sonunda C.G. göle doğru yürür, suda batmaz. Neden batmaz? Suyun üstünde bir tepeciğe mi denk gelmiştir? Bu kadar basit ve rasyonel bir açıklaması var mıdır bu görüntünün? Yoksa bir mucize mi olmuştur? C.G.'nin hayatını sürdürenin tesadüfler silsilesi olduğuna inanırken, suda batmadığına ya da o anda yine tesadüfen bir tümseğin üzerinde durmadığına neden inanmayalım? C.G.'ye zaten herkes baştan beri bir anlam yüklemiş, onu bir kurtarıcı olarak görmüştür. Herkes onda kendini teyit eder. O halde baştan beri bu anlamı yüklediyseniz, mucize mi tesadüf mü sorusuna verilen cevap da önemli değildir. Sonuçta bu da bir tercihtir. Kosinski'nin Boyalı Kuş adlı romanının da melodram türünün temel kodlarına uyan abartılı ve aşırı tesadüflere dayalı anlatı yapısı dikkate alındığında, C.G.'nin suyun üzerinde kalma sahnesine ilişkin olarak şöyle bir okuma yapılabilir: “En baştan beri bütün anlattıklarımız saçma, aşırı, abartılı, gerçek hayatta olmayacak kadar yinelenen tesadüfler içeriyor, gerçekçi değil, yani bu bir melodram, hikayenin başından beri bütün anlatılanlara sorgulamadan inandınız, C.G.'nin suda yürüdüğüne mi inanmıyorsunuz?”

Ali'de de benzer bir durum vardır. Ali akıl hastanesine kapatılınca, birden ortadan kaybolunca esnaf ne düşünmüştür? Ali'nin nüfuzlu birinin özel talimatıyla akıl hastanesine yatırılması şansın yüzüne gülmesi midir, yoksa bu an mucizenin kırılma noktası mıdır? Evliya bir adam nasıl olur da akıl hastanesine düşer, yoksa yıllardır süren büyü bozulmuş mudur? Esnaf en baştan beri yaptığı gibi bu iki seçenekten hangisine inanmak istiyorsa ona inanacaktır.

Diğer taraftan, etrafındaki kimse Ali ve C.G.'ye deli demez, ama ikisinin de hayatında akıl hastanesinin bir karşılığı vardır. C.G. akıl hastanesine kapatılma tehdidi içinde sınırların gerisinde tutulurken, Ali akıl hastanesine yatırılır.

Foucault (2015: 23-83) Rönesans Avrupa'sında nehirler ve kanallar boyunca dolaşan garip bir serseri tekneden bahseder. Bu gemi, Deliler Gemisi (Narrenschiff) dir. Kentleri serseri ve başıboş dolaşan delilerden arındırmak isteyen yetkililer onları başka yerlere, kentlere sürgün etmenin bir aracı olarak bu gemileri kullanmışlar, delileri gemicilere emanet etmişlerdir. Bu anlamda Gemiye Bindirme (Stultifera Navis) aynı zamanda tarihsel gerçekliği de olan bir metafordur. Nehirlerde, kanallarda bir yukarı bir aşağı dolaşan bu gemilerin yükünün akıllarını arayan delilerden oluşması bu gemilere bir taraftan simgesel bir anlam katar. Foucault (2011: 85-89) “Batı imgeleminde aklın kara, akıldışının ise sulara/okyanusa ait” olduğunu, yani deliliğin suyla ilgili olduğunu, “tarihsel süreç içinde delilik ve suyun yakından ilişkili olarak algılandığını, kıtanın/karanın aklı, okyanusun/suyun deliliği temsil ettiğini” (2015: 23-83) ifade eder. Okyanusu “sonsuz, belirsiz uzam; hareketli, anında silinen, artlarında ince bir iz ve bir köpük bırakan figürler; fırtınalar ya da tekdüze hava, gidecek yeri olmayan yollar”, deliliği de “kayalık aklın sıvı ve akıcı dışarı” olarak tarif eden Foucault “deliliğin suç ortağı” olarak gördüğü suyun deliliğe karşı bir tedavi yöntemi olarak kullanıldığını ifade eder. Bu anlamda tarihsel süreç içinde suyun tek işlevi delileri yabancı ufuklara, bilinmezliğe sürükleyen, dalgalanmaya bırakmak değildi, su aynı zamanda huzursuz ruhları serinleten, içe işleyen, yıkayan, eşya ile varlıkları özüne döndüren bir güce sahipti. Delileri gemiye bindirenler ve o dönemin “doktor”ları açısından su bir arındırma işlevine sahipti, ancak bir deli için suyun ne anlam ifade ettiğini bilmemiz mümkün değildir. Foucault (2015: 32) “1399 yılında

Frankfurt'ta gemicilere, kenti çıplak dolaşan bir deliden kurtarma görevi verildiğinden” bahsetmektedir. Bu bahis, çeşmede yıkanan Ali'nin akıl hastanesine yatırılmasıyla sonuçlanan hikayesini akla getirmektedir.

Tez çalışması içinde yer alan bölümler sırasıyla şu şekildedir: 2. bölüm sosyal antropolojik bir bakışla yürütülen çalışmanın amaç ve önemine değinmektedir. Tezin 3. bölümü, alana erişim meselesi ve etnografik alan verilerinin elde edilme biçimine yönelik yöntemi ve alan deneyimlerini içermektedir. 4. bölüm, esnafın söylemi üzerinden alandan çıkarılan kavramlarla şekillendirilen ve her bir kavram üzerinden söylem çözümlemesi yapılarak ve/veya alan deneyimleri aktararak tartışmaya açılan kavramsal kuramsal çerçeveye ayrılmıştır. “Alan çalışması” başlıklı 5. bölümde, esnafın “deli” yi adlandırma pratikleri, esnafın deliyle olan ilişkisindeki tutum ve davranışları ve deliye yönelik anlamlandırmaları, söylem çözümlemesi ve alan gözlemleri üzerinden aktarılmaktadır. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, söylem çözümlemesi tezin sadece bir bölümü ile sınırlı olmayıp, tez çalışmasının tümü söylem çözümlemesi ile örülüdür. Alanda gözlemediğimiz Ali'nin hikayesi bu tezin sorunsalını ve tezin kuramsal çerçevesini oluşturan birçok kavramı da içermektedir. Bu kavramlar önceden sınırları belirlenmiş teorik bir çerçevenin teze dayatılması yerine, alanda gözlemlenen esnaf ve deli arasındaki ilişkilerin ve esnafın deliye/deliliğe dair söyleminin analizi sonucunda doğrudan alan çalışmasından çıkarılmıştır. Bu bağlamda kavramsal kuramsal çerçeve başlığı altında salt delilik üzerine var olan literatürün tartışmalarına yer verilmemiş, söz konusu kavramlar alanda belirenler bağlamında yeniden gözden geçirilmiştir. C.G. ise alanda gözlemediğimiz delilerle niteliksel olarak örtüşen birçok özelliğe sahip olduğu, alandaki delilerin iyi bir temsili olduğu için teze dahil edilmiştir. C.G. temsiline, aynı

zamanda kuramsal çerçevede yer verilen kavramların açıklanmasında uygun bir karşılaştırma aracı olduğu düşünüldüğünden C.G. ve Bir Yerde'ye yapılan atıflar, tezin ilerleyen bölümlerinde yer almaya devam edecektir. Deliler gemisinde dolaşan deliler, bir kentten bir kente sürüklenirler, bir yerden alınıp bir başka yere bırakılırlar. Bu bakımdan Foucault'nun Deliler Gemisinin delileri, "başka yerdekiler" olarak tanımlanabilir. Ali ve C.G. için ise "bir yerdekiler" tanımlaması yerinde olacaktır. Foucault'nun Deliler Teknesinde kanallar ve nehirler boyunca gezdirilen delilerle, alanda gözlemediğimiz "bir yerdeki deliler" arasındaki farklara tezin 4. bölümünde yer verilecektir.

Sebastian Brant (1458–1521) *Stultifera navis*
(Kaynak: <http://www.litkicks.com/ShipOfFools>)

1.3. Tezin Sorunsalı

Buraya kadar karşılaştırılarak aktarılan C.G.'nin hikayesi ve alan araştırmamda gözlemlediğim Ali-Esnaf ilişkisi tezin sorunsalını oluşturan kavramların büyük bir kısmını içermektedir. Bu bağlamda tezin sorunsalı bu hikayeler üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.

Alan çalışmasında gözlemlediğim esnaf ilişki kurduğu delilere “deli” demiyordu. Zira, deli kavramı esnafın imgeleminde fazlasıyla olumsuz bir anlama sahipti, esnafa göre “deli” tehlikeli, etrafa saldıran, zarar veren, sağa sola taş atan, taşkınlık yapan, kontrol edilemez, laftan sözden anlamayan canavarımsı bir varlık gibi anlamları içeriyordu. Ancak, esnafın ilişki kurduğu delilerin çok önemli bir kısmı bu niteliklere sahip değildi. Dolayısıyla esnaf, gerçek hayatta -davranışları biraz tuhaf olmakla birlikte- imgelemindeki “deli”ye uymayan bir kişiyle karşı karşıya kaldığında ona “deli” dememeyi tercih ediyor, deli yerine farklı kavramlar kullanıyordu. Bazı esnaf, söz konusu kişinin deli olduğunu düşünse de deli sıfatının incitici olduğunu düşünerek bu sıfatı kullanmıyordu. Öte yandan tanıdığı deli taşkınlık yapsa bile onu kontrol edebildiğinden, tek başına taşkınlık olarak nitelenebilecek davranışlar deliliğin bir ön koşulu sayılmıyordu. Esnaf arada oluşan, bu kararsız uzamı doldurmak için deli yerine “rahatsız”, “hasta”, “uğramış”, “cinli”, “ayarsız”, “saf”, “gidik”, “çizik”, “kırık”, “şizofren”, “kafa gidik” gibi yeni kavramlar üreterek dolaşıma sokuyordu. Bu kavramlar kendi içlerinde de “saf” ya da “biraz saf”, “kırık” ya da “tam kırık”...gibi nitelendirmelerle ayrıca derecelendirilebiliyordu.

Alan çalışmam sırasında bir mahalle ya da sokaktaki esnafa örneğin “Burada deli var mı?” diye sorduğumda deli olarak anlamlandırılan kapsamında, bu çalışmada esnafın kendileri ile ilişki kurduğu ve hikayesi anlatılacak olanların yanı sıra "ahrazlar, sakatlar, tinerciler, alkolikler" in de yer aldığına tanık oldum. Bu aynı zamanda kendi içinde bir çelişkiyi de barındırıyordu. Çünkü bir yandan esnafın kafasındaki deli resmi çok dar, keskin ve netti ve bu yüzden gerçekteki delileri bu resme tam olarak uyduramıyordu; bir yandan da şarapçı, küfürbaz olarak nitelediği kişileri de deli sınıfına sokabiliyordu. Sonuçta esnaf bir kişinin deli olduğunu düşünse de, sorulduğunda onu deli olarak algıladığını açık etse de söylem düzeyinde deli nitelemesinden kaçınmaya çalışıyordu. Bu bağlamda esnafın deli olduğunu düşündüğü kimselere deli dememesinin bir sebebinin “deliyi/deliliği çağırma” inancı olduğu düşünülebilir de. Bu argümana katılacak olursak bir tür dilsel tabudan söz ediyor oluruz. Tıpkı halk arasında “üç harfliler” denilerek adı anılmak istemeyen, korkulan ve gelirse zarar vereceği ve tehlikeli olduğu düşünülen varlıkların bahsi geçtiğinde başvuru ortmeceli kullanımda olduğu gibi. Esnaf olumsuz bir referansla tanımlanan “deli”nin, gündelik hayatta her gün yüz yüze gelinen bir kişi olduğuna inanmak istemiyor da olabilir. Çünkü bu tür bir onaylama, açık bir tehlikeden daha tehdit edici olan belirsizliğin yakınında olduğunu kabul etmesi anlamına gelecektir. Bu ihtimal kimsenin karşılaşmak istemeyeceği bir ihtimaldir. Bu yüzden deli yani, “öyle” olma ihtimali akla gelse bile kötü düşünceler, vehimler akıldan uzaklaştırılmak istenir. Bu nitelmeden kaçınılmasının bir başka sebebi de insanların genel olarak kendi kimliklerinin diğerleri tarafından değerlendirilmesini etkileme girişimidir. “Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.” sözü kişinin yakın çevresinde sürekli iletişim halinde bulunduğu kişilerle birlikte değerlendirileceği ve ortak bir

yargının her ikisi hakkında da geçerli olduğu anlamını barındırır. Bu durumda, esnaf her gün görüştüğü, ilişki kurduğu, dükkanına gelen, sohbet ettiği, yemeğini paylaştığı, birlikte sigara içtiği, güldüğü tuhaf davranışları olan birine deli derse, kendisi de deli imiş gibi algılanabilir. Bu yüzden, esnafın gündelik hayatta bu kişiyi deli yerine bir başka isimle –genellikle kişinin kendi adıyla ya da lakabıyla- çağırması çok da şaşırtıcı değildir. Esnafın bu anlamda bu kişiye deli dememesi kendi toplumsal kimliğini koruma ve bu kimliğe bir hanel gelmemesi yolunda defansif bir girişimdir. Alan çalışmasında kimi zaman esnaf ile ilk görüşmemde dükkana uğrayanlar arasında deli olup olmadığını sorduğumda aldığım tepkilerden biri de yarı şaka yarı ciddi “Neden ben? Delileri niye bana soruyorsunuz? Beni de deli mi sandınız yoksa?” şeklinde olmuştu. Esnafın delinin aslında bulunması gereken yere ilişkin mekansal algılaması da burada sözünü ettiğim anlamlandırma ve adlandırmayı belirleyen sebepler arasında yer alır. Alan çalışması sırasında sohbet ettiğim esnaf, zihnindeki deli imgesi akıl hastanesi ile birlikte kurulduğundan, "tumarhanelik" ve topluma zarar verecek olan bir kişiyi kamusal alanda düşünemiyordu. Oysa, her gün karşılaştığı, selamlaştığı, ilişki kurduğu ve deli demekte tereddüt etmekle birlikte zaman zaman da bu biçimde niteleyebildiği bir kişinin “normal insanlar” gibi sokaklarda serbestçe gezip dolaşmasını duruma uyduramıyordu. Kısacası bir kişi akıl hastanesinde değil de, dışarıda ise deli değildi, ama normal de değildi. Hatta “kızdırmazsan, dokunmazsan senin benim gibi insan”dı.

Bir diğer konu deli nitelemesinden duyulan rahatsızlığın söz konusu kişinin deli olamayacak kadar sıra dışı güçleri olduğuna dair bir inanç ile hafifletilmesidir. Esnafın deli olduğu söylenen tanıdığı birisi için sarf ettiği şu sözlere bakalım: “Deli bir insan o kadar yükü taşıyamaz.”, “Deli demeyelim, rahatsız, uğramış

deyin". Esnafın deliliğe dair yaptığı bu açıklamaya göre, delilik aslında normal bir durum, deli de "normal" bir kişidir. Bir kişi deli ise olağanüstü güçleri olamaz, o olsa olsa sadece hastadır. Ama burada bahsedilen kişi deli değil, "uğramış" tır. Esnaf aynı kişiyle ilgili olarak devam ediyor: "Bana çocukluğumda yaşadığım, sadece benim bildiğim bir şeyi söyledi bir gün, hala hayret ediyorum nasıl bildi diye. O günden beri onunla her şey çok farklı, o benim için çok farklı bir yerde." Esnaf sevdiği ve değer verdiği birine, bu kişi sokaklarda çırılçıplak dolaşsa da deli denmesinden rahatsızlık duyarken, bu sıfatı bir hakaret ve bir küfür olarak değerlendirmekteydi.

Dolayısıyla alan çalışmasında gözlemlediğim ve bu alan çalışmasında hikaye edilen kişilerle yüz yüze olan ilişkisinde esnaf, bu kişilere deli diye hitap etmiyor, genellikle kendi isimleri ile hitap ediyordu. Ya da aralarında konuşurlarken "Bizim Mehmet" gibi sahiplenme içeren sözcükleri, bazen "Ali Abi" gibi saygı ve yakınlık bildiren sözcükleri, bazen de "Komser Ş" gibi kişinin lakabı haline gelmiş sözcükleri, bazen "pırtık" gibi dış görünüşünden/giysilerinden yola çıkılarak üretilen benzetme sözcüklerini kullanıyordu. Kısacası, esnafın bu kişilere yönelik adlandırması değişkenlik gösteriyordu. Değişmeyen şey ise, genel olarak esnafın deli ile ilişkisindeki tutumu ve deliye yönelik algısı ve davranışlarıydı.

Esnaf deliyle onu bir defalığına gören ya da ilk kez gören diğer insanlardan farklı bir ilişki kuruyor, bu ilişkide deliyi tanıyor, onunla birlikte ortak bir şeyler yapıyor, aynı ortamlarda bulunuyor, davranışlarını ölçüyor biçiyor ve ona ilişkin bir fikir sahibi oluyordu. Esnaf bu kişiyi tehlikeli ve zararlı olarak görmüyor, diğer taraftan, ilişki sürecinde tanıdıkça onu sevmeye başladığından deli niteliğinden kaçınıyor ve başkalarından da bu hassasiyeti bekliyordu, mesela deli yerine "akli melekeleri zayıf" diye söz ediyordu. Alan çalışmam sırasında "Etrafınızda tanıdığımız

bir deli var mı?” diye sorusuna ilk anda önce “Evet var” diyen kişiler, bu cevabın hemen arkasından “Ama o deli değil” diyerek geri adım atıyorlardı. Anlaşılan o ki esnafın algısında “deli” bir üst kavram gibi genel ve kapsayıcı, bir ana kategorinin başlığı durumundaydı. Ancak iş kendi çevresindeki, tanıdığı, ilişki kurduğu deliye gelince bu kişiyi tıpkı onunla kurduğu ilişki gibi özelleştiriyor ve ona daha farklı ve özel bir isim veriyor, üst kavramı –deliyi- terk edip bir başka spesifik, o deliye özgü alt kavramı kullanıyordu. Ayrıca, esnafın çevresindeki deliler, genellikle esnafi eğlendiren ya da esnafın "sevimli tokgözlü ve zararsız” diye tanımladığı kişilerdi. “Deli ama, çok iyi bir insan” diyorlardı mesela. Yani delilik ahlaken de kötülükle tanımlandığı için olsa gerek, bu kişiler iyi ve sevilesi insanlar olduğu için deli oldukları da söylenmiyordu.

Tez çalışmasında “deli” nitelemesi ya da kavramının kullanılmasına dair bir açıklama ya da “deli” derken bu kişileri aşağılama, tahkir etme peşinde olmadığımıza dair bir savunma ne denli gereklidir? Deli nitelemesi bir yandan gündelik hayatımızda sıklıkla kullandığımız bir terimdir, bir yandan da tarihsel ve bilimsel olarak da kurgulanmıştır. Deli bir yandan kültürel ve sosyolojik bir kavram olduğu için, bir yandan da gündelik hayatın gerçekliği içinde deneyimlenen bu ilişkiyi alanda gözlemlerken, esnafa sorular sorarken bu çalışmanın neyin üzerine olduğunun hemen anlaşılmasını sağladığı için de tercih edildi. Esnaf bir yandan deli kelimesinden kaçınarak soru sorduğumda neyin peşinde olduğumu anlamıyordu, bir yandan da “Deli var mı buralarda?” sorusuna hemen yanıt veriyor, ama sonra kendisi terimden kaçınmak için yukarıda sıraladığımız bahanelere sarılıyordu. Sonuç olarak kelime iletişim kurmayı sağlamıştı. Delinin, deliliğin tarihsel olarak kültürel bir inşa olduğunu, sapma olarak tanımlanan ya da tanımlanmayan davranışların göreceli

olduğunu, sapkın olarak tanımlanan kişinin yere ve zamana göre değişebileceğini en azından Foucault sayesinde hepimiz biliyoruz.

Alan çalışmam sırasında kendimi “Deli demeyelim”, “Onları kırmayacak bir kavram bulalım” şeklinde bir baskı altında hissetmedim. Zira, deliyi inciten nedir, buna dair bir fikrim de yok ve bu çalışma da zaten bu kişiler üzerinden değil, esnafın kurduğu bir ilişki biçimi üzerinden kurgulandı. Araştırmanın ana sorusunu, adını ve kamusal alandaki yerini bir türlü net biçimde ifade edemediğimiz, sokaklarda rastladığımız bu kişilerle esnafın kurduğu ilişki biçimleri üzerinden kurguladım. Gündelik hayatın akışı içinde evden işe giderken, kalabalık sokak ve caddelerde alışveriş yaparken ya da tanımı da hayli tartışma barındıran "mahallemiz"de esnafın salt gülmek için küfür ettirdiği, şarkı söylettiği, kızdırdığı, telefon şakası yaptığı, dua okuttuğu bu kişilerle kurduğu ilişki biçimi bu çalışmanın temel sorusunu oluşturdu. Çünkü eğlenmek için bir takım kişilere bu performansları sergileten esnaf istediği kadar bir deliye deli demesin, ona kendi ismiyle hitap etsin, deliyi evine misafir etmez, ya da deliye misafirlğe gitmez. Deliyi, evin sınırları içine kabul etmez. Deli için birçok sınır vardır ve bir delinin bu sınırları geçmesine kolay kolay izin verilmez. Benzer biçimde, esnafın sevdiği bir deli için en sık kullandığı sıfatlardan biri “zararsız”dır. Bu ilişkinin sırrı herhangi bir insan için farklı bağlamlarda kullanılmayan bu kelimenin, deli olduğu düşünülen, deli gibi davranılan ama “Ahmet”, “Mehmet” diye çağrılan biri için kullanılmasında saklıdır. Tez çalışması bağlamında önemli ve anlamlı olan esnafın öyle ya da böyle normal olmadığını düşündüğü birine karşı nasıl bir tutum geliştirdiğidir. Aralarından bazılarının bir kimliğe bile sahip olmayan -hiç ilaç kullanmamış olan ya da herhangi bir tıbbi geçmişi olmayan- bu kişilere tarihsel olarak her defasında yeniden anlamlandırılan kullanılışları ile ruh, sinir ya da akıl hastası

demek ise tıbbi söylemi yeniden üretmek olacaktır. Sonuç olarak araştırma konusunu oluşturan da bu kişiler değil, onlarla alan çalışmasında tanık olduğum paylaşımlara sahip olan esnafın kurduğu ya da karşı taraftan kurulmasına izin verilen ilişki biçimleridir.

Nihayetinde etnografik nitelikli bir çalışmada anlamlı olan insanların gündelik hayat pratikleri ve anlamlandırmaları ve kullandıkları terimlerdir. Bu yüzden alan araştırmamda gözlemlediğim ve esnafın da kullandığı biçimiyle deli kavramını kullanmak sosyal antropolojik bakış açısından anlamlıdır.

Tez çalışmasına başladığımda ve alan araştırmasına çıktığımda aklımda çok sayıda soru vardı: “Delilik” gerçekten imal edilen bir kavram mı, benzer biçimde “deli” de tarihsel bir kavram ve kültürel bir inşa mı? Kişi ne zaman deli olarak etiketleniyor? Deli damgası yemek delinin hayatını kolaylaştırıyor mu? İşlediğimiz bir suçtan dolayı ceza almamayı mı yoksa deli damgası yemeyi mi tercih ederiz? Esnaf deliyi ciddiye alıyor mu, yoksa deliyle alay mı ediyor? Deli esnaf için bir ibret vesikası, bir boy aynası, bir şükür vesilesi mi, yoksa deliye imreniyor mu? Esnaf deliyi düz bir çizgide hizalıyor mu, yoksa kulvarın dışına mı itiyor? Deli dışlanmış mı, aykırı bir tip mi, yabancı mı? Esnaf deliden korkuyor mu? Deli esnafa bir rakip mi? Ahlak, esnaf-deli ilişkisinin temel kodlarında nasıl bir uzam teşkil ediyor? Melodram kalıplarını bu ilişkiye uygulayabilir miyiz? Ortak bellekten beslenen toplumsal repertuar hangi kültürel kodlarla açığa vuruluyor? Herkesin tanıdığı ve hakkında bir şeyler bildiği biri olmak bir deli için nasıl bir anlam ifade ediyor, bunun esnaf için de bir anlamı var mı? Delinin geçmişine dair boşlukları, dolaşıma sokulan hikayelerle başkalarının doldurması deliyi kendi kimliğinden uzaklaştırıp başka biri haline mi getiriyor? Deli kurgusal bir kimlik mi, eğer öyleyse bu kültürel inşa sürecinde gerçekten savunmasız

ve çaresiz mi? Esnafın deli kavramına algısal ya da pratik düzlemde bir mesafesi var mı? Normal/anormal algısı, sapma/ sapkınlık, delilik kavramları oluş düzeyinde bir sapkınlık olarak mı algılanıyor, yoksa tutum ve davranış düzeyinde mi, bu algılama yere, zamana ve bağlama göre değişiyor mu? Delilik her iki taraf için de öğrenilmiş bir pratik mi? Deliyle esnafın karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi mi var? Bu ilişkiyi özel ve sürekli kılan nedir? Bu ilişki hangi düzlemde devam eder ve ne zaman biter? Esnafın deliyle kurduğu ilişkiye yön veren temel bir eksen var mı? Bu eksenin farklılaşmasına ve ilişki türünün değişmesine yol açan hissiyat nedir?

Bu sorularla birlikte alan çalışmasına başladım, birçok kişiyi gözlemledim, esnafla konuştum. Alanda defalarca gözlemlediğim ve hakkında birçok hikaye dinlediğim Ali'nin hikayesi beni çok etkilediği için başlangıçta onun hikayesine yer vermek istedim. Öte yandan bu çalışmada aklımda olan soruların bir çoğunu Ali'nin hikayesi üzerinden tekrar tekrar düşünebilmem söz konusuydu. Ali'nin esnaf-deli ilişkisi temelinde anlamlandırdığım hikayesi benim sorduğum soruları birçok açıdan etkiledi. Öyle ki, bu sorulardan bazılarını soru olmaktan çıkardı, bazı soruları soruş biçimimi değiştirdi, bazı soruların soru değil, ukalaca doğru bildiğimi zannettiğim yanlışlar olduğunu gösterdi. Bu anlamda tezin ilerlemesinde, şekillenmesinde çok yardımcı oldu. Bu sebeple Ali ile teze başlamak her şeyden önce bir gönül borcudur. Bununla birlikte, Ali'nin hikayesi örnek olay olarak salt duygusallık etkisiyle seçilmedi. Ali'nin hikayesi esnafla deli arasındaki en temel ilişki biçimlerinden biri olan koruma ve kollama ilişkisinin temel motiflerinin belirginlik kazandığı, bu ilişkiyi iyi temsil ettiği, esnafın deliye/deliliğe dair algısının tüm görünümüleriyle belirginleştiği, Ali'nin zaman içinde ilerleyen hikayesiyle birlikte esnafın tutumlarının da bir film karesiymiş gibi izlenebildiği, kaydedildiği bir hikaye olduğu için seçildi.

Ali'ye dair yüklenen anlamlar üzerinden esnafın tutumuna yön veren sosyo-kültürel arka planın, dünya görüşünün, ideolojik duruşun belirginlik kazandığı bir hikaye bu. Ayrıca hikaye, neredeyse sinematografik bir olay örgüsü de barındırdığından ayırt edici olduğunu söylemeliyim.

Ali'nin hikayesi özelinde, Ali ile esnafın kurduğu ilişki üzerinden, esnafla deli arasındaki ilişki biçimine egemen olan ve tezin sorunsalını oluşturan birçok kavram tartışılabilir hale geldi. Kuşkusuz deli ve esnaf arasında kurulan tek ilişki biçimi koruma kollama ilişkisi değildi. Dolayısıyla Ali'nin hikayesi tek başına tezin sorunsalını oluşturan tüm kavramları içeren bir hikaye değil. Ali yerine alandan seçilen bir başka örnek de bu koşulu yerine getiremeyecekti. Çünkü, esnaf her deliyle delinin durumuna göre farklı bir ilişki biçimi geliştiriyordu. Dolayısıyla, bu örnek tezdeki tartışılması beklenen birçok kavramın tartışılmasını olanaklı hale getirdiği için uygun görüldü. Aynı zamanda Ali, alandaki bütün delilerin niteliklerini de temsil etmiyor. Örneğin Ali evsiz ve kimsesiz, ama bazı deliler ailesiyle birlikte yaşıyor, evli olan deliler var. Ya da Ali komik ve eğlenceli değil, ama bazı deliler esnafı çok eğlendiriyor. Dolayısıyla, Ali'nin tek başına alandaki bütün delileri temsil ettiği iddia edilmiyor. Ama bir ilişki biçimini iyi tarif ettiği, esnafın deliye dair algısını iyi açıkladığı, esnaf davranışının belli bir zaman diliminde –Ali'nin hikayesi ilerledikçe- aldığı görünümlerin gözlemlenmesine ve anlamlandırılmasına yardımcı olduğu düşünülüyor. Bu çalışma, delileri betimleyen bir tez değil, esnafla deli arasındaki ilişki biçimini konu alan bir tezdur. Bu sebeple, delinin yapıp ettiklerine, alışkanlıklarına, sözlerine ilişkin verilen bilgilerin bu ilişki biçiminin daha iyi anlaşılması için verilen bir arka plan bilgisi olduğu dikkate alınmalıdır. Esnaf birini arsız diğerini tok gözlü,

bir başkasını gürültücü olarak nitelerken bu deliler arasında ayırım yapar ve ilişkinin niteliği değişir. Biriyle alay etme/kızdırma, diğeriyle koruma kollama ilişkisi kurar.

Alan çalışmamda tanık olduğum biçimi ile akıl, normal, normal olmayan, deli, sapkın, sapkınlık, etiketleme, damga, hoşgörü, dışlama, sosyal kontrol kavramları esnafla deli arasındaki bu ikili ilişkide yer almaktadır. Bununla birlikte esnaf aynı zamanda oyun oynamakta, delinin bir performans sergilemesini istemekte ya da buna teşvik etmekte, onunla alay etmekte, birlikte bir yerlere gitmekte, onu eğitmekte, kızdırmaktadır. Bu bağlamda bu ilişki türlerine dair alan gözlemleri, bunların kuruluş biçimleri, zamanlamaları ve anlamlandırmalara ilişkin tartışmalar tezin 5. bölümünde tartışılacaktır.

Esnafın, yani akıllı olduğunu varsaydığımız tarafın/normalin deli ile olan ilişkisinde yer alan kavramlar analiz edildiğinde, genel bir tanımlama olarak alanda gözlemlenen deliler için “bir yerdekiler” kavramının uygun olduğu düşündüm. Çünkü, bu insanlar en azından kendileri ile tüm bu farklı ilişki biçimlerini kuran esnafın değerlendirme ve anlamlandırmasına göre zamansal olarak şimdi “burada” ve mekânsal olarak “burada” değillerdi. Bir yerdekiler nitelemesini ise buradan ve Chancey Gardiner'ın hikayesinden ilham alarak kullanmayı uygun gördüm. Öyle ki, gün içinde ilişki kurulan bu delilerin bir kısmının gece nerede yattığı, konakladığı, ne yediği, ne içtiği bilinmiyordu. Öte yandan bazı delilerin barındığı yerin, bir ailesi ve evinin olduğu biliniyor ancak bunlar da yine yukarıda ifade ettiğim biçimiyle tüm bu farklı ilişki biçimlerini kuran esnafın değerlendirme ve anlamlandırmasına göre zamansız ya da zamanın dışındaydılar. Örneğin esnaf deliden çay istediğinde deli gidip sadece kendisine çay alarak gelebiliyor ve esnaf “Bana niye almadın?” diye sorduğunda “Abi sen içtin ya” şeklinde bir cevapla karşılaşabiliyordu. Yine bazen

delinin kime ya da nereye yönelik olduğunu bilemediğimiz ve bu tez bağlamında çok da önemli bir yer tutmayan algısı ile esnafın onun hakkındaki kimlik algısı örtüşmez. Bir deli kendini gerçekte olduğundan, yani esnafın onu algıladığından daha farklı bir yerde görebilir. Örneğin deli, gerçekte olmayan bir düğün salonunun sahibi olduğunu ve kendisinin çok ünlü bir düğün organizatörü olduğunu zannedebilir. Bu durumda da deli “bir yerdeki”dir.

Kosinski, “yer” kavramını kullanarak aynı anda C.G.’nin hayattaki konumunu, barındığı mekanı ve etiketleme süreciyle eriştiği mertebeyi işaret eder. C.G. de bu anlamlandırmalar üzerinden “bir yerdeki” olarak okunabilir hale gelir. Benzer biçimde alanda esnafın ilişki kurduğu deliler de, konumları, kaldıkları yer ve diğerlerinin etkisiyle yükseldikleri ya da indikleri mertebeye göre “bir yerdekiler”dir. Öte yandan, Kosinski’nin romanına adını veren “being there” deyiminin kendi dilinde “doğru yerde, doğru zamanda bulunmak” anlamına geldiği (de) dikkate alındığında, alandaki deliler “doğru” yerde, “doğru” zamanda, ya da doğrusal bir çizgide bulunmadıkları için “bir yerdekiler” sıfatını hak etmiş görünüyorlar.

İşte bu tez çalışması da sorunsal bağlamında, “bir yerlerde” deliye karşı normalin geliştirdiği tutumları etnografik olarak çalışmaktadır.

2. AMAÇ VE ÖNEM

Din, bilim ve hukuk, normal kabul edilen ve edilmeyeni, sağlıklı ve hasta, tekinsiz ve emniyetli olanı, akıllı ve deli sayılanı, kavramlar, tanımlar, terminolojiler, kurumsallıklar ve perspektifler geliştirerek kendi söylemleri ile kendi söylemleri içinden kurarlar. Delilikle olan ilişkilerinde de, caiz görme, muaf tutma, men, teşhis ve tedavi etme, cezai ehliyetine karar verme, ceza verme pratiklerine, emniyet tedbirlerine başvururlar. Ama her gün tecrübe edilerek yeniden üretilen gündelik hayatın içinde, gündelik hayat pratikleri söz konusu olduğunda, bu söylemselliklerin kavramları, tanımları, kuralları, düzenlemeleri ve pratikleri, “normal” ve deli kabul edilen arasındaki ilişkileri açıklamak için genel ve soyut kalır. Kuşkusuz din, hukuk ve bilimin gündelik hayata doğrudan bir etkisi vardır, gündelik hayatı kurarlar ve tarihsel ve dönemsel olarak gündelik hayatın her alanını düzenlemeyi de hedeflerler ve dahası kurumsal görünürleri de vardır. Hukuk kategorik olarak herkes için kurallar koyar, fakat kuralı ihlal edeni cezalandırır; tıp da bir dizi siyasi ve ekonomik bağlantılar nedeniyle ağırlıklı olarak hastayı değil, hastalığı hedef alır. Gündelik hayat içinde ise insanlar normal kabul edilmeyene, delilik ya da deli olarak nitelenene hukuk, bilim ve dinin söyleminden beslenmekle birlikte daha farklı tutumlarla yaklaşırlar. Gündelik hayatın akışında eşitsizlik, otorite ve iktidar ilişkileri tıp, hukuk, din söylemlerinde olduğundan daha farklı biçimlerde tezahür eder ve karşılık bulur. Karşılıklı ilişkilerde her gün yeniden üretilen otorite, iktidar ve eşitsizlik ilişkileri olağan akış içinde bize çok sıradan ve tanıdık görünür; fark edilmez ve görünmez hale gelir. Burada, içinde doğrudan iktidar ilişkisini barındıran hoşgörü kavramı da yer alır ancak hoşgörü de birbirinden farklı biçimlerde tezahür eder. Hoşgörünün yönlendirdiği bir ilişkinin deli

açısından yarattığı faydadan bağımsız olarak, hoşgörü eşitsiz bir ilişkinin kurucusudur da. Din, hukuk ve bilimin delilik ve deli kabul edilene dair ne söylediği ya da yaptığı hakkında yeterince bilgi sahibi değilseniz kitaplara, ilgili mevzuata, tarihi verilere, bilimsel makalelere başvurabilirsiniz. Bu en nihayetinde uygun kaynağa ya da kişiye başvurmakla ilgili teknik bir konudur. Bu tez çalışması ise, gündelik hayatta normal olduğu varsayılan kişinin deliyi nasıl algılayıp anlamlandırıldığı, deliyle hangi temelde ne tür ilişkiler kurduğu soruları üzerinden şekillenmiştir ve kuşkusuz deli kabul edilene de alan verileri üzerinden, ilişkinin bir tarafı olarak bir yerde konumlandırılan kurgusu ile sosyal antropolojik bir yaklaşımı içselleştirmenin gündelik hayat pratiklerini kavramada en doğru yol olduğunu düşünmektedir. Zira bu çalışmanın alan araştırması gündelik hayat pratikleri çerçevesinde esnaf-deli ilişkisini konu almaktadır. Bu bağlamda, alan çalışmasında gözlemlenen ve “normal”in sınırları içinde kaldığı varsayılan insanlarla delinin ilişkisi yerel, mikro, özel ve somut bir nitelik arz eder. Bu ilişkilerin kurumsal bir görünürlüğü, söylemsel bir hakimiyeti de yoktur. Esnaf her gün sokaklarda karşılaştığımız ve bize o anda "tuhaf" gelen, kimi zaman ürkmemize yol açan ve "normal" sınırları dışında olduğu varsayılan insanlarla kamusal alanda kurulan ilişkide görünür olan ve "normal" sınırlarında yer alan taraf olarak durur. Burada sosyal bilim teorilerinin, hukuk ve tıbbın kurallarının, açıklamalarının ve tedbirlerinin çok da işlemediği bir alanda buluruz kendimizi. Daha çok taktiklerin ve aynı zamanda hoşgörü gibi hiyerarşik hizalanmaları da içinde barındıran çözümlerin iş başında olduğu gündelik hayat pratiklerinin alanı. Bu alanı anlamlandırmak için en doğru adres ise sosyal antropolojik yaklaşım olarak görünüyor. Bu çerçevede bu tez, her gün karşılaştığımız bir ilişki biçiminin, esnafın onu her gün yeniden bir tür oyuna çağırarak kişilerle kurduğu ilişkinin, kurumsallık dışında gündelik hayatta nasıl idare edildiği,

sürdürüldüğü üzerine uzun zamanlı ve sosyal antropolojik bakışla yapılmış bir alan araştırmasını içeren ilk çalışma olması açısından anlamlıdır.

3. YÖNTEM ve ALAN DENEYİMLERİ

Bu tez çalışması her gün sokakta gördüğümüz, belki bazen de görüp de dikkat etmediğimiz, davranışları bizi kimi zaman ürküten, yolda karşılaştığımızda kaçtığımız ya da uzak durmaya özen gösterdiğimiz kişilerle esnafın kurduğu ilişki üzerinedir. Bu kişilerden kastedilenin “deli” olduğu düşünülebilir, ama genellikle bu kelimedenden kaçınılırız. Esnaf da genellikle bu kelimedenden kaçınılır, onun yerine “ayarsız”, “rahatsız”, “uğramış”, “saf”, “gidik”, “kırık” “çizik”, “aklı noksan”, “yarım akıllı”, “akli melâikeleri (melekeleri) zayıf”, “akli dengesi bozuk” demeyi tercih eder ve davranışlarını tuhaf bulduğu, zaman zaman hakkında ne düşüneceğini bilemediği bu kişilerle doğrudan bir ilişki kurar. Esnafın bu kişilerle kurduğu ilişki biçimleri, tutumu, bu tutumun ardındaki motivasyon bu çalışma süresinde anlamı yakalanmaya çalışılan temel konulardan oldu.

Aslında gündelik hayatta tanıdık olduğumuz “bir şey”i anlatıyorum. Bu çalışma esnaf-deli ilişkisi üzerinedir ve bu ilişkiyi özel ve gündelik hayatta kurulan diğer ilişki biçimlerinden farklı kılan özellikler vardır: Taraflardan birinin akıl/normal kavramlarına atfettiği anlam farklıdır, diğerinin ise bu konudaki düşüncelerini bilmiyoruz ve ayrıca bunlar bu çalışmanın konusu da değil. Deli ile esnafın ilişkisinde davranış biçimleri konusunda, deli hakkında yorum yapma yetkisi bizde yoktur. Delinin aklına, hafızasına, davranışının anlamına dair yorum yapamayız, öte yandan yorum yapılsa bile gerçekte bu öyle olmayabilir, çünkü bilmiyoruz. Bu yüzden deliyi sadece betimlerken, esnafın davranışını hem betimliyor, hem de yorumluyoruz.

“Normal” olduğu düşünölenle delinin ilişkisi, bir çeşit otorite ilişkisini de içerir. Hoş görmek, msamaha göstermek bir tarafın kendini daha üstün algıladığını gösterir. Esnafı deli ilişkisinde de benzer bir dengesizlik, bir eşitsizlik ilişkisi vardır.

Esnafın deli ile kurduğu ilişki özel bir ilişkidir: İlişkinin bir tarafı olarak deli kimdir? Deli müşteri değildir, -komşu- esnaf değildir, tedarikçi değildir, alacaklı-borlı değildir, esnaf için genellikle sadece yoldan geçen biri de değildir. Deli serbestçe dolanır, bazen dükkana uğrar. Esnaf deliye kayıtsız kalamaz; yüz vermemek bile bir ilişki türüdür. Deli bazen esnaftan para ister, bazen parasız bir şey ister, kimi zaman da 1 kuruş karşılığında 2,5 litre kola almak ister. Esnaf sabahtan akşama kadar mahallededir, yeri sabittir, dükkandan ayrılmaz, esnaf “dışarıda” olmasıyla deliyle daha kolay ve doğrudan ilişki kurar. Gündelik hayatta birçok kişinin evinde oturduğu, işe gittiği, alışveriş yaptığı saatlerde mahalle esnafa kalır. Yokluğumuzda geride bıraktığımız mahallede neler olup bittiğinin çok da farkına varmayız. Oysa yokluğumuzda bu uzamda akıp giden farklı bir dünya, bir ilişkiler ağı vardır ve esnaf mahalledeki bu ilişkilerin dinamiklerinin ana belirleyenlerinden, değişmez taraflarından biridir. Esnaf bazılarıyla müşteri, bazılarıyla komşuluk, bazılarıyla alacaklı-borlı ilişkisi kurarken, delilerle de farklı türde bir ilişki kurar. Esnafın deliden beklentisi, gündelik hayatta ilişki kurduğu diğer kişilerden beklentisinden farklıdır.

Öte yandan, bir ilişkinin taraflarının karşılıklı etkileşimlerini anlamak ve davranışlarını anlamlandırmak üzerine kurulu bu tez çalışmasında, söz konusu ilişkiyi oluşturan tarafların hangi kritere bağlı olarak belirlendiği hususuna bir açıklama getirmek, aynı zamanda tezin sorunsalı ile de yakından ilişkilidir. Bu anlamda, ilişkinin taraflarından birinin “deli” olarak seçilmesi gayet anlaşılabilir bulunabilir ve

bu konuda ek bir açıklamaya gerek duyulmayabilir, zira söz konusu deli olduğunda akıl, normal, sapma, sapkınlık, damga, görünürlük/ görünmezlik, sosyal kontrol gibi tezin sorunsalını oluşturan birçok kavram ilişkinin karşı tarafının kim olduğundan bağımsız olarak sadece “deli” kavramı üzerinden tartışılabilir bir hale gelir. İlişkinin diğer tarafı olarak neden esnafın seçildiği konusu ise ek bir açıklama gerektirebilir: İlişkinin diğer tarafı olarak neden delinin ailesi ya da bir başkası değil de esnaf seçildi? Çünkü esnaf kamusal alanda, görünürde olandır. Esnafın eylemleri kamusal ve gözlemlenebilir niteliktedir. Ayrıca esnaf “kendisini ve başkalarını algılama biçimi ile zamanı ve kollektif yaşamın duygusal yönünü yaşama biçimi arasındaki” türdeşlik ve yaygınlık bağlamında bir olgudur ve ilişki tekrarlayan ve belli bir örüntüsü olan, neredeyse yapılanmış bir ilişki biçimidir.

Bu bağlamda alan çalışmasında izlenen yol, yöntem ve alan deneyimleri aşağıdaki gibidir:

3.1. Alana erişim konusu

Esnafın deli ile kurduğu ilişkileri konu alan bu çalışmada sorularımı esnafa sordum. Öncelikle oturduğum mahallede bir pilot çalışma yaparak konunun çalışabilir olup olmadığına karar verdim. Zira en başta konu oldukça cazip gelmesine rağmen alandaki gözlemlenebilir ilişki sayısı konusunda bazı şüphelerim vardı. Bununla birlikte pilot çalışmaya başlamamla bitirmem bir oldu: En başta kendi mahallemdeki alışveriş yaptığım, her gün selamlaştığım, nazımın geçtiği bir esnafa gittim ve derdimi anlattım. Sosyal antropoloji bölümünde öğrenci olduğumu, bir tez hazırladığımı ve

tezin esnaf-deli ilişkisini konu aldığını söyledim. Esnaf buraya kadar söylediğim şeyleri dikkatli ve gergin bir yüz ifadesiyle dinledi. Çünkü henüz onlardan ne istediğimi söylememiştim. Devam ettim: “Buralarda tanıdığınız, dükkana uğrayan, sohbet ettiğiniz bir deli var mı?” Bunu duyunca esnaf birden rahatladı, yüzü gevşedi. İşin aslı alan çalışması sırasında bu soruyla karşılaşan hemen hemen bütün esnaf aynı tepkiyi verdi. “Valla yoldan geçen deli çok ama bizim tanıdığımız deli yok, sen karşıdaki İsmail Abi’ye bir git, o yıllardır bu mahallede esnafılık yapar, mahallenin muhtarı gibidir, bilirse o bilir.” dediler. Rahatlamıştım. Hiç de garip, canımı sıkacak, şevkimi kıracak bir tepki vermemişti esnaf. Söylendiği gibi İsmail Abi’ye gittim. Aynı açıklamaları ona da yaptım, derdimi anlattım. Beni karşı dükkandan gönderdiklerini de ekledim. Söylediklerimi hiç yadırgamadı: “Buraya her gün akşam 7-7.30 gibi uğrayan biri var, biz sana nasıl yardımcı olabiliriz? Onun hakkında bizden bilgi mi almak istiyorsun, yoksa onu görmek mi istiyorsun?” dedi. Daha uğradığım ikinci dükkanda araştırma konuma uyan biri çıkmıştı. Hem bilgi almak istediğimi, hem de dükkana geldiğinde benim de orada bulunmak istediğimi, dükkandaki sohbeti gözlemlemek istediğimi söyledim. “Tamam, yarın akşam 7-7.30 gibi burada ol” dedi. Ayrıca –işime yararsa- mahallede fırına uğrayan bir başka deli daha olduğunu, bu delinin her sabah orada kahvaltı yaptığını söyledi. Bu sefer fırına gidip fırındaki çalışanlarla konuştum, delinin sabah saat kaçta geldiğini sordum. Genelde sabah erkenden hep aynı saatlerde geldiğini, ama telefon numaramı bırakmam halinde beni arayacaklarını söylediler. Alan çalışması boyunca esnafla bir çeşit işbirliği yaptık. Birkaç gün sonra mahallede –aynı sokakta- bir başka deli daha olduğunu öğrendim. Daha bir hafta geçmeden sırf bizim sokakta üç deli olduğunu öğrendiğimde, pilot çalışma benim için sona ermişti. Bu konunun çok rahat çalışılabileceğine karar verdim.

Hem esnafın yardımsever tutumu, hem de deli dendiğinde akla gelen kişilerin sayısı sordukça artıyordu. Bu kişiler benim değil, esnafın deli dediği kişilerdi.

Alana erişim konusunda yukarıda kısaca belirttiğim gibi, öncelikle işe tanıdık esnaftan başladım; esnaf konuşmanın akışına göre beni bazen başka esnafa da yönlendirdi. Bazen yoldan geçerken gördüğüm bir delinin peşine takıldım, o nereye girdiyse ben de o dükkana girdim, orada olan biteni gözlemledim, sonrasında esnaftan detaylı bilgi aldım. Kimi zaman yoldan geçerken önceden tanımadığım, tamamen sezgilerimin yönlendirmesiyle gözüme kestirdiğim esnafa; önünden geçtiğim taksi durağına, tekel büfesine, gazete bayiine, markete, tuhafiyeciye, kebabçıya, oyuncakçıya, piyangocuya sordum. Bazen çığırkanlık yaptığı için kendiliğinden sivrilen, benim gibi yoldan geçmekte olanlara ısrarlı bir şekilde bir şeyler satmak isteyen esnafa sordum. Zaman zaman, internetten izlediğim videolardan -olabildiği kadarıyla- bir adres tespiti yaptım, olayın geçtiği adresi bulup oradaki esnafa sordum. Öte yandan, araştırma konusu gündelik hayatımın bir parçası oldu, öyle ki bu konu benimle birlikte yaşadı, nefes aldı. Gün içinde alışveriş yaptığım esnafa; çay içtiğim çay ocağına, baharat aldığım aktara, tadilat için uğradığım terziye, kitap aldığım sahafa, saatimin kordonunu değiştiren saatçiye, bilet ayırttığım otobüs acentesine, deniz börülcesi aldığım pazarcıya, künefe yediğim künefeciyeye, bindiğim taksinin şoförüne hep aynı soruyu sormaya başlamıştım. Ayrıca araştırma konusu, arkadaş, tanıdık, eş, dost sohbetlerinin ana konularından biri haline geldi. Bu buluşmalarda hemen herkes bana kendi mahallelerindeki delilerden bahseder olmuştu. Alan araştırmasının devamında, bana herkes bildiği dışında tesadüf ettiği delilerin koordinatlarını da bildirdi. Araştırmanın özellikle Manisa ayağında ailemin, hısımlarımın, akrabanın, ahbab ve komşularımızın hem delilerin tespiti, hem de konuyla ilgili

geçmişteki anılarımın tazelenmesi bakımından büyük faydası oldu. Bu hususta özellikle ablamın katkısını anmadan geçemeyeceğim, yıllardır aynı yerde oturmasından dolayı birçok esnafı tanıyor olması, konuşkan, neşeli ve rahat iletişim kuran karakteriyle birleşince Manisa'daki delilerin tespiti konusundaki birçok ön bağlantıyı o sağladı; bu da bana büyük zaman kazandırdı, böylece konudan önceden haberdar olan esnafla doğrudan konuşmaya gittim ve gözlem aşamasına geçtim. Ön bağlantı sağladığı esnafla ilk tanışmamda ablam da bana refakat etti, bu da esnafın bana olan tutumunu olumlu yönde etkiledi. Esnafın bana karşı önyargıdan, sorgulamadan ve şüpheden uzak tavrı, esnafla aramda kurmaya çalıştığım güven ilişkisini kendiliğinden kurdu. Esnafın kendi ortamında doğal ve rahat davranabilmesini kolaylaştıran güven ilişkisi, verilerin sağlıklı ve gerçeğe olabildiğince en yakın olan şekliyle; gündelik, sıradan, her zamanki gibi olan biçimiyle elde edilmesi için gerekli olan koşulları yarattı.

Esnafı ilk karşılaşmamda kendimi tanıttıktan sonra sosyal antropoloji bölümünde esnaf-deli ilişkisi konusunda araştırma yaptığımı söyledim ve doğrudan, lafı uzatmadan "Etrafınızda tanıdığınız bildiğiniz bir deli var mı?" diye sordum. Bu ilk soruyu soruş biçimi çok önemliydi, zira deli sözcüğünü kullandığımda esnaftan net cevaplar alıyordum, bunun yerine soru sorarken deli yerine geçen başka kavramları kullandığımda, ya da deli kelimesini kullanmadan uzun cümlelerle deliyi tanımlamaya çalıştığımda esnaf tam olarak ne istediğimi anlamıyor, bir süre sonra konuşmadan kopuyor, ilgisi başka yerlere kayıyor, bazı esnaf da acaba konuşmanın sonunda bizden ne isteyecek diye tedirgin oluyordu. Alan deneyimlerim bana bu soruyu kısa, net ve lafı gevelemeden sormak gerektiğini gösterdi. Ayrıca lafı uzatmadan soruyu sormamın bir başka nedeni daha vardı. Yıllar önce bir arkadaşımı ziyaret etmeye geldiğim bir

apartmanın dış kapısında “dilenciler, pazarlamacılar ve anketörler” giremez uyarısını okumuş birisi olarak, en azından bazı insanların bu gruplara karşı çok da hoşgörülü olmadığını düşündüğümünden, esnafın da benim hakkımda böylesi bir düşüncüyü kafasından geçirme ihtimaline karşı bir önlem olarak niyetimi en başta belli ettim, doğrudan konuya girdim.

Esnaftan aldığım cevaba göre konuşma ilerledi ya da sona erdi. Esnaf tanıdığı bir deli olduğunu söylediye “Biraz anlatır mısınız?” dedim. Esnafa herhangi bir yönlendirme yapmadım, esnafın bilinç akışına müdahale etmedim, esnaf serbest çağrışımla canı istediği gibi, içinden geldiği gibi konuştu, anlamadığım yerler olursa araya girdim, bazı yerleri biraz daha açmasını, detay vermesini istedim. Karşılıklı içilen çayların eşlik ettiği bu sohbetlerde esnafın sadece söylediklerini değil, söylemediği, geçiştirdiği, söylemekten imtina ettiği şeyleri de kaydettim. Söz konusu deliden bahsederken esnafın yüzündeki ifade, gözündeki bakış, sesindeki vurgu, bazen sonunu getirmediği cümleler, boşluklar ve suskunluklar sohbetin satır aralarının okunmasında ve bir alt metin olarak ele alınıp çözümlenmesinde bir veri olarak değerlendirildi. Esnafa önceden hazırlanmış sorular sormadım, işin aslı önceden soru da belirlemedim, anket yapmadım, her esnafla farklı bir görüşme pratiği gelişti ve konuşma doğaçlama bir şekilde ilerledi. Esnaf konuşurken ben de not aldım. Kayıt cihazı kullanmadım.

Anket yaparak güvenli fakat sığ sulara yüzmek yerine, yelkenleri esnafa bıraktım ve biraz derine gittim. Ama boğulmadığım gibi, esnafın hissiyatını içeriden bir bakışla anlamaya ve anlamlandırmaya yakın bir yerden karaya çıktım. Bazı esnafla saatlerce konuştuk, esnaf konuştu ben dinledim, bu uzun sohbetlerde esnafın bir dediği öbür dediğini tutuyor mu, sakladığı bir şeyler var mı, hakkında konuştuğumuz deli

hakkındaki hissiyatı nedir sorularına cevap buldum. Diğer taraftan yapılandırılmış bir soru formu/anket kullanmadan, yani esnafın bilinç akışını bozmadan ilerlemek, tezin 2. bölümündeki söylem çözümlemesinde kullanılacak ana malzemenin teminine olanak sağladı. Esnafın eşsiz bir veri kaynağı olan kendi cümleleri bir söylem analizine tabi tutuldu, ardıl cümlelerin önceki cümleyle ilgili ya da ilgisiz oluşu, bir konunun ardından alakasız bir konunun gelmesi gibi özellikler çözümlemeye dahil edildi.

Gözlem yapmadan önce, esnafla bir yakınlık kurmak ve güven sağlamak için bazılarının yanına birkaç kere gittim. Bu, hem benim dükkana alışmam hem de esnafın benim oradaki varlığımı doğal karşılaması için gösterdiğim bir çabaydı.

Alanda görüştüğüm esnaf arasında baştan kadın erkek ayrımına gitmemekle birlikte, bir deliyi çok sayıda kişinin tanıdığı durumlarda, deli-esnaf ilişkisinde toplumsal cinsiyet kriteri bakımından bir farklılık olup olmadığını anlamak için görüşme kapsamına kadın esnafı da özellikle kattım.

Kimi bilgilerin doğrudan esnaftan alınması neredeyse imkansızdı, cinselliğe gönderme yapan “bazı mevzular” bu türden bilgilerin başında geliyordu; Dikmen’de esnafın bir deliyi “kerhane”ye götürdüğünü ve gülüp eğlenmek için ona kahvede “kerhane” maceralarını anlattırdıklarını biliyordum. Bu konuyu esnafa soramayacağımı, sorsam da bir sonuç alamayacağımı ya da esnafın sansürleyerek anlatacağını hissediyordum. Bu sebeple bu türden işlerde taşeron kullandım ve bu işi erkeklere devrettim. Kahveye erkekler gitti, sonrasında hikayeyi ikinci ağızdan dinledim, dolayısıyla buna benzer durumlarda doğrudan gözlem yapamadım. Esnaf, görüşmelerde ve gözlem anında yanımda küfürlü kelimeler kullanmadı, bir kadın karşısında kontrollü davrandı. Yine esnaf delinin alay konusu olduğu ya da kızdırıldığı durumlarda, bunu kimin yaptığını söylemiyor, bu “kendini bilmez insanlar” hep

karanlıkta kalıyordu. Kimse açığının ortaya çıkmasını istemiyor, kimse başkasının ismini vermiyordu. Bu türden durumlara yoldan geçtiğim sırada, tesadüfen şahit olabildim. Öte yandan, her ne kadar tez çalışması delinin değil esnafın söylediğini veri olsa da, deliyle baş başa kaldığımız durumlarda bir deli laf arasında “insanlar kötü” dedi, esnaftan bazı kendini bilmezlerin deliyi dövdüğünü, rahatsız ettiğini, bazılarının da delinin parasını çaldığını duydum. O halde benim görmediğim, göremediğim kör bir nokta, yakalayamadığım, kaçırdığım, belki esnafın da kaçırdığı, müdahale edemediği karanlık bir alan vardı ve ben bu karanlık alanların ne yazık ki pek azına şahit olabildim.

Esnafın “Burada deli var mı?” sorusuna verdiği cevaplar:

Esnaf soruyu duyduğunda şu türden cevaplar verdi: “Var bir tane”, “Nasıl yani, bildiğimiz deli mi?”, “Yoldan geçen çok var, ama benim tanıdığım, konuştuğum yok”, “Valla bizim tanıdığımız yok ama şuna sor”, “Bana niye sordun, beni de öyle mi sandın yoksa?” birlikte çalıştığı iş arkadaşını göstererek “Bizim Hüseyin var işte” ya da “E tam yerine geldin, ben varım işte”, “Var abla”, “Raporlu mu lazım raporsuz mu?”, “Bizim mahallede çok”, “Her yere dolu yağmış, Dikmen’e deli yağmış”, “Bunlar güneşin etkisiyle böyle oluyorlar, yazın sayıları daha çok artıyor”, “Burası deliler tekkesi gibi, bütün deliler burada toplanır, ben de artık kendimden şüphe etmeye başladım, bende delileri çeken bir şey mi var?”...

Ayrıca bazı kişilerin deli olup olmadığı hususunda esnaf arasında tartışmalı durumlar ortaya çıkıyordu. Kimi esnaf birinden “zır deli” diye bahsederken, kimisi de aynı kişinin IQ seviyesinin çok yüksek olduğunu, çok kitap okuduğunu ve gayet normal olduğunu düşünüyordu. Bunun gibi deli olup olmadığı konusunda kararsızlık yaşanan kişilerle ilgili olarak özel bir çaba harcadım ve daha çok sayıda

esnafla grtm. Burada amaç, sayısal üstünlük hangi tarafta ise ona göre bu kişiyi deli ya da normal olarak işaretlemek değil, alanda deliliğin yere, zamana, bağlama göre farklı algılandığı, dolayısıyla kültürel bir inşa olduğu hususunda bir tespit yapabilmekti. Durumu tartımalđ olan kişilerle ilgili olarak birçok esnafla konuştum, kimi esnaf “Değişik biri ama, deli değil o, sadece biraz heyecanlı, bağırarak konuşuyor hep” dedi, aynı kişi için bir başka esnaf “Tam kırık o” dedi, “Yani deli diyebilir miyiz” dedim, “Tabii ki diyebiliriz, bağırması yeter sırf onun” dedi. Bir başka deli için kimi esnaf “deli” dedi, kimisi “marjinal”, kimisi “tuhaf”, kimisi de “izofren”...

Kimi esnaf, başta deli olduğunu söylediği birinin konuşmanın ilerleyen bölümünde deli olmadığını söyledi. “Abi deli dedin en başta, boa mı konuştuk kaç saattir seninle, normal mi yani?” dedim, “Yok normal de değil de, rahatsız, aklı noksan biraz” dedi, ya da “Deli değil o, ama azıcık saf” dedi. Esnaf başta deli dese de, söz konusu kişinin deli olduğunu dnse de deli kelimesi kulağına her zaman hoş gelmiyordu. Kimi esnaf ise tanıdığı bir deli olduğunu kabul etmekle birlikte, konuşmanın başında “bunlar günahsız, melek bunlar, deli demeyelim, akli melaikeleri (melekeleri) zayıf diyelim, rahatsız diyelim, uğramış diyelim...” ya da “deli demeyelim, akli dengesi yerinde değil, akli dengesi bozuk, aklı noksan diyelim” diyerek tanımlama konusundaki rezervini en baştan koydu. Sonuçta söz konusu bu kişileri tarihsel olarak ortaya çıkan psikoloji, psikiyatri söylemi içinden konuşarak “deli”, “hasta”, “akıl hastası”, “ruh hastası”, “sinir hastası”, “danıan” olarak nitelemek aynı söylemi yeniden üretmek oluyordu, ama deli kelimesi iletişimi kolaylaştırıyor, derdimi kolayca anlatmama vesile oluyordu. Çünkü hemen herkesin hayatında “mahallenin delisi” olarak anlatabileceği biri vardı. Bu nedenle konuşmaların devamında esnafın açtığı kanaldan ilerledik.

Alanda nasıl karşılandığım,

Araştırmanın amacını anlattığımda, konuştuğum yüzlerce esnaftan hiçbiri benden bir kimlik belgesi ya da araştırma izni göstermemi istemedi. Bu anlamda alanda çok rahat bir çalışma yaptığımı söyleyebilirim. Diğer taraftan esnaf bana karşı samimi ve yardımsever davrandı, büyük bir saygı ve huşu içinde eğilerek “Efendim” diye hitap eden esnaf da oldu. Bazı esnaf, “halden anlarız” edasıyla kendi kızının da bir üniversitede okuduğunu söyledi. Hakkında konuşmaları istenen konuyu da ilginç ve eğlenceli bulmuşlardı. Özellikle dükkanda gözlem yapacağım zaman esnaf çocuk gibi seviniyor, hemen bir oyun kuruyordu, onlar için farklı bir deneyimdi. Zannediyorum üniversiteyle bağlantılı bir işin bir şekilde parçası olmak, birinin onlara fikirlerini sorması, bu konuda söyleyecek bir sözlerinin olması hoşlarına gidiyordu, sürekli bir şeyler ikram ediyorlardı, hemen “şöyle yapalım şimdi”, “o gelince biz seni kardeşim diye tanıtırız”, “lafı düğünden açarız”, “o gelince biz seni ararız” diyorlardı. Bu vesileyle birçok esnafa telefon numaramı bıraktım, onlar beni aradıklarında dükkana gittim. Bazı esnaf delilerle baş başa kaldığımda ne yapacağım konusunda bana akıl verdi, bir esnaf delinin yüzüne karşı zinhar deli dememem gerektiğini, aksi takdirde delinin alınımın ortasına taşı yapıştıracağını söyledi. Zaten deli dendiğinde akla ilk gelenlerden biri de “taş atan deli” imgesiydi. Bazı esnaf bana delilerin zaaflarını, hassasiyetlerini aktardı, örneğin delilerin kendisine bir şey verildiğinde değil, bir şey ısmarlandığında kabul ettiğini, ısmarlamanın sihirli kelime olduğunu...Kimi esnaf beni bir başka esnafa yönlendirirken, “Şu esnaf o deliyi iyi bilir, ama deliyle akrabadır ona göre, dikkatli sor, deli demeden sor.” diyerek beni korumaya çalıştı. Öte yandan esnaf hem bilgi vermekte çok cömert davrandı, hem de benimle işbirliği yaptı. Delinin saat kaçta geleceği belli değilse beni telefonla aradılar.

Deliyi dükkada gözlemediğim zamanlarda esnaf her zamanki gibi, doğal davranmaya çalışarak durumu idare etti, onu konuşturdu, deli hemen kalkıp gitmek istediğinde onu dükkada tutacak bahaneler yarattı. Esnafın bu anlardaki doğaçlama kabiliyeti dikkate değerdi.

Bununla birlikte, ender de olsa esnafın bana yardımcı olmadığı zamanlar oldu. Örneğin bir delinin sürekli aynı kitapçıdan kitap aldığını ve esnafla arasının iyi olduğunu biliyordum. Ne var ki bu esnafa gidip her zamanki sorumu sorduğumda asık suratlı bir şekilde “İyi de burada böyle birisi yok!” dedi, ikinci bir cümle daha çıkmadı ağzımdan, çünkü orada bir yabancı olduğum ve istenmediğim daha açık ve net bir şekilde ifade edilemezdi. Öyle zannediyorum ki, bu esnaf yalan söylemiyordu ya da beni başından savmaya çalışmıyordu, sadece dükkanına girip çıkan bu kişinin deli olduğunu aklından bile geçirmemişti. Ama çevredeki diğer esnaf arasında aynı kişinin deli olduğu yönünde bir fikir birliği vardı. Yine bir gün gösterişli ve büyük bir saatçiye girdim, içeride dört beş kişi çalışıyordu, o sırada içeri kağıt mendil satan bir deli girdi, çalışanlar ondan birkaç mendil aldı, saat işini halledince bu deliyi sordum, çalışanlar keyifle anlatmaya başladılar. Derken içlerinden birisi yüzüme dik dik bakmaya başladı, bu durumdan pek hoşnut olmadığını beden diliyle ifade etti. Konunun esnaf-deli ilişkisi olduğunu duyunca, kendisini aşağılanmış hissetmiş olabilirdi. Bu kişi, dükkanın patronuydu. Ve o bir esnaf değil, bir tacirdi. Algısı vergisi ona göre idi: “Sen git o kadar ışıklı mışıklı dükkan yaptır, vitrini en pahalı saatlerle donat, sonra biri çıkıp gelsin sana esnaf desin, itibarın beş paralık olsun, ne o öyle ezik gibi esnaf falan, olmaz olmaz...”. Bana ters bir şey söylenmedi, yani ben duymadım, uzatmadım, şansımı zorlamadım, dükkandan çıktım. Yine bir hafta sonu Sakarya’daki balıkçılarla görüştüğüm sırada, iki balıkçı bir taraftan benimle konuşmak istiyor, bir taraftan

tedirgin bir şekilde yan tarafta oturan bir adama bakıyordu. Bu adam elinde bir bardak çay, gözü bizde “ne oluyor?” gibisinden bize bakıyordu. Balıkçılar bu adamın patronları olduğunu, onun olmadığı hafta içi bir günde yeniden uğramamı istediler. Bu dükkana başka bir gün yeniden uğradım.

Burada anlattığım olumsuz örnekler denizdeki kum tanesi kadardır, yani istisnai örneklerdir. Öte yandan esnafın bazı tepkileri, özellikle araştırma kapsamına alınacak kişilerin tespiti konusunda benim için öğretici oldu. Özellikle alan çalışmasına başladığım ilk günlerde konuştuğum esnafın tanıdığı bildiği birkaç kişinin deli diye anılmasına şiddetle itiraz etmesi, alan çalışmasının heyecanıyla şursuz bir şekilde herkesi deli diye çalışma kapsamına dahil etmemek, temkinli olmak gerektiği yönünde bir uyarı gibiydi; bir gün Olgunlar’daki bir sahafa Kızılay’da ardında bir sürü köpekle dolaşan bir adamın deli olup olmadığını sorduğumda, onun deli olmadığını, gayet akli başında olduğunu, sadece köpekleri çok sevdiğini, köpeklerin de onu çok sevdiğini söyledi. “Deli diyorsan tam deli olmalı, sana göre bana göre deli olmaz, herkese göre deli olmalı, yani üstü başı perişan, yaptığının ettiğinin farkında olmayan, durduk yerde gülen, oynayan, hoplayan zıplayanlarla çalışmanı sınırlamalısın, öbür türlü işin kolayına kaçmış olursun, ona bakarsan herkes deli o zaman” dedi. Esnafın bu sözlerini araştırma boyunca hiç aklımdan çıkarmadım. Bu esnaf daha dar kapsamlı bir başka delilik tanımı öneriyordu. Köpeklerle dolaşan adamı diğer esnafa sorduğumda ise, onun deli olduğunu, köpekleri yöneterek egosunu tatmin ettiğini, kendini köpeklerin lideri zannettiğini söylediler. Sonuçta deli/delilik algısının ve tanımının esnaftan esnafa değiştiğini daha ilk günlerde farkettim. Araştırmaya yeni başladığım günlerde, hevesli fakat bir panik havası içinde kısa bir süre içinde çok veri toplamam gerekiyor gibi bir motivasyonla hareket ediyor, bunun bir sonucu olarak

etrafımda dış görünüşü itibariyle biraz tuhaf olan herkesi deli zannediyordum. Kısa zamanda büyük işler yapma yolunda heveskar olmakla bilim uğruna saygıdeğer bir çaba harcadığımı düşünsek de, araştırma verilerinin güvenilirliğini sakatlayacak bu ruh halinin yönlendirdiği davranışlarımın farkına varmama yine bir esnaf vesile oldu. Araştırmaya yeni başladığım günlerden bir gün Kızılay'da yürürken dış görünüşü itibariyle deliye benzettiğim yaşlı bir adam gördüm. Zıt yönlerde yürüyorduk, ani bir kararla geriye döndüm ve onu takip etmeye başladım, yolumun üzerinde piyango bileti satan bir kadına gözüm takıldı, hemen yanına yaklaştım ve yoldan geçen bu adamı tanıyıp tanımadığımı, sürekli buralarda dolaşıp dolaşmadığımı, ayrıca adamın deli olup olmadığını sordum. Kadın beni yukarıdan aşağıya süzdü, yüzüme sert sert baktı ve buz gibi bir ses tonuyla “O deli değil ki, yaşlı” dedi. Gerçekten de adam yaşlıydı, ama ben onun sadece deli olduğunu düşünürken, piyangocu kadın sadece yaşlı olduğunu düşünüyordu. Burada bir algılama ve belki de yanlış etiketleme problemi vardı. Piyangocu kadın bana o gün alan araştırmasının nasıl yapılmayacağı konusunda iyi bir ders verdi. Alan araştırmasında şüursuz bir şekilde her şeye saldırmamak gerektiğini o gün anladım.

Özellikle alana çıktığım ilk günlerde önceden tanımadığım bir esnafa soru soracaksam, aslında hiç ya da o an ihtiyacım olmadığı halde esnaftan ufak tefek bir şeyler satın alıyor, sonra sorumu soruyordum, yani esnafla bir tür karşılıklı ilişki kuruyordum. Bir süre sonra bunu yapmayı bıraktım, çünkü hem param bitti hem de paranın gücü mü sorunun gücü mü ağır basıyor, bunu görmek istedim. Diğer taraftan esnaf bir şey satın alsam da almasam da zaten her türlü yardımcı olmaya çalışıyor, elinden geleni yapıyordu. Ayrıca alan deneyimlerim arttıkça kendime daha çok

güvenmeye, esnafın vereceği tepkileri tahmin etmeye başladım. En kötüsü esnaf ilgisiz davranır, beni başından savar diye düşünerek kendimi rahatlattım.

Alan çalışması sırasında tanıştığım bazı esnafla iletişimimi hiç kesmedim. Bu esnafa ara sıra uğramaya devam ettim ya da onlar bana konu ile ilgili sonradan ortaya çıkan kayda değer gelişmeleri telefonla bildirdiler. Böylelikle O'nun düğün salonu için yeni -2016 takvimini içeren- kartvizit bastırıldığını ve bunları bizzat evlerin posta kutusuna attığını, yine Kırmızılı Kadın'ın televizyonda bir evlendirme programına çıktığını, öldü zannedilen Ankaragüçlü'nün uzun bir aradan sonra elinde oyuncak bir tüfekte yeniden sokaklarda dolaşmaya başladığını öğrendim. Esnafla iletişim kurmada genel olarak bir sıkıntı yaşamadım. Esnaf ağzıyla konuşsam da - gerçi bir süre sonra ben de esnafça konuşmaya ve cümle kurmaya başladım- daha başta esnafın az çok nasıl bir konuşmadan hazzetmediğini biliyordum, alan çalışması boyunca iyice anladım ki, esnaf hanımlı beyli sözcüklerden, ya da çok fazla siz'li biz'li hitaplardan, fazla mesafeli bir diyalogdan hoşlanmıyor. Esnafla iletişim kurarken en başta “siz” diye başladım, konuşmanın devamında o bana “ablacım” dediyse, ben de “abi” diye devam ettim. Hiçbir esnafa “Bey” diye hitap etmedim. Yine ilk selamlaşırken “Merhaba” diyerek başladım, ama ayrılırken esnaf bana “Hayırlı günler” dediyse ben de ona uydum, ya da “Allaha emanet ol” dediyse, “Teşekkür ederim” değil, bazen “Allah razı olsun” bazen de “Eyvallah” dedim. Araştırmaya ilk başladığımda da, araştırmanın devamı boyunca da delilik halini bir eksiklik, zayıflık, yeteneksizlik olarak görmedim, onun yerine akli göklere çıkarıp kutsayan bir yaklaşımım ve hissiyatım da olmadı. Esnafla görüşürken bu yaklaşımımı esnafa da hissettirdim, yani delileri küçümseyen, “normal” olduğu varsayılanı üstün gören bir dil kullanmadım. Bazı durumlarda olaya doğrudan müdahil oldum, bir delinin doktora

gitmesini sağladım, esnaf bana teşekkür etti, çok sevaba girdiğimi, delinin benim vesileyle doktora gitmeye ikna olduğunu, kendilerini dinlemediğini söylediler, sanırım o sırada benim iyi bir insan olduğumu düşündüler.

Esnafa delilerin isimlerini saklı tutacağımı, fotoğraf kullanmayacağımı söyledim. Delilerin bir kısmı ısrarla fotoğraflarını çekmemi, videolarını çekip internete koymamı istediler. O sırada onları sevindirmek için birkaç fotoğraf çektik ama araştırma etiği gereğince gayet tabii bu fotoğrafları kullanmadım. Alanda gözlemlenen delilerin isimleri de tezde gerçek isimleri kodlanarak yer aldı.

İlişki kurduğum kişilerin bu ikili ilişkide tek taraf olması,

Deli ve esnafın ikili ilişkisinde, deli açıklanabilir ve anlaşılabilir olanı değil, kapalı olanı ve bilinmeyeni temsil ediyor. Bu anlamda bu ilişkinin deli için ne anlam ifade ettiğini ya da bir anlam ifade edip etmediğini, delinin ne hissedip ne düşündüğünü, aklından neler geçtiğini, davranışlarının farkında olup olmadığını, plan yapıp yapmadığını, geleceği için kaygılanıp kaygılanmadığını, kendisi için neyin iyi olup olmadığını farkında olup olmadığını, esnafın alay konusu ise bunun farkında olup olmadığını, eğer bir meşgalesi varsa bunu zevk için mi para kazanmak için mi, vakit öldürmek için mi, işini ciddiye aldığı için mi yaptığını bilmiyoruz, öte yandan bir delinin bir söylediği ile diğeri arasında ciddi farklar bulunabildiğinden delinin tüm bunlara dair kendini ifade ettiği durumlarda dahi, bu durum değişmiyor; kuşkusuz bu konuda birtakım tahminler, değerlendirmeler, yorumlar yapılabilir, ancak tüm bunlar kişisel yorumlardan öte bir anlam ifade etmeyecektir. Esnaf deli ilişkisinde delinin bulunduğu koordinatlar, muğlak, kaygan ve puslu bir zeminin salınımlarıyla sürekli değiştirilir, esnaf ve deli ilişkisini özel kılan da belki bu dozunda bilinemezliktir. Heyecan yaratan, esnafın deliye karşı ilgisini canlı tutan, deli ve “normal” olduğu

varsayılanı birbirinden ayıran ve farklı kılan şey, deliye özgü bu bilinemez alanın yarattığı etkidir. Esnaf, delinin kendisi ve çevresi için tehlike yaratmayacak biri olmadığını bilir, ama nerede ne yapacağını da tam olarak bilemez, kestiremez. Örneğin bir deli, itibarlı birinin itibarını gelenek görenek dinlemeden bir anda beş paralık edebilir. Yani, esnafın delinin davranışlarını önceden bilmesi ve öngörmesinin sınırları vardır. Bu yüzden deli hem belli sınırlar içinde hareket eder, hem de bazen aynı sınırları ihlal eder.

Bu sebeple alanda akıllı ya da “normal” olduğunu düşündüğümüz tarafla yani esnafla konuştum. Bununla birlikte ben her ne kadar ne yapmak istediğimi, esnaftan ne beklediğimi -esnafla konuşmak ve uygun bir zamanda deliyi her zamanki gibi esnafın da olduğu bir anda gözlemlemek- tüm açıklığıyla esnafa anlattıysam da bazı esnaf beni deli ile yalnız bırakmaya çalıştı, deli ile röportaj yapmak istediğimi düşündü. Bu tür fiili durumlarda çalışmanın amacı ve kapsamı dışına çıkmak zorunda kaldım: Bir gün dükkanda hep beraber konuşurken, esnaf beni dükkanda bir deli ile yalnız bıraktı, dışarı hava almaya çıktı, bu deli bana kopuk kopuk cümlelerle kendi hayatından bahsetti, benden ansiklopedi istedi, ne yapacağımı ne soracağımı şaşırdım, sustuğunda tedirgin oldum, sessizliği bölmek için saçma sapan sorular sordum, beni çok sevdiğini, insanların kötü olduğunu, bir kuyumcunun kendisinden para istediğini, ama adamın dükkanında hiç altın olmadığını, ablasının kanser olduğunu, her yerinde yaralar çıktığını, ilahi dinlediğini, bir kadın cinayeti haberi okuduğunu söyledi, bana kadının ne suçu olduğunu sordu. Bir başka deli bana kahvede 45 dakika boyunca bir şeyler anlattı, kendimi çok zorladım ancak hiç bir şey anlamadım, sadece aralarda bölük pörçük bir şeyler anlayabildim, esnafın deliyle mülakat yapmak istediğimi düşündüğünü ve bana özel bir imkan sağladığını anladım, ayıp olmasın diye birkaç

soru sordum, doğaçlama gittik mecburen, derken ezan okunmaya başladı, “Kıldın mı hiç?” dedim, “Bir keresinde gitmiştim camiye, ne var ki onda namaz çok kolay, yatıyon, kalkıyon, doğruluyon” dedi, ancak kelimeler bu sırayla söylenmedi, bu cümleleri anlamlı bir bütün haline getirmek oldukça zordu. En başta esnaf deliyi bizim oturduğumuz masaya bir ıslık çalarak çağırđı, eliyle gelmesini işaret etti. Deliye “Bak abla senin için Ankara’dan gelmiş, konuşçan mı onla” dedi. Deli “Cık” dedi. Utanıyordu, nereye bakacağını, elini kolunu nereye koyacağını bilemiyordu. İşin aslı ben de tam olarak ne yapacağımı bilmiyordum. İlk önce 5-6 kişi aynı masada oturduk, havadan sudan konuştuk, esnaf ona sorular sordu, ben de arada kaynadım, ben de sordum, bana da cevap verdi, yavaş yavaş alıştı, sonra da susmak bilmedi, artık sadece ben sordum, o da artık sadece bana cevap verdi, bana nasıl balık tutulacağını anlattı, “Ne var ki onda, bağlıyorsun, atıyorsun, çekiyorsun” dedi. Hiçbir şey anlamadığım halde ayıp olmasın diye anlamış gibi yapmak çok zordu. İşin garip tarafı esnaf onun ne dediğini hemen anlıyordu. Sonuç olarak, amacım doğrudan delilerle baş başa kalmak olmasa da esnaf sayesinde fiilen birkaç kez bu durumla karşılaştım, bu da ayrı bir deneyimdi.

3.2. Çalışmanın nerelerde yürütüldüğü

Manisa ve Ankara

Alan araştırmasına Ankara’da yaşıyor ve çalışıyor olmam sebebi ile Ankara’da başladım, bu en başta bir tercihten ziyade bir çeşit zorunluluktu. Diğer taraftan, araştırma ilerledikçe Ankara benim için yeni bir keşif alanı oldu, sadece kendi yaşadığım sokakta daha bir hafta içinde üç tane deli olduğunu öğrenmem benim için

yeni bir farkındalık, algıda seçicilik yarattı. Her gün aynı kaldırımlardan geçtiğim, aynı marketten alışveriş yaptığım, aynı fırından ekmek, aynı aktardan kış çayı aldığım ama varlığını fark etmediğim, kalabalığın içinde kaybolan, görünür olmayan bu insanların alan araştırması ile varlığının farkına varmak yaşadığım yere farklı bir gözle bakmama yol açtı. Artık her sabah işe giderken karşı kaldırımdaki esnafı sırayla selamlayan adamın kim olduğunu ve bunu neden yaptığını biliyordum. Fırına gittiğimde dışarıdaki masada kahvaltı yapan adamın kim olduğunu, yiyip içtikten sonra neden para vermek istemediğini biliyordum. Ya da evimin karşısındaki dükkanda daha önce gözlemediğim bir delinin bana her gün esnaf aracılığıyla gönderdiği selamın, gıyabında esnafa halimi hatırımı sormasının benim için bir kıymeti vardı. Mahallede kendimi kimsenin bilmediği gizli bir sırta vakıfmışım gibi hissediyordum. Alan çalışmasına başladıktan bir süre sonra Manisalı olduğumu hatırladım. Çok da kondurmak istemediğim ama sağda solda Manisalıların biraz tuhaf olduklarıyla ilgili çıkan haberler artık deplasmanda -Ankara’da- olduğum için bu şehre dışarıdan, tarafsız bir gözle bakmamı sağladı. Manisa’ya dışarıdan bakınca doğduğum ve büyüdüğüm şehrin aslında köklü bir akıl hastanesi geçmişi olduğunu, aynı zamanda yaz kış şortla dolaşan Manisa Tarzanı’na ev sahipliği yaptığını hatırladım. Çok geçmeden Deli Bayram’ın, Deli Elif’in, Deli Zeki’nin hikayeleri ile dolu çocukluk anılarımı hatırlamaya başladım. Şehrin alan araştırmasının bir ayağını buraya kaydırmam için yeterince sebebi olduğunu düşünmeye başladım. Alan araştırmasına Manisa’nın dahil edilmesinin Ankara’dan Manisa’ya sık sık gitmeyi ve sınırlı bir zamanda kompakt bir çalışma yapmayı gerektirmesi gibi zorlukları vardı. Bununla beraber Manisalı olmak, birçok esnafın tanıdık olması, bağlantıların çok kolay kurulması, erişimin her yere kolayca sağlanması gibi birçok avantajı da beraberinde

getirecekti. Manisa'nın tezin diğerk ayağını oluşturmasıyla, esnaf ve deli ilişkisinin büyükşehir ve kk şehirde aldığı görünümler, varsa aradaki farklar gözlemlenebilir hale gelecekti. Alanda iki şehrin hikayesini dinlemenin cazibesi kafamda yeni soruların doğmasına yol açtı: şehir büyüdükçe bir deli için, ama daha önemlisi esnaf deli ilişkisinde ne değişiyordu? Büyükşehir bütün insanları olduğu gibi delileri de görünmez kılıp yutuyor muydu? Ankara bir kazan, deli bir kepçe miydi? Büyükşehir deliler için ilişki kurabilecekleri, sigara isteyebilecekleri daha fazla esnaf, dolaşabilecekleri daha fazla semt, daha fazla olanak ve tanıdık anlamına mı geliyordu? Ankara her durumda daha fazlayı, Manisa daha azı mı temsil ediyordu? Yoksa ölçeğin değişmesi hiçbir şeyi değiştirmiyor muydu? Bu düşüncelerle alan çalışması, yaşadığım şehirle birlikte doğduğum ve büyüdüğüm şehri de içine alacak şekilde genişledi.

Manisa resmi olarak büyükşehir olmasına rağmen, Ankara ile karşılaştırıldığında temelde hala kk bir şehrin kültürel kodlarını ve gündelik hayat pratiklerini sürdürüyor. Manisa'da hemen her yere yürüyerek gidilebiliyor, insanların kalabalığın içinde kaybolmak için daha fazla çaba harcaması gerekiyor. Genelde herkes herkesi bir yerlerden tanıyor. Söz konusu deliler olduğunda onları zaten hemen herkes tanıyor. Hal böyle olunca, aynı deliyle ilgili çok sayıda esnaftan bilgi almak ve bir karşılaştırma yapmak mümkün hale geldi. Bu durum özellikle sapma ve sapkınlık kavramlarının göreliliği üzerinden yürütülen bir tartışma için elverişli alan verileri elde etmemi sağladı. Öte yandan, şehirde ulaşımın kolay sağlanması mobilizasyonumu artırdı. Esnaf beni telefonla aradığında dakikalar içinde gözlem noktasına ulaştım. Birkaç gün içinde birçok deliyi gözlemeleme şansı buldum, bazen gün içinde hem yeni bir delinin varlığından haberdar oldum, hem de bu kişiyi gözlemledim. Diğer taraftan, Ankara'dan ve bir üniversiteden geliyor olmam esnafta bir saygı uyandırıyor, esnaf

yardımcı olmak için elinden geleni yaptığı gibi, eğleniyor, neredeyse benden daha meraklı ve istekli davranıyor, heyecanlı ve matrak bir şey yapıyoruz duygusuyla hareket ediyordu. Diğer taraftan, bilgi verme konusunda genel olarak esnafın Ankara esnafına göre daha temkinsiz ve önyargısız olduğunu söyleyebilirim. Bunda kuşkusuz esnafla aile eş dost hısım akraba aracılığıyla kurulan bağlantıların, esnafa bir referansla gitmenin bir etkisi olmuştur. Ama en nihayetinde tüm esnafa da bir referansla gitmedim. Hissettiğim genel hava, Manisa esnafının daha rahat, stressiz ve kuşkudan uzak bir tavır içinde olduğuydu. Bununla birlikte deli hakkında bilgi vermeden önce esnaftan “Hastaneye yatırmayacaksınız değil mi abla?” şeklinde şakayla karışık niyetimi anlamaya yönelik sorular da geldi. Yine bir esnaf, daha sonraki görüşmelerimizde en başta benim belediyeden geldiğimi sandığını, bu yüzden benim dükkana ilk gelişimde dükkanda olmadığına çok sevindiğini itiraf etti. Görünen o ki, esnaf tanıdığı deliyi korumaya kollamaya çalışıyordu. Bir başka esnaf Ankara’dan geldiğimi söyleyince beni önce bir delinin yakını zannetti, tedirgin bir şekilde “biz o videoyu sildik” dedi, ortada bir yanlış anlama olduğunu anlayınca niyetimi ve kim olduğumu üzerine basa basa bir kez daha anlattım, bu esnafın dükkanı birçok delinin buluşma noktası olan kilit önemdeki bir yerdi, “bana isim vermeyin, arzu ederseniz isimleri kodlayın, benim için gerekli olan bu kişilerin isimleri, özel hayatları değil” dedim, bunları duymak esnafı rahatlattı. Kendisinin yıllardır delilerle birlikte vakit geçirdiğini, onlarla çok rahat iletişim kurduğunu, bir gün bu konunun araştırılmaya değer bulunabileceğinin hiç aklına gelmediğini söyledi. Yıllardır delilerin arasında vakit geçirmekle kendisi için gayet sıradan bir hale gelen deli hikayelerini benim merakla dinlemem çok hoşuna gitmişti. Bazen o anı yeniden yaşıyormuş gibi coşup olayı canlandırıyor, bu arada biz konuşurken deliler dükkana girip çıkıyordu. Delinin

biri içeri girmeden kapıdan selam verdi esnafa “Ben köye gidiyorum” dedi, esnaf “Tamam git” dedi, deli tekrar etti “Ben köye gidiyorum”...Uzun bir konuşmanın ardından ben dükkandan ayrılırken esnaf bu işin anlatmakla olmayacağını, istersem sabahtan akşama kadar dükkanda kalabileceğimi, kendisi olmasa bile hanımının bana refakat edebileceğini söyledi. Öte yandan aynı deliyi tanıyan iki esnafın birbirlerini görüşme hakkında haberdar ettiklerini tesadüf eseri fark ettim ve bu konuyu aralarında konuştuklarını anladım. Zamansal olarak ikinci sırada görüştüğüm esnaf bana ilk esnafın hem deli, hem de kendisi hakkında ne dediğini sordu. Manisa’da haberler çabuk yayılıyordu ve sanki hiçbir şey gizli kalmıyordu.

Ankara’daki alan çalışmasını ise esasen Dikmen (Sokullu, İlker, Keklik, Sinan), Kızılay, Ulus, Tunalı, Kurtuluş ve Esat semtlerinde yaptım, ancak istisnai durumlarda birkaç deliyi gözlemlemek için Bahçeli, Cebeci, Yenimahalle’ye de gittim. Ankara’daki esnafın bir kısmı her gün yanına uğrayan, sohbet ettiği delinin adını bilmiyordu, “biri var gelip giden ama adını bilmiyorum” ya da “adını hiç sormadım bugüne kadar, lafi da olmadı” diyordu, yine kimi zaman bitişik dükkanlardaki iki esnaftan biri deliyi tanıyor, öbürü tanı mıyordu. Bir deliyi iyi tanıdığını bir başka esnaf aracılığıyla bildiğim ve kendisine doğrudan o deliyi sorduğum bazı esnaf şüpheli davrandı, örneğin “Neden soruyorsunuz tam olarak anlayamadım” biçiminde bir tepki verdi, bu tür durumlarda fazladan açıklama yaptım, daha önce söz konusu deli hakkında başka esnaftan da bilgi aldığımı, deli hakkında özel bir bilgi edinmek istemediğimi, sadece esnafın kendi deneyimini dinlemek istediğimi söyledim. Esnaf ancak benden deliye bir zarar gelmeyeceğine kendince ikna olduktan sonra açıldı ve anlatmaya başladı. Yine soru sorduğum bazı esnaf aşırı tedirgin ve şüpheli tavırlarıyla bana kendimi organ kaçakçısıymışım gibi hissettirdi,

açıkça kimse beni bu şekilde itham etmese de esnafın aklından böylesi bir ihtimalin geçebileceğini düşündüm. İlk başlarda hiç aklımda olmayan, esnafın beni algılama biçimine dair hesap etmediğim bu düşünce beni alanda daha hazırlıklı, daha temkinli ve daha öngörülü yaptı. Esnafın deliye dair hassasiyetini ve koruma hissiyatını gösteren bu davranış biçimi bir taraftan da insana dair umutlandırıcıydı. Sakarya'daki bir esnaf, doğru düzgün bilgi vermediği gibi kim olduğumdan emin olmak için kahveci çırağını beni takip etmesi için peşime taktı. Çırak beni uzaktan izledi, nereye girip çıktığıma baktı, birinin beni takip ediyor olması bana kendimi bir garip hissettirdi. Esnafın genel tavrı, kendisine genel olarak çevresinde tanıdığı bir deli olup olmadığını sorduğumda daha pozitif, ama doğrudan delinin ismini ya da lakabını kullanarak soru sorduğumda daha şüpheliydi diyebilirim. Dolayısıyla hem Ankara hem de Manisa esnafı etkileşim içinde oldukları delileri korumak için kendilerine göre bir önlem aldılar, bu önlemler alan çalışması için bana ek zorluklar getirmekle birlikte, öyle ya da böyle delilere sahip çıkan, onları “kötü insanlar”dan, sokağın ve bilinmeyen tehlikelerinden korumaya çalışan birilerinin olduğunu bilmek rahatlatıcı bir duygu yaratıyordu.

Ankara ve Manisa'da, büyükşehri ve küçük şehir için de geçerli olmak üzere, esnaf ve deli arasında gözlemlenen her bir ilişki türünün kaynağını besleyen ortak bir damar, ilişki türlerine ruhunu veren ortak bir toplumsal repertuar olduğunu söyleyebilirim. İlişkiler temel bir eksen etrafında dönüyordu. Zaten ilişki kategorilerinin oluşması da bu sayede mümkün olabildi.

Ve Manisa'nın delileri ile biliniyor olmasının yarattığı bir fark var mı?

Yıllar önce okuduğum bir haberde Manisalıların trafik ışıklarına uyma konusunda en disiplinli il olduğu, hatta gecenin bir vakti ortalıkta hiç araba yokken

dahi yayaların kırmızı ışıkta karşıya geçemedikleri, bunun nedeninin ise kırmızı ışıkta geçen yayaların akıl sağlığının yerinde olup olmadığının anlaşılması için bir gece akıl hastanesinde misafir edildikleri yazıyordu. Bu haber gerçekten doğru mu yoksa sadece tevatür m bilmiyorum. Ancak mizah için yapılan bir haber de olabilir. Ama ister gerçek, ister tevatür, ister mizansen olsun, haber içeriğinde gülmece unsuru şehir, halk ve akıl hastanesi dolayımı üzerinden kuruluyor. Bu durum gerçeklikle büyük ölçüde rtşyyr, çünkü Manisa'da bir akıl hastanesi olması şehri farklılaştırıyor. Halk akıl hastanesi, deli ve delilik kurumları ile farklı bir ilişki kuruyor. şehir içinde işleyen dolmuşların tabelasında durak isimlerinden biri olarak akıl hastanesi yazıyor, deliler öyle ya da böyle şehrin içinde sokaklarda dolaşıyor ve çeşitli vesilelerle halkın arasına karışıyorlar. Dolayısıyla halk genel olarak delilere alışık, deliler etrafa korku salan bir canavarmış gibi grlmyyr. Örneğin, esasen gündelik hayatını dışarıda sürdüren bir deli ara ara akıl hastanesine yatıyor, 1 ay sonra çıkıp geliyor esnafa 1 ay önce aldığı ekmeğin borcunu dyyr, bir başka deli raporundaki özür oranını gncelletmek için akıl hastanesine gidiyor, özür oranı yüksek çıkarsa esnafa gelip müjde veriyor, bunun için kutlama yapılıyor. Hastane bahçesinde dolaşan deliler duvarın arkasından arabası yolda kalanlara sanayiye tarif ediyor, akıl hastanesinden dışarı çıkmasına izin verilen delilerle birlikte halk kahvede ma seyrediyor. Hastane yetkilileri tarafından moral gezileri düzenleniyor, deliler gruplar halinde parklara getiriliyor. Deliler ocuklarla beraber ip atlıyor. Esnaf onlara deliymiş gibi değil, diğer müşterilere davrandığı gibi davranıyor ama bir taraftan da sanki özel mşterilermiş gibi ihtimam gösteriyor, fiyatta indirim yapıyor. Yine moral etkinlikleri kapsamında Manisa'nın yerel müzisyenleri - müzisyen esnaf- delilere müzik yapmak, delileri eğlendirmek üzere hastaneye davet ediliyor. Tüm bunlar dikkate alınınca, esnaf araştırma konusunu duyduğunda bu

araştırmanın Manisa’da yapılıyor olmasını çok anlaşılabilir buldu. Diğer taraftan, şehir halkının delilik, deliler ve delilik kurumlarıyla kendi dolayimleri üzerinden kurduğu özel ilişkinin yanı sıra bu kavramlar yerine kullanmak üzere geliştirdiği özel bir dil/söylem biçimi olduğu göze çarpıyor. Örneğin Manisalılar, Ankara’da olduğu gibi genellikle deliye deli demedikleri gibi, akıl hastanesine de akıl hastanesi değil, - tarihsel süreç içinde- tımarhane, Hacı Hasan ya da sarı bina diyorlar. Yani halkın akıl hastanesini açıkça telaffuz etmek yerine metafor kullanmayı tercih ettiği görülüyor.

Çocukların hayal dünyasının bir parçası olan deli hikayeleri ile deli temsillerinin de ortak hafızanın oluşmasında bir katkısı var: Bazı çocuklar büyüklerinin gitgide uzaklaşan sesiyle “Yunanlar Manisa’yı işgal edince akıl hastaları şehrin sokaklarına dağılmış.” türünden, dilden dile dolaşarak büyüyen geçmişe dair anlatılarla uykuya dalıyor. Bazı anneler saçını başını abartılı bulduğu kızlarına, fötr şapkasına çiçek, çomak, ip, iğne ne bulduysa takan rahmetli Deli Bayram’a referansla, “Ne o Deli Bayram gibi, kocaman çiçeği takmışsın kafana!” diyerek takılıyor. Şunu gönül rahatlığıyla söyleyebilirim; her Manisalı o güne dek duymadıysa bile elbet bir gün birilerinden “Her ilden bir deli getir, Manisa’dan tuttuğunu getir” deyişini duyacak ve her nerede yaşıyor ise memleketini hatırlayacaktır.

3.3. Ne, ne kadar sürdü?

Alan araştırması yaklaşık 1 yıl sürdü. Ama bir başka konuyu değil de, bu konuyu seçmemde muhakkak ki etkisi olan çocukluğumu, çocukluk anılarımda yer eden delileri, deli hikayelerini de hesaba katarsak 1 yıldan epey uzun sürdü diyebilirim.

Ankara’da hayatıma devam ederken, yani yürürken, sabah işe giderken, alışveriş yaparken bir taraftan da yüz yüze geldiğim esnafla konuştum. Yani planlanmış ve ayrı bir zaman diliminde değil, tam da gündelik hayatın normal döngüsü içinde sürekli, akış halinde devam eden bir araştırma yaptım, dükkana ne zaman geleceği belli olmayan delileri gözlemleyebilmek için ise birçok esnafa telefon numaramı bıraktım, telefon geldiğinde eğer çok uzak bir noktada değilsem dükkana gittim, çalışma bu yönüyle zamansız, plansız ve sürprizlere açık bir çalışmaydı. Ama tamamıyla plansız ve programsız bir alan çalışması yaptığım söylenemez, özellikle hafta sonları yoğun çalıştım, ayrıca öğle araları, akşam iş çıkışı sonrası ve tatil günlerini gözlem yapmak için değerlendirdim. Günü saati belli olan delileri önceden yaptığım bir programa göre rahatça gözlemledim. Alan çalışması boyunca Manisa’ya 4-5 kez gittim ve her gittiğimde kentte en az 2 hafta kaldım, Manisa’da hayli yoğun ve verimli bir çalışma yaptım; sınırlı bir süre içinde çok sayıda deli gözlemledim, bazı delileri farklı dükkanlarda birçok kez gözlemeleme fırsatım oldu. Manisa’ya resmi tatillerde, özel günlerde ve dini bayramlarda gitmeye gayret ettim, ayrıca birkaç gidişimde bir kandile denk geldim, Cuma günleri caminin önünde bekledim.

Kimseyle konuşmak istemediğim günlerde alana çıkmadım, çünkü zayıf bir enerjinin esnaftan bilgi almayı zorlaştırdığını, çalışmaya faydadan çok zarar getirdiğini anladım, eğer yorgunsam kendimi zorlamadım, ben ne kadar enerjik isem ve yaptığım işten keyif alıyorsam esnaftan da aynı şekilde karşılık aldım, bir zorunluluğu yerine getirdiğimi hissettiğim anda alan çalışmasına bir müddet ara verdim. Bu süre içinde alan notlarımı düzenleyerek yazmaya çalıştım. Biraz dinlenip alanı özleyince tekrar alana çıktım. Alan çalışması hem çok keyifli hem de çok yorucuydu. Yorucuydu çünkü bazen aynı gün içinde birkaç farklı semte gidiyor çok

sayıda esnafı konuşuyordum, bu yüzden dinlenmek istiyordum, eğlenceliydi çünkü dinlediğim bütün deli hikayeleri çok cazip geliyordu, bu yüzden delilerin hepsini gözlemlemek istiyordum. Alan çalışmasının kendi içinde bir döngüsü vardı ve buna uyum sağlamayı yavaş yavaş öğrendim. Alanda yeterince kişi gözlemleyip kafamda esnaf deli ilişkisine dair ilişki kategorileri netleşmeye başlayınca ve her ne kadar sıra dışı olursa olsun yeni bir deliden yeni bir ilişki kategorisi çıkabileceğine dair bir beklentim kalmayınca alan çalışmasına verdiğim yoğunluğu azalttım.

3.4. Esnafın alanda yönlendirmesi

Alanda görüştüğüm esnaf bazen beni başka esnafa da yönlendirdi. Bunu beni başından savmak için değil, yönlendirdiği esnafın bana daha fazla yardımcı olacağı gerekçesiyle yaptı. İlk görüştüğüm esnaf, deliyi tanıyorsa bana bilgi verdi ama aynı zamanda beni deliyle en iyi anlaşılan esnafa ya da delinin yanında en fazla vakit geçirdiği esnafa yönlendirdi. Bu referans sonradan gittiğim esnaftan bilgi almamı kolaylaştırdı. Esnaf beni kendine esir etmedi, ayrıca etnografik araştırmalarda bilgi kaynakları/informant arasında sık yaşandığı bilinen bir kıskançlık krizine de şahit olmadım. Esnaf daha çok “Bu deli en iyi onunla anlaşır”, “Şu dükkandan hiç çıkmaz, ona sor” şeklinde beni yönlendirdi ve ben yeni adrese giderken bazen bana kendisi de refakat etti. Gözlem yaptığım sırada beni yönlendiren esnaf da geldi, bazen sağda soldaki komşu esnaf da dükkanda toplandı.

Esnaf genel olarak konuyu matrak ve eğlenceli buldu. Bir taraftan da bazı esnaf üniversitede bu türden konuların araştırılıyor olmasına, üstelik birinin bu konuda

gelip onlara fikirlerini soruyor olmasına şaşırđı. Esnaf özellikle dükkada gözlem yaptığım günlerde çok eğlendi. Bazı esnaf söz konusu deli için “Bak görüyor musun lan, adam ünlü oldu...” türünden şeyler söyledi. Esnafın zaman zaman “ele güne karşı rezil olmayalım” hissiyatıyla röportaj verme edasıyla gündelik hayatında kurduğundan daha düzgün ve süslü cümleler kurmaya çalıştığını hissettim.

Diğer taraftan alan deneyimlerim arttıkça delileri hangi esnafa soracağım konusunda uzmanlaşmaya başladım, esnafi seçmeye başladım. Çoğu zaman bir sokak boyunca yan yana dizilmiş olan dükkanlardan ilk soru sorduğum esnaf, o sokaktaki delinin en fazla uğradığı esnaf çıktı. Bunu sahip olduğum gerçeküstü bir güce değil, alanda geçirdiğim vaktin yoğunluğuna ve alan birikimine bağlıyorum. Zira, alan çalışmasına ilk başladığım dönemlerde deliler genellikle gündelik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri esnafa muhatap olur, örneğin karınlarını doyurmak için fırına, sıcak bir şeyler içmek için kahveye giderler gibi bir tahminim vardı, ancak zamanla delilerin sahalara, kitapçılara, kasetçilere, butiklere, döviz bürolarına da gittiklerini öğrendim, dolayısıyla esnafa sektörel olarak getirdiğim blokajı kaldırdım. Yine en başlarda dışarıdan bakıldığında nemrut, suratsız, kaba saba görüldüğü için soru sormaktan kaçındığım bir esnafın, o civardaki deliyle diyalogu en iyi olan, deli üzölüp ağladığında onu avutan esnaf olduğunu öğrendim. Diğer esnafın yönlendirmesiyle görüştüğüm bu “kaba saba” görünen esnafın içinden bir “merhamet abidesi” çıktı. Dolayısıyla esnafa yönelik seçici algı yine alandan ve esnaf üzerinden oluştu.

Bazı esnaf ben özellikle sormadığım ve talep etmediğim halde laf arasına deli ile ilgili sayısal bilgiler sıkıştırdı. Örneğin bir taksici, durağa gelen bir delinin delilik oranını “Yani aslında her şeyin farkında ama yüzde 10-15 yok” şeklinde ifade etti, birçok deliyle haşır neşir olan bir başka esnaf delilerin müziği sevdiğini “Bu

delilerin yüzde 99'u müzikten hoşlanıyor" şeklinde kesinlik içeren bir ifade kullanarak anlattı. Zannediyorum esnaf, üniversite bağlantılı bir çalışma söz konusu iken, bilginin aktarılmasında sayıların, yüzdelerin, nicel büyüklüklerin kullanılmasının gerçeği daha iyi yansıtacağını, verilen bilginin daha kesin ve güvenilir olacağını, böylece çalışmanın daha bilimsel olacağını düşündü. Eğer araştırmayı pozitivist bir temelde kurgulasaydım, esnafın bana bu türden sayısal veriler sağlaması yaptığım alan araştırmasını yönlendiren paradigmayla bir uyumsuzluk arz etmeyecekti ve muhtemelen bu konudan hiç bahsetmeyecek, yani esnafın camiye ayakkabılarıyla girmeye çalıştığını görmezden gelecektim. Esnafın genellikle yüzdeli rakamlar vermesi, bir "gerçeğin" algılanması ve ifade edilmesindeki şekle işaret etmesi bakımından dikkat çekiciydi. Esnaf bunun farkında olsun ya da olmasın, bilgiyi ifade ediş biçimi olarak sayıları, yüzdeleri, kesinlik içeren, "ölçülmüş" ifadeleri tercih etmesi, nicel verinin her durumda daha kesin, daha güvenilir olduğuna ve gerçeği daha iyi yansıttığına dair aslında birçok çevrede hakim olan genel bir eğilimin geçerliliğinin tartışılması bağlamındaki bir tartışmanın kapılarını da aralıyor.

3.5. Kategoriler

Alan gözlemlerimde esnafla konuştukça ve deli-esnaf ilişkisini yerinde gözlemledikçe (on-site visit) bu karşılıklı ilişkilerin belli davranış örüntülerini içerdiğini fark ettim. İkili ilişkide esnafın davranışlarının biçimlendirdiği bir ilişki türü ortaya çıkıyordu. Esnaf delilerle belirli bir türde -bazen birkaç ilişki türünün birbirine geçtiği- ilişki kuruyordu. Bu ilişki türlerini sahadaki gözlemlerim üzerinden

kategorilendirdim. Esnafın tutumlarına göre belirlenen bu ilişki türleri, koruma-kollama, kovma-dışlama, idare etme, eğitime (talimat, iş, görev verme), ortak eylemde bulunma, deliden performans bekleme, hikayeye/oyuna katılma ve deliye sataşma şeklinde kategorize edildi. Ekseni bu şekilde ilişki türü üzerinden belirlediğimde alanda gözlemlenen deli sayısı değil, ilişkinin niteliği önem kazanıyordu. Bu anlamda, deli sayısı artsa da alanda varlığından haberdar olduğum yeni bir delinin esnafla ilişkisi niteliği bakımından yeni bir kategori oluşturmuyorsa, bu yeni kişiler belirlenmiş olan bir ilişki kategorisine dahil edilmiş oluyordu. En nihayetinde bu şekilde bir formülizasyonla, alandaki “bütün deliler”i çalışmaya dahil etmemi söyleyen iç sesimi baskılamak, yaşadığım stres ve gerilimi düşürmek mümkün hale geldi.

Esnafın alan çalışması boyunca deliye/deliliğe dair geliştirdiği dil de çalışmanın temel eksenlerinden birini oluşturdu. Esnafın kendi dilinden konuya bakışını özetleyen sözleri bir söylem çözümlemesine tabi tutuldu ve esnafın sözlerini söylem çözümlemesi üzerinden anlamaya ve yeniden anlamlandırmaya çalıştım. Esnafın deliye davranış biçimi üzerinden şekillenen ilişki türlerini kategorilendirdikten sonra, her bir ilişki türünün ardındaki motifleri belirlemeye çalıştım. Motif, esnafın kurduğu ilişki biçimine yön veren hissiyatıydı, deliye neden öyle davrandığını açıklamak için söylediği şeydi, yani esnafın davranışının gerekçesiydi. Dolayısıyla deli-esnaf ilişkisindeki kategorileri kendim belirledim, kategorilerin içini, hissiyatını esnafın duygularıyla doldurdum.

Öte yandan esnafın “deli”ye ve delilik kavramına yönelik söylemi, “deliye yüklenen anlamlar” bağlamında söylemin yaygınlığı, sıklığı ve tekrarı bakımından kendi içinde bir örüntü oluşturuyordu; deliliğin bir sebebi olduğu düşünülüyor, delilik geçmişte yaşanan travmaya bağlanıyor, deliye “zararsızlık”, “masumiyet” ve

“kutsallık” atfediliyordu. Dolayısıyla bu örüntünün fark edilmesiyle esnafın deliye yüklediği anlamlar da, esnafın deliyi anlamlandırma pratikleri üzerinden bir başka ilişki kategorisini oluşturdu. Bu ilişki kategorisi de, ilişkiyi anlam üzerinden açıklayan bir “anlam kategorisi” olarak teze dahil edildi.

3.6. İnternet videoları

Alanda birebir gözlemlere ek olarak internet videolarına başvurduğum. İlk gerekçemin pratik bir nedeni vardı; alan çalışmasına başlamadan önce konunun çalışılabilirliği konusunda bir ön hazırlık yapmak gerekiyordu. Bu açıdan videolar bir çeşit “fizibilite etüdü” işlevi gördü. Ayrıca neyle, kimle, nasıl bir ilişki formuyla karşılaşacağımı az çok bilmek istiyordum. Öte yandan konunun içine girdikçe gittikçe artan merak duygusu, “her şey”i bilme isteği ve alan gözlemlerim sırasında bir şeyleri gözden kaçırma ihtimalime yönelik duyduğum kaygı da etkili oldu. İzleyerek “şahit olduğum” her yeni hikayede bir kez daha şaşırarak hoşuma gidiyordu. Bununla beraber, videoları izlemek eğlenceli bir keşfin ötesinde öğreticiydi; bu videoları izleyerek alanda nelere dikkat etmem gerektiği konusunda bazı ipuçları elde ediyordum. Videoya dair yorumları okuyarak deli ve delilik kavramları hakkında insanların birbirinden ne kadar farklı düşünebildiklerine şahit oluyordum, bu yorumlar kafamda yeni soru başlıkları açıyor, mevcut sorularıma yeni cevaplar üretiyordu. Ama videoları izlememde belki de en önemli neden, benim alan gözlemlerimden belirlediğim ilişki kategorileri dışında, denk gelmediğim ya da gözümünden kaçan farklı bir kategori çıkarılabilir mi sorusuydu. İnternet videolarını alan gözlemlerim

neticesinde oluşturduğum ilişki kategorilerini test etmek için kullandım, görüntüler alandaki gözlemlerimi destekler nitelikteydi. Ayrıca bu videolar bazı kategorileri detaylandırmak ve kategorileri içini doldurmak açısından faydalı oldu, zira bazı ilişki türlerini -doğası gereği- alanda açıkça ya da yeterince gözlemleyememiştim. Alay etme kategorisi bunlardan biriydi, esnaf “bazı kendini bilmez kişiler”in deliyle alay ettiğini söylüyordu, ama bu kişilerin kim olduğu açıkça telaffuz edilmiyordu, esnafın ya da diğer kişilerin zaman zaman deliyle alay ettiğini, onları kızdırdığını biliyordum, ama olaya doğrudan şahit olamıyordum. Bu sebeple videolar hem alandaki ilişki tarzlarını teyit eden, destekleyen, hem de kategorilerin içini dolduran bir anlam kazandı.

Ancak videoların tespiti aşamasında epey zorlandığımı söylemeliyim. Zira, bir deli ile ilgili video çekilmiş ve açık kaynaklarda paylaşılmış olsa da video başlığı genellikle “deli ” kelimesini içermiyordu. Video aksiyon/performans içerir ya da içermez, görünen o ki videoyu çekenler ve yükleyenler tarafından bu kişinin deli olduğu düşünülüyordu; video içeriği ya doğrudan kişinin deli olduğuna dair bir “bilgi” içeriyor, ya da bunu/deliliği ima ediyordu, yani bir biçimde kişiyi delilikle ilişkilendiriyordu, ancak tıpkı esnafın deli olduğunu düşündüğü birinden “deli” diye söz etmeyip deli yerine başka kavramlar kullanmasında olduğu gibi video başlığının seçiminde de dolambaçlı bir yol izleniyor, bir çeşit örtmeceye başvuruluyordu. Örneğin “Deli Mehmet” değil de, “Bizim Mehmet” , “Mehmet” ya da “Mehmet Abi” gibi video başlıkları kullanılıyordu. Bununla birlikte kişinin ön adı olarak doğrudan “deli” kelimesinin kullanıldığı videolar da vardı. Bazen de “Mercedes Kadir”, “Komser Ş”, “Kemal Komutan” ya da “Favarotti” örneklerinde olduğu gibi, delinin kendini üzerinden tanımladığı nesne ya da deliliğin sayesinde görünürlük kazandığı,

etiket konusu davranışlar, tutumlar, durumlar üzerinden kişi tarif ediliyordu; Mercedes Kadir bir sopayı araba zannettiği için, Komser Ş kendisini polis zannettiği için, Kemal Komutan İstanbul'u fethettiğini zannettiği için, Favorotti Pavarotti gibi gür bir sesle ama sözlerini kafadan atarak opera söylediği için bu isimleri almışlardı. Deliyi ya da deliliği anlatan video başlıklarındaki bu çeşitlilik alan çalışması sırasında bir deliye bazen deli denmesi, bazen de deli yerine kullanılan başka kavramlar kullanılması sonucunda, gözlemlenecek kişilerin tespitinde yaşanan güçlükte olduğu gibi videoların tespitinde de güçlük yaratan bir husustu.

Öte yandan internet videoları, paylaşılmaya değer görülen, komik, eğlenceli olan, sıradışı olan ya da olmayan üzerinde düşünme olanağı sunuyordu, aynı zamanda deli ve delilik söylemi çerçevesinde üretilen, yayılan, yeniden inşa edilen anlamı ve anlamlandırma süreçlerini ifşa ediyordu. Bu hususlar hakkında detaylı bir değerlendirmeye tezin ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir. Yine, deli olduğu düşünülen kişilerin videolarının çekilip internette paylaşılmasının esnaf deli ilişkisini aşan; ilişkinin lokal olmaktan çıkıp “kamusallık” kazanmasına ilişkin boyutuna, etiketleme ve damgalama süreçleri bağlamında tezin kuramsal kavramsal çerçeve bölümünde yer verilecektir.

3.7. Günden kalanlar, Bana kalanlar

Alan çalışması boyunca esnafın deliler müsaade ettiği müddetçe delileri genellikle dışlamadığını ve onlarla her şeyden önce bir ilişki kurduğunu, delileri koruyup kolladığını, gözettiğini görmek sevindiriciydi. Bununla birlikte alanda

kimsesiz, evsiz, sokaklarda yaşayan delileri gözlemlemek canımı acıttı. Bu kişilerin durumuna üzölmek için kuşkusuz deli olmaları gerekmiyordu. Ancak deli olmak ve çevrede öyle tanınıyor olmak, geleceğe dair kurulan birçok hayali de onlar için imkansız hale getiriyordu. Onlar için gelecek, birçok kişi için ifade ettiğinden daha belirsiz, daha karanlıktı. Esnaf olmasa da “birileri” bu insanları dışlıyor, hakir görüyordu, onlarla aynı yerde yemek istemiyor, bazen de onlarla alay ediyordu. Evi olmadığı için gece parkta yatan bir deliyi birileri dövüyor, yediğı dayak deli olduğu için delinin yanına kar kalıyordu. Bu yüzden alan çalışmasında zaman zaman üzöldüm, ağladım. Ama deliler sayesinde çok eğlendiğim, güldüğüm zamanlar da oldu.

Peki, her gün görüp dikkat etmediğimiz, kaçtığımız ya da yolda karşılaştığımızda uzak durmaya özen gösterdiğimiz kişilerin peşinde olmak nasıl bir şeydi? Delilerin peşinde koşmak, bir görev duygusuyla hareket etmekten çok, beni zenginleştiren bir keşifti. Kendilerinin deli olduğunu düşünmeyen, ama kendileri dışında etraftaki hemen herkesin deli olduğunu düşündüğü bu kişilerin peşinde koşmak her şeyden önce gerçekliğin göreliliğı konusunda düşünmek için yeni bir fırsattı. Mahallede/dışarıda benim daha önce fark etmediğim ve kendince sürüp giden bir başka hayat daha vardı ve bu dünyada aklın rehberliğinden çok duyguların rehberliğı önemli gibiydi. Deliler tahmin ettiğimizden çoktu, sadece birçoğı deli gibi giyinmedikleri için kalabalıkta görünmez hale geliyor, deli gibi görünmüyordu. Ama esnaf onların deli olduğunu biliyordu. Önceden benim için görünmez olan deliler esnaf sayesinde görünürlük kazanıyor, ben de Harikalar Diyarındaki “Alice” (Carroll, 2015) gibi bana açılan yeni bir kapıdan içeri dalıyordum. Delilerin peşinde koşmak anlamsız bir eylem ya da boşa harcanmış bir vakit değildi, delilerin kendine özgü, basit ama gizemli hayatlarını hep merak ettim, ayrıca şaşırmayı özlemiştim ve her yeni deli beni

bir kez daha şaşırttı. Zaman zaman fazlasıyla aklın mantığın sınırları içine hapsediğimi, bu sebeple çok da eğlenceli bir hayatımın olmadığını düşündüm. Bir delinin kendini olduğundan başka bir şey ya da kişi zannetmesinde kimse için bir kötülük yoktu. Bu dünyada birçok şey normalde olduğundan daha fantastikti. Onlar da herkes gibi hayatlarını sürdürüyordu, yani akıl olmadan da bu hayat devam edebiliyordu.

Alanda gözlemediğim, peşinden koştuğum kişilerle ilgili olarak iş benim değerlendirmeme kalırsa şahsen ben bu kişilerin birçoğuna “deli” diyemem. Çünkü, bu kişiler gündelik hayatta akıllı/normal olduğunu varsaydığımız birindeki birçok kriteri taşıyorlar. Örneğin kendini düzgün biçimde ifade ediyor, bazen saçmalamakla birlikte sorulan sorulara mantıklı bir silsile içinde düzgün cevaplar veriyor, bazen kabalık etmekle birlikte nerede ne demesi gerektiğini biliyor, akıl kriteri bu ise sokaktaki delilerin çoğunluğu bu koşulları sağlıyorlar. Akıllı sayılabilmek için eğer bu kriterin yanına hızlı işlem yapabilme, okuduğunu anlama ya da dengeli bir ruh hali gibi koşullar da konuluyor ise, normal dediğimiz ya da akıllı varsaydığımız kişilerin ne kadarının bu koşulları sağladığından da emin değilim. Yaralı kedilerin köpeklerin gözüne damla damlatan, onları iyileştirmek için büyük bir şefkatle kucaklayıp biberonla süt veren bu kişilere, bana her gün selam söyleyen deliye deli demem çok zor. Esnafın bir türlü deli diyemediğine deli demek benim de haddim değildir.

İlk başlarda kendimi dedektif gibi hissettim. Görünmeden görmem gerekiyordu. Esnafı ve deliyi gözlemlerken bunu onları tedirgin etmeden, yani gözlemlendiklerini hissettirmeden yapmak yorucuymuştu. Aksi takdirde bir otokontrol geliştirip doğallıklarından uzaklaşabilirlerdi. Alan çalışması boyunca başkalarının davranışını gözlemekle insanlar hakkında çok şey öğrendim. Aynı zamanda hem

delilere hem de esnafa dair kendi önyargılarım olduğunu keşfettim, delileri merak ediyordum, ama sonuçta onlara yabancıydım. Alandaki ilk gözlemimi yapacağım gün çok heyecanlandım ve deli bana beklenmeyen bir anda adımı sorduğunda kafadan bir isim uydurdum. Bu bir çeşit kendini koruma duygusuydu. Kendime döndüm, korku, güven, akıl, aklın halleri, mutluluk kavramları üzerinde düşündüm, esnafın deliye duyduğu güvenin benim de deliye güvenmem konusunda bir garanti içerip içermediğini, yine aklın mutluluk üzerinde bir etkisi olup olmadığını düşündüm, sonuçta akıl nelere kadirdi ondan da pek emin değilken, zaman zaman -pozitivist anlamda- aklın o kadar da abartılacak bir yönü olmadığını hissettim.

Zaman zaman alanda delileri gözlemlerken olaya ya da çevredeki insanlara müdahale etmek istediğim anlar oldu. Bu anlarda bazen kendimi olayın içinde buldum, bazen de kendimi frenledim. İ evsiz ve kimsesiz bir deliydi, kışın ısınmak için kağıt tutuştururken bacağını feci bir şekilde yakmıştı. Akıl hastanesine yatırılar korkusuyla doktora ya da bir sağlık ocağına gitmiyordu. Pantolonunu yarasına değmesin diye dizine kadar kıvrıyor ve yarası açık vaziyette dolaşıyordu. İ'yi bit pazarında gözlemlediğim gün etrafta bir kalabalık toplandı, İ köpeklerini de getirmişti, derken nereden çıktığını bilmediğim bir adam bana akıl vermeye başladı “siz onunla konuşana kadar ayağını tedavi ettirin önce, yarası açıkta, mikrop dolu, kaç aydır öyle geziyor, sevaptır hem, bunun gibiler hastalık saçıyor, pislik saçıyor etrafa, hepimize bulaştıracak hastalığını, burası toplumun içi, bir de köpeklerini getiriyor, onlar da dolaşiyor burada açıkta...” Bu sözleri duyunca, esnaf olduğundan emin olmadığım bu adamı atlayıp boğmak istedim. Beyefendi o kadar merhametliydi ki, kaç aydır haberdar olduğu o açık yarayı kapatmak hiç aklına gelmemişti, araya sevabı karıştırması da ayrıca sinir bozucuydu, madem o kadar sevaptı kendisi niye sevaba

girmek istemiyordu, en zayıf noktam köpeklerden de ayrıca rahatsız oluyordu, aslında bu adam galiba hareket eden her şeyden rahatsız oluyordu, adamın söylediklerini duymasına duydum ama ona arkamı döndüm, İ'ye köpeklerinin adını sordum. Adam bir süre daha konuşmaya devam etti, sonra sesi duyulmaz oldu, sanırım gitti. İ'ye ciddi bir yüz ifadesiyle ayağını mutlaka bir doktora göstermesi gerektiğini söyledim, yalnız gitmeyeceğini söyledi, belki daha önce yarası için evden kantaron yağı getiren, çöpten topladığı hurdaları satın alan esnafla gidebileceğini söyledi, ancak bu esnaf o gün pazar kurulduğu için dükkanı bırakamayacağını söyleyince ihale bana kaldı. İ'ye öğle arasına girdiğimizi, 1,5 saat sonra tekrar bitpazarına geleceğimi, beni beklemesini, dönüşte sağlık ocağına gidip yarasını sardıracağımızı söyledim. Bu arada İ'nin yarasını fotoğrafladım. Bitpazarından ayrıldım, belediyenin bu konuyla ilgilenebilecek bir birimi olabileceği düşüncesiyle önce belediyeye gittim. Belediyede üç farklı daire gezdim, derdime bir muhatap bulamadım, ama konuştuğum her yetkili beni takdir etti. Bu arada aradan yaklaşık 3 saat geçmişti ve ben hala bitpazarına geri dönmemiştim. Son çare olarak bir eczaneye uğradım ve İ'nin yarasının fotoğrafını gösterdim. Aldığım birkaç ilaçla birlikte bitpazarına geri döndüm. İ beni uzaktan görünce “Nerede kaldın? Sen gelmeyince ben de gittim kendim sardırardım ayağımı...” diyerek bana doğru yürümeye başladı. İ'ye baktım, paçalar dize kadar sıvalı, gerçekten de ayağını sardırmış...O an o kadar mutlu oldum ki, “Aferin sana İ, ben hiç tahmin etmiyordum senin tek başına gideceğini, ben gelmedim bu vakte kadar, geç kaldım ama, yine senin için uğraştım, belediyeye gittim, neyse halledemedim ama, bak sana ilaç getirdim, gel anlatayım nasıl kullanacağını...” İ ilaçları aldı, yavru köpeklerini gezdirdiği el arabasına koydu, ilaçları kullanması için hazırlanacak karışım için gerekli 1 litre suyu da verdim, “Suya gerek yok, bende var” dedi, “Olsun, sen al lazım olur” dedim, suyu

almadı, oradaki esnaftan biri aldı dükkanına koydu, “Susarsa veririz içer” dediler. Esnaf, bu durumdan çok memnun oldu, “Senin sayende gitti, biz kaç aydır söylüyoruz bizi dinlemiyor, sana güvendi, sen vesile oldun, yoksa yine gitmezdi korkusundan” dediler. Bir işe yaradığımı hissettim. Bir an bile olsa İ’nin aklından “ o kadar da yalnız değilim” düşüncesinin geçmiş olması ihtimali beni mutlu etti.

Yine alanda gözlemlediğim bir başka deliyle esnaf arasında bir çeşit sigara kabul töreni vardı. Kendisine verilen başka bir şeyi kabul etmeyen ya da nadiren kabul eden Ali, sigara paketle verilirse almıyor, tanıdığı esnaftan sadece bir iki tek sigara alıyordu. Ankara’ya dönerken, tezin girişinde de hikayesine yer verdiğim Ali için her gün uğradığı bir esnafa 1 paket sigara bıraktım. O benim kim olduğumu, nelerden hoşlandığımı bilmiyordu, ama ben onun kim olduğunu ve sigaraya olan zaafını biliyordum.

D’yi döviz bürosunda gözlemlediğimde, D kadınlara pek alışık olmadığı için ilk başta benden utandı. Yüzüme bakamıyor, bakacağı zaman eliyle yüzünü perdeliyor, hafif aralık bıraktığı parmaklarının arasından bana bakıyordu. Biraz zaman geçince, doğrudan benle olmasa da ortaya laf atmaya başladı. Ankara’dan geldiğimi duyunca Kocatepe Camiinin imamına selam söylememi, imamın kendisine mavi gömlek, siyah pantolon, siyah ayakkabı yollamasını istedi. Ankara’ya dönerken, D’ye mavi bir gömlek alıp döviz bürosuna bıraktım. Esnafa hediyenin imamdan geldiğine daha çok sevinecekse öyle zannetmesinin benim için bir sakıncası olmadığını söyledim. Kendini düğün organizatörü zanneden O’yu ise yaklaşık 1,5 saat sokakta “düğün” yaparken izledim. İstek şarkıda bulunmamı istedi, “Yandan Halimem yandan, seviyom seni candan”ı istedim. Artık kalkarken, önündeki mukavva kutusuna biraz bahşiş bıraktım ve çok güzel çaldığını söyleyerek onu tebrik ettim.

4. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Foucault'nun Deliler Teknesi örneği üzerinden anlattığı deliler, gemiye bindirilerek suyun belirsizliğine ve bilinmezliğine terk ediliyorlardı. Foucault'nun delileri kanallar ve nehirler boyunca dolaşıyor, suyun belirsiz uzamında hareket ediyordu. Alanda esnafla ilişkisini gözlemlediğim deliler ise alanları, sokakları, şehrin uzamlarını kullanıyorlar. Batı toplumunda Ortaçağ ve Rönesans döneminde hoşgörü ile karşılanan deliler, sanayi toplumunun gelişmesiyle eski rahat konumlarını kaybettiler ve kurumlara kapatıldılar. Deliler zamanın ruhuna uygun insanı temsil etmiyor, delilerin göz önünde bulunması, kentte serbestçe dolaşması modern toplumun gündelik hayat pratiklerine uymuyordu. Bu anlamda akla ve rasyonalite temeline dayalı sanayi toplumu delileri “başiboş” “işe yaramaz” ve “zararlı” görüyordu. Alandaki deliler ise şehrin sokaklarında serbestçe dolaşıyor ve “mahallenin delisi” olma konumlarını sürdürüyorlar. Alandaki delilerin bu serbestileri, tüm kurumlarıyla toplumsal hayatı, gündelik hayat pratiklerini etkileme düzeyine eriş(e)meyen sanayileşme ve kentleşme olgusunun gelişmişlik düzeyi ile ilgili olduğu kadar, tarihsel olarak da İslam toplumunda Avrupa toplumuna göre hoşgörüyle karşılanan delilere, dini inançlar temelinde sahip çıkılmaya devam edilmesiyle ilgilidir. Foucault'nun delilerinin yaşadığı toplumun rasyonalite temeline dayalı akli, alanda “niyet” ve “kalp gözü”ne dönüşmekte, deliler zaman zaman kutsal bir mertebeye erişebilmektedir. Alandaki ilişkiler, aklın merkezi bir kriter olarak görülmediği bir toplumsal uzamda hayat bulmakta, dolayısıyla delilere öteden beri gösterilen müsamaha devam etmekte, deliler “zararsız” oldukları müddetçe serbestçe dolaşmaktadır.

İşte aşağıda bizim alan çalışmamızda gözlemlerden çıkan kavramlar/ilişkiler silsilesi başlıklar halinde anlatılmış ve bu başlıklar esnafın tutumlarının gözlemlenmesi üzerinden tartışmaya açılmıştır.

4.1. Deli-akıl

4.2. Delinin bedeni ve beraberindekiler ve eşyaları

4.3. Sokakta olma- sahipli- sahipsiz olma

4.4. Esnafın günlük hayatı ve oyun, taşrada büyükşehirde

4.5. Sosyal kontrol

Esnaf ve deli ilişkisine dair açılan bu başlıklar, alanda esnafın “deli” denen kişi ile kurduğu ilişki biçimleri, gözlemlerimiz ve esnafın söylemi üzerinden açılmıştır. Çünkü esnaf delinin akli, bedeni, sahipli sahipsiz olması, şehrin büyük küçük olması, delinin eşyaları ile biçimlenen bir ilişki kuruyordu. Daha da önemlisi tüm bu ilişkiler biçimi sosyal kontrol bağlamında yeni bir anlam kazanıyordu.

4.1. AKIL

“Normal” olduğu varsayılan kişi “deli” olduğuna kanaat getirdiği kişinin temelde, akıldan yoksun ya da aklen yetersiz olduğunu düşünür, ya da bu kişi tarafından delinin akli sorgulanır. Bu algılama biçimine göre taraflardan birinde aklın varlığı, diğerinde yokluğu/zayıflığı söz konusudur. Dolayısıyla normal ve deli olduğunu varsaydığımız kişiler arasında akıl kriteri bakımından bir eşitsizlik ilişkisi kurulur. Akıl üzerine düşünen, kendi akıyla delinin akli arasındaki mesafeyi “ölçen”,

bu farkı ayırt eden ve anlamlandıran “akıllı” ya da “normal” olduğu varsayılan kişidir. Dolayısıyla “akıllı” ile “deli”nin arasındaki eşitsizlik, akıl kavramına taraflardan birinin attığı anlamın diğerinden farklı olmasının bir sonucudur; bir taraf akli önemser ve karşısındakini akla göre değerlendirirken, diğer tarafın ise akıl hakkında düşünüp düşünmediği bilinmez. Diğer taraftan, “normal” olduğu varsayılan ile deli arasındaki bu eşitsizlik ilişkisi belli bir zamanda başlamış ve bitmiş bir olgu değil, taraflardan birinin diğerini algılaması ve konumlandırması bakımından süregiden bir olgudur. İlişkinin tarafları arasındaki farkı akıl kavramı üzerinden keşfetmeye çalışan, karşılıklı ilişkideki rolleri buna göre belirleyen bakış tarihsel olarak da oldukça eskidir. İnsanlığın akıl kavramına attığı anlam çağlar boyunca farklı görünüm almış olsa da, anlamlandırılmaya çalışılan şeyin akıl olmasından vazgeçilmemesi bunun en büyük göstergesidir. Taraflar arasında eşitliği sağlayan ya da bozan bir tartı olarak aklın kullanılmasının yarattığı eşitsizlik hep vardı ve hep var olacak. Gündelik hayatın içinde akıp giden ilişkilere nüfuz eden bu eşitsizlik, “bir yerlerde” sessizce sürüyordu, sessizce sürmeye de devam edecek...

Alanda akıl kavramının delilikle ilişkilendirilmesi yaygın bir tutumdur. Esnaf ilişkisi kurduğu deliyi sözleri ve gündelik hayat pratikleri üzerinden değerlendiriyor, buna göre delinin akli hakkında bir yargıya varıyordu. Bir deliyi diğerlerinden ayırt edici kılan, deliyi deli yapan şey, kişinin davranışlarındaki ya da sözlerindeki tuhaflık ile akli arasında ilişki kurulmasıydı. Bu tuhaflığın ya da “anormalliğin” kişisel bir tercihten ya da bir başka sebepten değil, ancak zihinsel bir arazdan kaynaklanabileceği varsayılıyordu. Kişinin davranışlarındaki tuhaflık, konuşmalarındaki saçmalık, “anlamsızlık” seviyesi arttıkça aklen yetersiz olduğuna inanç da, akıl noksanlığına ilişkin esnafın beyan ettiği derece de artıyordu. Akil

noksanlığı zaman zaman “fazla, az” gibi göreceli ve muğlak kelimelerle ifade ediliyor, kendi içinde derecelendiriliyor, kimi zaman da belli bir marj aralığında zikredilen oranlarla delinin yüzde kaç akıllı olduğu ilan ediliyordu. Bazen aynı delinin aklıyla ilgili esnafın farklı yargılara sahip olabiliyordu; birinin “IQ seviyesi çok yüksek” deyip saygı duyduğu bir deliye, diğer esnaf “Tam kırık o, davranışları, saçları falan bir tuhaf, evini yakmış zaten” diyor, bu sebepten ona pek yüz vermediklerini söylüyordu. Dolayısıyla delinin aklına yüklenen anlamlar, esnafın deliyle kurduğu ilişkinin niteliğini de etkiliyordu. Akıl sahibi olduğu düşünölen bir deliye olumlu bir anlam yükleniyor, bu anlam gündelik hayatta esnafın bu kişilere çoğunlukla saygı duyması şeklinde tezahür ediyordu. Diğer taraftan, esnaf kendi aklını bu kişilerin aklıyla kıyaslıyor, kıyaslama neticesinde kendi yapamadıklarını delinin yaptığını fark ettiğinde aşağılık kompleksine kapılmıyor, aksine delinin aklını takdir ediyordu. Ama bir taraftan da onun deli olduğunu hep aklında tutuyor, delinin başka alanlardaki zayıflıklarını, kendisinin ise üstönlüklerini hatırlıyordu. Bu hal, kuralları esnaf tarafından sürekli değiştirilen bir oyuna benziyordu. Esnafın aklıyla delinin akı arasındaki eşitsizlik, esnafın tuttuğu bu tek taraflı muhasebe sistemi sayesinde bir türlü bozulmuyor, aksine bir başka boyutta devam ediyordu. Örneğin esnafın aklını takdir ettiği bir deli yabancı dil biliyor, bilimsel konularda konuşuyordu, esnaf bu meziyetlere sahip değildi belki ama, boyunu uzatmak için de herkesin önünde ayaklarına çomak takıp gezmiyordu. Esnaf burada akıl değil, insanı rezil eden, alay konusu yapan bir zayıflık, düşkünlük görüyordu. Zaten bu deli de “Amerika’da üç dört tane üniversite okumaktan” delirmişti. Bu algılama biçimine göre akıl girdiği kalıba göre hem çok geniş hem çok dar yorumlanabiliyordu. Bu akıl denen şey, esnafın kendisini deliyle kıyaslaması için masaya serilmış büyük ölçekli bir harita gibiydi,

haritadaki her nokta/ koordinat, akla yüklenen anlamları temsil eden değişkenler tarafından belirlenen bir bileşime tekabül ediyor, düzlemde her bir koordinat akla yüklenen anlamın farklı bir yönünü gösteriyordu, dolayısıyla esnafa göre akıl haritadaki tek bir koordinattan ibaret değildi, akıl sadece bir noktayı, yani tek bir şeyi temsil etmiyordu. Esnaf haritada bir yeri beğenmezse hemen başka bir yeri seçiyordu, böylece seçtiği yeni koordinatlarda kendini iyi ve akıllı başında hissetmek için bir sebebi ve bahanesi hep hazır oluyordu. Ne de olsa esnafın delinin aklına dair yargısı kişisel algısının ürünüydü, ipotek altında değildi, kendini iyi hissetmek, sağlam ve akıllı olduğunu hatırlaması için yine akıllı merkezde tutarak sebepler yaratması da esnafın kişisel tercihinin bir sonucuydu. Bu tercihin izdüşümü olan akıl, tuşları sabitlenemeyen bir sanal klavye ekranındaki sayıların sürekli yer değiştirmesi gibi kaygan bir zeminde hareket ediyor, burada sayıların anlamı yere, zamana, esnafın anlamlandırma biçimine göre değişiyordu.

Öte yandan esnaf bir taraftan deliyi akıldan yoksun sayıyor, ama bazı delilere “akıllı deli” diyordu, yani deliyi algılama biçimi ile ona ilişkin söylemi arasında çelişki barındıran bir oksimoron üretiyordu. Belki de esnafın bu kişilere “deli” dememeyi tercih etmesinin sebeplerinden biriydi bu. Delinin hem deli, hem de akıllı olması esnafın kafasını karıştırıyor, bu konu bir muammaya dönüşüyordu. Ancak esnaf bu çelişkileri kendince çözüyordu; bazı delilere kutsallık atfediliyor, bu deliler “ermiş” ya da “Allah dostu” ilan ediliyor, bazı delilerin ise aslında deli olmadığı “anasının gözü” olduğu, numara yaptığı söyleniyordu. Bir delinin herkes gibi/kadar akla sahip olması için ya kutsal bir evliya olması ya da “yalancı”, “uçkağıtçı” yani “ahlaken düşkün” biri olması gerekiyordu. Akıllı deliye atfedilen akıl ya yerlerde ya da göklerdeydi. Akıllı deli olmanın bir bedeli vardı, bu bedel delinin başına kondurulan

kutsal dokunulmazlık tacını temsil ettiği gibi, delinin iyi niyetinin, samimiyetinin sorgulanmasını ve delinin deliliğinden şüphe duyulmasını da içeriyordu. Akıl, -tarihsel süreç içinde olduğu gibi- bir kez daha kişisel değerlendirmelere açık, muğlak ve belirsiz bir kavrama dönüşüyordu.

Bu bağlamda, alanda akıl kavramının esnaf tarafından nasıl anlamlandırıldığına ilişkin bir söylem çözümlemesi üzerinden aklın gündelik hayatta tekabül ettiği anlamlar yorumlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda, içinde doğrudan “akıl” kelimesini barındıran yahut içinde “akıl” kelimesi geçmese de esnafın akıllı olduğunu düşündüğü deliler için sarf ettiği cümlelere yer verilmiştir:

“Kendini akıllı zannediyor.”

Bu ifadede geçen “zannetmek” eylemi, gerçekliğin aslında öyle olmadığına bir gönderme içerir. Kendini biri/bir şey zanneden kişinin kendini zannettiği “şey” karşı tarafça bir hüküm ifade etmez ya da sorgulanır. Zanna kapılan kişi ile bu kişinin sahip olduğunu zannettiği nitelik arasında bir uyumsuzluk teşhisi konur. Bu teşhisi koyan, bu kişinin aslında olduğunu iddia ettiği şeye sahip olmadığını fark eden kişidir, yani ilişkinin karşı tarafı olan esnaftır. Akıl söz konusu iken, uyumsuzluk ilişkisi “deli” ile “akıllı olma” arasında kurulur. Bu uyumsuzluk, kalıba oturmayan giysinin emanet olduğu izlenimini yaratmasında olduğu gibi bir etki uyandırır. Dolayısıyla esnaf denkleminden ya deliyi ya da akılı çıkarır. Kendini akıllı zannetme hali, esnafın delinin akıl üzerindeki mülkiyetinin sorgulanmasına dönüşür. Esnafın algısında akılı kullanmak için akla sahip olmak gerekir, akıl sahip olunsun ya da sahip olunmasın kullanılan ya da elde bulundurulmuş bir eşya gibi mülkiyete karine değildir, yani akıl üzerinde “tam mülkiyet” gerekir, akla zilyet olarak sahip olunamaz. “Kendini akıllı zannetmek” ifadesinde esnaf delinin aslında akıllı olmadığına, ama

öyle olmadığı halde öyleymiş gibi bir izlenim yaratmaya çalıştığına, -miş gibi yaptığına işaret etmektedir. Diğer taraftan bu ifade esnafın kendi aklına düzdüğü bir methiyedir, öyle ki kimin akıllı olup olmadığına karar vermek, esnafın mahir ve kül yutmaz olduğuna dair bir iddiayı da içerir. Bu iddia içinde esnafın kendi aklını delinin aklından üstün gördüğüne ve akıllı sıfatını hak ettiğinden emin olduğuna dair bir alt metin gömülüdür.

İşin aslı, delinin öyle olmadığı halde öyleymiş gibi bir izlenim yaratmaya çalışması, -miş gibi yapması da bir akıl gerektirmez mi? Esnafın kendini akıllı zannettiğini düşündüğü kişi, gerçek hayatta -yine esnafın ifadesiyle- “düzenli bir işi olmayan, etrafta “badana boya işi var mı?” diye soran, birilerinden rica minnet iş alan, kimsenin ihtiyacı olmadığı halde sürekli kendiliğinden birilerine yardım eden, dolmuşçulara, pazarcılara istenmediği halde yancılık yapan, hal böyleyken esnaf nezdinde sanki işleri çok yoğunmuş gibi bir hava yaratmaya çalışan, boş boş konuşan” biri olarak tarif ediliyor. Peki esnaf bu kişinin neden kendini akıllı zannettiğini düşünüyor? Çünkü esnaf geriye dönüp baktığında kendinin deliden hep bir adım ötede olduğunu görüyor, bu güvenle delinin hamlelerini önceden hesaplıyor. Kendisinin resmin tamamına, delinin ise resmin detayına, yani resmin sadece bir parçasına hakim olduğuna inanıyor. Esnafın hissiyatı daha çok şöyle ifade edilebilir: “Beni kandırabileceğini sanıyor, ama ben onun hakkında çok şey biliyorum. Geçmişin, şimdinin ve buradanın bilgisine sahibim. Onun bir işi olmadığını, ama sanki işleri çok yoğunmuş gibi boş boş konuştuğunu biliyorum. Beni sadece ağzından çıkan sözle kendisine inandırabileceğini düşünüyor.” O halde anlık bir söz, delinin akli hakkında karar vermek için etkisiz ya da yetersiz kalır; sözün gerçek hayatta bir etki doğurabilmesi ve akıllı olduğuna esnafı ikna etmesi için, delinin sözü ile gündelik

hayattaki davranışlarının tutarlı olması gerekmektedir. Aksi halde delinin sözü, bırakın delinin aklına dair bir destekleyici olmayı, akılı aleyhinde bir delil olarak kullanılabilir. Dolayısıyla deli her ne kadar –miş gibi yapsa da, sözün esnaf nezdindeki değerinden ve ikna ediciliğinden bağımsız olarak, sadece söylenmiş olmakla gerçeklikte bir anlam ifade edeceğinin zannedilmesinde akıl bulunamaz.

“Her şeyin çok farkında ama tam da değil, yüzde on, on beş yok.”

Bu ifadeye göre esnaf, bir şeylerin farkında olmakla akıl arasında bir bağlantı kuruyor. Farkındalık derecesi arttıkça akıl seviyesi de doğrusal olarak artıyor. Farkındalık, aynı zamanda ölçülebiliyor ve kişinin tabii tutulduğu farkındalık testinin bir sonucu olarak “çok”, ya da “yüzde 10-15” gibi nicelik bildiren sıfatlarla sonuç açıklanıyor. Farkında olmak, TDK Sözlüğünde “görülmesi veya bilinmesi gereken şeylerden haberi bulunmak, kavranması gereken bir şeye dikkat etmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ifadenin muhatabı olan kişi, gerçek hayatta duraktaki taksici esnafının yanına gelip “abi yolsuzum bu aralar, bir müzik aç da oynayayım azıcık” diye ricada bulunan, sokağın ortasında Ankara havaları oynayan, sonunda şapkasını çıkarıp para toplayan, sonra bu parayla karşıdaki dönerciden yiyecek bir şeyler alıp karnını doyuran, gece bir kahveye gidip bu sefer orada maç izlemeye gelenlerle birlikte oynayan bir kişidir.

Buradan yola çıkarak, esnaf deliyi genel olarak değerlendirdiğinde delinin kendisinden bir şey istemesinde, ricada bulunmasında, ne yaparsa ne elde edeceğini hesap etmesinde - müziği açtırıp oynaması, para toplaması ve bu parayla karnını doyurmasında- davranışlarının sonuçlarını öngörebilmesinde ve olaylar zincirinde aktif rol oynamasında bir akıl buluyor. Bu bağlamda insan ilişkileri becerisi, usul adap bilme, çevreye uyum, hayatta kalabilme gibi konular akılla ilgili bulunuyor. Ama esnaf

açısından akılla ilgili bulunmayan, ya da aklın tamlığını bozan şeyler de söz konusu ve bunlar tüm aklın % 10-15'lik kısmına tekabül ediyor. Aklın eksik kısmını işaret eden bu “kesin bilgi”, esasen kişinin herkesin ortasında oynamasından yola çıkılarak türetiliyor. Herkesin içinde oynamak, -sebebi her ne olursa olsun- esnaf tarafından normal karşılanmıyor. Normal karşılanmayan, sıra dışı ve tuhaf davranış ile akıl arasında doğrudan bir bağ kuruluyor ve mevcut durumdan aklın noksan olduğu sonucu çıkarılıyor. Oysa bu kişi belki sokakta oynamayı, dikkat çekmeyi seviyordur, ya da bu para kazanmanın kolay ve eğlenceli bir yöntemidir, ama esnaf durumu aklın tamlığını bozan bir kusur/defo olarak anlamlandırıyor. Bunun da ötesinde akıl noksanlığının derecesine ilişkin bir engel yüzdesi vererek bir çeşit gayri resmi akıl sağlığı raporu üretiyor. Öte yandan, kişinin taksici esnafınca tuhaf karşılanan davranışı, esnafın geçim dünyasında tanıdığı, bildiği para kazanma biçimlerine dair alışılmış kodların dışına çıkıldığı anlamına geliyor. Kişinin oynayarak para toplaması, esnafın dünyayı anlama, algılama ve açıklama tarzında bir karşılık bulmuyor, bu davranış önceden kodlanmayan bir boş alana isabet ediyor, bu boşluk da esnafın kişinin aklına yönelik bir değerlendirme yapmasıyla dolduruluyor. Şöyle ki; bu kişinin paraya ihtiyacı varsa para elde etmenin çalışmak ya da dilenmek gibi başka yolları da vardır, ama o herkesin içinde oynamayı tercih ediyor. Esnafa göre herkesin içinde oynamak için ancak deli olmak, ya da aklının en azından bir kısmını yitirmiş olmak gerekir. Aksi halde sırf eğlenmek, dikkat çekmek ya da kolayca para kazanmak uğruna kimse aklının sorgulanmasına müsaade etmez. Aklın sorgulanıp sorgulanmamasının kişi nezdinde bir önemi yok ise de, orada zaten akıl yoktur.

“Akıl noksanlığı fazla yok.”

Bu ifade öncelikle aklın bir uzamı olduğu, bir boşluğu doldurduğu ya da bir yer kapladığı şeklinde algılandığına işaret ediyor. Bununla beraber aklın tam olarak ne kadar yer kapladığı bilinmiyor, dolayısıyla bütünün eksik kısmını tarif etmek için kullanılan “fazla” sözcüğü de tamamen muğlak, belirsiz ve sübjektif bir karakter taşıyor. Zira bu açıklama biçimi “kime ve neye göre fazla?” sorusunu beraberinde getiriyor. Burada sözü edilen “akıl noksanlığı fazla olmayan” kişi, kendini bir döviz bürosunda çalışıyor zannediyor; her gün dükkana geliyor, yarım gün dükkanda oturuyor, yani kendince mesai yapıyor. Kendisine 100 lira gibi büyük para verildiğinde paranın sahte olduğunu düşünerek bu parayı kabul etmiyor, 10’luk istiyor. Ayrıca dindar bir deli; namaz kılmak için camiden camiye koşuyor, mevlitlere gidiyor, takkesini sürekli cebinde taşıyor, esnafın ricasıyla “kendine göre”, yani yarım yamalak dua ve ezan okuyor, duaları birbirine karıştırıyor. Esnaftan sürekli siyah ayakkabı istiyor, almazlarsa yalın ayak dolaşılıyor ve duygu sömürsü yapıyor, ayrıca ezanı camiden kendisi okumak istiyor. Alan gözlemlerim sırasında onu gözlemlediğim bir gün o aralar namaza gittiği caminin müezzinini hiç sevmediğini, çünkü onun “çok paracı” olduğunu söyledi. Esnaf da kendi arasında “bak doğru söylüyor, hakikaten o hoca çok para istiyor sela okurken, zenginlerin selasını verirken daha içli okuyor, bak nasıl da dikkat etmiş” diye konuştu. Bu deli için esnaf akıl noksanlığı olduğunu kabul ediyor, ama bu noksanlığın “fazla” olmadığını, yani akli çok etkilemediğini düşünüyor. Bir diğer deyişle gerçeklik algısında yanılsama –kendini çalışıyor zannetme-, ezberin zayıf olması, paranın değerini bilmeme, gerçek parayla sahteyi ayırmada zayıflık aklın en önemli belirleyicileri olarak görülüyor. Esnaf açısından bu “yetersizlikler” aklın yokluğuna değil, ancak zayıflığına işaret ediyor. Öte yandan delinin kişilerle iletişim kurma becerisi, isteklerini dile getirebilmesi, etrafındaki

kişilerin davranışlarını fark etmesi ve bir yargıya varması (hocayı neden sevmediğine ilişkin açıklamasında olduğu gibi), ortak dini ibadetlere katılımı aklın varlığına ya da akıl noksanlık derecesinin düşüklüğüne işaret ediyor. Esnafın akla dair bu kavrayışı, - aklın hizmet ettiği amaçları anlamlandırması bakımından- kuşkusuz kendi beklentileri üzerinden yaptığı subjektif, özel ve kendi mesleki bağlamı içinde anlam ifade eden bir değerlendirmedir: Esnaf değil de bir borsacı ya da bankacı için gerçek parayla sahteyi ayıramama hayati önemde olabilir, bu kişiye atfedilen hoş bir naiflik değil, gerçek bir yetersizlik olarak görülebilir, yine esnaf yanında “gerçekten” çalışan bir çırağı -en azından- dükkana göz kulak olabilecek ve para üstünü doğru verebilecek kişilerden seçer.

“Bir şey sorulduğunda mantıklı cevaplar veriyor.”

Bu ifade vasıtasıyla hakkında gönderme yapılan kişi esnafın akıllı bulunduğu bir delidir. Görüldüğü üzere, mantıkla akıl arasında doğrudan bir bağ kuruluyor. Burada sözü edilen mantık, kişinin öncelikle soruyu idrak etmesi, “doğru” anlaması, soruya konuyla ilgili, anlamlı, tutarlı, makul, akla uygun, anlaşılabilir, kabul edilebilir nitelikte cevaplar vermesi gibi anlamlar taşıyor. Düşüncenin belli ve anlaşılabilir bir düzen içinde ifade edilmesi, söylenen şeylerin esnafın dünyasında, deneyimlerinde, ön kabullerinde ve beklentilerinde bir karşılığının bulunması, bir anlam ifade etmesi verilen cevabı “mantıklı” kılıyor. Esnaf aldığı cevabın niteliğine göre delinin akli hakkında bir kanaate varıyor. Bu anlamda, esnaf nezdinde soruyla ilgisiz, saçma, “anlamsız” sözlerden müteşekkil cevaplar mantıklı bulunmuyor. Mantıklı olmayanda akıl da bulunamıyor. Bununla beraber mantıklı olanın sınırları muğlaktır. Esnafın kendi düşünme, olguları açıklama ve gerçeklikle ilişki kurma biçimine uygun olduğu müddetçe delinin söylediği şey mantıklı bulunur. Öte yandan, esnafın deliden

beklentisi normal olduğu varsayılan kişilere göre düşüktür, dolayısıyla delinin söylediği şeyin mantıklı olduğuna kolayca ikna olmak için esnafın bir sebebi vardır. Delinin çoğu zaman hayret ve takdir uyandırmasının sebebi de büyük ölçüde düşük tutulan bu beklentinin üzerinde bir performansla karşılaşmaktır. Deli söz konusu olduğunda aklın açıklarında görülen küçük bir hayat belirtisi büyük ümitler doğurabilir. Mantık söz konusu olduğunda da esnaf sınavda deli için kanaat notu kullanabilir.

Öte yandan, “*Bir Yerde*” de C.G.’nin saçma, anlamsız ve boş sözlerinin tanıştığı hemen herkes tarafından derin anlamlar yüklü aforizmalar zannedilmesinde olduğu gibi, alandaki delilerin sözlerine de zaman zaman kutsal bir anlam yüklendiği görülmüştür: Manisa’da kutsal ve ermiş olduğu düşünölen bir deliye esnaf define aramak istediğini, ama kazmaya nereden başlayacağını bilemediğini söylediğinde deli esnafa “Sen işine bak” demiştir. Esnaf bu olayı adeta bir menkıbe anlatırcasına huşu içinde anlatmakta ve söz konusu delinin sözlerinde mantığın ötesinde bir hakikat, bir hikmet aramaktadır. Esnaf bu delide hem akılı hem de mantığı bulmaktadır. Oysa burada esnafın sorduğu soruyla alakasız bir cevap verilmiştir, hatta bu bir cevap mıdır tartışılabilir, zira deli en nihayetinde esnafa nereyi kazması gerektiğini söylememiştir. Bununla birlikte delinin bir “şey” söyleyerek esnafı iletişim kurduğu da tartışma götürmeyecek kadar ortadadır. O halde, bir delinin sözlerinde mantık bulunabilmesi için gerekli koşul öncelikle delinin esnafı iletişim kurmasıdır, mantıklı olanın sınırları esnaf tarafından belirlenir, mantıklı olan büyük ölçüde iletişim kurmayı kolaylaştıran dilin ortak kullanım alanının sınırları içinde mevzilenmekle birlikte, bu sınırların dışına taşığında da mantıklı olma vasfını yitirmeyebilir. Zira mantık, delinin sözüne esnafın kendi toplumsal referansları üzerinden yüklediği pozitif bir “aşırı” anlama

maruz kalabilir. Yani, delinin aklı hem sorgulanır, hem de sözlerinde mantık arandığında delinin aklına gösterilen tolerans derecesi yüksek tutulur.

“Bana akıllı insanların veremeyeceği cevabı veriyor.”

Burada, esnaf tarafından delinin aklı ile “akıllı insan”ın yani “normalin” aklı arasında bir karşılaştırma yapılıyor. Kıyaslama neticesinde çıkan sonuç da hayretle karşılanıyor. Çünkü, deli hiç beklenmeyen şekilde normal olanın yapamayacağı bir şeyi yapıyor. Oysa, beklenen normalin daha “akıllı” olması ve aklını gündelik hayatta deliden daha üstün olduğunu gösterecek şekilde kullanmasıdır. Aklın meselelere pratik çözümler getirmeden bir kenarda durmasının, stokta bekletilmesinin esnaf için bir kıymeti yoktur. Akıl esnafın görme biçimine uygun hale getirilmeli, esnafın görebileceği şekilde sergilenmelidir. Akıl, varsa elbet, bir gün bir şekilde görünür, ama yine de nadasa bırakılmadan teşhir edilmelidir. Çünkü var olduğu kabul edilen bir şey hiç görünmüyorsa, varlığı şüphe yaratmasa da mevcudiyetinin bir anlamı kalmaz. Bu anlamda “akıllı insan” olmak, esnafın beklentilerini her durumda karşılamayabilir. Normal bir insanda bulunduğu veri olarak varsayılan akıl, gündelik hayatta pek de parıldamıyorsa üzerinde konuşulmaya değer bulunmaz. Ancak bir delide aslolarak bulunmadığı varsayılan akıl, az da olsa parıldadığında dikkat çeker ve söz konusu edilir. Burada hem normalin hem de delinin aklına anlam yükleme söz konusudur, tam da bu sebeple normalin performansı esnafta hüsrana yaratmakta, delininki ise takdir uyandırmaktadır. Alanda gözlemlediğim “akıllı insanların veremeyeceği cevabı veren” deli, tarım aletleri satan bir dükkana her gün uğramakta, bazen dükkanın iç kısmındaki divana uzanmakta ve dinlenirken bir sigara yakmaktadır. Esnaf deliyi birkaç kere orada sigara içmemesi için uyardığında deli esnafa “Bir şey olmaz. Polis sana değil, bana ceza yazsın!” diye cevap vermiştir.

Esnafın bu cümleye yüklediği anlam ve deliyi akıllı insandan daha akıllı yapan şey şudur: “Kapalı yerde sigara içmenin yasak ve cezaya tabi olduğunu biliyor, kendini feda ederek esnafı korumaya çalışıyor, çünkü kendisinin ceza sorumluluğu olmadığını biliyor.” Sonuçta, “akıllı insanların veremeyeceği cevap” üzerinden bağlamak gerekirse; esnaf delinin sözlerini mantıklı buluyor, ama bunun da ötesinde hazır cevaplık, duruma uygunluk, olayı anlama, kavrama, tavır alma, inisiyatif kullanma, çözüm geliştirme gibi pratikler bir delinin aklını esnafın gözünde “akıllı insan”dan daha üstün kılıyor.

“Bana geçmişimde hiç kimsenin bilmediği bir şeyi yüzüme söyledi.”

Esnafın akıllı olduğunu düşündüğü bir deliyle ilgili söylediği bu cümlede delinin aklına yüklenen anlamlar, geçmişi tahmin etme-bilme, ama daha çok sezgi yeteneğini içermektedir. Geçmişe dair sırrın ifşası ile onu ifşa eden delinin kutsallığı arasında bir bağ kurulmaktadır. Kimsenin bilmediği, geride kalan, olmuş ve bitmiş bir şey nasıl bilinebilir? O ana şahit olunmadığına göre bu ancak gizemli ve ilahi bir güç ile sezilebilir. Esnafa göre sezgi, gizemleri ve sırları açık eder, görünmeyenin bilgisini erişilebilir kılar ve bunun da ötesinde aklın bir yönünü oluşturur. Deliyi sezgi dolu, kutsal ve akıllı ilan eden bu anlamlandırma biçimi, bir yönüyle de esnafın kendi geçmişine dair hafızasının tasdiki anlamına gelir.

“Hafızası çok kuvvetli”

“Akıllı mı deli mi bizimki farklı bir şey, hiçbir şeyi asla unutmaz, 7 sene önce ne konuştuysak hepsini hatırlar.”

İki farklı kişi için söylenen bu cümlelerde aklın hafıza ile doğrudan ilişkilendirildiği ve akla kaydetme (akılda tutma), geçmişi hatırlama ve canlı tutma,

geçmişteki anların bir parçası olan “tanıdık” kişiler, olaylar, “kelimeler ve şeyler” arasında bağlantı kurabilme gibi anlamlar yüklendiği görülmektedir.

“Zekası gayet iyidir, isimleri hiç unutmaz.”

Bu cümlede zeka, hafıza gücüne işaret etmekte ve hatırlamaya vurgu yapılmaktadır. Öte yandan burada sözü edilen kişi gerçek hayatta zihinsel engelli olan kişilerin gittiği bir okula devam etmektedir. Esnaf için bu kurum akıllı ya da zekayı olumsuz nitelikte damgalayan bir referans noktası olarak dikkate alınmamaktadır. Esnaf kişiyi ve onun aklına biçtiği değeri kendi kurduğu ilişki üzerinden anlamlandırmaktadır.

“Bilgisayar gibi kafası var, Neuchâtel Xamax’ın 1996’daki kadrosunu sayar sana, doğum tarihini söylersin sana doğduğun günü söyler.”

Yine bir başka deli için söylenen bu cümle, akla hafıza üzerinden yüklenen referansları içerdiği gibi söz konusu kişinin ezber, hesaplama –matematikte mod hesabı- ve kısa süre içinde işlem yapma yeteneğine gönderme yapmaktadır. Öte yandan “kafa”nın bilgisayar metaforu üzerinden tanımlanması, aklın kafada yani beyinde olduğuna dair bir ön kabulü içermektedir. Bu ön kabul, deliliğin modern toplumlarda beynin fonksiyon bozukluğunun bir sonucu olduğu açıklaması ile de uyumludur.

“Akıllı deli”

Bu kavram çerçevesinde kişi deli olmasına rağmen akıllı olabilir. O halde delilik hali akıl ve aklın bozukluğu ile ilgili değildir.

“IQ’su çok yüksek biri, beyin cerrahı.”

Esnafın ifadesinde geçen “IQ” ve “çok yüksek” sözcükleri, aklın pozitivist bir temelde algılandığına işaretler, zira alt metinde zekanın ölçülebilir ve rakamlarla ifade edilebilir olduğu anlamı saklıdır: Zeka katsayısı anlamına gelen IQ, zekanın standartlaştırılmış bir testle “ölçülmesi” sonucunda elde edilen değerdir. Burada delinin aklına ilişkin kullanılan ifade üzerinden neredeyse bir zeka testinin sonucu açıklanmaktadır. Ancak şu sorular da pekala sorulabilir: Esnaf zekayı ölçmüş müdür, ölçtüyse nasıl ölçmüştür, eğer ölçmediyse çok yüksek olduğunu nereden bilmektedir, ortalamadan sapmayı göstermesiyle anlamlı hale gelen bu çok yüksek IQ, çevredeki kimlerin IQ’sundan daha yüksektir ve esnaf kendi zekasını nerede konumlandırmaktadır? Bu delinin sapma gösterdiği ortalama zekalıların oluşturduğu alanda mı yoksa bu alanın sağına geçmeyi başaran yüksek IQ’luların alanında mı? Yani deliyi kendinden üstün mü, yoksa kendiyle eşit mi görmektedir? IQ’su çok yüksek kabul edilen bu kişi yine esnafın anlatımıyla “eğitim görmüş, genel kültürü çok iyi, çok kitap okuyan, bilimsel konular dahil her konuda konuşan, Amerika’da 3-4 tane üniversite okuyan, yabancı dil bilen, inci gibi yazısı olan, şiir yazan, çok güzel resim yapan” ve her şeyden önemlisi geçmişte “beyin cerrahı” olan birisidir. Esnafın gözünde bu niteliklere sahip olmak zeka katsayısını doğrudan artırmaktadır.

Bu kişinin delirme sebebi bazı esnaflar tarafından “çok okumak” olarak gösterilmektedir. Ama bir taraftan da çok okumak, aynı kişinin IQ seviyesinin yüksekliğine delalet eden bir gösterge olarak algılanmaktadır. Bu bir paradokstur: Çok okumak kişiyi hem delirtmekte, aklından yoksun bırakmakta, hem de delirtmesine rağmen -şimdi ve burada- akıllı kılmaktadır. Benzer biçimde kariyerinin herhangi bir döneminde “prestijli” bir meslek sahibi -beyin cerrahı- olmak kişiyi halen akıllı tutmaya devam etmektedir.

Aklı beyinle ilişkilendirme, akli beyinde lokalize etme ve akıl hastalığının kaynağını da beyinde arama bağlantısı üzerinden, “beyin cerrahı” olmanın metaforik bir anlamı da vardır: Kişi erbabı olduğu kendi hakimiyet alanında, hükmettiği “şey” yüzünden delirmiştir. Burada gizliden gizliye aklın “En iyi bildiğin şey, seni bildiğin her şeyden mahrum bırakabilir.” fısıltısı duyulmaktadır. Beyni bir zamanlar akıyla kesip biçen, beyinle yani akılla hemhal olmuş cerrah, artık beyninde aklın arandığı bir tedavinin araştırma nesnesine dönüşmüştür.

“Akıllı deli, yabancı dili biliyor, parayı biliyor, turlara rehberlik eder, para biriktirdi, ev aldı, daha benim evim yok mesela.”

Bu cümlede geçen akıllı deli kavramından, aklın yabancı dil bilmek, bilgiyi insan ilişkilerinde pratiğe dönüştürmek, kendini ifade etmek, paranın değerini bilmek, tutumlu olmak, parasını gereksiz yere savurmayıp faydalı işlerde kullanmak, geleceğe yatırım yapmakla ilişkilendirildiği görülmektedir. Esnaf kendini deliyle karşılaştırdığında hem yabancı dil bilmediğini, hem de halen ev alamadığını fark etmektedir. Esnaf bir anlamda kendi sahip olmadığı şeyler üzerinden akli keşfetmekte, yoksunlukları üzerinden akla anlam yüklemektedir.

“İnsanlarla diyalogu çok iyi, çok da akıllı, Arka Sokaklar dizisinin hayranı, dizideki karakterlerin isimlerini ezbere bilir, taklit yapar, çok güzel ağlama, bayılma numarası yapar, esprilidir, neşelidir.”

Burada akılla ilgisi kurulan iletişim becerisi, ezber yeteneği, taklit ve espri yapma gibi özellikler büyük ölçüde insan ilişkilerini gözleme, dikkat, öğrenme ve gördüğünü tekrar etme ile ilgilidir. Taklidin aslına, esnafa yapılan numaranın gerçeğe yaklaşması kişiyi de esnafın gözünde akla yaklaştırmakta, akıllı yapmaktadır.

“Esprili bir deli, şakacı, deli olduğunun farkında, felsefi konuşur, bazen bize “ben mi deliyim yoksa siz mi delisiniz?” diye sorar, politikadan konuşur, gündemi takip eder, Ankaragücü’nün maçlarını kaçırmaz.”

Esnafın akıllı olduğunu düşündüğü bir deli hakkında ifade ettiği bu sözlerde, espri yapma, sorgulama, durumunu tartışmaya açma, kendi durumundan, gündemden ve politikadan haberdar olma, diğerleriyle birlikte ortak eylemde bulunma gibi eylemlerin aklın emareleri olarak anlamlandırıldığı anlaşılıyor.

“Çok kafalı çocuk, keşke onu bulsan, İngilizce biliyor, yabancı gazeteleri okuyor.”

“Gündemi çok iyi takip eder, kültür seviyesi yüksek, ekonomiyi iyi bilir, gazeteleri okur, yorum yapar, bazen bir habere saatlerce güler, ülkelerin başkentlerini sayar.”

“Yabancı dilde konuşur, mesela kelime sorarsın İngilizcesini söyler.”

Yukarıdaki ifadeler aynı deliyle ilgili üç farklı esnafa aittir. İlk cümlede geçen “kafalı çocuk” deyimini, akılla beyin arasında kurulan doğrudan bağlantıya işaret etmektedir. Ayrıca araştırmacıya yönelik dilek şart kipiyle kurulan “keşke onu bulsan” cümlesi, bulunacak ve gözlemlenecek olanın nadirliğine ve kıymetine gönderme yapmaktadır; söz konusu ifadede “etrafta İngilizce bilmeyen, yabancı gazete okumayan bol miktarda deli bulursun, ama bu niteliklere sahip bir deliyle karşılaşma olasılığın çok düşüktür.” anlamı baskındır. Gazete okuyup yorum yapma, aktüel bilgi, gündemi takip etme ve ekonomi bilmenin akılla ilişkilendirildiğinden yukarıda başka deliler vasıtasıyla bahsedilmiştir. Burada kişinin ülkelerin başkentlerini sayması ve sorulan kelimenin İngilizcesini söylemesinin esnaf tarafından söz konusu edilmesi

ilginçtir. Bu eylemler kişiye esasen esnafın soru sorması ve onu sınaması temeline dayalıdır. Peki, ülkelerin başkentleri neden saydırılır ya da bir sözcüğün yabancı dildeki karşılığı neden merak edilir? Bu motivasyonun kaynağı nedir? Bu eşleştirme doğru yapıldığında kişinin “akıllı” olduğuna kanaat getirildiği bilinirken, kişi yanlış bir eşleştirme yaptığında akılsız mı olacaktır? Diğer taraftan esnaf kişinin bilgisini sınamakla beraber, kendisi ne derece yabancı dil bilmektedir ya da bilmekte midir? Verilen yanıtın doğru olup olmadığını nasıl kontrol etmektedir? Esnaf eğer deliye bildiği sınırlı sayıdaki kelimenin karşılığını sorup duruyorsa bunun anlamı nedir? Bu tekrar, esnafın bildiğini unutmamak için yaptığı bir alıştırma mıdır, yoksa bir çeşit ayın midir?

“Deli değil o, ilkokulu birlikte okuduk, anlattığı haberlerin çoğunu kendi okuyor gazetelerden, zehir gibi kafası var, bize anlattığı üçüncü sayfa haberlerinde şu kadar kişi öldü, bu kadar kişi yakalandı diye sayı veriyor, verdiği rakamların hepsi gerçekten de doğru.”

Eğitim görmek, okuma yazma bilmek esnafın gözünde deliliği engelliyor, akla hanel getirmiyor. Olayın geçtiği yer ve olaydan etkilenen kişi sayısı gibi detaylara hakim olmayı sağlayan akılda -doğru- tutma ve ezber yeteneği ise kişiyi zehir gibi “akıllı” yapıyor. Burada söz konusu kişinin her akşam belli bir saatte dükkana gelip üçüncü sayfa haberlerini anlatıp gitmesi ve bunu bitişik dükkanlarda da tekrarlaması esnaf tarafından tuhaf karşılanmakla birlikte, esnaf bu durumu bir akıl bozukluğu olarak görmüyor. Esnaf “neden?” sorusunun üzerinde durmuyor; haberin neden anlatılmaya değer bulunduğunu ya da bu davranışın neden her gün tekrarlandığını sorgulamıyor. O halde esnaf, dinlediği haberlerde geçen sayıların o günün haberiyle ilgili olup olmamasına ve “doğru” olup olmamasına bakarak akıl üzerinde bir kanaate

varır. Yani esnaf asli değil, şekli bir denetim yapar. Bu denetimi yaparken dükkanda kendi okuduğu gazeteyi açar ve orada gördüğü sayıyı deliden duyduğu rakamla karşılaştırır. Bu karşılaştırma sonucunda gözlemlenen tam eşleşme sayısındaki artış, delinin aklındaki karışımın zehir oranını artırır.

“Piyaniist, akıllı delilerden...Çok çalışkan, sabahları poğaça satar, öğlenleri esnafın faturalarını yatırır, canı isterse sokakta düğün yapar, kendi parasını kendi kazanır.”

Bu ifade, daha rasyonel bir akıl algısı üzerinden inşa edilen ve akla atfedilen çalışmak, boş durmamak, sebat etmek, para kazanmak, kimseye muhtaç olmamak gibi anlamları içeriyor.

“Kendine göre akıllı, bu normal olaymış hepimizin anasını bellermiş, Cenabı Allah işini biliyor.”

Bu sözlerin muhatabı kişi, esnaf tarafından akıl sağlığı raporundaki özür oranını yüksek göstermek için “her türlü oyunu yapan, yalan söyleyen, anasının gözü, hakkını arayan, hesap soran, paragöz, işini bilen, hain, nankör, insan ilişkilerinde cin olmadan adam çarpan” biri olarak tarif edilmektedir. Para kazanmak ya da rapor almak için delinin araçsal aklının harekete geçmesi esnafın gözünde onu akıllı yapıyor. Ancak, bir taraftan da akıllı olmak kişiyi ahlaken kötü yapıyor ve saflığından uzaklaştırıyor. Akıl arttıkça masumiyet kaybediliyor, “yalancı, hain, nankör” olunuyor. Kişi, olumsuz referanslara sahip ahlaki yargılarla tarif ediliyor. Ayrıca Allah’ın adını anarak adalet duygusunun dini referanslar üzerinden çağrılmasıyla esnaf kendini rahatlatıyor, bu vesileyle günahlarını kendi gözünde meşrulaştırmak için kendine bir zemin yaratıyor. Bu zemin büyük ölçüde esnafın kafasındaki düzen fikrine

dayanıyor. Esnafın bu düşünce biçiminde akıl kötüyü, ahlak ise iyiyi temsil ediyor. Bu şematik düzen bir varlık-yokluk ilişkisi temelinde algılanıyor; şöyle ki dengeyi sağlamak için akıllı olanda ahlak yani iyilik bulunmuyor, akılsız olanda ahlak, masumiyet, saflık bulunuyor. Esnafın ifadesi temelinde bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; “Ben akıllıyım, kötü olabilirim, ama delinin akli yok, bu yüzden o saf ve iyi olmalı, kötü olmaya hakkı yok. Ama bu deli, hem akılsız hem kötü. Akılsızken bu kadar kötü olabiliyorsa, akıllıyken kim bilir ne kadar kötü olurdu? O zaman canavar olurdu. Şükür ki, bu kadar kötü olduğu için akli tam yerinde değil. Bunların hepsi ince ince hesaplanıyor, akıl ve ahlak herkese en başta uygun oranlarda dağıtılıyor, herkes aynı anda hem çok akıllı hem çok iyi olursa dünyanın dengesi bozulur.”

“Bir festivalde kaset satıyorduk, geldi “aç mısınız, size yemek getireyim mi?” dedi. Bunu akıllı sormaz.”

Bu ifade de akla ahlaken olumsuz referanslar yüklenmesi, akıllandıkça masumiyetin kaybedildiğine dair bir vurgu içermektedir. “Aç mısınız?” sorusunu akıllının sormayacağına dair bir yargı belirtildiği dikkate alındığında, ince düşüncelilik, nezaket, empati duygusu üzerinden akla değil, saflığa bir gönderme yapılmaktadır. O halde, akıllı olmak nezaketi, saflığı dışlar. Akıllı olan sadece kendini düşünür, karşısındakini düşünmez, ya da önemsemez.

“İnsanlığın direği akli noksan insanlardır.”

Esnafın anlamlandırma düzleminde mahrumiyetin bir türü olarak anlamlandırılan akıldan yoksunluk saflıkla ilişkilendiriliyor. Saflık, hem zihinsel anlamda “yeterince akıllı olmayan”, hem de manevi anlamda “iyi niyetli ve temiz” olanla birlikte ele alınıyor. Bu anlamda esnafın ifadesi üzerinden şöyle bir okuma

yapılabilir: “Akıllı noksan insanlar” olmasaydı dünya dönmezdi. Onlar melek gibi saf, masum ve günahsız oldukları için onların yüzü suyu hürmetine bu dünya ayakta kalıyor. Bu yüzden saygıyı hak ediyorlar. Akıl dünyayı yıkar, saflık ve masumiyet dünyayı ayakta tutar.

“Aslında akıllı ama, kafa gelip gidiyor bazen.”

Ama’dan fakat’tan muaf, varlığı sorgulanmayan bir akıl için aklın yerinde durması gerekir. Esnaf kişinin akıllı hakkında kesin bir şey söylemek için -kuşkusuz genel olarak dünyayı kavrayışındaki yansımasının bir uzantısı olarak- tutarlılık ve istikrara bakar.

“Fatura derdi yok, sevda derdi yok...En güzeli bunlar gibi olacaksın...”

“Aslında en güzel bunlar gibi olacaksın. Akıllı olup dünyanın kahrını çekeceğine, deli ol dünya senin kahrını çeksin.”

Esnaf akıl ve mutluluk arasında negatif bir korelatif ilişki tanımlamaktadır: Akıl farkındalıktır, tasa, vehim, kaygı, endişedir. Akıl kahr çekmektir. Akıldan yoksunluk ise dünya dertlerini görünmez kılar. Deli akıldan yoksun görüldüğünden, o hiçbir şeyin farkında değildir. Akıl yoksa faturaları başkası öder, ayrıca aşk acısı çekilmediğinden hayat daha kolay ve acısız yaşanır. Aklın olmadığı yerde pür neşe, eğlence, zevk ü sefa vardır. “Bunlar”, fantastik bir dünyada yaşarlar, işte orada hep neşe, haz ve mutluluk vardır. Aklını kaybeden mutluluğu bulur. O halde mutlu olmak istiyorsak neden akla gerek duyalım? Bu soru her ne kadar akıl-mutluluk ilişkisi bağlamındaki bir akıl yürütmenin sonucu olarak türetilmiş olsa da gündelik hayatın gerçekleri karşısında fazlasıyla romantik kalmaktadır. Zira her ne kadar esnafın sözlerinde delilerin haline, akıldan yoksun oluşuna bir öykünme hali sezilse de, bu

kuşkusuz samimi bir dilek değildir, çünkü en nihayetinde gündelik hayatta esnaf deliyi bir rol model olarak değil, bir ibret vesikası olarak görür.

“T’yi akıllanır diye evlendirdik, 3 gün sonra karı ayrıldı.”

Esnaf evlilik müessesesini akla ulaşmanın bir yolu olarak görmektedir. Evlilik kurumu aracılığıyla bir eve, bir eşe, ortak bir hayata ve geleceğe bağlanma fikri akılla bağlanmaktadır. Ne de olsa “nikahta keramet vardır.” diye boşuna dememişler. En nihayetinde bir medeni durum değişikliği halini ifade eden evlenme, bu düşünce yapısında basit bir değişiklikten ötesini ifade eder: Bu kurum, düzenleme derdi ve projeksiyonu olan bir düzen fikri ile yakından ilişkilidir. Evlilik kurumunun içini dolduran kavramlar değer yüklü yapısıyla çok şey vaat eder, çok şey kurduğu gibi birçok şeyi de değiştirir ve yıkar. Bu anlamda evlenme aynı zamanda bir düzen değişikliğidir. Evlilik, yani yeni düzen akli yerine getirebilir, akıl yoksa bile evlilik akli yoktan var eder. Evlilik artık en az iki kişilik düşünmek, bir aile ve yuva kurmak, yalnızlıktan kurtulmak demektir. Bir kadın ve düzenli bir cinsel hayat akli yeniden inşa edebilir.

Ancak esnafın akıl ve evlilik arasında olduğunu varsaydığı güçlü ilişkinin parametrelerinden biri de özgürlük sorunsalıdır. Kültürel bir kurum olan evliliğin değer yüklü yapısını taşıyan iskele eşlerin bağımlılık duygusuna karşı gösterdikleri direncin şiddetine göre ayakta kalır ya da sarsılır. T’nin başına buyruk, sorumluluk duygusu taşımayan, canı isterse bir şey yapan, istemezse yapmayan hallerini aklıma getirdiğimde çok kısa süren bu evliliğin ardından şu söylenebilir: T kültürel bir kurum olan evliliğe hazır değildi, ama özgürlüğe akli pahasına da olsa her zaman hazırды.

“Raporunu alan, yenileten deli bana göstermek için benim dükkana damlıyor, “Abi bak çok çıktı” diyor sevinerek, bazen burada denk geldiklerinde birbirlerine yüzde kaç deli olduklarını soruyorlar, birbirlerini kıskandırmaya çalışıyorlar, benim gözüme girmeye çalışıyorlar, ben de dedim herkes yaka kartı yapsın kendine, oranını da yazsın oraya, ben de bundan sonra herkes yüzde kaç deli yüzde kaç akıllı bileyim.”

Akıl sağlığı raporundaki engel oranı, devletten maaş almaya, ücretsiz ulaşım ve birçok alanda indirim uygulanmasına imkan sağlamasıyla önem kazanır. Psikiyatri ve tıp otoritelerince belirli kriterlere göre belirlenen engel yüzdesi, yarattığı resmi sonuçların yanı sıra gündelik hayatta başka anlamlarda da işlevsellik kazanabilir. Raporlu olma hali esnaf için aklın varlığının sorgulanmasına yol açmaz ya da engel oranı toptan bir akıl bozukluğunun alameti değildir, bu oran daha çok akıldan yapılan iskonto üzerinden kalanı gösterir. Öte yandan bu oran mutlak değildir, raporun yenilenmesi halinde değişebilir. Esnaf delilere akıllılık ya da delilik oranına göre muamele yapmaz, ancak bu oran delilerin birbirlerine karşı davranışlarının esnaf tarafından idare edilmesi noktasında önemlidir. Çünkü bu oran esnaf için değilse de bazı deliler için önemlidir. Kendi aralarında bir rekabet unsuru olarak işlev görür. Esnafın dikkatini çekmek ve özel bir ilgiyi hak etmek için kullanılır. Yani gündelik hayatta çoğu zaman bir engel gibi değil, prestij gibi anlamlandırılır. Delilerin engel oranını gündelik hayattaki ilişkilerinde iletişimin bir parçası olarak kullanmalarında bilgiyi hangi amaçla nerede nasıl kullanacağını bilme, bu bilgiyi kullanmanın yaratacağı etkiyi deneyimlemiş olma ve tahmin etme anlamında, yani sosyal duyu ve farkındalık anlamında bir akıl bulunur.

Öte yandan, esnafın ifadesinde geçen oran, gündelik hayatta birebir delilik oranına ya da akıldan arta kalan kısma karşılık gelmektedir. Bu algılama biçimine göre, akıllılıktan arta kalan kısım deliliği, delilikten arta kalan kısım akıllılığı simgeler. Esnafın bu düşünce sistematüğinde şöyle bir formülasyon işlemektedir:

$$\text{Engel oranı (Delilik oranı)} + \text{Engelsizlik oranı (Akıllılık oranı)} = \text{Akıl}$$

Görüldüğü üzere bu formülasyonda her iki oran da akıldan elde edilir. Akıllılık yüzdesi ve delilik yüzdesi birleşerek akılı oluşturur. Bu anlamda delilik aklın bir parçasıdır. Bununla beraber, akıl mutlak ve sınırlı bir büyüklük değildir, bu sebeple aklın kendisi oransal olarak -bir yüzde ile- ifade edilemez. Akıl ancak oranların toplamı üzerinden ifade edilir, bu durumda herkesin akılı -oranlar toplamı- yüzde yüzdür, yani sayısal olarak 1'e eşittir. Bir diğer deyişle, herkesin akılı kendinedir ve kendi içinde bir anlam ifade eder, birinin akılı başkasının akılı ile karşılaştırılmaz. Kişiler akıl üzerinden değil, aklın yüzdeleri olan delilik ve akıllılık oranları üzerinden karşılaştırılabilir hale gelir. Bununla birlikte sınırları muğlak, kendisi mutlak olarak ifade edilemeyen bir büyüklüğün -aklın- parçalarını oluşturan unsurların yüzdesel olarak ifade edilmesinin yöntemsel olarak ne kadar tutarlı olduğu tartışmaya açıktır.

Genel olarak alanda esnafın akıl ve akıllı olmak üzerine söylediği şeylere baktığımızda şu tespitler yapılabilir: Akıl kavramı deli ile ilişkilendiriliyor. Aklın mantık, hatırlama, hesaplama yapabilme, IQ/zeka seviyesi, hafıza, genel kültür, yabancı dil bilme, öğrenme yetisi, eğitim görme, okula gitme, meslek sahibi olma, uyanıklık, empati, nezaket, toplumsal çevreye uyum, ortak eylem, hayatta kalma becerisine sahip olma, farkındalık, tahmin etme, sezgi, taklit/rol yapma, espri yapma gibi kavramlarla ilişkilendirildiği görülüyor. Özellikle hesaplama yapabilme, mantıklı cevaplar verebilme, paranın değerini bilme, ev alma gibi geleceğini garanti altına alma

pratikleri deliyi akıllı yapıyor. Akıl rasyonellik temelinde ve pozitivist aklın anlamlandırma kriterleri bağlamında tanımlanıyor. Ancak akıl sadece rasyonel olanla sınırlanmıyor. İletişim kurma, insan ilişkilerinde başarılı olma, gündemden haberdar olma, toplumsal çevreye uyum ve adaptasyon gibi özellikler de akılla ilişkilendiriliyor.

Mantıklı cevaplar verdiğinde deli hemen bir akıllıyla kıyaslanıyor. Diğer taraftan, verilen mantıklı cevaplar esnafın gözünde kişiyi delilikten uzaklaştırıyor ve delinin deliliği ya da akılı ahlaki yargılar üzerinden sorgulamaya tabi tutuluyor. Zira aklın ahlaken kötülükle bir bağı olduğu düşünülüyor. Ayrıca, akıl dünya dertlerinin farkına varılmasının bir aracı olarak görüldüğünden akla olumsuz bir anlam yükleniyor. Akıl sahibi olmak dünyanın kahrını çekmek olarak anlamlandırılıyor. Esnafta söylem düzeyinde açığa çıkan -samimiyeti kuşkulu- bir akılı terk etme özlemi, deliliğe öykünme havası seziliyor. Esnaf saygı duyduğu delinin akıllı olduğunu da düşünüyor. Esnaf akıllı olmadığını düşündüğü deliye saygısızlık yapmıyor ama, eğer bir esnaf deliye-kutsal olduğunu düşündüğünden ya da mesleğinden dolayı- saygı duyuyorsa bu delinin akıllı olduğunu da söylüyor. Akıl saygı uyandırıyor ya da saygı duymak için akıl gerekiyor. Esnafın deliye duyduğu saygı bu kişinin gündelik hayattaki anılma biçimini de etkiliyor. Deliye ya “Abi” deniyor, ya da delinin mesleği -doktor, cerrah- lakabı haline geliyor. Belki de, deliyi akıl üzerinden tanımlayan esnaf saygı duyduğu kişinin bir deli olmasına inanmak istemiyor, ya da “akıllı deli” diye bir tabir olsa da gerçek hayatta “akıllı deli” diye bir şeyin olamayacağını düşünüyor. Bununla beraber karşısına akıllı deliler çıktığında, yani mantıklı cevaplar veren bir deli ile karşılaştığında esnafın kafası karışıyor ve esnaf bu kişiler hakkında ne düşüneceğini tam olarak bilemiyor. Esnaf bu delileri ya ermiş ve itibarlı bir kişi gibi görüyor ve

saygı duyuyor, ya da uyanık buluyor, numara yaptığını düşünüyor ve sinir oluyor, yani bu kişilere duygusal olarak da tepkisiz kalmıyor.

Öte yandan aklın varlığı fark edildiği gibi, yokluğu da fark ediliyor. Delide aklın dışavurumları görülmezse bu kişiye akıllı denmiyor, ama bu kişi hakkında “akılsız” gibi özel bir tanımlama da yapılmıyor, çünkü zaten kişinin deli olduğu düşünülüyor. Dolayısıyla delinin yeterince akıllı olmaması esnaf açısından daha kolay anlamlandırılabilir. Esnaf her gün dükkanda saatlerce birlikte vakit geçirdikleri halde adını bir türlü öğrenemeyen bir deliden “Bana “Ahmet” demiyor, Adem diyor.” diye bahsederken, bu deliye “akılsız” sıfatını yüklemiyor ama bu delinin akıllı olduğuna dair de bir tespit yapmıyor. Ya da bir başka esnaf bir başka deliyi “Markete geliyor, sabun istiyor, yarın getireceğim diyor.” diye anlatırken deliyi “akılsız” sıfatıyla anmıyor, ama akıllı sıfatı bu durumda da tüketilmiyor. Dolayısıyla esnaf akıl için mantık ve tutarlılık arıyor. Esnafın kafasındaki anlam anlamsızlığı fark etmesiyle oluşuyor. Anlamsızlık kendi anlamını üretiyor. Ayrıca esnaf geçici bir süre gerçeklikten kopma ile belirsiz süreli gerçeklikten kopma arasında bir ayrım yapıyor. Bu anlamda esnaf taklit yapan deliyi akıllı buluyor, ancak kendini uzaylı ya da Osmanlı imparatoru zanneden bir deli için bu sıfatı kullanmıyor. Bu anlamda esnaf akıl için denge ve şuur arıyor.

Standardize Mini Mental Test Uygulaması

Alanda esnaf tarafından kurulan ilişkiler bağlamında gözlemlediğim delilerden bazıları rapor almak ya da yenilemek için kendi istekleri ile resmi kurumlara başvuruyor. Bu kişilere başvurdukları resmi kurum tarafından muayene sırasında bazı testler uygulanıyor. Rapor oranı hem deli, hem de raporu veren kurum açısından hukuki sonuçlar doğuruyor. Bu raporun gündelik hayatta kişi açısından bazı

pratik sonuçları da oluyor, zira belli bir engel oranının üzerinde olan kişiler -isteğe bağlı olarak- ücretsiz ulaşım gibi belli haklardan/hizmetlerden faydalanıyor ve ayrıca engelli maaşı alabiliyorlar. Mevzuata göre engel oranı %40'tan yüksek olan kişilere -isteğe bağlı olarak- engelli kimlik kartı verilir, ekonomik yoksunluk içinde bulunmak türünden diğer kriterleri de sağlamaları koşuluyla, engelli aylığı da bağlanabilir. Aylık üç ayda bir alınır ve engel oranına göre değişir. Dolayısıyla bu kişiler için -sağlık kurulu raporu ile belirlenen- engel oranının yüksek olması/çıkması genellikle arzu edilen bir durumdur. Esnafın anlatımına göre delilerden bazıları bu oranı etkileyebileceklerini düşünerek bazı taktiklere başvuruyorlardı; bir deli teste kendisine “Türkiye'nin başkenti neresi?” diye sorulduğunda esnafa “Akhisar dedim. Salak mıyım ben Ankara diyeyim?” diye cevap verdiğini anlatıyordu. Ya da hekim kendisine parmakları 2'yi gösterir vaziyetteyken “Bu kaç?” diye sorduğunda “Dört!” diye cevap verdiğini aktarıyordu. Aynı dükkanda toplanan birkaç deli engellilik oranlarını bir üstünlük vasfıymış gibi algılayarak birbirleriyle rekabet ediyordu. Engellilik oranı belli bir yüzdenin üzerinde çıkarsa esnafla birlikte kutlama yapılıyordu. Öte yandan bazı deliler önceden aylık aldıkları halde bir süre sonra aylıkları kesilmekte, bu durum bazen ciddi sıkıntılar yaratmaktadır. Bir esnaf bu durumun delide yarattığı sıkıntıyı şu sözlerle anlatmaktadır: “Bu aralar kafayı aylığına taktı. Kestiler aylığını. Sürekli kafa aynı yerde. Geliyor gidiyor aynı soruyu soruyor. “Abi niye kestiler, yine verecekler mi?” Geçen gün çuvaldız almaya gönderdim. Kafayı direğe toslamış gelmiş.”

Öte yandan kişilere uygulanan testler üzerinden psikiyatri biliminin akılla kurduğu bağın niteliğine ilişkin bir değerlendirme yapılabilir: Eğitimsizler için Standardize Mini Mental Test (sMMT-E) kapsamında “oryantasyon”, “kayıt hafızası”,

“dikkat ve hesap yapma”, “hatırlama” ve “lisan” başlıklı bölümler bulunmaktadır. Eğitimliler için Standardize Mini Mental Test kapsamında da benzer başlıklar yer almaktadır. (“oryantasyon/yönelim”, “kayıt”, “dikkat ve hesaplama”, “hatırlama” ve “lisan”). MMSE (Mini Mental Durum Değerlendirme Testi) testinde; “oryantasyon”, “hafıza (kayıt etme)”, “dikkat ve hesaplama”, “hatırlama”, “lisan” ve “motor fonksiyon ve algılama” başlıklı bölümler bulunmaktadır. Testlerin genel olarak söylenen sözcükleri akılda tutma, haftanın günlerini geriye doğru sayma, söylenen kelimeleri hatırlama, gösterilen nesnelerin isimlerini sorma, söylenen cümlenin tekrar edilmesini isteme, söylenen şeyin yapılmasını isteme, verili bir şeklin kopya edilmesinin istenmesi gibi taleplerle yapılandırıldığı görülmektedir. Örneğin eğitimliler için uygulanan testte 100’den geriye doğru hesaplama yaptırma, “anamlı” bir cümle yazmasını isteme gibi talimatlar yer almaktadır. Ayrıca testler uygulanırken kişiye soruları cevaplaması için belli bir süre verildiği ve her doğru için bir puan verildiği görülmektedir. Oryantasyon başlıklı bölümde zaman ve mekan algısına dair sorular bulunmaktadır. Testte şekil çizdirme, sayı saydırma, söylenen kelimeyi tekrar ettirme, söylenen şeyin yapılmasını isteme gibi “yetenek ölçen” talimatlar da yer almaktadır. Buna göre testlerin sayısal ve sözel becerilerin yanı sıra bir talimata itaat derecesini, yani uyum ve söz dinlemeyi de ölçtüğü söylenebilir. Eğitimliler için yapılan Standardize Mini Mental Testte yer alan “Dinledikten sonra 3 “emiri” yapın” ya da “100’den geriye doğru 7 çıkartarak gidin. Dur deyinceye kadar devam edin.” şeklinde emir kipi içeren ifadeler bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. Bununla beraber, kişilere uygulanan testler haricinde anlık ve kişinin durumuna göre değişen sorular sorulduğu da anlaşılmaktadır. Bir esnafın anlatımına göre, bir deliye muayene sırasında “bir politik figür”ü sevip sevmediği sorulmuş, deliden “Aa, o kaka pis” diye

yanıt gelince, kendisine “Peki kimi seviyorsun?” diye sorulmuştur. Deli soruya cevaben, bir başka politik figür olarak da anlaşılabilir mahiyette anlaşılabilir bir şeyler söyleyince kişinin engel oranı önceki raporuna göre daha düşük yazılmıştır. Bu durumun gündelik hayattaki karşılığı hastanın önceden almakta olduğu aylığı artık alamamasıdır. Yeni durumda, belirlenen engel oranına göre kişi ya hiç aylık alamayacak ya da eskisinden daha düşük tutarda aylık alabilecektir. Kuşkusuz burada engel oranının sadece bu sorular üzerinden belirlendiği ima edilmemektedir, ancak bu örnek aklın siyaset ile kurulan bağı göstermesi açısından anlamlıdır: “Politik figür”leri tanımak ve onlara dair bir duygu geliştirmek aklın bir göstergesi kabul edilmektedir. Resmi rapor oranı aracılığıyla siyaset gündelik hayatı düzenlemek ve denetlemek için kendine bir alan yaratmaktadır. Öte yandan, akıl “sevme” üzerinden bir teste tabi tutulmakta, engel oranı ya da “akıllılık oranı” delinin kimi sevdiğine bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca aklın sevme testine tabi tutulması bir paradoks da üretir: Sevme testinde birini sevmek, “akıllı olmak” anlamına geliyorsa, engel oranının düşük çıkması ve sonuçta kişinin aylık alamaması gerekir. Yok eğer, birini sevmemek “akıllı olmak” anlamına geliyorsa yine engel oranının düşük çıkması ve sonuçta kişinin aylık alamaması gerekir. Gerçek hayatta söz konusu kişinin engel oranı düşük çıktığına ve sonuçta aylık alınmadığına göre, kişi akıllı kabul edilmektedir. Yani birini sevmek de, sevmemek de “akıllı” olmak anlamına gelmektedir. Her iki koşulda da deli akıllı çıkmakta, test aynı sonucu üretmektedir. Bu durumda delinin “akıl oranı”nın yüksek çıkması, yani “testi geçmesi” onun faydasına değil zararına olmaktadır. Delinin “fayda”sı, yani belli haklardan yararlanabilmesi için akıl oranının değil, engel oranının yüksek çıkması gerekirdi, o halde deli aslında testi geçememiştir. Yani deli bakış açısına göre değişen kaygan bir düzlemde testi hem geçmiş, hem de geçememiştir.

Ayrıca, akıl sağlığı ile ilgili olduğu düşünülen -65 yaş üzeri kişilerde görülme sıklığı fazla olan- geriatri teşhisinde kullanılan Lawton-Broody Enstrümental Günlük Yaşam Aktiviteleri Skalasında, aktivite olarak sayılan işler gündelik hayatın sınırlarını göstermesi ve gündelik hayattan ne anlaşıldığının özetini vermesi bakımından anlamlıdır. Bu skalada gündelik yaşam aktivitelerinin, telefonu kullanabilme, alışveriş, yemek hazırlama, ev temizliği, çamaşır, yolculuk, ilaçlarını kullanabilme sorumluluğu ve mali işler olarak belirlendiği görülmektedir. Bu skalada belirtilen işler, kişinin hayatını tek başına idame ettirebilmesinin koşullarını özetlerken aynı zamanda Lefebvre'nin “gündelik hayat” kavramı çerçevesinde “gündelik olan” a tekabül eder. Skalada belirtilen işlerin hemen hepsinin çoğu zaman “usanç verici görevler” şeklinde bir yük gibi algılanan, şikayet edilse de yerine getirilen, meşgul eden, uğraştırıcı ve tekrara dayalı işler oluşu gündelik hayatın sürekliliğine ve “sefaletine” işaret eder.

Bu bağlamda gündelik olan, gündeliklik, gündelik hayat kavramlarına ilişkin daha detaylı bir açıklamaya tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesinin “Gündelik Hayat ve Oyun” başlıklı bölümünde yer verilecektir.

Aşağıda yetkili kişi ve kurumlarca “Akli Meleke Raporu” (Hukuki İşlem Yapma Ehliyeti Raporu) verilirken uygulanan bir Standardize Mini Mental Test örneğine yer verilmiştir:

Standardize Mini Mental Test

Ad/Soyad : _____ Tarih : _____
Yaş : _____ Eğitim (yıl) : _____ Meslek : _____
Aktif El: _____ Toplam puan : _____

YÖNELİM
(Toplam puan 10)

Hangi yıl içindeyiz
Hangi mevsimdeyiz
Hangi aydayız
Bugün ayın kaçı
Hangi gündeyiz
Hangi ülkede yaşıyoruz
Şu an hangi şehirde bulunmaktasınız
Şu an bulunduğunuz semt neresidir
Şu an bulunduğunuz bina neresidir
Şu an bu binada kaçınıcı kattasınız

KAYIT HAFIZASI
(Toplam puan 3)

Size birazdan söyleyeceğim üç ismi dikkatlice dinleyip ben bitirdikten sonra tekrarlayın
(Masa, Bayrak, Elbise) (20 sn süre tanınır) Her doğru isim 1 puan

DİKKAT ve HESAP YAPMA
(Toplam puan 5)

100'den geriye doğru 7 çıkartarak gidin. Dur deyinceye kadar devam edin.
Her doğru işlem 1 puan. (100, 93, 86, 79, 72, 65)

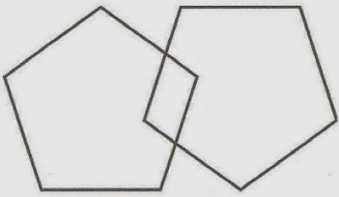
HATIRLAMA
(Toplam puan 3)

Yukarıda tekrar ettiğiniz kelimeleri hatırlıyor musunuz? Hatırladıklarınızı söyleyin.
(Masa, Bayrak, Elbise)

LİSAN
(Toplam puan 9)

a) Bu gördüğünüz nesnelere isimleri nedir? (saat, kalem) 2 puan (20 sn tu)
b) Şimdi size söyleyeceğim cümleyi dikkatle dinleyin ve ben bitirdikten sonra tekrar edin. "Eğer ve fakat istemiyorum" (10 sn tu) 1 puan
c) Şimdi sizden bir şey yapmanızı isteyeceğim, beni dikkatle dinleyin ve söylediğimi yapın. "Masada duran kağıdı sağ/sol elinizle alın, iki elinizle ikiye katlayın ve yere bırakın lütfen" Toplam puan 3, süre 30 sn, her bir doğru işlem 1 puan.
d) Şimdi size bir cümle vereceğim. Okuyun ve yazıda söylenen şeyi yapın. (1 puan) "GÖZLERİNİZİ KAPATIN" (aşağıda)
e) Şimdi vereceğim kağıda aklınıza gelen anlamlı bir cümleyi yazın (1 puan)
f) Size göstereceğim şeklin aynısını çizin (aşağıda) (1 puan)

GÖZLERİNİZİ KAPATIN

(Kaynak: <http://www.drdenizdogan.com/2014/05/standardize-mini-mental-test.html>)

Açık kaynaklarda yapılan araştırma sonucunda, yetkililerce kişiye muayene raporlarından biri olan "Akli Meleke Raporu" (Hukuki İşlem Yapma Ehliyeti Raporu) verilirken Standardize Mini Mental Test uygulandığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Entegre Aile Hekimliği Bilgi Sistemi ekranında; hastaların yaş, cinsiyet, özür durumu vb. kriterlere göre ayrıldığı, bu ayrımlara göre kategoriler oluşturulduğu, bu kategorilerden birinin de "özürlü hastalar" kategorisi olduğu, "özürlü hastalar" kategorisi için kullanılan ikonun tekerlekli sandalye olduğu, bununla birlikte söz konusu kategori için tek bir engel durumu belirlenmediği, engel türleri arasında "özürlülük durumu"nu belirten görme, işitme engeli ve bedensel engelin yanı sıra zihinsel engelin de farklı bir engel türü olarak sayıldığı görülmektedir. Öte yandan Sağlık Bakanlığının 10.03.2014 tarih ve 2014/11 no'lu Genelgesiyle, mevzuatta aksinin belirtilmediği durumlarda aile hekimlerinin de Akli Meleke Raporu

düzenlemeye yetkili kılındığı görülmektedir. Söz konusu genelgeye göre aile hekimleri de “kişinin ayırt etme gücüne sahip olup olmadığının tespiti için doğru algılama, kavrama ve buna göre hareket etme konusundaki ruhsal yeteneklerini, zihinsel işlevlerini, fiziksel vaziyeti, zaman ve mekan oryantasyonları gibi bir dizi davranış özelliklerini saptayarak kişi hakkında sağlık raporu düzenlemeye yetkilidir.”¹ denilerek akıl sağlığı raporu vermeye yetkili kılınmıştır.

Deliliğin nasıl algılandığı, yaşandığı ve toplumsal olarak inşa edildiği üzerine 1985-86 yıllarında Papua Yeni Gine’de Michael Goddard (2011) tarafından yapılan alan çalışmasında akıl, deli ve delilik üzerine ilginç tespitler yapılmıştır. Halk açısından “deli davranış”ın nasıl temsil edildiği ve bu davranışa halk tarafından nasıl tepki verildiğinin fenomenolojik olarak yorumlanmasını amaç edinen bu çalışmada deliliğe sosyal bir açıklama getirilmiştir. Bu anlamda delilik toplumsal beklentiler, tepkiler ve bellek ile bireyin (bunlara) verdiği tepkilerin karşılıklı olarak birbirini kurduğu diyalektik bir sosyal inşa olarak anlamlandırılmıştır.

Fontefrancesco (2012:121)’ya göre, Batı düşüncesindeki akıl hastalığı, insanın bedeni ve akli arasındaki bölünme, aklın beyinde olması, deliliğin beynin fonksiyon bozukluğunun sonucu olarak açıklanması temeline dayanmaktadır. Kakoli halkı ise, deliliği “out of place” (yakışksız, uygunsuz, yersiz) anlamına gelen “kekelepa” şeklinde tanımlamaktadır. Bu terim, kişinin toplumsal olarak uygun ve yerinde davranmadaki yetersizliğini, acziyetini ifade eder. Kekelepa” olmak (delirmek) kişinin düşüncesindeki bir değişmedir. Bununla birlikte Kakoli halkının düşünceye ve akıl hastalığına yüklediği anlam Batılı terimlerle açıklanamaz. Öncelikle

¹ <http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-88709/h/2014-03-12-2.pdf> (E.T. : 08.03.2016)

bir Kakoli için düşüncenin yeri insanın kafası/beyni değil, insanın görünmez bir parçası olan “numan” adı verilen göğüs boşluğudur. Kekelepa” olmak, kişinin “nimi”sinin bedeninin diğer kısmı ile bağlantısız olmasını ifade eder. Nimi, görünmez benliktir, kişinin davranışlarının ve kişiliğinin yeridir, bedeninin yumuşak dokusuna bağlıdır/özündedir ve kişinin manevi bir parçasıdır, diğerlerine bir gölge ya da yansıma ya da hayallenen bir imge olarak görünür ve nimi kişinin düşüncesinin öncülüdür/temelidir (Goddard, 2011:158). Kekelepa” olmak bu yüzden, nimi bozukluğuna sahip olmaktır ve bu bozukluğun sebepleri Kakoli halkınca kişinin biyolojisinden ziyade, kişinin sosyal yaşamında aranır. Delilik, grubun gündelik praksişi çerçevesinde yorumlanır ve tanımlanır (Fontefrancesco, 2012:122-123). Öte yandan, Kakoli halkının deliliği tarif etmek için kullandığı “out of place” (yakışksız, uygunsuz, yersiz) anlamına gelen “kekelepa” deyimini, alan çalışmasında esnafın deliler için kullandığı “ayarsız” deyimiyile örtüşmektedir.

Deliliğin gündelik praksis çerçevesinde yorumlanması bağlamında sağduyusal (gündelik) bilgi temel bir değerlendirme aracıdır. Geertz sağduyu kavramından insanların dünyayı yorumlamak için kullandıkları perspektifler bağlamında söz eder. Buna göre sağduyu “dünyanın, dünyanın nesnelere ve süreçlerinin, basitçe, görünüşte oldukları gibi kabullenilmesi ve buna bağlı olarak pragmatik güdü, bu dünyayı kişinin pratik amaçlarına uydurmak ya da bunun olanaksız olması durumunda, kişinin kendisinin ona uymak için dünyayı etkileme isteği” (Geertz, 2010:135) ya da “hayatımızdaki günlük işlerimizi yürütmek için faydalandığımız zengin ancak dağınık, sistematik olmayan, genelde bağlantıları belirsiz ve söze dökülemeyen, (...) başkalarıyla birlikte yaşamak için ihtiyaç duyduğumuz bilgi” (Bauman, 2014:17-18) olarak tanımlanabilir. Dünyayı ve

kendimizi anlamamızda sağduyunun gücü, hükümlerinin tartışmaya açık olmayan karakteri ile yakından ilgilidir. Sağduyu sorgulanamaz, kişinin kendisini olumlamasını sağlama kapasitesi ona bu gücü verir. Bu, sağduyuyu biçimlendiren ama aynı zamanda onun tarafından biçimlendirilen günlük hayatın rutin, tekdüze doğasına dayanan döngüdür. Alışlagelmiş ve tekdüze hareketler sıklıkla yinelendikçe bildik hale gelir ve bildik şeyler bir süre sonra kendi kendilerini açıklar, soru ve kuşku doğurmazlar, yani bir bakıma görünmez olurlar. Bildik dünya, karşılıklı olarak birbirlerini pekiştiren alışkanlıkların ve inançların hükmü altındadır. (Bauman, 2014:24)

Akla yüklenen çeşitli anlamlar çerçevesinde birbirinden farklı akıl tanımları ile karşılaşırız. Aklın tanımlanması yolundaki yoğun istek, masum bir arzu olmanın ötesindedir. Zira tanımlamak, sabitleme ve dondurmaya, düzenlemeyi ve kural koymayı da içerir. Bu anlamda aklın, geçmişten bugüne serüveninde birbirine karşıt paradigmalardan, ekollerin, bilimsel anlayışların hesaplaşma sahası olarak işlev gördüğü söylenebilir. Postmodern bağlamda akıl, gerçekliğe ilişkin bir açıklama aracı olarak ele alınmaktadır. MacIntyre (2007:54)'ye göre akıl, matematiksel ilişkileri ve olgusal doğruları değerlendirebilen ama daha fazlasına gücü yetmeyen bir hesaplama yetisidir.

Akla dair yapılan bir başka tanım öznel ve nesnel akıl ayrımına dayanır. Horkheimer (2016:61)'a göre nesnel ve öznel akıl ayrımında öznel (araçsal) akıl "olasılıkları hesaplama ve böylece belirli bir amaca uygun araçları bulma yeteneği"dir. Anlama ve teorik düşünme yetenekleri gibi zihinsel işlevler de araç amaç denkleğinin sağlanmasına hizmet eden ve amaçların kendi başına taşıdığı değeri sorgulamayan araçsal akılla ilişkilidir. Aklı sadece öznel bir yetiye indirgemeyen nesnel akıl ise tüm varlıkları içine alan, insanı amaçlarıyla birlikte kavrayan, vurgusu araçlar üzerinde

değil, amaçlar üzerinde olan, insanın varoluşuyla akla uygun olanı uzlaştırmaya çalışan akıldır. Akıl artık dünyayı açıklayan tek değişken olmaktan çıkmış, dahası dünyayı tek tipleştirmeye götüren politik baskı ve otorite süreçlerinin meşrulaştırılmasına hizmet eden bir iktidar odağı haline geldiği, toplumsal ve bilimsel baskı mekanizmalarının ürettiği bilginin nesnel olarak geçerliliğini teyit eden ve bu bilginin meşruiyetini kanıtlamaya çalışan çabaların bir aracı olduğu” (Feyerabend, 2012:18-21) gerekçesiyle eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Öte yandan akılı araçsallaştırarak amaçların önüne geçiren öznel akla yönelik bir eleştiri yapılmakta ve kendi bakış açısı, yaşam tarzı ve dünyayı algılama biçimini tek geçerli ve evrensel bakış açısı olarak dikte eden aklın egemenliği sorgulanmaktadır. Bunun yerine kültürel görelilik ve çoğulculuk taleplerini karşılayan yeni bir akıl tanımı önerilmektedir.

Bununla beraber, temellerini hem felsefede hem de dinde, duyguların “şeytani” olduğu, insana zarar vereceği, bu yüzden kontrol edilmesi gerektiği, iyiliği ve güzelliği vadeden bir yaşamın ancak akıl ve mantıkla sürdürülebileceği düşüncesinde bulan aklın egemenliği, Aydınlanma, modernite ve Sanayi Devriminin rasyonaliteyi ve akılı merkezileştiren vurgusu sayesinde hakimiyet alanını genişletmiştir. Aklın giderek iyiyi ve doğruyu temsil eden tek gerçeklik olduğu düşüncesinin neredeyse evrensel bir mitos haline gelmesi, akıl ve duygunun ikili karşıtlıklar temelinde ele alınması geleneğini perçinlemiş, duyguların akılcılığa zarar verdiği inancını artırmıştır. Bu temelde denilebilir ki, Antik Yunandan bu yana süregelen akıl duygu çatışması aklın zaferi ile sonuçlanmıştır. Aklın hakimiyetini kutsayan bu anlayış, aklın her şeyi olduğu gibi duyguyu da yönetmesi gerektiği yönünde bir kanaat oluşturmuş, bu temelde erkek akıl ve rasyonaliteyle özdeşleştirilirken, kadın akıl dışı olduğu varsayılan duyguyla özdeşleştirilmiştir. Bu

anlamda akıl, aynı zamanda eril bir tahakküm alanını temsil eder. Erkeklerin daha akıllı ve mantıklı, kadınların ise duygularının esiri olan “anlaşılması güç varlıklar” olarak kodlanması, günümüz toplumsal ilişkilerinde toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde etkili olmaya devam etmektedir.

Foucault (2015:14-15) ise akılı kutsayan Aydınlanmaya dayalı toplumun kendini akılla tanımladığını, ancak hayalleri ve idealleri belirleyen bir kriter olmakla birlikte kendisi tanımlanmayan aklın, kendini ancak delilik üzerinden tanımladığına işaret eder. Bu anlamda aklın/toplum düzeninin kendini “kendi negatifinin aynası”, yani delilik üzerinden gördüğü ve kurduğu ifade edilerek ayna metaforu üzerinden akıl ve delilik arasında bir çeşit yansıma ilişkisi tanımlanır: Kendini akılla simgeleştiren toplum, toplumun zıddı olanı akıl bozukluğuyla özdeşleştirir. Akıl kendini tanımlamaz, kendini tanımlamak için deliliğe ihtiyacı vardır. O halde akıl, “toplumun zıddı olmamak”, akıl bozukluğu olmamaktır, akıllı olmak deli olmamaktır.

Öte yandan din ve inanç pratikleri bakımından delilik akıl kavramı ile yakından ilişkilidir. İslam dininde akıl doğruyu yanlıştan ayırmak, helal ve haramı, “hak ile batılı” ayırt etmek, nefsinin kontrol etmek, Allah’ın bilgisine vakıf olmak, kulluk vazifesini yerine getirmek ve dinen mükellef olmak için gerekli temeli ve şartı oluşturur (Yavuz, 1989: 242-246; Bolay, 1989: 238-242). Dols (2013:31)’a göre akıl, Ortaçağ İslam toplumunda da görünenle görünmeyen, ruhla beden, birey ve toplum arasındaki bağı sağlamak bakımından önemli bir kavramdı, öte yandan akıl bir Müslümanın dini vazifelerini yerine getirebilmesi ve toplumla tam olarak bütünleşebilmesi açısından kritik bir önem taşıyordu. Ancak toplum paradoksal biçimde, akıldan yoksun olan deliyi bir günah keçisi olarak görmüyor, toplumdaki dışlamıyor, aksine deliye sahip çıkıyordu. Ortaçağ İslam toplumunda akıl aynı

zamanda felsefi bir kavramdı. Teolojik bağlamda akıl, “insanı Tanrının yarattığı diğer bütün canlılardan ayıran ve onu akıl sahibi meleklerle bir yapan” şeydi, öyle ki akıl noksanlığı insanı insan olmaktan çıkarıyor, meleklerden uzaklaştırıyor ve “hayvanlaştırıyor”du (Dols, 2013:596). Diğer taraftan, akıl dini bir kavram olmakla birlikte, delilerin yasal hak ve sorumluluklarını belirleyen hukuki bir kavramdır. Zira hukuki terminolojideki irade kavramı akılla doğrudan ilişkilidir ve hukuki sonuç doğuran eylemlerin kurucu unsurudur. Bir diğer deyişle dini bağlamda “niyet” ne ise, hukuki bağlamda “irade” odur. Dols (2013:570) da, Ortaçağ İslam toplumunda akıl ve niyet arasındaki ilişki üzerinde durur, bu bağlamda “akıl ve zihnin merkezi organında, yani kalpte olduğuna inanılan” niyetin “bütün yasal edimlerle çoğu dini ritüelin takibi için gerekli” merkezi bir kavram olduğunu, ancak “deliler niyet etmek için gerekli akıldan yoksun olduklarından geçerli bir şekilde hiçbir şeye niyetlenemeyecekleri”ni, dolayısıyla “delinin akıldışılığının Müslüman hayatının tam bağrında yer almakta olduğu”nu ifade eder. Ayrıca akıl ve niyet arasındaki ilişkiye atfen bir de fetva aktarır, fetvaya göre deliler hakkında söylenen şey şudur: “Akı gitmiş”. Bu fetva, delilerin akı olmadığından niyet de edemeyeceklerini, dolayısıyla yaptıkları hiç birşey kabul olmayacağı gibi, kendilerinden de hiç bir şey beklenmeyeceği gibi bir anlam üretir. Öte yandan “aklı gitmiş” ifadesi, alanda esnafın “deli” kelimesi yerine kullanmayı tercih ettiği “gidik”le benzerlik gösterir. Bu anlamda “gitme” eylemindeki vurgunun kişinin bedensel olarak bir yere gitmesini değil, kişinin aklının bir yere gitmesinde olduğu, ya da gidik’liğin aklın vücuttan gitmesiyle bir “ayrılış”ı, “terkediş”i, “veda”yı simgelediği görülür. Gidik’te işaret edilen kişi değil, akıldır; kişinin akıldır, yani vücuttan ayrılıp gidendir.

İslam toplumunda akıl aynı zamanda toplumsal alandaki beklentileri ve tahayyülleri de şekillendiriyordu; akılla delilerin karakter, mizaç ve davranışları arasında doğrudan bir bağ kuruluyor, bu temelde aklın ifade ettiği anlam çerçevesinde deliler arasında bir ayrıma gidiliyor, deliler kutsal deli ve sıradan deli olarak birbirinden ayrılıyordu. Dols'un da belirttiği üzere kutsal deli kavramı büyük ölçüde bu delilerin doğüstü güçleri olduğuna inanılmasıyla ilgiliydi. İbn Haldun (2013:302-307) da deliler arasında aynı yönde bir ayrıma giderek delileri buhlûl-meczip ve deli-mecnun şeklinde ayırır. Bu ayrıma göre İbn Haldun'un kutsal deliye atfen "buhlûl-meczip" adıyla andığı kişiler "akıllı kişilerden çok delilere benzerler, bununla beraber velilere mahsus olan makamlar ve sıddıklara has olan haller sıhhatli bir şekilde kendilerinde mevcuttur". Dolayısıyla "doğuştan budala" bu kişiler için "gaip olan hususlardan haber vermek" ya da "gaybı haber verme kabilinden acayip şeyler söylemek" mümkün ve vaki olur. Deliler ise "nefs-natıkları bozulan ve onun için de hayvan sınıfına" giren deliler grubunu oluşturur, bu "sıradan" deliler doğuştan deli olmayıp sonradan "birtakım bedeni arızalar sebebiyle" akıllarını kaybederler, "esas itibariyle yöneliş ve gayeleri", "herhangi bir tasarrufları ve belirli bir maksada göre yaptıkları bir işleri" yoktur. Oysa buhlûller, yani kutsal deliler "bir gayeye, yönelişe sahiptir", bu yönelişler arasında "zikir ve ibadet" gibi şeyler de bulunur, ancak "zikir ve ibadetleri yerine getirirken şer'î şartlara riayet edemezler". İbn Haldun bu delilerin ibadet etmediği halde kutsal kabul edilmesine karşı çıkan bazı fıkıh alimlerine cevaben "Allah kendi fazlını ve lutfunu dilediğine ihsan eder. Onun için veliliğin husule gelmesi ne ibadete ne de diğer bir şeye bağlı değildir." diyerek kutsal delileri ibadet etme kriterinden bağımsız değerlendirir ve onlara veli sıfatı yükler.

Aynı zamanda İslam toplumu ile ilgili tarihi veriler ve etnografiler çerçevesinde, akıl ve onur kavramı arasında doğrudan bir ilişki kurulduğu da görülmektedir. Bu kapsamda aklın ve onurun mevcudiyeti birbirini gerektirmekte, akılı kaybetmek onuru kaybetmek, akılsız olmak onursuz olmak anlamına gelmektedir. Kuşkusuz akıl ve onur bir kültürel bağlam çerçevesinde, araştırma konusu toplumun ve çağın ona yüklediği değerler bağlamında bir anlam ifade etmektedir. Akıl ve onur ilişkisi arasındaki doğrudanlık, Fazlur Rahman (1987:70)'ın 18. yy'a ait bir ilamdan yola çıkarak aktardığı bir anekdot üzerinden okunabilir. Rahman, İslami gelenekteki tıbbi bakım pratiklerinden bahsederken, Kahire'deki Mansuri Hastanesine yönelik ilamda; söz konusu hastanede hastalığı önemli ya da önemsiz, geçici ya da sürekli, fiziksel ya da ruhsal olan tüm Müslümanların (hastaların) tedavi edileceğini, ancak en fazla özenin aklını, yani onurunu yitirenlere gösterileceğinin belirtildiğini aktarır.

Akılla onur arasındaki ilişkiye daha güncel bir örnek, Lila Abu-Lughod (2004)'un Mısır'da Evlad Ali Bedevileri üzerine yaptığı alan araştırmasıdır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler etnografik veriler toplumun akıl ve onur arasında kurduğu doğrudan bağı teyit eder niteliktedir. Bununla birlikte akılla onur ilişkisi “haşam” kavramıyla bağlantılı olarak ifade edilir. Evlad Ali toplumunda onur kavramı “gönüllü olarak itaat etmek” (Abu-Lughod, 2004:125) anlamına gelir, zira toplumsal yaşamda zorla itaat edenler horlanırlar, “gönüllü olarak itaat edenlerse onurludur”lar. Gönüllü olarak itaat etmenin sırrı ise “haşam” kavramında gizlidir. Bir diğer deyişle onurlu olmak için haşam “bilmek” gerekir. Haşam bilmek ise hem bir ruh/duygu halini, hem de bu duygudan kaynaklanan davranış tarzını birlikte ifade eder, yani saygı, utanma, çekingenlik gibi durumların hem bir duygu durumu hem de davranış pratiği bağlamında birlikte ifadesini, -örneğin saygı göstermenin bir ifadesi olarak

ruhun ve bedeninin birlikte eğilmesini- içerir. Öte yandan “haşam”ın ortaya çıkması için ilişkinin tarafları arasında bir güç eşitsizliği olması gerekir, zira haşam “daha güçlülerin yanında hissedilen utanma duygusunu (...) ve bu duygudan kaynaklanan itaat davranışlarını” (Abu-Lughod, 2004:128) kapsar. Dolayısıyla karşılıklı ilişkide “haşam”ın kimlerin önünde sergileneceğini de kişilerin sahip olduğu nitelikler belirler, dolayısıyla haşam ilişkinin taraflarına göre değişen durumsal bir nitelik gösterir. Gündelik hayatta çok fazla telaffuz edilmesiyle anlamı bağlama göre değişmekle birlikte, “kendini dizginleme”, “dikkatleri üstüne çekmeme”, örtünme, vücut hatlarını gizleme anlamında “iffetli giyinme”, “gözleri yere indirme”, “resmi ve alçakgönüllü bir duruş takınma” ve davranışlarda “ölçülü olma” olarak anlamlandırılan haşam, en geniş anlamıyla “terbiye kurallarına uymak” olarak tarif edilebilir. Öte yandan haşam kavramı “onurluların toplumsal akli ve özdenetimi”ni temsil eden ‘aklı kavramıyla yakından ilişkilidir. Akıl (‘aklı) sahibi olmak kişiye amaçlarını gerçekleştirme ve kendini kontrol etmek yeteneği verdiği gibi, toplumsal düzeni anlama ve bu düzenin içindeki yerini fark etme yeteneği verir. Dolayısıyla akıllı sahibi olmak toplumsal bağlamları anlamak, bağlama uygun biçimde hareket etmek ve düzgün davranmak, düzene uyum sağlamak anlamlarına gelir (Abu-Lughod, 2004:125-128). Bu anlamda toplum düzenini oluşturan değerlerle uyumlu duygu durumu ve davranış pratiği geliştirmek, yani haşam gösterip normlara gönüllü itaat etmek hem akıllı hem de onuru yüceltir ve aklın ve onurun varlığını sorgulanmaz hale getirir. O halde haşam yoksa akıllı yoktur, akıllı yoksa da onur yoktur ya da itaat etmek, terbiye kurallarına uymak akıllı ve onurlu olduğunu göstermenin bir yoludur. Öte yandan bu kavramların “deli” ile ilişkisine baktığımızda; Abu-Lughod Evlad Ali toplumunun haşam, akıllı ve onur kavramlarına yüklediği anlamlar bağlamında, delilerin aklının yeterince gelişmediğini,

delilerde toplumsal akıl olmadığını, bu sebeple delilerin yeme, içme, tuvalet kullanma, cinsel ihtiyaçların giderilmesi türünden davranışlarında özdenetim sağlayamadıklarını, buna rağmen toplumdan dışlanmayıp hoşgörıldüklerini, ancak eşit bireyler olarak topluma katılamadıklarını, yaşamları boyunca ailelerine bağımlı bir hayat sürdürdüklerini, akıl sahibi olmadıkları için onur sahibi de olmadıklarını ifade eder (Abu-Lughod, 2004:110).

Dolayısıyla Abu-Lughod'un Evlad Ali toplumunun gözlemlenmesinden çıkardığı etnografik akıl tanımı büyük ölçüde toplumsal akla sahip olma temeline dayalı olup “ toplumsal düzende egemenlik ve itaat örüntülerini ayırt etme ve doğru davranma yeteneği”, “toplumsal düzeni algılama ve o düzen içinde doğru davranacak şekilde kendini disipline etme yeteneği”, özdenetim, “özellikle toplu ibadetlerle öğrenilen işbirliği ve soğukkanlılık” (Abu-Lughod, 2004:323) anlamlarını içermektedir. Aklın modern bir antropolojik yorumu sayılabilecek bu çalışma da göstermektedir ki delilik ve akıl arasındaki kadim bağ hala sapasağlamdır, deli tanımı halen akıl/akılsızlık kavramları üzerinden yapılmaktadır, bununla beraber aklın matematiksel hesaplama yeteneği, hızı düşünme, hatırlama, kayıt hafızası gibi yetenekler temelinde değil, gündelik hayat pratikleri ve toplumsal ilişkiler temelinde tanımlandığı, daha toplumsal ve görelî bir anlama sahip olduğu görülmektedir.

Öte yandan, gündelik hayatın akışı içinde akla yüklenen anlamlar bağlamında, davranışın biçimsel olarak taklit edilmesi ya da genel olarak taklidin de akıl barındırdığı görülür. Zira, taklit etmek için öncelikle dışsal olanın algılanması ve akılda tutulması gerekir. Bu anlamda “algılanabilen dünya hakkındaki bilgimiz ile idealara ilişkin elde ettiğimiz idrak arasındaki ilişkiyi” (Skirbekk&Gilje; 2013:79) göstermeye hizmet eden Platon (2016:231-236)'un Mağara Alegorisinde, yüzleri

mağara duvarına dönük mahkumların arkalarındaki nesnelere gölgesinin -ateşin yaydığı ışığın etkisiyle- duvara düşmesiyle, bu “hareket eden gölgeler mahkumlarca gerçeklik olarak algılanır. Eğer bu mahkumlardan biri serbest kalır ve bu gölgelere neden olan nesnelere görürse, gerçeklik sandığı şeyin aslında gerçek nesnelere sadece görüntüleri olduğunu anlayacaktır. Güneşi görürse güçlenecektir, ve eğer mağaraya dönüp gördüğü şeyleri diğer mahkumlara anlattırsa” (Skirbekk&Gilje; 2013:79) mahkumlar ona inanmak istemeyecektir.

Bir Yerde romanının kahramanı Chauncey Gardiner (C.G.) de alegorideki mahkumlara benzer, zira o da kendini bildi bileli bir malikanenin sınırları içinde hapsedilmiştir ve dünya hakkındaki tüm bilgisi televizyondan izlediği görüntülerden oluşmaktadır. C.G., mağaradaki mahkumların mağara duvarına düşen gölgeleri gerçeklik olarak algılamasındakine benzer biçimde, televizyon ekranında beliren görüntüleri gerçeklik olarak algılamaktadır. Mağara alegorisi aynı zamanda, bilgi hiyerarşisinde zandan idrake, yani gölgeden gün ışığına doğru nasıl çıkılabileceğini ve sonunda güneşin kendisinin “görülebileceğini” anlatır: Öteden beri gördüğü gölgelerin sadece bir gölge olduğunu kabul etmek istemeyen, gerçeklikle yüzleşmek istemeyen mağaradaki mahkumlar inatçı ve önyargılıdır. Onlar gölgeden güneşe çıkmaya direnseler de zamanla ikna edilebilirler, çünkü mağaradaki mahkumların düşünebildikleri kabul edilir, onlar için “güneşi görebilmek” görme yetisi ile ilgili bir problem değil, bir irade problemdir ve en nihayetinde ahlakidir. Oysa C.G. için gölgede kalmakla güneşe çıkmak arasında pek bir fark yoktur, bir diğer deyişle C.G. açısından güneşin ortaya çıkardığı gerçekliğin idrak edilmesi konusunda sıkıntı vardır. Çünkü C.G.’nin akılla bir derdi vardır, C.G. “aklen gelişmemiş”tir, o bir “deli”dir. Bu anlamda C.G.’nin bilme yetisi, düşüncenin hakimiyetindeki idealar dünyasının en üst

aşaması olarak kabul edilen ve doğrudan akılla ilişkilendirilen “ıdrak etme” mertebesine erişemez. C.G. idealar dünyasına, düşüncenin evrenine geçemez, duyumsar, hisseder, duyuların dünyasında kalır; bahçede dökülmüş yaprakların arasında dolaşır, çiçeklerin kokusunu içine çeker, yağmur damlalarının yapraklardan yavaşça yere süzülmesini izler. C.G., gölgeden gün ışığına, güneşe çıkamaz, o hep gölgenin serinliğinde ve huzur verici sükunetinde bekler. Düşünemez, güneşin (aklın) aydınlatan ve gerçekleri ortaya çıkaran ışığından faydalanamaz, oysa “güneş girmeyen yere doktor girer”, C.G. işte bu yüzden hep hastadır, tedavi edilmesi gereken ya da tımarhaneye kapatılması gereken bir akıl hastası olarak hep gölgede kalır, hep gölgede kaldığı için fazla gelişemeyen bitkiler gibi yeterince büyüyemez ve yeterince büyüyemediği için de hep zayıf ve çelimsiz kalır.

C.G.’nin malikaneden çıktıktan sonra sokakta karşılaştığı bütün siyahîlere “Louis” diye seslenmesi – bir zamanlar malikanenin hizmetkarı olan Louis, C.G.’nin gördüğü ilk siyahîdir.- ya da sokakta yürürken gördüklerine şapka çıkarıp selam vermesi –bunu da televizyonda görmüştür.- davranışı biçimsellik üzerinden kategorik olarak, paradigmatik olarak aldığı gösterir. C.G. yakın çevresinden ve televizyondan kalıplar halinde “öğrendiği” davranış biçimlerini yine kalıplar halinde sunmaktadır. Bu kalıplar C.G.’nin dünyasında davranışın anlamını sorgulamadan ve ne anlama geldiğini bilmeden, davranışın aynen taklit edilmesi ve kopyalanmasına tekabül eder. Öte yandan, taklit etme de bir akıl barındırır. Zira taklit ederken her ne kadar davranışın anlamı üzerine düşünmese de, C.G.’nin hafızası kişisel tarihindeki bazı anıları canlı tutar, geçmişte yaşanan deneyimleri, edinilen tecrübeleri, bilgileri ya da algılanan görüntüleri saklar ve ihtiyaç duyulduğunda depodan çıkararak kullanıma açar, bunların gündelik hayata kalıplar halinde aynen aktarılmasına ve tekrarına olanak

sağlar. Bir çeşit hafıza kaydı etkin hale gelerek önceden kaydedilmiş görüntüleri yeniden oynatır. Dolayısıyla kişisel tarih şimdiyi ve bugünü kurar.

Alanda gözlemediğim delilerden Gını de tanısın tanımasın, aşık olsun olmasın bütün kadınlara “Ayşe” diyordu, geçmişinde tanıdığı bir “Ayşe” onun gözünde kadın olan ya da biçimsel olarak kadına benzeyen herkesi “Ayşe” yapmaya yetiyordu. O da *Bir Yerde*'deki C.G.'ye benzer biçimde davranışı kategorik olarak alıyor ve biçimsel olarak algılıyor ve onun da kişisel tarihi şimdiyi ve bugünü kuruyordu. Ancak alandaki tüm deliler için; delilerin davranışı sadece kategorik olarak aldıkları, davranışın anlamı üzerine düşünmedikleri ya da davranışlarının sonuçlarını sorgulamadıkları yönünde bir yorum ya da genelleme yapılamaz, zira bu bilinemez. “Deli”nin bilinemez ve kapalı olanı temsil ettiğinden, delilerin ne düşündükleri ya da davranışlarının sonuçları üzerinde düşünüp düşünmedikleri konusu da bizim için muğlak, belirsiz, bilinemez ve kapalı bir alanı teşkil eder. Burada davranışın kategorik olarak alındığına dair yorumlama, davranışın dışsallığı/kamusallığı temelinde yapılmaktadır. Görünürlük kazanan eylem yorumlanmakta, delinin psikolojisine dair bir yorum yapılmamaktadır.

Diğer taraftan, her taklit davranışın biçimsel olarak algılandığına dair bir iz taşımaz. Ama taklit yine de akıl barındırır. Bu konuda alandan bazı örnekler vermek istiyorum: Manisa'da “Favorotti”, Yeşilçam filmlerinden aşına olduğumuz kahramanlık kültürünü yücelten filmlerdeki dövüş sahnelerini taklit ediyor. Dayak yiyor ve dayak atıyor. “Dünyayı Kurtaran Adam”, “Yıkılmayan Adam”, “Ölüm Savaşçısı” “Deli Yusuf”, “Kavga”, “Adsız Cengaver”, “Fatih'in Fedaisi”, “Vazife Uğruna” gibi film adlarından da anlaşılacağı üzere, Cüneyt Arkın'ı canlandırıyor. Yani kahraman, korkusuz, yenilmez, cesur, atılgan, mert, direngen, dövüş tekniklerinde mahir, aynı

anda bir sürü kişinin hakkından gelen birini temsil ediyor. Favorotti, kahvede “Teker teker gelin köpekler” diye ortalığı inletirken, “Prensibimdir, bana vurmayana vurmam.” repliğinin hakkını vermek için kahvedekilerden bir gönüllü Favorotti’nin üzerine teker teker gelmeyen “gözü dönmüş hain köpek”lerden birini oynuyor. Yine alandaki bazı deliler, tıpkı C.G.’nin TV’de gördüklerini taklit ettiği gibi müdavimi oldukları TV dizilerinde izledikleri dizi karakterlerini taklit ediyorlar. Manisa’da Ş Arka Sokaklar dizisindeki polisleri, Ankara’da Polat -gerçek adı Polat değil- Kurtlar Vadisinin Polat’ını taklit ediyor. Bu benzerlik, deli-taklit ilişkisini yeniden düşünmemize yol açıyor. İnsanlar taklide mi yoksa delinin taklit etmesine mi gülüyor? Ya da başka birinin değil de delinin taklit etmesine gülmenin özel bir anlamı var mıdır? Öncelikle delinin taklit ettiği dizi karakterleri esnaf tarafından biliniyor, çünkü esnaf da bu dizileri izliyor. Dolayısıyla aynı kültürel ürüne aşina olduğundan, taklit sırasında taklide konu olan göstergelerin taşıdığı kodların çözülmesi ve anlamlandırılması mümkün hale geliyor, taklit esnafta ilgi ve motivasyon uyandırıyor. Esnaf dizideki ve taklitteki performansı karşılaştırıyor, aradaki farkları belirliyor ve belki de arada oluşan bu farka, sınıra gülüyor. Öte yandan belki de, gündelik hayatta taklit yapmadığı durumda dahi davranışları tuhaf bulunan ve çoğu kez bu yüzden normal olmadığı düşünülen delinin yaptığı taklidin de -ne kadar gerçeğine yakın olursa olsun- daha en başta “normal”, düzgün, tıpatıp, ya da aslına yakın olamayacağı, ama komik olacağı peşinen/de facto olarak kabul ediliyor. Sonuçta delinin yaptığı taklit “başarılı” da olsa “başarısız” da olsa esnaf bu taklide gülüyor. Başarılı bir taklitse deliden bu denli aslına yakın, başarılı bir performans beklemediği için şaşırıyor ve gülüyor, başarısız bir taklitse ise -bedenini düzgün, disiplinli ve usturuplu, hatta

engelsiz bir yetişkin olarak kullanamayan sağlıklı birçok insana da güldüğü gibi-, delinin anormal, yetersiz ve yeteneksiz olduğunu düşündüğü için gülüyor.

Platon felsefesinde, bizi iyi ideasına bağlayan yeti akıldır (Skirbekk&Gilje; 2013:78), oysa gündelik hayatta delilerin akıldan yoksun olduğu varsayılır. Dolayısıyla delilerin düşünce dünyasının aydınlık alanından, yani akıl alanından (göklerden) uzak olduğu düşünülür. Deliler duyular dünyasına, yani daha çok yere yakındır. Deliler duyular dünyasında ancak zannederler ve belki bir kanaat geliştirebilirler. Oysa düşünce dünyası, dikkatli akıl yürütmenin ve idrakin yüceliğine ve erdemine sahiptir. Platon'un hakikat perspektifi bağlamında, duysal dünyadaki deneyimlerin kopyalanması ya da taklit edilmesinin bir kıymeti yoktur. Zira, kopyalanması gereken “idealleri ve hakiki gerçekliği temsil eden idea” (Skirbekk&Gilje; 2013:88-9) lardır. C.G. algılanabilen şeyleri kopyalar, taklit eder. Taklit, taklit edileni “özel bir şekilde algılamayı öğretir” ve bu davranış “insanların öğrenme ve algılamada doğaları gereği yaşama arzusuna sahip oldukları fikriyle bağlantılıdır” (Skirbekk&Gilje; 2013:117). Alandaki deliler de taklit yapmayı, akıp giden gündelik hayatın içinde esnafla bir iletişim kurma biçimi olarak kullanıyorlar. Öte yandan, delilerin taklidini yapmayı tercih ettikleri film ya da dizi karakterleri, Cüneyt Arkın ve Polat Alemdar gibi “cesur”, “akıllı”, “nüktedan”, “efendi”, “namuslu”, “vatansever”, “ölümsüz” bir “halk kahramanı” ya da yine benzer özellikleri taşıyan polislerden -emniyet müdürü, komiser tipler- yani idealar dünyasındaki “iyiyi”, “güzeli” ve “doğruyu” temsil eden karakterlerden oluşuyor. Delilerin genel olarak duyular dünyasındaki deneyimleri kopyaladıkları ve düşünce dünyasından mahrum oldukları varsayılır, ama deliler düşünce dünyasındaki akıl

aracılığıyla idrak edilebilecek ideaları temsil edilen değerleri, yani iyiyi, doğruyu, cesuru, düzen sağlayanı, kahramanı temsil eden kopyalıyor ve taklit ediyorlar.

E. Canetti (2012: 372)'ye göre taklit “dışsaldır”, taklit etmek için “insanın gözünün önünde kopyalanacak bir şey olmalıdır”, örneğin görülenin taklit edilmesi görüntünün yeniden üretimidir, zira taklit ile “taklit edenin iç durumu hakkında hiçbir şey açığa vurulmaz. Taklit eden taklit yaparken “kendi içinde değişmez”. Taklit, genellikle taklit edilen karakterin belirgin olan tek bir özelliği üzerine odaklanır. Taklit edilen, doğasında çarpıcı bir nitelik olarak dikkat çeken ya da sıkça tekrarladığı karakteristik özellikleri ön plana çıkarılarak taklit edilir.

Canetti devam eder: Hatta taklit edenin “taklit ettiği şeyin ne olduğunu bilmediği söylenebilir”, zira “taklit ettiği şeyi hiç içeriden yaşamamıştır”. Öte yandan “bir şeyden diğerine atlayabilmesine rağmen, bunu yaptığı sıranın onun için anlamı yoktur”. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, taklidin bu yönüne ilişkin değerlendirmeler Canetti'nin hayvanların taklit etmesine yönelik düşünceleridir. Bu durumun alandaki deliller için geçerli olup olmadığı konusunda bir şey söylenemez. Bu ketumluğun sebebi, deliller ve hayvanlar arasında bir benzerlik olduğunu iddia etmek, ikisi arasında bir analogi yakalama hevesi, eğilimi ya da bu benzerliğin olup olmadığını tartışmaya açmak değildir. Sadece delillerin ne düşündüğünü bilemeyiz ve onlar hakkında konuşamayız. Bizim için kapalı ve bilinemez bir alanı temsil ettiklerinden delillerin taklit yaparken ne düşündüklerini, taklidin ve taklit ettikleri şeyin/kişinin onlar için bir anlam ifade edip etmediğini, taklit ettiği şeyi içeriden yaşayıp yaşamadıklarını bilemeyiz. Ama taklit edilen üzerinden taklit edilenin neyi temsil ettiğini ve kamusal bir eylem olarak taklidin izleyenlerde yarattığı etkiyi yorumlayabiliriz. Delinin taklidinin akıl barındırıp barındırmadığı konusu, taklidin

esnaf için ne anlam ifade ettiği ile doğrudan ilişkilidir. Kuşkusuz taklit akıl içerdđi gibi, taklitte akıl bulan da esnaftır.

Akla dair kadın ve erkeğe atfedilen akıl kavramları üzerinden de bir değerlendirme yapılabilir. Bu konuda yapılacak bir değerlendirme, bilinmeyen yarattđı tedirginlik ve kaygı ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Kosinski'nin *Bir Yerde*'si üzerinden bir okuma yapılabilir. *Bir Yerde*'de, C.G.'nin geçmişinin bilinmemesi tedirginlik ve kaygı uyandırır. Bu kaygıyı dindirmek için, Chancey'nin etrafındaki kişiler geçmişini öğrenmeye çalışırlar. Kendisine sorular sormakla sınırlı kalmaz, hakkında araştırma yapar ve geçmişindeki kayıtlara erişmeye çalışırlar. Herhangi bir kayıt bulamayınca da bu boşlukları kendi dünyaları, hayalleri ve fantezileri üzerinden doldurur ve anlamlandırırırlar. Çünkü bilinmeyen korku yaratır. İnsanı en çok korkutan şey, bilinmeyen ona dokunmasıdır. E. Canetti (2012:15) *Kitle ve İktidar*'da “insanı, bilinmeyen dokunuşundan daha çok korkutan hiçbir şey yoktur. İnsan kendisine değen şeyi görmek ve tanımak, hiç değilse sınıflandırmak ister” der. Eve hırsız girdiğinde kişiyi korkutan ve rahatsız eden şey, eve hırsızın değil yabancı birinin girmiş olmasıdır. Zira hırsızın neyimizi çalmaya talip olduğunu bilemeyiz, aklımızı dahi alabilir.

Peki diğerlerince bilinmeyen geçmişin, boşluğun ve bu boşluğun doldurulmasının deli için bir faydası var mıdır? *Bir Yerde*'de C.G.'nin hikayesi etrafında geçmiş kavramı üzerinden “Bir adamın geçmişı onu felce uğratar”, ve “Geçmişindeki olaylar kısa sürede balçığa dönüşür” (Kosinski; 2012:113) şeklinde ifadelere yer verilir. Bu anlamda hikayedeki “yükü bir geçmiş” aksamaya neden oluyor, geçmişin olmaması ise işleri kolaylaştırıyor, C.G.'nin kariyerine yönelik muhtemel itirazları önlüyordu. C.G.'nin ne olduğu değilse de “ne olmadığı açık”tı. O

halde, gündelik hayatta geçmişe ait bilgiler ve sırlar kişinin aleyhine bir skandal malzemesi olarak kullanılabilir. Bu sırlar, küçük düşürebilir, nüfuzu etkileyebilir, güç ve iktidar kaybına yol açabilir, itibar kaybettirebilir. Amaçlara giden yolu tıkayabilir. Bizim alandaki delilerimizin geçmişi ile ilgili ne kadarının esnaf tarafından inşa edildiğini bilmediğimiz hikayeleri ise, bu kişileri –delileri- tam da tersi bir etki ile yükseltir -balçıktan çıkarır- ve bu kişilerin korunmasını sağlar. Delilerin “olmayan geçmişleri” genellikle melodram anlatısı ile doldurulur ve melodramın tahrip şiddeti yüksektir, geniş bir kitleye seslenir, en azından bu ülkede her daim –formları zamanla değişse de- tutar. Çünkü melodram duygulara, kalbe, gözyaşına, hıçkırıklara, utangaç bakışlara, buruk sevinçlere dokunur. Alandaki delilerin geçmişine dair inşa edilen/uydurulan hikayeler de, dağılan aile, yıkılan yuva, çocuk hasreti, kavuşamayan aşıklar, “fakir ama namuslu”, evini, barkını, yakınlarını, işini, sevdiğini, “her şeyini” kaybeden insanlar üzerine kuruludur. Bu hikayeler gündelik hayatta delilere karşı acıma, merhamet ve hoşgörü duygusunu harekete geçirir ve en nihayetinde “yazılan” hikayenin sonu da filmlerdeki sonlardan etkilenir. Melodram izleyicisini önce döver, sonra sever. Filmin sonunda haksızlığa uğrayan, ama özünde hep iyi, ahlaklı ve erdemli olan kişi mutlu sona kavuşur, delilerin mutlu sonu da esnafın onları acıma, merhamet ve hoşgörü göstererek koruyup kollaması, mutlu etmeye çalışmasıdır. Deliler kaybettikleri için delirmiştir, ama delirdikleri için mutlu sonu hak ederler.

Öte yandan bilinmeyen cazip de gelir. *Bir Yerde*'de bilinmeyen cazip gelmesi üzerinden bir toplumsal cinsiyet okuması da yapılabilir. Şöyle ki; E.E C.G.'ye aşık olur, ihtiras içindedir, C.G.'ye karşı hislerini açıklarken onu “yakışıklı”, “çekici”, “güçlü”, “yardımsever”, “melek gibi” bulduğunu öğreniriz. C.G.'nin kendisiyle yakınlaşmak istememesini hayatındaki bir başka kadının muhtemel varlığına bağlar ve

ona “içgüdülerimi özgür kılıyorsun.” ya da “sizce bir kadın, yaradılışının etkisiyle elde edilir, onda ihtiyaç ve arzu uyandırmak istiyorsunuz, aşkınıza susamış olması gerekiyor.” diyerek hayranlığını gösterir. Ancak hikayede C.G.’ye karşı duygu geliştiren ve duygularını ifade eden tek kadın E.E. değildir. Diğer kadınlar da C.G.’ye karşı duygularını dile getirirler, düşüncelerini değil. Bu “öteki kadın”lar da C.G.’yi “güçlü bir kişiliğe sahip”, “erkeksi”, “üstüne başına özenen”, “harika sesli”, “sahte idealistlerle ya da elektronik beyin gibi düşünen teknik adamlarla hiç ilgisi olmayan”, “yakışıklı”, “güçlü” olarak tanımlarlar. Erkekler ise C.G.’den bahsederken “araba kullanmıyor, uçak yönetmiyor, ehliyet belgesi yok, kredi kartı, çek defteri, kartviziti yok, taşınmaz malı yok, iş ya da politika konuşmuyor, “kültürlü bir adamı gözünden anlarım.”, “Krylov’u -Rus fabl yazarı- hem de Rusça aslından biliyorsunuz öyle mi?” türünden cümleler kurarlar. Kadın ve erkeğin C.G.’ye yönelik duygu ve düşüncelerini dile getirmelerindeki farklılık temelinde, *Bir Yerde*’de E.E. ve diğer kadınlara yüklenen referanslar üzerinden, “bilinmeyen kadına (daha) cazip gelir.” ve kadın aktif özne olarak bilinmeyene erişmek için mücadele eder.” gibi bir sonuç çıkıyor. Bu manada *Bir Yerde*’nin kadının açık olması, bilinmeyeni merak etmesi, duygusal akılla hareket etmesi gibi alt mesajları olduğu söylenebilir; zira *Bir Yerde*’de erkekler - E.E.’nin eşi, Başkan, diğer politikacılar, büyükelçiler, vd.- araçsal akli harekete geçiriyor ve rasyonel akli temsil ediyorlar. Bu ayrıma göre, kadın ve erkeğin akli bölünmüştür. Kadın duygusal akli, erkek araçsal akli harekete geçirir. Bu yolla kadın anlaşılmaz ve bilinemez olanı, dengeyi değil, kaotik olandan besleneni temsil eder. Kadının bilinemez ve anlaşılmaz olmasına bıkip usanmadan sürekli vurgu yapılır, bu anlamda kadın gizemli, tehlikeli ve şeytanidir, bu yüzden doğaya ve deliye yakındır. Erkek ise araçsal akli harekete geçirir ve rasyonel akli temsil eder. Erkek öznel akıl

sahibidir, amaçlara ulaşmak için her türlü aracı kullanmaya yeteneklidir ve yeteneklerini bu amacın ulvi olup olmadığını sorgulamaksızın seferber eder. Öte yandan özellikle sevişme sahnelerinde kadın -E.E.- komik bir duruma düşer. E.E. o kadar aşıktır ki, o sırada beraber olduğu erkeğin TV kumandasıyla kanalları değiştirmeye çalıştığını bile fark etmez. Burada “kadının gerçekleri görmesine engel olan duygularıdır” şeklinde bir alt metin sezilir. Hikaye boyunca erkeklerin gerçekleri görmelerine engel olan ise önyargıları, ideolojik körlükleri ve paradigmalarıdır. Hikayede “iki arada bir derede sevişmek için fırsat kollayan” bir kahraman olarak gösterilen eşcinsel bir erkeğin C.G. ile “sevişme” sahnesi de komik biçimde anlatılır, C.G. ne yaşadığını yine anlamaz. Ama biz *Bir Yerde*'deki eşcinsel erkeğin araçsal aklının hoşlandığı erkeği yatağa atma fırsatını kaçırmamak şeklinde çalıştığını anlarız.

Peki duygusal ve rasyonel akıl ayrımı çerçevesinde C.G.'deki akıl hangisine yakındır? C.G. de erkek olduğu için araçsal akıl mı, yoksa deli olduğu için duygusal akıl mı ağır basar? *Bir Yerde*'nin sonu “*Hiçbir düşünce geçmiyordu Chance'ın kafasından. Huzur dolduruyordu içini.*” cümlesiyle biter. Duygusal ve rasyonel akıl ayrımında araçsal aklın eril olanla, erkek aklı ile özdeşleştirildiği dikkate alındığında; bu son C.G.'nin araçsal akla değil, duygusal akla yakın olduğunu ima eder. C.G. erkeklerin temsil ettiği dünyaya, yani düşünce alanına ait değildir. Yani deliyseniz, “erkek” olamazsınız. Yani düşünen akıldan yoksun kalırsınız. Yani bir erkek, aklını kaybederse “erkek”liğini de kaybeder. Aklını kaybeden bir erkek, sadece kadınlar gibi duygulara kapılabilir, ama düşünemez. Akılla dönen erkek dünyasında C.G. yaşayan bir ölüdür. İşin aslı C.G.'nin her gün tekrarladığı, ezberlenmiş ve otomatığe bağlanmış eylemlerin realize edilmesi üzerine kurulu bir yaşamı vardır. Gözlemler, kaydeder ve taklit eder. C.G. uzun vadeli planların, entrikaların adamı

olmadığı gibi, görev adamı da değildir. Zira C.G.’nin bir görevi olmadığı gibi, kendine görev edinmesi için bir sebebi ve onu harekete geçirecek bir iradesi ve niyeti de yoktur. Öte yandan C.G.’nin evin TV kumandası ile vitrin camının arkasından bir mağazadaki televizyonun kanallarını değiştirmeye çalışırken neden-sonuç ilişkisini kısmen anladığı, ama onu da yanlış anladığı anlaşılır. Zira o “yarım akıllı”dır. C.G.’nin hayatı kendi belirlediği bir plan ve projeksiyon çerçevesinde değil, tesadüflerin etkisiyle devam eder. Bununla birlikte C.G. “tam” bir duygusal akla da sahip değildir: Duygusal aklın bir yönü -kamusallık ve görünürlük kazanması bağlamında- duygunun paylaşımını ve bu yolla diğer insanlarla iletişim kurulmasını içerir. Oysa C.G. duygularını kendi içinde yaşar, kendini huzurlu ya da huzursuz, dingin ya da canı sıkın hisseder ve bu duyguların anlamı üzerinde düşünmez, duyguları onu etkilemez, değiştirmez, büyütmez, gelir ve geçer, su gibi akıp gider. C.G. duygusallığın en yoğun yaşandığı anlardan biri olduğu/olması gerektiği varsayılan sevişme sahnelerinin olduğu bölümlerde dahi yaşadığı anın anlamını kavramaz, hatta orada bile değildir, “bir yerde”dir, karşılıklı bir duygu paylaşımı içine gir(e)mez. C.G.’nin duyguları duvara çarpan bir topun geri dönmesinde olduğu gibi hızla kendine geri döner, toplumsal ilişkilerde kamusal eyleme dönüşmez, ya da bu duyguların yansıması ve karşı tarafta yarattığı bir etki yoktur. Bu anlamda, C.G. ne tam olarak erkeklerin araçsal aklına, ne de tam olarak kadınların duygusal aklına sahiptir.

Tez çalışmasında şu ana dek Bir Yerde/Being There kavramı C.G.’nin hikayesi dolayısıyla önemli bir metafor olarak kullanıldı. Peki “being there” kavramının kendisi de bir metafor olabilir mi, bu kavram neye tekabül ediyor? Öncelikle belirtmek gerekir ki, Kosinski’nin “Being There” adlı romanı Türkçe’ye her ne kadar “bir yerde” olarak çevrildiyse de, “being there” orijinal dilinde “orada olma”

anlamına gelmektedir, kelime çiftinin Almanca karşılığı ise Heidegger'in temel kavramlarından biri olan "Dasein"dir. Heidegger'e göre "orada olmak" dünyada olmaktır, (Moseley, 2013:124) ya da "dünyada -var- olmak" tır ve temel vurgu "olmak" ta, "bir şey olmak" yerine "olmak" ta toplanmıştır, Dasein bu anlamda "mevcudiyet" (Hitchcock, 2013:223-225) tir. Heidegger, Dasein'in "kendisinden önce var olan, tarihsel olarak oluşturulmuş durumlar, ruh halleri ve sınırları belli dil kullanımı dünyasının içine atıldığını (...) ve Dasein'in "atılmışlığı" ile tanımlandığını", dolayısıyla Dasein'in zaten dünyada -var- olmak olduğunu" (Hitchcock, 2013:225) ifade eder. Orada var olma durumu, "açıklık"ta kişinin halihazırda olduğu şeyin mevcudiyet kazanması anlamına gelir, açıklık'ta bir varlık belli bir şekilde, yani varlığının bir yönüyle ortaya çıkar, "varlığının bir yönüyle ortaya çıkması diğer yönünü gizler, her ortaya çıkarış bir gizlemeye dayanır ve gizlenen de öteki ihtimallerdir" (Hitchcock, 2013:226). O halde, Heidegger'e göre "ora" "açıklık"tır, yani varlığın belli bir yönüyle ortaya çıktığı yerdir. Dasein, kendi varlığının açıklık olarak ortaya çıkmasını, yani orada oluşu olanaklı kılar (Hitchcock, 2013:224).

Heidegger'in varlık kavramına getirdiği bu yorum, düşünce ve madde, akıl ve beden ikiliğini ortadan kaldırmaya yönelik bir bakışı içerir. Bu anlamda Kosinski'nin "Being There" adlı romanının kahramanı C.G.'nin varlığı açıklıkta, "ora"da ortaya çıkar. Var olmak için illa ki düşünmek gerekmez, ya da var olmanın kanıtı düşünebilmek ve bir akla sahip olmak değildir. Akıllı olmak ya da olmamak, varlığı, mevcudiyeti, orada olmayı etkilemez. İnsan dünyaya "atılmış olmak" la zaten bir varlık kazanır. Dolayısıyla C.G.'nin varlığı "ora"da "bura"da, varlığının belli bir yönüyle ortaya çıkar ve onunla tanışan herkes onu mevcudiyetinin ortaya çıkan bu

belirli bir yönü üzerinden okur. Heidegger, “her birimizin dünyayı algılayışının - özellikle kullandığımız dil dolayısıyla- yanlış anlamaya açık olduğunu belirtir, C.G.’nin hikayesinde de ilk başta C.G.’nin adının yanlış anlaşılmasıyla (Chance Gardiner, Chauncey Gardener olarak anlaşılmıştı) tesadüfler zinciri başlamış ve C.G. aslında öyle olmadığı halde zengin ve nüfuzlu bir ailenin üyesi zannedilmişti. Yani varlık, belirli bir formda açığa çıkar ancak karşı taraf/herkes bu varlığı açığa çıkan formda/aynı şekilde algılamayabilir. Bu anlamda Heidegger’e göre “orada” olanı yani kişiyi anlamlandırma düzeyi orada olanın/kişinin varlığından ayrıdır.

Being there’in Türkçe karşılığı olan “Bir yerde” kavramı “orada” anlamına gelir, “ora” ise açıklıkta C.G.’nin varlığının açığa çıktığı yerdir, C.G.’nin hayatı tesadüflere fazlasıyla açıktır ve varlığı orada burada (malikanede, bahçede, sokakta, konuk olduğu televizyon programında, E.E.’nin malikanesinde, partide, kutlamada...) açığa çıkar, “bir yerde” kavramı C.G.’nin aklının nerede olduğuyla ilgilenmek yerine varlığının yerini, açıklığı belirlemeye çalışır; “bir yerde” deki vurgu felsefi olarak kişinin/C.G.’nin “aklının bir yerlerde” olması anlamında değil, varlığının bir yerlerde olması anlamına gelir. Bir diğer deyişle “bir yerde” kavramı “kişinin aklında ne var, ne düşünüyor?” sorusu ile ilgili değildir, ya da aklın kafada/beyinde bulunmasına yapılan bir vurgu değildir. Heidegger’in Dasein kavramı çerçevesinde akıl ve bedeni birbirinden ayıramayız, kişinin aklının ya da bedeninin bir yerlerde olması ayrımı üzerinden konuşamayız, C.G. söz konusu olduğunda ise bir delinin aklının nerede olduğunu zaten hiç bilemeyiz.

Öte yandan Heidegger’e göre Dasein, var olmakla bir gün yok olacağını bilmesiyle “ölüme –doğru- varlık’tır” (Moseley, 2013:125). Kosinski’nin romanının film uyarlamasında da “Being There” adı tercih edilir, filmin son sahnesinde C.G.’nin

göle doğru yürümesi Heidegger'in ölüme doğru "yürüyen" varlık kavramını çağırır. C.G.'nin gölün içinde batmaması ise Heidegger'in felsefesi bağlamında varlığın ölüme de bir başka formda var olduğuna, yaşam ve ölümün zamanın herhangi bir noktasında açıklık (uzamı) haline gelebileceğine ve dolayısıyla varlığın görünürlüğünün yaşamda ya da ölüme mümkün olabileceğine işaret eder. Bir diğer deyişle C.G., ölümü simgeleyen gölde de orada'dır, ancak C.G.'nin varlığı bu kez gölde, yani ölüme- açığa çıkar, belirir, C.G. bu sefer ölüme var olur.

Akıl kavramı anlam ve anlamsızlık kavramları ile de ilişkilidir. Deleuze'e (2015: 90) göre; "anlamın mantığı, zorunlu olarak anlamla anlamsızlık arasında özgün bir içsel ilişki tipi, özgün bir birlikte -mevcut- olma tarzı olduğunu gösterir", bu anlamda "anlamsızlık bir anlam verilişi de gerçekleştirir" yani "anlamsızlık kendi anlamını söyler" (2015:88) . Anlam ve anlamsızlık arasındaki özel ilişki, doğru ile yanlış arasındaki ilişkiye indirgenemez, yani sadece bir dışlama ilişkisi olarak kavranamaz. Tıpkı paradoksların kuvvetinin çelişik olmamaları, ama çelişmenin oluşumuna tanık olmamızı sağlamalarında yatmasında olduğu gibi (2015:94) anlam da "anlamsızlığın ürettiği fazlalıktır" (2015: 90). Bu açıdan bakıldığında "anlamsızlık hem anlamı olmayan şeydir, hem de bu haliyle anlam verilişini sağlayarak anlamın olmayışıyla karşıtlık içine girer. Anlamsızlık anlamda mevcuttur" (2015: 90-91). Öte yandan Derrida'ya göre "anlam" bir ilişki ağı içinde yer alır, gösteren üzerinden anlam ifade etmez:

Manisa'da delileri eğlendirmek için akıl hastanesine davet edilen bir müzisyen esnafın anlatımıyla bir deli ile esnaf arasında şöyle bir diyalog geçer:

Deli: Abi senin adın ne?

Esnaf: Tayfun...

Deli: Soyadın ne?

Esnaf: Sert...

Deli birden sevinç içinde alkışlamaya ve müjdeli bir haber verircesine yüksek sesle bağırmaaya başlar: Mahmut Tuncer gelmiş, Mahmut Tuncer gelmiş!

Burada delinin sevinç içinde söylediği cümle, kurallı ve anlamlı bir önermeyi içermektedir. Ama buna rağmen bir anlamsızlık doğmaktadır. Anlamsızlığı doğuran “Mahmut Tuncer gelmiş” denmesi değil, bu gelişin kendisinden önceki cümlelerin bağlamı ve bir ilişki ağı içinde dikkate alındığında anlamsız olmasıdır. Ancak bu cümleye yine de anlamsız ya da yanlış denilemez, bu cümlenin de bir anlamı vardır. “anlamsızlık kendi anlamını söyler” ve “anlamsızlık bir anlam verilışı de gerçekleştirir”. Sonuçta bir anlam ifade etmemesi onun yanlış ya da anlamsız olduğunu göstermez. Bununla birlikte, işin felsefesini bir yana bırakırsak anlamsızlığın doğurduğu davranışsal tepki gündelik hayatta genellikle “gülme” şeklinde ortaya çıkar. Bu bağlamda anlamsızlık konusunun, mizahı “umulmadık, mantıksız veya şu ya da bu şekilde uygunsuz olan bir şeye karşı gösterilen zihinsel bir tepki” olarak açıklayan uyumsuzluk teorisi ile yakından ilgili olduğu görülür. Bu teoriye göre mizah tutarsız, uyumsuz düşünce/durumların birlikteliğinden ya da alışıldık kurallardan farklı olan düşünce/durumların bir araya gelmesinden doğar. Gülme eylemi uygunsuzluk, yersizlik, bağdaşmazlık hissinin algılanması temelinde açıklanır, buna göre alışıl gelmiş işlevlerin, görüntülerin, tarzların çarpıtılması uyumsuzluğu, absürdü doğurur ve gülmeye yol açar. (Feinberg; 1978: 2-3) Alanda gözlemlediğim esnafın delilere gülme davranışı büyük ölçüde bu teori ile açıklanabilir görünmektedir; delinin

“sabun isteyip yarın getireceğim” demesi ya da delinin 25 kuruş verip 1 kilo peynir almak istemesinde olduğu gibi birçok durum, uyuşmazlık teorisinin gülmeyi açıklama biçimi ile örtüşmektedir.

Gülmeyi insan doğası ile açıklayan bir başka mizah teorisi olan üstünlük teorisine göre, başkalarının kusurlarına, eksikliklerine, şanssızlıklarına ya da geçmişteki kendi zayıflıklarımıza güleriz. (Feinberg; 1978: 5-7) Platon’a göre bir kişiyi gülünç kılan şey “kendisini bilmemek”, diğer bir deyişle kişinin kendisini gerçekte olduğundan daha varlıklı, daha hoş, daha erdemli ya da daha akıllı sanmasıdır. Aristoteles ise gülünç olanı, soylu olmayışta ve kusurda bulur (Sanders, 2001:121-137). Delilerin kendilerini bir şey ya da gerçekte olduklarından başka bir kişi –düğün organizatörü, uzaylı, Osmanlı padişahı, opera sanatçısı- zannetmeleri durumunda kendilerine gülünmesinde, esnafın delinin kendini deliden bir adım önde gördüğüne dair bir üstünlük duygusu sezilmektedir.

Peki esnaf deli ilişkisinde akıl gülen kişide mi güldüren kişide mi aranmalıdır?

Gülmeyi açıklayan teoriler daha çok esnafın delinin hangi davranışlarına neden güldüğü ile ilgili bir açıklama olanağı sunmaktadır. Bununla beraber, her ne kadar delinin dilin olanaklarını ne kadar iyi kullanabildiği konusu tartışmalı olsa da, alanda “iyi” espri yapan delilerle karşılaştığımı söylemeliyim: Örneğin, son zamanlarda kendini ajan zanneden bir deli esnaftan bir çift eldiven isterken “Bir eldiveni de teşkilata çok görmezsin herhalde.” demiştir. Aynı deli esnaftan kafasına estiğinde 1 lira isterken “Bu sektörü de ben yarattım.” demektedir. Bu örneklerde gülmeyi -akılla- yaratan bizzat delidir. Espri akıl barındırır, esnaf espri yapan ve kendisini aklın bir ürünü sayılan espriyle güldüren deliyi akıllı bulur. Taklit de önceki

deneyimlerin kopya edilmesi ve pratiği bağlamında bir akıl barındırır. Ama taklitte esnafı güldüren şey nedir? Ya da “Mahmut Tuncer” gelmiş örneğinde esnafı güldüren şey delinin akli mı, yoksa aklının “zayıflığı” mıdır? Esnaf delide -bilinçli olarak- güldürmeye yönelik harekete geçen bir akıl mı bulur? Yoksa söylediklerini deli saçması olarak mı değerlendirir? Bu konuda yapılacak bir akıl yürütme, kuşkusuz delinin akli kadar esnafın aklının da bilinemezliğini içerir.

4.2. BEDEN

Beden giysilerin, eşyaların, hastalığın, sağlığın, mikropların, güzel ve kötü kokuların, gücün, kuvvetin, zayıflığın ve çelimsizliğin taşıyıcısıdır; “Saflık ve Tehlike”nin (Douglas; 2007) simgesidir. Beden uzamda yer kaplayan, sokakta –açıkta- kalan ya da dört duvar arasında barınan, saklanandır. Bu yönüyle dışarıda ve içeridedir, dışarıyı ve içeriği temsil eder. Beden kişi ve diğerleri arasındaki “elektrik” alışverişinin sınırlarını belirleyen manyetik bir alandır. Beden işe koşulur. Performansın aracısıdır. Kişiyi bedeni üzerinden isim takılır. Bedensel engel bir çeşit arma işlevi görür. Beden gösterendir. Aynı anda birçok şeyi temsil eder, temsil ettiği bazı şeyleri saklamadan gösterir, bazı şeyleri ise ustaca saklar: Sadece bazı insanların ilk bakışta “deli” olduğu düşünülür. Oysa gündelik hayatta deliler zannettiğimizden daha çoktur, görünmez olmalarının sebebi, dış görünüş itibarıyla “normal” yani herkes gibi görünmeleridir. Kişi beden üzerinden tanımlanır ve ayırt edilir. Öte yandan, esnafın deliyle ilişkisi; kişiyi giydirme, yedirme, içirme, barındırma gibi pratikler üzerinden aslında beden dolayımıyla -delinin bedeni üzerinden- kurulan dolaylı bir ilişkidir.

Bilinci sadece ruha, uzamı ise sadece doğaya/maddeye hasretmekle Descartes (1998:92-103) akıl ve bedeni de birbirinden ayırmış oldu. Bu ayırmda “ruh/akıl düşünen varlığı, madde/beden ise uzamsal varlığı teşkil ediyordu” (Skirbekk&Gilje; 2013: 252-255). Böylece ruh ve doğanın “mantıksal karşıtlıklar” düzleminde tanımlanmasıyla ikili karşıtlıklara “akıl-beden” ayırımı şeklinde bir yenisi daha ekleniyordu: Akıl ve bedenin zıtlıklar temelinde tanımlanması; aralarına derin bir sınır çizilerek ikisinin farklı birer kategori olarak ele alınması ve varoluşları birbirine bağlı olan bu karşıtlıkların aynı anda hem kendini hem de ötekini yaratması ve yeniden üretmesi anlamına geliyordu.

Öte yandan akıldan ayrılmakla beden, büyük ölçüde aklın hakimiyet alanına girdi ve “kontrol edilmesi gereken bir nesneye dönüştü ve böylece modern dünyada varoluşumuzun masum bir sığınağı olmaktan öte anlamlar taşır hale geldi” (Mortaş; 2009:173). Mortaş’a göre insanın bedeniyle kurduğu ilişki ve bedenin sınırları “doğanın kuralları ve bireyin kendi tercihleri ekseninde” değil, büyük ölçüde “bedenle ilişkilendirilen iktidar ilişkilerinin, metaforların, simgelerin, fantezilerin, inançların belirleyici etkisi altında” şekillenir. Öte yandan, beden algısı toplumsal bir inşa sürecidir. Zira gündelik hayatta bedenimiz aracılığıyla bir izlenim bırakırız, ancak dış görünüşümüzü –bedenimizi- belirleyen sadece kişisel tercihlerimiz değil, aynı zamanda beden fikri etrafında örülen, “ideal beden” algısına yönelik toplumsal söylemdir. Bu söylem, düzenleyici ve dikte edici karakteri ile beden üzerinde kurulan hakimiyetin ve bedeni kontrol etme mekanizmasının bir aracı haline gelir. Bir diğer deyişle söylemin ikna kabiliyeti, bedenin söylemin işaret ettiği ideal doğrultusunda eğitilmesi ve sürekli kontrol altında tutulması ile ilişkilidir.

Kişinin bedeni, temel yaşamsal faaliyetlerin -kendisi aracılığıyla kendi üzerinde- gerçekleştiği alan olmasının yanı sıra gündelik hayat pratiklerinin ve mikro iktidar ilişkilerinin görünürlük kazandığı bir alandır. Beden yaşatır ve hayatı kuşatır: Beslenme, giyinme, öz bakım, barınma, tedavi, cinsellik gibi temel ihtiyaçların konusudur. Tercihe ve bazen de zorunluluklara bağlı olarak çalışmaya ve geçim kazanmaya konu olur. Hareket etme kabiliyetinin bir sonucu olarak yürümenin, taşınmanın, dilenmenin, sporun, dansın, taklit etmenin, performansın sergilendiği alan haline gelir. Bazen sevginin ve samimiyetin yol verdiği kucaklaşmaların, bazen de kötü muamelenin, yani dokunmanın nesnesi olur. Zaman zaman “taşkınlık” alanı olarak işlev görür, sinir, kızgınlık ve buhran anlarında ne yapacağı kestirilemeyen, gerilim dolu bir seyir nesnesidir. Kimi zaman da kendi engelini üzerinde taşıyan bir armadır. Dolayısıyla beden gündelik hayatta “insan yaşamının tümünün kendisine indirildiği bir biyolojik sınır olarak insanın tüm yaşamının bir temsiliymiş gibi toplumsal alanda dolayım girer” (Mortaş; 2009:173). Öte yandan gündelik hayatta “normal beden” algısının yarattığı söylem, bedeni kontrol altına almaya çalışır. Beden üzerindeki bu kontrol, hem söylemin kendi gücüyle hem de bedene doğrudan müdahaleler anlamına gelebilecek yönlendirmeler ile sağlanır. Peki, esnafla deli ilişkisinde bu kontrol deli üzerinde ne derece etkilidir? Delinin kendi bedeniyle kurduğu ilişkinin kamusal alandaki yansıması nasıl bir görünüm arz eder?

Bu bağlamda, alanda gözlemlenen esnafla deli ilişkisi üzerinden esnafın delinin bedeni ile kurduğu yakınlık/temas, bu temasın delinin karakteristik özellikleriyle ilişkisi, delinin bedeni ile kurulan ilişkinin hangi pratikler üzerinden kurulduğu, esnafın delinin bedeninden söz ettiği biçimi ve “normal” beden algısına dair anlamlandırması, delinin kendi eşyaları ve hayvanlarına muamelesi konuları

çerçevesinde esnafın kendi cümleleri üzerinden bir söylem analizi yapılmıştır. Alanda söylenen cümleler, konu bakımından kendi içinde kategorize edilmiştir. Bu kapsamda “Giyinme, beslenme, barınma, öz bakım ve temizlik, tedavi, cinsellik, çalışma, performans: dans, taklit, spor, alışkanlığa ve tekrara bağlı bedensel hareketler, taşkınlık-bedensel gerilim, kötü muamele, dokunma ve bedensel engel” şeklinde kategoriler oluşturulmuştur. Aynı cümle içinde bedene yönelik birden fazla konunun içerilmesi halinde, bu cümle sadece tek bir kategoriye dahil edilmiştir. Art arda sıralanan cümleler aynı deliyle ilgili olabileceği gibi olmayabilir de, zira bu bölüm söylemin yöneldiği kişiden ziyade içeriğine ve beden üzerindeki vurgusuna odaklanmıştır. Söylemin yöneldiği kişi hakkında açıklama yapılması gerektiği durumlarda ilgili cümle kapsamında gerekli detaylara yer verilmiştir.

Bu bağlamda, alanda esnafın söylemi üzerinden oluşturulan kategoriler çerçevesinde beden kavramına ilişkin çözümlenmeler aşağıda yer almaktadır:

4.2.1. Giyinme: Giydirmeye-Giysi

Alanda gözlemlediğim esnaf deli ilişkisinde, esnaf delinin bedeniyle giysiler ve deliyi giydirmeye davranışı üzerinden dolaylı bir ilişki kuruyordu. Bazen delilerin eksikliği gideriliyor, bazen üst baş meraklısı olan delilerin ekstraya giren istekleri karşılanıyor, bazen yarı çıplak gezen ya da üstü başı dökülen, hırpani vaziyette gezen delilere deli istemese de zorla yeni kıyafetler veriliyor, deli giydiriliyordu. Esnaf deliyi giydirmeye pratiği üzerinden normale döndürmeye çalışıyordu. Ne var ki, delinin çıplaklığı sadece bir süre için gizlenebiliyordu, çünkü deli bir şekilde eski haline geri dönüyordu. Delinin rızası hilafına zorla giydirilen yeni kıyafetler de bir süre sonra

giyilmiyordu. Sokakta yaşayan, parklarda yatan, barakalarda kalan deliler için bu kıyafetlerin “emanet” olduğu fazlasıyla belli oluyordu. Delinin yeni imajı esnafın hoşuna gitse de deli bu imajı üzerinde taşımaktan memnun olmuyordu. Öte yandan delinin giysileri, aksesuarları ve giyim tarzı esnafın deliyi algılaması, tanımlaması ve onun hakkında bir yargıya varması için bir göstergedir. Delinin giyinmesi ya da çıplak dolaşması, bedeninin hangi bölümünü örttüğü ya da açıkta bıraktığı, kıyafetlerinin derli toplu oluşu ya da olmayışı, yeni ya da eski oluşu, temiz ya da kirli oluşu esnafın deli hakkındaki düşüncelerini ve onunla kurduğu ilişkinin niteliğini etkiler. Kimi zaman delinin kendi bedeni ile giyinme pratiği ve giysi vasıtasıyla kurduğu ilişki, kendisi hakkında yapılan yakıştırmaların müsebbibi olur. Deliyeye takılan isimler ve lakaplar delinin giysi imajlarından türetilir. Öyle ki alanda konuştuğum birçok esnaf birçok deliyi doğrudan kıyafetlerinin dağınık ya da düzgün oluşuyla ya da giysilerinin rengi üzerinden oluşan çağrışımlarla hatırlıyor ve anıyordu. Örneğin bir deliden “kırmızılı kadın” bir başka deliden “hep siyah giyer.” diye bahsediliyordu. Giysi ve renk kodları bir deliyi diğerinden ayırt ediyordu. Yine bir delinin -saat, kemer, çanta, yüzük gibi- özel bir aksesuara düşkünlüğü esnaf tarafından söz konusu ediliyordu. Bu, delinin önem verdiği ve zaafının olduğu eşyaları göstermesi bakımından anlamlıydı.

“Onu bir kere giydirmişler, takım elbise kasket falan, ben gördüm tanıyamadım, bir hafta ceketi attı, bir hafta sonra pantolonlar çıktı...”

“Pantolon vereyim desen, alır yırtar öyle giyer.”

“Yemek söyleyeyim desen yemez, her yerde yemek yemez, çay içmez, takım elbise bile versen giysi almaz, kendi kafasına göre kesiyor zaten, olduğu gibi giymiyor, yurtık pırtık dolaşıyor.”

“Gini takım elbiseli ama, esnaf arkadaşlar veriyor, birisi pantolonunu, birisi ceketini...”

“Adam, kafayı yumurta sarısına boyamış, ama öyle böyle bir sarı değil, güneş gözlüğü takmış. Beyaz gömlek, siyah takım elbise giymiş. Ben daha bunu kapıdan gördüm, “aha bu da ayarsız” dedim içimden.”

“Saçları hareketleri bir tuhaf, zaten uzun boylu bir de ayakkabısına takoz koyuyor, dikkat çekiyor. İnsanlar bakınca, millet dalga geçince de kızıyor.”

“Eldiven, atkı ister bazen. Ben de gönlünü hoş tutarım.”

“Düzgün giyimli, üstü başı temiz, bazen dağıtıyor, gömleği belden çıkık falan...”

“Taş devri gibi, yırtık pırtık giysileri...”

“Görünüşü deli değil gibi, ama kafası gidik.”

“Bir gün bir tane deli geldi, pantolonun ağı yırtılmış, bana diktirmedi orası yırtık diye, iğne iplik verdim ben de, kendi köşede dikti pantolonun üstünden, genelde bedava dikerim ben, o yüzden çok deli gelir buraya, o gün yemek saatiydi, ona da yemek verdik.”

“Elbise ver, yırtıyor, makası var, yırtıyor, kendi yapıyor.”

“Kılık kıyafeti düzgün.”

“Saatlere karşı özellikle takıntısı var.”

“Özel bir ayakkabı giyiyor, özel yapılmış bir şey, çok sağlam.”

“Bir sürü ayakkabısı, atkısı var, esnaf veriyor değişik değişik.”

“Saçları olsun, hareketleri olsun bir tuhaf, insanlar bakıyor, o da kızıyor.”

“Yaz kış ceketle gezer, güneş gözlüğü, siyah ceket, kravatla gezer, herkesin verdiği şeyi giymez.”

“Rengarenk giyinir, yakışmış yakışmamış fark etmez.”

“Yaz kış bulaşık eldiveni ile gezer, parmak kısımlarını keser, yeni bile olsa parmak kısımlarını keser, yaz kış şapkası var, hep traşlıdır.”

“Ayakkabısının arkasını kesmiş, çok güzel bir ayakkabı, bileğine jelatin sarmış, üstüne de bulaşık eldiveni, kafasına da bir şey sarıp üstüne bere geçiriyor, parlak şeyleri seviyor.”

“Ayaklarını uzatmak için çomaklar falan takıyor, ‘siz de insan mısınız?’ der gibi.”

“Bazen güzel giyinir, ‘ne güzel olmuşsun’ deyince elbisesini çıkartıp vermek ister.”

“Kız sana koca bulacağım evlendireceğim seni der bana.” (Düğüne gelen bir deli, bunu uzun saçlı erkek müzisyene söylüyor.)

“Çoğu insan onu turist sanıyor, modern giyiniyor, o da kendini Avrupalı sanıyor zaten.”

“Kafayı yumurta sarısı gibi yapmış.”

“Yüzüğünü kaybetmiş bir gün, hüngür hüngür ağlıyor; yüzüğe basarak oradan komut verdiğini, dünyayı yönettiğini düşünüyor.”

“Ayakkabılarının bağcıkları gevşek, ama kemeri saati aşırı sıkı, ya çalarlarsa diye düşünüyor.”

“Bizim duraktaki esnaflardan biri ayakkabı aldı bir keresinde ona, Gini o günden beri ona ‘Baba’ der.”

“Bir keresinde hastaneye koro götürdük. Delilerden koro yaptık. Darbukacı çalıyor, kel ve tipi de deli gibi. Ama bizim müzisyenlerden aslında. Hastane müdürü korodaki darbukacıyı deli sandı: ‘Ben onun tipine baktım deli sandım.’ dedi.”

“Yabancı erkek gördüğü zaman ona dik dik bakar, bir müşterim var onu gördüğü zaman dua okur, arkama saklanır, beni kendine siper eder.”

Öte yandan, döviz bürosunda erkeklerle “mesai arkadaşı” olan ve namaz kılmak için camiden camiye koşan D de o güne dek karşılaştığı insanları tarif ederken “sakallı” ya da “sakalsız” şeklinde tarif ediyordu. Bu kriter erkekleri birbirinden ayırt etmek için kuşkusuz yeterli değildi, kadınlar söz konusu olduğunda ise iş iyice içinden çıkılmaz bir hale geliyordu. Ama zaten D’nin kadınlardan çekindiği söyleniyordu. Anlaşılan o ki tarif etmek ve tanımlamaya ihtiyaç duymak için öncelikle karşılaşmak, temas etmek gerekiyordu.

4.2.2. Beslenme: Yeme içme, yedirme içirme, yiyecek

Beslenme, bedenın temel ihtiyaçlarından biri olarak süreklilik arz eder. Ailesiyle birlikte yaşayan deliler için düzenli olarak karşılanan bu ihtiyaç, sokakta yaşayan evsiz ve kimsesiz, herhangi bir gelire sahip olmayan deliler için ciddi bir sorun teşkil edebilir. Bununla birlikte, esnafla deli ilişkisinde gözlemlediğim temel ilişki türlerinden biri olan koruma kollama ilişkisinin temel unsurlarından biri esnafın delinin karnını doyurması ve sigarasını eksik etmemesiydi. Bu ilişki büyük ölçüde

karşılıklı güven esasına dayanıyordu; deli her esnaftan yiyecek kabul etmiyor, her ısmarlanan yemeği yemiyordu. Kendisini hor görmeyen, yakın bulduğu, güvendiği, yaptığı iyiliği başına kakmayan esnafın dükkanına uğruyor, onun verdiği alıyor ve yiyordu, bazen de esnaftan kendisi istiyordu. Zaman zaman delinin yiyecek konusunda “tok gözlü” ya da “açgözlü” olması üzerinden karakter tahlili yapılıyordu.

“Hasta izin verdiği müddetçe karnı doyurulur, “gel yıkayalım, tıraş ettirelim” desen istemeyebilir.”

“Esnaftan sigara ister, binde bir süt, yoğurt ister.”

“Gün boyu sağda solda ne bulsa yer içer, hiç affetmez.”

“Her şey yemez, herkesten almaz, beni zehirlerlerse diye düşünüyor, güvendiği yerdedir, ayağı daima oradadır.”

“O orucunu tutar, Cuma günleri Cuma namazına gider. M’de yok böyle şeyler, birebir insanlarla muhatap olmaz.”

“Köpeklere bakıyor diye süt, peynir veriyoruz. Gariban zaten. İçki alıyor kimisi, biz de ona veriyoruz. Ben vermesem ölür acından.”

“Karnını doyururuz, yemeğini veririz, çayını, sigarasını veririz, helali hoş olsun.”

“Bir soda içer, bir paket sigarası var, kahve söyleriz bazen.”

“Sigara isterse sigara veririm.”

“Bizim dükkana uğradığında sigara veririz bir iki tek, fazlasını almaz, senede iki, bilemedin üç kere yoğurt ister, kendi kaşığı var çuvalında, dükkanın önünde yoğurdu yer, sonra çöpünü atar gider.”

“Aç mısın diye sorarız. “Tokum, ben yedim” der yarım yamalak. Minimini (sigara) isteyince, sigarasını veririz.”

“Annesi sarma sigara sarıyor ona, yaramazlık yapınca annesi onu cezalandırmak için sigara vermiyor, o da bir tane yumurtayla bakkala gidiyor, karşılığında bir paket sigara veriyor bakkal ona.”

“Doyma hissi yoktur, benim oğlanın sünnetine geldi, 4 tabak pilav yedi, meyve sezonunu çok iyi takip eder, her gün 1 kilo meyve yer, sevmediği bir şey olursa yemez, giysileri yeni olacak.”

“Çay falan ısmarlıyoruz, soda ister, tek sigara ister.”

“Nohut pilav ısmarlarız, ısmarlanınca yer, çay içer, sigara ister.”

“O’nun annesi İstanbul’a gittiğinde kasap ona her gün dükkanda yemek yapıyor, menemen falan, ya da ısmarlıyor.”

“Aşırı yemek yer. Yemek çok önemli onun için. Bir gün bir köye düğüne gittik, ben malzemeleri almak için geri döndüm, gündüz hazırlıklar yapılıyor daha. Düğün akşama olacak. Kameracıyla ayrı yemek yemiş, orkestrayla ayrı yemek yemiş. Ben akşamüstü geldim tekrar köye. Köylüler bana dedi ki; “abi biz bunu doyuramadık, yemek yetiştiremedik”. Yemekten kıpkırmızı olmuş, zehirlenecek neredeyse. O kadar yemek yiyen insan. Ayarsız...”

4.2.3. Barınma: Barındırma, kalacak yer temin etme

Alanda gözlemlediğim esnafla deli genellikle kamusal alanda bir araya geliyordu. Deli bazen esnafın dükkanına geliyor, bazen dükkana girmese de aynı

muhitte, aynı çarşıda vakit geçiriyordu. Delinin evine gitme, yaşadığı yeri ziyaret etme yaygın bir davranış değildi. Çoğu esnaf delinin nerede yaşadığını bilmiyordu. Deli her günkü düzenini tekrarlamanın bir parçası olarak esnafın bulunduğu yere geliyordu. Esnaf da delinin bu düzenine alıştı ve değişiklikleri fark ediyordu. Sokakta yaşayan, ailesiz ve kimi kimsesi olmayan delilere esnaf zaman zaman “yardımcı olmaya” çalışıyordu. Örneğin çok soğuk günlerde delinin sokakta kalmasına esnafın gönlü razı olmuyordu. Kendi dükkanını açıyor, o olmazsa bir başka esnaftan yardım istiyordu. Esnaf deliye kalacak yer temin ediyor ve onu sokaktan ve soğuktan korumaya çalışıyordu. Öte yandan, delinin rahat etmesi ve sokakta kalmaktan kurtulması için devlet kurumlarından “yardım” istemek de yaygın bir tutumdur. Esnaf belediyeye ya da kaymakamlığa başvurarak deli için bir bakım evi ayarlamaya çalışıyordu. Ancak bu çoğu zaman delinin de istediği bir çözüm değildi: Delinin de alışkanlıkları vardı ve bu alışkanlıkların bir kısmı ancak mekana bağlı olarak tekrarlanabiliyordu.

“Kalacak yeri yoktu, kışın soğuk günlerinde pasajda kalıyordu. Evden eski battaniyeleri getirdik, betonun üstüne serip öyle yattı birkaç gün. Baktım olacak gibi değil, yan dükkanındaki televizyon tamircisiyle konuştum, onun dükkanında kaldı birkaç gün.”

“Kaymakamlığı aradım bu deli için, güzel bir bakımevinde kalsın diye, görevliler gelince kaşla göz arasında kaçtı, alkolikti zaten, orada içmem diye kaçtı. Sonra valiliği aradım, takım elbiseli adamları görünce yine kaçtı, ama bu sefer kıstırdılar, yakalayıp götürdüler, bir gün sonra çıktı yine geldi, dayanamadı daha fazla, orada içmesine izin yokmuş, yıllar sonra sokakta soğuktan donarak öldü.”

“İ parklarda kalıyor, bazen gece gelip onu rahatsız ediyorlar, o köpekler onu koruyor.”

“Belediye yer verdi, barakada kalıyor.”

“Komşular, esnaf yemek veriyor, kömürlükte bodrumda kalıyor.”

“Ali’yi akıl hastanesine, oradan da akıl hastanesine yatırdılar.”

“Bir kahvede kalıyor diye duydum.”

4.2.4. Öz bakım: Yıkanma, temizlik

Öz bakım; beden temizliği, yıkanması, tıraş edilmesi, saçların taranması, tırnakların kesilmesi, vücut kokularının ve salgularının denetimi gibi pratikleri içerir. Delinin sokakta yaşaması halinde öz bakım güçleşebilir: Sokakta yaşayan birinin her gün düzenli olarak dişlerini fırçalaması ya da duş alması beklenemez. Öte yandan beden temizliğine ve terbiye edilmesine yönelik bu işlerin önemli bir kısmı bir mahrem alan gerektirir. Delinin öz bakımdan uzak bir hayat sürmesi, belirli ölçülerde esnafın deliyle kurduğu ilişkideki yakınlık derecesini etkiler. Bununla birlikte bu durum sadece deliler için geçerli değil, pis kokan ve üstü başı çok kirli herhangi biri için de geçerli olabilir. Alanda gözlemlediğim esnaf bu koşullardaki delilerin bir kısmına dokunuyor, bir kısmına dokunmuyordu. Ama hakaret etmiyor, dışlamıyor, kötü ve kırıcı sözler söylemiyordu. Kimi zaman esnaf deliyi hamama götürmeyi, ya da tıraş ettirmeyi teklif ediyordu. Esnaf daha çok bu kişilerin gariban olduğunu düşünüyordu. Bazı esnaf da bu kişilerin aslında çok mübarek ve Allah’ın sevgili kulları olduklarını, ama bizim gözümüze bu şekilde –“pespaye, pasaklı, kirli”- göründüklerini söylüyordu. Yani esnaf bu kişilere davranış biçimiyle “Yaradan’ın indinde” bir çeşit imtihana tabi tutulduğunu düşünüyordu.

“Yaz kış yıkanır, giysileri yırtar, yepyeni giydiren bile eski haline geri dönüyor.”

“Yaz kış yıkanır, sabunu da var, kimseye zararı olmaz.”

“Çırılçıplak soyunur, çeşmede yıkanır herkesin içinde, sabunu da var.”

“Ona yıkan diyorlar.” (Bu cümle kutsal olduğuna inanılan Ali için sarf edilmektedir. “Yıkan” diyenlerin kim olduğu açıkça ifade edilmemekle birlikte, esnafın vurgusundan ve konuşmanın bağlamından bazı mistik varlıkların Ali’yi yönlendirdiği, yıkanmaya telkin ettiği anlamı çıkıyordu.)

“İnanılmaz pis kokar.”

Alanda gözlemediğim esnaf, delinin pis koktuğunu düşünse de onunla ilişkisini kesmez. Deliyi dükkandan kovmaz, ona soğuk davranmaz. Deli her gün dükkana gelmeye, hatta kendini başbakanı ve müdürü zannettiği dükkana denetlemeye devam eder. Öte yandan, deli pis kokmasa bu deliyle ne kadar yakınlaşılabilirdi, ya da yakınlaşıldığında ne yapılırdı? Sonuçta karşılıklı bir ilişkide bedensel iletişimin niteliğini belirleyen şey, ilişkinin kendine özgü niteliğidir. Bir diğer deyişle mesele pis kokan, temiz kokan deli ile esnaf arasında bırakılan mesafe değil, deli ile esnafın arasındaki mesafedir. Pis kokan ister deli, ister akıllı/normal olsun kişi kokudan rahatsız olabilir. Pekala bir deli de ter ya da ekşimiş parfüm kokan “normal” birinin kokusundan rahatsız olabilir. Bu esnafın dükkana bir daha gelmeyebilir ya da gelmeye devam edebilir.

“Dışarı oturacağı zaman orayı siler.”

4.2.5. Tedavi-Hastalık

Beden, kişinin sağlıklı olup olmadığı hakkında bazen ilk bakışta bilgi üreten bir veri kaynağıdır. Örneğin vücuttaki açık bir yara kişinin sağlığına bir tehdit olarak algılanır. Tedavi edilmezse yaranın mikrop kapacağı ve tüm vücuda yayılacağı, daha da kötüsü diğerlerine bulaşacağı endişesi hakimdir. Görünen bir yara söz konusu ise, yaralanmaya maruz kalan kişinin bedeni ile etkileşim içinde olan kişiler, kendi bedenlerinin de mikrop kapacağı vehmine kapılabilirler. Açık yarası olan kişi bir deli ise, bu vehim daha da artar. Çünkü esnaf, hastalıkla ilgili bu riskleri delinin hesaba katmadığını ya da katamayacağını düşünür. Alan gözlemlerim sırasında, esnaf bana soğuktan ısınmak için kağıt tutuştururken bacağı feci bir şekilde yanan İ'den bahsetti. İ'nin iyileşmesi için doktora gitmesi gerektiğinde ısrar etmişlerdi, ama doktora giderse akıl hastanesine yatırılmaktan korktuğu için İ bir türlü doktora gitmemişti. Bu kendince haklı ya da mantıklı bir sebepti, esnaf da onu zorla doktora götürmemiş, ya da doktoru onun ayağına getirmemişti. Sadece her gün doktora gitmesi gerektiğini söylemeye devam etmiş ve bu aralarında neredeyse gündelik bir muhabbet konusuna dönüşmüştü. Bir taraftan İ'nin yarasının iyileşmediğini gören esnafın içi rahat etmiyordu, bu yüzden evden bitkisel ilaçlar getirdiler. Başka bir esnaf yarasını sardırması, pansuman yaptırması için İ'ye her zaman verdiği 40 katı para verdi. Ama kimse İ'nin koluna girip onu doktora götürmedi. İ akıl hastanesine yatırılmaktan korktuğu için doktora gitmiyordu, esnaf da biraz buna sebep olmak istemediği, delinin rızası hilafına hastaneye yatırılmasının sorumlusu olmak istemediği için bu işte aktif bir sorumluluk üstlenmek istemiyordu, biraz da her esnaf bu "hayırlı" ve "çok sevap" işe el atmasını bir başka esnaftan bekliyordu.

Öte yandan esnafın gözünde bazı delilerin bedeni “normal” bir insanın bedeninden üstün ve korunaklıydı: Bu deliler yaz kış çıplak gezdiği halde, “o soğuklarda” hiç hasta olmazlar, çünkü “Cenabı Allah onlara öyle bir şey vermiştir” ya da bu delilere araba çarptığında bedenleri zarar görmez, bu deliler araba çarpınca “ayağa kalkar, üstlerini şöyle bir silkeleyip yollarına devam eder”ler. Beden bir çeşit zırhla kaplanmıştır, ne soğuğu geçirir, ne de çarpmanın etkisini hisseder. Yine, bazı delilerin bedeni, esnafın bedeninden daha sağlıklıydı, daha kaslı ve daha az yağlıydı.

Dolayısıyla esnafın gözünde deli olmak, sağlığı da toptan kaybetmek anlamına gelmiyordu. Çünkü esnafın kafasında akıl sağlığı ile fiziksel sağlık belirsiz bir biçimde birbirinden ayrılıyordu. Bu ayırım da kuşkusuz akıl hastalığı ve diğer hastalıklar şeklinde yapılan bir ayırımın sonucuydu. Akıl hastalığına neyin yol açtığı konusunda esnaf tam bir düşünce sahibi değildi; bu hastalığın fizyolojik, beyindeki yapısal bir bozukluk ya da hasardan meydana geldiğini düşünenler olduğu gibi, geçmişte yaşanan duygusal travmalardan kaynaklandığını düşünen esnaf da hiç de az değildi. Esasen delilik tıbbi bir açıklamayla değil, kişinin geçmişinde yaşadığı zorluklar, sıkıntılarla ilgisi kurularak yani sosyal bir açıklama temelinde izah ediliyordu. Bu izaha göre; sonuçta pekala beyin de bedenin bir parçasıydı, ama aklın beyinden bu denli etkilendiğine insanın hayret edesi geliyordu. Çünkü aklı göremiyorduk, oysa beyni görüyor, kafamızdaki yerini elimizle işaret edebiliyor, ona dokunabiliyorduk. Maddi varlığı ve biçimsel bir formu olan bir organın çıktısı da, hastalık dahil ürettiği şey her ne olursa olsun, maddi olmalıydı. Oysa beynin etkilediği şey akıldı, burası bir türlü oturmuyordu, işin açığı esnaf bunun üzerine çok fazla kafa da yormuyordu. Deliliğin bir sebebi olduğunu düşünüyor, her deliye repertuarındaki uygun bir delirme sebebinin yakıştıyordu, deliler beyinleri yüzünden değil, aşktan,

kavuşmamaktan, evlat hasretinden, yakınlarını kaybetmekten, evlerini, işlerini kaybetmekten, yalnızlıktan, çok okumaktan deliriyordu.

Beden mikropların, bakterilerin taşıyıcısıdır, hastalığa maruz kalır, rahatsızlanır. “Normal” insanlar hastalandıklarında gündelik dilin kullanımı içinde “biraz rahatsızım” diyerek sağlık durumlarının geçici bir şekilde bozulduğuna işaret ederler. Konuşmanın muhatabı olan kişiler tarafından da genellikle bu “rahatsızlık”tan müzmin bir hastalığın pençesine düşüldüğü sonucu çıkarılmaz. Deliler için kullanılan “rahatsızlık” kavramı ise geçici değil, sürekli bir oluş halini temsil eder. Alandaki birçok esnaf delilere deli demek yerine “rahatsız” diyordu. Buradaki kullanımıyla “rahatsız”, bedensel bir arazı ya da hastalığı tanımlamaktan ziyade, “rahatı kaçırmış, her daim huzursuz, sıkıntılı” gibi çağrışımları olan bir anlamlandırma içermektedir. Rahatlık, bedensel sağlığa/konfora değil, psikolojik sağlığa/konfora gönderme yapmaktadır.

“Rahatsız biraz, azıcık saf.”

“Ayağı yandı, hastaneye yatırılar diye korkusundan doktora gitmiyor, kaç defa söyledik, bizi dinlemedi, biz de hanımla evden kantaron yağı getirdik.”

“Bir esnaf 200 lira verdi, ayağını iyileştirmek için.”

“Birisi onu hayrına by-pass ameliyatı yaptırmış.”

“Her yeri kas, hiç yağ yok.”

“Yaz kış çıplak, ne kadar soğuklar vardı, hiç hasta olmuyor, Cenabı Allah ona öyle bir şey vermiş.”

“Güneşin etkisiyle böyle oluyorlar.”

“Bir gün cildi güneşten yanmış, ‘doktor benim, ben kremi sürdüm, o geçecek’ dedi.”

“Sara hastasıydı, bir müddet hastanede tedavi yaptılar, hastalığını araştırmak için babasını ikna etmiş doktorlar, bir gün bir geldi bu, 25 yaşında çocuk 50 yaşında gibi olmuş, kafası kesik, dikiş izleri var, içine başka bir insan girmiş gibi...”

“Hastaneye yattı çıktı, eskisi gibi sokaklarda bağırıyor artık, sakinleşmiş.”

“Ali Abi’yi hastaneye ziyarete gittik, sanki o değil gibi, uyuşturulmuş gibi, eski hali hiç yok, bizim Ali Abi gitmiş.”

Esnafın akıl hastalığını tedavi ettiği düşünülen kurumlarla ilgili düşüncesi olumsuz referanslara sahipmiş izlenimi vermektedir. Tanıdıkları, bildikleri, ilişki kurdukları delinin eski halini kaybetmesi ve geçmişin özlenmesi üzerine bir vurgu yapılmaktadır. “Deli dolu” olmak, neşeli olmak, hareketin, aksiyonun kaynağı olmak tercih edilmekte, uyumlu, sessiz, sakin, uyuşturulmuş olmak esnafın hoşuna gitmemektedir. Delinin tedavi olmasına, tıbbi çözümlere doğrudan olumsuz bir bakış, karşı çıkış olmamakla birlikte, tedavinin delinin kişiliğini ve bazen de bedenini değiştiren bir yan etkisi olduğu düşünülmektedir.

“Çuvaldız almaya gönderdim, kafayı direğe toslamış.”

Öte yandan bazı durumlarda hastalığa dair söylem, hastalığı hastanın bedeninden çıkararak kişiliğine hapseder ve böylece hastalığın bizzat kendisi bir metafora dönüşür. Hastalık bazı durumlarda, yıkıcı ve zarar verici kimseler ya da durumları açıklamak için kullanılır, tüm bu olumsuzluk belirten kullanımlar hastalığın

anlamına aşağılayıcı bir ton yükler ve hastalığa dair yeni anlamlar yaratarak, onu sadece patolojik bir olgu olmaktan uzaklaştırır. (Mortaş; 2009:175-179) Alan gözlemlerim sırasında esnafla konuştuğum sırada bir adam yanıma yaklaşip İ'nin yanık bacağı için “açık yara”, İ için de “topluma hastalık saçıyor” ifadelerini kullanmıştı. Konuşmanın bağlamı içinde olay bir anda bedensel bir hastalık olmaktan çıkmış İ'ye dönmüştü. Bu söylemdeki ağırlıklı ton, bedendeki acı veren yara üzerinde değil, İ'nin basiretsizliği, tedbirsizliği ve toplumu tehdit eden “zararlı bir yaratık” olduğu üzerindeydi. İ açık yarasıyla “topluma hastalık saçan” bir “mikrop yuvası” haline geliyor ve toplumsal bir tehlikeye işaret ediyordu, o bir toplum zararlısıydı, toplumun açık yarasıydı, esasen bu yüzden tedavi edilmesi gerekiyordu. Ayrıca köpeklerini de getiriyordu, onlar da zararlıydı. İ ve ona ait olan her şey hep beraber topluma hastalık saçıyorlardı:

“Bacağı açık yara, ne zamandır böyle geziyor ortalıkta, köpeklerini de getiriyor yanında, burası toplumun içi, topluma hastalık saçıyor, onunla “röportaj” yapacağımıza doktora götürün, bacağını sarsınlar.”

4.2.6. Cinsellik -açıklık

Cinsellik TDK Sözlüğüne göre “sevişme duygusu ve seksüelliği” ifade eder. Sevişme duygusunun yasal karşılığı ise evliliktir. Evlenme, sevişme arzusunun tahvil edildiği hukuki müessesedir, bu arzu hukukun bir konusu haline gelmekle sadece şehevi değil, hukuki sonuçlar da doğurur: Medeni Kanununun 125 inci maddesine göre “Ayırt etme gücüne sahip olmayanlar evlenemez.”ler. Öte yandan “Akıl Hastalığı”, evlenme engelleri arasında sayılmış olup Kanununun 133 üncü maddesi

gereğince “Akıl hastaları, evlenmelerinde tıbbî sakınca bulunmadığı resmî sağlık kurulu raporuyla anlaşılmadıkça evlenemezler”. Buna göre “akıl hastası olmak” esasen evlenmeyi engellemekle birlikte, bu engel sağlık kurulunun icazetine bağlı olarak ortadan kalkabilmektedir, yani evlenme yasağına ilişkin katı hüküm şarta bağlanarak yumuşatılmıştır. Kişinin durumuna göre değişebilen, kişisel farklılıkları ve ayırt etme düzeyini dikkate alan bir anlayışla madde hükmü yeniden yapılandırılmıştır. Bu durumda eğer sağlık kurulu, kişinin evlenmesinde tıbben bir sakınca bulunmadığına karar verirse kişi evlenebilir. Akıl hastası olan bir kişinin evlenmesi resmî sağlık kurulu raporu şartına bağlanmıştır. Bununla birlikte bu hüküm akıl hastası olduğu tespiti yapılan, yani hastalığı resmi olarak teşhis ve tescil edilmiş kişiler için geçerlidir. Buradan gündelik hayatta deli olduğu düşünülen ancak hakkında akıl hastası olduğuna dair herhangi bir resmi kayıt olmayan kişiler evlenebilirler sonucu çıkar. Ne var ki, bu kişiler etrafta az çok “deli, saf biraz, kırık, ayarsız vb.” sıfatlarla anıldıklarından evlenecek –uygun- kişiyi bulmakta zorluk çekerler. Ayrıca bu kişiler, esnaf nezdinde genellikle cinselliklerinden soyutlanır ve evlenmeleri, hatta evlenmek isteyebilecekleri ihtimal ve imkan dahilinde görülmez. Bununla birlikte bazı deliler evlendirilir, ne var ki bu evliliklerde de “karı 3 gün sonra ayrılır”. Delinin evlendirilmesinde esnafın derdi cinsellik ihtiyacının giderilmesinden ziyade, delinin evlenmekle bir düzene bağlanacağı fikridir. Alan çalışması sürecinde esnafla ilişkisini gözlemlediğim bir deli televizyonda bir evlendirme programına katıldı. Ancak Manisa esnafı ve Manisalılar programın yapımcılarını arayarak gerçekleri ifşa ettiler; gayet “normal”, akli başında, sakın ve hanımefendi görünmekle birlikte aslında onun bir deli olduğunu ilan ettiler. Çok geçmeden taliplerini bekleyen deli programdan alındı ve evine geri gönderildi. Evlilik hukuken olmasa da gündelik hayatın işleyiş kuralları

çerçevesinde, damgalama süreçleriyle imkansız bir hale geldi. O halde delinin evlenmesinin önünde hukuki engellerin dışında pratik engeller de vardır: Bir deli için, cinsellik toplumun yasal olarak yaşanmasına izin verdiği “kutsal müessese” içinde yaşanamaz. Bu düzenlemenin lafzı, şu ruhu yansıtır: “Üreme! Kendine benzeyen, minik minik “ara form”lar yaratma!”. Bu durumda, deli için cinselliğin yaşanabileceği “hukuk/kanun dışı” bir alan bırakılmaktadır. Sonuçta deli evlenmediği ve üremediği sürece hukuk deliye, delinin cinsellik pratiğine karışamaz. Ne var ki, birçok deli yediği “damga” yüzünden eş/partner bulamadığı gibi, bazı deliler de sokakta yaşar, dolayısıyla cinsellik pratiği için uygun, mahrem bir alandan yoksundurlar.

Diğer taraftan, alan gözlemlerim sırasında esnaf deliyi cinselliğinden soyutladığı gibi, kimi zaman cinselliği deli üzerinden, kimi zaman da deliyi cinsellik üzerinden karikatürleştiriyordu. Başlı örtülü kadın esnaf her gün fırına kahvaltı etmeye gelen –erkek- deliye sarılıyor, onun koluna giriyor, kendini deliden sakınmıyor, ikisi arasındaki cinsiyet farklılığını bedensel temasın önünde bir bariyer olarak görmüyordu. Bu kadın esnafın aynı yerde çalıştığı diğer erkeklerle, hatta diğer kadınlarla bedensel temasına, yakınlığına şahit olmadım. Bu manzarada deli cinselliğinden soyutlanıyor, delinin cinsiyeti nötralize ediliyor, ondan bir zarar gelmeyeceği düşünülüyordu. Bazı esnaf ise, bir başka deliyi önce kerhaneye götürüp ona “kıyak” yapıyor, sonra da deliye kahvede kerhane maceralarını anlatıyor, gülüp eğleniyordu. Delinin cinselliği bir komedi malzemesine dönüştürülüyordu. Esnafın refakatinde değil, kendi imkanlarıyla kerhaneye giden bir başka deliye ise yine kerhane maceraları fıkra anlatırır gibi anlatılıyor, delinin neden dayak yediğini zaten önceden bilen esnaf bir kere daha duymak için on tane takla atıyor, deli tam “öpmedim,

.i.medim, verin benim paramı dedim” dediğinde kakhahalar patlıyor, gülmekten esnafın gözünden yaş geliyordu.

Öte yandan esnaf, delinin cinselliğini kontrol ediyor ve cinsellik pratiklerinin belli sınırlar içinde gerçekleşmesine müsaade ediyordu: Delinin kamusal alanda cinselliğini görünür kılan davranışları tasvip edilmiyor, bu davranışlar hemen baskılanıyor ve kontrol altına alınıyordu. Deli “cozutup” sokakta mastürbasyon yapmaya başladığında, esnaf hemen gidip delinin ilaçlarını yaptırıyor ve onu “normal” haline geri döndürüyordu. Yani esnaf bir makine kırıcı olarak makinenin çarkları arasına ilaç atıyor, “arzu makinesi”nin çalışmasını kesintiye uğratiyordu.

“Y’yi önce hamama, sonra da kerhaneye götürdüler bir gün.”

“Sokakta mastürbasyon yapıyor.”

“Köpekçi İ”

Deliye bu sesleniş, köpekleriyle “birlikte yaşayan” İ’nin köpeklerine düşkünlüğünü vurgulamakla birlikte, alt metinde bazı cinsel çağrışımları da içermektedir. Alan araştırmasında gözlemlediğim kadarıyla İ köpekleriyle kader arkadaşdır, sokaklarda parklarda barakalarda birlikte kalırlar, soğukta birlikte titrerler, yemeklerini paylaşırlar, birlikte yürür, kırmızı ışıkta birlikte bekler, yeşil ışıkta birlikte karşıya geçerler. Geceleri “birileri” onları rahatsız ettiğinde hep beraber karşı koyarlar. İ köpeklerin, köpekler İ’nin yanından ayrılmaz. Bu yakınlığa cinsel bir çağrışım yükleyenlerin kendilerince belki bir sebebi vardır, belki de yoktur. Burada önemli olan, iki tür arasında olduğu varsayılan yakınlığın bu sözlerle ifade edilmesi, ifadenin İ’nin hayvanları besleyip büyütmesinin ardındaki gerçek niyetinin sorgulanması ve hayvanları *kirli emellerine alet ettiği yönünde bir ima içermesidir*. Bu anlamda İ’nin

köpeklere “düşkünüğü” çifte bir anlam yükledir; düşkünlük, İ'nin köpeklere bakması, onları sevip sahiplenmesi bakımından olumlu, hayvanları cinselliğin bir nesnesi haline getirmesi bakımından ahlaken “düşkün”, olumsuz bir anlam yükledir.

“Kadınlara karşı çekingen biraz.”

“Açık giyinen kızlara kızar, hizmetçisi kocasıyla kaçmış.”

Ayrıca esnafın gözünde “açıklık” edebe aykırı ve yakışsız, yani müstehcen olarak algılanıyor, kavrama akıl çelen, baştan çıkarıcı ve yuva yıkan, yıkıcı bir anlam yükleniyordu. Açıklık, çıplaklık ve cinsellik arasında bir bağ kuruluyordu. Her biri olumsuz, ahlaksız ve şeytani çağrışımlarla yüklü olan bu kavramlar “Bermuda Şeytan Üçgeni”nin köşelerini oluşturuyordu.

TDK Sözlüğünde “çıplaklık”, “üstünde bulunması gereken giysi, örtü vb. bulunmayan, üryan” şeklinde tanımlanırken, “açıklık” gündelik dilde kullanımında daha dar alanlı, vücudun sadece belli bir kısmına/bölümüne yönelik bir çıplaklığı kasteder. Bu anlamda açıklıkla çıplaklık arasında bir parça bütün ilişkisi vardır, bu ikisiyle cinsellik arasında da neden-sonuç ilişkisi kurulur: Açıklık, çıplaklığa giden yolu açar o yol da cinselliğe çıkar. Bu algılama biçimiyle cinsellik insanın kendi varoluşunun yaşandığı bir alan değil, başkasının (başka bir kadının) yuvasının yıkıldığı bir enkaz alanıdır. Bu söylemin alt katmanlarını biraz daha açarsak şunlar da söylenebilir: Kadınlar “açık” kadınları kendi yuvaları ve kocaları için tehdit olarak görürler. Açıklık derecesi ya da açıkta bırakılan bölümün bedende tekabül ettiği yer, tehdit algısını artırır. Ayrıca kadın kendi hemcinsini “dokunarak” ikaz edebilir. Bu hakka sahiptir, zira burada sözü aşan çok ciddi bir durum vardır; müdahale edilmezse bu sefer kim bilir sırada yıkılacak hangi yuva vardır? Öte yandan, söylem konusu

delinin delirme nedenine ilişkin dolaşıma sokulan hikayeye göre kadın, hizmetçisi kocasıyla kaçtığı için ihanete uğramış, terk edilmiş ve delirmiştir. Bu açıklama biçimi yani, kadının açık giyinen kızları bu sebepten ikaz ettiği düşüncesi esnafın açıklık ile kadının geçmişte yaşadığı travma arasında kurduğu –zorunlu- bağı gösterir: “Açık” birini ya da açıkta kalan bir alanı görünce kadın kötü maziyi, ihaneti, “fingirdek” ve “aşüfte” hizmetçiyi tüm “çıplaklığıyla” hatırlamaktadır. Esnafın söylemi ve olayı açıklama biçimi esasen delinin değil, esnafın açıklıkla cinsellik arasında kurduğu bağı göstermesi bakımından anlamlıdır.

Öte yandan, çeşmede yıkanan Ali'nin çıplaklığı da -esnafın gözünde değilse de- birilerinin gözünde müstehcen hale geldi. Onu koruyup kollama söyleminin eşliğinde Ali apar topar hastaneye yatırıldı. Kırk yıllık düzen bir anda bozuldu. Ali esasen yarı çıplak gezdiği, ama daha önemlisi herkesin içinde soyunup çırılçıplak kaldığı ve şehrin göbeğindeki çeşmenin başında yıkandığı için akıl hastanesine yatırıldı. Açıklığın, çıplaklığın kamu düzenini ve toplumun ahlakını bozacağı, kötü örnek teşkil edeceği düşünüldüğü anda açıklık da kapatılır, açık olan da –hastaneye- kapatılır. Çıplak heykellerin edep yerlerinin kapatılmasında da aynı motivasyon vardır.

4.2.7. Çalışma-Çalıştırma

Çalışmak bedeni eğitir, bedene bir form verir ve -genellikle- para kazandırır. Alan çalışması boyunca esnafı ilişkisini gözlemlediğim delilerin bir kısmı her gün düzenli olarak tezgah açıyor, bir kısmı seyyar arabasıyla ufak tefek bir şeyler satıyor, bir kısmı dileniyordu. Yaptıkları işler çoğu zaman bireysel olarak

yapabilecekleri, başlarında bir buyuranın olmadığı, istedikleri zaman ara verebilecekleri, işi bırakıp gidebilecekleri işlerdi. Bu deliler, çalışma zamanını başlarına buyruk bir şekilde ayarlıyor, bölüyor ve esnetiyorlardı: Tezgahında ayakkabı boyamakta olan Polat aniden fırlayıp sokağın ortasında “Polat Dansı” yapmaya, havada uçan tekmeler atmaya, ya da çöpleri karıştırmaya başlıyordu. Bir başka gün kendisine buz atan balıkçıların “sulu” şakalarına hedef olunca tezgahı bırakıp elindeki bıçakla kabadayı gibi üstlerine yürüyerek –şakayla- karşılık veriyordu. Böylece şekilde ve usulde paralellik bir nebze de olsa yakalanmış oluyordu. Sokakta düğün yapan O, org otomatik modda çalmaya devam ederken yoldan geçenlerle muhabbet ediyor, sağa sola laf yetiştiriyor, bir taraftan da kartvizitini dağıtıyordu. Yine, dilenen birçok deli için temel motivasyon kaynağı daha fazla para toplamak olmadığından, deliler dilenirken ilgileri daha “eğlenceli” başka bir şeye kayabiliyor, genelde müzik sesinin geldiği yere gidip oynuyor, kalabalığın içinde kendilerini belli ediyor ve bir biçimde performansın ilgi odağı haline geliyorlardı. Öte yandan, grup çalışması gerektiren işlerde, örneğin düğünlerde orkestranın bir üyesi olarak davul ya da tef çalan deliller de vardı, T bunlardan biriydi. Grup çalışması gerektiren işler olmakla birlikte, bu işlerin esas ayırt edici olan özelliği hata kaldıran ve hizmet sağladığı kitleyi eğlence odaklı olarak bir araya getiren işler olmasıydı. İnsanların eğlenmek için buldukları bir yerde unutulmuş şarkı sözleri, yanlış çalınan bir nota ya da bir şarkının defalarca çalınması kimsenin mutluluğuna engel olmuyordu. Daha da ötesi, düğün ahalisi performansta yaşanan bu aksaklıkları yaratıcılık olarak değerlendirip takdir edebiliyordu. Diğer taraftan T kendini tam olarak orkestranın daimi bir üyesi olarak da hissetmiyordu, herhangi bir sorumluluk da hissetmiyordu, bu yüzden canı istemezse o gün düğüne gitmeyebiliyordu. Zaman zaman bu kararını son dakikada

açıklayabiliyor ve aksaklığa sebep oluyordu. Burada anlatılan örnekler üzerinden delilerin, yapılan işte kopmalara/kırılmalığa sebep olan bu eylemlerine “işten kaytarma” demek biraz zor görünüyordu. Çünkü başlarında bir patronları olmadığı gibi, yaptıkları işi zorunlu olarak da yapmıyorlardı. Diğer taraftan, yaptıkları işin esiri olmuyorlardı. Delilerin mesai kavramları vardı, ama mesai aralarının ne zaman başlayacağını ve ne kadar süreceğini tamamen kendi düzenlerine göre belirliyor, zamanı esnetiyor, hatta çoğu zaman ara vermek yerine mesai veriyorlardı. Bir diğer deyişle, “tam zamanlı iş” kavramını biraz eğip büküyorlardı.

Bu yönüyle delinin yaptığı ya da yapar görüldüğü “iş”, dışarıdan daha çok bir meşguliyet, bir oyalanma hali ve bir hobi gibi görünüyordu. Bununla beraber, bu görme biçimi bu işi delinin gerçekte nasıl anlamlandığı sorusunu cevapsız bırakır. Zira bu işin deli nezdinde aynı kavramlara tekabül edip etmediğinden emin olmak mümkün değildir. Belki de deli işini fazlasıyla ciddiye alıyordu, işini gayet “iyi” yaptığını düşünüyordu. Dolayısıyla yaptığı işin deli açısından taşıdığı önemi ya da bir önem taşıyıp taşımadığı hakkında bir hükme varmak tek taraflı bir yargıyı içerir.

Bu türden işler yapan, bir işin ucundan tutan deliler esnafın gözünde olumlu bir imaja sahipti. Esnaf onları çalışkan ve sebatkar buluyordu. Ekmek parası kazandıklarını söylüyordu. Bu yönüyle onları hem takdir ediyor, hem de kendine yakın buluyordu. Bununla beraber esnafın ilişki kurduğu boş boş gezen, hiçbir işle ilgisi olmayan deliler de vardı. Bu delilerin bir kısmı ailesiyle yaşıyor, bir kısmı devletten engelli aylığı alıyor, bir kısmı varlıklı bir aileden geldiği için paraya ihtiyaç duymuyor, sokakta yaşayan bir kısım deli esnafın yardımlarıyla yaşamını sürdürüyor, bir kısmı da çöpten -denk gelirse- hurda topluyor ve satıyordu. Esnaf “iş yapan” delilerin çalışkanlığını takdir ediyor, ama iş yapmayanları da asalak gibi görmüyordu. İşin aslı

bir işin ucundan tutan deliler de genellikle geçimlerini sağlamaya yetecek kadar para kazanamıyordu, zira yaptıkları işler niteliği gereği düşük getirili ya da düzenli bir getirisi olmayan işlerdi.

Bu deliler, ekonomik sistemin işlemesi ve kendini yeniden üretmesi için aradığı “normal”, “sağlıklı” ve “üretken” bireyler tanımına uymuyor, dolayısıyla “çalışmaya uygun olmayan” kişiler olarak çalışma hayatının dışında kalıyorlardı, bu yönüyle “marjinal”lerdi (Foucault; 2011:77). Çalışmak isteyip istememeleri bir yana, işsiz olmalarının temel sebebi de büyük ölçüde işverenlerin gözünde iş bulmak için aranan kriterleri taşımaktan uzak oluşlarıydı. Öte yandan, delilerin “çalışmaya uygun olmayan” kişiler olarak algılanışının tarihsel olarak da bir temeli vardı ve bu konu ekonomik sistemin işleyiş yasaları, ihtiyaçları ve değişen toplumsal beklentiler ile yakından ilişkiliydi. Foucault (2011:79-83) Büyük Kapatılma’da, 17. yüzyıldan itibaren sanayi toplumunun oluşmasıyla “daha önce orada burada dolanmalarına izin verilmiş olan” delilere karşı gösterilen hoşgörünün azaldığını, bu tarihsel gelişmeyle birlikte “çalışamayacak durumda” olduğu düşünülen delilerin kurumlara -akıl hastanesi- kapatıldığından bahseder. Diğer taraftan, söz konusu kurumlara kapatılan sadece deliler değildir, zira işsizler, sakatlar, yaşlılar, fahişeler ve aylakların da “çalışamayacak durumda” olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber, 19. yy’dan itibaren sanayileşme hızının ve işgücü talebinin artması ile birlikte, daha önce delilerle beraber kapatılan diğer gruplar “yedek işgücü ordusu” olarak salıverilmiş, deliler ise kurumlarda bırakılmıştır. Bu bağlamda deliler, tarihsel olarak işgücü talebinin karşılanmasında yedek işgücü olarak bile algılanmamıştır. Kuşkusuz, delilerin çalışma hayatındaki rollerine yönelik bu algılama modern sanayi toplumunun akıl ve rasyonaliteye dayanan işleyiş temelleri ve karakteri ile uyumluluk içindedir.

Gündelik hayatta alan çalışması boyunca esnafla ilişkisini gözlemlediğim deliler bir iş akdi çerçevesinde bir işverene bağlı olarak çalışmasalar da esnaf bu delileri bazen kendi işlerine yardım etmesi için seferber ediyor, bazen eline dağıtması için reklam broşürü, bazen yatırması için fatura tutuşturuyordu. Esnaf, delinin bu işi yapmakla ya da bir işin ucundan tutmuş olmakla mutlu olduğunu düşünüyordu. Deliye iş vasıtasıyla bir sorumluluk veriliyor, deli de bu sorumluluğu görevi addediyor ve yerine getiriyordu. İş görmenin karşılığında genellikle deliye biraz para veriliyor ya da yiyecek bir şeyler ısmarlanıyordu. Dolayısıyla alışıldık anlamı ile üretim ilişkileri ve çalışma hayatının dışında kalsalar da bazı deliler fiilen çalışıyor ve emek harcıyordu. Kimi zaman esnaf delinin üç beş kuruş da olsa para kazanması için deliye küçük bir ekmek teknesi kazandırıyor. Bunun için bazen deliye küçük bir boya tezgahı ayarlıyor, bazen satsın diye arabasına CD koyuyor, bazen dükkanın önünde “düğün” yapmasına müsaade ediyordu. Bazen de deli kendiliğinden yapılan işe yardım etmek istediğinde delinin yardım talebi geri çevrilmiyordu. Beden yapılan işin ağırlığına, sürekliliğine, temposuna göre eğilip bükülüyor, usul usul bir kimlik kazanıyordu:

“5 bardak çay parasına bütün gün parkta çay sattırıyorlar.”

“Bir tane ağır iş yaptıramazsın, yapamam diyor.”

“10 lira ver yerleri bile süpürür.”

“Her sabah erkenden dükkanın önünü süpürür. Başkası süpürürse ona kızar, ‘O benim işim, süpürgeci benim, ben süpüreceğim.’ der.”

“Sabah 7 akşam 7 burada. Ayakkabı boyar. Herkes gibi ekmek parası kazanır.”

“El arabasında çakmak, ip, tespih falan satar, ben de oyun havaları CD’leri koyarım arabasına satsın diye...”

“Çok çalışkan bir çocuk, sabah erkenden poğaçaya satar, öğlen esnafın faturalarını yatırır, bir de şimdiki gençlere bak, elinde bir telefon sabahtan akşama kadar şık şık şık...”

“Her an her yerde, birilerine hep yardım ediyor, bir bakarsın pazarcı olmuş, bir bakarsın dolmuşta yancılık yapıyor, kimse ondan yardım falan istemiyor aslında.”

“Her gün gazeteleri ayırmaya yardım eder.”

“Çocuk zaten bütün gün boşta geziyor, hem etrafa sarmasın biraz oyalansın diye, hem ona da meşgale olmuş oluyor, bizim dükkanın broşürlerini dağıttırıyoruz, çok mutlu oluyor böyle gezmeli işleri verince, iş bitince geliyor dükkana ağzı kulaklarında “Hepsini dağıttım!” diye.”

“Kimi esnaf bütün gün çocuğu eşek gibi çalıştırır, bir de üstüne ne para verir, ne bir şey, bir de üstüne mutfaktaki bulaşıkları yıkattırır.”

4.2.8. Performans: Dans- Taklit- Spor

Alan çalışması boyunca gözlemlediğim esnafın deli ilişkisinde, deli kalabalığın içindeyken hünelerini sergiliyor ve bu davranışı hemen her defasında seyirci buluyordu. Öte yandan davranış tekrarlanıyor, tekrarlanması için deli teşvik ediliyor ve bu yolla davranış ritüelleştiriliyordu. Gündelik hayatın akışı içinde bedenini aracı kılınmasıyla gerçekleştirilen temsiller -dans, taklit, ya da spor- genellikle esnafın

deliye gülerek tepki vermesine yol açıyordu. Bu bağlamda esnafın söz konusu performansı anlamlandırması, delinin bedeninin aracılığıyla, bedenin yapıp etme biçimleri ile mümkün oluyordu. Öte yandan esnaf, bedenin performans konusu hareketlerini bağlamdan bağımsız değerlendirmiyordu. Anlam bağlamdan doğuyordu. Delinin kendi bedeni ile kurduğu ilişki, performans çerçevesinde kamusalılık kazanıyor, görünür hale geliyor, bir anlam üretiyor, bu yönüyle inşa edici, kurucu bir boyut kazanıyordu. Deli beden dilini kullanarak bilgi üretiyor, anlamı inşa ediyor, anlamın taşınmasına ve yayılmasına aracılık ediyor, temsilin tekrarlanmasıyla anlamı yeniden üretiyordu.

“Elinde bıçakla spor yapıyor. Müzik açıyor, oynuyor.”

“Çok sigara içiyor, süsleniyor, ben süslendim siz niye süslenmiyorsunuz diyor, kaldırımında spor yapıyor, bir ileri bir geri koşuyor, çöpleri karıştırıyor.”

“Ş sokakta spor yapmıyor “aç be yav o, aç o, ne yiyor o, nasıl spor yapsın”...”

Esnafın bu ifadesinde ihtiyaçların hiyerarşik bir sıralama içinde yapılandığına dair vurgusuyla gizliden gizliye Maslow (1954: 236) etkisi hakimdir. Maslow, ihtiyaçları karşılanmasındaki öncelik ve önem bakımından kendi içinde bir sıralamaya tabi tutar ve birbirinden farklılaştırır. İhtiyaçların bir piramit biçiminde önem “derecesine” göre “sınıflandırılması” ve bir “aşama” içinde karşılandığına dair önermesi ile teori pozitivist bir temele oturur. Burada da esnaf öncelikle fizyolojik ihtiyacın karşılanması gerektiğini, sporun temel bir ihtiyaç olmadığını ima eder. Esnafın düşüncesine göre, spor yapmak/yapabilmek için gerekli koşul öncelikle kişinin karnının doymasıdır, çünkü spor yapabilmek için enerji gerekir. Bununla

birlikte spor yapmanın fizyolojik ihtiyaç değilse ne tür bir ihtiyaç olduğu da tartışma götürür. Bu teoriye göre fizyolojik ihtiyaçlar dışındaki diğer ihtiyaçlar güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar, benlik ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Spor yapmak bu ihtiyaç kategorileri içinde olsa olsa “kendini gerçekleştirme ihtiyacı” içinde düşünülebilir. Ne var ki, bu teori bağlamında spor yapmayı “kendini gerçekleştirme ihtiyacı” içinde değerlendirmek de, kişinin yetenekli olduğunu düşündüğü bir alanda kendini ispat etmesi anlamına gelecektir. Oysa F’nin kendini sporda -atletizm dalında- ispat etmeye çalıştığını –en azından diğer esnafın anlamlandırmasından yola çıkarak- düşünmek pek olası değildir. Zira F esnafın gözünde kendini ispat etmeye çalışmaz, alkış, tezahürat beklemez, sadece her gün alıştığı bir döngüyü tekrarlar ve bu döngüye dahil olan bedensel hareketlere görünürlük kazandırır. Öte yandan F’nin spor yapması/yapmamasını önemli kılan ve fenomenolojik hale getiren, delinin bedensel hareketine yüklenen anlamın esnafa göre değişmesi ve beden dilinin farklı bir biçimde anlamlandırılmasıdır.

“Müziği gördü mü kapı gıcirtısından oynar.”

Beden kimi zaman bir örneğin, aynılığın, otoritenin ve disiplinin simgesi olan giysilerin içinde yeni bir kimlik kazanıyordu:

“Polis taklidi yapıyor, polisleri çok seviyor, üniforma istedi, valilik ona üniforma verdi.”

Beden bazen eril iktidarın simgesi gücün ve kuvvetin cümle aleme ispatı için elverişli bir vasıta olarak işlev görüyordu:

“Güreştiği insanlar oluyor, çok da güçlü.”

Beden, kimi zaman siyasi ideolojilerin bir sembolü haline geliyor, politik bir anlam üretiyordu:

“Herhangi bir konser, etkinlik olduğu zaman orada biter, oynar eğlenir, Rabia işareti yapar.”

Bedenin komik bir seyir malzemesi haline dönüşmesi –her zaman-bağlamdan bağımsız değildir: İnternette izlediğim bir videoda yeni açılan bir işyeri, açılış törenine Mehteran takımını çağırmıştı. İnsanlar önü çelenklerle dolu ve balonlarla süslenmiş yeni açılan mağazanın önünde toplanmıştı. Az ötede yere bir koyun yatırılmıştı, yanı başındaki bir adam da onu kesmeye çalışıyordu. Mehter tam kadro çalmaya başlamıştı, pos, kara bıyıklı, iri kıyım mehter ekibi geleneksel giysileri içinde; kılıcını kalkanını kuşanmış, miğferini takmış, yeniçeri çizmelerini ayağına geçirmiş aralıksız davul, zil, zurna, kös çalıyordu, etraf mehteranın davudi ve tok “Ceddin deden, neslin baban” nidasıyla inliyordu. Derken birdenbire görüntüye biri girdi. Mehterin karşısında göbek atmaya başladı, müziğin temposuna ve ruhuna hiç uymayan, “komik”, tuhaf hareketler yapıyor, bir taraftan da mehteranın yanına yaklaşarak yanaklarından makas alıyor, onlardan sigara istiyordu. Bu arada müzik devam ederken ani bir hareketle asker selamı verip duruşunu hiç bozmadan bir süre öyle kaldı. Herkes gülmeye başladı, mehteran takımındakiler de bıyık altından güldüler. Delinin beden diline verilen bir tepki ve anlamlandırma biçimi olarak gülme davranışı, delinin beden dili kodlarının çözümlenmesinde bağlamla yakından ilişkilidir: Bağlamla uyumsuz olan birçok şey gibi beden dili de gülmeyi tetikleyebilir, komiği üretebilir.

4.2.9. Alışkanlığa ve tekrara bağlı bedensel hareketler

Alanda esnafla ilişkisini gözlemlediğim deli gün içinde belirli hareketleri tekrarlıyor ve bir döngüye bağlı kalıyordu. Yürüme, gezme, dolaşma, yürüyüp gezerken beraberinde bir şey taşıma en sık rastladığım tekrara bağlı bedensel hareketlerdi. Kimisi belirli bir hedefe yönelmişçesine hızlı hızlı, bir yere yetişmek ister gibi yürüyordu, kimisi bir taraftan yürüyüp bir taraftan çöpleri karıştırıyordu, kimisi insanların yüzlerine baka baka, sağı solu seyrederek yavaş yavaş yürüyordu. Gözlem alanım içindeki deli bir münzevi değildi. Deliler bazen yaşadıkları can sıkıcı bir olay (birileri tarafından dayak yemek, korkutulmak, ürkütülmek, sindirilmek) yahut hastalık gibi geçici sebepler yüzünden bir süreliğine eve kapanabiliyor, bazı deliler de esnafa küstükleri için geçici olarak gündelik düzenlerini askıya alabiliyor ve bu süre içinde ortalıkta görünmüyorlardı. Ancak, bu geçici kapanmalar/uzaklaşmalar bir inziva olarak nitelenemezdi. Her şeyden önce delilerin gündelik alışkanlıkları ve bir düzenleri vardı, bu döngüyü yerine getirebilmeleri için de dışarı çıkmaları gerekiyordu. Bu yönüyle delinin kendi kurduğu düzene uyumu gündelik hayatta bedensel davranışları üzerinden sağlanıyordu. Diğer taraftan deliler, kimseyle konuşmasalar bile genellikle yürümeyi, dolaşmayı, bakmayı ve seyretmeyi seviyorlardı. Kuşkusuz, “bir yerlerde” inzivaya çekilmiş/münzevi hayatı yaşayan deliler de vardır, ancak bu deliler kapsamını esnafla ilişki kuran delilerle sınırladığımız araştırmanın ve gözlem alanımızın dışında kalmaktadır.

İ yürürken beraberinde hayvanlarıyla beraber yürüyordu, küçük köpekleri ve civcivleri el arabasına koyup sandık gibi yürütüyordu, büyük köpekler onu takip ediyor, peşinden geliyordu, Ali'nin şehri birkaç kez turladığı söyleniyordu, elinden

eski püskü pazar çantasını, sırtından çuvalını hiç eksik etmiyordu, çantasını ve çuvalını beraberinde taşıyordu. K her sabah evden çıkıyor, yürürken açık dükkanların esnafıyla tek tek selamlaşıyordu. Yani, her gün tekrarlanan bedensel hareketlerin delinin düzenini inşa etmesi bakımından kurucu bir anlamı vardı. Öte yandan delinin yürümesi, her zaman geçtiği yerlerden geçmeye devam etmesi esnafta “her şeyin yolunda” olduğuna dair bir izlenim oluşturuyordu; her şey tanıdık ve alışıldık düzeni içinde akmaya devam ediyordu. ancak delinin düzeninin sekteye uğraması delinin başına kötü bir şey gelmiş olma ihtimalini akla getiriyordu. Çünkü esnaf deli hakkında o güne kadar oluşan mevcut kanaatiyle delinin valizini toplayıp biraz kafa dinlemek ya da tebdil-i mekan için bir yerlere kaçamak yaptığı değil, öldüğü ihtimalini aklına getiriyordu. Bu bağlamda delinin düzeni esnafın da düzeninin bir parçasını oluşturuyordu.

“Sekiz on tane köpeği var, tavukları var, bildircini var, yürüyemeyen küçük köpekleri, civcivleri el arabasıyla sandık gibi yürütür, köpekler civcivlere zarar vermez.”

“Sırtında çuvalı var, ekmek küflense bile taşır onu.”

“Ağır bir çuval taşıyor, yirmi otuz kilo var, incecik geziyor, her yeri kas, hiç yağ yok.”

“Sırtında çuval var, 100 kilodan aşağı değil, ekmek, karton, çekiç taşır, Manisa’da üç beş kere tur atıyor.”

“Giysi almaz, takım elbise versen kendi kafasına göre kesiyor, olduğu gibi giymiyor, yırtık pırtık dolaşiyor.”

“Her yerde yemek yemez, çay içmez, her yere girmez, belirli yerlere gider, senelerdir gittiği yerlere gider, her zaman gezer.”

“Sirtında bir çuval, akşama kadar gezdirir o çuvalı, sigara kartonlarını, ekmekleri toplar onları gezdirir, çakısı var, ucunu keser.”

“El ilanı ver dağıtır, Manisa'nın her yerini dolaşır.”

“Bütün gün geziyor, dolanıyor.”, “Her yere yürüyerek gider.”

“İki dakika içinde şehrin bir ucundan diğerine gidiyor, insanlar yemin ediyor aynı anda iki yerde görüldüğüne.”

“Namaz kılmak için camiden camiye koşar.”

4.2.10. Taşkınlık –Bedensel Gerilim

Kimi zaman deli davranışlarının “aşırılığıyla” esnafla arasında var olan ilişki kategorisinin dışına çıkıyordu, ki bu delinin alışıldık düzeninin dışına çıkması anlamına geliyordu. Gündelik hayatın akışı içinde sakinliğiyle tanınan bir deli, sinirlendiğinde/sinirlendirildiğinde “bambaşka bir insan” oluyor ve bazen “tanınmaz” hale geliyordu. Ancak esnaf delinin bu hallerine de alıştı, zaman içinde “kriz” anlarında deliyi nasıl kontrol altında tutabileceğinin bilgisine de sahip olduğundan paniğe kapılmıyor, korkmuyor, kaçmıyor, hatta zaman zaman esnaf aksiyon görmek istediğinde delinin damarına kendi bastığından deliyi genellikle baskılamıyordu. Deli kızdırılıp sinirlendirildiğinde, tahmin edileceği üzere sakin sakin oturmuyor, “normal”in dışına çıkıyor, taşıyor, yani taşkınlık yapıyordu. Yumruk atıyor, donunu indirip işiyor, tepiniyor, bağırıp çağırıyor, saldırganlaşıyor, kendini duvardan duvara

atıyor, gürleşiyor, ya da çevresindekilere kaba kuvvet uyguluyordu. İşin ilginç tarafı, bu resmin büyük ölçüde esnafın kafasındaki “ideal” deli tanımı ile örtüşmesiydi. Bu “ideal deli” tanımı, “elinde bir taşla serseri mayın gibi gezen”, saldırgan, “insanlara, çevreye, mala zarar veren”, “ağzından salyalar akan”, bağıırıp çağırın, “durdan kalktan anlamayan”, söz dinlemeyen bir yaratık imgesi ile örtüşüyordu. Halbuki esnaf gündelik hayatta ilişki kurduğu delilere “deli” demiyor, zira bu kişilerin “zararsız” olduğunu düşünüyor ve onları ideal deli tipine uyduramadığı için tanımlamakta zorluk çekiyordu. Ama çoğu zaman esnafla ilişkisini gözlemlediğim deliler esnafın fişeklemesiyle suni bir biçimde sinirlendiriliyor ve zorlamayla, sıradan hallerinin dışına, taşkınlık yapmaya itiliyordu. Yani esnaf karşısında arada bir de olsa “gerçek” ve “ideal” bir deli görmek istiyordu. Delinin esnafın istediğı zamanlarda ve kontrollü bir şekilde “delirmesi” esnafı eğlendiriyordu. Çünkü esnaf bunu oyunun bir parçası olarak görüyordu. Öte yandan bu bedensel gerilim esnafı kaygılandırmıyordu. Çünkü kontrolün kendisinde olduğunu ve durumun geçici bir buhran anı olduğunu düşünüyor, delinin kontrol edilebilir sınırlar içinde kalacağına inanıyordu. Bu bilgi esnafın deneyimiyle sabitti ve esnaf bu bilgiye delinin bilinmez oluşundan daha fazla güveniyordu.

“Gını’yi kızdırınca küfreder, yumruk atar, bir anda vurur, donunu indirir, sinirlenince çıkartır işer.”

“Kızdığı zaman zapt edemiyoruz.”

“İlaç almadığı zaman tanıdığı insanlara karşı yakın davranmaya çalışır/sataşır, inatlaşırsan kaldırır bizim masayı havuza atar.”

“İranlı hoca benim dükkandayken bu insanın içinde şeytan var, ona okunması dua edilmesi lazım dedi, hoca okumaya başlayınca bizimki kendini duvardan duvara atmaya başladı.”

“Bir gün ‘benim çantamı kurcalamasın, eşyalarım eksik olursa ne yapacağım o zaman?’ diye kendi yeğenine tokat atmış.”

4.2.11. Kötü muamele

Beden bazen kaçacak ve sığınacak bir yer bulamıyor, kötü muamelenin izlerini bıraktığı, üzerinden kötücül planların yapıldığı bir alan, bir pazarlık nesnesi haline geliyordu.

“Bazen birileri dövüyor.”

“Lokantaya gitmez, üç dört sene önce kovaladılar.”

“Birisi onu tartaklamış.”

“Çok dayak yemiş, çok dövmüşler.”

“Üstüne üstüne bisiklet sürdü bir gün biri onu köşeye sıkıştırayım diye, bizimki de korktu, aradan birkaç gün geçince bizimki de bunu yayan giderken görmüş, bir tane patlatmış.”

İnternet videolarından tanıdığım Malatyalı Mercedes Kadir’le ilgili olarak, Malatyalı dostlarımdan da teyit ettiğim bilgiye göre, Kadir bir ara uzunca bir süre ortalarda görünmemiş. Şehirde Kadir’in organ mafyası tarafından kaçırıldığına yönelik bir söylenti yayılmış, herkes çok üzülmüş. Neyse ki daha sonra bu haberin

doğru olmadığı anlaşılmış. Yine, alan gözlemlerim sırasında gözlemlediğim kadın deli sayısı erkek deli sayısına kıyasla çok düşüktü. Bu olgunun bir tesadüf olmadığını düşünmekle birlikte, bu konuda somut bir gözlem ya da tespit yapma imkanı bulamadığımı, bu konunun alan çalışması boyunca karanlık bir alan olarak kaldığını belirtmeliyim. Bu konu kuşkusuz hepimizi etkileyen genel toplumsal durumdan bağımsız olarak düşünülemez. Biz ne yaşıyorsak ve ne yaşama ihtimalimiz varsa, bu kişiler de bu ihtimallerin dışında tutulamaz. Öte yandan akıldan yoksun olduğu düşünölen kişilerin tecavüz, istismar gibi kötü muamelelere “normallere” kıyasla daha kolay maruz kalabileceğini düşünmek çok da akıldışı değildir. bu kişilerin kendini ifade edemeyeceği, hiç değilse gerçeği söylese bile kimsenin bir deliye değil, haysiyetsiz, tecavüzcü, ama normal birine inanacağı varsayılır.

4.2.12. Dokunma

Dokunma eylemi, insan ilişkilerinde tarafların birbiri hakkında ne düşündüğüne ve birbirini nasıl algıladığına dair anlamlı veriler üretir. Çevreyi algılamamız ve anlamlandırmamızda duysal bir rolü olmasının yanı sıra, çoğu zaman sevgiyi anlatmanın da bir aracıdır. Bazen merak duygumuzun kaçınılmaz sonucudur; merak edilen birinin eşyalarını kurcalayıp karıştırmak, her şeyden önce bu eşyalara dokunmayı gerektirir.

Alan gözlemlerim çerçevesinde, özellikle sokakta yaşayan, evsiz ve kimsesiz deliler için dokunma/dokunulma problematik bir alan teşkil ediyordu. Düzenli ve asgari standartları karşılayan bir yaşam alanından dahi yoksun olan bu kişilerin -genellikle- temel bakım ve temizlik konusunda “normal” bir görüntüye sahip

olmadıkları, bakımsız ve kirli göründükleri doğrudur. Bununla beraber, bazılarının gözünde bu deliler bakımsız ve pis olmakla birlikte, sokağın tozu, toprağı, kiri, pası, kavgası, dövüşü, ayıbı, küfrü, kargaşası, karanlığı, özetle sokakta kötü olan her ne varsa onu temsil ediyorlardı. Esnafın sokakta yaşayan delilerle kurduğu dokunma ilişkisi hakkında toptancı bir yaklaşımla genelleme yapılamayacağı kanaatindeyim. Zira konu büyük ölçüde ilişkisellik ile ilgilidir, her esnaf kendi bölgesindeki/ muhitindeki deliyle temel ilişki kategorileri üzerinden (koruma kollamayı, idare etme, birlikte eylem, vd.) daha yakın bir ilişki kuruyordu. Esnaf bu deliyi tanıyor, huylarını biliyordu. Yani dokunma eylemi ilişkiden bağımsız değildi, zaten verili olan bir ilişki kategorisinin içinde oluşuyordu. Dokunmak ya da dokunmamak kişinin deli olması ile doğrudan ilgili değildi. Deli, esnafın gözünde “zararlı” ya da saldırgan biri olarak anlaşılmadığından esnafın deliye dokunup dokunmaması hali “koru” kavramı ile açıklanamaz. Öte yandan, esnafın sokakta yaşayan, “kirli”, “pasaklı” “üstü başı dökülen” delilerle sarılıp kucaklaştığına şahit oldum. Dolayısıyla esnafın deliye dokunup dokunmaması durumu “tikinti, iğrenme” kavramları ile de açıklanamaz: Ali nerede kaldığı bilinmeyen, yırtık pırtık gezinen bir deliydi. Her gün uğradığı kürekçideki divanda yatıyor, dinleniyordu. Yine her gün uğradığı şekerleme dükkanında kahvesini sodasını içiyor, esnaf vitrinin ön tarafına geçerken Ali Abi’nin omuzlarından tutup yönünü hafifçe değiştiriyordu. Ali Abi, akıl hastanesine yatırıldığında esnaf topluca ziyaretine gitmiş, hep beraber elini öpmüşlerdi. Bir esnaf bu ziyaretten kendini biraz da ayrıcalıklı hissederek “Ali Abi bana elini verdi öpeyim diye” bahsetmişti.

Esnaf sokakta yaşayan bazı delilere dokunur, bazılarına ise dokunmaz. Bu durum, delinin temiz ya da pis, sokakta ya da bir evde yaşıyor oluşundan ziyade esnafla

deli arasında kurulan ilişkinin niteliğine bağılı olarak değişir. Temiz ve kendine ait evi olan bir deliyle esnafın sıkı bir ilişkisi yoksa esnafla deli arasında bırakın dokunma ilişkisini, asgari bir selamlaşma ilişkisi dahi olmayabilir. Deli sokakta yaşıyor diye, pis diye esnaf ondan uzak durmaz. Çok titiz bir esnaf, sadece pis ve kirli biriyle değil, düzgün ve temiz görünümlü biriyle de bedensel temas kurmayabilir. Dolayısıyla bu durum ilişkisellik içinde anlam ifade eder, yani esnafla deli arasındaki dokunma ilişkisi delisine göre değişir, esnafına göre değişir, yere göre değişir, zamana göre değişir. Öte yandan dokunmak için özel bir neden yoksa yani bayram değil seyran değilse, kişiler birbirlerine dokunma konusunda istekli davranmayabilir. Dokunmanın bir sebebi olması gerektiği düşüncesi de kuşkusuz dünyayı algılama biçimine dair genel kültürel anlamlandırmanın bir parçasıdır. Öte yandan esnafın deliye pis oluşundan dolayı dokunmak istemediğini, ama delinin sürekli böyle bir ihtiyaç içinde olduğunu varsayan bir bakış özcü bir bakıştır; böylesi bir ön kabul delinin kişiliğinden ve esnafla kurduğu özgül ilişkiden soyutlanarak sadece deli olmasına indirgenmesi anlamına gelir. Pekala deli de dokunmak, bedensel temas kurmak istemeyebilir.

Bununla beraber, dokunma deliler için -kuşkusuz sadece deliler için değil- özellikle esnaf dışındaki kesimlerle karşılaştıklarında sorun oluşturur. O sırada yoldan geçmekte olan bir anne, genellikle korumacı bir yaklaşımla bebek arabasına eğilmiş “pis”, “bakımsız” bir –adamın- delinin çocuğuna dokunma ihtimalini sıfıra indirmeye çalışır. Bu türden gerilimler her iki taraf için de sıkıntılı olabilir, deli de zaman zaman tepki gösterir, delinin sevgisini göstermesinin bir sınırı olduğu düşünülür, uzaktan sevmesinde, dokunmadan sevmesinde sakınca bulunmaz. Ama dokunmak, mahrem alanın ihlali sayılır ve deliye deli olduğu, pis olduğu, uzak durması, haddini bilmesi

gerektiği anlatılır/hatırlatılır. Belki de Ali'nin çeşmede yıkanmasının sebebi böyle bir dokunma krizidir, kim bilir?

“Çocukları çok seviyor, buradan sakız alıyor onlara sakız veriyor, çocukları seviyor, öpüyor, şapkalarını düzeltiyor, gidiyor.”

“Bazı anneler tepki gösteriyor, çocuklarını sevince.”

“Bebek arabası görse sevinir, bebeklerin yanaklarını sever, anneler korkar.”

Dokunmak bazen, aşka yelken açan tesadüfler zincirinin başlangıç halkasıdır. Bu cümlenin bir Yeşilçam filmi ruhunu yansıttığı gözden kaçmayacaktır. Oysa gündelik hayatta durum biraz farklıdır, bazı şeyler gerçekten de sadece filmlerde olur:

“K Abi güzel kadınlara omuz atar, yanlışlıkla olmuş gibi. Kadın da çantasıyla başına vurdu bir kere.”

Delinin eşyalarını kurcalamak, deliyi merak etme ve deli hakkında bilgi edinme dürtüsü ile ilgili olduğu kadar, kurcalanan eşya üzerinden dokunma davranışının zorunlu olarak gerçekleşmesini gerektirir:

“Sırt çantasını her akşam benim dükkana bırakır, sabah oldu mu alır, bir kere bile bakmadım o çantanın içinde ne var diye.”

Delinin hayatının, hakkında fantezi kurulmasını gerektirmeyecek kadar açık ve aleni olması, buna bağlı olarak delinin hayatının ilginç, karanlık ya da gizemli bulunmayışı, deliye duyulan güven, eşyaların dokunmaktan imtina edilecek kadar “kirli”, “pis”, “iğrenç” oluşu eşyalarına dokunulmasını etkileyebilir. Bununla birlikte burada esnaf delinin çantasının dükkanında kalmasına izin vermekte, eşyaya sahip

çıkılmaktadır. Esnafın çalışma alanı -dükkanı- ile kendi bedeni arasında bir alan ayırımına gittiği, yani esnafın delinin eşyası ile arasında bıraktığı bedensel mesafenin, çalışma alanı ile eşya arasında bıraktığı mesafeye göre daha geniş olduğu düşünülebilirse de, kanaatimce burada vurgulanan temel mesele esnafın deliyi idare ettiğini ve onun eşyalarına sahip çıktığını düşünmesidir. Esnafın deliye olan güveni, araştırmacı ruhun ve keşfedici damarın kaybına neden olmaktadır. Güven duymak merak etmeye, araştırmaya, sorgulamaya, teftiş etmeye lüzum bırakmamaktadır.

Kosinski'nin *Bir Yerde*'sinde de C.G.'ye aşık olan E.E., aşık olduğu adamın geçmişi hakkında bilgi edinmek için onun eşyalarını karıştırıyordu. Geçmişte kim ve ne olduğunu eşyaları üzerinden -eşyalara dokunarak- anlamaya çalışıyordu.

E.E., "Chance uyurken bütün eşyalarını teker teker incelemiş, ama ne en ufak bir belge, ne çek karnesi, ne para ne de kredi kartı bulabilmişti; eski bir tiyatro bileti bile bulamamıştı.", "en iyi kumaştan yapılmış giysileri terzide diktirilmişti. İncecik ipekliden gömlekleri de yumuşacık deriden pabuçları gibi elde yapılmıştı. Biçimi ve kilitleriyle pek modası geçmiş olan bavulu, yeniceydi." (Kosinski, 2012:63)

O halde geçmiş, -başkalarının gözünde- biraz da sahip olduğumuz eşyalar üzerinden kurulur; eşyalar ait olduğu kişiyi bir sınıfa, gruba, aileye, bir başka kadına ya da erkeğe, bir statüye, mesleğe, bir dine, ideolojiye, tercih ve beğenilere bağlar. C.G.'nin eşyalarını karıştırırken E.E.'nin aramakla bulacağını düşündüğü ya da bulmayı ümit ettiği eşyalar, aslında bizzat kendisinin sahip olduğu, rahat ve şatafatlı hayatı temsil eden eşyalardı. Sahip olduğumuz, önem verdiğimiz ya da önemsemediğimiz eşyalar, başkalarının ait olduğunu düşündüğümüz hayatın da sınırlarını çiziyor, başkalarının hayatını kendi hayatımızın kadrajı içinde görmemize yol açıyordu. E.E.'nin, C.G.'nin yani bilinmeyenin geçmişini kendi eşyaları –bilinen-

üzerinden doldurmaya ve anlamlandırmaya çalışması, C.G.'nin hayatının natürmort bir resmin uzamda dondurulmuş sabitliğinde algılanmasına yol açıyordu. Görme biçimindeki bu katılığı yaratan; eşyaların kullanım değerlerinin ötesinde simgesel bir anlamı olması, hayatımızı kuran, geçmişimizdeki boşlukları dolduran, kim ve ne olduğumuza dair anlam üreten bir gösterge olmasıydı. Eşyalar anlam yüklü doğasıyla sadece sahibinin gözünde değil, diğerlerinin nazarında da bir anlam yüklenir. Ancak aynı eşyaya iki tarafın yüklediği anlam birbirinden farklı olabilir.

4.2.13. Bedensel Engel

Esnaf delinin doğuştan deli olduğuna dış görünüşünden yola çıkarak kanaat getiriyordu. Bu anlamda normal insanlardan farklı olduğu görüntüsünden anlaşılan down sendromlu kişiler “doğuştan deli” kabul ediliyordu. Esnafa göre bu türden deliliğin sebepleri ya “Rabbimizden gelir” ya da “Allah onları da öyle yaratır”. Bu düşünceye göre, doğuştan deli olduğu düşünülen kişilerin durumu doğrudan “kader” kavramıyla açıklanır. Delinin ailesinde başka deliler de bulunuyorsa, bu durum “onun kardeşleri de deli zaten” ya da “annesini de deli” şeklinde açıklanıyordu. Her ne kadar kişinin deliliği açıklanırken kurulan cümlede kişinin kan hısımları –ana, baba, kardeş- anılsa da, bu aile bireylerinin genetikle bir bağı kurulmuyordu. Yani, bedensel olarak “normal” görünen bir delinin deliliği genetik faktörlerle ya da beynin bir fonksiyon bozukluğuyla açıklanmıyordu. Onun yerine delinin doğuştan değil, “sonradan böyle” olduğu, deliliğin hayatın ileriki bir aşamasında ortaya çıktığı düşünülüyordu. Dolayısıyla sonradan deli olduğu düşünülen kişilerde kader inancı baskın değildir. Onun yerine delilik kötü geçmiş bir hayat ya da atlatılmayan bir

travmaya bağlanarak açıklanmaya çalışılır. Öte yandan, bazen delinin zihinsel engeli olmadığı halde sırf bedensel engelli olduğu için deli diye anıldığına şahit oluyordum. Örneğin esnaf genelde ahrazların deli olduğunu düşünüyordu. Yani bedensel engel zihinsel engelli olarak algılanmaya da bir kapı açıyordu.

Hem bedensel hem de zihinsel engelli olan kişilere, zihinlerinden dolayı değil, bedenlerinden dolayı “özürlü” deniyordu. Akıl hastalığı ya da noksanlığı esnafın gözünde gerçek anlamda bir özür sayılmıyordu. Esnaf söylem düzeyinde bunu ne kendi için, ne de deli için bir bariyer olarak görmüyordu. Esnaf “engel” sözcüğünü sevmiyordu, onu yerine “özürlü”yü tercih ediyordu. Bu anlamda “özür”, akıl gibi soyut, tanımlanamayan, afaki bir varlığın “defo”larını değil, beden gibi somut, görünen ve okunabilir bir metnin kusurlarını gösteriyordu.

“Esnaf ‘şişko mişko’ diye kızdırıyor.”

“Bir ayağı ters basıyor, yüz felci, dışarıda tuvaletini yapıyor.”

“Dilsiz, kel...”

“Down sendromlu, özürlü, buraya çok gelir, gömlekleri deniyor, kontrol ediyor.”

“Biz ona özürlü gibi davranmıyoruz.”

“Efsanedir, neşelidir, güler, yeri gelir ağlama numarası yapar, normal insandan farkı yok, şenlendiriyor bizi, şarkı söyleye söyleye girer mağazaya.”

“Sağır ve dilsiz, ben ona hep işaretle anlatırım.”

“Bir deli var, gerçek adını bilmiyoruz, sağır ve dilsiz, konuşamadığı için her şeye “em em em” dediği için adını “Emiti” koyduk.”

“Sağır dilsiz...Ses olmasa bile ses kabinini elimle işaret ederim, 1 dakika içinde roman havası, harmandalı, halay aklına gelen bütün oyun türlerini oynar.”

4.2.14. Bedenler Arası Mesafenin Ayarlanması: Proxemics

“Akıllı” deli ilişkisi, bedeni merkezde tutan ve bu ilişkiyi beden dolayımıyla görünür hale getiren bir yaklaşımla da okunabilir. Bu bağlamda gündelik hayatta kurulan ilişkilerin, kişinin bedeni üzerinden anlamlandırılmasına yönelik olarak Edward T. Hall’un (1963; 1003-1024) “proxemics” kavramının, esnafla deli arasında beden aracılığıyla kurulan ilişkinin tartışılmasında elverişli bir kavramsal araç olduğu değerlendirilmektedir. Proxemics, insanın bilincinde olmaksızın mikro uzamı nasıl inşa ettiği hususunda; kişinin gündelik ilişkilerin yürütülmesinde diğer kişiler ya da nesnelere arasındaki mesafeyi belirleme ve bu uzaklığın anlamını yorumlama üzerine geliştirilmiş bir kavramdır. Buna göre kişinin diğer kişi ve nesnelere olan mesafesinin yanında, yaşam alanlarının (evlerin, binaların) düzenlenmesi ve kentin uzamsal yerleşiminin de kişinin proksemik davranışında anlamlı bir veri kaynağı olduğu varsayılır. Hall’e göre proksemik örüntü, büyük ölçüde bilinçdışı farkındalıkla gelişir. Farklı kültürlerden kişiler aynı/benzer mesafeye aynı anlamı atfetmezler; aynı uzaklık mesafesi biri için “yakın”, diğeri için “uzak” anlamına gelebilir. Kişinin diğerleriyle mesafesini belirlemek ve anlamlandırmak üzere geliştirilen bu kavram bağlamında, proksemik davranış birbirinden farklı faktörlerin farklı ölçeklerde bir kombinasyonu olarak gelişir. Bu faktörler organizmanın fizyolojisine dayanan biyo-temelli sistemler olup her bir faktör, kendi içinde gözlemlenebilen, kaydedilebilen ve analiz edilebilen örtük bir davranış sistemini içerir. Buna göre proksemik davranış;

duruş (posture) ve cinsiyet, bedenlerin birbirleriyle olan konumu (SFP eksen), kinestetik faktörler (potansiyel dokunma alanı -vurma, tutma, okşama vb.-), dokunma kodları, retinal (göz teması türleri) kombinasyonlar, termal (ısı) kodlar, koku kodları, ses düzeyi ölçeği şeklinde özetlenebilecek 8 faktörün bir fonksiyonu olarak ortaya çıkar. Burada anılan faktörlerin tümü, davranışı etkileme anlamında eşit ağırlıkta değildir ya da her faktör her zaman etkili değildir. Öte yandan proksemik iletişim bağlamdan bağımsız bir anlam taşımayacağından, kendi bağlamı içinde yorumlanmalıdır. Proksemik davranış ikonik olarak deneyimlenir; bu davranışın yorumlanması etkileşime konu olan bedenlerin birbirleriyle olan konumlarının -beden dilinin- anlamlandırılmasına dayanır. Bir diğer deyişle, kişinin birine aslında çok yakın ya da uzak olduğunu sözle ifade etmesi, proksemik davranışın yorumlanması açısından bir anlam ifade etmez.

Hall'e göre kişiler arasındaki mesafe büyük ölçüde kültürel olarak belirlenir. İnsanın uzam algısı, her biri kültür tarafından biçimlendirilen ve kalıba dökülen görsel, işitsel, kinestetik (dokunma ile ilgili), olfaktif (koku ile ilgili) ve termal nitelikli birçok algısal verinin/bilginin bir sentezidir (Hall; 1966:181). Proksemik davranışı, yani iki kişi arasındaki mesafeyi sosyal konum, yaş, statü ve etkileşim içindeki iki tarafın cinsiyeti gibi değişkenler etkiler. Buna göre örneğin yabancılarla kurulan ilişkilerde, tehdit algılanan kişilerde/hayvanlarda proksemik mesafe bilinçdışı bir şekilde artırılır. Benzer biçimde, kişi -bağlama bağlı olarak- konum, yaş, cüsse farkı gibi değişkenler üzerinden arasında uyumsuzluk algıladığı kişilerle arasındaki mesafeyi artırır. Hall, genel, sosyal, kişisel ve mahrem mesafe tanımları üzerinden, insanları ne kadar yakınına yaklaştırdığının, yani mesafeyi belirlemenin "kültürel" olduğunu söyler. Bununla birlikte, bu bakış açısında kültür,- çok defalar yapılageldiği

gibi- ontolojik olarak ayrı, kendi başına içinden kuralları çekip aldığımız bir oluşum gibi kabul edilir. Bu yönüyle bu kabul pozitivist bir ön kabulü yansıtır; insanın bilinçdışı davranışıyla beliren mesafenin oluşumunda, kültürün insandan ayrı, dışsal ve gerektiğinde/davranmak için başvurulacak bir kaynak olduğu göndermesi içerir. Kültürü “bireye dışsal olan, bireyin toplum içinde hazır bulduğu, öğrendiği, içselleştirdiği, kullandığı, kısmen geliştirdiği ve gelecek kuşaklara miras bıraktığı bir davranış örüntüleri-roller-ilişkiler-kurumlar ağı ile bunlara hayatiyet veren değer, inanç, ideal ve normlardan oluşan bir düzlem olarak”² ele alan bu ontolojik kabul, kişiyi kültür tarafından kuşatılan pasif bir konuma indirger.

Halbuki insanları ne kadar yakınımıza soktuğumuz, ya da diğerleriyle aramızda bıraktığımız mesafe zaten kültürün kendisidir. İnsan kültürle iç içedir ve kültürü doğrudan inşa eder. İnsan aktör konumuyla, kültürü değiştirir, dönüştürür ve “kültürle başka bir mekanizma aracılığıyla değil, doğrudan yüz yüze gelir”. İnsan, “davranış örüntülerini, etkileşim formlarını, rol, kurum ve değerler toplamını” (Çelebi, 2006) blok halde eski kuşaklardan ya da gelenekten devralan bir mirasyedi değildir. İnsan kültürün hazır kalıpları ile biçimlenmez, aksine insan kültürü var eder ve onunla birlikte kendini yaratır.

Proxemics kavramından hareketle, Sennett ve Simmel’in “yabancı” kavramının alanda esnafla ilişkisini gözlemlediğim delillerle ne kadar örtüştüğü üzerine bir okuma da yapılabilir:

² <http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/28.php> Erişim tarihi: 20.03.2016

Bu bağlamda, Sennett (2014: 67-73)'in yabancı'sı etnik, dini, cinsel vb. farklılıklarından dolayı kategorik olarak toplumdan soyutlanan, rakip olarak görülen, düşmanca tutumlar, tepkiler, dışlayıcı mekanizmalar ve tecrit edici duvarlar ile farklılıkları denetlenmek istenen kişidir. Sennett'in yabancı'sı ötelenendir, "ötekidir". Yabancı olmak aynı zamanda, "kişinin köklerinden kopması ve yerinden olma/edilme durumudur". Yabancılar da "yersiz yurtsuzlar", "nerede değilse memleketi olarak orayı özleyenler"dir. Toplumun yabancıyla kurduğu ilişkide, "Tecrit ötekiliği artırır. Ötekinin hayatı hakkındaki fanteziler, ötekinin hayatıyla ilgili gündelik bilginin yerine geçer ve ötekinin hayatı (giderek) bir muamma haline gelir. Toplumun bu yalıtılmış hayatlarla ilgili tek bilgi kaynağı onlar hakkında kurduğu fantezilerdir. Fantezilerin oynayabileceği oyunları sınırlayacak bir deneyim de yoktur. Bu koşullarda fantezi farklılığı kavranması imkansız bir ötekiliğe çevirir" (Sennett; 2014:13-42).

Sennett'in dışlanan, düşmanlaştırılan ve tecrit edici duvarların ardına mahkum edilerek toplumdan yalıtılmış bir şekilde hayata ya zorlanan "yabancı"sı, ya da rakip olarak görüldüğünden hastalıkların, pisliğin sorumlusu olarak işaretlenerek ötelenen "yabancı"sı, gündelik hayatta esnafla ilişki kuran delinin konumunu açıklamaktan uzaktır. "Yersiz yurtsuz olma" anlamındaki yabancı da "deli"yi açıklayan genel bir kavram olmaktan uzaktır. Zira, deliler gündelik hayattan tecrit edilmezler. Delinin hayatı bir muamma olmaktan uzaktır, deli esnafın kafasında kendisiyle ilgili fantezi kuramayacağı kadar aleni bir hayat sürer. Gündelik hayatta deliler esnafla kurduğu etkileşimde genellikle dışlanmaz, düşmanlaştırılmaz ve ötekileştirilmezler. Genel olarak esnaf delilere sahip çıkar ve onları himaye eder. Bazı esnaf deliyle yemeğini paylaşır, deliye dükkanda menemen yapar, kendisine ekmek arası döner alıyorsa deliye de alır, delinin esnaftan her gün uğrayıp aldığı 1-2 sigarası

vardır, delinin hayvanlarına kemik, peynir ve süt verilir, deliyle birlikte müzik yapılır, kahvaltı yapılır, maç seyredilir, sarhoş olunur; bu hayat açık seçik ve gizemden uzak bir hayattır ve esnafın şoför koltuğunda oturduğu bu yolculukta anayoldan gidildiği müddetçe herhangi bir ötekileştirme kazası yaşanmaz. Deliyi ötekileştirmeye evrilen istisnai bir dönemece girilmesi için delinin iyice yoldan çıkmış olması gerekir. Ancak esnafla deli arasındaki etkileşim, genellikle büyük bir kazaya sebebiyet veren türden hatalara meydan vermez, deli sınırlarını bilir ve genellikle çıkmaz yollara sapmaz, ancak arada bir yan yollara saptığı olur, ufak tefek bu yoldan çıkmalar da usta şoförün manevralarıyla atlatılır. Deli sınırlarını bildiği kadar, esnaf da alttan almayı, idare etmeyi ve affetmeyi bilir: Manisa’da O, yediği içtiği ayrı gitmeyen Kasap Ahmet’i “kafasına estikçe hiç sebepsiz” yere “Üç kağıtçı Ahmet, hain Ahmet” diye kızdırdığında kısa süreli küskünlükler yaşanır, bu gerilim delinin barışmak için diğer esnafları araya sokmasıyla ya da esnafın bir müddet sonra kızgınlığının geçip insafa gelmesiyle sona erer. Ya da esnaftan borçla aldığı bir mikrofon sehпасının bedelini fazlasıyla parası olduğu halde ödemeyen bir deliye esnaf ayar verebilir, “bir daha buraya gelme, sehpayı da al, s.k.t.r git” diyebilir, ancak bu gerilim esnafın deliyi bir süre sonra affetmesiyle sona erer. Yine, “çalıştığı” dükkanın sahibi olan kasabın sucukları hakkında mesnetsiz bir şekilde “dört nala sucukları (eşek sucuğu)” diye sağda solda karalama kampanyası başlatan “hain” deliye esnaf bir süre küser, ancak deli dükkanın karşısındaki kaldırıma geçip sürekli dükkanı dikizleyerek kendini acındırır. Küslük ve dargınlık, genellikle delinin barışmak için bezdiren ısrarlarıyla sona erer. Neticede ötekileştirmeye varan bir yola girilmez.

Öte yandan, delilere kin beslenmez. Ama “yabancı düşmanlığı/nefreti” diye bir kavram vardır. Yabancılardan nefret edilebilir, delilerden nefret edilmez.

Yabancılar idare edilmez, ama deliler idare edilir, delilerin gönlü hoş tutulur, yabancılara ise tahammül gösterilir. Delinin akıldan yoksun ya da noksan olduğunu varsayan esnaf, deliden nefret etmez. Bu durum, esnafın nefret duyması için karşısındakinde akıl aradığı anlamına gelir. İdare etmek, yakınlık duyulan ve akıldan yoksun olanlarla, tahammül göstermek dışlanan ve nefret edilenlerle kurulan bir ilişkidir. Tahammül göstermek kendini tutmak, hislerine engel olmaktır. İdare etmekte ise bir sahiplenme vardır, karşı tarafın hoş görülmesi, bazı kusurlarının ilişkinin devamı için görmezden gelinmesi söz konusudur. Benzer biçimde, esnaf delilerle rekabet ilişkisi içinde de değildir. Rekabet için bir rakip gerekir. Esnafın rakibi olmak için akıllı olma vasfını taşımak gerekir. Bununla birlikte deliler bazen esnafla rekabete girerler, ama esnaf tarafından ciddiye alınmazlar. Bazen de birbirleriyle rekabete girerler. Örneğin, çok sevdikleri bir esnafın değerine daha fazla ilgi göstermesi sebebiyle kıskançlığa kapılarak birbirlerini “siyasi mesele”lerden dolayı -suç uydurup-polise ihbar edebilirler. Ya da birkaç delinin birlikte şarkı söylediği bir ortamda, bir deli diğerinin sesini bastırmak için daha fazla “bağırabilir”, mikrofonu kapmak için bir itiş kakış yaşanabilir. Dolayısıyla deliler gerçek anlamda kimseye rakip olmazlar, bu yüzden ötekileştirilseler bile ötekileştirilme sebebi birilerine rakip olmaları değildir. Yine, bir deli için genellikle alıştığı yerleri ve muhiti terk etmeme yönünde bir eğilim gözlenmektedir. Dolayısıyla, “yerinden edilen”, “yersiz yurtsuz” anlamındaki yabancı da gündelik hayatta esnafla etkileşim içinde olan “deli”yi açıklamaktan uzaktır.

Simmel (1950:402-408)’de ise “yabancı”, doğal durumundan ya da konumundan ziyade kategorik olarak inşa edilen “öteki”dir. Yabancı, uzaklık ve yakınlığın belirli/özel bir kombinasyonu olarak tarif edilir ve “yabancı” kavramının açıklanmasında “uzaklık/mesafe” kavramı anahtar bir rol oynar. Bu kapsamda,

Simmel'in "yabancı"sı ne çok yakın ne de çok uzak olan bir aktör tipidir. Simmel, yabancıyı sadece bir toplumsal tip olarak görmez, Simmel'e göre "yabancılık" aynı zamanda bir toplumsal etkileşim biçimidir. Yabancı'nın grup üyeleriyle etkileşimi bir yakınlık ve uzaklık kombinasyonunu gerektirir. Eğer "o" çok yakınsa artık bir yabancı olmayacaktır, ancak çok uzaksa grupta ilişkisi kopabilecektir. Yabancı'nın gruptan uzaklığı ona bu üyelerle bir dizi alışılmadık ilişki kurmasında yardımcı olur. Yabancı örneğin, grup üyeleriyle etkileşiminde daha nesnel olabilir. Bir yabancı olduğu için diğer grup üyeleri ona sırlarını daha kolay açabilirler. Bu ve başka yollarla, yabancı'nın grupta koordinasyon içinde olması ve tutarlı bir etkileşim kalıbının ortaya çıkmasıyla yabancı, grubun organik bir üyesi haline gelebilir. Yabancı'nın derecesi yakınlık ve uzaklık bileşimiyle birlikte ilişkilere nüfuz eder. Buna göre uzaklık, "çok yakınındakinin uzak olması" anlamına gelebilir, yabancılık ise "uzak olan yakındır" önermesinden yola çıkılarak tanımlanabilir. Böylece 'uzak' ve 'yakın' kavramları, "formların özellikleri ve şeylerin anlamları"nın "bireyler ile diğer bireyler veya şeyler arasındaki nispi uzaklığın bir fonksiyonu" (Ritzer, 1992:7) olarak tanımlandığı izafi bir boyut kazanır.

Simmel'in "yabancı"sı bağlamında; kendisini döviz bürosunda çalışıyor zanneden D, her gün bu dükkana gelmekte ve yarım gün "mesai" yapmaktadır. Dükkana gelmediği günler, esnaf onu merak etmekte ve telefonla arayıp halini hatırını sormaktadır. Esnaf arasında para toplayarak D'ye haftalık vermektedir. Bu koşullarda D, esnafla etkileşiminin bir anında grubun organik bir üyesi olmuştur diyebiliriz. Yine, düğünlerde orkestranın bir üyesi olarak davul ya da tef çalan bir T için grubun organik üyesi haline geldiği söylenebilir. Dolayısıyla bu deliller için yabancılık mesafesi kat edilmiştir/kapanmıştır. Bununla birlikte, N gibi herkesi delici bakışlarıyla süzen ve

ürküten bir deli esnafla ilişki kurmadığı müddetçe yabancı kalmaya mahkumdur. Sadece uzaktan bakılan biridir o, gizemlidir hala, hayatı hakkında fantezi kurmaya müsait birisidir.

Belli bir başlangıç noktasından, belli bir hızda hareket etmeye başlayan iki aracın ne zaman ve nerede karşılaşacağı sorusunun cevabı, en başta iki aracın aynı yönde mi zıt yönde mi hareket ettiklerine bağlıdır. Aynı durum, esnaf ve delinin etkileşimi üzerinden yabancınn koordinat eksenindeki yerinin/yabancılık konumunun belirlenmesi için de geçerlidir. Araçların hareketi ya da deliyle esnafın diyalogu dairesel de, doğrusal da olabilir. Mesafe denilen şey, hangi geometrik düzlemde olunursa olsun hız, zaman ve tarafların etkileşime girme niyetinin bir fonksiyonudur. Yabancılığın derecesi, yani iki aracın buluşma noktası ile arasındaki mesafe, delinin ilişki kurma niyetinden, deliyle kurulan etkileşimin tekrarından ve sıklığından bağımsız değildir.

Genellikle her sokağın delisi o bölgedeki esnafla olan mesafeyi kapatmıştır, ancak aynı sokaktaki bazı esnaflarla bu mesafe daha da kapanmıştır, bazı esnaflarla delinin samimiyet derecesi ve paylaşımı daha fazladır. Örneğin Manisa'da Ş, TV'de izlediği dizinin kaçırdığı bölümlerini bir matbaadaki bilgisayardan izliyordu. İ, sırt çantasını esnafın dükkanına bırakmakta, ertesi sabah gelince geri almaktadır. Yine dilenci deli Kamber, topladığı bozukluklara zabıta el koymasın diye, esnafa güvendiği için-esnafın tüm itirazlarına rağmen- paralarını tehlike geçinceye kadar esnafın dükkanında saklamaktadır. Bununla birlikte, bazı delilerin her zaman vakit geçirdikleri/işaretledikleri alanın dışına çıkmaları halinde, bu yeni alanda kendilerine yönelik algının dramatik bir biçimde değiştiği ve genellikle acımasız bir karaktere büründüğü görülmektedir. Deli, muhitinin dışına çıktıkça hakkında olumsuz ifadeler

kullanıldığı ve önyargıların arttığı görülmektedir. Örneğin sürekli vakit geçirdiği muhitte esnaf tarafından büyük saygı gören bir deli için daha az gittiği bir semtteki esnaf ya da yoldan geçen kişiler “her tarafı pislik içinde, öyle dolaşüyor, pislğini her tarafa bulaştırıyor” diyordu. Ya da sürekli vakit geçirdiği muhitte esnafın koruyup kolladığı, “zararsız”, “kendi halinde” bir deli için, bir başka semtte “cinsi sapık” olduğuna dair imalarda bulunuluyordu. Dolayısıyla, her sokağın/mahallenin delisi kendi işaretlediği alan içinde kaldığı müddetçe delinin esnafla olan yabancılik derecesi de azalmaktadır. Bununla birlikte, delinin aynı sokakta bulunan bütün esnafla kurduğu ilişkinin derecesi de aynı değildir. İster büyükşehirde olsun, ister küçük şehirde bu durum değişmez. Deliler adam seçerler ve delinin yabancılik derecesi bu seçimden/tercihten ayrı düşünülemez. Deli bazı esnafla ilişki kurmayabilir. Örneğin bazı esnafın verdiği parayı yere atar, sigara verilirse almaz, yemek ısmarlansa yemez. Küçük şehirde bir sokağa sürekli gelen bir deli hakkında bütün esnaf az çok bir şeyler bilir, çünkü genellikle dışarıya masa sandalye atılır ve esnaf dükkanın dışında oturur. Büyükşehirde ise durum biraz farklıdır; deli dükkanlardan bazılarına uğrar, bazılarını pas geçer. Öyle ki, aynı sokakta yaşadığı halde o sokakta bir delinin olduğundan bihaber olan pek çok esnaf vardır.

Bazı delilerin yabancılik derecesi muhite ve esnafa göre anlamlı bir derecede değişmez. Bu şahıslar nispeten şöhretli ve anonim şahıslardır. Bütün şehri bir ucundan diğer ucuna kat ederler. Özellikle hakkında doğaüstü güçleri olduğu yönünde rivayetler anlatılan bu “kutsal” delilerin ünü ışık hızıyla yayılır ve pek çok kişi bu delinin başından geçen yeni bir hikaye anlatarak deli hakkında geliştirilen inançların ateşini besler. Bir nevi “ermiş” mertebesine erişen bu tip deliler her yerde büyük bir saygı görürler ve yabancılik dereceleri deliyle fiziksel bir temas kurulmasa

bile hakkında anlatılan efsanevi anlatılarla kat edilmiş/azaltılmış/kapatılmış olur. Dolayısıyla mesafe ve yabancılık derecesi her zaman deliyle kurulan yüz yüze etkileşime bağlı değildir, herkesin tanıdığı şahıslar olma bağlamında bir delinin hakkında anlatılan hikayeler ve delinin biyografisine ilişkin dolaşımda olan bilgiler yabancılık derecesini ve deli hakkındaki tutumların/yargıların niteliğini etkiler. Diğer taraftan, “yürümek” görünür olmaktır, bir deli ne kadar yürürse o kadar alanı da işaretlemiş olur, delinin durakları aynı zamanda ona not verilen sınav yerleridir. Bir deli ne kadar yürürse o kadar, ama bir o kadar da ne kadar durursa o kadar “görünür” hale gelir. Delinin yabancılık derecesi aslında bir görünür olma ve tanınır olma problemidir. O halde bazı deliler bazı esnafıya yabancıdır. Bazı esnafı da bazı delilere yabancıdır. Yabancılık, bir görelilik problemidir.

Esnaf yabancı görmediği delilerle yakın bir ilişki içindedir. Bazı delilere sarılır, kucaklaşır, bazı delilere dokunmaz. Öte yandan esnafın delinin bedeni ile kurduğu yakınlık/temas, esnafın delinin bedeninden söz ediş biçimi, delinin eşyaları ve hayvanlarına muamelesi, “proxemics” kavramı ile de yakından ilişkilidir. Proxemics tartışmasına deli ve akıllıyı oturtmak, bedeni tartışmaya açmak anlamına gelir: Nitekim, alanda deliyle ilişkisini gözlemlediğim esnaf deliyi tedavi ediyor/ettiriyor, yıkıyor/yıkıyor, giydireyor, tıraş ediyor/ettiriyordu. Bu pratikler aynı zamanda deliyi normale döndürme yollarıydı. Esnaf bazı delilerin bazı eşyalarına dokunuyordu, bazı esnaf hiçbir eşyaya dokunmuyordu, delinin pis ya da temiz oluşu esnafın dokunma pratiğini bazen etkiliyor, bazen etkilemiyordu. Deli kamusal alanlarda kabul ediliyor, dükkanlara giriyor çıkıyor, ama genelde eve misafir edilmiyor, evine misafirliğe gidilmiyor, bazen lokantadan kovuluyor, deliye yemek ısmarlanıyor, birlikte yemek yeniyor, hafta sonları kahvaltısı yapılıyor, bari bir öğünü

lokantada yemesi için ısrar ediliyor, deliyle birlikte müzik yapılıyor, deliye çalması için şarkı öğretiliyor, deli hamama ve kerhaneye götürülüyor, deliyle birlikte namaz kılınıyor, mevlide gidiliyor, delinin soğuk kış günlerinde dükkanda kalmasına izin veriliyor, esnaf delinin elini öpüyor, ona sarılıyor, onunla kucaklaşıyor, güreşiyor, sarılıp fotoğraf çektiriyor, kel kafasına kaşe basıyor, deli ya da delinin eşyaları dükkana kabul ediliyordu.

Bu anlamda alandaki esnaf tanıdığı deliye çok da uzak/mesafeli değildi, esnafın deliyle arasındaki proksemik mesafe kısaydı. Esnafın deliye karşı olan proksemik davranışı, deli sırf deli olduğu için deliyi uzaklaştırma, kovma, deliden tehdit algılama ya da korkma şeklinde gerçekleşmiyordu. Delinin bedeni üzerinden oluşan algı (pis, temiz, derli toplu, dağınık, üstü başı temiz, yırtık pırtık vb.) doğrudan deliyle esnafın etkileşimini etkilemiyordu. Esnafla deli arasındaki mesafeyi delinin deli olması değil, daha çok delinin bakışları, “agresif” ya da “sevimli” olup olmaması gibi kişisel özellikleri etkiliyordu. Peki deli kimleri yakınına sokuyordu? Deli bazı esnafa her gün uğrayarak esnafla iletişimini devam ettiriyordu. Yine kendisi için anlamlı olan eşyalarını kullanıyor, taşıyor ve yanından ayırmıyordu. Hayvanlarıyla beraber geziyor dolaşiyor ve yaşıyordu.

Öte yandan, delinin alışveriş merkezlerine, bankalara, resmi dairelere, annelere, takım elbiseli insanlara, yoldan geçen insanlara uzak oluşu, şehrin uzamıyla kurduğu ilişki, bu anlamda bazı semtlere hiç uğramaması gibi davranışsal pratikleri, büyük ölçüde proksemik bir örüntüye tekabül ediyordu. Deli tanımadığı, aşına olmadığı, çekindiği, yabancılık çektiği kişi ve kurumlarla arasına mesafe koyuyor ve bu kişi ve kurumlarla ilişki kurmaktan imtina ederek onları kendi genel, sosyal, kişisel ve mahrem alanlarının, yani Hall’un tüm mesafe tanımlarının dışında tutuyordu.

4.2.15. Delinin Eşyaları ve Beraberindekiler

Deli olduğundan kuşku edilenler gündelik hayatta bazı eşyalarla sürekli ve kalıcı bir ilişki kurarlar. Bu eşyalar kullanım sıklığı ve esnafta bıraktığı etkiyle kimi zaman doğrudan o deliyi akla getirecek denli deliyle özdeşleştirilir. Söz konusu eşyalar dışarıdan bakıldığında “önemsiz”, ufak tefek, maddi değer taşımayan eşyalar gibi görünür. Ancak deli bu eşyalarla bir bağ kurar ve onları yakınında tutar. Dolayısıyla dışarıdan “önemsiz” gibi görünen eşyalar deli için önemli, gerekli ve vazgeçilmez olabilir. Bu eşyalar delinin düzeninin bir parçası haline gelebilir.

Alan gözlemlerim çerçevesinde, gündelik hayatta bazı eşyalar delinin bedeninden ayrı düşünüleliyordu; deli bazı şeyleri giyiyor, bazılarını takıyor, bazılarını ise taşıyordu. Her şeyden önce deli bu eşyalara dokunuyordu. Bu eşyalar, alınıp rafa kaldırılan, bir süre sonra varlığı unutilan, arada bir çıkarılıp kullanılan eşyalar değildi. Ama her gün kullanılıyor olması onların önemsiz ya da feda edilebilir, gözden çıkarılabilir eşyalar olduğu anlamına da gelmiyordu. Delinin eşyaları ile kurduğu ilişki proxemics kavramı bağlamında yorumlandığında, deli bu eşyaları doğrudan mahrem alanına sokuyor ve eşyalarla bedeni arasında olan mesafeyi sıfırlıyordu. Bu eşyalar kişinin en yakınlarının kabul edildiği mahrem mesafe alanının içinde yer alıyordu, dolayısıyla hiçbiri delinin bedenine yabancı değildi. Deli kendine yabancı bulduğu eşyaları bir süre sonra bedeninden atıyor ve mahrem mesafe alanının dışına çıkarıyordu. Esasen yarı çıplak, yırtık pırtık gezen Ali'ye takım elbise giydirdiklerinde Ali peyderpey bu eşyalardan/giysilerden kurtulmuş ve yine eski haline dönmüştü.

Öte yandan bazı deliler hayvanlarıyla beraber yaşıyordu, dolayısıyla delinin beraberindekiler de –köpekler, civcivler- kişinin en yakınlarının kabul edildiği mahrem mesafe alanının içinde yer alıyordu. İ köpeklerine “evlatlarım” diye sesleniyordu. Onları tehdit olarak algılamıyor, tehlikeli ve saldırgan bulmuyor, yakınında tutuyordu. Onlarla birlikte uyuyor, -bazen- aynı yemeği yiyor, birlikte yürüyor, birlikte üşüyor birlikte yiyecek arıyordu. Deli ve köpekleri, sokakta kendilerine sataşanlara karşı birlikte mücadele ediyor, bu kişilere karşı aynı proksemik davranışı geliştiriyorlardı. Bu tehlikeli ve tehditkar kişilere dönük mesafe deli ve köpeklerinin ortak algısı ile ayarlanıyordu. Kimden, ne zaman, ne kadar uzak durmaları gerektiğini kader birliği içinde sokakta birlikte yaşayarak öğrenmişlerdi. Kimi zaman bir insan bir hayvandan daha tehlikeli olabiliyordu. İ sırt çantasını gün içinde sırtında taşıyor, akşam oldu mu esnafın dükkanına koyuyordu. El arabasının içinde yavru köpekleri ve civcivleri yürütüyor, büyük köpekler İ’yi takip ediyor, İ’nin gözünün içine bakıyor, o nereye giderse onlar da peşinden gidiyordu.

Ali bütün gün yürürken sırtında çuvalını, elinde eski püskü pazar çantasını da taşıyordu. Çantasının içinde ve çuvalında da kuruyup küflenmiş ekmekler ve sigara izmaritleriyle birlikte, çeşmede yıkandığı zaman kullandığı sabununu, giysileri kendi zevkine göre kesip biçmek için kullandığı makasını, ayda yılda bir esnaftan istediği yoğurdu yemek için kullandığı kaşığı taşıyordu. O her sabah annesine yaptırdığı poğaçaları satarken sepetini koluna, aşçı kepini başına takıyordu, düğün yaparken çaldığı orgu ve alet edevatı koyduğu çantası onun için çok önemliydi, bir keresinde yeğeni alet çantasını karıştırdığı için parmak kadar çocuğa tokat atmıştı. “Düğün yaparken eşyalarım ya eksik olursa ben ne yapacağım?” diye de kendini savunmuştu. O gerçekte olmayan Melek Düğün Salonunun anahtarını da sürekli cebinde taşıyordu.

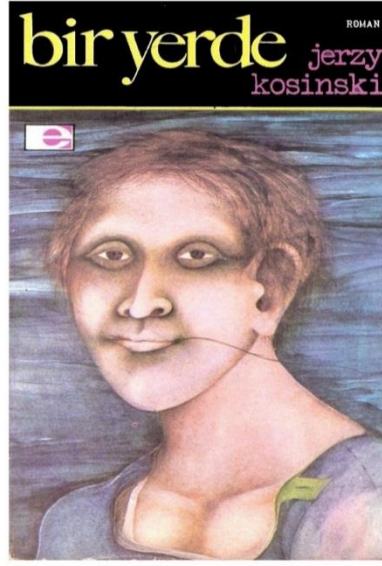
Namaz kılmak için camiden camiye koşan, mevlitleri kaçırmayan, hafta sonu Kuran kursu öğrencileriyle kahvaltı yapan D namaz takkesini sürekli üzerinde taşıyordu. Ş genellikle uğruna kendini yüksek bir binadan atlamaya kalkıştığı polis üniformasını giyiyor, matbaada yaptırdığı “Komser” kimliğini cebinde taşıyordu. Polat ayakkabı tezgahı ve küçük el yapımı nakliye arabasını Polat Alemdar’ın posterleriyle kaplamıştı, siyah takım elbiseli beyaz gömlekle çektiği kendi fotoğrafını da posterlerin arasına yerleştirmişti. Ayrıca Polat bıçaklara düşkündü, mutlaka bir bıçak taşıyordu. M kulağında sürekli walk-man’le dolaşıyordu. sahaflara yıllardır Goethe’nin kitabı var mı diye sorup bir kere bile almayan deli bisikletle dolaşıyordu, düşünlerde delicesine oynayan Damat her zaman cebinde yedi sekiz kravatla, Ö elinde naylon poşetle, Ö Bey parmak uçları kesilmiş bulaşık eldiveniyle geziyordu. E’nin elinden ışıldaklı radyosu ve kolası hiç eksik olmuyordu. Dünyayı yüzüğüyle yönettiğini düşünen A parmağından yüzüğünü hiç çıkarmıyordu. K2 türbe anahtarlarını hep cebinde taşıyordu. S2’nin iki katlı eteği dipsiz bir kuyu gibiydi, dünyayı içine alıyordu, kendisini kızdıranları küçük kılıcıyla kovalıyordu. N’nin takozlu ayakkabıları bütün esnafın dilindeydi. T, Galatasaray formasını hiç sırtından çıkarmamaktadır. Yine bazı deliler izledikleri ya da dinledikleri haberlerden etkileniyor, konjonktürel ve dönemsel değişikliklere uygun teçhizatlarla kuşanıyordu; son zamanlarda Ankara’da kendini komutan zanneden bir deli elinde oyuncak bir tüfekle dolaşmaktadır.

Öte yandan bazı deliler giysilerindeki renklerin hakimiyetiyle hatırlanıyordu; “kırmızılı kadın” sıfatı delinin kışın giydiği mantosuna atıfla oluşmuştu. Bir başka deli için sıkça kullanılan “hep siyah giyer.” betimlemesi de

delinin genellikle siyah renkli giysiler giymesiyle ilgiliydi. Her iki durumda da eşyadan –giysilerden- ziyade eşyanın rengi akılda kalıyordu.

4.2.16. Deli/Delilik Temsillerine Semiyotik Bir Bakış

Alan çalışması boyunca deliliğin görsellik üzerinden açıklanması yaygın bir eğilimdi. Delilik büyük ölçüde delinin bedeni, giysileri ya da bedeni ile ilişkili eşyalar ya da semboller üzerinden tarif ediliyor ve anlamlandırılıyordu. Deliyi simgeleyen klasik sembollerin gündelik hayatta bir karşılığı yoktu. Öyle ki, esnafla ilişkisini gözlemediğim yüzden fazla delinin hiçbirinin başında huni görmedim. Bu sebeple deli karikatürleri bana artık fazlasıyla “romantik” ve “hayalci” gelmeye başladı. Karikatürlerde huni deliyi anlatmak için başvurulan neredeyse vazgeçilmez bir semboldü. Huni, deli olduğunu düşünmemiz istenilenin başının üzerinde – mecburen- ters dönmüş şekilde “gösterilerek” beden üzerinden bir uyumsuzluk algısı yaratılıyordu. Uyumsuzluk ilişkisi, bedenin hem eşyanın kendisi ile hem de eşyanın bedende konumlandığı yerin ilgisizliği/uyumsuzluğu dolayısıyla kuruluyordu. Huni ve delinin sembolik kavrayışı aynı zamanda, karikatür sanatı aracılığıyla gündelik hayatta belli bir gruba tekabül eden bir imgeye dönüşüyor, delilere işaret eden bir kategorinin de adı haline geliyordu: Hunililer. Yine, “taş atan” deli imgesi ile sinematografik bir gösterge eşliğinde “ideal deli” tanımının -neredeyse- kurucu unsuru inşa ediliyordu. “Deli gömleği” ile ise filmin sonuna, yani delinin kapatılma anına işaret ediliyordu. Bu gömlek giyildiği andan itibaren kişi bir kuruma bağlanıyor, bir kapıdan içeri giriyor ve akıl hastanesi ile tanışıyor.

Yukarıda, Kosinski'nin *Bir Yerde* adlı romanının Türkçe'ye çevrilmiş olan ilk baskısının (1972) kapak resmi yer almaktadır. Romanın başkahramanı C.G.'yi temsil ettiği düşünülen kapak resmi, deliyi ikonik olarak işaret etmektedir. İkonik işaret, gösteren ve gösterilenin sahip olduğu nitelikler arasında doğrudan bir benzerlik ilişkisi kurar. Burada gördüğümüz resim, delinin dış görünüşü üzerinden deli ile benzerlik algısı yaratmaktadır. Bu ikonik gösterge anlamı doğrudan inşa eder, anlamın gündelik hayatta tekabül ettiği gerçeklik ise şudur: “Gerçek hayatta bu resimdeki gibi görünen birisine rastladığımızda bilin ki o delidir”, ya da “deliler böyle görünürler”.

Öte yandan gündelik hayatta kişinin deli olduğuna ilişkin verilen hükümler, büyük ölçüde kelimeler üzerinden değil, imajlar, görsel imgeler ya da bedensel işaretlerle ifade edilir. Özellikle karikatür sanatında birinin deli olduğunu anlatmanın kolay yolu kafasına bir huni kondurmak ya da kişiye beyaz deli gömleği giydirmektir. Semiyotik anlamda huni ve beyaz deli gömleği deliyi/deliliği işaret eden bir semboldür. Huni ve deli gömleği ile deli/delilik arasında doğal bir ilişki ya da

benzerlik olmadığı halde, bu sembolik göstergelerin anlamı üzerinde ortak bir uzlaşma, öğrenme ve kabul bulunduğundan, aynı kültürel kodlara aşina olanlar bu sembolik kodu aynı şekilde çözüp anlamlandırmakta, sembolün işaret ettiği şey, yani “gösterilen” hemen herkes için deliyi/deliliği simgelemektedir. Yine benzer biçimde birinin deli olduğunu anlatmak için yapılan “eli ampul gevşetir gibi oynatma hareketi” de bir semboldür. Deliliği işaret eden göstergelerin büyük ölçüde sembolik, yani kültüre-bağımlı olması, deliliğin de tarihsel ve kültürel bir inşa olduğu gerçeği ile örtüşmektedir.

Gündelik hayatta birçok esnaf ilişkisi kurduğu delilere deli demiyor, esnafın kafasındaki “gerçek” deli oldukça yaygın bir eğilim olarak “taş atan deli” imgesi ile örtüşüyordu. Bu durum muhtemelen, esnafın daha önce deneyimlediği bir şeydi. Deli ve taşın uzamsal bitişikliği/bir aradalığı (spatial co-occurrence) deli ile taş arasında bir indeks ilişkisi yaratıyordu. Taş delinin varlığına işaret ediyor, deliyi temsil ediyordu, Bakırköy’deki akıl hastanesinin bahçesinde taşın üzerine oturmuş düşünen adam heykeli de taş ve delinin bir aradalığına işaret eder. Öte yandan indeks ilişkisi taş ile deli arasında gerçek bir bitişiklik (factual contiguity) ilişkisi gerektirirken, gündelik hayatta bu bitişiklik çoğu zaman gerçekleşmez. Bununla birlikte esnafın kafasındaki deli imgesinde, deliyle taş birbirinden ayrı düşünülmez. Deli ve taşın bir arada/bitişik olduğu farz edilir, deli imgesi taş’ın varlığı ile oluşur. Bu anlamda “taş atan deli” imgesi, taş ve deli arasında olduğu farz edilen bitişiklik (imputed contiguity) üzerinden sembolik bir anlamla yüklenir (Chandler; 2007: 36-45). Benzer biçimde gündelik hayatta “normal” ile akıl arasında kurulan ilişki farz edilen bitişiklik (imputed contiguity) üzerinden semboliktir. “normal” ile akıl arasında kurulan ilişkinin indeks ilişkisi olması için ikisi arasında gerçek bir bitişiklik (factual contiguity) ilişkisinin

varlığı gerekir. Ancak akıl fazlasıyla açıklanmaya muhtaç, tartışmaya açık ve muğlak bir kavram iken, aklın nesnesiyle gerçek bir bitişiklik ilişkisi kurduğunu söylemek zordur. Bu anlamda “akıllı/normal” ve akıl arasındaki ilişkinin indeks ilişkisinden ziyade sembolik bir ilişki olduğunu düşünmek, daha doğru olmasa da daha tarafsız olacaktır.

4.3. SOKAKTA OLMA, SAHIPLİ - SAHİPSİZ OLMA

Bu bölümde sokakta olma kavramı, ev- sokak /iç- dış ayrımları üzerinden bir okumaya tabi tutulacak, kişinin sahipli- sahipsiz olması, bunun bilinip bilinmiyor oluşu, ya da anlamı üzerinde durulacaktır.

Alan çalışması boyunca esnafla ilişkisini gözlemlediğim delilerden bir kısmı sokakta yaşıyordu. Esnaf bu delilerin evsiz ve kimsesiz olduğunu söylüyordu. Sokakta yaşayan bir deli evden ve evi temsil eden hemen her şeyden mahrumdu. Bazı deliler ise aileleriyle birlikte yaşıyor ve “düzenli” bir hayat sürüyordu. “Başında ailesi olmadan” tek başına bir evde yaşayan deliler de vardı.

Bachelard (2014:35) ikamet edilen her mekanın, kendinde ev kavramının özünü barındırdığından bahseder. Bu anlamda Bachelard’a göre “varlık en küçük bir barınak bulduğunda, hayal gücü bu yönde çalışmaya başlar: Hayal gücü ele gelmez gölgelerden “duvarlar” örür, korunma yanılsamalarıyla içini rahatlatır, ya da kalın duvarlar ardında korkudan tir tir titrer, en sağlam surlardan kuşkulanır; yani hayal gücü “evi gerçekliği ve sanallığı içinde, düşünceleri ve hülyalarıyla yaşar”. Bu anlamda sokak ve ev kavramları içinde yaşayanın bakış açısına göre içeriği ya da dışarıyı temsil

eder, bir diğerk deyişle ev her zaman “içeri”yi temsil etmez, sokakta yaşayan birinin bakış açısından ev “dışarı”dır ; bu anlamda bilinmezlik, kaygı, korku kadar, huzur, özgürlük, güvende hissetme gibi duyguların uzamı da içerisi ya da dışarısının neresi olarak yaşandığına, algılandığına ve tasarlandığına bağlı olarak değişir.

Bir yaşam uzamı olarak ev’e göre dışarıyı temsil eden sokakta yaşamak kişiyi bakımsız yapar, erken yaşlandırır ve ölüme yaklaştırır. Sokak açıkta bırakır, uzamsal açıdan dışarıyı, gündüzleri kalabalığı, geceleri –genellikle- ıssızlığı temsil eder. Sokak, bazı insanlar için her zaman, kimi insanlar için kimi zaman “tehlikeli” bulunur, sokağın bilinmeyen ve karanlık bir yönü olduğu gündelik dilde de vurgulanır, öyle ki kötülük peşinde olan ya da kötülüğe bulaşmış olanlar hep sokaktadır; “serseriler”, “ayyaşlar”, “tinerciler”, “tecavüzcüler”, “it kopuklar”, “eli silahlı adamlar”, “fahişeler”, “katiller”, “yol kesenler”, “anarşikler”, “olay çıkaranlar” dışarıda, yani sokaktadır. Anne babaların çocuklarını sokağın bilinmezlerinden korumak için “sana güveniyorum ama başkalarına güvenmiyorum” derken kastettikleri “başkaları”, üstü kapalı biçimde burada sayılan gruplara tekabül eder. Bu hissiyat bağlamında sokak tedirginlik vericidir. Sokak delileri de içine alacak kadar geniştir: Bazı deliler sokakta yaşarlar. Sokakta yaşamak en az diğerleri kadar -ya da en az herkes kadar- deliyi tehlikelere açık hale getirir. Ancak delinin “akılla” bir zoru olduğu düşünülduğünden, dayak yerse kimseye şikayet edemeyeceği, kendini ifade edemeyeceği ya da olanları anlatsa bile insanların bir deliye değil, bir “akıllı”ya inanacakları hesap edilir. Nitekim kimi zaman delilerin elinden parası alınır, kimi zaman delilerin üzerine bisiklet sürülür, kimi zaman da “bazı kendini bilmez kişiler” delileri tartaklar. Delinin sokakta yaşaması, onu “bazılarının” gözünde gizemli ve tehlikeli kılar; bu anlamda deli hem sokağın bilinmezliğine, hem de deli olmanın

bilinmezliğine işaret eder. Sokakta yaşayan bir deli, bir eve ve aileye sahip olanlar açısından mülksüzlüğü, yalnızlığı ve kimsesizliği temsil eder. Öte yandan kimi zaman deli ailesi, yakınları ve bağları olmayışıyla kendisine özenilen bir özgürlük figürü olarak anlamlandırılır; bu bakış açısında delinin bir aileye ve bir bağına sahip olmayışı deliyi özgür kılar. Bununla birlikte delinin özgür olduğu sorumluluklar dayattığında, aile bir ayak bağı haline geldiğinde ya da evin ödenmesi gereken faturaları akla geldiğinde hatırlanır. -bu düşünme biçiminden, eğer sorumluluklar, aile bağları ya da ödenecek faturalar olmasaydı sanki herkes sokakta yaşayacak ve özgür olacakmış gibi bir anlam çıkar.- Bunun dışındaki zamanlarda delinin ailesi, yakınları ve bağlarının olmayışı, esnafa kendi sahip olduğu aile bağlarını hatırlatır ve esnafı kendi hayatına şükrettirir. Dolayısıyla esnafın delilerin özgürlüğüne öykünmesi, -mış gibi yapmayı içeren, sahte ve yapmacık bir özentidir. Esasen deli özgürlüğüyle değil, yoksunluklarıyla anlamlandırılır.

Sokakta yaşayan deliler, daha fazla yaşamak ya da daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için çaba sarf etmedikleri yönünde bir izlenim oluştururlar. Çünkü “deliler düşünmezler, hele yarını hiç düşünmezler”. Delilerin dünyaya, hayata karşı takındıkları tavrın genel bir eğilim olarak umursamaz, kaygısız ve tasadan uzak olduğu düşünülür. Bu düşünce “Aslında en güzel bunlar gibi olacaksın, sen dünyanın kahrını çekeceğine dünya senin kahrını çeksin” şeklinde özetlenebilir. Deliler “kendi iyilikleri için” olsa da “başkalarının” kendi gelecekleri için yaptığı planı beğenmeyebilirler. Nitekim zaman zaman esnaf deliyi yaşadığı bu “sefil” hayattan kurtarmaya çalışıyor, ama o yine sokaklara geri dönüyordu. Deli bazen bir bakım evine yatırılmayı reddediyordu, alıştığı düzeni terk etmek istemiyordu. Sokakta yaşamak da en nihayetinde delinin düzeninin bir parçasını oluşturuyordu.

Öte yandan, sokakta yaşayan delinin evsiz ve kimsesiz olduğu bilindiği kadar, geçmişi de esnaf tarafından “bilinir”, ancak çok geçmeden bu bilginin gerçek değil, büyük ölçüde bir kurgu olduğu anlaşılır. Zira aynı deliyle ilgili her esnaf farklı bir hikaye anlatmaya başlar, ya da delinin geçmişine dair anlatılan hikayede tutarsızlıklar, çelişkiler ortaya çıkar. Bu da esnafın delinin bilinmeyen geçmişini –en azından belli bir kısmını- kendi fantezilerine göre doldurduğu ya da uydurduğu anlamına gelir. Bu hikayeler evin yanması, aşık olunan kadının bir başka kişiyle evlenmesi, sevilen kişinin ölümü gibi daha çok delinin neden evsiz ve kimsesiz olduğuna dair anlatılan hikayelerdir.

Bu bölüm deli, delilik, sokaklar, kimsesizlik, özgürlük, delinin ailesi, bağları ve geçmişi üzerinedir. Esnafın cümleleri üzerinden bu konular etrafında bir söylem çözümlemesi yapılmıştır:

4.3.1. Sokakta yaşama

Sokakta yaşayan deliler yıkık dökük evlerin kalıntılarında, kömürlükte, bodrumda, şantiyede, camide, kahvede, pasajda, parklarda kalıyordu. Nerede kaldığı bilinmeyen deliler de vardı. Bu delilerin kimsesiz olduğu söyleniyordu:

“Evsiz, yıkılan evlerin içinde yaşıyor.”

“Evsiz, ailesi yok, sekiz on tane köpeği var, tavukları var, parklarda kalıyor.”

“O köpekler onu koruyor, köpekler çoğalınca belediye alıyor.”

“Belediye yer verdi, şantiyede yatar kalkar.”

“Nerede kaldığı bilinmiyor.”

“Kömürlükte, bodrumda kalıyor.”

“Evi yanmış, camide yatmış diye dövmüşler, belediye yardım ediyor.”

“İlerideki kahvede yattığını duydum.”

Bazen esnaf delileri bu “sefil” ve “acınası” hayattan kurtarmaya çalışıyordu; önce esnaf kendi içinde sivil inisiyatif kullanıyor, bu işe yaramadığında ya da “delinin iyiliği için” daha kalıcı çözümler bulmak gerektiğinde devletten yardım istiyordu:

“Kalacak yeri yoktu, kışın soğuklarda bizim pasajda kaldı, evden battaniye getirdik, betonun üstüne serdi yattı birkaç gün, sonra içim dayanmadı betonda yatmasına, dükkan komşumdan rica ettim, o da kabul edince birkaç gün yandaki televizyoncuda kaldı, biraz geçince kaymakamlığı aradım güzel bir bakımevinde kalsın diye, sonra bir gün görevliler geldi, bizimki görevlileri görünce hemen anladı onu götürceklerini, kaşla göz arasında kaçtı, alkolikti zaten, orada içemem diye kaçtı. Yine biraz zaman geçti, bu sefer valiliği aradım, adamlar gelince, bizimki baktı adamlar takım elbiseli falan, biz de tam yemek yiyoruz dükkanda, elindeki kaşığı maşığı fırlattı attı, yine kaçtı, ama bu sefer kıstırdılar, yakalayıp götürdüler. Deli bir gün sonra yine çıkıp geldi, dayanamamış daha fazla, içki yokmuş orada. Rahmetli soğuktan donarak öldü.”

Burada deli hakkında konuşan kişinin bir kadın esnaf olması deliyle esnaf arasındaki ilişki üzerinden bir toplumsal cinsiyet okumasına da kapı aralar: Terzi Meryem Abla da diğer esnaf gibi delinin durumuna üzülür, en başta pasaj esnafı sorunu ortaklaşa çözmeye çalışırlar. Bunun için evden battaniye getirilir ve delinin geceyi

pasajda geçirmesine izin verilir. Deli battaniyeyi yere serer, üstüne kıvrılır ve yatar. Ancak bu çözüm vicdanları rahatlatmaya yetmez. Tedricen bir başka çözüm aranır. Bu yeni çözümü Meryem Abla geliştirir, herkes üzülse de pasajdaki tek kadın esnaf olarak “anaç ruhuyla” o harekete geçer; aynı pasajdaki yan komşusu televizyoncudan yardım ister. Delinin kendi dükkanında kalması yerine, bir erkeğin dükkanında kalmasının daha münasip olacağını düşünür. Deli için hangi dükkanın uygun olacağına karar verilirken, dükkanın niteliği değil, bir erkeğe ya da kadına ait oluşu dikkate alınır. Zira pasajda yatmaya razı olan söz konusu deli için terzide ya da televizyoncuda kalmasının bir önemi olmadığı varsayılır. Dolayısıyla delinin kalacağı dükkanın belirlenmesinde toplumsal cinsiyet etkili olur ve bu yolla kadın ve erkek esnafın deliye yaptığı yardımın sınırları işaretlenir.

Bu konu insanları ne kadar yakınımıza soktuğumuz ve karşılıklı ilişkilerimizde diğerleriyle belirlediğimiz mesafe bağlamında proxemics kavramı ile de ilişkilidir. Kadın esnafın deliyi gece kendi dükkanına sokmaması “kültürel” dir denilip geçilemez, yani söz konusu davranış sadece kültürün etkisiyle açıklanamaz. Zira bu bakış kişiyi aktör olarak görmeyen, onu pasif bir varlık olarak kültürün dışında tutan bir ontolojiyi yansıtır. Kadın esnaf istese deli onun dükkanında da kalabilirdi, zira akşam oldu mu bütün esnaf evine gidecekti, ayrıca herkes kişinin “deli” olduğunu, yardıma muhtaç olduğunu bilmekteydi, delinin bir kadına ya da erkeğe ait olan herhangi bir dükkanda kalması ayıp kaçmazdı, tuhaf karşılanmazdı, laf söz olmazdı, öyle olsa bile böyle düşünenlere haddi bildirilebilir, “insanlık dersi” verilebilirdi. Ama bunun yerine deli, bir erkek esnafın dükkanına yerleştirildi. Bu yönüyle kadın esnafın pratiği kuşkusuz bir şey yarattı/inşa etti, burada inşa edilen şey kadın erkek ilişkilerinin geleneksel, kanıksanan ve alışlageldik biçimlerini yeniden üreten toplumsal bilgidir.

Bir diğerk deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir başka formda yeniden üretilmesidir. Dolayısıyla kadın esnafın “toplumsal, yapısal sınırları onaylayarak güçlendiren”(Yazıcı Yakın, 2015:38) pratiğini yaratan inşa sürecinde, bu sınırları yeniden üreten ve içselleştiren “bir meşrulaştırma stratejisi işler” (Yazıcı Yakın, 2015:38). Gece vakti, kadının dükkanına yani özel alana deli de olsa bir erkeği almaması, her şeyden önce kadının “eve erkek almak” deyimini bildiğini ve bu deyim toplumsal yaptırımlarını tahmin ettiğini, bu yaptırımları doğrudan ya da dolaylı olarak deneyimlediğini gösterir. Ancak bu toplumsal bilgi veri iken, yaptırım doğurabilecek bir şeyi yapıp yapmamak, bir aktörün olası eylem repertuarındaki kombinasyonlardan biridir ve bu olası eylemlerin gündelik hayattaki izdüşümleri insanın kültürü kültürle birlikte bizzat yaratması sürecinin bir yansımasıdır.

Toplumsal cinsiyet meselesini bir kenara bırakıp delinin istikbaline dönersek; delinin dükkanda kalması beklentinin aksine hem deli hem de esnaf için de hayırlı olmaz. Zira deli dükkanda kalmasına rağmen üşümeye devam eder. Öte yandan, deli televizyoncuda kaldığı geceler elektrik sobasını sabaha kadar açık bırakır ve esnafa yüklü miktarda elektrik faturası gelir. Bunun üzerine Meryem Abla tüm bu palyatif çözümleri bir kenara bırakarak devletten yardım ister. Delinin derdi artık kurumsal bir boyutta çözülecektir. Delinin rızası hilafına, esasen deliye hiç sorulmadan geliştirilen bu “çözüm” delinin pek hoşuna gitmese de, kurumsal çözümde ısrar edilir. Deli kapatıldığı yerden kaçtıkça devletin hiyerarşik yapılanmasındaki bir üst kuruma başvurulur. Yani önce kaymakamlığa, sonra valiliğe gidilir. Sorunun yerelden merkeze yaklaştıkça daha sağlam ve sorunsuz bir şekilde halledilebileceği düşünülür.

Ayrıca, iki kaçma olayında da delinin kaçma sebebinin içki içememek olduğu düşünülür. Oysa, sebebin ne olduğunu kimse tam olarak bilemez. Kaçma sebebinin esnaf tarafından kesin ve net biçimde ortaya konuluşu, delinin bilinmeyen geçmişi doldurulurken ya da kişinin delirme sebeplerinden bahsedilirken kullanılan kesin ve net ifadelerle benzerlik gösterir. Esnafın söyleminde içki içme uzamsal olarak da bir kısıta tabidir. Bu bağlamda, resmi kurum kısıtları ve yaşamı, sokak özgürlüğü ve ölümü temsil eder. Ayrıca, delinin uğruna devlet koruması altındaki rahat ve “güvenceli” bir hayattan vazgeçtiği “şey” de anlamlı görülmez, bunun da ötesinde delinin sağlığını doğrudan tehdit edici bulunur, esnafa göre deli görevliler tarafından yerleştirildiği yerden içki içemediği için kaçır. Ancak içki hem sağlığı bozar, hem de “bütün kötülüklerin anasıdır”. Dolayısıyla esnaf, delinin daha rahat ve sağlıklı bir hayata “alkolü” tercih etmesini kabul edilebilir bulmaz. Bu hissiyatla delinin yerine geçer, deli adına düşünür, delinin iyiliği için onun yerine karar verir. Ancak deli, esnafın anlamlı bulmadığı şey uğruna sokağı yani özgürlüğü ve ölümü seçer ve soğuk bir kış gecesinde donarak ölür.

4.3.2. Evde yaşama

Kişinin sokakta yaşamasına alternatif olan ve akla gelen ilk şey, kişinin kapalı bir alanda yaşamasıdır. Kuşkusuz kişi için kapalı olan tek uzam kişinin evi değildir; kişi akıl hastanesinde, barınma evinde ya da ailesi dışında başka yakınlarının yanında kalabilir, yaşayabilir. Ancak burada sadece evde yaşama durumu üzerine bir değerlendirme yapılacaktır, zira bu tez çalışmasında asıl önemli olan sokakta

yaşamının alternatif bir uzamını gösterip sokakta yaşamının nasıl bir pratik olduğunu anlamlandırmaya çalışmaktır.

4.3.2.1. Evde yalnız başına yaşama ya da birden fazla delinin aynı evde yaşaması

Delinin bir evde yalnız başına yaşaması durumunda, kişi hakkında kulaktan kulağa dolaşan gerçek mi tevatür mü olduğu bilinmeyen hikayeler anlatılır. Delinin “normal” bir hayat sürmediği çeşitli şekillerde ifade edilir ya da sezdirilir. Tarif edilen bu hayat normal dışı, huzursuz edici çağrışımlar üreten gizemli bir hayattır. Bunun da ötesinde delinin bir başına evde kalmasının tehlikeli olabileceğine, diğerleri için rahatsızlık yaratabileceğine dönük imalarıyla olumsuz referanslar içerir. Bu da delilerin “normal” kişiler olmadığı, tuhaf davranışları olduğu yönünde bir anlam üretir. Esnafın söylemi çerçevesinde; deli evde yalnız kalırsa evi yakabilir, evde gürültü yapar, komşuları rahatsız eder, evin her yerini siyaha boyar, karanlıkta oturur, algısı kendi oğlunu tanıyamayacak denli bozuktur. Bu kişilerden bekar olanlar, “toplumsal yeniden üretimin dışında kalan” kişiler” (Foucault, 2011:78) olmaları bakımından gizliden gizliye “marjinal” olarak algılanırlar. Bu kişilere esnaf tarafından “marjinal” yerine bir başka sıfatla hitap edilebilir, ancak söz konusu kişilerin gündelik hayatları hakkında üretilen hikayeler sıra dışı, anormal ve “marjinal” olduklarına dair bir ima içerir.

“Evini yakmış diyorlar, evin her yeri siyaha boyatmış.”

“Evini kendisi yakmadı, başkaları yaktı.”

“Karaköy’de oturuyor, annesini babasını kaybetmiş bazen çok gürültü yapıyor komşular rahatsız oluyor.”

“Kimseyi evine sokmuyor, oğlunu bile erkek diye eve sokmaz, oğlu gelir bazen bari pencereden ekmeğe vereyim diye, ekmeği atar yere, elektrik yok evinde, öyle oturuyor.”

Birden fazla delinin aynı evde yaşaması halinde esnaf tarafından ek bir açıklama yapılmaz. Zira, bir delinin evde tek başına yaşaması durumunda ifade edilen açıklamalar doğrultusunda, durumun açıklama yapmaya gerek bırakmayacak denli ortada olduğu düşünülür:

“Biz evde üç deliyiz der, ikisi oğlan biri kız...”

“Evde abisiyle birlikte yaşıyor, abisi de deli.”

4.3.2.2. Bir evde aile ile birlikte yaşama

Ailesi ile birlikte yaşayan delilerle ilgili olarak esnafın söyleminde genellikle “ev” kelimesinin açık bir şekilde zikredildiği görülür. Aile kavramı neredeyse “ev”le bütünleşir. Ev, kişinin “normal”, “herkes gibi” bir düzeni olduğuna dair bir çağrışım uyandırır. Yine cümle içinde anne, baba, kardeş, çocuklar –“oğlan”, “kız”-, “karı”, koca, yeğen, damat gibi birinci ve ikinci derece aile bireylerinin adı anılarak delinin bağları olduğuna işaret edilir:

“Köşedeki binanın ikinci katında oturuyor, kendi evleri, annesiyle birlikte yaşıyor.”

“Yaşlı annesi var, karşıdaki apartmanda otururlar.”

“Eve giden deli o, yani toplum içinde gezen, çoluğu çocuğu olan...”

“Bir gün evine hırsız girmiş.”

“Genelde akşam saatleri uğruyor, oradan evine geçiyor.”

“Bir tane ağır iş yaptırılmazsın, telefonunu evde bırakıyor aranmak istemediğinde.”

“Para biriktirdi, ev aldı.”

“Babasının evde içki içtiğini söylüyor.”

“Her sabah erkenden annesiyle birlikte sokağa çıkarlar, annesi koluna girer kızının, sürekli çimdikleyip durur zapt etmek için onu.”

Eşi var, iki tane, esas kocası hapiste, o da gittiği bir düğünde zurnanın sesi çok güzel geliyor diye gitmiş zurnacıyla evlenmiş, bana öyle dedi.”

“Bizim dükkandan sürekli porno dergi alan bir amca var, bir gün yine aldı gitti, 5-10 dakika sonra bir kız geldi, meğer amcanın kızymış, ‘babamı idare edin’ dedi.”

“Buradan taşındılar aslında, ama bizi özlediği zaman babası bizim dükkana getiriyor.”

“Eskiden bütün gün buradaydı, annesi hastalandığından beri öğlene kadar duruyor, bizden para toplar 1 lira 2 lira, götürüp kardeşine verir, alışveriş yapar.”

“Eve karşı çok hain, annesine pişirttiriyormuş, kendisi yiyeceği kadarını yiyip geri kalanını çöpe atıyormuş, kola bardağını falan canı sıkıldı mı kırıyormuş.”

“Annesi İstanbul’a gidince biz ona yemek yapıyoruz dükkanda ya da ısmarlıyoruz.”

“Annesine her gün poğaçı yaptırıyor, her sabah elinde sepet poğaçı satar.”

“Annesi sarıma sigara sarıyor ona, misafirlığe gidince onu da götürüyor.”

“Ablası İzmir’in en büyük cerrahlarından.”

“Bir gün buraya geldi, kızım damadım diye birileriyle tanıştırdı bizi, kızı buradan alışveriş yaptı.”

“Babasını ikna ettiler, oğlu hastaneye yattı tedavi oldu.”

“Bir gün annesi geldi buraya, ‘bizimki benim torunu, kendi yeğenini tartakladı, sen konuşursan seni dinler bir daha yapmaz’ dedi bana.”

“Balıkesir’den bir deli gelir buraya, yaşlı bir amca, dilenir dilenir, akşam olunca gelir buraya, günde 250 lirayı beğenmez, bir keresinde kızına 200 liralık mont aldı.”

“T’yi akıllanır diye evlendirdik, 3 gün sonra karı ayrıldı.”

“Annesiyle yaşıyor, kendini Devran Çağlar’la evli sanıyor, ondan çocukları var sanıyor, ‘kocam yeni kaset çıkardı mı?’ diyor bana.”

Bazen delinin bir evi ve ailesi olduğu dolaylı olarak anlaşılır, bu ifadeler aynı zamanda deliyi “herkes” gibi yapan, “normal”e yaklaştıran bir anlamla yüklüdür:

“Eşek kadar olmuş, hala soruyor ‘sen benim sünnetime geldin de mi, altın taktın de mi?’ diye.”

“Arka Sokaklar dizisinin hayranı, kaçırdığı bölümleri bizim dükkanda izliyor.”

“Düzenli olarak okula gider.”

“Okula gidiyormuş.”

Kimi zaman delinin hayatını kolayca değiştirip yeni bir hayata başlama konusundaki cesareti, deli ile özgürlük kavramı arasında kurulan bağı güçlendirir:

“Bir tane daha deli var, o da dilenir, bana iş teklifi yapıyor, ‘sen güzel bir insansın’, bütün deniz kenarlarını gezelim birlikte dilenelim’ diyor.”

“Bizim dükkanın üstünde oturan komşumuz bir bayan var, annesiyle oturuyor, kendini uzaylı sanıyor, bana benim karının yanında ‘Amerika’ya yerleşelim, oradan da emekli maaşı alırsız, ama bir tek seni götüreceğim’ diyor.”

Öte yandan, delinin bağlarının olmayışı ya da bağlarına rağmen bu bağların gevşek olması esnafın kendi bağlarını gözden geçirmesi anlamına gelir. Esnaf kendi bağları ne kadar güçlüyse kendini o kadar kısıtlanmış ve daha az özgür hisseder. Delinin teklif ettiği plana ilişkin akıldışılık algısı da bir o kadar artar. Bu noktada akıl tutsaklığı, akıldışılık da özgürlüğe tekabül eder.

Sokakta olma ve bir evde yaşama haline genel olarak bakıldığında; bir evi olma genellikle bir aileye de sahip olma anlamına geliyordu, ama tek başına bir evde yaşayan deliler de vardı. Aile, kişinin sorumluluklarının üstlenilmesi demektir; ailenin kişiyi kötülüklerden koruyan ve çevreye verebileceği zararlardan men eden bir rolü vardı. Ev ve aile aynı zamanda “normal” ve “düzenli” bir yaşam demektir. Günlük temel yaşamsal faaliyetler ev içinde yerine getiriliyor, aile bireyleri de bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde delinin hayatını kolaylaştırıyordu. Bazen aile bireyleri sokağa

deliyle birlikte çıkıyor ve ondan haberdar oluyorlardı. Kişiyi kollayıp gözetme işlevini esasen aile yerine getiriyordu. Kişiyi evi ve ailesiyle birlikte düşünmek onu “normal”e, normalliğe yaklaşıtıyordu; deli okula gidiyor, üstü başı temiz geziyor, delinin ailesi ona sünnet yapıyor, annesi satması için poğaçaya yapıyordu. Bu delilerin arada sırada kavga edebilecekleri ya da terk etmeyi düşünebilecekleri bir aileleri vardı.

Bununla birlikte sokakta yaşayan deliler alışıldık anlamda kalacak bir yerden yoksun olduğu gibi, bir aileden ve onun korumasından da uzaktı. Kendilerinden sorumlu olan ve kendilerinin sorumlu olduğu kimse yoktu. Toplumsal yeniden üretimin dışında kalan bireyler olmaları yönüyle de “marjinal”lerdi. Öte yandan sokakta yaşayan deliler esnaf tarafından daha gariban görülüyordu. Dayak yediklerinde, tartaklandıklarında, hakir görüldüklerinde esnaf bunu üzülenek anlatıyordu. Esnaf gün içinde deliyi koruyup kolluyordu, ama geceleri herkes evine gidiyordu. Esnaf her an sokakta olmazdı, oysa bu deliler her zaman sokaktaydı. Dolayısıyla sokakta yaşayan deliler esnafın gözünde daha korunmasız ve savunmasızdı, bu yüzden bu motivasyonla bazen delileri bu hayattan çekip kurtarmaya çalışıyorlardı. Onlar da “sıcak bir çorba içsin, banyosunu yapsın, traşını olsun” istiyorlardı. Oysa deli, sokağın tehlikelerine razı görünüyordu. Bir yere kapatılmak deliye cazip gelmiyor, önerilen yeni hayat, yeni düzen ona uymuyordu. Tehlikeyi kaygısız ve rahat bir hayata, yani özgürlüğü tutsaklığa tercih ediyordu. Örneğin İ sokakta köpekleriyle birlikte bir yaşam sürüyordu. Ayağı yandığında hastaneye gitmek istememişti, çünkü kendisini akıl hastanesine yatıracaklarından korkuyordu. Feci biçimde yanan ayağını ancak yangın söndürücüyle söndürebilmişlerdi, bu kadar acı veren yarasına rağmen doktora gitmek istemiyordu. Çünkü kapatılırsa onun için yeni bir düzen başlayacaktı. Herkes için “iyi” ve “ideal” olan, onun için aynı anlama sahip

değildi. O her ne pahasına olursa olsun sokakları tercih ediyordu. Yine Ali, benzer biçimde “sersefil” bir hayat sürüyordu. Zorla akıl hastanesine, oradan da bir bakımevine kapatılıncaya kadar sokaklarda yaşamayı tercih etti. Kendi düzenini onun isteği dışında başkaları değiştirdi. Kuşkusuz her şey onun “iyiliği için”di. Ama delilerin de bir düzeni vardır ve düzen alışkanlıklarla örülen, değiştirilmesi zor olan ya da değiştirilmesine gerek görülmeyen bir şeydir.

Başkalarının yerine geçip onlar adına düşünmek ve karar vermek, arka planda karşı tarafın yetersiz olduğu düşüncesini barındırır. Burada bahsedilen, kuşkusuz gündelik rutin sorumlulukların yerine geçilen kişiden devralınması şeklindeki bir düşünme ve karar verme süreci değildir. Burada sözü edilen kararlar daha geniş kapsamlı, uzun vadeli, kişinin geleceğini doğrudan ilgilendiren ve etkileyen stratejik nitelikteki kararlardır. Gündelik hayatta birinin bir başkası adına bu türden stratejik kararlar alması genellikle sorun yaratır. Muhtemelen bir deli için de bu tip bir emrivakiyle karşılaşmak hoş olmasa gerektir. Delinin bunu nasıl karşıladığını anlamak için delinin pratiklerine bakmak yeterlidir.

Öte yandan bir deli için bu türden kararların alınması konuya farklı bir boyut kazandırır. Zira, delinin doğrudan akıl kavramıyla tanımlanması kararın amacını delinin kusuru/noksanlığı ile ilişkilendirir. Amaç delinin akıldan noksan oluşuyla ilişkilendirilerek ulvi bir nitelik kazanır. Deli adına alınan kararda kişinin deli olduğu, bu yüzden kendisi için neyin iyi neyin kötü olacağına karar veremeyeceği peşinen kabul edilir. Bu düşünce doğrultusunda “deliler akıldan yoksundur, bu sebeple birileri onlar adına düşünür, karar verir, uygular”. Burada karara yüklenen anlam “mantıklı” olması ve bir “akıl” içermesidir. Ancak bu karar, adına karar alınan kişinin isteklerini ve hislerini dikkate almaz. Ayrıca kişinin kendisi için neyin daha iyi olacağını

öngörmek için her zaman akla gerek yoktur, duygular da önemlidir. Tüm kararlarımızı akılla almayız. Deli ne istediğini bilmiyor olsa bile, delinin neye direndiğinin ya da neyi istemediğinin bir önemi yok mudur? Ya da bizim bu kişilerin yerine geçerek onlar adına karar verme hakkımız var mıdır? Bu hakkı nereden buluyoruz? Bu hakkı kendimizde buluyorsak -hangi amaç, niyet ve saikle olursa olsun- bunun sebebi bizim akıllı olmamız, adına karar aldıklarımızın ise deli yani “akılsız” olması mıdır? Bu tavır aklın yüceltilmesinin, akıllı ile deli arasında zaten var olan eşitsizlik ilişkisinin bir başka form ve boyutta üretilmesi değil midir? Delinin hayatını etkileme ve belirleme konusundaki bu heves ve ataklık “akıllının/normalin” deliye tepeden baktığının bir göstergesi değil midir? Aynı zamanda bu davranış, delinin akıldan yoksun olduğunu varsayan, bu sebeple deliyi bir “akıllı”nın mantıklı kararlarına bağımlı hale getiren patriyarkal bir bakış açısının tezahürü değil midir? Tartışmaya açılan bu soruların cevabı önceden belli olmadığı gibi, kuşkusuz tek bir cevabı da yoktur, öte yandan cevapların doğruları ya da yanlışları değil, tercihleri ve seçimleri yansıtan doğası konunun etik bir tartışma düzleminde ele alınması gereğine işaret eder.

Bernard Schlink’in Okuyucu (The Reader, 2014) adlı romanın kurgusu benzer bir etik problemin tartışması üzerine kuruludur: Nazi döneminde bir toplama kampında gardiyanlık yapan romanın kahramanı Hanna Schmitz, savaşın bitiminde Nazileri yargılamak için kurulan mahkemede sorgulanır. Hanna aslında okuma yazmayı bilmez, bu gerçeği de herkesten saklar. Zira Hanna’ya göre okuma yazma bilmemek büyük bir utanç kaynağıdır. Hanna, yargılandığı mahkemede de bunu itiraf etmekten utandığı için üzerine atılı suçları işlemiş duruma düşer. Oysa Hanna’nın okuma yazması olmadığına açığa çıkması davanın seyrini değiştirecek ve Hanna daha az ceza alacaktır. Ancak o, kendisine isnat edilen suç karşılığında müebbet hapisle

cezalandırılmak pahasına okuma yazma bildiğinin düşünülmesini ve varsayılmasını tercih eder. Yani diğerlerinin gözünde “cahil” ve “eğitimsiz” olmaksızın suçlu olmayı tercih eder. Diğer taraftan Hanna'nın eski sevgilisi ise Hanna'nın “cahiliyetinden” bir tesadüf eseri haberdar olmuştur haberdardır, ancak bu durumu Hanna bilmemektedir, Hanna'nın eski sevgilisi bu gerçeği mahkeme heyetine açıklayıp açıklamaması gerektiği konusunda derin gelgitler yaşar ve en nihayetinde konu bir başka kişinin adına karar vermenin ne kadar doğru olduğunun sorgulanması bağlamında etik bir probleme dönüşür.

Benzer biçimde sokakta yaşayan deliler de sokakların daha tekinsiz, zorlu ve tehlikeli olduğunu bilse de sokağın bilinmezliğini, hatta sokakta donarak ölmeyi tercih edebilir. Delilerin mantıklı düşünmediğini ya da kendileri adına doğru kararlar veremediğini varsaymak, karar vericinin müteahkim ve müteceviz bakış açısını onaylamak ve yeniden üretmek anlamına gelir, bununla birlikte delilerin “mantıklı” düşünemediği varsayımını bir anlığına kabul etsek dahi, deliler de herkes gibi soğukta üşür ve üşüdüklerini hissederler. Bu iş akıl, mantık işi değil beden işidir. Dolayısıyla delilerin aklına değilse bile bedenine güvenebiliriz. Öte yandan, “mantıksız” ve “kendi zararına” kararlar vermek için her zaman deli olmak gerekmez. Ayrıca “mantıklı”, “faydalı”, “zararlı” gibi sözcükler aşırı değer yüklü, subjektif ve kişiye göre değişebilen kavramlardır.

4.4. ESNAFIN GÜNDELİK HAYATI VE OYUN

4.4.1. Gündelik olan, gündelik hayat, gündeliklik ve uzam kavramları

Tanpınar (2007:31)'a göre “saatin kendisi mekan, yürüyüşü zaman, ayarı insandır...Bu da gösterir ki, zaman ve mekan, insanla mevcuttur”. Bu bölüm, esnafın ve delinin düzeninin, gündelik hayat pratiklerinin çakıştığı uzama ve zamana ilişkin bir değerlendirmeyi içermektedir.

Gündelik olan, görünürde her gün tekrarlanan yeme, içme, giyinme, barınma, komşularla ve çevreyle ilişkiler türünden basit etkinlikler bütünü olarak görünür. Bununla birlikte Lefebvre'nin “gündeliklik (everydayness)” ve “gündelik hayat (everyday life)” kavramı, “gündelik olan (daily life)” kavramından farklılık gösterir; buna göre gündelik olan insanların yaşamak için devam ettirdikleri temel ve rutin yaşamsal faaliyetleri ifade ederken, gündelik hayat kavramı “görünüşte göstergesiz” olana; kişiyi meşgul etmek ve uğraştırmakla birlikte, söylenmeye gerek duyulmayan soyut bir gerçekliğe tekabül eder. Garfinkel (2014:62) da “bilinen ve gerçekliği sorgulanmayan dünya”yı gündelik kavrayışların şekillendirdiği “gündelik hayat tutumları”nın, “arka plan beklentiler”in dünyası olarak adlandırır. Bu bağlamda gündelik kavrayışlar “akrep ve yelkovanın birbirini izleyen hareketlerine, yani olayların standart zaman içindeki izleyen konumlarına benzer biçimde koordine olan durumlar içerdikleri sürece belirli bir mutabakat üretir” (Garfinkel, 2014:65) ve toplumsal olarak standartlaşır (Garfinkel, 2014:95). Gündelik hayatı “insanların toplumsal varoluşunun biçimi”ni belirten bir zemin olarak tanımlayan Lefebvre (2013a: 34)'ye göre gündelik hayat “tekrarlardan oluşur”, “yüzeysel”, “doğal” ve

“sıradan”dır. Tarihsel olarak inşa edilmesine rağmen “tarih taşımaz”; gündeliklik ve modernlik eşanlı olarak ortaya çıkan olgular olmaları bakımından eşzamanlı ve birbiri ile ilişki içindedir. Bu anlamda gündeliklik ve “yeni olan ve yeniliğin işaretini taşıyan” anlamıyla modernlik, “iki mutlak, iki kendilik değildir, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili iki olgular kümesidir, biri diğerini çevreler ve üstünü örter; ona ışık tutar ve onu gizler. Bunlar zamanın ruhunun iki yüzüdür. (...) Gündeliklik ve modernlik, karşılıklı olarak birbirini belirtir ve gizler, meşrulaştırır ve telafi eder” (Lefebvre, 2013a: 35-36). Gündeliklik, gündelik hayatı döndüren sıradan, tekdüze faaliyetlere değil, bu faaliyetlerin gündelik hayattaki tekrarına işaret eder. Kayda değer olan, gündelikliği gündelik olandan ayıran şey insanların sürdürüldüğü faaliyetler bütünü değil, bu faaliyetlerin dizilişidir, bu faaliyetlerin ritmidir (Zayani, 1999).

Öte yandan Lefebvre (2013a: 28-29) 'ye göre gündelik hayat “bütün sıradanlığı içinde, işteki ve iş dışındaki mekanik hareketler, saatler, günler, haftalar, aylar, yıllar; çizgisel tekrarlar ve döngüsel tekrarlar, doğal zaman ve akılcı zaman” gibi tekrarlardan ibarettir. Bu tekrarlar, hem gündelik hayatın sefaletini yeniden üretir, hem de bu hayatı sürekli kılar. Bu hayat, “usanç verici görevler, aşağılanmalar”, gündelikliğin yükünü taşımak, “satıcılar, metalar, gereksinimler, parayla kurulan ilişkiler”in yinelenmesi üzerine kuruludur. Diğer taraftan, “değeri bilinmeyen”, sözü edilmeyen, “bedenin, mekanın, zamanın, arzunun uyarlanması” temeline dayalı bu pratik zemin üzerine kurulu hayat sürüp gider. Gündelik hayat, “yinelenen jestler üzerinden pratik-duyumsal bir dünya” yaratır ve öte yandan bu dünya sayılamayacak kadar çok dram üretir (Lefebvre, 2013a: 47). Dram da, bilimin ve bilimselliğin çoğu zaman yakalayamadığı, kuşatmakla birlikte elinden kaçırdığı “artakalan”dır. Artakalan, “az bir şeymiş”, “hiçbir şeymiş” gibi görünür. Ancak “her şey dramdır,

hayat ve ölüm, başarısızlık ve zafer (dir). Can çekişenleri sayabilirim, can çekilme süresini ölçebilirim; ancak hiçbir şey acının ne olduğunu, hiçliğin ne olduğunu söylemez”. Dramın yaşandığı “gündelik hayatta, şimdi ve burada zevk alınır ve acı çekilir” (Lefebvre, 2013a: 31-32).

Kültürü, “toplumun kaynaklarını bölüştürmenin ve dolayısıyla üretime yön vermenin bir yolu” olarak anlamlandırmak, kültürü bir praxis olarak okumaktır. Lefebvre, praxis’in akılcı çekirdeği ve gerçek merkezinin gündelik hayat olduğu düşüncesinden hareket eder. Kültür bu haliyle “bir üretme tarzı” ve “ideolojik olarak güdülenmiş bir edimler ve etkinlikler kaynağıdır”. Bu formülasyonda üretim, yalnızca maddi üretimi kapsayan ürün imalinden ibaret değildir; üretim, toplumsal zaman ve mekanla birlikte yapıtlar yaratan tinsel üretimi ve tarihsel gelişimi içinde insanın kendi kendisini üretmesini, toplumsal ilişkilerin üretimini ve yeniden üretimi de kapsar (Lefebvre, 2013a: 42-43).

Gündelik hayatın incelenmesi “insanların toplumsal varoluşunun biçimini belirtir” (Lefebvre, 2013a: 34). Öte yandan gündelik hayat toplumsal uzlaşmaların, çatışmaların ve ideolojilerin gündelik pratikler aracılığıyla görünür olduğu uzamdır. Belirli bir toplum ve çağda “akılcı ile akıldışı arasında yaşanan çatışmaların mekanını” gösteren gündelik hayatın “eleştirel çözümlemesi ideolojileri açığa çıkarır.” (Lefebvre, 2013a: 34-39).

Lefebvre’de gündelik hayat ve tüketim ilişkisi, gündelik hayatın artık - Charlie Chaplin’in Modern Zamanlar’ında işaret ettiği ilişkileri barındıran zamanda-tüketim toplumuna yön veren rasyonel işleyişin kendisi haline gelmesi üzerinden kurulur: Gündelik hayat zamanda terk edilmiş bir boş alan değildir, “bireysel özgürlüğe ve akla bırakılmış” bir alan olmadığı gibi, “toplumsal yaşamın akılcı olarak

işletilen sömürgeleştirilmiş bir sektörü” de değildir; gündelik hayat, artık bu rasyonel işleyişin kendisi olarak bir nesne olmuş ve üretim-tüketim-üretim döngüsü içinde “kapalı bir devre” haline gelmiştir. Bu haliyle gündeliklik, tüketimi manipüle edilen toplumun ve onun dekoru olan modernliğin temel ürünüdür (Lefebvre, 2013a: 86). Yeni olanı temsil eden, “yeniliğin işaretini taşıyan” modernlik; gündelikliğin, gündelik pratiklerin gerçekleştiği zaman, uzam ve zaman ve uzamın ruhunun bir bileşimidir, bu anlamda gündeliklik de bu bileşimin bir ürünüdür. Zaman, uzam ve ruhun farklı kombinasyonları farklı bir gündelik hayat yaratır.

Öte yandan Lefebvre’de “uzam” (2015: 25) kavramı gündelik hayatın analiz edilebilir ve kurucu unsurlarından biri olması bağlamında merkezi bir öneme sahiptir, bu anlamda uzam zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel olanı birbirine bağlar. Lefebvre’nin toplumsal uzam incelemesinde, “uzamın toplumsal bir bağlamda nasıl üretildiği ve belli uzam biçimlerinin kendi içlerinde yer alan yaşam türlerini nasıl ürettikleri” (Hitchcock, 2013:263) sorunsallaştırılır. Buna göre uzam “sadece insanların üzerinde hareket ettikleri ve şekillendirdikleri harici bir mekan” değil, “daha ziyade bizim üzerimizde hareket eden ve hem bizi hem de toplumsal yaşamımızı şekillendiren bir öznedir”. Lefebvre üç kademeli bir uzam analizi önererek algılanan ve tasarlanan uzama “yaşanan uzam” boyutunu ekler. Böylece uzam konusunda genellikle fiziksel-zihinsel temelde yapılan ikili ayrımı aşmayı hedefler. Bu bağlamda Lefebvre (2015: 42) üç boyutlu uzamsal analizindeki alanlar arasındaki ilişkiyi şöyle özetler: “Öncelikle fiziksel alan, yani doğa, kozmos; ardından, (mantığın ve biçimsel soyutlamanın da dahil olduğu) zihinsel alan; nihayet toplumsal alan” uzam analizine dahil edilir, “bu alanlar birbiri ile ilişki içinde” olup tüm “bu ilişkiler bir “üniter teori” ile kavranabilir. Bu yolla “ayrı ayrı alanlar arasındaki teorik birliğin

keşfi” ya da yaratımı mümkün hale gelir. Alanlara ilişkin bütünsel kavrayışı içeren teorik birlik arayışı, “mantıksal-epistemolojik mekanı -toplumsal pratik mekanını-, hissedilir fenomenlerin işgal ettiği mekanı, proje ve yansımaları, sembolleri, ütopyaları kapsar”. Lefebvre (2015: 45)’ye göre fiziksel, zihinsel, toplumsal mekanları birbirinden farklılaştıran ayırım “uyumsuzluk, farklılık, kopma, kırılma” olarak adlandırılabilir, oysa burada önemli olan “zihinsel (mantıksal-matematiksel) kategorilerle alakalı bulunan “ideal” mekanı, toplumsal pratiğe ait olan “gerçek” mekandan ayıran mesafedir. Bunların her biri diğerini içerir, ortaya koyar ve varsayar”.

Lefebvre’nin üç boyutlu uzamı birbirinden ayrı ve bölünebilir uzamlar temelinde değil, üç uzamın sentezi olarak düşünülür, her alan aynı anda uzamın üç özelliğinden birden meydana gelir, yani üç kategori de birbirine bağlıdır (Hitchcock, 2013:263). Lefebvre’de fiziksel uzam “algılanan uzam” a tekabül eder, burası uzamsal uygulamaların (mekânsal pratikler) alanıdır, söz konusu uzamın anlamı fiziksel ve maddesel uzamla ilgili kavramlar üzerinden kurulur. Zihinsel uzam “tasarlanan uzam” a tekabül eder, burası uzam temsillerinin alanıdır, bu uzamın anlamı uzamla ilgili kavramlar ve fikirlerle ilgilidir. Toplumsal uzam ise “yaşanan uzam” a tekabül eder, burası temsil uzamlarının alanıdır, bu uzamın anlamı deneyimlendiği gibi uzam (fiziksel, duygusal, entelektüel, ideolojik vs.) fikri ile ilgilidir, “yaşanan uzam anlık deneyimi yansıtır” ve yaşanan uzam bağlamında çevresel unsurlar farklı toplumlar arasında farklı geleneklere yol açabilir. Lefebvre’nin işaret ettiği ve burada sözü edilen farklı uzam türleri arasında “edebiyatta bulunan kutsal, toplumsal, umumi, edimsel, cinsiyetli, özel, sınıflara ayrılmış, kentsel, birleşik, kırsal, zamansal olarak parçalara

ayrılmış ve zihinsel olarak yansıtılan ve kavramsallaştırılan uzamlar yer alır” (Hitchcock, 2013: 264-266)

Öte yandan Lefebvre'nin uzamsal triyalektiğini geliştiren Edward Soja (1996:57-61) da, Thirdspace'de ilk uzam, ikinci uzam ve üçüncü uzam kategorilerini yaratmıştır. Soja'ya göre üçüncü uzam Lefebvre'deki toplumsal uzama, birinci uzam fiziksel uzama, ikinci uzam zihinsel uzama tekabül eder. Üçüncü uzam, birinci ve ikinci uzamın bileşimidir; dolayısıyla üçüncü uzam diğerlerinden ayrılamaz ve onlarla birlikte incelenmelidir. Birinci uzam da her zaman ikinci ve üçüncü uzamdır. Yani, fiziksel uzam her zaman zihinsel uzam ve toplumsal uzamdır. Üçüncü uzam kişinin uzamı nasıl deneyimlediğine işaret eder. Uzam asla etkisiz olmadığı gibi, uzamın temsili o fiziksel uzamın birebir kopyası da değildir. Uzamın temsili kavramsal olarak temsil edilebilir fiziksel bir mekandan ibaret değildir (Hitchcock, 2013:264-265).

4.4.2. Esnaf

Esnaf deli ilişkisini konu alan bu tez çalışmasında ilişkinin ana taraflarından biri olan “esnaf” kavramı hakkında yapılacak bir açıklama, hem kavramı verili bir gerçeklik olmaktan çıkarmak, hem de bu tez çalışması bağlamında “esnaf”ın neye/kime tekabül ettiğini belirginleştirmek açısından anlamlıdır. TDK Sözlüğünde esnaf “küçük sermaye ve zanaat sahibi” olarak tanımlanmaktadır. Devellioğlu'nun (2013: 268) Osmanlıca Türkçe Lügatında ise esnaf, “bir sanatla veya dükkancılıkla geçinen kimse” olarak tanımlanmakta ve bir sınıfa, “nevi, çeşit, cins, zümre, kategori”ye tekabül etmektedir. Esnaf, gündelik dilde kullanılışıyla çoğul eki almamakla tekil bir kelime izlenimi vermekle birlikte, ifade ettiği anlam bakımından

çoğuldur. “Esnaf”ın hem kökensel hem de sosyolojik olarak bir çoğulluğa, bir kategoriye tekabül etmesi kavramı metaforik de kılar.

Öte yandan, mesleki örgütlenme ve bir esnaf dayanışma teşkilatı olmanın ötesinde sosyo-ekonomik bir düzen fikrini temsil eden Ahilik ve lonca kültürü ile de tarihsel bağı bulunan esnaflık, çalışma hayatını ticari ahlak, doğruluk, yardımseverlik, kardeşlik temelinde anlamlandıran bir dayanışma kültürüne dayanır.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 15 inci maddesine göre esnaf; “ister gezici olsun ister bir dükkânda veya bir sokağın belirli yerlerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden fazla bedenî çalışmasına dayanan ve geliri” belli bir “sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişi”dir. 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu kapsamında da benzer bir tanımlama yapılmaktadır; söz konusu Kanuna göre esnaf “ister gezici ister sabit bir mekânda bulunsun (...) ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedenî çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimseler”dir. Dolayısıyla bu kanunlar kapsamında esnaf, kazancı bakımından tacir ya da sanayici olmaya yetmeyen kişidir. Bununla beraber, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu esnafı da ikinci sınıf tacir sayar, bu durumda yıllık alış satış ve gayrisafi iş hasılatı kriterlerine göre ya birinci sınıf tüccar yani tacir ya da ikinci sınıf tüccar yani esnaf olunur. Bu anlamda söz konusu Kanunun 177 nci maddesine göre “satın aldıkları malları olduğu gibi veya işledikten sonra satan ve yıllık alımlarının tutarı 168.000 lirayı veya satışlarının tutarı 230.000 lirayı aşmayanlar ile bu işler dışındaki başka işlerle uğraşıp da bir yıl içinde elde ettikleri gayri safi iş hasılatı 90.000 lirayı aşmayanlar” ikinci sınıf tüccar yani esnaf kabul

edilirler. Görüldüğü üzere hukuki anlamda esnaf, bedeni çalışması ile görünürlük kazanmakta ve kazanca dair belirlenmiş bazı hadlerin gerisinde kalmakla tacir olamamaktadır; esnaf-tacir ayrımında esnaflık, emek sermaye ayrımına ve bir ölçek problemine tekabül etmektedir.

Bu anlamda gündelik hayattaki çalışma alanının uzamı, yani üretim ya da satış yapılan yer hukuki bakımdan esnaf olma kriterini belirlemez; bir dükkanın mahalle arasında, handa, eski çarşıda, çarşının göbeğinde ya da aynalı camlı, ışıklı, çok katlı bir alışveriş merkezinde olması o dükkanı işleten kişinin esnaf olma özelliğini etkilemez. Ancak deli, moderniteyi temsil eden alışveriş merkezleri gibi uzamları kullanma konusunda çekingen, tutuk ve isteksiz olduğu ya da çeşitli gözetim ve kontrol teknikleriyle bu uzamları kullanmaktan men edildiği için genellikle kentin diğer uzamlarını kullanır ve esnafla bu uzamlarda ilişki kurar. Dolayısıyla alan çalışması boyunca esnafla ilişkisi gözlemlenen deli, esnafla nerede ilişki kuruyorsa “ora”daki esnaf ve esnafın uzamı kadraja girmiştir. Tez çalışması bağlamındaki bu kadraj da daha çok mahalle arasında, eski çarşı içinde, ama bazen kentin göbeğinde ana cadde boyunca sıralanan, delinin rahatça girip çıkabileceği, düz ayak, giriş çıkışın teknolojik imkanlarla kontrol edilmediği çarşı ve mahalle esnafının uzamını içermektedir.

Öte yandan esnaf, tüm hukuki ve teknik tanımlamaların ötesinde sosyolojik, sosyal antropolojik ve tarihsel bir kategori olarak modernliği sarsan kişidir. Esnaflık bir olgudur ve bir yaşam biçimini temsil eder. Esnaf modernitenin, “zamanın ruhunun” sunduğu imkanların ve olasılıkların gerisinde kalan bir kategori olduğu gibi, geleneksel kodların hakim olduğu bir üretim tarzını devam ettirmekle modernitenin rasyonalite temelli beklentilerini de tam olarak karşılayamaz. Bu anlamda esnafın

deliyle kurduğu ilişki de modernite paradigmasının dışında gelişen naif bir ilişkidir. Esnafın deliyle kurduğu ilişki, dışlayıcı, kapatan, modern tıp ve psikolojinin kurduğu türden bir ilişki değildir. Bu ilişki ekonomik, sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamda “esnaf” kategorisinin tekabül ettiği anlamla çok güzel örtüşür. İlişkinin ruhu moderniteyle bir türlü kapanmayan mesafede saklıdır. Esnaf deliyle, deliyi tıbbın, psikolojinin bir araştırma nesnesi olarak gören ve modernitenin dışlayıcı kurumsal kapatma pratikleri üzerinden işleyen bir temelde değil, modernitenin uzağında, kendisinin ve delinin ritmini ve düzenini çakıştıran bir temelde ilişki kurar. Deli de tüm kurumlarıyla kendini akıl ve aklın egemenliği üzerinden tanımlayan modernitenin dışındadır, zira delilerin akıldan yoksun olduğu varsayılır. Bu noktada esnaf ve delinin düzenleri çakışır, her ikisinin de modernlikle arasında bir mesafe vardır ve bu mesafe esnafla deliyi birbirine yaklaştırır.

Sanayileşme ile gelen kentleşme olgusu şehirlerin görünümünü değiştirmekle beraber, bu olguların temelindeki üretim ilişkileri toplumsal ilişkilerin içsel dinamiklerine sızdığı ölçüde sanayileşme ve kentleşmenin eşanlı olarak geliştiğinden bahsedilebilir. Bu anlamda yapısal bir ekonomik ve sosyal değişim yaşanmadığı müddetçe sosyal ilişkilerin yapısı radikal biçimde değişmez ve gündelik hayat geleneklerin, geleneksel olanın belirleyici olduğu bir temelde sürdürülür. Bu temelde, “esnaf” geleneksel kodların hakim olduğu bir üretim tarzını ve bunun da ötesinde bir yaşam biçimini temsil eder. Alan alışması boyunca esnaf deli ilişkisi bağlamında gözlemlenen esnafın gündelik hayatının kumaşı modernliğin kumaşından farklıdır, ikisinin kumaşı aynı dükkanda, ama farklı raflarda bulunur. Dolayısıyla ikisi aynı kumaşın iki farklı yüzü değildir, birbirleri üzerine katlandıklarında tam olarak çakışmazlar, bununla birlikte zamanın -modern olanın- tamamen dışında kalmak

olanaksız olduğundan, kumaşın baskısı belli belirsiz diğer yüzüne çıkabilir; modernite ve beraberinde getirdiği kent hayatı üretim ilişkilerini ve gündelik hayat pratiklerini kuşkusuz etkiler. Bununla beraber esnaflık, modernitenin tüm kurumlarıyla temsil ettiği yüzeyin, gündelik hayatın dekoru ve zamanın ruhu olan modernliğin nispeten ücra bir köşesinde konumlanmıştır. Esnafın gündelik hayatının kendine özgü bir ritmi vardır. Kapitalizmin şekillendirdiği rasyonalite temeline dayalı ilişkiler ile alandaki esnafın gündelik hayatı, boş zaman algısı ve uzamı kullanım biçimleri birbiriyle örtüşmez. Zira esnaflık her şeyden önce bir olgudur. Bu anlamda hem Ankara’da hem de Manisa’da esnafın gündelik hayatının görünümleri birbirine yakınlık arz etmektedir.

Esnafın yaptığı işin niteliği ve çalışma alanı, modernitenin hakim ekonomik paradigmasının dışında/uzağında bir uzamı temsil eder. Bu uzam - genellikle- formal bir organizasyon yapısı yerine kişisel ilişkilerin ön planda olduğu, çalışanların birbirine “abi, abla” diye seslendiği, üretim sürecinde hız, verim, maliyet, kar gibi değişkenlerin farklı bir biçimde anlamlandırıldığı, kimi zaman müşteri kazanmak için aklın yerine “ikram”ın, “ayağınız alışsın”ın, “size şu kadar olur”un, “iyi esnaf”lığın ikame edildiği, çalışma ve dinlenme sürelerinin iç içe geçtiği, yabancılaşmanın dükkanı ve müşteriye sahiplenerek üstesinden geldiği, çalışma, boş vakit ve özel yaşamın birbirine karıştığı gündelik pratiklerin uzamıdır. Esnafın çalışma alanı kapalı kapılar ardında, şaşmaz saatlerle bir vardiya sistemine bağlı, giriş çıkışın otomatik kartlarla yapıldığı, üretimin otomasyona bağlı olduğu bir işyerini temsil etmez. Lefebvre’ye göre gündelik hayat, çalışma, boş vakit ve özel yaşamı kapsar. Gündelik hayatın bu üç ögesi “diyalektik bir bütün” oluşturur ve somut bireyi bu bütünlük içinde belirler. Öte yandan “gündelik hayat öğelerinin birbirine dışsallığı bir

yabancılaşma içerir” (Lefebvre, 2013b: 37-46). Alanda deli ile ilişkileri bağlamında gözlemlediğim esnaf ise gündelik hayatında bu ögelerin birbiriyle iç içe geçtiği bir uzamda yabancılaşma duygusuyla yüzleşmekten büyük ölçüde kurtuluyordu: Esnaf “bir yere kadar” gittiğinde dükkanı yan dükkana teslim eder, cumaya gider, kapıya “cumaya gittim döneceğim” diye not bırakır, gelen müşterinin o notu okuyacağını ve onun dönüşünü bekleyeceğini varsayar, yani müşteriyle kişisel ve doğrudan bağ kurar, esnaf müşteriyle yüz yüze gelir. Öte yandan esnaf deliyle de yüz yüze gelir ve doğrudan bağ kurar. Esnaf ve deli, modernitenin “düzen”i yerine delinin ve esnafın düzeninin çakıştığı, rasyonalitenin, aklın yerine iyi ve “saf” olmanın geçtiği bir gündelik hayat uzamında karşılaşma imkanı bulurlar. Esnafla deli arasında kurulan ilişki, kendine modernin yani “yeni olan”ın temsil ettiği, önerdiği ilişki biçimlerinin dışında bir alan yaratır.

Esnaflığın bir olgu olması, alan çalışması boyunca esnaf deli ilişkisi bağlamında gözlemlenen gündelik hayat pratikleri çerçevesinde, esnafın deliyle ilişki kurma ve anlamlandırma süreçlerini de biçimlendirir. Bu bağlamda Ankara ve Manisa esnafının deliye karşı tavrı birbirinden önemli bir fark göstermemektedir. Nitekim hatırlanacağı üzere esnaf ve deliye ilişkin ilişki kategorileri de her iki kentte gözlemlenen esnafın ortak davranış ve tutumları üzerinden oluşturulmuştur: Esnaf deli olduğunu düşündüğü kişiyle doğrudan ilişki kurmakta, ona mümkün mertebe “deli olduğunu hissettirmemekte”, “özürlü gibi davranmamakta”, bu yönüyle deliyi normalleştirmektedir. Alandaki ilişkiler deliye toplumsal olanın içinde bir serbesti, uzamların kullanımı açısından bir mobilizasyon sağlamaktadır. Gün içinde esnaf ve deli, programlanmış bir zaman dilimi içinde değil, kendi düzenleri gereğince çakışırlar. Bu anlamda -modernleşmeyle gelen- planlama ve ölçülebilirlik temeline

dayalı bir rutinden değil, esnaf ve deliyi buluşturan kendine özgü bir ritimden söz edilebilir: Delinin canı isterse dükkana gelir, ne zaman geleceği önceden belli değildir, delinin zamanı ayar tutmaz, bu anlamda esnaf deli buluşmasının kendine özgü bir zamanı vardır. Gündelik hayatta esnafın deliyle kurduğu ilişki, esnafın ve delinin karşılıklı gündelik ritimleri ile şekillenen kendine özgü bir ilişkidir.

Öte yandan, tarihsel süreç içinde öznesini kapatılma, zorla çalıştırma gibi kurumsal pratiklere maruz bırakan, dolayısıyla sadece bir kavram olmaktan çok daha ötesini ifade eden modernitenin icadı “delilik” kavramı ile esnafın kafasındaki delilik algısı birbiriyle uyumlu değildir. Modernleşme ile gelen delilik, deliyi toplumdan yalıtarak kurumlara kapatma ve tedavi süreçlerinin bir nesnesi haline getirirken, alandaki esnaf deliyi yok saymamakta, delinin toplumsallaşmasına yardım etmekte ve deli için bir çeşit terapi işlevi görmektedir. Delinin resmi bir kurumla ilişkilendirilmesi, resmi olarak kayıt altına alınması, tescillenmesi, üzerinde kurumsal ve formal kontrol uygulanması, gözetim ve denetim altında tutulması, kapatılması, “hasta” statüsünde kabul edilmesi, hastalığının teşhis ve tedavisi amacıyla tıbbın bir araştırma nesnesi olarak kabul edilmesi, modernitenin deliliğe bakışının bir özetidir. Deliyi hasta statüsü verilmesinin kuşkusuz başka sonuçları da vardır; deli rasyonalite temeline dayalı ekonomik sistemin ihtiyaçlarına yanıt veremez, deli “aranan eleman” değildir, “presentable” değildir, kalifiye değildir, aksine çalışma hayatındaki yeri bağlamında daha çok yarışın dışına itilmeyi temsilen “diskalifiye” kavramını çağırır, bu bakış açısına göre iş-deli-ürün arasında kurulan üç değişkenli denklemin çıktısı “defolu mal” sayısında gözlenen artış olabilir. Oysa esnaf deliye sevinsin, gönüllü olsun diye iş verir, bu işler saçma sapan, dışarıdan bakıldığında anlamsız ve boş işler, hatta angarya türünden işler olabilir, ama esnaf deliye iş, görev vermekle aynı zamanda

sorumluluk da vermiş olur, deliyle ilgilenir, onu önemsemediğini hissettirir, başıboş bırakmaz. Öte yandan deliye akıl hastası olarak bakılmaz, esnaf deliyi bazen mecnun, bazen ayarsız, bazen saf, bazen gariban gibi görür ve onu değiştirmeye çalışmadan öylece kabul eder. Bu anlamda alandaki esnafın deli olduğunu düşündüğü kişi ile geliştirdiği kategorik ilişkiler bağlamında deliyi “idare ediş” biçimleri, modernleşmenin ürünü olan “modern deli”yi “yönetme” biçimleriyle örtüşmez.

4.4.3. Oyun

Huizinga (2015:31-42)’ya göre oyun, “olağan hayatın dışında yer aldığı hissedilen, özgür ve kurmaca ama yine de oyuncuyu tamamen içine çekme yeteneğine sahip”, “her tür maddi çıkar ve yarardan arınmış”, “sınırlandırılmış bir mekan ve zamanda” gerçekleşen, “belirli kurallara uygun olarak, düzen içinde cereyan eden” ve “kendilerini gönüllü olarak bir esrar havasıyla çevreleyen veya alışılmış dünyaya yabancı olduklarını kılık değiştirerek vurgulayan grup ilişkileri doğuran”, oyuncuların –miş gibi yaptığı, yani “yalnızca görünüşte öyle davranma bilincine” sahip olduğu bir eylemdir. Bu anlamda “belli bir zaman ve mekan sınırları içinde gerçekleştirilen, amacı kendi içinde olan, kendisine bir gerilim ve sevinç duygusunun ve de sıradan yaşamınkinden farklı bir bilincin eşlik ettiği gönüllü bir etkinlik ya da meşgale” (Dursun, 2014:145) olarak da tanımlanan oyun “ihmal edilebilir, keyfe kederdir, ertelenebilir veya iptal edilebilir, fiziksel bir ivedilik veya ahlaki bir ödev tarafından dayatılmaz, bir görev değildir, boş zaman içinde gerçekleştirilir, dolayısıyla serbesttir” (Huizinga, 2015:25) ve özgürlükle yakından ilişkilidir. Oyun, “bir şey için mücadele” ya da “bir şeyin temsili olma” işlevlerine indirgenebilir. Bu anlamda oyunun temel

karakterleri; “gönüllü bir eylem olması”, “nedensiz olması”, “geçici bir eylem olması”, “çıkar gütmemesi”, “zamansal ve mekansal olarak sınırlı ve yalıtılmış olması”, “tekrarlanabilme olanağına sahip olması”, “düzen yaratması, ve gerektirmesi”, “ritim ve armoniye sahip olması”, “kurallara sahip olması”, “gerilim unsuru taşıması”, “gündelik hayattan ayrı olması” ve “grup ilişkileri doğurması” (Huizinga, 2015:24-30) dır. Gündelik hayatta da çeşitli görünüşler altında kendine yer bulan oyunda “hareket, gidiş-gelişler, kader değişiklikleri, birbiri yerine geçmeler, bağlanmalar ve ayrılmalar görülür” (Huizinga, 2015:27).

Huizinga oyunu rasyonel ilişkiler temelinde açıklamaz ve oyunu aklın ve ahlaki değerlerin ötesinde bağımsız bir olgu olarak görme eğilimindedir. Bu anlamda kamusal, “varlığı inkar edilemeyen” ve “herkes tarafından gözlenebilir bir olgu” olarak oyun, “hiçbir rasyonel ilişki üzerinde temellendirilemez”, zira akla dayandırılması oyunu insanlar alemiyle sınırlar, oysa hayvanlar da oyun oynar (Huizinga, 2015:19). Oyun “bilgelik-aptallık”, “doğru-yanlış”, “iyi-kötü” gibi kategorik zıtlıklar/ikili karşıtlıkların dışında konumlanmasıyla “aşırı” bağımsız bir karaktere sahiptir, bir zihin faaliyeti doğursa da oyunun ahlaki bir işlevi yoktur; oyun ne erdem ne de günah içerir (Huizinga, 2015:23).

Oyunun –miş gibi yapma niteliği içinde, “ciddi”nin zıddı olan bir matrak duygusunun ifade edildiği görülür (Huizinga, 2015:25). “Oyun fikri bilincimizde ciddiyet fikrinin karşıtı” olmakla birlikte, “ciddiyet-oyun” karşıtlığı mutlak bir ayrım değildir, yani “oyun çok ciddi bir şey de olabilir.” Gündelik hayatta “ciddi olmayan” birçok şey oyunla eşdeğer değildir; gülme ya da komik bazı bakımlardan ciddiyetin karşıtıdır, ciddi olmayandır, ama oyunla doğrudan bağlantısı yoktur. Oyun her durumda oyuncular ve seyirciler için komik olmayabilir (Huizinga, 2015:22).

Dolayısıyla oyun hem ciddi olanı hem de olmayanı içerdiğinden ciddiyet kavramının üstünde konumlanır. Bununla birlikte oyunun egemen tavrı sevinçtir (Huizinga, 2015:42). Bu bağlamda Eugen Fink (2015:18-19) de oyun oynamaya duyulan hevesi bir “alan”dan, hayali bir boyuttan hoşlanma duygusu ile ilişkilendirir, bu anlamda “mutluluğun vahası” olarak andığı oyuna duyulan hevesi “sadece oyun içindeki zevk değil, oyundan zevk almak” şeklinde açıklar. Bu bağlamda “oyun oynama, toplumsal varoluşun temel bir olanağıdır. Oyun birlikte oynamadır, birbiriyle oynamadır, beşeri bir birliğin içsel bir biçimidir, yapısal açıdan bireysel, izole bir eylem değildir”. Huizinga (2015:28)’ya göre ise “oyun dahil eder ve serbest bırakır. Özümle, yakalar; cezbeder”.

Diğer taraftan Fink (2015:21), oyun oynayan gerçek kişi ve “oyunun içindeki rol insanı” ayrımı üzerinden oluşan ikiliğe şizofrenik bir anlam atfeder. Fink’e göre bu ikilik oyun oynamanın özünde vardır, oyuncu sihirli bir biçimde üretilen “oyun dünyası”nın içinde “üstlendiği rolle kendi kendisini örter ve bir bakıma onun altında yok olur”, rolün içinde yaşar, ancak “gerçeklik ile görünüşü birbirinden ayırt edemeyen ruh hastası gibi değildir”, zira oyuncu oyun esnasında çifte bir varoluş taşıdığını, iki evrende olduğunu bilir ve eğer isterse rolünün dışına çıkabilir.

Peki, her oyun için bir de oyuncak gerekir mi? Fink (2015:20-21)’e göre “herkes oyuncağın ne olduğunu bildiğini düşünür, ancak oyuncağın ne olduğunu söylemek oldukça zordur”. Fink, insanın oyun oynarken oyuncağa duyduğu ihtiyacı eşya kavramı üzerinden açıklar; “insan esasen temel etkinliklerinde eşyadan azade kalmaz, insan onlara muhtaçtır: iş yaparken çekice, hükmederken kılıca, aşk yaparken yatağa, şiirde saza, dinde sunak taşına, oyunda ise oyuncağa muhtaçtır” diyerek

gündelik hayatın temel fenomenlerini birer eşya ile ilişkilendirir ve bu fenomenleri kullanılan eşyalar üzerinden uzamda görünür hale getirir.

Oyunun toplumsal ve “üretilmiş” bir anlamı vardır; “Oynanan şeylerin, olayların ve ilişkilerin anlamsal bağlamı” ve “oyunun oyun oynayan ya da izleyen kişiler için anlamı” birlikte oyunu “anamlı” yapar. Salt bedensel bir hareketin oyun olmadığını, uzuvları gevşetici ya da ritmik tekrarlardan oluşan hareketlerin hareket eden açısından bir anlam taşımadığını, söz konusu bedensel hareketlerin payına bizzat üretilmiş bir anlam düşüyorsa oyundan bahsedilebileceğini ifade eder (Fink, 2015:19).

Huizinga katılanları başka bir evrene götürme kriteri üzerinden kutsal eylemi de biçimsel olarak oyun sayar. Kutsal eylemle oyunun aynı biçimler altında gerçekleştirildiğini ve ikisi arasında biçimsel olarak bir fark olmadığını belirtir. Kutsal eylem ve oyun arasındaki bu benzerlik düşüncesi her iki eylemin de mekânsal olarak “bildik dünyadan” yalıtılmış, tahsis edilmiş, ayrılmış bir alan gerektirmesi fikri üzerinden de desteklenir. Bu anlamda Huizinga “ayın, büyü, dinsel tören, kutsama ve esrar” kavramlarını da oyun kavramının kapsamına dahil eder. Platon da benzer biçimde oyun ve kutsal eylem arasında bir özdeşlik kurar. Platon’un oyun ve kutsallık arasında kurduğu özdeşleştirmede, kutsallık oyunun adından ötürü aşağılanmaz, ama oyuna toplumsal olarak “en yüksek faaliyetlerden biri olan” dine temas etme ve “zihnin yüce alanlarına giriş olanağı” tanınması vasıtasıyla oyun soylu hale gelir (Huizinga, 2015:38-39). Bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır ki, oyun Huizinga’da ciddiyetle karşıtlık ilişkisi içinde tanımlanmaz, oyun çok ciddi bir şey de olabilir. Ayrıca bazı boyutlarıyla oyun kategorisi içine giren kutsal eylem, ayinsel karakterinden herhangi bir şey kaybetmez (Huizinga, 2015:48).

Huizinga'ya göre oyun “gündelik hayatın bağımsız bir unsuru”dur, gündelik ihtiyaç ve tatmin mekanizmalarının dışında kalır, hatta bu mekanizmayı kesintiye uğratar. Kendinde bir amacı olması ve kendi içinde tatmin bulup tamamına ermesiyle oyun “geçici bir eylem” olarak bu mekanizmaya sızar. Bu yönüyle oyun, “gündelik hayatın içinde bir kesinti, bir rahatlama meşguliyeti” olarak görünür. Oyun “genel anlamdaki hayata” eşlik eder, onu tamamlar ve hayatın bir parçasını oluşturur. Hayatı süsler, onun boşluklarını doldurur ve böylece vazgeçilmez olur. Bu vazgeçilmezlik, büyük ölçüde oyunun taşıdığı anlam, ifade değeri, yarattığı manevi ve toplumsal bağların kültürel bir zemine oturmasıyla ilişkilidir (Huizinga, 2015:26). Huizinga'nın oyuna ilişkin bu değerlendirmeleri oyunu gündelik hayattan ayrı görmesiyle yakından ilişkilidir. Huizinga oyunu gündelik hayattan ayrı tutarak oyun hayatı-sıradan hayat şeklinde bir ikilik yaratır. Oyun gündelik ve alışıldık olanı böler, kesintiye uğratar, bununla birlikte “oyun duygusunun azalması, oyunun yanılısamasının ortadan kalkması, büyüünün bozulması” (Huizinga, 2015:41) bu kesintiye de kesintiye uğrayabilir ve yeniden gündelik olana, asıl hayata geçilebilir, bu durum oyun ortamının doğası gereği istikrarsız olması ile açıklanır. Huizinga oyunla gündelik hayat arasında yaptığı ayrımı; “oyunun mevcudiyetiyle her yerde gündelik hayattan farklılaşan belirlenmiş bir eylem niteliği olarak karşılaşıyoruz” (Huizinga, 2015:20), “oyun gündelik veya asıl hayat değildir. Oyun, bu hayattan kaçarak, kendine özgü eğilimleri olan geçici bir faaliyet alanına girme bahanesi sunar” (Huizinga, 2015:25) ya da “oyunun biçimsel özellikleri arasında en önemlisi, eylemin gündelik hayattan mekan olarak ayrılmasıdır. Kapalı bir mekan gündelik çevreden ya maddi ya da düşünsel olarak soyutlanmış, ayrılmıştır. Oyun, kuralların geçerli olduğu bu çerçevede içinde cereyan etmektedir” (Huizinga, 2015:39) ifadeleriyle ortaya koyar.

Jacques Ehrmann (1968), Huizinga'nın oyunu gündelik hayatla karşıtlık ilişkisi içinde tanımlamasına, bu ikiliğin sahte bir ikilik doğurduğu düşüncesiyle karşı çıkar. Ehrmann'a göre oyun-gündelik hayat ayrımı "oyun-realite sözde problemini doğurur", oysa "oyun problemi kendisi kültür problemine bağlı olan realite probleminden ayrı düşünülemez, problem bir ve aynı problemdir. Dolayısıyla oyuna "sıradan yaşamın evrilmiş, süslü, soylu bir temsili (mimesis) olarak bakmak doğru değildir. Oyun bir a priori kültür ve realite temelindeki ilişkiden izole edilerek tanımlanamaz. Oyunu tanımlamak, aynı zamanda ve aynı hareket içinde realite ve kültürü tanımlamaktır. Bu terimlerin her biri, diğer ikisini kavrama biçimi olarak kullanıldığında, birbirleri temelinde gelişebilir ve inşa edilebilirler. [Oyun, kültür ve realiteden] hiçbiri diğer(ler)ine öncel olarak var değildir. Aynı anda hepsi önümüze konan ve bizim onların önüne koyduğumuz sorunun nesnesi ve öznesidirler" (Ehrmann'dan aktaran Yücel Dursun, 2014:156). Oyun realite ilişkisi konusunda Eugene Fink (2015) de oyun ve realiteyi birbirine karşıt görmez, ancak oyun ve realite/gündelik hayat birbirinden ayırt edilebilir. Fink oyunu "garip bir vaha, dur duraksız bir yolculukta ve aralıksız bir kaçışta تنها bir istirahat noktası" (Fink, 2015:17) olarak tanımlayarak oyunla gündelik hayatın standart akışı arasında belli bir mesafe bırakır. Bu mesafeyle "bir oyun olarak ortaya çıkabilen yaşam (...) oyundan ayrı bildik dünya olarak da mevcudiyetini sürdürür. Oyunun fenomenleri yaşama, yaşamın fenomenleri de oyuna dahil olur" (Dursun, 2014:157). Öte yandan Fink oyun ve gündelik hayat arasında var olan sürekli bağa işaret eder ve bu bağı, oyun gündelik hayattan "kendisini geri çekiyor gibi görüldüğü anda onunla temsiller aracılığıyla anlamlı biçimde bağ kurar" şeklinde vurgular. Oyun, tıpkı yaşamın ölüm, sevgi, iş ve iktidar mücadelesi gibi temel fenomenleri gibi temel bir fenomendir, ancak amaçsal

olarak diğer fenomenlerle kaynaşmamıştır, asli ve bağımsızdır. Oyun, bu fenomenleri temsilen kendi içine almak için onların adeta karşısında durur (Fink, 2015:17-18). Oyun yaşamın diğer fenomenleri ile yüzleşir ve onları temsil eder. Öte yandan oyun ile “oyun olmayan” arasındaki ayırım, oyunun tekrarına yol açar, bir diğer deyişle oyun her seferinde oyun olmayan ile alterne olur, böylece oyun ile “oyun olmayan” karşılıklı olarak birbirinin olanaklılığını kurar ve ikisi karşılıklı olarak birbirini yaratır. Oyunun ontolojik formuna tekabül eden çembersel yapıda ikisi de kaybolmaz, silinmez, sadece yer değiştirir ya da dönerler (Dursun, 2014:161).

Öte yandan Huizinga oyunu uzamsal olarak da gündelik hayattan yalıtılmış görür. Her oyunun kendi mekânsal sınırlılıkları içinde cereyan ettiğinden bahisle, “oyun alanı”nı gündelik dünyadan ayırır ve bu alanı “belirli bir eylemin gerçekleştirilmesi amacıyla tasarlanan geçici dünyalar” olarak niteler. Geçici dünyalara atfedilen bu alan, “tahsis edilmiş, ayrılmış, çevresine parmaklık çekilmiş, (...) kendi sınırları içinde özel kurallara tabi kılınan yerlerdir” (Huizinga, 2015:28). Yine gündelik hayat ve oyun alanı arasında yapılan ayırımı desteklemek için oyunun yarattığı esrar havası ile bildik dünyayı geçici olarak iptal ettiğini, “biz başkayız ve başka bir şekilde hareket ederiz” hissiyatı üzerinden “biz” duygusunu güçlendirdiğini, diğerlerinin “oyun çemberi” dışında yaptıklarının, o an için önemsizleştğini, gündelik hayatın kural ve örflerinin oyun alanı içinde bir değeri olmadığını ifade eder (Huizinga, 2015:30).

Oysa oyun gündelik hayattan ayrı değil, gündelik hayatın tam da içindedir: Gündelik hayatın Lefebvre’nin algıladığı temelde, çalışma, boş zaman, aile yaşamı ve sosyal yaşamın toplamından oluşan bir bütün olarak ifade edilmesi, gündelik hayattan kaçışı imkansız kılar. Kaçışlar gündelik hayatın sınırları dışına çıkmak anlamına

gelmez. Bununla birlikte gündelik hayatın kırılmalığa uğratılmasından bahsedilebilir. Bu durum, gündelik hayatın ikili yönü ile ilgilidir. Lefebvre (2013b: 142)'nin ifade ettiği üzere gündelik hayatın “durgun suyu üzerinde, seraplar, ışıltılı kırışıklıklar” vardır. Ancak asıl gerçekliğin yeri, asıl değişimin gerçekleştiği yer “gündelik hayatın eşsiz derinlikleri”dir. Bir diğer deyişle üretim ilişkileri ve yeniden üretim ilişkileri bağlamında koşulların aynı kalması, gündelik hayatın “sürekliliği”ne yol açar, gündelik hayattan kurtulmayı ve kaçışı imkansız hale getirir. Dolayısıyla esnaf ve delinin oyunu ya da esnafın oyuna katılması gündelik hayatın dışında bir oyun alanında değil, aksine gündelik hayatın sınırları içinde gerçekleşir. Oyun gündelik hayatın tekdüzeliğini, sıradanlığını kesintiye uğratan bir andır ya da anlar toplamıdır. Bir çeşit seraptır. Oyun, gün içinde yapılan işlerin sırasını, gündelik hayatın ritmini bozmaz; esnaf oyun oynarken bir taraftan da dükkana gelen müşterilere satış yapabilir. Taksi durağına gelen bir deli, taksici esnafını neşelendirir, ancak sırası gelen taksi şoförü istemese de işe gider. Oyun oynamış olmakla üretim ilişkilerinin yapısı, toplumdaki güç ve iktidar ilişkileri, tüketim alışkanlıkları, metalaşma, yabancılaşma olgusu değişmez. Bununla birlikte, delinin esnafın dükkanına ne zaman geleceğinin bilinmemesi, gündelik hayatın durgunluğunu bozar. Ancak kıyıya vuran dalganın şiddeti değişse de deniz aynı durgunluğuna yine geri döner. Bu yönüyle delinin geliştiği gündelik hayatın sıkıcılığını ve tekdüzeliğini geçici olarak kesintiye uğratar. Oyun sırasında sahne ya da “zamanın dekoru” (Lefebvre, 2013a: 35) değişmez. Oyun sırasında esnaf –genellikle- oyuna katılır, kurulan temsilin içinde yer alır, -miş gibi yapar ve zaman zaman performansın öznesi haline gelir. Bu yönüyle oyundan alınan keyif, duyulan haz gündelik hayattan yapılan kaçamak anlarına tekabül etmez, aksine bu anlar bizatihi gündelik hayatın içinde yer alır. Öte yandan Huizinga'da “oyun” için

şart koşulan, eylemin mekânsal olarak gündelik hayattan ayrı olması gerektiği fikri Lefebvre'nin üçlü uzam yaklaşımı ile de örtüşmez. Zira gündelik hayatta algılanan uzamın (perceived space) yaşanan uzama (lived space) dönüştürülmesiyle her yer/mekan oyun alanına dönüşebilir. Doğrudan yaşanan, gündelik gerçeklik ve kentsel gerçekliğin iç içe geçtiği, mekansal pratiklerin sergilendiği uzam (Lefebvre, 2015:63), temsil pratiklerinin sergilendiği bir uzama dönüşür:

Alan çalışması sırasındaki gözlemlerim boyunca, gündelik hayatta bazı delilerin uzamları bir oyun alanı haline getirdiklerine şahit oldum. Örneğin Komser Ş, şehrin göbeğinde peyzaj düzenlemesi kapsamında inşa edilen bir süs havuzunun betonla çevrili kısmına çıkıp şarkı söylüyordu. K2, türbenin dışındaki açık alanda bulunan iki mezarın yanına gece yarısı bir tane de kendisi ekliyordu, belediye durumun farkına varınca bu “sahte” mezarı alelacele kaldırmıştı. İnternet fenomeni Mercedes Kadir şehrin ana caddelerinde araba zannettiği bir çitanın üzerinde yürüyerek “trafiğe çıkıyordu”. Bazı deliler dükkanlarda, bazıları pasajlarda, kimisi eski çarşıda, kimisi yolda/kaldırımında bir temsil uzamı kuruyordu. Bu anlamda, günlük mekânsal pratik mekânları temsil mekânına, bir diğer deyişle algılanan uzam yaşanan uzama dönüşüyordu. Bu dönüşüm deli ve esnafın gündelik hayatta birlikte oynadığı “oyun” aracılığıyla; bazen esnafın oyuna katılmasıyla, bazen de oyunu izlemesiyle gerçekleşiyordu.

Gözlemlerime takılan bir başka deli kendini politikacı zannediyor ve “çok güzel” nutuk atıyordu. Akıcı konuşması, coşkulu ve gür sesiyle kendine bir hayran kitlesi yaratan bu deli, kürsüye benzer bir yükselti gördüğünde neredeyse refleksif bir şekilde bu yükseltinin üstüne çıkıyor ve nutuk atmaya başlıyordu. Etrafında toplanan kişiler de “yaşa, var ol” diyerek onu alkışlıyordu. Onun uzaktan geldiğini gören esnaf,

bazen onun görebileceği şekilde kaldırımın ortasına bir tabure atıyordu. Delinin birdenbire tabureye çıkmasıyla kaldırım bir temsil mekanına dönüşüyor, nutuk, alkış ve gülüşme sesleri birbirine karışıyordu, kaldırım yürünemez hale geliyor, insanlar yürümek yerine duruyor ve ayaklarının üzerinde hafifçe yükselerek konuşan adamı görmeye çalışıyordu. Oysa, kentleşme olgusunun bir göstergesi olan kaldırımlar insanların rahatça yürümesi için tasarlanmıştır. Dolayısıyla esasen mekânsal pratiğin gerçekleştiği bir kaldırım, bir meclis salonuna, bir seçim meydanına, bir “propaganda” uzamına dönüşebilir, temsil pratiklerinin sergilendiği bir temsil uzamı haline gelebilir. Bu anlamda oyun davranışı gündelik hayattan mekan olarak ayrılmaz. Mekanın kapalı ya da açık olması da değerlendirmenin özünü değiştirmez. Huizinga’da mekanın gündelik hayattan ayrı olduğu düşüncesi ya da kapalı, açık gibi ayrımlara tabi tutularak birbirinden ayrı bloklar, bağımsız kompartımanlar şeklinde tarifi, Huizinga’nın oyunun gündelik hayattan ayrı olduğu fikri ile örtüşür. Bununla birlikte Lefebvre’nin gündelik hayat kavramı çerçevesinde; uzamlar ancak toplumsal varoluşun biçimini belirten zemin üzerinde, yani gündelik hayatın içinde görünürlük kazanır ve anlamlandırılır. Bu anlamda ne uzam gündelik hayattan, ne de uzamlar birbirinden bağımsızdır. Mekan ve gündelik olan birbirini kurar. Gündelik hayat temassız ve birbirinden kopuk bölümler/uzamlar yerine, bu bölümlerden birbirine kolayca geçişi sağlayan otomatik kapıları barındırır. Öte yandan zaman ve uzam da birbirinden ayrılmaz, karşılıklı olarak birbirini kurar.

Lefebvre’nin de ifade ettiği üzere “her toplum, her üretim tarzı bir mekan üretir, kendi mekanını üretir, her üretim tarzı birtakım üretim ilişkilerini içerir” (Lefebvre, 2015:56) ve mekan toplumsal ilişkileri içerir (Lefebvre, 2015:57). Bu anlamda “toplumsal bir ürün” olan toplumsal mekan “toplumsal yeniden üretim

ilişkilerini (aile, cinsiyetler, yaşlar arasındaki biyolojik fizyolojik ilişkileri ve üretim ilişkilerini, yani işbölümü ve örgütlenmesini, hiyerarşikleşmiş toplumsal işlevleri) içerir (Lefebvre, 2015:61) ve gündelik hayatın dekorunu ve ruhunu temsil eden modern toplumda ailenin, işgücünün ve toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretimine ilişkin düzenlemede mekanın merkezi bir rolü vardır (Lefebvre, 2015:62).

Öte yandan, oyunun bir anlam taşıyıcı simge olması bağlamında Metin And, *Oyun ve Bümü*'de (2012) kimi zaman oyunlarda tabuların, inançların yaşadığından ve oyunun simgesel bir anlamı olduğundan bahseder: Konya'da çocukların uçurtma uçurmasını halkın tasvip etmediğini, zira bunun hem günah olduğu, hem de uçurtma uçurulduğu zaman yağmur yağmayacağına, ekinlerin kuruyacağına dair bir inanç bulunduğunu aktarır. Benzer biçimde futbolda topun kirli ve tehlikeli bir nesne olduğuna dair inancın kuvvetini, topu elle tutanın ceza yemesi üzerinden ifade eder. Yine “elim sende”, “elim üstünde” gibi koşma kovalamaca oyunlarının eskiden kalma inançlarla hoş karşılanmadığını dünyanın farklı coğrafyalarında ve dillerinde kullanılan oyun adları üzerinden örneklendirir. Söz konusu oyun adlarının The Plague (veba), Fever (ateşli hastalık, sıtma), Peste (veba) biçiminde hastalıklar üzerinden ya da Poisonous Fungi (zehirli mantar), Tu portes la pus (pire taşıyorsun) biçiminde insanlar için “tehlikeli” ya da “zararlı” bitkiler ya da hayvanlar üzerinden üretildiği görülür. Yine And'a göre Madagaskar'da kovalayan ebenin adı “cüzzamlı” anlamına gelen “boka”dır; oyunda ebe kime dokunursa cüzzam ona geçer, o kişi de başkasına dokunarak/geçirerek cüzzamdan kurtulmaya çalışır. Yine aynı oyunun farklı türlerinde, oyuncunun dokunmaktan kaçınmak için tahtaya, demire, renge (oyunun kuralınca belirlenen renk) dokunduğu ya da yüksek bir yere çıktığı görülür. Kimi oyunda ise “dokunulan, oyuncunun kendisi değil, gölgesidir ya

da (kişi/oyuncu) çömelerek ve belirli bir sözü söyleyerek kurtulur. Gene bu oyunun çeşitlemelerinde ebenin her dokunduğu da kovalayan olup ebeye katılır, böylece [hep beraber] salgın bir hastalık gibi artar ya da zincirlenirler. Kimi çeşitlemelerde de ebe [diğerlerine] eliyle dokunacak yerde bükülmüş bir mendil ya da tura ile, sopa ya da kamçı ile ya da topla vurur” (And, 2012: 51-52).

And’ın oyunun simgesel anlamı üzerine düşünmemize bir kapı aralayan bu değerlendirmesi, aynı zamanda diğerleriyle beden dolayımıyla dokunma pratikleri üzerinden kurulan ilişkiler bağlamında da bir anlam ifade eder; oyun kavramı diğerleriyle aramızdaki ilişkiyi mesafe üzerinden tarif eden proxemics kavramı ile yakından bağlantılıdır. Bir diğer deyişle oyun ve mesafe kavramları iç içedir ya da gündelik hayat ve oyun birbirinden bağımsız, ayrı değildir. İnsan oyun oynarken kültürü de yeniden kurar, aynı oyunlar oynandığı müddetçe mesafeler aynı kalır, Lefebvre’nin deyişiyle “insanlar gündelik hayatlarını yaşayabildikleri sürece eski ilişkiler yeniden oluşur” (Lefebvre, 2013a: 44), bu bağlamda “toplumsal bütünün ürünü” olan gündelik hayat devam ettiği müddetçe eski ilişkiler devam eder, aynı mesafe boyutu içinde aynı oyun oynanır, toplumsal ilişkilerin ürettiği ve şekillendirdiği farklı ve yeni oyunlar kendine özgü farklı bir mesafeyi getirebilir, öte yandan bu mesafeyi oyunu oynayanlar belirler, genişletir ya da daraltır, insan oyun oynayarak kültürü inşa eder, bu inşa kuşkusuz inşanın biçimi üzerinden kültürün yeniden üretimini de içerir. Öte yandan, oyunun simgesel anlamı üzerinden yapılan bir değerlendirmede Clifford Geertz’in adı anılmadan geçilemez: Simgeyi “anlamın taşıyıcısı” olarak tanımlayan Geertz, kültürü bir simge sistemi olarak anlamlandırır. Kültürün bu yorumunda, kültür bir simge sistemi, eylemlerin kendileri de simgesel olduğu için, semiyotik ve simgesel eylem kültürleri etkin biçimde yorumlamanın

araçları olarak görülür, yani kültürün yorumu semiyotiktir; kültürel analiz işaretlerin, kodların ve anlamların bir yorumlamasıdır (Geertz, 2010:111-168). Geertz kültürü “anlam ağı”, “simgesel bir sistem”, “simgelerde vücut bulmuş anlamların tarihsel olarak iletiildiği bir örüntü/model”, “anlam kalıplarının ve kavrayışlar sisteminin bütünü” olarak tanımlar. Geertz’in kültür kavrayışında anlam kalıplarının temel özelliği, tarihsel olarak aktarılmış olmaları ve simgelerde vücut bulmalarıdır. Kavrayış sistemleri de sembolik formlarda ifade edilir ve bu sistemler aracılığıyla insanlar iletişim kurar, bu iletişimi sürdürür ve yaşama ilişkin bilgi ve tutum geliştirirler. (Geertz, 2010:111) Öte yandan Geertz’in yorumlayıcı paradigmasında bir kültürdeki dil ve diğer simgeler, sadece nesnelere atıf yapmaz, aynı zamanda onları inşa eder. Bir kültürün üyelerinin eylemleri, anlamı işaret ettiği gibi onu bizzat inşa eder.

Huizinga (2015:20-21) da oyun ve kültür ilişkisi bağlamında; oyunu kültürü önceleyen, kültürden önce var olan “bir bizatihilik” olarak kavramsallaştırır ve oyunun varlığının bizim evren içindeki konumumuzun mantık üstü karakterini ortaya koyduğunu ifade eder. Bu anlamda bir toplumsal yapı olarak oyun, çok sayıdaki somut biçimi içinde ele alınabilir ve oyuncunun tarzına uygun olarak asıl anlamı içinde anlamlandırılabilir; oyun belirgin imgelerin kullanımına, gerçeğin belirli bir temsiline dayanır; dolayısıyla esas mesele “bu imgelerin veya bizatihi bu temsilin değerinin anlaşılması” çabasıdır. Bu çabanın uzantısı ise “bunların bizzat oyun üzerindeki etkilerini gözlemlemek” ve “bunu yaparken de oyunu kültürel hayatın faktörü olarak kavramak”tır.

Öte yandan oyunun gerçeğin belirli bir temsiline dayanması bağlamında, tez çalışmasında sıklıkla adı anılan ve esnaf deli ilişkisindeki kategori başlıklarından biri olan “performans” kavramına değinilmesi yerinde olacaktır. Öncelikle belirtmek

gerekir ki performans muğlak bir kavramdır, tanımlanması ve sınırlarının çizilmesi güçtür, zira kavram hemen her şeye tekabül eder; gündelik hayatta “bir şey” yapmak, sahnede ya da kutsal bir mekanda bir şey gerçekleştirmek, bir bedeninin ya da makinenin hareket edişi türünden çalışmak ya da hareket etmek, oyunu performe etme mesleği ya da bir sanat dalı olarak anlaşılabilir. Dahası kimi zaman samimiyetin, kimi zaman da ikiyüzlülüğün veya duygularını saklamanın bir belirtisi olarak anlamlandırılabilir. (Turner, 1982:102) Performans bir davranış kipi ve deneysel olana bir yaklaşımdır. Oyun, spor, estetik, popüler eğlenceler, deneysel tiyatro gibi birçok etkinliği içine alır. Etnik ve kültürlerarası, tarihi ve tarihsel olmayan, estetik ve ritüel, sosyolojik ve politik olma karakterine sahiptir. (Turner, 1982:4) Turner, ritüel, seremoni, karnaval, tiyatro ve şiir gibi kültürel performansları yaşamın kendisinin bir ifadesi ve yorumu olarak görür (Turner, 1982:13). Geertz de benzer biçimde, ritüelleri okunabilir bir metin, toplumun kendine dair konuşma tarzı olarak ele alır. Performans yoluyla dramatize edilen eylemler, toplumun sosyo kültürel yapısında hem bir gerçeklik zeminine oturur, hem de bu gerçekliği temsil eder. Dolayısıyla performansın antropolojik yorumu, deneyimin anlam yapıcı süreçlerinin ve kültürel anlamının yorumlanmasına dayalıdır.

Bu anlamda bu tez çalışması bağlamında da, sosyal yaşamın sembolik olarak inşa edilmiş bir temsili ve insanın kültürü inşa pratiklerinin bir parçası olarak ele alınan performans okunmaya hazır kültürel bir metin olarak ele alınmıştır.

Alandaki esnaf gündelik hayatta oyuna katılmakta, hikayenin bir parçası olmakta, kimi zaman delinin kurduğu gerçek olmayan bir hikayenin içine girmeyi kabul etmektedir. Öte yandan esnaf zaman zaman deliden performans beklemekte, bu amaçla deliyi kızdırmakta, üzerine gitmekte veya performansın sergilenmesi için uygun ortam hazırlamaktadır. Bu anlamda tez çalışması bağlamında oyun ya da

performansta kimin oyun oynadığı ya da performans sergilediği konusu, tezin ilişki kategorileri arasında yer alan “oyun/hikayeye katılma” ve “deliden performans bekleme” kategorileri içinde açıklanmaya çalışılmıştır.

4.5. SOSYAL KONTROL

Bu başlık kavramsal ve kuramsal çerçeve başlıklı ilk bölümün sonuna konuldu çünkü, sosyal kontrolün tüm bu gözlemlenen ve çıkarım yapılan ilişkiler bütününe kapsayan bir kavram olup olmadığı tartışmalıdır. Zira sosyal kontrol kavramının sınırları belirsiz, kapsamı çok geniştir, kavram her şeyi içine alabilen muğlak bir kavramdır. Oysa delilik, suç, gelenek, feminizm, siyaset bilimi, queer teori vb. ile ilgili tüm çalışmalarda başvurulan bir kavram oluşu sosyal kontrol kavramını, tıpkı kavramın açıklamasını da yaptığına inanılan şey gibi görünmez kılar. Öte yandan sosyal kontrol düzeni korumak, bozanı kontrol etmek, davranışı değiştirmek demektir. Oysa bizim çalışmamızda esnaf delinin davranışını değiştirmeye çalışmakta mıdır? Bir diğer deyişle sapkın deli var mıdır? Deliler düzene bir tehdit ya da düzenin sürekliliğini sekteye uğratan bir engel olarak mı algılanmaktadır? Deli “olmak” bir varoluş biçimi olarak sapkın olmak mıdır, “deli olmak” sosyal kontrole “genetik” bir başkaldırı, bir tepki midir? Deliliğin sosyal kontrol kavramıyla kuramsal ve pratik düzeydeki ilişkisi nedir? Bu bölümde bu sorular çerçevesinde deli/delilik kavramları ile sosyal kontrol kavramı arasındaki ilişkiler tartışmaya açılacaktır.

Sosyal kontrol sınırları kesin olarak çizilebilen bir kavram değildir, bununla birlikte kavramın sosyal uyumu sağlamak için grup baskısı gibi informal

mekanizmaların işletildiği temel sosyalizasyon süreçlerinden devletin baskı gücüyle ve yasalarla bağlantılı olan formal mekanizmalara kadar uzanan tüm yöntem ve süreçleri içerdiği söylenebilir. Sosyal kontrolle ilgili birçok yaklaşım kişilerin sosyal normlardan neden sapma gösterdiklerini değil, bu normlara neden uyduklarını açıklamaktadır. Bu anlamda sosyal kontrolü işlevsel ve politik bir gereklilik olarak gören etkileşimci ekole göre sosyal düzenin temini, informal mekanizmalar ve temel sosyalizasyon süreçleri aracılığıyla toplumsal değerlerin aktarılması ve içselleştirilmesi ile sağlanabilir; baskıcı ve otoriter bir süreç işletilmediği halde toplumda kalıcı olarak var olan ve sürdürülen sosyal bütünleşme olgusu ancak bu şekilde açıklanabilir. Sosyal kontrol kavramı toplumdaki temel bağlar ve taahhütler üzerinden de açıklanabilir. Bu kapsamda Nye (1958) ve Hirschi'nin (1969) sosyal kontrolü açıklama biçimleri büyük ölçüde birbiriyle örtüşür. Nye (1958) sosyal normlara uyum sağlanması için ödüllendirme ve cezalandırma tehdidine dayalı doğrudan kontrol, “geleneksel insan”a gösterilen şefkat bağları temelinde dolaylı kontrol, bireyin kişiliği, benlik algısı ve bilinci temeline dayalı içsel kontrol, sapkın ve geleneksel davranışların kontrolü şeklinde olmak üzere dört tip sosyal kontrole işaret eder. Hirschi'nin (1969) “sosyal bağ teorisi”ne göre ise sosyal bağ; sevgi ile bağlanma (attachment), dahil olma (involvement), inanç (belief) ve adanma (commitment) şeklinde dört unsurdan oluşur. Hirschi sevgi, şefkat ile bağlanma (attachment) türündeki sosyal bağın motivasyon olarak sosyal onay/desteği gerektiren sosyopsikolojik bir bağ olduğunu, inanç bağının ise toplumun kurallarına saygı duymak ile ilişkili olduğunu vurgular. Sosyal kontrolün açıklanması temelinde Hirschi'nin sevgi ile bağlanma (attachment) ve inanç (belief) bağları, Nye'nin dolaylı kontrol ve içsel kontrol kavramıyla örtüşür. Ancak Hirschi bilinci kişiliğin bir parçası olarak değil,

diğerleriyle kurulan bir sosyal bağ olarak görür. Bununla birlikte Nye'nin doğrudan kontrolü ve Hirschi'nin dahil olma (involvement) kavramları tam olarak olmasa da birbiriyle örtüşür (Rankin; Kern, 2013:419-424). Öte yandan Meier (1982:35), sosyal kontrol kavramının sosyolojide üç farklı bağlamı olduğundan söz eder, buna göre sosyal kontrol; temel sosyal süreç ya da koşulların bir açıklaması, normlara uyumu temin etmek için bir mekanizma, sosyal düzeni incelemek ya da sosyal düzen hakkındaki verileri yorumlamak için başvurulan bir metot anlamlarına gelebilir. Blumer (1969:147-148) 'e göre ise sosyal kontrolün net bir tanımı yoktur, dolayısıyla kesin ve açıklayıcı bir kavram olmaktan uzaktır, daha ziyade ampirik olaylara yaklaşımda kullanıcıya genel bir referans ve rehberlik sunan, duruma duyarlı bir kavramdır.

Özcan'a (2012:337) göre sosyal kontrol "normdan sapmayı önleyen yaptırım mekanizmalarının sonucu olan bir denge durumu"dur. İlkel toplumlardaki sosyal kontrol mekanizmaları üzerine yaptığı araştırmada Özcan, sosyal kontrolü norm ihlaline karşılık verenin kim ya da hangi güç olduğu kriterine göre açıklar, buna göre karşılıklılık mekanizmasının, toplumsal tepkinin ya da hukukun devrede olduğu üç tip sosyal kontrol mekanizmasından söz eder. Buna göre norm ihlalinin yargı erkinin tespitiyle saptandığı durum dışında kalan yaptırım uygulamaları, zarar gören ya da zarar görme ihtimali olan, somut bir zarar ortaya çıkmasa dahi norm ihlalden etkilendiğini/etkileneceğini düşünen kişiler tarafından uygulanır. Karşılıklılık mekanizması daha çok modern hukuktaki özel hukuk problemlerinden doğan "haksız fiil" (private offence) türünden ihlallerin varlığı halinde devreye sokulurken, toplumsal tepki genellikle norm ihlalinin tüm toplumun sosyal barışını bozacağı düşünülen durumlarda ortaya çıkar. Norm ihlalinin toplumsal tepkiyle önlenmeye

çalışıldığı durumlarda, bu tepkiye zaman zaman şüursuz bir formda duygusal atakların eşlik ettiği ve bu atakların linç ya da sürgüne gönderme gibi pratikleri ürettiği görülür. Öte yandan “yetkisiz yetkililer”in birdenbire türediği bu türden durumlar, uygun ortamı bulduğunda açığa çıkan gizli ve hiyerarşiye tabi olmayan iktidar yapılarını göstermesi bakımından da anlam ifade eder (Özcan, 2012:344-345).

Çalışmasında ilkel toplumlarda sosyal kontrol uygulamalarının bir örneği olarak Avustralya’daki Dieri kabilesinden söz eden Özcan, toplumun bütününe tepki verdiği norm ihlallerinin yargılamaya konu olduğunu, dolayısıyla norm ihlaline tepki veren taraf bağlamında toplumla hukukun birleştiğinden söz eder. Özcan’ın aktarımına göre söz konusu kabilede ölüm cezası gerektiren bu türden –ensest tabusunun ihlali, büyü yaparak adam öldürme gibi- suçları yaşlılar konseyi yargılar, sanığın mahkûmiyetine karar verilmesi halinde ceza bu konseyin gözetiminde infaz edilir. Yaşlılar konseyinin verdiği cezanın infazından kurtulmanın tek yolu ise, nüfuzlu bir kabile üyesinin sanığın ceza ehliyetinin bulunmadığından bahisle “embesil” olduğunu beyan etmesidir (Özcan, 2012:305). Yine, Afrika’daki Ashanti kabilesinden verdiği bir başka örnekte Özcan, Ashanti toplumunda ağır ceza gerektiren suçların hem kamu düzeni hem de dini inançlarla ilişkili olduğunu, bir diğer deyişle günah olan davranışların aynı zamanda suç teşkil ettiğini ifade eder. Bu toplum yapısında failin temyiz kudreti ve dolayısıyla ceza sorumluluğu bir yere kadar dikkate alınmakta, örneğin failin sarhoş ya da deli olduğu ispatlanırsa kişiye ceza verilmemektedir. Ceza yerine bir çeşit emniyet tedbiri uygulamasına başvurulmakta, deli ağaca bağlanarak ölüme terk edilmekte ve deli ölene dek aile üyeleri tarafından değil, tanımadığı kabile üyelerince beslenebilmektedir (Özcan, 2012:321). Özcan’a göre kişinin hısımlı olmayan kişilerce beslenmesine hükmedilmesinin ardında, delinin kendi ailesince

gözetileceği düşüncesiyle “akıl hastası gibi davranarak” yeniden suç işlemesini önleme saiki söz konusudur (Özcan, 2012:386).

Burada yer verilen ve literatürdeki sosyal kontrole ilişkin diğer tartışmalar incelendiğinde sosyal kontrol kavramının büyük ölçüde düzen fikri ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu kapsamda toplumsal düzeni sağladığı düşünülen belirli kurallardan ve normlardan sapmaların kontrol altına alınması, davranışları “normal” ve olağan kabul edilen standartlar üzerinden denetleme ve hizalama süreçleri, bu süreçte devreye sokulan her türlü yasal, toplumsal, tıbbi, teknik ve pratik düzenlemeler ve işletilen mekanizmalar ile gündelik hayatın akışı içinde dinsel pratiklerle görünür hale gelen din olgusu ve inanç pratikleri, mikro iktidar ilişkileri üzerinden yürüyen ve sürekli aktive edilen bir ödül-ceza sisteminin varlığı, sapkın olduğu düşünülen kişi hakkında işletilen damgalama ve etiketleme süreçleri sosyal kontrolün çeşitli boyutlarını oluşturmaktadır (Balamir Bektaş; Gelgeç Bakacak, 2009: 37).

Peki, sosyal kontrol kavramı alandaki esnaf ve deli ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde; deliler potansiyel bir tehdit oluşturur mu? Deliler toplumsal düzeni bozmakta mıdır? Delinin davranışlarını değiştirmeye çalışmak, kısıtlamak yahut özendirmemek şeklinde bir mekanizma devrede midir? Delilerin davranışın manipüle edilmekte midir? Sosyal kontrolün “sapmış davranışa” bir tepki biçimi olarak (da) uygulandığı kabul edildiğinde, bu durumun deliler için anlamı nedir? Yani delilere davranışlarını değiştirmeye çalışmak, kısıtlamak yahut özendirmemek şeklinde sosyal kontrol uygulanmıyor ise bu, esnafın onları sapkın olarak görmediği anlamına mı gelir? Sapmış olanın belirginleştirilmesi hangi yollarla mümkün olur? Delilerin davranışları, istenilmeyen ve tekrarı hoşnutsuzluk yaratan, bu sebeple tekrarının önüne geçilmesi için çaba harcanan davranışlar mıdır? Bu davranışlar moderniteyi temsil

eden değerlerin; düzenin, ilerlemenin, rasyonelitenin önünde bir engel midir? Devletin delilere uygulanan sosyal kontrol konusundaki mesafesi nedir?

Bauman (2003:55-56) 16. ve 17. yüzyılda devletin, sanayileşmenin getirdiği kentleşme olgusunun yol açtığı işsizlik probleminin msebbipleri olarak, “köksüz ve efendisiz insanlar”ı gördüğünü, bu grubun daha sonraları “tehlikeli sınıflar” olarak anıldığından söz eder. Kuşkusuz bu durum basit bir adlandırma sürecinden ibaret görülemez, zira adlandırmak/isim koymak etiketlemenin ve ötekileştirmenin yolunu açar. Öte yandan bu konu sosyal kontrol kavramını sapma kavramı ile ilişkilendirmesi bakımından önemlidir. Bu isim koyma süreci birtakım yasallaştırma ve kapatma/hapsetme pratiklerini içermesi, etiketleme ve damgalama sürecinin doğası gereği bu sürecin öznesi olan kişiler açısından olumsuz sonuçlar yaratması bakımından kuşkusuz masum bir isim bulma sürecinden ibaret değildir. Öte yandan normal işaretleme ve farklı olanı bu işaretleme üzerinden konumlandırması, sorunsallaştırması ve kurumsallaştırması sapma ile ilişkilidir.

Sosyal kontrolün artık toplumun en kkk birimlerine yayıldığından ve doğasının davranışın manipüle edilmesi şeklinde biçimlendiğinden söz etmiştik. Bu da beraberinde etiketleme veya ötekileştirme sürecini getiriyordu. Peki, esnafın delilerle kurduğu ilişkide nasıl bir durum söz konusudur? Öncelikle esnaf deli olduğunu düşündüğü kişilere “deli” dememe konusunda bir hayli kararlıdır; yani delileri bir grup olarak adlandırarak isim koyma (nominalization) pratiğinden kaçınmaktadır, bu kişileri bir gruba dahil etmekten ziyade esnaf bu kişileri zelleştirir, delilere kendi isimleriyle hitap eder, bir deli için “ben onu kendi oğlum kadar seviyorum” diyen bir esnaf bu kişiyi etiketlemekten kaçınır. Dolayısıyla esnaf deli olarak algıladığı, deli olduğunu düşündüğü bir kişiyi açıkça deli demez. Bir diğer deyişle etiketleme

söylemsel düzeyde açığa çıkmaz. Etiketlemeyi “öteki”ne, farklı olana karşı ortaya çıkan bir tepki bağlamında düşündüğümüzde, deliler açıktan bir etiketlemeye konu olmadıklarına göre buradan delilere tepki duyulmadığı sonucu çıkar. O halde delilerin kontrol edilmesine de gerek duyulmaz. Bununla birlikte şu soru her zaman akılda tutulmalıdır: Hangi mahallenin delisinden söz ediliyor? İlişkisel ve bağlam söz konusu deli ile ilgili düşünceleri, tutumları, davranışları, bu davranışların motivasyonunu etkilediği gibi etiketleme sürecini de doğrudan etkiler. Bir esnaf delilere sahip çıkmak gerektiğini anlatırken “bu insanları boş bırakırsanız kendini soyutlar” demişti, bu düşünce alandaki genel eğilimi yansıması bakımından anlamlıydı, bu bağlamda alandaki esnafın genel olarak deliye karşı tutumları göz önünde bulundurulduğunda, delilerin ötekileştirildiğini söylemek çok mümkün görünmemektedir.

Sosyal kontrol kavramı modernitenin düzen ve ilerleme fikri doğrultusunda homojen ve birörnek bir toplum yaratma fikri ile yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda toplumda genel ve olağanı temsil edenin dışında kalan, farklı olanlara karşı işletilen her türlü mekanizmaya tekabül eden sosyal kontrolün ideolojisi ya da uygulanma biçimleri değişse de, hizmet ettiği şey yani düzen sağlama amacı değişmemektedir. Son dönem sosyal kontrol uygulamalarında, devletin giderek merkezi önemini kaybettiği, bunun yerine sosyal kontrolün toplumun en küçük birimlerine yayılarak informal bir biçim kazandığı görülmektedir. Yani, toplumda farklı olanı etiketleme ve damgalama süreçlerinin işletilmesi yoluyla dışlama stratejisinin görünürlük kazandığı günümüzde, sosyal kontrolün devlet kurumları aracılığı ile uygulanan formal kontrolden sivil toplumun kurallarının belirleyici olduğu

gayri resmi alana kayarak nitelik değiştirdiği söylenebilir (Balamir Bektaş; Gelgeç Bakacak, 2009).

Toplumda düzeni ve uyumu sağladığı dşnlen genel kabul görmüş normlara ya da standartlara uymamak, toplumsal ilişkilerde üzerinde genel olarak “doğru” ve “ideal” olduğu hususunda uzlaşıma varılan davranış formları ya da örüntülerinin dışında davranış göstermek “sapma” kavramı ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda sapma, doğrudan sosyal kontrol kavramı ve dolayısıyla düzen fikri ile bağlantılı hale gelmektedir.

Modernitenin düzenin korunmasına yönelik obsesyonu, Bauman (2003)’a göre toplumsal düzene karşı gelen herkes hakkında toplumun diğer yeleri nezdinde bir “tehdit” ve “yabancı” olduğu algısı üretir. Oysa delilerin düzene karşı geldiği düşünülmez –işin aslı düzen delilerin umurunda değildir, esnaf da çoğu zaman delilerin “dünyadan haberleri olmadığı” gerekçesiyle onlara zenir, aslında en iyisi bunlar gibi olacaksın” gibi laflar eder.”- delilerin düzenin ne yanında ne de karşısında olduğu düşünülür, delilerin düzenle bir ilgisi kurulmaz, dolayısıyla deliler tehdit olarak da görülmezler, bu bağlamda yabancı olarak da görülmezler.

Bununla birlikte düzen geniş bir kavramdır, deliler kuşkusuz toplumsal gerekliliklere belirli ölçülerde uyarlar, esnafın deyimiyle “sağa sola saldırmazlar, milletin malına mülküne zarar vermezler, karısına bacısına kfretmezler”, “dümdüz yürür giderler”, “kimseye taş atmazlar”. Bununla beraber herkes gibi olmaları da gerekmez. Esnaf, “fikri” anlamda delileri kendine benzetmeye çalışmaz. Ancak dış görünüm olarak “hırpani”, “yırtık, pırtık” giyinen, ayakkabıları delik ya da ayakları çıplak bir deliyi giydirir: Bir keresinde Manisa’daki yırtık pırtık dolaşan Ali’ye takım elbise giydirmişler, başına da bir kasket kondurmuşlar. Ama bir hafta içinde Ali

“normal”e dönmüş. Esnaf bu hikayeyi bana anlatırken Ali’nin kendisine verilen hiçbir şeyi almak istemediğini, “takım elbise versen bile” istemediğini söylemişti. Esnaf kendince kıymetli olan bir şeyi –takım elbise- Ali’ye veriyordu, yani biz her ne kadar burada sosyal kontrol kavramını geniş yorumlayıp sosyal kontrolün var olduğunu iddia etsek de, burada amaç düzeni tehdit ettiği düşünülen bir kişiyi yola getirmek değil, deliye acındığı, ya da onun sevineceği düşünüldüğü için ona kıymetli bir şey verilmesidir. Bu örnekte esnafın hissiyatı düzen sağlamak değil, esnafın kendi vicdanını rahatlatması ve hayır yaptığına inanmasıdır. Yani esnaf daha çok bu dünyadaki düzenle değil, “öbür dünya”daki -ahiret hayatındaki- düzenle ilgilenir görünmektedir. Öte yandan, esnafın esas amacı düzen sağlamak, Ali’yi normal olanda hizalamak olsaydı Ali bir hafta sonra kendi ayarlarına, “normal”liğine döndüğünde esnaf onunla iletişim kurmayı keserdi, araya mesafe koyardı, ancak esnaf Ali’yi olduğu gibi kabul etmektedir. Esnaf “Ali ne versek yırtar, keser, kendi kafasına göre şekil verir” der geçer, onun sigarasını eksik etmez, çayını sodasını ısmarlamaya devam eder.

Cohen (1994:64) ’e göre sosyal kontrol kavramı her biri sosyal kontrolün farklı boyutlarını ön plana çıkaran düşünce gelenekleri içinde ele alınabilir. Buna göre sosyal kontrol politik, antropolojik ve sapma-suç boyutu ile üç farklı alanın araştırma konusu olabilir. Politik boyut daha çok sosyal kontrolün yasalar ve otorite ile ilişkisi üzerinde yoğunlaşırken, antropolojik boyut sosyal kontrolü sosyalizasyon süreçleri, normların içselleştirilmesi, bütünleşme, uyum ve uzlaşım boyutuyla ele alır. Sosyal kontrolün sapma ve suç boyutu ise damga, etiketleme, ötekileştirme, kapatma ve cezalandırma pratikleri üzerinde durur (Balamir Bektaş; Gelgeç Bakacak, 2009: 36-37).

Sosyal kontrolün “istenilmeyen davranışlar”ın tekrarını önlemek gibi bir işlevi olduğu düşünüldüğünde şu soru akla gelir: Sokakta serbestçe dolaşan esnafın “zararsız” diye tanımladığı delilerin “istenilmeyen davranış”ı var mıdır? Eğer var ise bu davranışların kişinin deli olmasıyla doğrudan bir ilgisi var mıdır? Yani bu davranışlar deliye mi özgüdür, yoksa davranışın kendisi ile mi alakalıdır? Bir diğer deyişle istenilmeyen nitelikte davranış her kim olursa olsun gösterdiğinde aynı tepkiyle karşılaşmaz mı? Öte yandan delilerin bu konuda ayrıcalıklı olduğu, davranışlarına “delidir ne yapsa yeridir” şeklinde ifade bulan bir mûsamaha gösterildiği vaki değil midir?

Bauman, “belirsizlik kaynağı” ve toplumsal düzene bir tehdit olarak görülen “tehlikeli sınıflar”ın “hapishaneler, düşkünler evleri, darülacezeler, hastaneler, akıl hastaneleri” gibi kurumlara kapatılmasının bu grupları “zararsız” kılma, yani “karanlık olanı” “şeffaf” hale getirme tasarımının bir ürünü olduğundan bahseder. Tehlikeli sınıfların söz konusu alanlara kapatılmasıyla davranışlar kendi ritminden koparılıp dışarıdan ayarlanan bir ritme tabi kılınabilir ve böylece davranışlar üzerinden yaşam biçimleri de hizaya sokulabilir (Bauman, 2003:58). Bu anlamda sosyal kontrolün anlamı; toplumdaki bireyleri sınırlar içinde tutmak ve onları sosyal normlara uyumu benimsemeleri için zorlamaktır. Alandaki deliler ise “zararlı” görülmedikleri sürece kentin sokaklarında serbestçe dolaşabilirler. Tehdit, bir potansiyel olarak algılanmaz, zarar oluşmadıkça sokaktaki delilerin suçla ve tehlikeyle doğrudan ilişkilendirilmesi genel bir eğilim değildir.

Frontispiece of Nicolas Andry de Bois-Regard, *Orthopédie*, 1741.

(Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Andry#/media/File:Andry_tree.png)

4.5.1. Politik kontrol: Mevzuatta “Deli”

Mevzuatta “deli” kavramının nasıl geçtiğine ilişkin bir tarama yapıldığında; 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda, 4721 sayılı Medeni Kanunda, 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununda ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununda “akıl hastası” tabirinin kullanıldığı, 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanunda “marazı akli ile malul olan” kişi, Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 2005/155 sayılı Genelgesinde “ruh hastası”, 25.04.1938 tarih ve 3890 sayılı RG’de yayımlanan Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesinde ise “deli” kavramının kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla kanunla yapılan düzenlemelerde “deli”yi bir hastalıkla/akıl hastalığı ile ilişkilendirme söz konusu iken, 2005 tarihli Sağlık Bakanlığı Genelgesi “deli”yi yine bir hastalıkla,

fakat bu sefer ruh hastalığı ile ilişkilendirir. Öte yandan nispeten eski tarihli (1938) bir düzenleme olan Nizamnamede (tüzük) doğrudan “deli” kavramı kullanılır.

Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesinin 24 üncü maddesinin 3 üncü bendine göre; “Sevklarına lüzum görülen delilerin başkalarına saldırmaları ihtimali mevcut ise bu takdirde sevk işinden mesul olmamak ve yalnız saldırmaya mani olmak üzere sevk işi polis refakatinde yapılır” . Söz konusu Nizamnameye kodifikasyon açısından bakıldığında ise, 24 üncü maddenin önceki bentlerinin “kudurmuş olan kimseler” ve “kuduz hayvanlar”la ilgili alınacak önlemleri içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla, genelge metninde kuduz kişilerden hemen sonra delilerle ilgili olan maddenin gelmesinden, başkalarına saldırma ihtimali mevcut olan, “toplum için tehlike yaratan deli” ile kuduz kişi ve hayvanlarla algı düzeyinde bir benzerlik kurulduğu ve maddenin buna göre tanzim edildiği anlaşılmaktadır.

Kanunlarda “deli”lerle ilgili, delinin gündelik hayatını doğrudan etkileyen, kuşkusuz toplumu da ilgilendiren ceza, güvenlik tedbirleri, evlenme, boşanma, vesayet, kısıtlama gibi konularda hükümler bulunmaktadır. “Deli” ve ceza ilişkisinden kısaca bahsetmek gerekirse; TCK’nın 32 nci maddesinde akıl hastalığı ile kusur yeteneği arasındaki ilişki düzenlemiştir. Madde hükmü ve maddenin gerekçesi incelendiğinde, yüksek engel oranının –yasada herhangi bir oran belirtilmemekle birlikte, uygulamada rapor vermeye yetkili kişiler tarafından akıl sağlığı konusunda ya oran belirten ya da “akıl sağlığı yerindedir ya da değildir” şeklinde sonuç bildiren bir rapor verilmesi gerekir- cezasızlık sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda kişi hakkında ceza yerine emniyet tedbiri uygulanmaktadır. Bunun için akıl sağlığı bakımından kişinin engel oranının davranışlarının sonuçlarını öngöremeyecek denli yüksek olması gerekmektedir. Kişi akıl sağlığı bakımından engel taşımakla birlikte

davranışlarının sonuçlarını öngörebilecek durumda ise, yani engel oranı “yüksek” değilse, kişiye ceza verilir, ancak cezada indirim gidilir. Suçun niteliğine göre hükümlenen cezanın akıl hastalarına özgü emniyet tedbiri şeklinde uygulanmasına da karar verilebilir. Dolayısıyla söz konusu madde hükmüne göre kişinin davranışlarının sonuçlarını öngörebilme yetisi, yani kusur yeteneği olarak anlaşılan engel oranının düşük ya da yüksek oluşuna göre yargılamanın sonucu farklılaşmaktadır. Engel oranının yüksek oluşu kusur yeteneğini sakatladığı için ceza verilmez, yani yüksek engel oranı bir kusursuzluk sebebidir. Akıl hastalığı kusur yeteneğini etkileyen, iradeyi sakatlayan nedenlerden biridir, ancak engel oranına göre somut olayda verilen hüküm değişmektedir. Yani akıl hastalığına sahip olmak beraberinde doğrudan cezasızlığı getiren mutlak bir durum değildir, bu noktada engel oranı, yani bu oranın algılamayı ve iradeyi ne derece etkilediği dikkate alınmaktadır. Kişinin akıl hastası olup olmadığının ve davranışlarının sonuçlarını ne derece öngörebildiğinin tespiti uzman bilirkişilerce yapılabilecek tıbbi bir tespit iken, bu tespit neticesinde hukuki anlamda normatif olarak karar verme yetkisi ise ilgili hakime aittir. Öte yandan Kanunlarda akıl hastalığının tanımı açıkça yapılmasa da hastalık, kusuru ortadan kaldırıp kaldırmama durumuna göre zımni bir ayrıma tabi tutulur, bu anlamda akıl hastalığının derecesine göre kusur etkilenir, akıl hastalarına uygulanacak emniyet tedbirleri konusunda “toplum açısından tehlikelilik” kriteri dikkate alınır.

“Deli” yasalarda her ne kadar “akıl hastası” tabiriyle anılsa da, akıl hastalığı konusunda farklı kanunlar arasında bir terim birliği bulunmaz, bu kaynaklarda “akıl hastası”nın tanımı açıkça yapılmaz. Bu da bir muğlaklık yaratır. “Deli”lerle ilgili olarak uygulamada yaşanan zorlukları ortadan kaldırmak için ikincil düzenlemeler yapılır, deliler bu anlamda tüzüklerin, genelgelerin, iç yazışmaların

konusu olur, ne var ki bu düzenlemeler de “deliler” söz konusu olduğunda belirsizliğe bir çare olmaz; akıl hastalarının nakli konusunda kolluk ve sağlık personeli arasında zaman zaman yetki tartışması çıkar, iki taraf da delilerin naklinden karşı tarafın sorumlu olduğunu iddia eder. Öte yandan delinin akli konusunda karar vermek için hem hukuka hem de tıbbı söz hakkı verilir, bu anlamda iki alan birbirinden farklı yaklaşımlara sahip olduğundan teorik olarak farklı kararlar verebilirler. Bu da bir başka muğlaklık uzamıdır. Dolayısıyla “deli”, kendi tanımındaki muğlaklık gibi kendisi hakkında yapılan düzenlemeleri de muğlak hale getirir, “deli” sadece sosyolojik olarak değil, hukuken de eşikte, arada ya da ortada kalmışlığı temsil eder, bu anlamda hukuki boşluk yaratır ve kurumsal tanımlamaları, düzenlemeleri yerinden eder, “deli” bu haliyle bir belirsizlik uzamıdır.

“Deli”lerle ilgili mevcut hukuki düzenlemelere bakıldığında, doğrudan delilere yönelik özel bir kanunla düzenleme yapılmadığı görülmektedir. Kanunların genel olması, kişiye ya da özel bir gruba özel olmaması tabiidir, ancak yasa koyucu kamu düzeni, toplumun genel sağlığı gibi sebeplerle önemli gördüğü bir alanı özel bir yasa ile düzenleyebilir ya da bu alanı ikincil mevzuatta çok ayrıntılı bir şekilde düzenleyebilir. Bununla beraber “zararsız deliler” için bu türden bir kurumsal düzenleme bulunmamaktadır. Yasalar vasıtasıyla düzeni bozmaya yönelik davranışlar cezalandırılarak bu davranışların tekrarlanmasının önüne geçilmesi amacı güdüldüğü düşünüldüğünde, bu durum delilerin a priori olarak toplum düzeni için tehlikeli görülmediğini düşündürmektedir. Sokakta serbestçe dolaşan deli suç işlemediği müddetçe, kişinin akli hukuku ilgilendirmez, hukukun alanına girilmediği ve zarar oluşmadığı müddetçe, kişinin yasal olarak “deli” ya da “akıl hastası” şeklinde tanımlanması da söz konusu olmaz. Dolayısıyla “deli”lerle ilgili yukarıda izah edilen

hukuki durum, uygulamada delillerle ilgili yetki ve sorumluluğun hangi kuruma ait olduğu konusunda belirsizlikler bulunması, deliler üzerinde sıkı bir politik sosyal kontrol uygulanmadığına işarettir; delinin davranışları düzeni bozmaya yönelik davranışlar olarak görülmediğinden, deli de kategorik olarak üzerinde baskı kurulması icap eden bir grup olarak algılanmaz.

4.5.2. Sosyallezyon

Antropolojik boyutuyla sosyal kontrol, sosyallezyon, uyum, normların içselleştirilmesi ve değerler hakkında bir uzlaşımı içerir. Bu bağlamda toplumsal ilerlemenin ancak toplumdaki uyumun, dolayısıyla da düzenin sağlanmasıyla ilişkili olduğu düşünülür, sosyal kontrol kavramı da uyum ve değer bütünleşmesi bağlamında ele alınır: Alan gözlemlerim çerçevesinde, delinin esnafla dinsel pratikler ve ahlaki değerler noktasında ortaklaşması/buluşması, bu değerlerden “belirgin” bir şekilde sapmaması, sosyal yapıya uyum sağlaması delinin esnaf tarafından kabul görmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan bu alanlardaki uzlaşım, diğer alanlardaki sapmaları esnafın gözünde önemsizleştirmektedir. Kimi zaman deli ortaklaşılan alanlarda da sapma gösterebilmektedir, buna rağmen esnaf deliyi hoş görmekte, ötekileştirmemektedir. Bu anlamda delinin “olduğu kadar” uyum sağlaması kâfi görülür. Düzen- uyum- ilerleme ekseninde düşündüğümüzde, delinin düzeni bozduğu düşünülmediğinden zaten “uyumlu” olduğu varsayılır, ancak toplumsal ilerlemenin delilerin düzene uymasıyla sağlanabileceği pek düşünülmez.

Hayatın normal akışında dini inançların ve değerlerin merkezi önemde olduğu bir toplumda bu değerlerden açıktan bir sapma en iyi ihtimalle pek hoş

karşılanmaz. Bu sapmayı gösteren kişi de eğer akli başındaysa, düzenin bozulması için bir tehdit olarak görülebilir. Ancak sapkın olan kişi bir deli ise durum değişir; bir delinin çıplak dolaşması, herkesin gözünün önünde çeşmede yıkanması, namazda küfretmesi, duasını beğenmediği cami imamına kızması, namazı kendine göre “yarım yamalak” kılması, playback ezan okuması hoş karşılanır, bu deli bir “renk” ve “neşe kaynağı” olarak görülür, bu türden eylemler esnaf tarafından din ve ahlaki değerlerde bir sapma ve sosyal düzenin bozulması için olası bir tehdit olarak görülmez. Öyle ki, “aklını kaybeden/aklı olmayan” bir delinin dinle alay edebileceği, dini alay konusu yapabileceği düşünülemez. Bu deli, anlaşılacağı üzere dünyası ve ilgisi büyük ölçüde din merkezinde şekillenen yani “camiden camiye koşan”, cami cemaatini isim isim tanıyan, erkek egemen dünyasındaki tüm insanları “sakallı” ve “sakalsız” olarak niteleyen “Allah yolunda gayretli” “dindar” bir delidir, deliler arasında “Allah razı olsun” lafını dilinden eksik etmeyen, Ramazan’da “hiç kaçırmadan” oruç tutan, ya da düzenli olarak “Cuma’ya giden” deliler de mevcuttur. Ancak esnafın düzene yönelik bir tehdit olarak görmediği deliler sadece burada anlatıldığı türden dindar deliler değildir, bazı delilerin “namazla niyazla işi olmaz”, ama esnaf onların dinden saptığını değil, kalabalıktan çok hoşlanmadıklarını, kendi halinde biri olduklarını düşünür. Hatta bu delilerden bazılarını “ermiş” olarak görür. Dolayısıyla dinsel pratikleri uygulamayan bir deli esnaf tarafından dışlanmaz ya da bu türden deliler üzerinde dindar bir deliye göre daha sert bir sosyal kontrol uygulanmaz. Esnaf daha “seküler” bir uzamda hareket eden delileri de -düzeni tehdit edici nitelikte- düzene uyum sağlamayan bir unsur olarak görmez, ama bu kişilerin “deli” olduğunu düşünür. Bu anlamda peşine taktığı hayvanlarla kentin ana caddelerinde dolaşan, elinde bıçakla dans eden, havada uçan tekme ve perende atan, kendini uzaylı ya da hayali bir düğün

organizatörü zanneden, sokakta “düğün” yapan bir deli düzene bir tehdit değil, ötekileştirilen bir sapkın değil, daha çok bir neşe kaynağı olarak anlamlandırılır, ya da kişinin gariban olduğu düşünülür. Bu anlamda esnaf nezdinde dindar olsun ya da olmasın deliye açılan bir kredi daima mevcuttur. Delinin “böyle” yaratılmış olması ya da “Allah’ın takdiriyle” sonradan “böyle” olması esnafın gözünde deliyi korunup kollanacak, mazur görülecek bir figür haline getirir. Ayrıca, aklına malik olmayan birinin dinsel mükellefiyetinin de olmayacağı baştan kabul edilir. Bu yüzden, delinin dinsel pratikleri uygulamaması başlı başına bir sosyal kontrol sebebi değildir. Deliyeye, belli paylaşım noktalarında bir sınır konuluyorsa bile, bunun sebebi delinin dinsel pratikleri uygulamaması değil, kişinin “deli” olmasıdır.

Peki, esnafın deli üzerinde uyguladığı bir sosyal kontrolden bahsedilebilir mi? Alandaki esnaf, delinin davranışlarını toptan değiştirmeye, onu kendine benzetmeye çalışmıyor, ama gündelik rutininin dışına çıkan bir deliyi ilişkinin alışlagelmiş düzeninin kulvarları içine çekmek için bazı çarelere başvurabiliyordu. Bu anlamda delinin hoş görüldüğü vaki olmakla birlikte, delinin her şeyi yapabileceği düşünülemez, deli başıboş bırakılmaz. Esnaf delinin her türlü davranışına kayıtsız kalmaz. Esnaf bazı durumlarda deliyi “normal” haline geri döndürür, bunun için kendi imkanlarıyla tıbbi çarelere başvurur: İlaçlarını kullanmadığı için her zamanki rutininin dışına çıkarak sokakta güpegündüz herkesin ortasında mastürbasyon yapmaya başlayan bir deli için esnaf delinin ilaçlarını yaptırır. Kimi zaman esnaf devletten “delinin iyiliği için” yardım ister: Köpek ve civciv besleyip çoğaltan, hayvanları bebek arabası gezdirir gibi uyduruk bir arabayla şehrin sokaklarında gezdiren bir delinin bazı hayvanlarını esnafın talebiyle belediye “alır”, böylece sahip olunacak hayvan sayısı “makul” bir seviyede tutulmaya çalışılır. Kimi zaman da esnaf delinin tasvip etmediği

bir davranışı için deliyi uyarıp ikaz eder: Karı koca birlikte işletilen bir dükkanda deli “hanıma” her zamankinden biraz fazla yaklaştığında “sen git bir dolaş, elini yüzünü yıka” denir, kızdırıldığında aşırı sinirlenen ve yüksek sesle bağırmaya başlayan bir deliye “Sen müdürsün, yakışıyor mu sana” denilerek deli ikaz edilir. Kimi zaman yarı çıplak, yırtık pırtık dolaşan bir deliye kendi talebi olmaksızın takım elbise giydirilir, başına bir kasket geçirilir. Her gün esnafa üçüncü sayfa haberleri anlatan ve olaya karışan kişi sayısı ile ilgili istatistik veren bir başka deliye kimi esnaf ilahi dinletir ya da ilahi kaseti hediye eder. Burada yer verilen esnafın davranışları kısmen delinin davranışını, görünüşünü ya da görüşünü değiştirmeye yönelik olmakla birlikte, deli üzerinde sürekli ve kalıcı bir kontrol ya da baskı uygulanmasına yol açacak, delinin düzenini değiştirecek ya da kontrolün etkili olabilmesi için elverişli bir vasıta olabilecek nitelikte önlemler değildir. Bu anlamda esnafın bu tepkilerinin sosyal kontrol kapsamına girip girmeyeceği oldukça tartışmalıdır. Çünkü delinin düzenini değiştirme amacı söz konusu değildir; esnafın pratikleri bu bağlamda delinin “deli” olmasından kaynaklanan davranışını değiştirmekten ziyade, “normal” bir insan bu davranışları gösterdiğinde de “sorun” olabilecek tepkileri ya da alınan önlemleri içerir. Delinin genel düzenini değiştirmeye yönelik olmayan bu tepkiler, durumdan vazife çıkarmakla yakından ilgili, durumun tazyikine göre gelişen bir karaktere sahiptir. Nitekim esnaf deliyle ilişkisini delinin etiketine rağmen devam ettirmektedir. Öte yandan deli olduğunu düşündüğü kişiye “deli” demeyerek, yani etiketi bizzat kendisi yapıştırmayarak isimlendirme (nominalization) sürecinin başlatılmamaktadır.

Alan çalışması sırasındaki gözlemlerim boyunca esnafın ilişki kurduğu deliler, esnaf tarafından “öteki” olarak görülüyor, dışlanmıyordu, deliler esnafla aynı zaman ve uzamı paylaşıyor, birlikte bir şeyler yapıyorlardı; düğüne, mevlide, camiye,

Cuma namazına, bara, pavyona birlikte gidiyorlar, birlikte yemek yiyor, kahvaltı ediyor, dizi izliyor, birlikte gülüyorlardı. Dolayısıyla düzeni bozduğu ya da tehdit ettiği düşünülmeyen bu kişiler için asimilasyon ve dışlama stratejileri ya da bu stratejilerle aynı amaçlara hizmet eden kapatma pratiği uygun ve “meşru” çözümler olmaktan uzaktı. Bu bağlamda, söz konusu kişilerin davranış örüntülerinin değiştirilmeye çalışılması ya da bu kişilere yeni bir kimlik kazandırılması da söz konusu değildi.

Peki düzen, düzene tehdit olduğu düşünülen kişi ya da grupların hilafına sağlanabilir mi? Kuşkusuz, düzen sağlamak amacıyla uygulanan sosyal kontrolün yöneldiği kişi ya da grupların da söz konusu kontrolün etkinliğinde bir payı vardır. Bu bağlamda Goffman (2015) total kurumların benliği dönüştüren baskıcı yapısına karşı bireylerin kendilerine saygılarını korumak için bazı hile ve oyunlara başvurduklarını, Scott (2014) ise benzer biçimde tahakküme karşı direnmek için kişilerin yedeğinde her zaman bir “gizli senaryo”yu tuttuğundan bahseder. Peki bu “direniş teknikleri” bağlamında alandaki delilerin durumu nedir? Deliler neye, hangi yolla direnmektedir, ya da direnmekte midir? Delilerin engel raporu almak için yalana başvurmaları ya da daha “deli” görünmek istemelerini “direniş teknikleri” bağlamında nasıl değerlendirmeliyiz? Kişi neden yalan söylüyor? Hatırlanacağı üzere rapor alabilmek için “deli” daha fazla engelli görünmek istiyor, engel oranı yüksek çıktığında da esnafla birlikte kutlama yapıyordu.

Modern toplumda gözetim tekniği değişmiş ve geleneksel toplumdaki ilişki formu yerini bireylerin yaşam biçimlerinin iktidar aracılığıyla denetlenmesine ve izlenmesine bırakmıştır. Söz konusu denetim bireylerin aynı davranışları göstermeleri, belli bir standarda uymaları ve farklılıkların ortadan kaldırılması temelinde şekillenmektedir. Bu amaçla bireylerin içine yerleştirildiği “niceliksel olarak

ölçülebilir kategoriler” oluşturulmakta ve bireyler bu kategorilere dahil edilerek nesneleştirilmektedir. (Balamir Bektaş; Gelgeç Bakacak, 2009: 42). Nesneleştirilen bu kategorilere yerleştirilen gruplar arasında “akıl hastaları, akıllı ve geri zekalı insanlar” da yer almaktadır (Bauman, 2000: 61). Bu bağlamda alanda esnafla ilişki kuran delilerin durumuna baktığımızda neler söylenebilir? Kuşkusuz devlet kişiyi kayıt altına almak ve kurumlara dahil etmek suretiyle gözetim etkinliğini gerçekleştirmektedir, kişileri önceden tahsis edilmiş kendilerine uygun kategorilere yerleştirerek, engel oranlarını farklılaştırarak nesneleştirmektedir, ancak deliler söz konusu iken gözetim etkinliğinin amacının kişiler arasındaki farklılıkları silerek ortak bir davranış kalıbı gerçekleştirmek olduğu konusu tartışmalıdır. Kavramsal kuramsal çerçevenin “Akıl” başlıklı bölümünden hatırlanacağı üzere, alanda esnafın ilişki kurduğu deliler, eğer isterlerse Engel Raporu almak için hastaneye başvuruyordu, bu rapor kişinin -uygun şartları sağladığı takdirde- maaş alabilmesi ve birtakım haklardan yararlanması için gerekliydi. Zihinsel engel oranının yüksek çıkması, yani kişinin “akıllılık oranının düşük çıkması” rapor alabilmenin en önemli koşuluydu. Görüldüğü üzere birtakım haklardan yararlanmanın önündeki en büyük engel, engel oranının düşük çıkması yani kişinin “akıllılığa doğru yaklaşması” ihtimalidir. Eğer akıl, modern toplumdaki ortak standartlardan birini temsil ediyorsa herkesin ortak akılda buluşması gerekmez mi? Akıl, farklılıkları ortadan kaldırmak için başvurulan eşsiz bir mekanizma olarak kullanılabilecekken neden kullanılmıyor? Burada “deli”, sebebi ya da çıkarı her ne olursa olsun, kendi isteğiyle hastaneye başvuruyor, doktor ona sorular soruyor, kişi zaman zaman engel oranının yüksek çıkması için bilerek yanlış ve saçma sapan yanıtlar veriyor, deli belli bir kategoriye dahil olmayı kendisi istiyor, nesneleştirilmeye razı oluyor, son yıllarda maaş alabilmek için kriterlerin

ağırlaştırıldığı ve engel oranının yukarı çekildiği dikkate alındığında bu durumu nasıl okumak gerekir? Devlet, engel oranını yukarı çekerek delinin deliliğini görmezden gelerek mi farklılıkları siliyor, yani deliyi akıllı olmadığı, ya da yeterince akıllı olmadığı halde akıllı mı kabul ediyor? Birleşilmesi gereken ortak standardın hala akıl olması fazlasıyla sevindirici olmakla birlikte bu durum sosyal kontrolün doğasına, düzen sağlama fikrine ne kadar uymaktadır?

Deli, normal/standartı temsil edenden hangi kritere göre ayrılıyor, akıldan yoksun olduğu için ayrılıyor. Yani yeterince akıllı olmadığı için normal temsil edenden uzaklaşıyor, farklılaşıyor. Deli akıldan ne kadar uzaklaşırsa o kadar parayı hak ediyor, -alınan maaş engel oranına göre değiştiğinden- oysa madem sosyal kontrol düzeni sağlamak için farklılıkların ortadan kaldırılmasına hizmet ediyor, bu farklılaşmanın engellenmesi ya da teşvik edilmemesi, parayla ödüllendirilmemesi gerekmez mi? Eğer kişiye yeterince deli olduğu için para ya da maaş bağlanıyorsa bu, farklılıktan rahatsız olunduğu anlamına gelmez, tam tersine farklılığın ödüllendirildiği anlamına gelir. Bu durumun Türkçe meali şudur: “Sana bu parayı veririm ama ancak yeteri kadar deliysen, toplumdan -aklen- farklıysan, toplumu ve moderniteyi temsil eden akıl’dan uzaksan parayı hak edersin, herkes kadar akıllıysan para yok”. Yani görüldüğü üzere farklılığın cezalandırılması değil, ödüllendirilmesi söz konusudur.

Öte yandan sosyal kontrol konusunda tam olarak hangi düzene uyulacağı da tartışmalı bir konudur. Balamir Bektaş ve Gelgeç Bakacak’ın belirttiği üzere günümüzün postmodern dünyasında tek bir düzen yerine çoklu bir düzen anlayışının hakimiyeti, hangi düzenin sağlanacağı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla sosyal kontrol merkezi niteliğinden uzaklaşmakta ve sosyal kontrole ilişkin tek bir modelin uygulanması güçlük yaratmaktadır.

4.5.3. Sapma

Sapma, “birtakım değerleri paylaşan ve kişisel sıfatlar ve davranma şekillerine ilişkin belli bir toplumsal normlar bütününe” riayet etmemek, “bağlılık göstermemek” durumu, sapkın ise “bu normlara riayet etmeyen, bağlılık göstermeyen kişi”dir (Goffman, 2014:197). Becker (2015:28-29) de sapma kavramını benzer bir biçimde tanımlama eğilimindedir, buna göre sapma ya da sapkınlık “grup kurallarına uymama” olarak tanımlanabilir. Becker’e göre, “toplumsal gruplar ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kurallar koyarak sapkınlığı yaratırlar, bu kuralları belli kişilere uyguluyorlar ve bu kişileri de harici olarak etiketlerler”. Dolayısıyla sapkınlık “bir kişinin davranışlarına başkalarının verdiği tepkilerin bir sonucudur”, bir diğer deyişle sapkınlık “başkalarının belli davranış biçimlerine verdikleri tepkilerden, bu davranışları sapkın olarak etiketlemelerinden” ortaya çıkar, “böylesi bir etiketleme eylemi tarafından yaratılan ve korunan kurallar ise evrensel olarak kabul görmez” (Becker, 2015:38).

Goffman’ın etkileşim bağlamında değindiği benlik “ontolojik bir hareket noktası teşkil etmez” (Ünsaldı, 2014:16), bu anlamda etkileşim “benliklerin etkileşimi”ne değil, “durumun tazyiki altında gerçekleşen bir etkileşim”e tekabül eder. Bu bağlamda Goffman (2014:32-33) ’a göre damga, “toplumun hemen her alanında itibarsızlaştırıcı etki yaratan”, dolayısıyla “istenmeyen bir farklılığa sahip olmak”tır, bu anlamda “bedenin korkunçlukları”, “zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları” ve “ırk, ulus, din gibi etnolojik damgalar” olmak üzere üç tür damga tipinden söz edilebilir. Benliğin ontolojik bir hareket noktası teşkil etmediğini,

bu anlamda etkileşimin katı benlikler ya da roller üzerine kurulu benliklerin etkileşimi olmadığını, daha ziyade ilişkisellik içinde “durumun tazyiki altında gerçekleşen bir etkileşim” (Ünsaldı, 2014:16) olduğunu düşünen Goffman, damgayı bir ilişki biçimi olarak anlamlandırır, bu anlamda normal ve damgalı olanın duruma göre değişebilen rolleri oynayabileceklerini ifade eder. O halde Goffman (2014:183)’a göre “normal ve damgalı aynı kumaşın iki parçasıdır”. Öte yandan “normal ve damgalı somut kişiler değildir”, ikisi de “toplumsal olarak üretilen” mevcut, ama değişebilen “birer bakış açısidir”. Bu anlamda kişinin “sahip olduğu damgalayıcı nitelikleri, normal olanın ve damgalı olanın rollerinin doğasını kati surette belirlemez, bu nitelikler sadece, damgalının rollerden birini veya diğerini oynama sıklığını tanımlar” (Goffman, 2014:192).

Öte yandan damgayı bir ilişki türü olarak tanımlamakla birlikte Goffman (2014:193), damgalayıcı süreçlerin halihazırda genel bir toplumsal işlevi yerine getirdiğinden, damganın türüne göre ek işlevlere sahip olduklarından söz eder; örneğin bedensel engelli olan kişilerin damgalanması bu kişileri gönül tercihlerinde bir kısıtlama yapmaya mecbur bırakır.

Thomas Szasz (2007:369) “öteki” kavramını tanımlarken, gündelik dilde “alienist”in “ruh doktoru/psikiyatrist”, “alien”in ise “yabancı” olarak kullanıldığını hatırlatır. Bu anlamda “ötekinin ne idüğü belirsiz tedavisi, sadece yabancılığının tescillenmesine ve toplumu oluşturan (...) normal insanların dışına atılmasına yarar”. Öte yandan Szasz, akıl hastası ve toplum ilişkisini yabancının bilinemezliğinin yarattığı tehlike algısı bakımından açıklar. Bu çerçevede Szasz (2007:364)’a göre akıl hastasının “çevreye zarar verme olasılığı, çoğunluğun ona peşinen verdiği zararı haklı çıkarmaz”, öte yandan “kişinin özgürlüğünü kaybetmesi, insan sıfatını kaybetmesi,

işkence görmesi” gibi sonuçlar bakımından “toplumun ona verdiği zarar bir olasılık değildir”. İşin kötüsü bütün bunlar haklı ve mazur görülür, çünkü akıl hastasının “aklı yerinde değildir”, “kafası bizim gibi çalışmaz”, “yabancıdır, mahluktur, ne yapacağı bilinmez”, “toplumsal bir sapmadır”; zira “toplumun en temel ilişkilerini, insanlarla ve dille ilişkisini öngörüldüğü şekilde kuramamıştır”.

Szasz (2007:365-366)’a göre “anormallik kuralların ihlalidir ve bu, toplumu düzenlemeye, dengede tutmaya yönelik bir tanımdır. Böylece bir topluluğun üyelerine o toplumun neyi kabul etmediği öğretilir ve neyin kabul edildiği hatırlatılır. Kurallar olmadan insanlar bir arada yaşayamaz; fakat hiçbir kuralın ihlal edilmemesi kişisel seçimin, kişisel kimliğin yok olması demektir”. Öte yandan sosyal normlardan sapma ya da sosyal uyumsuzluk, tedavi edilerek geçmez. Bu anlamda etiketleme ve damgalama süreçlerinin konusu olan akıl hastalığının gerçek bir hastalık olduğuna dair inanç bir mittir. Diğer taraftan gerçek amaç, bu kişilerin tedavi edilmesi de değildir, bu kişilerin normallere normalliklerini hatırlatan bir günah keçisi olarak var olmaları tercih edilir.

Becker (2015:29)’e göre “gerçekte hiçbir kural ihlali yapmadıkları halde, bazı kişiler sapkın olarak etiketlenebilirler. Delinin hangi davranış tipini gösterdiği durumda, bu davranışın diğerleri tarafından sapkınlık olarak görüleceği net ve kati surette değişmez bir nitelik taşımamaktadır. “Pür sapkın deli”ler gözlem alanımız dışında kalmaktadır, bu deliler muhtemelen akıl hastanesinde tedavi görmektedir. Bununla birlikte zararsız addedilen ve sokakta dolaşmakta olan “zararsız” deliler zaman zaman kural ihlali yapmakta, suç sayılan davranışları göstermekte, ancak buna rağmen davranışları sapkınlık olarak değerlendirilmemekte ve bir yaptırıma tabi tutulmamaktadır. Sınırı geçen deliler “davranışları yüzünden” bir türlü “sapkın”

olamamaktadır. Dolayısıyla, “bir kuralın çiğnenmesi kendiliğinden bir yaptırımı harekete geçirmez, kuralın uygulanması seçicidir ve bu seçicilik kuralın uygulanmasında kişiye, zamana ve duruma bağlı olarak farklılaşmaları da beraberinde getirir. Ve eğer belli kurallar belli koşullarda belli kişilere uygulanıyorsa söz konusu kuralın uygulanmasını ve yaptırımların dayatılmasını kendine mesele edinen kişinin kim olduğuna” (Becker, 2015:165-167) bakmalıyız. O halde delinin kural ihlali sayılan davranışları söz konusu olduğunda, deli kuralı çiğnese bile deliye kural uygulanmamaktadır. Bu kuralların uygulanmasını ve yaptırımların dayatılmasını kendine mesele edinen bir kişi ya da kurum da bulunmamaktadır. Burada bir “otorite” boşluğu, deliye karşı kullanılmak istenilmeyen/atıl bir yetkinin varlığı söz konusudur. Beyaz renk nasıl üzerine düştüğü nesneden ışığı geri yansıtıyorsa, deli de kuralların uygulanmasını ve yaptırımların dayatılmasını kendinden azade kılmaktadır. Bu anlamda, “deli olmak” bir zırdır.

Deli, herhangi bir kural ihlali yapmamış olsa bile davranışlarının genel olandan ayrılması ve dikkat çekmesiyle, çoğu zaman kariyerinin başında “sapkın” yani “deli” olarak etiketlenmektedir. Delinin kariyeri bazen ilk bakışta aşk misali anında, bazen de rötarl bir şekilde başlamaktadır. Delinin kariyerinin başlamasıyla, söylem düzeyinde olmasa da algı düzeyinde “deli” etiketi deliye yapışmakta, deli deli olmaktan kaynaklanan haklarını kullanmaya başlamakta, bununla birlikte bundan sonra delilik kariyerini kendi isteğiyle sonlandıramamaktadır, çünkü bu etiket suya dayanıklıdır ve bir kez yapıştı mı çıkmaz, deli üzerindeki bir giysiyi çıkarır gibi bu etiketi söküp atamaz. Esnafın kafasında delilik bir “oluş”tur, bir mutasyondur, sabitlenmiş ve mutlak bir mertebedir. Delilik bir hastalık gibi tedavi edilince geçen, geçici bir durum olarak algılanmaz.

Deliler, bazı sıra dışı eylemleri yüzünden biraz “tuhaf” olarak algılanabilir. Ancak bu eylemler suç niteliği taşımadığı sürece, bu kişiler tehlikeli olarak görülmez, “zararsız” addedilirler, dolayısıyla bir kuruma kapatılmaz ve “akıl hastası” olarak da etiketlenmezler. Bu kişilerin “deli” olduğu yönünde bir algı da oluşabilir, ancak genellikle bu algı söylem düzeyinde dile getirilmez, “deli” sıfatı, özellikle deliyle doğrudan ilişki kuran esnaf tarafından pek kullanılmaz, söylem düzeyinde kişiye sapkınlık atfedilmez ve “deli etiketi” yapıştırılmaz, kişiye “deli denilmez”, zira deli sıfatına olumsuz anlamlar yüklenmiştir, neredeyse hakaret gibi kabul edilir, “deli” etiketinin kişiyi değersizleştireceği ve deliye zarar vereceği, onu inciteceği düşünülür. Bunun yerine deli olduğu düşünülen kişiye ya ismiyle, ya isminin ardına “abi, abla” gibi yakınlık belirten sözcüklerin eklenmesiyle, ya da “kişiye özel” belirlenen lakaplarla hitap edilir. Zaman zaman kişiyi kızdırmak için deli olduğu düşünülen kişiye bedensel “anormallikler”ini vurgulayan - “şişko” gibi “olumsuz” ve kışkırtıcı sıfatlarla hitap edildiği de olur, esnaf deliyle ilişkisinde neredeyse tabulaşan “deli” sözcüğünü kullanmayı çok tercih etmez ya da bu sözcüğü kullanmaktan çekinir ama “şişko” sözcüğünü kullanmakta bir beis görmez, söz konusu kişiyi sevdiklerinden ona takılmak için böyle seslendiklerini ifade eder.

Aşağıda 1965 tarihli Hürriyet gazetesinden bir haber yer almaktadır:

(Kaynak:<http://www.gecmisgazete.com/haber/ruh-hastalari-dun-spor-gosterisi-yapti-bize-deli-demeyin-guceniyoruz->)

Bununla birlikte saha araştırması sürecinde delilerin “tespiti” aşamasında esnafın çevresindeki birçok kişiyi deli olarak algıladığı ortaya çıkmıştı, oysa bu kişilerden bir kısmı “gerçekten deli”, bir kısmı ise sadece ahraz, evsiz ya da “şarapçı” idi. Deliler hem çok fazlaydı, hem de çok azdı, bu durum esnafın imgelemine göre değişiyor, zaman zaman bu imgelem “gerçek” deli popülasyonunda fiktif bir artışa/enflasyona sebep oluyordu. Dolayısıyla her ne kadar esnaf söylem düzeyinde “deli” kelimesini kullanmasa da, esnafın algı düzeyinde bir şekilde yüzeye/açığa çıkan “deli” imgesi, delileri bir çeşit “gizli damgalı” haline getiriyordu.

Bununla beraber araştırma konusu kapsamına giren deliler, zaman zaman tuhaf, ayarsız davranışlar göstermekle birlikte, “toplum için tehlike arz etmeyen”, suç ceza kapsamına girmeyen ve yaptırım gerektirmeyen eylemlerin failidirler. “Zararsız” oldukları, yani mala/eşyaya zarar vermedikleri müddetçe, kendisinin ve diğerlerinin canına kastetmedikçe eylemleri suç niteliği taşımaz, cezalandırılmazlar, haklarında

emniyet tedbiri uygulanmaz, bir kuruma kapatılmazlar, şehrin sokaklarında serbestçe dolaşabilirler ve esnaf bu delileri “içimizden biri”, “bizden biri” olarak görür. Dolayısıyla esnafın deli olduğunu düşündüğü ama deli demediği, yani “gizli damgalı” kişilerle ilişkisi bir ötekileştirme ilişkisi değildir. Esnaf deliyi dışlamaz, yok saymaz, deliyle doğrudan ilişki kurar. Esnafın önceden raporlu olduğunu bildiği kişilerle kurduğu ilişki de, kişi “zararsız” olduğu müddetçe, benzer bir mahiyette devam eder. Yani resmi rapor kişiyi esnafın gözünde “damgalı” yapmaz, esnafla delinin ilişkisinin kendi kulvarı vardır. Teorik olarak damga ve damgalama sürecinin olumsuz sonuçlar ürettiği dikkate alındığında, damga kavramı esnafın deliyle kurduğu ilişkiyi açıklamak için uygun bir kavram değildir, zira esnaf deliyi dışlamaz aksine deliyi koruyup kollar, onunla birlikte zaman geçirir ve aynı mekanı paylaşmaktan rahatsızlık duymaz.

Delinin eylemleri; tuhaf karşılanmakla birlikte suç sayılmayan, yaptırımı olmayan, yasal otorite tarafından düzenlenmeyen, eylemi cezalandırıcı organize bir kurumun olmadığı eylemlerdir.

Bazı deliler için kullanılan “çok akıllı”, “akıllı deli”, “IQ seviyesi çok yüksek” gibi ifadeler, deli ve akıl hastalığı arasında olduğu varsayılan “mekanik ya da mutlak bağlantı”yı muğlak bir hale getirmektedir. 60’lı yıllarda deliye “deli” denmemesi için üretilen “deli değil akıl hastası” sloganıyla toplumda yaratılmaya çalışılan algı, bir dönem “ruh hastası”na dönüşmüş, şimdilerde ise akıl hastasına “ruh hastası” ya da “zihinsel engelli” denilerek yönetilmektedir.

Deliler ve taş

Deliler herkese taş atmazlar. Belki kendilerine taş atana karşılık verebilirler. Aynı şeyi kendisine taş atılan herhangi biri de yapabilir. Ancak deli

imgesinin “taş”la bitişik bir şekilde algılanması oldukça yaygın bir eğilimdir. Alan çalışması boyunca taş atan bir tane bile deliye tesadüf etmedim. Taş atmak, ülkemizde genellikle delilere hasredilmekle birlikte sadece delilere has bir eylem tarzı değildir. Yeri geldiğinde herkes kendini savunmak için ya da hasmını korkutmak amacıyla taş atabilir. Karşımızdaki hasım bir insan ya da “vahşi” bir hayvan olabileceği gibi, zaman zaman başka bir “tür” de olabilir. Alışıldandan farklı olan ve tanımlanamayan “cisim”ler ya da “varlık”lar korku yaratabilir, bu tür durumlarda en iyi savunma aracı taş atmaktır. 2001 yılında Kütahya/Eşme/Narlı Köyünde bir grup köylü uzaylı gördüklerini ve uzaylıya taş attıklarını, eylemin karşılıksız kalmadığını, uzaylı cismin de kendilerine taş atmaya başladığını ve aniden göğe doğru uzaklaştığını iddia etmişlerdi:

"Traktörümüzle tütün tarlasına gidiyorduk. Yolun solunda, tarladan yola doğru hareket eden bir cisim gördük. Traktörüm cisme 20 metre mesafede birdenbire durdu. Cisme yürüyerek yanaşmaya başladık, o da yan olarak yukarı çıkmaya başladı ve 2 metre yukarıya doğru çıktı. Yerden aldığımız taşları attık, o da bize taş atarak cevap verdi. Biz taş attıkça o da yukarı çıktı, su deposu istikametinde batıya doğru minare boyunda yükseldi..." (<http://www.hurriyet.com.tr/usakta-uzayli-panigi-39246820>)

Köylülerin bu anlatımı, taş atmanın -en azından bir ihtimal olarak- kolayca öğrenilebilen bir pratik olduğunu da göstermektedir. Dünyalılarla çok sık karşılaşmayan bir uzaylı bile daha o anda taş atmaya öğrendiğine göre, sadece “deli” olduğu için kendisine taş atan kişilerin bolluğu sayesinde, bir deli de taş atmaya diğerlerinden öğrenmiş olabilir. Taş atmak deliler için “öğrenilmiş bir pratik”tir. Bu sebeple ısrarla delilerin taş attığını söylemek bir bilgi manipülasyonudur, “taş atan deli” imgesi bir mittir. Alanda esnafla ilişkisini gözlemlediğim deli elinde sürekli bir

taşla gezen, acaba şunu kimin kafasına yapıştırsam, kimin arabasının camını kırsam diye dolaşan, ağzının kenarından salyalar akan, şehrin sokaklarına korku salan bir canavar değildi.

Esnaf ve Deli Etkileşimi

Ünsaldı (2014:20)'ya göre “damgalının hususiyeti “sınıflandırılmaz” oluşudur; damgalı olan bizden değildir ama bize yabancı da değildir, hatta varlığıyla bizi vücuda getirendir. O halde “biz” ve öteki aynı örtünün iki ucudur; damgalı ve normal somut varlıklar değildir; sadece birer bakış açısı, birbirine muhtaç bir çifttir (Goffman, 2014:183-192). “Goffman’ın damgalısının “hikayesi” aynı zamanda bir trajedidir de; gri alanda kalmanın, tanımlanamaz olmanın trajedisidir. Damgalının hususiyeti “sınıflandırılmaz” oluşudur; normaller dünyasına ait değildir ancak bu dünyaya yabancı da değildir. Fiziki açıdan tam olarak sağlıklı değildir ancak hasta da değildir -çünkü hastalık tanımı gereği geçici bir durumdur-”(Ünsaldı, 2014: 20).

Deli fiziki açıdan sağlıklı olabilir, ki çoğu zaman da öyledir, ya da öyle görünür. Ama hastadır; hastalığı dışarıdan anlaşılmaz, çünkü akıl hastasıdır. Ancak akıl hastalığı genellikle tedavi edilebilir bir hastalık olarak değil, bir “oluş” gibi görülür. Bu anlamda delilik özel bir kategori gibi algılanır. Yani, insan bir kere delirdi mi deli “olur.” Yani deli “olunan” bir şeydir, insan delirdi mi aynı zamanda bir sıfat da kazanır, “deli” olur. Akıl hastası diğer hastalardan farklıdır, çünkü diğer hastalar hastaneye yatar, akıl hastaları/deliler ise tımarhaneye yatar, bir hayvan gibi tımar edilmeleri gerekir. Öte yandan, akılla ilgili bir hastalığın çaresi modern tıbbın tedavi ve ilaç yöntemlerinde değil, daha uhrevi ve deruni şeylerde aranır. Alanda “deli” kelimesi yerine kullanılan “uğramış”, “içine cin girmiş” gibi mitik ifadeler de bu arayışın bir yansımasıdır. Hastalığa kimi zaman kişi “okutulmuş”, ya da kişiye ilahi,

musiki dinletilerek bir çare bulunmaya çalışılır. Delilerin birçoğu fiziki açıdan sağlıklıdır. Bedensel kusur/engel deliliğin bir ön şartı değildir. Akıl hastalığından muzdarip beyin de bedene dahildir ancak, delilik beyindeki bir hasarın dış dünyaya dolaylı/dolayimli olarak yansımaları olduğundan, delilik ilk anda fark edilmeyebilir. Öyle ki bir deli ile uzunca bir süre muhabbet edip, ancak aradan bir zaman geçtikten sonra onun çok da “normal” olmadığını fark edebilirsiniz. Örneğin Kızılay esnafının S'nin deli olduğunu ancak kendi çaylarını sürekli içip, hiç “affetmemesini” anladıklarında olduğu gibi...Yine, ailesiyle yaşayan birçok deli temiz, pak, “herkes gibi” giyinir, öyle ki görünür değildirler ve ilk anda fark edilmezler. Delilerin içinde ve arasında yaşarız, onlar yanımızdan geçip giderler ve çoğu zaman onları fark etmeyiz. Hatta aynı bankta otururuz, deli oturduğu bankta sırtını hunharca ileri geri çarpmaya başlayınca “anormal” bir durumla karşı karşıya olduğumuzu fark ederiz. Ayakkabımızı boyatırız, kişi yerinden fırlayıp Polat dansı yapmaya başlayınca bir gariplik olduğunu fark ederiz. İlk anda deli olduğunu belli eden, bildiğimiz “deli gibi” görünen, ilk gördüğümüzde notunu verdiğimiz deliler de vardır.

Damgalı kişi “ölü değildir ancak canlılar dünyasına da ait değildir; toplumsal açıdan hem vardır hem de yoktur” (Ünsaldı, 2014:20). Isınmak için kağıt tutuştururken ayağı yanan Manisalı deli İ'nin kimsesi yoktu, kimliği bile yoktu, köpekleri ve civcivleri vardı, akıl hastanesine yatırılırlar korkusuyla sağlık ocağına/hastaneye tek başına gitmeye korkuyordu. O, Medeni Kanunda haklara ve borçlara sahip olarak tanımlanan bir “kişi” değildi, dolayısıyla kişilik hakları yoktu. Yani o aslında hukuken yoktu, ölüydü “ölmeden önce ölmüştü”, ama nefes alıyor, yaşıyor, ayağı yanıyordu.

“Hatta Levi-Straussçu bir yerden bakarsak ne hayvan ne de tamamıyla insan olması hasebiyle doğa ve kültür arasında var olan çizginin ihlalidir damgalı. Taşınan bir engel, sahip olunan bir damga, bireyin kültür taşıyıcısı olma ihtimalini ortadan kaldıran bir ihtimaldir” (Ünsaldı; 2014:20). Deliler için en yaygın tanımlamalardan biri de “zararlı değil, zararsız”dır. Bu ifade bir hayvanı niteleyen “korkma bir şey yapmaz” türünden bir ifadeyi andırır. Örneğin köpekler için sorulan “ısırmı mı” sorusunu çağrıştırır. Ya da bir yılanın “zehirli” olup olmadığını, bir hayvanın “vahşi” olup olmadığını, ya da ne kadar vahşi ya da eğitilmiş olduğunu öğrenmeyi akla getirir. Yabani mi? Vahşi at, yabani tay, zararsız deli...“Zararsız” tanımlaması da bu çağrışımları uyandırır. Öte yandan, doğa ve kültür/akıl kategorik ayrımı, deli akıl hastası olarak tasnif edildiğinden ve akıldan yoksun kabul edildiğinden deliyi doğaya yakınlaştırır. Bu bakış açısıyla, akli olmayanın kültürle birlikte tanımlanması, akli olmayanın/delinin kültürü temsil etmesi “düşünülemez.” Ya da akli zayıf olanın kültürü temsil derecesi de zayıflar, deli kültüre değil, doğaya daha yakın kabul edilir. İşte “zararsız” tanımlaması da bu ön kabulün doğrudan bir yansımasıdır. Deli İ, köpek ve civciv besliyor, onları satmıyor, kendi imalatı uyduruk bir arabanın içinde şehrin sokaklarında gezdiriyor, şehirde hayvanlarıyla geziyor, doğayla kopmayan temasını her gün ilan ederek doğa/kültür ayrımını kendi vücudu üzerinden tekrar tartışmaya açıyor.

Damgalı sınırdadır; muğlak sınırlar üzerinde iki dünya arasında sürekli savrulma, gidip gelme halidir. Bu itibarla Simmel’in “yabancısıdır” da. Gruba hem ait olan hem de olmayandır ancak bizatihi varlığıyla ve grupla ilişkisiyle grubu yapılandırır (Ünsaldı, 2014:20). Delilik zamanı delinin zaman tahayyüllerine göre belirlenir. Bu anlamda sınırın ne zaman aşılacağı, yani ne zaman saçmalanacağı belli

olmaz. Ancak bu, “zararsız” deliler söz konusu olduğunda bir güvensizlik, bir panik yaratmaz. Tersine esnafa eğlenceli anlar vaat eder. Zira, deli daha önce test edilmiş, delinin hangi sınırlar içinde salındığı, neleri yaptığı az çok belirlenmiştir. Öngörülebilir ve bildik davranışlar şiddeti her ne olursa olsun, kaygı ve panik yaratmaz, delinin tepkilerinin nasıl üstesinden gelineceği bilinmektedir. O, mahallenin delisidir. “Bizim delimiz”dir. Bu anlamda deli kontrol edilebilir ve kriz yönetilebilir. Deli, normalden garip ve tuhaf olana ani bir şekilde sıçramalar yapar, bu iki durum arasında salınır, tam olarak asılı kaldığı bir dal yoktur. Bazen iki dal arasında atlarken dalı bırakır, yere düşer, biz de güleriz. Çünkü normal olan ve olması beklenen düşmemektir. Oysa deli iki dal arasında sallanır ve kafası gidip gelirken bazen düşer ve “kafa üstü çakılır”. Deli söz konusu olduğunda ise bu normaldir, yani beklenen bir durumdur, çünkü o delidir. Bu da delinin ayrıcalığıdır.

Özellikle ailesi olmayan deliler hayatta kalmak için mecburen insanlarla/esnafla ilişki kurarlar. Deliler tıpkı “normal insanlar” gibi adam seçerler, herkesle konuşmazlar. “Normal insanlar” da herkesle konuşmaz. “Normal” insanların sevdikleri, hazzetmedikleri, samimi buldukları, nefret ettikleri insanlar vardır. Arkadaşları dostları düşmanları vardır. Delilerin ise arkadaşları yoktur, sevdikleri ya da sevmedikleri, yanına uğradıkları ya da uğramadıkları, yardımını kabul ettikleri ya da etmedikleri, kendilerini sakındıkları ya da sakınmadıkları insanlar vardır. Deliyle arkadaş ya da dost olmak mümkün değildir. Çünkü deli size bir şey taahhüt edemez, söz veremez, verse de sözünü yerine getir(e)meyebilir, dolayısıyla deliyle bir güven ilişkisi kurulamaz. Bu delinin kötü niyetinden değil, deli olmasından kaynaklanır. Deli bir gününü yaşamak için geçirir, yarın için plan yapmaz. İsteddiği/kafasına estiği zaman yanınıza gelir, deliyle planlı programlı bir ilişki kurulamaz. O istediği zaman ve isterse

ilişki kurar. Deli makine değildir, dolayısıyla deliye “ayar” yapılamaz. Deli üzerinden beklenti geliştirilemez, grup kuralları/normları deliye sökmez, o gruba istediği zaman ilişir, teyellenir, deli dikiş tutmaz. İsteddiği zaman teyellerini söküp gider. Grubun diğer üyelerine karşı geliştirilen beklentiler deliye karşı esnetilir, o özel statüde bir üyedir. Delinin geçmişine dair birtakım şehir efsaneleri dilden dile yayılsa da, çoğu zaman özel hayatı, nerede kaldığı bilinmez. Deliye misafirlğe gidilmez. O gelirse ya da uğrarsa kamusal alanda, mesela kahvede, dükkanda, bit pazarında, herkese açık yerlerde kabul edilir, ev ziyareti yapılmaz. Deli kendi kurallarını kendi koyar, zamanını, kendisiyle kurulacak ilişki biçimini kendi belirler. Yeteneklerini sergilemek isteyip istemediğine o karar verir. Grubu yapılandırır. O varlığını bir biçimde kabul etmek zorunda bırakır. O yörüngeye bir girip bir çıkan para-normal bir cisim gibidir.

Goffman (2014:192)’a göre “Damgalılar ve normaller birer bakış açısidir. Bu bakış açıları karma temaslar esnasında layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler. Bir birey daimi sıfatlar tarafından tipeleştirilebilir elbette, bulunduğu birçok toplumsal durumda damgalı rolünü oynamaya zorlanabilir ve bu durumda ondan, kaderinin onu her şeyiyle normalllerin zıddında konumlandığı damgalı bir kişi olarak bahsetmek doğaldır. Ne var ki sahip olduğu bu damgalayıcı nitelikleri, iki rolün doğasını kati surette belirlemez; bu nitelikler sadece, damgalının rollerden birini veya diğerini oynama sıklığını tanımlar. Söz konusu olan kişilerden ziyade etkileşim esnasında oynanan rollerdir”. Deliler belli sınırlar içinde hareket ettikleri müddetçe hoş görülürler. Deliler genellikle alıştıkları muhitte gezer ve dolaşırlar, tanıdıkları bildikleri ve alıştıkları kişilerle, esnafla ilişki kurarlar. Genellikle alışveriş merkezlerine girmezler, ya da içeri alınmazlar. Dış görünüş itibariyle kirli ve hırpani görünüyorsa çok şansları olduğu söylenemez.

Modernitenin cisimleştığı uzamları kullanmazlar. Bu konuda gizli bir uzlaşım var gibidir. Zaman zaman bu konuda uzam ihlali yaptıklarında kendilerine deli denmese de aslında bir deli oldukları hatırlatılır, esnaf hatırlatmasa da başkaları hatırlatır. Esnafla delinin ilişkisi moderniteyi temsil eden uzamlara teğet, kendi yatağında usul usul akan bir nehir gibidir.

Sosyal kontrol bağlamında etiketleme ve damgalama süreçleri ile ilgili gerçek hayattan bir örnek vermek istiyorum. Alanda hikayesini dinlediğim bir deli bir evlendirme programına katıldı. Ancak birkaç gün içinde olayların çığırından çıkması damgalama ve etiketleme sürecinin doğası ve sonuçları hakkında düşünmek için somut bir örnek teşkil etti. Damgalama kişiyi itibarsızlaştıran ya da itibarsızlaştırma olasılığı olan bir özelliğinin bir gün su yüzüne çıkma ihtimaliydi, tıpkı B'nin hikayesinde olduğu gibi... Damga, damgalanan kişinin benliğini sadece damgalanma sebebi olan kritere indiriyor ve kişiliğinin diğer yönlerini umursanmaz ya da görünmez hale getiriyordu, tıpkı B'nin hikayesinde olduğu gibi...

B, Manisa'da "atanamayan İngilizce öğretmeni" olarak tanınıyordu. Bütün şehir onu tanıyordu, çünkü hemen her gün dışarı çıkıyor, sokakta görünüyor, yollarda yüksek sesle küfretmesiyle tanınıyordu. Elindeki çöpü dışarı atmak evden çıkıyor, saatlerce elindeki çöple beraber yürüyordu. Sık sık polisi arıyor ve aslında olmayan kavgaları, çıkmayan yangınları polise bildiriyordu. Bakkaldan yarın geri getirmek üzere sabun istiyordu. Kendi evinde tek başına yaşayan B, zaman zaman evde "aşırı" gürültü yaptığı, bağırdığı için komşuları rahatsız oluyordu. En nihayetinde bir gün bu rahatsızlık komşuların valiliğe başvurmasına neden olmuş, B'nin babası da onu "akıl hastanesi"ne, "sarı bina"ya yatırmıştı. B burada kısa süreli bir tedavi gördükten sonra yeniden evine ve sokaklara geri döndü, onu tanıyanlar "artık eskisi gibi bağırmadığını"

söylüyordu. Hatta o kadar “normal” gibi olmuştu, o kadar “normal” gibi görünüyordu ki, bir komşusu B’nin bir evlendirme programına çıkmasına ön ayak olmuştu.

B evlendirme programına katıldığı ilk gün kendini tanıttı, Fizik öğretmeni olduğunu, kendi evi olduğunu, 35-40 yaş arası taliplerini beklediğini söyledi. Gayet “normal”, sıradan, “herkes gibi” görünüyordu. Ancak B tüm şehirde tanınan biri olduğundan onun televizyona çıktığını gören Manisalılar teknolojinin bütün imkanlarını kullanarak onun aslında bir “deli” olduğunu ifşa ettiler, öyle ki B’nin diğer özellikleri önemli değildi, sadece deli olması yeterliydi. Bu hezeyan duygusu, bir suçun ifşa edilmesinde suçu ortaya çıkarmak için birbiriyle yarışmayı andırıyordu. Onu tanıyanlardan kimisi evlendirme programının yapım ekibini aradı, kimisi sanal medyada birbirine “duydun mu...?” ile başlayan mesajlar, tweet’ler attı, yerel gazetelerde B ile ilgili haberler çıktı, çıkan haberlerde B’nin deli olduğu değil “aslında fizik öğretmeni olmadığı” yazıyordu, yani dolaylı bir şekilde B’nin deli olduğu ima ediliyordu, tüm bunlar neticesinde kısa bir süre içinde B bir habere, bir dedikoduya dönüştü, kent hissiyat boyutunda ikiye bölündü, bir grup “sonuçta deli, milletin başını yakacak, orada ne işi var?” dedi, diğer grup “bizim kızımız sonuçta, onu oradan çekip kurtaralım, reytinglere kurban etmeyelim” dedi. Öte yandan olay bununla da sınırlı kalmadı, Milli Eğitim Müdürlüğü “kayıtlarımızda böyle bir öğretmen bulunmamaktadır” diye resmi açıklama yaptı. Anlaşılacağı üzere olay resmi kurumların da devreye girdiği çok kapsamlı bir boyut kazandı. Öte yandan B evlendirme programında taliplerini beklemeye devam ediyor ve hemen her gün bir talibi stüdyoya geliyordu. B’nin programa çıktığı ve kendini tanıttığı ilk gün programın sunucuları ona karşı çok saygılıydı, ona “Hocam” diye hitap ediyorlardı, sonraki günler B’nin aslında “deli” olduğuna dair haberler yayılınca ona karşı

saygısızlık etmediler ama B'nin "gerçekten de öğretmen olup olmadığı" etrafında dönen sorularla, aslında aklının yerinde olup olmadığını öğrenmeye çalıştılar. Burada B'nin programdaki üçüncü gününü programa katılanların kendi cümleleriyle aktarmak istiyorum. Üçüncü gün, artık "her şeyin ortaya çıktığı", en azından Manisalılar ve programın sunucuları açısından her şeyin bilindiği gündür. Stüdyodaki konukların birçoğunun ise durumdan haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır.

S1: "Hoş geldin B, senin talibini davet etmeden önce seninle konuşmak istediğimiz bir şey var."

S2: "Şimdi S1 ablan sana bir şey soracak."

S1: "B, sen kendini tanıtırken fizik öğretmeniyim dedin, uuuu, fakat bize gelen bilgi, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde öğretmen olmadığın..."

B: "Yok, kadrolu öğretmen değilim, ücretli öğretmenim."

S2: "Peki bir öğretmenlik mezunu musun?"

B: "Evet öğretmenlik mezunuyum."

S2: "Ama Milli Eğitimde kadrolu değilsin?"

B: "Kadrolu değilim, sınavı kazanamadım daha."

S2: "Çünkü?"

S1: "Bu konuda belgelerin var mı tatlım?"

B: "Ücretli öğretmen olarak çalıştım."

S1: "Ama öğretmensin değil mi?"

B: "Öğretmenlik mezunuyum."

S1: “Çünkü senin öğretmen olmadığını falan iddia edenler var...Iuuuu.”

S2: “Milli Eğitim Bakanlığının kendisi de “bünyemizde böyle bir öğretmen bulunmamaktadır” diye bize bilgi verdi.”

B: “Öğretmen adayım, öğretmenlik mezunuyum.”

S2: “Hımmm, yani geleceğin öğretmen adayı mı diyelim sana?”

B: “Evet, sınava girip kazanmam lazım.”

Stüdyodaki konuklar lafa karışırlar...

K1: “Özel ders olarak mı veriyorsun ablacım?”

B: “Milli Eğitimde ücretli öğretmen olarak çalışıyorum, özel dersanelerde çalışıyorum. KPSS sınavını aşamadım.”

S2: “Ha, KPSS sınavını aşıp ondan sonra oluyorsun?”

Derken stüdyodaki orkestra üyelerinden bir kadın lafa karıştır...

K2: “S1 ablacım, ben de öğretmenim, ama ben de KPSS’ye girmedğim için öğretmen adayım, öğretmen değilim, yani şu an kadrolu değilim, o da aynı şekilde KPSS’ye girmedği için öğretmen değil, aday sadece.”

S2: “Hımmm, o da aynı şekilde?”

S1: “B, ne kadar çok senle ilgili birtakım iddialar da attılar Manisa’dan gelen...”

S1: “Sen Manisa’dan geldin di mi tatlım?”

B: “Evet.”

S1: “Bizim pek itibar etmediğimiz şeyler...İtibar etmiyoruz biz gelen böyle ihbarlara. Bizimle olduğun müddetçeki hal ve hareketlerine bakıyoruz. Eee, sonuçta senin bize anlattıkların çok önemli, bunu sormak istedik sana, çünkü öğretmen diye anons ettik, bunun doğru olmadığı bize gelince bunu da ifşa etmek durumundaydık, fakat K2 de seninle aynı durumda, seni doğrulayacak açıklamasını yaptı, bundan sonrasını ekran başındakiler de anlamıştır artık.”

S2: “MEB bünyesinde öğretmen değilsin? Bakanlık tarafından bu bize bildirildi...”

B: “Değilim.”

S2: “Sen de bunu söylüyorsun zaten...”

denilerek mevzu kapatılır ve B'nin talibi “Peki kim gelmiş, buyrun A bey...” denilerek sahneye davet edilir.

Görüldüğü üzere B'nin akli gerçekten “öğretmen” olup olmadığı metaforu üzerinden tartışmaya açılmaktadır. “Öğretmen misin değil misin?” diye sorulanın altında aslında “Gerçekten söylendiği gibi deli misin değil misin?” sorusunun yanıtı aranmaktadır. Stüdyodaki konuşmaları gayet “mantıklı”, davranışları gayet “düzgün”, “ağırbaşlı”, “nazik” ve “hanımefendi” iken, B'nin aklının tartışmaya açılması etiketleme ve damgalama süreçlerinin -kişi tedavi olsa bile- ne kadar etkili olabileceğini, kişinin “akıl hastası” olarak kariyeri bir kez başladıktan sonra bu kariyeri kendi isteğiyle bitirmesinin ne kadar zor olabileceğini göstermektedir. Bu durum, deliliğin tedavi edilebilir olduğuna dair inancın da zayıf olduğuna, deliliğin daha çok değişmez bir “oluş” şeklinde algılandığına işarettir. Burada şu soru da sorulur: Madem akıl hastalığı tedaviye rağmen geçmiyor, o zaman insanlar neden tedavi oluyor? Akıl

hastası olan kişiler tedavinin sonrasında “gerçekten” iyileştiklerini kanıtlamak zorunda kalıyorlar, etiketleme ve damgalama süreçlerinin ürettiği “kalıcı” bilginin varlığına rağmen bunu ispatlamak ve diğerlerini iyileştigiğine ikna etmek ise oldukça güçtür. Çünkü burada, etiketleme/damgalama sürecinin konusu olan kişide aranan akıl ve mantık yerini büyük ölçüde diğerlerinin önyargılarına ve insafına bırakır.

Öte yandan B programa katılarak gizli bir anlaşmayı bozmuştur: Deliler “zararsız” oldukları müddetçe kentin sokaklarında serbestçe dolaşabilirler, görünür olabilirler. Ancak modernitenin simgesi olan uzamları kullanmaları sorun yaratır. Televizyona çıkmak bu anlamda bir uzam ihlalidir, sokaklarda dolaşırken kişiye “deli” denmez, ama aslında kişinin deli olduğu hep akılda tutulur, bu türden uzam ihlallerinde de kendisine aslında bir deli olduğu hatırlatılır. Kitle iletişim araçları yoluyla böyle bir tartışmanın başlamış olması ise, Foucault’nun “çoğunluğun (çok sayıda kişinin) azınlığı (az sayıda kişiyi) izlemesi” üzerinden çoğunluğun azınlığın söylemlerini benimsemesi ve buna uyum göstermesi anlamında kullandığı “sinoptikon” kavramını akla getirir. Bu kavram, B örneğinde görünürlüğün değişmesi anlamında dikkate değer bulunmuştur: B televizyona çıkmakla, sadece Manisa ile sınırlı kalmadan daha fazla sayıda kişinin kendisini izlemesiyle daha fazla görünür olmuştur. Ancak burada sinoptikon kavramının çoğunluğun azınlığa uyumuyla neticelenen vurgusu başka bir yere kaymıştır, bir diğer deyişle burada çoğunluğun azınlığı (B’yi) izleyerek ona uyum göstermesinden söz edilemez, burada çoğunluğun B’ye onun –aslında- çoğunluk değil, gerçekten bir azınlık olduğunu hatırlatmak gibi bir işlevi vardır. B onu izleyenler için bir rol model değil, üzerindeki etiketi sağlamlaştırılan bir kategori olarak algılanmaktadır.

İnternet videoları

Esnafla deli arasındaki ilişkinin internet aracılığıyla yerelin bilgisinin sınırlarını aştığından, öte yandan bu videoların internette ciddi bir yaygınlığa sahip olduğundan ve bazı videoların çok izlendiğinden söz etmiştik. Alan gözlemlerimdeki ilişkilerle video konusu esnaf deli ilişkisi birbirine benzetmekle birlikte, internet videoları çoğu zaman ilgi çekeceği düşünülen, ya da herkese komik ve eğlenceli geleceği düşünülen, yani “haber değeri” olduğu düşünülen videolardan oluşuyordu. Bu yüzden bu videolar aksiyon açısından zengin, delinin genellikle bir performans sergilediği videolardı. Bu videolar üzerinden komik olanın, eğlenceli olanın, ya da komik ya da eğlenceli olduğu düşünülenin ne olduğu üzerine de bir düşünme fırsatı doğuyordu. Bununla beraber, internette paylaşılan videolar her zaman aksiyon ya da performans içeren videolar değildi. Bazı videolar gayet “sıradan” bir adamın gayet “sıradan” davranışlarını içeriyordu, öyle ki bu videoların neden paylaşıldığı konusunda kafa yormak gerekiyordu. Zira deli olduğu düşünülen kişi, “herkes” gibi yolda yürüyor, geziyor, konuşuyor, yemek yiyordu, “dikkat çeken”, “sıra dışı”, “anormal” ya da “komik” bir hali yoktu. Dolayısıyla bu tip videolarda haber değeri taşıyan şeyin delinin davranışı değil, doğrudan kendisi olduğu anlaşılıyordu. Yani deli olmak başlı başına bir haber konusu haline gelebiliyordu.

Öte yandan, deli olduğu düşünülen kişilerin videolarının çekilip internette paylaşılmasının esnaf deli ilişkisini aşan bir yönü de vardı. Zira doğrudan esnafla deli arasındaki ilişkiyi gösteren ve lokal bir nitelik taşıyan olay, internette dolaşıma sokulunca daha fazla sayıda kişiye ulaşmaktadır. Dolayısıyla “delinin görselliği”ni vurgulayan görüntülerin yayılması ve erişilebilir hale getirilmesiyle, ilişki artık deliyle sadece esnafın kurduğu ilişki biçiminden çıkmakta, nitelik değiştirmekte, yerel

bilginin ve anlamın sınırlarını aşarak “kamusallık” boyutu kazanmaktadır. Buradaki kamusallık, zaten kendi doğallığıyla kamusal alanda gerçekleşen bir ilişkiye sanal bir düzlemde yeniden kamusallık kazandırmaktır, yani kamusallığın başka bir alanda yeniden üretimidir. Yeni durumda kamusallık, ilişkinin hem görünür olması, hem de daha fazla görünür/görünebilir olması anlamını kazanmaktadır. Bazı videolar yüzlerce kez “tık”lanarak görece popülerlik kazanmakta, “deli” bazen tek başına bazen de yanındakilerle birlikte “meşhur” olmakta, yüzlerce kişi bu videolar hakkında yorum yapmaktadır. Yorum yapanlar “deli”yi ya çok şirin bulmakta, ya ona acımakta, bazen ona “deli” denildiği için kızmakta, bazen kişinin “deli” olmadığını iddia etmekte, kimi zaman da tepkisini videoyu çeken kişiye yönelerek videoyu çekene, internete yükleyene küfretmektedir. Küfreden yorumcuların genellikle video konusu ilişkinin doğasını ve işleyişini değil, söz konusu görüntünün paylaşılmasını sorun etmeleri de dikkat çekicidir. Bu bağlamda internet üzerinden paylaşılan “deli videoları”, “deli”nin deli/delilik kavramlarını ve söylemini kendi görselliği üzerinden tartışmaya açtığı “kamusal” bir düzlem haline gelmekte, kimi zaman videonun çekildiği şehrin “delisi”yle övündüğü ya da övüldüğü, kimi zaman “şehir” ve “bizim delimiz/delilerimiz” konsepti üzerinden hemşerilik bağlarının güçlendirildiği bir uzam teşkil etmektedir. İnternet ağı üzerinden yerel olanın sınırlarını aşan, “sonsuz kere” çoğalan, yeni ve türev ilişkiler yaratan bu videolar kaydedilmiş olmakla anlamı da kaydederek, anlamı üretir, taşır, yayar, yeniden inşa eder ve analiz edilebilir hale getirir, öte yandan videoyu izleyenlerin belleklerinde kendini muhafaza eder.

Deli videoları neden çekilir? Bunlar neden paylaşılır? Bunlar herkesin ilgisini çeken, izlediği, gülmek için izlediği şeyler mi? Genellikle internette videosu paylaşılan deliler gündelik hayattaki davranışları nispeten dikkat çeken kişilerdir. Bu

deliler performatif eylemler sergiliyor ya da delilerin performatif eylemleri esnasındaki görüntüleri kaydediliyor. Bu deliler atlıyor, zıplıyor, bolca küfrediyor, duaları yanlış okuyor, itibarlı birinin itibarını beş paralık ediyor, “genelev”de dayak yeme macerasını anlatıyor, palavra atıyor, halay çekiyor, trafiği yönetiyor, yoldan geçen arabalara el hareketi çekiyor, seçim çalışması yapıyor, He-man oluyor, Polat Alemdar oluyor, intihar etmek için dama çıkan birini teskin etmek yerine “Hadi atlasana” diyor. Delinin performansı bir yana videoların paylaşımında her şeyden önce ya delinin kendisi ya da davranışları normalden farklı, ilginç bulunuyor. Delinin tipi, giysileri ya da davranışları komik, eğlenceli bulunuyor. Videoyu çeken kişi kendi şahit olduğu, seyrettiği bir olayı başkalarının da seyretmesini, kendi duygusunu başkalarının da paylaşmasını istiyor. “Bakın ben ne gördüm, burada ne var?” hissiyatının bir yansıması olan bu paylaşımların ender olduğu düşünülen ve keşfedilen bir türün tespiti, gözlemlenmesi ve hakkında yazılan makalenin yayımlanması gibi bir işlevi vardır. Bu görseller deliyi işaret eden, sabitleyen, damgalayan, diğer taraftan deliye karşı davranışları örgütleyen, izleyen kişilerde ortak bir hissiyat ve algı oluşturması bakımından deliye yönelik tutumları belli bir kalıba sokan bir işleve sahiptir. Aynı zamanda bir çeşit kolektif kültür ve hafıza yaratma aracıdır. İçeriğiyle “deliye böyle davranılır, deliye gülünür, deliyle alay edilir” türünden bir bilgi ve bir davranış standardı üretir, önerir. Delilerin performansını konu alan bu videolar, izleyen kişinin deli imgesini de inşa eder. İzleyen kişiye “bir deli böyle davranır” şeklinde ipucu verir. Örneğin “Deli Çetin Mehter Marşında göbek atıyor.” başlıklı videoda, tahmin edileceği üzere Deli Çetin Mehter Marşında göbek atmaktadır. Bu video bu yüzden paylaşılmaktadır. Bu video hem deliye, hem de marşın ciddiyetine dair bir saptama yapar. Bu yönüyle bu paylaşımlar, farklılıkları işaret eden, farklıyı işaretleyen bir

işleve de sahiptir. İlgi çekeceği düşünülerek ortak kullanıma açılan ve aslında delinin ne/kim olduğunu işaret eden paylaşımlar, deli kavramının sınırlarının çizilmesine dair bir tanım geliştirme çabasıdır. Farklılıkların işaretlenmesinin bir yoludur. Dolayısıyla videolar analiz edildiğinde, genel olarak internet içeriklerinde üretilen bilgi şudur: Deliye gülünür, şaka yapılır, deliyle alay edilir, deli kızdırılır, aşağılanır. Deli seyredilir. Ve bu ilgi çeker. İşte bu tez çalışması da sorunsal bağlamında, deliye karşı normalin geliştirdiği bu tutumları etnografik olarak çalışmaktadır.

5. ALAN ÇALIŞMASI

Buraya kadar, tezin önceki bölümleri de alan çalışmasından çıkan kavramlar ve gözlemler üzerinden tartışılmakla birlikte, bu bölümde daha derine, alana giriyoruz. Alan çalışmasını, esnafın “deli”yi adlandırma pratikleri çerçevesinde deliyi temsilen kullandığı “isimler”, esnafın deliye karşı pratikleri, tutum ve davranışları temelinde kategorilendirilen “ilişkiler”, esnafın deliye yüklediği değer, deliyi anlamlandırma pratikleri üzerinden kategorilendirilen “anlam” şeklinde ayırarak 3 başlık altında anlattım. Her ne kadar söz-eylem/pratik ayrımı şeklinde bir ayırım yoksa da, burada bu analitik ayrıma gidilmesinin sebebi çalışma sonuçlarının aktarılmasında biçimsel olarak kolaylık sağlayacağı düşünülmesidir. Bu bağlamda benim için aslen geçerli olan, tezin adında da yer aldığı gibi söylemsel pratiktir. Bir diğer deyişle anlam da pratiktir.

5.1. “AYARSIZLAR”A AYARLI İSİMLER

Alanda esnafın genellikle “deli” kelimesini kullanmadığını, bunun yerine “rahatsız”, “hasta”, “uğramış”, “cinli”, “ayarsız”, “saf”, “gidik”, “çizik”, “kırık”, “şizofren”, “kafa gidik” gibi başka kelimeler kullandığından söz etmiştik. Deli olduğu düşünülen kişiler için kullanılan kelimelerden biri olan “ayarsız”, kişiye, ilişkiye ve bağlama göre değişen bir anlam barındırır, ayrıca birden çok bağlama işaret eder; hem davranışın ölçüsüne/ölçülülüğüne, hem aklın ve bedenin “anormal”liği üzerinden “ayarsız” olan kişiye, hem de bir düzen ve ritim fikrine işaret eder. Dolayısıyla birden

çok bağlam üzerinden farklı okumalar yapılabilmesine imkan verdiği için bu bölümün başlığı olarak “ayarsız” kavramı tercih edildi.

“Ayarsız” ile “ayar” ilişkisine gelince; “ayarsız”, ayarla tanımlanır, bu anlamda “ayar” düzendir, ölçü ve ölçülülüktür, ayarsız ise bu düzenin dışına taşandır. Düzen fikri, kendi dinamiklerinin ürettiği düzensizlik üzerinden beslenir ve kendini yeniden kurar. Dolayısıyla “normal”, ya da “akıllı” olanın kendini “deli” üzerinden tanımlamasına ve inşa etmesine benzer biçimde, ayar da ayarsız üzerinden kendini tanımlar.

“Ayar” sözcüğü tıpkı “normal” kavramı gibi göreceli, ölçüsü bağlama, yer ve zamana göre değişebilen bir kavramdır. TDK sözlüğünde “ayar” kavramı, “bir iş veya bir davranışta gereken ölçü”, saatler için “belli bir yere göre kabul edilmiş olan ölçü” olarak geçerken, “ayarsız” kavramı “ayarı yapılmamış, ayarı bozuk, düzensiz”, “davranışları ölçsüz” şeklinde tanımlanmaktadır. Tanpınar (2007:35) da Saatleri Ayarlama Enstitüsünde ayar için "ayar saniyenin peşinden koşmaktır" demektedir. Ayrıca “ayar”ın, “aklı tam ayar” şeklinde, yine “ahlak, karakter veya akli yerinde olmayan” anlamında kullanılan “ayarı bozuk” deyimiyile” şeklinde kullanımları mevcuttur, bu yönüyle “ayar” akılla ilişkili ve “akıl”la bağı da kurulan bir kavramdır. Ayarsızlıktan/ “ölçsüzlük”ten bahsedilebilmesi için öncelikle bir ayardan/” ölçü”den bahsedilmelidir. Yani, “sınırlar sınır dışıyla anlamlı olabilir, ama bir sınır da yine bir sınırın içinden geçerek aşılabilir”. Dolayısıyla esnaf, “ayarsızlık” üzerinden ayarı, yani düzeni, “ayarsız” üzerinden ise kendini keşfeder. Esnaf, ayarsıza bakarak kendi üzerini düzeltir ve yoluna devam eder. Zira ayarsızlık ortaya çıkmadan “doğru ayarın hangi noktada olduğu bilinemez. Esnaf ayarsıza bakarak kendi ayarını bulur ve saniyenin peşinden koşmayı bırakır.

Aslına bakılırsa, deliler gün içinde “normal” ya da “ayarlı” insanlarla hemen hemen aynı şeyleri yaparlar, ama yine de diğerlerinin gözünde davranışlarının “ayar”ında normal ya da alışıldık olandan bir fark, bir “akortsuzluk”, bir sapma olduğu düşünülür. Zaman zaman bu fark kelimelerle de tarif edilemez, ama aradaki fark algılanır. Dolayısıyla ayarsızlık, -diğerlerinin gözünde- kişinin eylem türü ya da tarzının “farklı” algılanması temeline bağlı olarak ortaya çıkabilir. Bu bağlamda Derviş Zaim’in Tabutta Rövaşata (1996) adlı filmindeki “Mahsun Süpertitiz”in davranışları ayarsızlık kavramı çerçevesinde yorumlanabilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki filmin senaryosunda Mahsun’un deli olduğuna dair en ufak bir iz yoktur, filmin sinopsisinde³ Mahsun “evsiz, işsiz, aç açıkta yaşayan, kötü ün sahibi bir otomobil hırsızı,” olarak geçer. Öte yandan Mahsun’un burada konu edilmesinin nedeni şudur; Mahsun’un davranışlarında bir ayarsızlık vardır, Mahsun hırsızdır ama klasik hırsız tanımıyla uyumlu davranışlar göstermez, mesela gece çaldığı arabayı gün doğmadan tekrar aldığı yere bırakır, çaldığı otomobilleri temizler, siler, parlatır, kışın soğukta geceyi otomobilde geçirir, hisarın bahçesinden çaldığı tavus kuşlarını arabaya bindirip onlara İstanbul’u gezdirir, yani “arabaya “karı” atmak yerine tavus kuşu atar”. Bu yönüyle Mahsun, davranışlarının terki bindeki tuhaflıkla ayarsızdır. Ayrıca, Mahsun karakteri alanda esnafın deli olarak algıladığı kişilerin imgesine yakın bir yerde durur, zira Mahsun davranışlarının tuhaflığı, evsiz, kimsesiz, sokakta yaşıyor oluşu ve “gariban” görünümü nedeniyle alandaki esnafın deli tarifıyla örtüşür. Bu anlamda esnaf, Mahsun’la alanda gerçekten karşılaşmış olsaydı yüksek ihtimalle, tıpkı aslında “deli” olmadığı halde sadece evsiz, alkolik, ahraz olan kişilerin “deli”

³ <http://www.derviszaim.com/1996-tabutta-rovasata-75/> (Erişim tarihi: 22.04.2016)

olduđunu dūřınduđu gibi, Mahsun'un da deli olduđunu dūřünecekti. Mahsun Sūpertitiz de, gerçek hayatta muhtemelen alan arařtırmasının gōzlem alanına giren “deli”lerden biri olacaktı.

Ařađıda Tabutta Rōvařata filminde Mahsun Sūpertitiz'in yer aldıđı bazı karelere yer verilmektedir:

Öte yandan, ayarsız ve yukarıda belirtilen diğer isimlendirmelerin yanı sıra alanda bazı deliler için “mecnun” sıfatının kullanıldığı da oldu. Bu sıfatın kullanıldığı deliler daha çok, delirme sebebinin geçmişte yaşadığı karasevda olduğu düşünülen delilerdi. Ancak sevda çekmek, “mecnun” sıfatını kazanmak için yeterli bir sebep değildi; her aşk acısı çeken kişiye mecnun denmiyor, daha çok dini bir kutsallıkla ilişkilendirilen deliler bu sıfatı haiz görünüyordu. Kendi halinde, geleceği gördüğüne inanılan, sezgileri kuvvetli, olağanüstü güçleri olduğuna inanılan, “parayla pulla işi olmayan”, esnafın kendisinden bahsederken “Allah dostu”, “mübarek bir insan”, “veli”, “ermiş gibi bir şey” şeklinde andığı kişilere “mecnun” deniyordu. Esnaf kimi zaman “mezcup” sözcüğünü de kullanıyordu. Mezcup kavramı, alanda kullanıldığı şekliyle, “mecnun” kadar dini anlam yüklü değildi, sözcüğün kullanıldığı bağlam ve sıfatı yüklenen kişinin karakteristik özellikleri dikkate alındığında, bu kavram daha

seküler bir anlam taşıyordu. Alanda esnafın “mezcup” sıfatı ile ilişkilendirdiği kişiler engelli, engeli dışarıdan fark edilebilen -down sendromlu- neşeli, esnafın çay söylediği, yemek ısmarladığı, birlikte vakit geçirdiği, “kimsenin ona özürü gibi davranmadığı”, “kimsenin dalga geçmediği”, “kimsenin kızdırmadığı” kişilerdi. Öte yandan esnaf tanıdığı deli için mezcup kelimesini kötü bir niyetle ya da olumsuz referansla kullanmasa da, gündelik konuşma dilinde “mezcup” , daha olumsuz bir anlamla yüklüydü, daha çok sokaklarda yaşayan, orada burada yatıp kalkan, uzun süre yıkanmayan, kötü kokan, pis, bakımsız, üstü başı dökülen, saç sakalı uzun ve genellikle içki içen, “ayyaş” diye tabir edilen kişiler için “mezcup” kelimesi kullanılıyordu. Bu anlamda İbn Haldun’un Mukaddime’de “kutsal deli” anlamıyla yüklü “mezcup”unun gündelik dildeki anlamının oldukça değiştiği, yönünü kaybettiği görülmüyordu.

Devellioğlu’nun (2013) Osmanlıca Türkçe Lügatında, “mecnûn” sözcüğünün Arapça “cinn” isminden türetilen bir sıfat olduğu, “cin tutmuş, çıldırmış, deli; dîvâne” ya da “delice seven, tutkun, aşık” anlamlarına geldiği (Devellioğlu, 2013:689), “cinn” sözcüğünün ise “gözle görünmez, lâtif cisimlerden ibaret bir yaratık (mahlûk)” anlamına geldiği (Devellioğlu, 2013:162) ifade edilmektedir. Dols ise, Arapçada “cenin”, “cennet”, mecnun gibi *cnm* kökünden gelen kelimelerin “gizlemek”, “saklamak” manasını içerdiğini, bu anlamda, cinn kökünden gelen “mecnun”un “aklını saklayan” anlamına geldiğini ifade etmektedir (Dols, 2013:17). Benzer biçimde Ebu'l-Kasım en-Neysaburi (2010:35) de, “mecnûnun akli örtülü, kapalı olduğu için kendisine bu isim verilmiştir” diyerek, mecnun sözcüğünün aynı zamanda “delirme, çıldırma” anlamına sahip olmasını aklın bu örtülü olma özelliğine bağlamaktadır. Cünûn sözcüğünün ise “delirme, çıldırma, delilik” anlamlarına geldiği, tasavvuf ve

edebiyatta “aşkın galip gelmesi” anlamında kullanıldığı (Devellioğlu, 2013:167) görülmektedir. İslam Ansiklopedisinde ise cünûn, “akıl hastalığı” ve “bir ehliyet arızası” (Dönmez, 1993:125-129) şeklinde tanımlanmaktadır.

Öte yandan alan çalışması boyunca gözlemediğim esnaf, deli olduğunu düşündüğü kişilerin karakterini tarif etmek için kendi ahlaki yargılarını barındıran sözcüklere başvuruyordu; “hırsız ruhlu”, “hain”, “günahsız”, “melek”, “koruyucu”, “tokgözlü”, “zararsız”, “mübarek bir insan”, “temiz kalpli”, “borcuna sadık”, “kin tutmaz”, “nankör”, “kurnaz”, “paragöz”, “işini bilir”, “gariban”, “kinci”, “yalancı”, “çalışkan”, “sebatkâr”, “açıkgöz”, sevdiği kadını paylaşmayan anlamında “kıskanç” gibi sözcükler alanda sıklıkla kullanılıyordu.

Bununla birlikte esnaf deliye isim taktığı gibi deli de esnafa isim takıyordu; yani “ayarsızlar” da “ayarlı”lar için isim uyduruyordu, delilerin esnafa taktığı isimler de benzer biçimde ahlaki, etik bir temeli olan, iyilik ve kötülük evreninden seçilen kelimelerden oluşuyordu, bazen de yakınlık ve akrabalık bağı içeren kelimeler seçiliyordu: Bir deli sevdiği esnaflara “iyi abi”, sevmediklerine “kötü abi” diyordu, bir başka deli kendisini koruyup kollayan, ağladığında avutan esnafa “Bakkal Amca” diyordu, kendisini dükkanın önünden kovalayan eczane çalışanlarına “hapçi” diyordu, yine bir deli kendisine bayramlık ayakkabı alan taksiciye o günden beri “baba” diyordu.

Esnaf, deli olduğunu düşündüğü kişiler için kişiye özel lakaplar da uyduruyordu, bu lakaplar daha çok kişinin sıklıkla tekrarladığı davranışlarına ya da tutumlarına gönderme yapıyordu. Bu anlamda “piyanist”; kendini düğün salonu işletmecisi zanneden ve sokakta düğün yapan kişi için, “tıpçı”; sahaflara gelip sürekli tıp kitabı almak isteyen, parası hangisine yetiyorsa o dalın kitabını alıp giden kişi için,

“Goethe”; sahaflara gelip sürekli Goethe’nin hangi kitapları var diye soran, ama bir kere bile almayan kişi için, “Ökkeş”; hafiye gibi sağı solu keserek yavaş yavaş dükkana yaklaşan, porno dergi alan, kıyafeti köylü gibi olan kişi için, “Rambo”; adı Ramazan olan ve kimse iş buyurmadığı halde her işe atlayan bir kişi için, “müdür”; hali tavrı ağır, ciddi, az konuşan, bir şey istediğinde konuşmadan eliyle, kaşıyla gözüyle işaret eden kişi için, “patron”; kendini mağazanın müdürü zanneden, her gün mağazayı teftişe gelen, yeni alınan mağaza personelini fırçalayan kişi için, “satanist”; sürekli siyah renkli kıyafet giyen ya da öyle bir izlenim bırakan, evini bile siyaha boyadığı söylenen kişi için, “komser” ya da kimi zaman yerine kullanılan “amirim”; kendini polis zanneden ve bazen kendisine hediye edilen polis üniformasıyla dolaşan kişi için, “Cüneyt”; kahvede sürekli Cüneyt Arkın’ın yakın dövüş sahnelerini taklit eden kişi için, “Komutan”; kızdırıldığında küfreden, yumruk sallayan, başında sürekli bere ile dolaşan kişi için, “kalantor”; sağdan soldan toplama olsa da sürekli takım elbise ile dolaşan kişi için esnaf tarafından uydurulan ve kullanılan lakaplardır.

Öte yandan yaş olarak biraz daha ileri yaşta olan esnaf, deliler için “46” ya da “46’lık” deyimini kullanıyordu. “46’lık” deyiminin, “tumarhanelik” deyimini ile benzerliği dikkat çekiciydi. Genelde esnafın bu deyim kökenine dair bir bilgisi yoktu, alışkanlıktan, ya da birilerinden öyle duydukları için kullandıklarını söylüyorlardı. Ama kavramın gerçek kökenini bilen esnaf da vardı. Gerçekte, 46’lık deyimini bir kanun maddesine gönderme yapar; 765 sayılı –eski- Türk Ceza Kanununun 46 ncı maddesi “deli”lerle ilgiliydi. Buna göre ilgili Kanun maddesinin tam metni şöyledir: “Madde 46 – (1/3/1926 tarih ve 765 sayılı Kanunun hükmüdür.) Cürüm ve kabahati işlediği vakit şuurunu veya hareketinin serbestisini selbedecek surette ruhi zafa müptela olan kimseye ceza verilemez. Şukadar ki ademi mesuliyetine karar

verilen şahsın serbest bırakılması tehlikeli olduğu mahkemece takdir edilirse hakkında muamelei kanuniye icra olununcaya kadar muhafaza edilmek üzere ait olan makama teslimini mahkeme emreder.”

Dolayısıyla 46 ncı maddeye göre hakkında işlem yapılan kişi, yani suç ya da kabahat işlediğinde “şuurunu veya hareketinin serbestisini selbedecek surette ruhi zafa müptela” olduğu için sorumlu tutulmayan, serbest kalmasının sakıncalı bulunması halinde muhafaza edilen, yani kapatılan kişi, halk dilinde 46’ya yani “deli”ye tekabül etmektedir. Bununla beraber, 46 deyimi alandaki kullanılışıyla tüm deliler için değil, daha çok “zararlı”, “tehlikeli”, asabi, agresif, “sağı solu belli olmayan”, “güvenilmez” ve esnafla iletişim kurmayan delilere işaret etmek için kullanılıyordu. Bu deyim aynı zamanda 46’nın yerinin sokak değil, akıl hastanesi olduğunu ima ediyordu, zira sokaklar “zararsız” delilerin uzamıydı. Ayrıca 46, ya da 46’lık hukukla ve devletin kurumlarıyla yüzyüze gelmeyi temsil ediyordu; mahkeme ve akıl hastanesi, hakimler hekimler ve bilirkişiler, hukuk ve tıp kişi hakkında bir hükme varıyor, kişiyi resmi olarak damgalıyor, tescilliyordu. 46 ya da 46’lıklar bu anlamda “tescilli deli”lerdi. Öte yandan 46’lık deyimi Türk siyasi hayatında 1402’lik olarak bilinen deyimle benzerlik göstermektedir; “1402” terimi Kanunun sayısına işaret ederken, “46”, kanun maddesine işaret etmektedir. Bu benzerlik, sayıların metaforik bir anlam yüklenerek anlam yapıcı süreçlerin bir parçası olabileceğini, toplumsal bellekte yer eden kavramlar yaratabileceğini göstermesi açısından anlamlıdır.

Öte yandan Kanun değiştiği ve ortada 46 ncı madde kalmadığı halde, gündelik hayatta 46 ya da 46’lık deyiminin kullanılmaya devam edilmesi, alışkanlıkları ve alışılan kodları söylem düzeyinde terk etmenin güçlüğüne işaret eder. Benzer bir durum Manisa’daki “akıl hastanesi”nin dış cephe boyasının renginde ortaya

çıkar; hastanenin dış cephesi eskiden sarı olduğu için halk arasında hastaneye açıkça akıl hastanesi denmiyor, onun yerine “sarı bina” deniliyordu, yani “sarı bina” hastaneyi temsilen bir metafor olarak kullanılıyordu. Sonraki yıllarda dış cephe maviye boyandı, ama hastanenin rengi değişmesine rağmen kent halkı hastaneye ısrarla “sarı bina” demeye devam etti. Bu anlamda “sarı bina” toplumun ortak hafızası ve kollektif temsillerin bir yansımasıdır. Aristoteles’in dediği gibi “hafızanın konusu geçmiştir” (Ricoeur, 2012:34).

Bu bağlamda deli ve delilik konusunda yoğun bir şekilde metaforik anlatıma başvurulduğu görülüyor; deli yerine “46”, ya da “46’lık”, yani “tımarhanelik”, “tımarhane”/akıl hastanesi yerine “sarı bina” deniyor. Bayat (2010:318) da, XIX. yüzyılda Manisa’da akıl hastalarına tahsis edilen Darüşşifanın halk arasında “tımarhane” veya sert tabiatlı gardiyanından dolayı “Hacı Hasan” olarak tanındığından söz eder. Bir esnafla görüşmemde bu konuyla ilgili olarak “ben tımarhane diyemem, çünkü incitmekten korkarım, sarı bina kulağa daha hoş, daha esprili geliyor” demişti. Kişinin deli olduğu düşünölmekle birlikte kişiye “deli” denilmemesi de aynı hissiyatla ilişkilidir.

Deli olduğu düşünölen kişiler hakkında lakap kullanılması Mir’ât-ı Cünun’daki deli tiplerini akla getirir. Bu anlamda Yenişehirli Avni (2014:33-49)’nin Mir’ât-ı Cünun eserinde tasvir ettiği yirmi altı çeşit deli tipinden bazıları, alanda esnafın bahsettiği delilerin tipik davranışları ya da karakter özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Avni’nin ilişkiel anlam ve bağlam gözetmeksizin delileri davranış özelliklerinin yanı sıra ahlaki değerler temelinde karakter özelliklerine göre (inatçı, kuruntulu, zalim, tembel, perişan duygulu, yiğit gibi) tiplere ayırdığı dikkate alındığında, söz konusu kategorizasyonun ilişkielliği ve bağlamı göz ardı edişiyile

özcü ve indirgemeci bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Zira bu ayırım delileri belgesel konusu ayrı bir tür gibi gören bakışı ele vermekle kalmaz, pozitivist düşüncenin “ağacımsı düşünce modeli” (Hitchcock, 2013:175-177) ne uygun bir bilgi üretir, bu düşünce biçiminden de belirli bir tip içine dahil edilen herkesin o tipe hasredilmiş nitelikleri taşıdığı anlamı çıkar.

Yenişehirli Avni'nin delilerle ilgili kategorizasyonuna yukarıda konulan şerh geçerli olmakla birlikte, Avni'nin tipleri ile alanda esnaf tarafından tarif edilen -deli olduğu düşünülen- kişilerin benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden bir okuma yapılabilir: Avni'nin eğitim almadığı halde kendini doktormuş gibi gösteren kişiler için kullandığı “doktor (tabib)” lakabı, alanda esnafın deli olduğunu düşündüğü N'nin lakabı olan “cerrah” ya da “beyin cerrahı” sözcükleriyle benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte arada önemli bir fark vardır; zira esnaf bu kişinin -bir zamanlar- gerçekten cerrah, yani “doktor” olduğuna inanmaktadır. Üstelik söz konusu kişinin sertifikalarını gördüğüne yemin etmektedir. Avni'nin tipleri arasında işret delisi (ayyaş) de deli tiplerinden biri olarak anılmaktadır. Alanda aslında deli olmadığı halde, sokaklarda yaşayan alkoliklerin de deli olarak algılandığına şahit olmuştum. Yine İstanbul'u nasıl fethettiğini, bu fethi Fatih'e nasıl hediye ettiğini bir elinde içkisi bire bin katarak anlatan internet fenomeni Kemal Komutan için de benzer bir algılama söz konusudur, “içkinin yoldan çıkardığı” bu deli tipini Avni “bütün dünyayı dört duvarla çevrili bir meyhane köşesinden ibaret sanıp ömrünü heba eden zavallılar” şeklinde tarif etmektedir. Avni'nin tarif ettiği bir başka deli tipi obur (ekul) dur, “çok yiyen”, “yenen-yenmeyen şey ayırt etmeyen”, “bu dünyaya sadece yemek için geldiğini zanneden” bu kişilerin yediği yemek çeşitleri de sayılmıştır. Pilav bu yemekler arasında yer almaktadır. Avni eserinin ikinci bölümünde tip hakkındaki genel

kanaatini güçlendirmek için bahis konusu tipi konuşturur ya da tip hakkında başkalarının ifadelerine yer verir. Bu bağlamda “obur” tipiyle ilgili bölümde söz konusu tip için “her pilavın üstüne kedi kanber gibi kaşığı elde aceleyle saldırırdı”(Avni, 2014:107) şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Alan çalışması sırasında esnaf bazı delilerden bahsederken çok yemek yediklerinden bahsetmiş, bir esnaf O için “bizim oğlanın sünnetine geldi, dört tabak pilav yedi” demişti. Bir başka esnaf O’dan “parasını yemeğe yatırıyor, bir dürüm elinde, on beş dakika sonra bir simit elinde, neresine sığdırıyor o kadar yemeği?”, bir diğeri de “yediğinin hepsini bitirir” diye söz etmişti. Öte yandan gerçekten de O yemek yemeyi seviyordu, ama şu da bir gerçektir ki O her yerde yemek yemiyordu. Bir lokantacı esnaf kendisine öğle yemeklerini lokantada yiyebileceğini söylemişti, ama o kabul etmemişti, O’nun “ayağı hep tanıdığı ve güvendiği yerde” idi, “kendisini zehirleyecekler diye korkuyor”du, yani koşulsuz şartsız her verileni yemiyor, “her” yiyeceğe saldırmıyordu, bunun için onun da kendine göre bazı sebepleri vardı. Yine alanda bir başka delinin zehirlenecek kadar çok yemek yediğinden bahsediliyordu: “Bir gün düğüne gittik, köylüler yemek yapmış, bizim T kameracıyla ayrı yemiş, orkestrayla ayrı yemiş, bir geldim ben, bu yemekten kıpkırmızı olmuş, zehirlenecek neredeyse”. Avni’nin andığı tiplerden bir diğeri “havadis delisi”dir. Gazetelerden takip ettiği “yurtiçi ve yurtdışındaki” olayları halka nakleden bu delinin davranışıyla, esnafa her gün üçüncü sayfa haberlerini anlatan Ö’nün davranışı arasında benzerlik söz konusudur. Ancak Avni, havadis delisinin vereceği haberleri merak eden bir kitlenin varlığından söz eder, oysa esnaf Ö’nün vereceği haberleri zaten önceden bildiğinden merak etmemekte, ama onu kırmamak için haberleri bilmiyormuş gibi yaparak durumu idare etmektedir.

5.2. İLİŞKİ KATEGORİLERİ: ESNAFIN TUTUM VE DAVRANIŞLARI

Bu bölümde alan gözlemleri üzerinden çıkarılan ve ilişkinin niteliğine göre kategorize edilen esnaf ve deli arasındaki ilişki türlerine yer verilmiştir.

5.2.1. Koruma Kollama

Esnaf ile delinin ilişkisinde alan çalışmasında gözlemlediğim en temel ilişki biçimlerinden biri, bir tür koruma ve kollama hissiyatının egemen olduğu bir ilişki biçimiydi.

Koruma ve kollama ilişkisi yardım etme, destek olma, kişiyi eli boş göndermeme, kişiye satması için bir şeyler verme, kalacak yer sağlama gibi davranışları içeriyordu. Bu tutumların temel motivasyon kaynakları acıma, merhamet, vicdan, dini duygular, sevaba girme, sevindirme/mutlu etme, sorumluluk gibi duygulardı.

Para ya da bir başka şey verme

Alan çalışmasındaki gözlemlerim çerçevesinde, esnaf deliyi koruyup kolluyor, himaye ediyor, karnını doyuruyor, günlük sigarasını alıyor...

Esnafı deli arasındaki koruma kollama ilişkisi, temelde esnafın deliyi himaye etmesi, deliye sahip çıkması şeklinde gerçekleşiyor. Bu ilişki, esasen delinin gündelik temel ihtiyaçlarının karşılanması üzerine kurulu. Bununla birlikte, istisnai durumlarda ek parasal yardımları ve giysi yardımlarını da içeriyor. Bu kapsamda delinin her gün karnı doyuruluyor, günlük sigarası temin ediliyor, deliye ufak tefek

harçlık veriliyor. Dönemsel ve mevsimsel etkiler nedeniyle ortaya çıkan ya da arızı sebeplerden kaynaklanan ihtiyaçlar da esnaf tarafından karşılanıyor. Örneğin, kış mevsiminde esnaf deliye şapka, bere, atkı, eldiven gibi soğuktan koruyucu aksesuarlar veriyor. Deli hastalandığı zaman ya da delinin vücudunda bir yara bere izi gördüğünde esnaf deliye tedavi olması için para veriyor.

Bazen deli esnaftan bir iki dal sigara, yiyecek, para, giysi gibi şeyleri kendisi istiyor. Bu tür durumlarda esnaf, deliyi boş göndermiyor, deli ne istiyorsa veriliyor.

Deli bazen doğrudan bir şey istiyor, bazen de bir şey almak için gerekli olan parayı istiyor.

Manisa'da bir öğle vakti kaldırımında yürürken Bursa Kumaş Pazarı çalışanlarından birini dışarıda sigara içerken gördüm. Aynı kaldırımdaydık, yanına gelince yavaşladım. Sohbet etmeye başladık. Bana M'den bahsederken, dükkandan yaşlı, beyaz sakallı, güler yüzlü bir amca çıktı, konuşmanın devamında bu ihtiyarın dükkanın patronu olduğunu ve dış görünüşüne uygun olarak "Hacı" lakabıyla anıldığını öğrenmiş oldum. Biz M hakkında konuşurken Hacı da bir taraftan bu ilgimin sebebini anlamaya çalıştı, bir taraftan da elinde bir tespikle M ile ilgili söylenenleri doğrular bir edayla başını salladı:

"15 senedir tanıyorum M'yi, bazen gelir Hacı'nın elini öper, 1 lira alır ondan, ben de para veririm, 1 keresinde geldi "eldiven alacağım ben" dedi, 5 lira verdim."

Yine bir gün, Ankara/Dikmen’de alışveriş yaptığım bir takı/aksesuar dükkanını işleten esnafla sohbet ederken, esnaf bana ara sıra dükkana uğrayan ismini bilmediği delilerden bahsetti:

“Yaşlı bir deli var, ismini bilmiyorum. Evsiz...Bazen gelir, “1 lira var mı?” diye sorar, hemen ardından “Bu sektörü de ben yarattım” diye espri yapar, bazen sigara ister, bazen de “bak şimdi şapka çalacağım” der bana, dükkanın önündeki sergide duran şapkalarından birini alır, kaçıyormuş gibi yapar, arkasına baka baka koşar kaldırımında, yakalarsın “şaka yaptım” der.”

“Bir tane de selpak mendil satan bir deli var, dükkana geldiğinde bu deliden de selpak alırım, sigara isterse sigara veririm, onun dışında bir şey istiyorsa -bere, şapka gibi- veriyorum.”

“İkisi de ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyor, ben de onların gönlünü hoş tutarım.”

Bazen esnaf vermeye çalışıyor, ama deli almıyor. Yani, bir deliye ancak o istediği ve kabul ettiği müddetçe yardım edilebiliyor:

Bir gün birkaç baharat almak için Dikmen’de bir aktara girdim. Esnaf, dükkana her akşam aynı saatte sadece o günün üçüncü sayfa haberlerini anlatmak için uğrayan bir deliden bahsetti:

“Bir akşam dükkana geldi, haberleri anlatmaya başladı, öksürüyordu, “sana kış çayı yapayım” dedim istemedi, “paketle vereyim, evde içersin” dedim, onu da almadı.”

İ ve Ali, Manisa’da daha çok bitpazarı diye bilinen eski çarşı civarında vakit geçiren ve buradaki çarşı esnafının kol kanat gerdiği delilerdir. Bununla birlikte

sadece buraya bağımlı değildirler, şehrin başka bölgelerinde de dolaşırlar, ama buraya daha çok alışkındırlar.

Ali

Neredeyse tüm esnafın Ali hakkındaki ortak cümlesi şu oldu: *“Esnaflar onu koruyor.”*

Bitpazarındaki esnaflarla Ali ile ilgili konuştuk:

“Ali gel, sigara vereyim” dersin, bazen alır, bazen almaz, sen para versen almaz, sadece Hacı’dan 5 lira alır bazen, kimseden para istemez, atar oraya parayı, herkesten para almaz, belli kişilerden alır, sigarayı herkesten almaz, paket versen bile almaz, 2-3 tane alır, yemek söyleyeyim desen yemez, her yerde yemek yemez, çay içmez, takım elbise bile versen giysi almaz, kendi kafasına göre kesiyor zaten, olduğu gibi giymiyor, yırtık pırtık dolaşıyor.”

Ali bütün bir şehri yürüyerek kat eder. Yolu üzerindeki bazı dükkanlara her gün uğrar. Ali’nin her günkü duraklarından biri olan bir şekerlemeci dükkanında Ali ile ilgili konuştuk:

“Ali Abi her gün gelir, uğrar buraya. Bir soda içer, bir paket sigarası var, kahve söyleriz bazen. Parayla pulla işi yok onun. Para versen almaz, herkesten almaz. Ben 1 lira veriyorum alıyor benden.”

Manisa’ya gittiğimde Ali’yi bu dükkanda gözlemleme şansını buldum. Ali dükkana geldi, dükkanda 2 kişi çalışıyordu. Çalışanların Ali ile çok samimi bir muhabbetleri vardı, Ali’ye takılıyorlardı o da onlara “sen çok fenasın, sen” diyordu, Ali ayakta duruyordu, dükkanın köşesine geçmiş, sodasını sigarasını içiyordu, bu sırada dükkana müşteriler girip çıkıyordu. Esnaf bir taraftan işini yapıyor, bir taraftan

da Ali'ye laf atıyordu. Ali bazen gülüyor, bazen de karşılık veriyordu. Ne dediği pek anlaşılıyordu, ama esnaf hemen anlıyordu ne dediğini... Gayet sıcak ve samimi bir hava vardı, Ali'nin burada kendini iyi hissettiği her halinden belli oluyordu.

Ali'nin duraklarından biri olan bir mandırada Ali ile ilgili konuştuk:

“Kimseden bir şey istemez. Bizim dükkana uğradığında sigara veririz 1-2 tek, fazlasını almaz, senede 2, bilemedin 3 kere yoğurt ister, kendi kaşığı var çuvalında, dükkanın önünde yoğurdu yer, sonra çöpünü atar gider, onu bir kere giydirmişler, takım elbise kasket falan, ben gördüm tanıyamadım, bir hafta ceketi attı, 1 hafta sonra pantolonlar çıktı...”

Şehrin işlek caddelerinden birinin köşesindeki marketi işleten esnaf Ali ile ilgili şunları söyledi:

“Arada bir ekmek veririz, para istemez, 5 kuruş dedin mi daha fazla veremezsin, her yere girmez, süt alır gider bazen, ayrıcalığı var onun, gelir kasadan 5 lira alır gider.”

Kuru temizlemeci esnaf Ali ile ilgili şunları söyledi:

“Günde 1 kere gelir muhakkak buraya, geçen gün gelmedi bir tek, “ne oldu niye gelmedin” dedim, “işim vardı işim” dedi, gelince sigara veririm 1 tek, 2 tane almaz, para almaz, çay ısmarlayayım dersin çay parasını kendi verir, pantolon vereyim desen, alır yırtar öyle giyer.”

İ

Vaktinin çoğunu Manisa'da bitpazarı diye bilinen eski çarşı civarında geçiren İ, hemen her sabah beslediği köpekleri ve tavuklarıyla birlikte buraya geliyor. Yavru köpekleri ve tavukları uyduruk bir el arabasının içine koyar ve bu arabayı sandık

gibi yürütür, büyük köpekler de İ'yi yürüyerek takip eder. İ hayvanları parka salar, kendisi de simitle kahvaltı yapar. Evsiz ve kimsesiz İ, hayvanlarını “evlatlarım” diye çağırır.

Bitpazarında hac malzemeleri satan bir esnafla konuştum İ ile ilgili:

“Evsiz, ailesi yok, 8-10 tane köpeği var, tavuğu var, her sabah 9-9.30 gibi buralarda olur, çöplerden bir şeyler toplar, hurda toplar, satar, parklarda kalıyor.”

Esnaftan öğrendiğime göre, belediye İ'ye şantiyede bir yer verene dek İ hayvanlarıyla beraber parklarda yatıp kalkıyormuş. İ'yi ilk gördüğümde ayağında derin bir yanık vardı.

Bitpazarındaki bir hırdavatçı esnafla konuştum İ ile ilgili. O gün bitpazarında pazar kurulmuştu ve her zaman olduğundan biraz daha kalabalıktı. Biz esnafla konuşurken dükkanın çevresinde meraktan büyük bir kalabalık toplandı, herkes bir taraftan sergideki çakı, ip, çakmak gibi satılık ürünleri inceliyormuş gibi yaparken, bir taraftan da bizim konuşmalarımıza kulak kabartarak İ'ye olan bu ilginin sebebini anlamaya çalıştı, bu kalabalığın bir kısmı beni belgeselci, bir kısmı da doktor zannetti.

Sonradan konuşmaya dahil olan bir kısım insan da İ'nin ayağındaki yarayı iyileştirmemin daha önemli olduğunu, İ'nin ayağı yanık bir şekilde dolaşmasının yazık günah olduğunu, ayrıca buranın “toplumun içi” olduğunu, bu şekilde pantolonu yukarıya sıvalı ve bacağındaki yara açık bir vaziyette gezmesinin “topluma hastalık saçtığını” söylediler. Onlar bunları söylerken, İ de yanımızdaydı, “toplumun açık yarası” İ hiçbir şey söylemedi.

Bu arada hırdavatçı esnaf en bereketli günlerinden birini yaşıyordu ve dükkanın önünde toplanan meraklı kalabalık ayıp olmasın diye alakalı alakasız bir şeyler satın alıp duruyordu. Ama bu kalabalık bir türlü erimiyor, esas maksat alışveriş olmadığı için insanlar orada durmaya devam ediyordu, bir şey satın almış olmak orada daha fazla durmanın bir bahanesi gibiydi.

Bitpazarındaki hırdavatçı esnafın İ ile ilgili söyledikleri:

“Kimseden (para) almaz vermedikten sonra, hurda topluyor, ben alıyorum. Ayakları yandı, damarları falan yandı, ısınayım diye kağıtları tutuştururken olmuş, uykusu ağır, yangın söndürücüyle söndürmüşler ayağını, hastaneye yatırılar diye korkuyor, doktora sağlık ocağına gitmiyor o yüzden, biz de kantaron yağı getirdik, ilaç getirdik evden hanımla...Sırt çantasını benim dükkana bırakır akşamları, sabah oldu mu alır, herkes yardımcı olur ona.”

İ, hayvanlarıyla birlikte şehrin içinde de dolaşır, ama Ali'nin tersine dükkanlara pek uğramaz, dükkanların içine girmez. Kaldırımdan geçerken çevirip de “İ gel!” diyen olmazsa dümdüz yürür gider. Şehrin sokaklarında peşinde 7-8 köpek, hayvanlarını yürüttüğü el arabasını iterek dolaşır. Hep beraber kırmızı ışıktaki dururlar, karşıdan karşıya geçerler.

Esnaf İ'ye hem kendisi, hem de hayvanları için para veya yiyecek veriyor.

Şehrin işlek caddelerinden birinin köşesindeki marketi işleten esnaf İ ile ilgili şunları söyledi:

“Para istemez kimseden, dilenmez. 5 lira çıkarır veririm bazen. Vermezsen istemez. El arabası, kasa kutu gibi bir şeyin içine yavru köpekleri koyar, gezdirir onları. Esnafın sahip çıkıyor ona. Köpeklere bakıyor diye süt, peynir veriyoruz.

Gariban zaten. İçki alıyor kimisi, biz de ona veriyoruz. Ben vermesem ölür acından. Bizim burada insanlar korur kollar.”

Şehrin işlek caddelerinden birinin köşesindeki marketi işleten esnaf, İngilizce öğretmeni olduğu ve atanamadığı söylenen “kırmızılı kadın”la ilgili olarak;

“Bir kız var akşamları geliyor gece 11-12’ye doğru, sabun istiyor bizden bazen, “yarın geri getireceğim” diyor, veriyoruz biz de ...”

Ciğer

Bir gün Meşrutiyet Caddesinde yürürken uzaktan gelen “Heaaaaaaaa” diye bir ses duydum. Kısa aralıklarla tekrarlanan ve bütün caddeyi çınlatan bu ses bir çığığa, bir kavga nidasına benzemiyordu. Bir acı ya da bir meydan okumadan kopmuş gelmiş gibi de değildi. Meraklandım ve sesin kaynağını bulmak üzere yürümeye devam ettim, ses yakınlaşmaya başladı. Sıfır noktasına geldiğimde, kaldırım kenarında bir iskemleye oturmuş 50-55 yaşlarında, etrafa sürekli gülümseyen ve gülen gözlerle bakan bir adam gördüm. İskemlede oturan adam, kaldırımdan gelip geçen herkese elini kolunu sallayarak “heaaaaaaaa” diye gülererek selam veriyordu. Yoldan geçenlerin çoğu ona dikkat bile etmiyor, sanki o hiç yokmuşçasına karşılık vermeksizin geçip gidiyordu. İskemle, köşedeki bir bakkalın hemen karşısına atılmıştı ve adamın hemen yanı başındaki küçük tablanın arkasında çakmaklara gaz dolduran bir esnaf da ayakta duruyordu. Bu görüntüyü zihnime kaydettim ve bankadaki işimi halletmek üzere yürümeye devam ettim. Yaklaşık 10 dakika sonra geri döndüğümde çakmakçı ve iskemlede oturan adam ekmek arası bir şeyler yiyorlardı. Başımı çevirdiğimde caddede Ciğerci Naci’nin seyyar arabasını gördüm.

Sonra markete girdim, iskemlede oturan adamı sordum:

“Nadiren gelir buraya. Karnını işaret edip karnın aç mı manasında “uuuu” yaparız, o da açsa karnını işaret ederek “uuu” der. Karnını doyururuz, yemeğini veririz, çayını, sigarasını veririz, helali hoş olsun.”

Gini

Ankara Kızılay’da bir taksi durağındaki taksici esnafıyla konuştum.

Bizim durağa gelir akşam 9-10’dan sonra. Nohut pilav ısmarlarız, ısmarlanınca yer, çay içer, sigara ister, tokgözlüdür, tanımadığı insanlardan bir şey istemez, yemez, kendisine bir şey alınca unutmaz, bizim duraktaki esnaflardan biri ayakkabı aldı bir keresinde ona, Gini o günden beri ona “Baba” der.”

Sakarya’da bir aktarla konuştum.

“Aç mısın diye sorarız. “Tokum, ben yedim” der yarım yamalak. Minimini (sigara) isteyince, sigarasını veririz.”

Çiçekçi ile konuştum:

“Gini takım elbiseli ama, esnaf arkadaşlar veriyor, birisi pantolonunu, birisi ceketini...”

Hırsız Ruhlu Deli

Sakarya’da bir deli her akşam bir midyecinin tezgahına uğruyor ve esnaf ona her geldiğinde bedava midye veriyor. Midyeciyi konuştüğümde;

“Bir gün bizim 1 çuval midyeyi aldı götürdü, halbuki ben ona her gün veriyordum zaten, hepsini bir oturuşta yemiş.” diye anlattı.

Midyeci deli, bu vukuatından dolayı artık etrafta “hırsız ruhlu deli” olarak anılıyor.

Y

Esnaf kahvede çayını, kolasını ısmarlar. Tanıyanlar 5-10 lira para verir. Bazen saldırganlaşır, bu dönemlerde esnaf etrafa saldırmamasın diye Y'nin ilacını yaptırır.

“İlacını almadığı zaman azıyor, sokakta mastürbasyon yapıyor. Biz de ilacını yaptırıyoruz, bir şey olmuyor o zaman, yapmıyor bir daha...”

Ş

“Var mı bana göre gömlek?” der, “Al git Ş.” deriz. Bizde onun kredisi açık.”, “Karnın aç mı diye sorarız, karnı açsa yemek ısmarlarız.”

D

D'ye esnaf kendi arasında para topluyor ve haftalık veriyor.

Şehrin işlek caddelerinden birinin köşesindeki marketi işleten esnaf;

“D giysilerinden sıkılıyor hemen. Esnaf veriyor her gün, bir sürü ayakkabısı, atkısı var. Ayakkabı hastalığı var en çok. Siyah olacak ille. Hanın orada bağırıyordu geçen gün. Sıkıldı mı çıkarıyor ayakkabılarını orta yerde yalınayak dolaşıyor kaldırımında, esnafın da içi dayanmıyor, bulup buluşturuyor bir şeyler...”

E. Abla

“Markete 2 lirayla gelir, 10 liralık mal ister, bir kalıp peynir alır eline dolaptan, olmaz o paraya yok dersen, “nasıl yok ben nereye gideyim, nereden peynir bulacağım şimdi” der, küfreder müşterilerin yanında, para onun için sorun olmaz, alır gider ne istiyorsa.”

İkram etme ve ısmarlama

Bunun haricinde deli dükkana ya da kahveye geldiğinde deliye bir şeyler ikram edilir. Örneğin Ankara’da T isminde ahraz bir delinin her kahvede bir çayı vardır.

Yine Çağdaş Markete babasıyla birlikte gelen 30-35 yaşlarında bir deli var. Eskiden markete yakın bir yerde oturuyorlarmış, sonra uzak bir mahalleye taşınmışlar. Ç., şarküteri reyonundaki esnafı özlediğinde bu markete geliyorlar. Esnaf, Ç’ye çok samimi ve sevecen bir şekilde muhabbet ediyor ve ona reyondan sosis, peynir gibi ürünler ikram ediyor.

Yine, haberleri anlatan Ö kuaföre uğradığında ne istiyorsa ısmarlıyorlar, genellikle soda içiyor. Kuaförden çıkıp birkaç dükkan ötedeki Tekel Bayiine uğradığında burada da genellikle rakı ikram ediliyor. Zira bu dükkanda her akşam birkaç müdavim, ayakta birkaç meze ve her daim açık televizyonun karşısında sohbet eşliğinde demleniyorlar. Ö çoğu zaman “Annem kızar” deyip içmiyor, ama yine de teklif ediliyor.

Deliler için “ısmarlamak” sihirli kelime gibi bir sözcük...Ancak deli - yediğinin içtiğinin- kendi parasını kendisi vermek istediğinde de, ille de bizden bedava olsun diye ısrar edilmiyor. Ayrıca, bazen deli de esnafa bir şeyler ısmarlıyor.

Destek olma

Arabaya kaset koyma

Manisa’da bir kasetçi esnaf, küçük el arabasında ufak tefek bir şeyler satan bir delinin arabasına satması için 1-2 tane kaset koyuyor:

“Kendini opera sanatçısı bazen de Osmanlı imparatoru zanneden bir deli var, el arabasında çakmak, ip, tespih falan satar, ben de oyun havaları CD’leri koyarım arabasına satsın diye...”

O

Yemeye içmeye aşırı düşkün O için;

“Bizim yan dükkandaki lokantacı “her öğlen gel yemeğini burada ye” demiş O’ya, ama o yemiyor”,

“O’nun annesi İstanbul’a gittiğinde kasap ona her gün yemek yapıyor ya da ısmarlıyor.”

“Dükkanlardan elektrik alıyor, kablo alıyor.”

“Orgum eskidi, hayrına bana bir org alıversin”

“Sabahları poğaçaya satar, müşterisi bellidir, esnaf alır.”

“Ben onu yanımda götürüyorum bazen gazinolara”

“Kurban bayramlarında kurban kesim alanına gelir, orada yer içer, kartvizitlerini dağıtır...”

O, aynı zamanda çarşı esnafınca paraya düşkünlüğüyle tanınıyor. Sabah erkenden annesine yaptırdığı poğaçaları bir sepetin içine koyuyor, başına beyaz bir aşçı kepi takıyor ve sokaklarda avazı çıktığı kadar “Poğaçaya, poğaçaya var!” diye bağırarak hızlı hızlı yürüyor. Aslında O’nun müşterileri belli, bu poğaçaları her gün belli esnaflar alıyor zaten, ama o yine de ne olur ne olmaz bağırıyor.

Bazı günler öğlen ya da akşamüstü vakitlerinde, bazen de hafta sonlarında canı isterse “düğün” yapıyor. Bunun için önce esnafa gidiyor, ben şu gün senin

dükkanın önünde “düğün” yapabilir miyim diye soruyor, esnaf tamam derse orgunu dükkanın önüne koyuyor ve dükkandan elektrik ve kablo desteği alıyor. Esnaf çoğunlukla O’ya yardımcı oluyor. O da “düğün” yapıyor, orgun önüne “para atın, boş geçmeyin” yazılı bir mukavva kutu koyuyor, düğün bitince de 40-50 lira kazanıyor. Esnaf O’nun para kazanması için yer ve ortam sağlıyor.

O’yu bir gün sadece erkeklerin takıldığı bir kahvehanenin karşı kaldırımında düğün yaparken izledim. Tahmin edileceği üzere, elektriği uzatma kablosuyla kahvehaneden almıştı, kahveciyle konuştuğumda;

“Bize gelip soruyor, biz de bir şey demiyoruz, kırmıyoruz, yardımcı oluyoruz iyilik olsun diye, biraz para topluyor böyle” dedi.

Dilenen deliler

Dilenen deliler de vardır. Bu deliler dükkana uğradıklarında boş gönderilmez, delinin dilendiği paralarla ne yapacağı sorgulanmaz. Ankara’da Adil İş Hanındaki ya da Manisa’daki esnaf için bu algı değişmiyor.

“L var, bana bir gün hayat hikayesini anlattı, kocası hapiste, ama o başka bir adamla daha evlenmiş, bir zurnacıyla, “L niye böyle bir şey yaptın” diyorum, düğüne gitmiştim, zurnanın sesi çok güzel olduğu için diyor, sadece bu kadar, haftada bir gün sadece Pazar günleri gelir, dilenir, para verirsen dua eder, vermezsen tükürür, “zebanilerle yaşa”, “burnuna o.urayım” diye beddua eder, biz veririz hep, boş göndermeyiz, parasını alır gider.” (Adil İşhanı-Ankara sahaflar)

“A2 var, 50 kuruş istiyordu önceden, şimdi 1 liraya çıktı, 50 kuruş verdin mi küfrediyor, kuyumculara gider “dua edeyim mi size?” der, para ister, esnaf onu sever, sevdiğinden takılır ona.”

Bazen esnaf delinin kendisini dilenci zannetmemesi için özel bir çaba gösterir:

“Dede var mesela bir tane, yaşlı bir deli, bir şeyler satıyor ufak tefek uyduruk şeyler, “bir şey al” derim hanıma, öbür türlü dilenci sanıyor kendini.”

Dilenciler için bir kenarda hep canlı tutulan şüpheler, deliler için geçerli değildir.

Kalacak yer temin etme

Bazen esnaf delilerin para kazanmasını kolaylaştırıyor, bazen de kalacak yeri olmayan delilere kalacak yer temin ediyordu.

Ankara oyun havası

Açık kaynaklardaki bir video kaydında, kalabalık ve işlek bir sokağın ortasında elinde kaşıkla oynayan takım elbiseli yaşlı bir amca görmüştüm. Güneş gözlüğü takmıştı ve başında bir fötr şapkası vardı. Taksi durağında park halindeki taksilerden birinin radyosundan yayılan Ankara oyun havaları eşliğinde oynuyor, terlemeye başlayınca ceketini park halindeki taksiye bırakıyordu. yolu işgal ediyordu, arabalar onu görünce yavaşlıyor, o da yanına yaklaşan arabanın ön camına doğru eğiliyor ve oynamaya devam ederek yavaş yavaş kenara çekiliyordu. Aşırı neşeli ve enerjik bir havası vardı. Bazen yoldan geçenler de ona eşlik ediyor, karşılıklı oynuyorlardı.

Video kaydına biraz daha dikkatli bakınca taksi durağının yerini çıkardım ve bu amcayla ilgili bilgi almak için durağa gidip taksici esnafıyla konuştum.

“Her şeyin çok farkında ama, tam da değil, %10-15 yok...Ama çok da normal değil sokağın ortasında oynaması tabi...Buraya gelir bazen, abi benim param

yok, yolsuzum bu aralar der, açarım radyoyu, o da oynar, insanlar toplanır seyreder, en sonunda şapkasını çıkarır, etraftan geçenlerden para toplar, o parayla da karnını doyurur, karşıdaki dönerciden döner alır...Bir kahvede kalıyor diye duydum.”

Sonra o kahveyi buldum. Kahvede özellikle derbi maçlar öncesinde sandalyeler masalar kenara çekiliyor ve rahatça oynayabilmek için alan açılıyor. Sonra bizim amca sahneye çıkıyor ve ortamı şenlendiriyor. Hem kendisi oynuyor, hem de kahvedeki herkesi oynatıyor. Böylece kahvenin popülaritesi artmış oluyor, bizim amca da kendisine kalacak bir yer temin etmiş oluyor.

Terzi Meryem

Ankara’da pasajın içinde içerlek ve kuytu bir yerdeki bir terzideyim...

“Bir gün geldi bir tane deli, dükkanın kapısı açık, önceden hiç tanımıyorum, “iğne iplik ver kız” dedi, “ben dikeyim ver” dedim, pantolonunun ağını gösterdi, “burası yırtık, sen dikemezsin” dedi, iğne ipliği verdim, pasajın bir köşesinde üstten dikti, geri getirdi iğne ipliği, genelde bedava dikerim ben, o yüzden çok deli gelir buraya, o gün yemek saatiydi, ona da yemek verdik, “salata da istiyorum” dedi, verdik, bir de çay verdik, “yarın yine gel, yemek yiyelim” dedim, baktım geldi yine o gün.”

“Başka bir deli daha vardı. Kalacak yeri yoktu, kışın soğuk günlerinde pasajda kalıyordu. Evden eski battaniyeleri getirdik, betonun üstüne serip öyle yattı birkaç gün. Baktım olacak gibi değil, yan dükkandaki televizyon tamircisiyle konuştum, bari birkaç gün onun dükkanında kalsın diye rica ettim, tamam dedi, deli de oranın elektrik sobasını açık bırakmış sabaha kadar, elektrik faturasını uçurmuş, faturanın yarısını ben ödedim.”

Manevi koruma ve sahiplenme

Esnafın deliyi koruyup kollaması maddi destek ve yardımların yanında, deliye yönelik manevi bir koruma ve sahiplenmeyi de içeriyordu. Burada esnafın hissiyatı temelde bir çeşit sorumluluk duygusu hissetmesiydi.

Örneğin, O bir gün birkaç çocukla kavga eder, esnafın O hakkında söyledikleri:

“1 yıl önce O’dan kartvizitini istemiş bir iki kişi, vermemiş o da...Sonra sataşmışlar çocuğa, itiş kakış olmuş, O da bir iki tane indirmiş bunlara...Ana! Bir baktım ben O geldi dükkana, korkmuş böyle, bet beniz atmış, pasaja sığınmış çocuk...“O, n’oldu lan yine?” demeye kalmadan bir tane adam girdi pasaja, araniyor böyle, O’yu gördü benim dükkanın önünde, bizim tarafa doğru yürüdü. O’ya dedim “sen geç içeri”...Meğer adam çocukların babasıymış, “Çocukları dövmüş bu, polisi ara” dedi adam. “Bak, ben konuşurum algılar, rapor var elinde, ama ararsam sen mağdur olursun” dedim. Yok ille çağırırsın çağırmazsın, “Git ara o zaman” dedim...Baktım polis geldi biraz sonra. Tabi, bizim O’nun raporu var, dedik en başta zaten. Raporu gösterdik, bizim buraların çocuğu zaten, herkes tanıyor...Ne oldu işte, sen sağ ben selamet dağıldı sonra herkes...Çocuk bir şey yapmıyor ki, sen onu kızdırmadıktan sataşmadıktan sonra.”

Yine, alan araştırması sırasında bazı esnafların ilk anda deli hakkında sorulan sorulara kuşkuyla yaklaşmaları, delinin başına gelebilecek olumsuz durumlardan onu korumaya çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir. Öyle ki ilk başta benim belediyeden geldiğimi zanneden esnaflar olmuş, dükkanda olmadıklarına sevinmişler, bunu sonradan bana kendileri anlattılar. Yine, “niye soruyorsun abla, tam

anlamadım”, ya da “hastaneye yatırmayacaksınız değil mi abla?” diye soranlar oldu. Beni organ kaçakçısı zannetmiş bile olabilirler. Bunu kimse açıkça ifade etmedi ama ben kendimi zaman zaman böyle hissettim. O yüzden esnafla güven ilişkisi kurmam gerekti. Bazı esnaflar, delinin adını ilk anda vermek istemedi, o halde kodlamalarını rica ettim, bizim için önemli olanın delilerin isimleri değil, ne yaptıkları olduğunu ifade ettim. Konuşmanın devamında zaten bu kuşkular dağıldı.

Esnafın deli hakkında malumatı olduğu halde bilgi vermede gönülsüz davranması, gözlerini kısarak beni süzmesi, niyetimin ne olduğunu anlamaya çalışması, çapraz sorular sorarak yalan söyleyip söylemediğimi anlamaya çalışması deliyi korumaya çalıştıklarının bir göstergesi olarak okunabilir.

Yine, Ali ortadan kaybolduğunda esnafın Ali’yi merak etmesi ve başına ne geldiğini anlamak için seferber olması, sağa sola telefon etmesi ve en nihayetinde Ali’nin izini bulması, sonra da akıl hastanesine giderek onu ziyaret etmesi bu kapsamda ele alınabilir.

“Bir hafta oldu, her gün dükkana gelen adam gelmez oldu. “Öldü mü lan acaba?” dedik ilk günlerde, sorduk soruşturduk, bütün hastaneleri aradık, karakolları aradık, valla herhalde bir 500 dakika falan gitmiştir telefonda, helali hoş olsun, en sonunda izini bulduk Ali Abi’nin, duyduğumuza göre nüfuzlu bir siyasetçi bu adama sahip çıkılsın diye emir vermiş, o yüzden onun özel talimatıyla Ali Abi’yi akıl hastanesine yatırmışlar, biz de 4-5 paket sigara aldık ziyarete gittik, bana elini öptüdü, ilk günlerde biz kaçır diye bekledik ama vermişler ilacı, böyle sessiz, sakin, uyuşturulmuş gibi, sigaraları aldı, “ne geldiniz siz buraya, gidin hadi” dedi bize, bahçede durmadı, içeri girdi, sonra biz onu oradan çıkarmak istedik, hastanede 1 günlük kalma parası 180 liraymış, şimdi adam oraya talimatla yatmış, kendi isteğiyle

yatmamış, nasıl olacak bu iş, o kadar parayı bu adam nasıl ödesin, zaten gariban, nüfusu bile yok, bu işin yolu yordamı nedir dedik, bize “zaten onu buradan siz çıkartamazsınız, çıkarabilmek için birinci derece aile bireyi olmanız gerekiyor” dediler, biz de bu Ali Abi'nin abisini bulduk, bizim niyetimiz nüfustan Ali Abi'yi tespit ettirip Ali Abi'ye hem nüfus kağıdı, hem yeşil kart çıkarttırmak, yeşil kart olunca günlük 180 lira falan ödenmiyormuş, bedava yani, abisi ilk başta tamam mamam dedi, sonra geldi bizden kimlik parası istedi, bir gün dükkana geldi yanında bir tane de çakalla gelmiş, biz onu araştırdık sağa sola sorduk zaten, parayı kumara yatırıyormuş, ayıptır söylemesi kadınlarla falan yiyormuş parayı, bizden para istiyor, vermedik biz de, bilsem o parayı Ali Abi için harcayacak veririm, Ali Abi istesin değil para, bütün varımı yoğumu neyimi istiyorsa veririm, o öyle bambaşka bir insan, ama bu çakala vermem, e biz ailesi değilmişiz diye çıkaramadık hastaneden, bu hayırsız abisi de böyle bin dereden su getirdi, para koparmaya çalıştı bizden, o iş de öyle kaldı, nüfus da çıkaramadık, kart da çıkaramadık. En son duyduğum, Ali Abi'yi hastaneden ilçedeki bir bakım evine nakletmişler. Yani, bir sıcak yemeği olsun, banyosu olsun, onun için iyi oldu belki ama biz onu çok arıyoruz, çok alışmıştık ona, o çok başka, çok mübarek bir insandı...”

5.2.2. Kovma Dışlama

Esnafla deli ilişkisine dair alanda gözlemlediğim bir başka ilişki biçimi, koruma ve kollama hissiyatının esamesinin okunmadığı bir ilişki biçimiydi.

Bir diğer deyişle, genel olarak esnaf deliyi koruyup kollamakla birlikte, koruma kollama ilişkisi mutlak bir ilişki türü değildi. Esnafın deliyle kuracağı ilişkinin

türü, delinin davranışlarına, esnafın deli hakkındaki algılarına ve yargılarına, delinin muhitte ne kadar tanındığına, vb. bağlı olarak değişiyordu. Zaman zaman aynı deliyle ilgili olarak esnaflar arasında farklı duygular ve tutumlar gözlenebiliyor, esnaflardan tek bir davranış türü beklemek yanıltıcı olabiliyordu.

Esnafla deli arasındaki kovma-dışlama ilişkisinde esnaf deliyi dükkanına sokmuyor, onunla iletişim kurmuyor, deliyi yok sayıyor, ona yüz vermiyor, onu kovuyordu. Bu tutumların temel motivasyon kaynakları, deliden “normal” insan davranışları beklemenin yol açtığı tahammülsüzlük, sinirlenme, kendinden farklı olana karşı gelişen otomatik bir dışlama hissiyatı gibi duygulardı.

Deliye yüz vermeme

Örneğin Ankara’da E (Kaldırım Serçesi) sabah erkenden kalkıyor, eline genellikle ışıklı bir radyo alıyor, caddede kaldırım boyunca bağıra bağıra yürüyor, bazen elinde bir darbukayla dolanıyor, ağzıyla zurna sesi çıkarıyor, yol boyu yürürken esnaflardan bazıları E’yi kızdırıyor, bazıları ürkütüyorlar. Esnafın bu tavırları açıktan olmasa da gizli bir kovmadır. Açıkça “Buraya gelme, buraya giremezsin” denmesine gerek kalmadan, deli bu düşmanca tavırlar karşısında bu dükkanların kendisi için pek de emniyetli yerler olmadığını, buralarda istenmediğinin farkına varır. Gürültücü olmanın, sabah sabah avazı çıktığı kadar sokaklarda bağırmanın bedelini bu şekilde öder.

E ile ilgili olarak mahalle esnafıyla görüştüm:

Burası, yol boyunca dükkanların sıralandığı Sokullu Caddesi... Yan yana üç dükkan esnafıyla konuştum, biri eczane, diğeri medikal aletler satıyor, öbürü de

bakkal...eczanedekiler, E'yi ya da herhangi bir deliyi tanımadıklarını, görmediklerini söyledi, ben de bir dükkanı atlayıp bakkala sordum. Bakkal, bana E'den bahsetti:

“Kolacı, hep kola istiyor, “bakkal amca kola istiyorum” der, 1 lirası var yanında 2,5 litrelik kola ister, “o paraya o olmaz” derim, daha ufak bir kola veririm, sürekli ışıldaklı bir radyosu var onu dinler, korkutulan yerlerden çekinerek geçer, gelir bizim orada bağıırır, “sen sus, ben onları döverim, ben onları öldürürüm” derim, göğsüme yaslayıp onu avuturum, teselli etmeye çalışırım, buradan yukarı/öteye gitmez, eczacılar kızıyorlar, kovalıyorlar, “git” diyorlar ona, o da eczacılara “hapçı” diyor.”

Biz konuşurken, medikalci esnaf dükkandan çıkarak sohbele karıştı:

“Sabah 8'de başlıyor, sürekli bağıırıyor dükkanın önünde, bir süre sonra rahatsız ediyor, “yine geldi” diyoruz, darbuka çalıyor bazen laf olsun diye, öylesine kuru gürültü, bazen ağzıyla zurna çalıyor gibi yapıyor, bir ara da cura ile dolaşıyordu, “abi merhaba” diye laf atar bize, -bakkalı işaret ederek- “arası en iyi bununla...”

Aynı cadde üzerindeki yan yana üç esnaf bile aynı deliye karşı farklı tutum ve davranışlar gösterebiliyor. Bakkal deliyi teselli ediyor, avutuyor, delinin arası en iyi bu esnafı, deli bu dükkanı son durak olarak belirlemiş ve buradan öteye gitmiyor, çünkü bu durak onun açısından korunaklı, güvenli ve emin bir nokta...Medikalci, delinin varlığından huzursuz, daha doğrusu yaptığı gürültüden rahatsız olmakla birlikte deliyi yok saymıyor. Eczacılar ise, deliyle her sabah laf dalaşına girdikleri halde ve tartışmanın doğrudan bir tarafı oldukları halde deliyi yok sayıyor ve deliyi tanımadıklarını iddia ediyorlar ya da deli hakkında konuşmak, onun adını anmak bile istemiyorlar.

Bu arada E yol boyunca kaldırımında yürürken, onu kızdıran ya da kovalayan esnaflar da E'ye zımnen “buraya yaklaşma” demiş oluyor ve onu reddetmiş oluyor aslında...E bu dükkanlara daha girmeden kovulmuş oluyor, yani esnaf sınırlarını/kırmızı çizgilerini en baştan çiziyor. Böylece E, bu dükkanlara bırakın girmeyi, dükkanın önünden geçerken bile serçe gibi ürker sessizce geçiyor.

Bir başka örnek, Manisa'dan...Manisalı N tüm şehirde beyin cerrahı olarak bilinir, lakabı “doktor” ya da “cerrah”tır. N uzun boylu, klas giyimli, muhtemelen aileden zengin, eğitilmiş, düzgün ve etkileyici konuşan endamlı bir adam. Birisiyle konuşurken, gözlerini “acaba benimle dalga mı geçiyor?” gibisinden konuştuğu kişinin üzerine öyle bir diker ki, insanlar ondan biraz çekinir ve ürker. Bu şekilde davranarak, karşısındakinin niyetini anlamaya çalışır. Zaten yeterince uzun boylu bir adam olan N, sürekli özel yapım takozlu bir ayakkabı giyer, bu yüzden boyu minare gibi olur ve olağan dışı bu boy onu ilk kez görenlerde ciddi bir şaşkınlık uyandırır. Ayrıca, gözünü dikip kendisine dikkatlice bakanlara ya da dönüp dönüp bakanlara çok kızar, söylenir ve zaman zaman da küfreder. Esasen, siz daha ona bakmadan N size “bakma!” dercesine delici bakışlarla baktığı için, çoğu zaman N'ye uzun uzun bakıp onu incelemek de pek mümkün olmaz. Ama bir taraftan da N insanda acayip bir bakma arzusu uyandırır. Çünkü, takozlu ayakkabıları yüzünden hem çok uzun boyludur, hem de bu ayakkabılar yüzünden yürüyüşü sanki ayaklarını sürüklüyor gibi biraz yavaş ve tuhaftır. Genellikle siyahlar içinde gezer ve uzun saçlıdır.

Esnafla konuştum:

“N ters birisi, asabi biraz, saçları hareketleri bir tuhaf...İnsanlar bakıyor, o da kızıyor...millet dalga geçiyor, o da kızıyor...Burada durmasın diye pek yüz vermiyoruz...”

Ankara’da E çok gürültü yaptığı için, Manisa’da N biraz asabi, saçları, hareketleri bir tuhaf olduğu için, esnafın iletişim kurmaktan, yakın ve samimi bir ilişki geliştirmekten kaçındığı örnekler...

Kovma

Bu ilişkide esnaf deliyi ilk anda kovmuyor, deli bir süre dükkana gelip gidiyor, ilerleyen zamanda delinin bir davranışı kovulmasına sebep oluyordu. Yani, esnafa göre delinin kovulmasının bir sebebi vardır:

Manisa’da deli bir kadın bir parka geliyor her gün. Tek başına bir masaya oturuyor, çayını içiyor, ancak bir süre sonra esnaf bu kadını parktan uzaklaştırıyor, yani kovuyor. Park esnafının kendi ağzından olayın nasıl geliştiğine bakalım:

“Bizim parka bir kadın geliyordu, kimseye bir zararı yoktu, masada tek başına oturur çayını içerdi kendi parasıyla, arada bir bizden bazen de garson çocuklardan 1-2 tane sigara isterdi, gel zaman git zaman masa masa dolaşip müşterilerden de sigara istemeye başladı, o zaman tabi olay başka bir boyut aldı, kimse bir delinin sürekli bulunduğu bir yere bir daha gelmek istemez, gün gün herkes elini ayağını keser, bu sefer biz iş yapamayız burada, işte o noktada (deliyi parktan uzaklaştırmak gerektiğinde) bizim kayınbirader Cemil devreye girer, nitekim Cemil devreye girdi, işte o zaman o sakin, kendi halinde insan canavar oldu canavar, başka bir insan, başka bir kişilik oldu, çünkü alıştığı yerden gitmek istemez deli, parktan çıkmak istemez, o mekanı tarumar eder.”

Bir başka örnekte, esnafla delinin oturmuş bir ilişkisi var, ancak bu ilişkide bir kırılma anı yaşanıyor ve deli dükkandan sinkaflı bir küfür eşliğinde geçici bir süreliğine kovuluyor. Şöyle ki;

O, müzik aletleri satan bir dükkana her gün uğruyor ve O'nun bütün dünyası bu dükkana, çünkü O kendini piyanist, daha doğrusu düğün organizatörü zannediyor ve sokakta kendine göre “düğün” yapıyor. Yani meslek icabı bu dükkana her gün geliyor, esnafı sıkboğaz edip zorla org dersi alıyor, yeni şarkılar öğreniyor düğünde çalmak için, dükkana gelip şarkı söylüyor, işinin bir parçası gibi bu dükkana. Esnaf, O'ya düğün yaparken kullanması için kabin, kablo, mikrofon sehpası gibi destekler sağlıyor. Özetle, esnafla O arasında sürekli, düzenli ve samimi bir ilişki var. Sonra olaylar şöyle gelişiyor, esnafın ağzından dinleyelim:

“O mikrofon sehpası almıştı benden. El arabasını da esnaftan aldı. Düğün yaptı sokakta. O gün 50 lira falan para topladı. Cebinde parası var, ama benim parayı vermiyor. Benim sehpa da 10 lira. Para mesele değil, ama parası varken getirip de vermiyor. Parası olmasa ben veririm zaten ona. Ben de gittim, O sokakta malzemelerini toplarken, bir ara ona çaktırmadan kabinlerinden birini aldım, benim dükkana getirdim koydum kabini. Baktım bu geldi yarım saat sonra. “Benim kabini sen mi aldın?” dedi. “he, ben aldım, bende” dedim. Bunun sinirden kaşı gözü oynamaya başladı, ama bir şey de yapamıyor, şimdi O'nun dünyası burada. Küfür edemiyor o yüzden, küfredemeyince de sinirinden ağlar O. Başladı bu ağlamaya ilk önce, baktı bende hiç yumuşama yok, sonra başladı beddua etmeye; “kabini vermezsen arabanın altında kalırsın, çarpılırsın, kolun yamulur, ayağın kırılır, yerden yere hastaneye gidersin, gözün kör olur, başın yarılr” demeye falan, aklınca beni korkutuyor. Dükkanın kapısını kilitledim, “geç lan şuraya” dedim, sinirlerim oynadı,

kabinini de verdim, 10 lirayı da verdim, “.i.tir git lan buradan, bir daha da gelme bu dükkana, pasaja da girme!” dedim. O 1 ay pasaja girmedi. Şurada köşede pasajın dışında Cici Bebe var, gitti her gün çayını orada İdris’in yanında içti, normalde İdris’i hiç sevmez. Her gün kafayı uzatıyor oradan kedi gibi, pasajın içine bakıyor ama girmiyor içeri. Sonra gel zaman git zaman barıştık işte zaman geçince biraz...”

“Sokma şu haini dükkana”...

O’nun tek vukuatı bu değil, başka dükkanlardan başka bir sebepten kovulduğu da oluyor.

O, yarı zamanlı daha doğrusu kendisinin belirlediği zaman dilimlerinde bir kadın ve bir erkeğin ortak işlettiği bir kasapta çalışıyor, ama dükkanda pek durmuyor, daha çok dışarıdaki işleri yapıyor, örneğin kasabın et siparişlerini teslim ediyor, el ilanlarını dağıtıyor. Bu dükkana her gün uğruyor ve esnafla yine oturmuş, sürekli, düzenli ve samimi bir ilişkisi var. Ama zaman zaman ilişkide kopmalar yaşanıyor ve neticede O dükkandan kovuluyor. Kasap Ahmet’le O arasında deyim yerindeyse bir aşk nefret ilişkisi var. O ne onunla ne de onsuz oluyor:

Şimdi O’nun dükkandan kovulmasıyla sonuçlanan olayın gelişimini diğer ortak Yeliz Abla’dan dinleyelim:

“O’nun annesi İstanbul’a gidince Kasap (Ahmet) ona her gün yemek yapıyor ya da ismarlıyor, düğün yapsın diye elektrik veriyoruz dükkandan, kasap onu hayvan bakmaya götürüyor yanında köylere, O orada kartvizitlerini dağıtıyor, hoşuna gidiyor oraya gitmek, o kadar ilgi alaka gösteriyoruz, sonra bir bakıyorsun bu dükkanın önünde başlıyor Ahmet’e “üç kağıtçı Ahmet, hain Ahmet” demeye, bir de elini kolunu makara sarar gibi yapıyor bunları söylerken, “sokma şu haini dükkana”

diyorum ben de, pişman oluyor sonra, özür diliyor, barışana kadar bütün gün dükkanın karşısından ayrılmıyor, sinirleniyorsun o anda, kızılıyorsun, birkaç gün geçiyor, ondan sonra seslenmiyoruz.”

O, Kasap Ahmet’le kūs olduğu günlerde başka dükkanlarda Ahmet’in sucuklarını kötülüyor, çok geçmeden Ahmet’in bu dedikodulardan da haberi oluyor ve barışma süresi haliyle biraz uzuyor.

O’yu daha önce başka bir sebepten dükkanından kovan bir başka esnafın ağzından dinleyelim:

“Kasap A Abi’nin sucuklarına “dört nala sucukları” diyor. “Oğlum niye öyle diyorsun, bak adam sana o kadar iyi davranıyor, yemek yapıyor, her yere götürüyor” dediğim zaman, gülerek “tamam, özür dilerim bir daha demeyeceğim” diyor. Hainliği var O’nun. Kızdırıyor, sonra pişman oluyor.”

Bir örnek de Ankara’dan...İçerlek ve kuytu pasajın içindeki Terzi Meryem’e sık sık uğrayan, geldiğinde yemeklerini burada yiyen, kışın en soğuk günlerinde televizyon tamircisinin dükkanında kalırken, sabaha kadar elektrik sobasını açık bıraktığı için yüklü bir elektrik faturası gelmesine sebebiyet veren deli de fatura yüzünden değil ama bir başka sebepten dükkandan kovulmuş. Meryem Abla anlatıyor:

“Bir gün benim dükkanın camını kırdı öbür esnaf kızdırdığı için, onlardan kaçarken sinirlendi, aslında bilerek kırmadı ama kırdı sonuçta, onlara kızdı geldi benim camı kırdı, “bir daha gelme buraya” dedim, ama o yine de geldi.”

Alanda gözlemlediğim bu örneklere bakılırsa, deli Manisa’da da Ankara’da da dışlanabiliyor, belli şartlar gerçekleşirse her zaman gittiği yerlerden kovulabiliyordu, bu olayın sorumlusu da kendisi oluyordu.

Bu ilişki kategorisindeki alanda gözlemlenen tüm örnekleri birlikte ele aldığımızda; E'nin aynı hizada ve yan yana bulunan dükkanlardan bazılarında girip çıkması, bazılarında ise pas geçmesi, esnafın deliye karşı geliştirdiği tutumun farklı olduğu hususunda başlı başına bir göstere olarak okunabilir. Bu deliler istenmedikleri yerde durmakta ısrar etmiyorlar. Kendilerini ciddiye alan, sıcak ve samimi buldukları esnafla yakın bir ilişki geliştiriyor, kendilerinden hazzetmeyen ve pek yüz bulamadıkları esnafa da uğramıyorlar. Bununla birlikte, delinin esnafla önceden kurulmuş olan sürekli ve düzenli bir ilişkisi var ise, deli mevcut ilişkiyi koparmıyor. Zira bu ilişki en baştan esnafın deliye karşı gösterdiği ilgiye, samimiyete ve anlayışa dayalı olarak kuruluyor. Deli bu tür ilişkide sonradan yaşanan kopmalarda hem kendine hem de esnafa bir şans daha veriyor. Yani “ceketimi alırım giderim” demiyor. Yani bazen bir deli kovulsa da, kovulduğu dükkana geri geliyor.

5.2.3. İdare Etme

Esnaf ile delinin ilişkisinde alan çalışmasında gözlemlediğim bir başka ilişki biçimi esnafın deliyi idare etmesi idi. Bu ilişki türü, esnafın “normal” biri yapsa muhtemelen tepki göstereceği davranışları deliye karşı göstermemesi üzerine kuruluydu ve genelde pasif davranışları içeriyordu. Esnafın gerilimli durumu kontrollü bir şekilde yönetmesi, deliyi ciddiye almaması, dükkandan kovmaması, deliye kızmaması, tepki göstermemesi, delinin davranışlarına göz yumması, deliye anlayış göstermesi, delinin huyuna gitmesi, alttan alması gibi tutumlar dikkatimi çekmişti.

Bu tutumların temel motivasyon kaynakları hoşgörü, tolerans, deliyi incitmekten/kırmaktan çekinme, alışkanlık, kabullenme, sevgi, gülme/eğlenme eğilimi, delinin kontrolünü kaybetmesinden korkma gibi duygulardır.

Bu ilişki türündeki hakim davranışlar genelde, esnafın delinin değil, kendisinin davranışlarını önlemesi, kontrol altında tutması ve kendine hakim olması şeklinde gerçekleşiyordu.

Esnaf aslında durumu yönetiyordu; durumu yönetmekten kasıt, esnafın ipleri eline alması yani, olayın ya da davranışın kontrollü biçimde delinin kurallarına, şartlarına uygun biçimde işlemesine/gelişmesine izin vermesidir. Burada kontrol esnaftadır, çünkü deli ne kadar absürd isteklerde bulunursa bulunsun, bu istekler esnaf için yeni ve sıra dışı değildir, yani deli örneğin hakkı olmayanı isteyerek ya da çizmeyi biraz aşarak esnafın hoşgörü sınırlarını daha önceden ölçmüş, ilişkinin sınırlarını daha önce zorlamış ya da esnafın sınırlarını, tahammül derecesini daha önce zorlamış ve ilişkinin sınırlarının tayininde hazır bulunmuştur.

Esnafın deliyi ciddiye almaması

Durumun kontrol altında olmasının sebebi, artık iki taraf için de tanıdık olan, bilinen, delinin alışkanlık haline gelmiş davranışlarını sürdürmesine esnaf tarafından izin verilmesidir.

Bir şeyi ciddiye almak, karşılaşılan durumun, olayın ya da gelişmenin her şeyden önce “gerçek” olduğunu algılamakla ve bu durumun anlamlı bir sonuç yaratabileceğine inanmakla yakından ilgilidir. Bu durumun bir fark yaratacağı, eski durumu değiştirebileceği yönünde bir düşünce, algı ya da duygu farkındalığı genellikle durumun ciddiye alınmasına yola açar. Birini ciddiye almakta da benzer bir durum var

gibidir. Bazen karşımızdaki insanlara bizi ciddiye almadıkları için kızar, darılırız. Aslında, bu tepki biraz da “benim neler yapabileceğimin neden farkına varmıyorsun, yaratacağım etkinin farkına neden varmıyorsun?” hissiyatını barındırır. “Beni gör, yok sayma, benim farkıma var, ben gizli bir tehdittim, şimdi görünür oldum” deriz...Bu sözlerle bir mücadele alanı açarız, bir rekabet zemini yaratırız sözün muhatabına...

Ciddiye almak, muhatabını denk görmekle yakından ilişkilidir. Gerçek bir mücadele alanı ve rekabet zemini yoksa, karşımızdakinin mevcut durumu değiştirebileceği yönünde güçlü bir tazyik hissetmiyorsak genellikle ciddiye almayız.

Manisa’da hayali bir düğün salonunun sahibi olduğunu zanneden O, kendini de düğün organizatörü zannediyor, iş almak için bir de kartvizit bastırması kendi adına. O, çalıştığı kasapta ve uğradığı diğer dükkanlarda işlerinin, yani sırada yapılmayı bekleyen düğünlerinin çok olduğunu anlatmak için “*bu yaz çok berbatım, ooo bu yaz berbatım ben...*” diye yakınıyor. İşine çok önem veriyor, her gün müzik aletlerinin olduğu çantayı düzenliyor, kartvizitini dağıtıyor...O, pek minnet duygusu taşıyor, en samimi olduğu esnafa bile sürekli ya laf sokuyor, ya kötü söz söylüyor, esnafla arası bozulunca da devreye diğer esnafları sokup barışmaya çalışıyor. Bir de O’nun bir huyu var, kötü şaka yapıyor:

O’yu yakından tanıyan, kendisi de yıllardır müzisyen olan ve düğünlerde bir orkestra ile birlikte müzik yapan N Abi’nin aynı zamanda kayıt da yapılan bir kasetçi dükkanı var. Manisa’da bu alanda tanınan ve ünlü bir isim kendisi, eskiden yerel bir radyoda program yapmışlığı da var. İşte O bu dükkana uğruyor arada sırada, tanışıyorlar çünkü O da fiktif de olsa kendine göre müzisyen, dolayısıyla O N Abi’yi meslektaşısı ve rakibi olarak görüyor. Ama N Abi, O’yu meslektaşısı ve rakibi olarak

görmüyor, o yüzden tek taraflı ve yakıcı olmayan bir rekabet bu...Bu rekabet hayali, ne can yakıyor, ne de cep yakıyor...yani, N Abi O'yu ciddiye almıyor.

“O geliyor bazen buraya, dükkanın içine girmeden kapıdan soruyor bana, “senin kaç düğünün var” diye, “100 diyorum” ben, “benim de 200!” diyor, bir de el hareketi çekiyor bana, kaçıyor sonra koşa koşa, tanıdığımız bildiğimiz için bir şey demiyoruz, huyu böyle...”

Burada da O gerçek bir rakip olarak görülmediği için ciddiye alınmıyor. N Abi O'ya kızmıyor, çünkü aslında gerçek bir müzisyen olmadığını biliyor. O'yu hoş görüyor. Onun huyunu bildiği için el hareketine de kızmıyor. O'nun böyle pis şakalarına alışmış ve onu bu şekilde kabullenmiş olduğu için, bir taraftan da O'nun bu hallerine güldükleri için O'yu yerinden kalkıp kovalamıyor.

Esnafın durumu kontrollü bir şekilde yönetmesi

Esnaf bazen birden fazla delinin bir araya geldiği ortamlarda hem durumu hem de delileri idare eder, yani gerilimli durumu kontrollü bir şekilde yönetir. Esnaf burada esasen kıskançlığı ve rekabeti yönetir. Çünkü alanda gözlemediğim kadarıyla iki deli bir araya geldiğinde deliler birbirini kıskanıyor ve kendilerini göstermek için birbirleriyle rekabet ediyorlar. Bir taraftan, deliler birbirlerini olduğu kadar esnafı da kıskanıyorlar. Bu yüzden esnafın kontrollü bir şekilde her deliye eşit davranması ve durumu idare etmesi gerekiyor. Esnafın durumu yönetmesinde hem delilerden herhangi birinin kontrolünü kaybetmesinden korkma, hem de esnafın delileri incitmekten/kırmaktan çekinmesi hissiyatı vardır.

Manisa'da müzik aletleri satan bir dükkanda esnaf A Abi ile konuştuk. Dükkanda bazen üç deliyi bir araya getirdiğinden bahsetti:

“Üçünü (T, M, O) bir araya getiririm bazen, müzik yapıyoruz benim dükkanda, birisi bağıyor öbürü daha çok bağıyor bu sefer, hepsi kendi sevdiği şarkılar, havalar çalınsin istiyor, birbirlerini kenara doğru itmeye çalışıyorlar, itişip kakışıyorlar mikrofona daha yakın olayım diye...oğlum yapmayın etmeyin, hepsine ayrı bir dil döküyorum, felaket yani...”

Bu delilerden ikisi T ve M az buçuk güzel tef ya da davul çalıyor, bazen ikisi aynı anda orkestranın bir üyesi olarak Manisa'nın içindeki ya da çevredeki köylere düğünlere gidip orada çalıyorlar:

A Abi anlatıyor yine:

“T düğünlerde tef ya da davul çalar. Eğer T o gün düğünde çalıyorsa, orkestrayı sayarken ilk önce onu söyleyeceksin: “Tefte Tttttttt” gibi. Yoksa bozuk atar. Düğünün hangi gün hangi saatte olacağını hepimizden çok o bilir, düğünden önce günde 30 kere telefonla arar, “Düğün ne zaman, düğün ne zaman?” diye...dükkanın önüne kadar gelir, karşılıklı yüzümüzü görüyoruz, yüz yüze bakıyoruz ama o yine de yanıma gelip sormaz, ille telefon açar, telefonla sorar. Sonra, tam düğün günü gelir “Benim işim var.” der bazen...

Düğündeyken “Hadi maşallah”, “Hadi halay çal” der bize sürekli...E bir iki, bir süre sonra insanlar başka parçalar istiyor tabi...Bizimkinin kafa hep aynı yerde, “gidik”...ona kalsa hep halay çalacak sabaha kadar...M de varsa düğünde, o da roman havası seviyor zaten...o da tutturuyor roman havası çalalım, bir de bunları idare ediyoruz o arada...”

Öte yandan delilerin birbirleriyle rekabete girmeleri konusunda edebiyattan da bir örnek verilebilir. Machado de Assis (2014:12) Deli Doktoru adlı

eserinde, delileri tedavi etmek üzere açılan “Yeşil Ev”de kalan delileri anlatır. Bu delilerden biri “Tanrı” olduğunu iddia etmekte ve kendini Sezar ya da Büyük İskender olduğunu iddia eden delilerden üstün görmektedir. “Hasta”nın kendini Tanrı kabul etmesine yol açan akıl yürütme biçimi ilginçtir, zira Tanrı olduğu sonucuna varmak için hem İncil’in hem de bilimin önermelerini kullanır; bu kendi içinde biçimsel olarak tutarlı ve mantıklı bir akıl yürütme biçimidir. Kişi, önce İncil’den yola çıkarak “Tanrı’nın çocuğu” olduğunu iddia eder, ki İncil de böyle der, genetik bilimine göre çocuk da ebeveyninin özelliklerini aldığına göre, o zaman kendisi de –mantıksal olarak- Tanrı olmalıdır. Madem aklın mantıkla tanımlanmasında ısrar ediliyor, o halde bu akıl yürütme de bir mantık içerir. Ancak mantığın ürettiği bilginin diğerlerinin gözünde bir anlam ifade etmesi için kişinin “deli” olmaması gerekir.

Öte yandan kişinin –hastanın- Tanrı sıfatını haiz olmakla diğerlerine göre en üstün kişi olduğunu düşünmesi, Tanrı’nın kendisi dışındaki kişilerce de dünyadaki en üstün varlık olarak kabul edildiğini bildiğine/sezdiğine/varsaydığına işaret eder. Bu bilgi de toplumsal yapıdaki değerlere, ortak kabullere ve uzlaşımına işaret eder. Hasta aslında burada ortak değerler ve inançlar sistemi üzerinden bir bilgi ve iddia üretmektedir. Kendi çevresindeki inanç ve dinsel pratikler çerçevesinde Tanrının “en üstün” varlık olduğu konusunda ortak bir uzlaşım olduğunu ve kendisinin de bu mutabakattan haberdar olduğunu gösterir. Ayrıca Machado de Assis’in “yeşil ev” tanımlaması, Manisa’da akıl hastanesi için halkın bir metafor olarak kullandığı “sarı bina” deyişiyle benzer bir kullanıma sahiptir.

Deliyi dükkandan kovmamak, deliye kızmamak, olumsuz tepki vermemek

Bu ilişki türü, esnafın deliyi incitmekten kırmaktan çekinmesi hissiyatıyla yakından ilişkilidir. Bu yüzden deli bazen sıkısa da, bayıltsa da deliye olumsuz bir tepki verilmez.

Ö, sürekli üçüncü sayfa haberleri anlatan bir deli...Ankara Dikmen'de bazı esnaflara her gün akşam üstü vakitlerinde uğruyor ve o günün haberlerini anlatıyor.

Ö'yü mahalle esnaflarından bazıları yakından tanıyor. Ö'yü ilk mobilyacı esnaftan dinledim, birkaç gün sonra Ö'yü bu dükkanda gözlemlene şansına sahip oldum. Esnaf Ö'yü anlattı:

“Ben Ö'yü 20 senedir tanıyorum, buraya her gün gelir haberleri anlatır bize, onun hevesini kırmak istemiyoruz, biz de alıştık her gün gelmesine, dükkanda müşteri varsa çok durmaz, sen ona sorular sorup muhabbeti uzatmazsan çabucak gider rahatsız etmemek için, ama mutlaka uğrar her gün aynı saatlerde, haberleri anlatmadan gitmez, içi rahat etmez öbür türlü, ille gelecek buraya selam verecek, iki hal hatır soracağız, öyle gidecek, yani bizim bildiğimiz, okuduğumuz haberleri bize yeniden anlatıyor, ama kırmıyoruz, üzmemek için dinliyoruz biz de...Bazen bir haberi bizim bildiğimizi anlarsa, haberi kendi anlatamadı diye bozuluyor, “hadi iyi akşamlar” deyip dükkandan çıkıyor. Buradan çıkar, yanda aktara uğrar, oradan çıkar kuaföre, sonra tekele...herkese aynı haberleri anlatır... genelde esnaf da iyi davranıyor, terslemiyor pek kimse, yani dükkana sokmayan da vardır mutlaka, kimi dükkana girip çıkmaz zaten, az evvel söylediğim dükkanlara gelir, kim nazını çekiyorsa

ona gidiyor, uğradığı dükkanlarda Ö'ye ne istiyorsa ısmarlarlar, kırmazlar çocuğu, konuştuğunu dinlerler.”

Ö'yü alan çalışmasına başladığım ilk gün gözlemlerdim. Akşam 7.00 gibi mobilyacıya gittim. “Otur bekle istersen, daha gelmedi” dediler. 10-15 dakika sonra geldi Ö. Kafasında siyah bir bere, gri eşofman altı, siyah geniş botlar, gözlük, kirli sakal... Dışarıdan bakıldığında gayet sıradan bir genç adam...“Gel Ö, otur böyle” dediler. Bir sandalye çekildi, oturdu...Ö genellikle yere bakıyor, ama hep değil, yüzüne de bakıyor esnafın arada sırada, ama uzun uzun değil...

“Neler var bugün haberlerde Ö?” diyorlar. Ö anlatıyor: “İstanbul’da 100 kg. uyuşturucu ele geçirildi, Afganistan’da intihar bombası saldırısı sonucunda 30 kişi hayatını kaybetti, Adana’da otobanda 2 kadın cesedi bulundu.” Ancak, bu cümleler Ö’nün cümleleri değil, bunlar gazete cümleleri...Ö daha kesik ve kopuk anlatıyor, sayı veriyor. Nerede olduğu değil de, ne olduğu önemli aslında onun için. Ama o yine de detaylarıyla söylüyor hepsini. Uyuşturucu operasyonu, intihar saldırısı, kadın cinayetleri...gibi haberlere kafayı takmış. Nerede olmuş, kaç kişi ölmüş hepsi için sayı veriyor ve bu rakamlar doğru...”İnsanlar kötü” diyor birden. Esnaf da konuşturuyor onu. “İstanbul’da şöyle bir olay olmuş duydun mu onu Ö?” diyor, Ör cevaben “3 kişi abi” diyor mesela...Arada “ablam kanserden öldü benim, her yerinde yaralar çıktı” diyor. Sonra birden bana döndü Ö, “Abla senin adın ne?” dedi, ağzımdan “Eda” çıktı... “Eda...eda, ses seda, demek...Eda Abla seni çok seviyorum. Seni çok seviyorum Eda Abla. Çok seviyorum seni. İnsanlar kötü.” Sonra masada duran esnafın gazetesini işaret ederek esnafa “Abi sen niye bu gazeteyi okuyorsun? Şu gazetede daha çok anlatıyor, daha güzel...çok olaylar var...ama annem kızıyor, şeycilerin gazetesi o diyor...16 kişi...abla ansiklopedi var mı sende?”, “küçükken vardı şimdi yok”

diyorum.... “ben çok seviyorum...ansiklopedi ben çok seviyorum okumayı”...”aklında kalıyor mu” diyorum ne demekse...”kalıyor aklımda” diyor, “müzik dinliyor musun?” diyorum, “dinlerim müzik dinlerim...ilahi dinliyorum” diyor, 5-10 dakika sonra artık dükkandan giderken “iyi akşamlar abla, iyi akşamlar, iyi akşamlar, iyi akşamlar...Kadının ne suçu var abi?...Okudun mu bugünkü haberi 3 tane kadın otobanda yol kenarında bulunmuş...” diyor.

Oradan sırayla aktara, kuaföre, tekel bayiine gidiyor Ö...

Her gün başka haberler, o günün haberleri...anlatma değil de, kusma gibi sanki...hızlı hızlı anlatıyor, nerdeyse atlı koşturuyor peşinden... anlatırken analiz ya da yorum yok...sonuç cümlesi var: insanlar kötü, çok kötü abla...esnaf, onun gönlünü hoş tutuyor...buraya geliyor, onun hevesini kırmak istemiyoruz diyorlar...onlar da alışmış her gün gelmesine...10 dakika falan kalıyor, haberleri anlatıp gidiyor...bazen konuşturan olursa daha çok kalıyormuş...konuşurken ilk anda çok düzgün anlaşılır konuşmuyor...akıcı bir anlatım değil...sayılar ve detaylarla dolu kesikli bir anlatım...sorularla bölünen...karşılıklı soru cevap zaman zaman...monolog şeklinde değil her zaman...konuşturuyorlar...sohbet şeklinde gidiyor...herkes onun yine üçüncü sayfa haberlerinden bahsedeceğini biliyor, ama terslemiyor, soğuk davranmıyor, idare ediyor onu...bir çeşit selamlaşma...günün bir parçası...esnaf onu dinliyor, konuşturuyor, kendisi de konuşuyor, ona soru soruyor...Bu arada esnaf onun her esnafa gitmediğini de biliyor. Esnaf, Ö'nün kendisine yakın davrananlara, onu terslemeyenlere gittiğinin farkında. yani tercih edildiğinin farkında...Bu da bir ayrıcalık gibi algılanıyor esnaf tarafından...O haberleri anlatıyor, sayıklıyor daha doğrusu, onları söylemese olmayacak, gün bitmeyecek, gün geceye dönmeyecek gibi anlatıyor, sayılar önemli, aksi takdirde haber değeri kalmıyor, bir istatistikçi gibi

bakıyor olaya...Bu edayla anlatıyor, o anlatmasa bu haberler buharlaşacak sanki... Bir yerlerde yazılı olmasının, kayda geçmiş olmasının önemi yok... Ö'nün anlatması ve o gün anlatması lazım...

Ankara Dikmen'de her gün sabah fırına gelen bir deli var. Fırındakilerle konuştuk:

“K Abi, her sabah kahvaltısını burada yapar. Birkaç bardak çay içer, bazen 1-2 saat oturur, bazen 5-10 dakika kalır, içerideki müşterilere “cüzdanın yere düştü, paran düştü, çantan açık kalmış” diye, arabayla gelen müşterilere de “arabanın kapısı açık kalmış” diye laf atar, dışarı çıkar, kimse ondan yardım istemediği halde arabaların park etmesine yardımcı olur “gel gel” yapar, kendince dikkat çekmeye çalışır, güzel bayanlara karşı zaafı vardır, fırında güzel bir kadın gördü mü böyle melül melül bakar, sanki yanlışlıkla olmuş gibi kadına omuz atar, bazı müşteriler bu davranışlarından rahatsız oluyor, hatta kimisi fırına gelip gitmiyor artık, bazen yediğinin içtiğinin parasını ödemek istemez, yiyip içer, kasaya uğramadan çıkar gider, o zaman biz “K, ama sen vermezsen bunun parasını bizim maaşımızdan keserler” deriz, “haa, iyi o zaman, tamam...” der, parasını öyle öder. Parası olmadığından değil, onu adet edinmiş, vermek istemiyor, biz de seviyoruz onu idare ediyoruz...”

Yine, Ankara Adil İş Hanında sahaflara gelen deliler var. Esnafla konuştuk bu delilerle ilgili:

“Bir tane deli geliyor buraya, bisikletle geziyor hep, kendisini cerrah sanıyor, sürekli “Tıp kitabı var mı?”, “Geldi mi benim kitaplar?”, “Bizim alan çok önemli bir alan”, “Bu bana yaramaz” der, ama bunları bağırarak söyler, herkes

duysun diye...Kitap için pazarlık eder, parasının yettiği kitabı alır, tıp kitabı olsun da hangi alan olduğu fark etmez, son zamanlarda Açıköğretim'in "Hemşirelik" kitabını istemeye başladı. Yani, idare ediyoruz biz de terslemiyoruz, baştan yok demiyoruz, kitap varsa çıkarıyoruz."

"Bir tanesi de sürekli yaz kış paltoyla şapkayla gezer, Ökkeş tipli bir amca, sanki biri onu takip ediyormuş ya da o birinden gizleniyormuş gibi etrafa bakar, arkasına bakar dönüp dönüp, gizli bir iz peşindeymiş gibi davranır, zehir hafiyeye gibi, o da mesela gelir porno dergisi alır buradan. Başka bir şey almaz, sadece porno...Bir gün bu gitti dükkandan, 5 dakika bilemedin 10 dakika sonra bir kız geldi dükkana, kendini tanıttı, bu adamın kızıymış meğer, "babam işte böyle, durum bu, ne olur ona iyi davranın, idare edin" dedi, biz de "bizim açımızdan sorun yok, buraya geldiğinde biz ayarlıyoruz, durumu idare ediyoruz, sıkıntı yok yani..." dedik.

"Bir tane daha var, o da mesela kafayı Goethe ile bozmuş. Gelir gider sürekli "Goethe'nin kitabı var mı?" diye sorar. "Var" dersin, "Hangileri var?" der, çıkarırsın "Benim aradığım bunlar değil" der, bu arada biz kitapları göstermek için çıkarırken Goethe için "Bu adam çok büyük adam yaa..." diye konuşur. Böyle konuşur konuşur sonra da kitabı almaz, gider. Bu böyle hep anlattığım şekilde tekrarlanıyor. Gelir, sorar, almaz, gider. Ama hana girdi mi mutlaka buraya gelir. Biz ilk başlarda, bu geliyor gidiyor dükkana sürekli "Goethe" diye soruyor, almıyor kitabı gidiyor, hani böyle affedersiniz g.t filan deniyor ya Goethe derken, acaba bizle kafa mı buluyor dedik kendi kendimize, sürekli bize "Goethe Goethe" diyerek, ama baktık ettik yok abi, adam kafayı Goethe'ye takmış, geliyor gidiyor Goethe, biz de idare ediyoruz, terslemiyoruz, her defasında Goethe'nin bizde olan kitaplarını söylüyoruz, çıkarıp gösteriyoruz, almayacak biliyoruz ama kızmıyoruz."

Tolerans (Normalde Sorun Olacak Şeyin Olmaması)

Esnafla deli ilişkisi bağlamında tolerans, esnafın deliyi hoş görmesi ve deliye açtığı krediyi kullandırmasıdır. Aynı durumda başkalarına daha sert ve olumsuz bir tepki verirken, ya da vermesi beklenirken deliye pozitif ayrımcılık yapmasıdır.

Manisa'dan bir örnek:

“Horozköyde bir deli var, kendi kendine konuşuyor, karşısında sanki biri varmış gibi, felaket sigara içiyor, annesi sarma sigara sarıyor ona, yaramazlık yapınca annesi onu cezalandırmak için sigara vermiyor, o da bir tane yumurtayla bakkala gidiyor, karşılığında bir paket sigara veriyor bakkal ona, sevdiği için...”

Gündelik hayatın akışı içinde 1 yumurtaya karşılık 1 paket sigara vermek ticaretin mantığına aykırı düşer. Bu taleple gelen müşterilere uygun bir dille, bazen de kaba bir dille birkaç laf edilir ve bunun olamayacağı anlatılır. Ama burada deli idare ediliyor.

N Müzik'ten A Abi'nin M için söylediği:

“Cebinde 10 lirası var bir gün, Sevgililer Gününde gitmiş N Abi'nin eşine gül almış, çok şaşırdım ona mesela...”

N Kasetçilikten N Abi'nin M için söylediği:

“M benim hanımın yanına oturur hep, öyle susar hanımın yanında sessiz sakın oturur, sonra bir anda “seni seviyorum, seni çok seviyorum” diye bağırmaya başlar. Benim yanımda benim kariyı seviyorum diyor, “oğlum ben buradayken söyleme bari” der, takılırım ona...”

Toplumda bir arada yaşamaya dair yazılı ve yazılı olmayan kurallara göre evli bir erkek, başka bir erkek karısına kırmızı gül alırsa bu işin sonu namus cinayetine kadar gidebilir. Aynı şekilde, bir erkek kendisinin bulunduğu bir ortamda başka bir erkek karısına açıktan ilan-ı aşk ederse namus meselesi olur. Ama burada olmuyor. M'yi, idare ediyorlar.

N Müzik'ten A Abi'nin O için söylediği:

“Dünyası müzik O'nun, çaldığı şarkıları ben öğrettim, org dersi verdim, ders vermezsen bizim kayınpederin Anadol arabası vardı, ben kullanıyordum o zamanlar, arabanın lastiklerini patlatırdı, aynasını kırardı.”

Gündelik hayatın akışı içinde arabanın camını, aynasını kıran biri hakkında şikayette bulunulur ve zarar bu kişiye tazmin ettirilir. Ama burada O idare ediliyor, üstüne bir de O'ya org dersi veriliyor.

Ankara'da pasajın içinde içerlek ve kuytu bir yerdeki terzi Meryem Abla anlatıyor:

“Bir gün geldi bir tane deli, dükkanın kapısı açık, önceden hiç tanımiyorum, “iğne iplik ver kız” dedi,

Gündelik hayatın akışı içinde hiç tanımadığınız biri size emir verdiğinde sinirlenirsiniz ve inadına onun yapmanızı istediği şeyi yapmazsınız.

Manisa'da dönerci Yakup, kendisini polis zanneden Ş hakkında anlatıyor:

“Ş, “yemek yap” der, 1 tane döner yaparım, ikinciyi yapmıyorum deyince dükkanın önüne attığımız, dışardaki bizim bütün masaları havuza atar.”

Gündelik hayatın akışı içinde masaları kaldırıp havuza atan biri bir temiz dayak yer, ama burada esnaf Ş'ye döner yapmaya devam eder.

Ankara Kızılay'da şans oyunları oynanan bir tekel büfesindeki 2 kadın esnafla konuştum:

“Buraya bir deli gelir her gün, oynanmış loto kuponlarını bize geri satmaya çalışır, biz de gülererek “bu oynanmış ya” deriz, alıştık artık.”

Gündelik hayatın akışı içinde bu türden bir davranışı gösteren dolandırıcı, hırsız, uğursuz olarak damgalanır ve ona göre davranılır. Ama burada deliye gülererek karşılık verilir, “farkındayım, beni kandıramazsın” denir kibar yollu...

Manisa ve Ankara'da gözlemlediğim örnekler özelinde, esnaf küçük ya da büyük şehirde deliyi bir şekilde idare ediyor, deliye tolerans gösteriyor. Şehrin büyük ya da küçük olması esnafla deli arasındaki ilişkiyi özel ve farklı kılan niteliklerden bir şey kaybettirmiyor.

Esnafın deliye anlayış göstermesi, delinin huyuna gitmesi

N Kasetçilikten N Abi'nin Uzaylı A için söylediği:

“Bir tane komşumuz var, A...kendini uzaylı sanıyor. Bir düğmeye bastığı zaman dünyayı bitirecek. Kendini ajan sanıyor. Savaş çıktı diyelim, televizyonda izliyor, savaşı kendisi çıkardı zannediyor. Emekli olunca kaç para maaş alacağını soruyor sürekli. “Senle Amerika'ya kaçalım, ama bir tek seni götüreceğim, Amerika'dan da emekli maaşı alırsın” diyor. Fal bakıyor güya, ama kafadan atıyor. “Benim beynimde makine var, şu devleti ben kurdum” falan diyor. Rengarenk giyinir, yakışmış yakışmamış fark etmez. Kendini Devran Çağlar'la evli zannediyor. Ondan çocukları var zannediyor. Benle haber gönderiyor ona. “Kocam kaset çıkardı mı?”

diyor bana...Bir gün arabayı çıkarıyorum dükkanın önünden. Acelem var, düğüne yetişmem lazım. A geldi, “N Abi, N Abi” diye hüngür hüngür ağlıyor. Ne oldu, niye ağlıyorsun sen dedim. “yüzüğümü kaybettim, arabada düşürdüm herhalde. Ben ne yapacağım şimdi, bilgileri ben o yüzükle veriyordum” dedi. Şimdi onun kafasına göre o, yüzüğe basıyor, düğmeye basıyor, dünyadaki her şeyi o yapıyor. Ben de dedim ki “abim tamam sen ağlama, ben sana yenisini daha iyisini alırım, sen yine oradan verirsin bilgileri, benim şimdi acelem var, sen hemen dükkana git, bizim hanımla konuşun ikiniz, ben düğünden gelince yine konuşuruz hallederiz bu meseleyi” dedim. 30 saniyede ağlaması bitti.”

N Abi bir başka deli ile ilgili olarak şunları anlattı:

Bir tane deli var, Adnan. İzmir’den gelir. Facebook’ta ne paylaşısam anında beğenir. “Beautiful” der...Beni ayda bir falan ziyarete gelir ...Hususi gelir buraya, beni ziyaret eder gider. Deli de diyemiyorum tam, ama normal de değil, aşırı seviyor bizi (hanımla beni), çok aşırı yani, biz de gelince muhabbet ederiz, bir şey ısmarlarız, konuşur konuşur, çok mutlu gider buradan...”

Normalde birisi size olmadık olmadık şeyler anlatırsa her gün bir noktadan sonra sıkılıp ilgilenmeyebilirsiniz. Ama A gelir ve size planlarını projelerini anlatır. Siz de dinlersiniz. Normalde birisi, aceleniz varken sizi saçma sapan bir şey için meşgul ederse ilgilenmezsiniz. Ama esnaf iki arada bir derede kendince bir çözüm üretir.

Ya da birisi size sizin ona gösterdiğinizden aşırı derecede ilgi ve sevgi gösteriyorsa, yani bir asimetri varsa ilişkide bu tedirginlik yaratır. Ama burada Adnan

esnaf tarafından dışlanmıyor, delinin gerçek niyeti, aslında neyin peşinde olduğu sorgulanmıyor.

Ankara Dikmen’de takı ve aksesuar satan bir dükkanda Ramazan Abi, yani Rambo ile ilgili konuştuk:

“Rambo, kendini akıllı zannediyor, boş boş konuşuyor, sürekli işinin yoğun olduğunu söylüyor mesela, kendini önemli birisi gibi göstermeye çalışıyor, boya işi yapıyor, işler çok yoğun der sonra hemen sağda solda boya işi var mı, badana boya yapılacak mı der, Rambo her an her yerde, birilerine hep yardım ediyor, bir bakarsın pazarcı olmuş, bir bakarsın dolmuşta yancılık yapıyor, kimse ondan yardım falan istemiyor aslında, işte esnaf da idare etme babında bir şey demiyor.”

Ö Bey

Ankara Tunalı’da Benetton mağazasına 9 senedir her gün bilfiil uğrayan bir deli ile ilgili mağaza yetkilileri ile konuştum. Ö Bey kendisinden bey diye söz edilen tek kişiydi:

“Burası kendi mağazasıymış gibi zannediyor, buraya her gün geliyor, bazen günde birkaç kere geldiği de olur, mağazayı denetliyor, hiçbir ürüne dokunmaz ellemez, burada yabancı olan herkese karşı, yabancı birisini gördüğü zaman dik dik bakıyor, bazen mağazaya yeni eleman alıyoruz, eğer eleman erkekse onun ta yanına kadar gidip başında dikiliyor, “Ö Bey onlar bizi İstanbul’dan teftişe gelmişler” diyoruz, “Tamam o zaman, denetlesin gitsinler” diyor. Bazen müşteriler garipsiyor, bizim yanımıza gelip “Şurada garip bir adam” var diye onu gösteriyorlar, biz de “Siz sesinizi çıkarmayın, o bakar bakar gider” diyoruz, çünkü terslerseniz agresifleşebilir, bilemezsin ki ne yapacağını, şimdi çekil git desen saçından başından tutabilir,

vurabilir, çünkü o daha yeni görüyor o insanı/müşteriyi, Ö Bey'e laf anlatamayacağına göre bu taraftakilere/müşterilere söylüyorum ben de...Ö Bey'in evine hırsız girmiş bir gün, bıçakla geldi buraya, hırsız küçük tüpünü çalmış dediğine göre, sadece küçük tüpünü, "siz gönderdiniz hırsız, bana tüp alacaksınız" diyor, "Verelim" dedik, bizim burada çalışan çocuklardan biri "ben getireyim bizde iki tane var getireyim birini" dedi, Ö Bey de "Ben patronum, git anana götür o tüpü" dedi."

5.2.4. Talimat, İş, Görev Verme/Eğitme-Öğretme

Esnaf ile delinin ilişkisinde alan çalışmasında gözlemediğim bir başka ilişki biçiminde esnaf deliye iş, görev ve sorumluluk veriyordu.

Bu ilişki türünde bazen esnaf deliye dükkanın günlük, sıradan işlerini, bazen belli bir ücret karşılığında birilerine yaptırılması gereken işleri, bazen de dükkanla doğrudan ilgisi olmayan evi ve ailesiyle ilgili olan işleri yaptırıyordu. Esnafla deli arasında bir çeşit usta çırak ilişkisi vardı, bununla birlikte delinin çıraklık kariyeri çoğu zaman esnafın yanında zanaat öğrenmeyi değil, dükkandaki ayak işlerine bakmayı içeriyordu. Deli, genellikle bu dükkanlara her gün uğruyor ve esnafla yüz yüze geliyordu.

Dışarıdan bakıldığında zaman zaman bir çeşit emek sömürsü izlenimi yaratan esnafın deliye iş buyurması ve iş gördürmesinin, biraz daha yakından bakıldığında başka bir boyut içerdiği görülüyordu. Bu boyutlardan ilki, delinin kendisine iş verilmesini bir çeşit ödül gibi algılaması ve işi hediye gibi görmesiydi, deli sanki kendisine iş verildiğinde ciddiye alındığını hissediyordu. İkincisi, kimse

deliye yapmak istemediği bir işi yaptıramıyordu. Eğer deli, esnafın verdiği herhangi bir iş, görev ya da talimatı beğenmezse yerine getirmiyor, dolayısıyla delinin gönüllülüğü olmaksızın deli üzerinde tek taraflı bir tahakküm ilişkisi kurulamıyordu. Esnafın deliye iş vermesi, her zaman delinin naifliğinden faydalanmak anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla bu ilişki, basit bir buyurma-itaat etme formunu aşan, emir-komuta zincirinin uzağında, taraflarının amir-memur olduğu bir ilişkiden daha farklı, biraz daha romantik bir ilişki türüydü.

Bu ilişki türündeki tutumların temel motivasyon kaynakları deliyi adam yerine koyma, eğitme, sevindirme, diğer insanlarla kaynaştırma, hayata ve insanlara bağlama, bir işle meşgul ederek deliye sahip çıkma, sorumluluk duygusu kazandırma, bir işe yaradığını hissettirme, delinin sosyalleşmesine yardım etme, deliye parasal destek sağlama, uyanıklık, fırsattan istifade etmeye çalışmak gibi duygulardı. (oryantasyon, terbiye ve uyum)

Esnafın deliye dükkanın günlük işlerini ya da özel işlerini yaptırması

Bu ilişki türünde öncelikle delinin hemen her gün uğradığı bir dükkandan bahsediyoruz. Dolayısıyla esnafla deli çok sık karşılaşıyor ve aralarında sürekli bir ilişki var. Esnaf delinin huyunu suyunu, neyi ne kadar yapabileceğini, becerilerini, eksikliklerini, zaaflarını biliyor.

Deli bazen düzenli olarak dükkanın işlerini yapıyor, yapılan işin sürekli bir parçası haline geliyor, yani dükkanın bir çeşit elemanı oluyor. Esnaf deliye iş veriyor, çünkü hem kendi işi görülmüş oluyor hem de delinin biraz para kazanmasını sağlamış oluyor.

Örneğin O, Manisa’da bir kasapta çalışıyor ve dükkanın genellikle dışarıdaki işlerini yapıyor, siparişleri teslim ediyor, bazen de el ilanları dağıtıyor.

Kasabın ortaklarından biri olan Yeliz Abla anlatıyor:

“O’ya el ilanları veririz, dağıtır. Manisa’nın her yerini dolaşır. Başkası 30 TL’ya dağıtıyorsa, O’ya 10 TL veriyorsun, dağıtıyor. Ayrıca, her hafta onun haftalığı var Cumartesi günleri. Yaşlılara gönüllü gidiyor, etini götürüyor. 5 lira bahşisi var onlardan. Orduevine gider sipariş için. Parayı kuruşuna kadar bilir, çok güzel para sayar. Kendi menfaatine oldu mu 5 kuruşu ne kaçıtır, ne bir şey...Bir tane ağır iş yaptırılmazsın O’ya. Her işi beğendiremezsin. “Yapamam!” diyor, bitti. Bazen telefonunu evde bırakıyor aranmasını istemediğinde...”

Esnafın bu sözlerinden deliye yetenekleri ve karakteri ile uyumlu bir iş verildiği, O paradan anladığı için işin O’ya teslim edildiği ve parasal mevzularda acaba parayı düşürdü mü, eksik mi aldı türünden bir endişe hissedilmediği ve delinin kendisine buyrulan her işi de koşulsuz şartsız yapmadığı anlaşılıyor.

Fırıncı esnaf ise, O için şöyle diyor:

“O’nun dini imanı para...10 lira ver, yerleri bile süpürür.”

Esnafın bu sözlerinden, yerleri süpürmeyi kimsenin karşılıksız yapmak istemeyeceği, bu işi aşağılık bir iş gibi gördüğü anlaşılıyor. Bununla birlikte, bu işi yapmaya gönüllü olan ve hatta bedavaya yapan deliler de mevcuttur:

Manisa’da eski çarşı civarında 3 kişinin çalıştığı bir döviz bürosundayız...D’la birlikte 4 kişi oluyorlar...D öğlen 1,5- 2’ye kadar burada duruyor, sonra evine gidiyor. D’nin dükkanda olmadığı bir vakte denk getirip esnafla konuştum:

“D, kendini burada çalışıyor zannediyor. Öyle düşünüyor. Bir yere gideceği zaman “Gidebilir miyim?” diye bizden izin istiyor. Daha biz gelmeden, sabahları önce o geliyor, bizi bekliyor dükkanın önünde. Bizi sevdiğinden dolayı bu dükkandan çıkmaz. Bir tane çalı süpürgesi var dışarıda, her gün dükkanın önünü süpürür o süpürgeyle. Bir keresinde bir komşu esnafın elinde görmüş süpürgeyi, kızmış ona D; “o benim işim, süpürgeci benim, sen ne süpürüyorsun, ben süpüreceğim!” demiş. Biz de nasılsa burada çalıştığını zannediyor, her gün buraya geliyor diye, aramızda para toplayıp haftalık veriyoruz ona.”

Burada görünen o ki D, dükkanın önünü süpürme işini benimsemiş, işiyle bütünleşmiş, bu işi sadece kendi görevi olarak görüyor ve bu işi kimseye kaptırmak ya da devretmek niyetinde değil... Üstelik kimse D’yi yerleri süpürmesi için zorlamıyor. Kimse D’ye herkesten önce dükkana gelmesini de söylemiyor. Esnaf, D’yi sevdiği ve ona alıştığı için kendisini döviz bürosunda çalışıyormuş gibi zannetmesine izin veriyor ve buna paralel olarak sanki orada çalışmasının karşılığıymış gibi ona haftalık veriyor. Yani esnaf deliye sanki iş veriyormuş gibi yapıyor.

Esnaf bazen deliyi dükkanın faturalarını yatırmaya, bazen de işle doğrudan ilgisi olmayan öteberiyi almaya gönderir:

Manisa’da O, asli olarak kasapta çalışmakla birlikte dükkana yapışmaz. Bütün gün kasapta durmaz, zaten dışarı işlerini yapar. Öğlenleri başka dükkanlara uğrar ve esnafın varsa faturalarını yatırır. Esnaf, O’nun parayı çok sevdiğini bilir ve kuşkusuz bunu bilerek ona iş verir. O genellikle bir şey karşılığında iş yapar.

Her gün uğradığı dükkanlardan birindeki müzisyen esnaf O için şöyle dedi:

“Bir gün O’yu çuvaldız almaya gönderdim, duvara toslamış...”

Müzişyen bir esnaf, çuvaldızı iş için kullanmayacağına göre muhtemelen evin/eşinin ihtiyaçları için O’yu çuvaldız almaya gönderiyor, O da bu kısa iş seyahati süresince iğneyi değil ama, çuvaldızı kendine batırmış görünüyor.

Esnaf bazen deliyi kendi yaptığı işe dahil eder:

D, Manisa’da köyün bakkalına geliyor sabah erkenden, daha doğrusu her ne hikmetse o saatlerde oradan geçiyor oluyor. Bu saatler tam da bakkala gazete sevkiyatının yapıldığı, yani esnafın gazeteleri ayırdığı, tasnif ettiği ve raflara dizdiği vakitler...D de her gün bu işin ucundan tutuyor, yani gazeteleri ayırmaya yardım ediyor.

Esnaf *“Onu sevdiğimiz için izin veriyoruz gazeteleri ayırmasına.”* diyor.

Esnaf, D’yi sevdiği için onu bu işe dahil ediyor, D’yi ise esnafla birlikte bir iş yapmak ve işe yarıyor olma duygusu mutlu ediyor olmalı. D işten sızlanmıyor, bu görevi angarya gibi hissetmiyor, aksine kendisine sorumluluk verilmesi hoşuna gidiyor sanki. D bu işi bir yük gibi görüyor olsaydı, o saatlerde büyük ihtimalle bakkalın önünden bile geçmezdi.

Esnaf bazen delinin paradan anlamamasından faydalanıyormuş izlenimi verir:

Ankara’da Güvenpark’ta seyyar çay satan bir deli hakkında Kızılay’daki bir kuaförle konuştuk:

“Günlüğüne 5 liraya çay dağıtır. Şuradaki çay ocağı çayı yapıyor, termosla deliye veriyor, deli bardağını 1 liradan satıyor, yani 5 bardak çay parasına bütün gün parkta çay satıyor, şekeri yanına almayı bazen unutuyor, çay alıp da şeker

isteyenlere “getireceğim şimdi” deyip deyip getirmiyor, bazen de “bugün de böyle için” diyor.”

Burada esnafın motivasyonu ilk bakışta delinin paranın değerini bilmemesinden faydalanarak uyanıklık yapması gibi görünüyor, ama olayı sadece parasal açıdan değerlendirmemek gerekir. Deli bu işi benimsediyse ve her gün büyük bir şevkle sabah erkenden termosunu almak için çay ocağına geliyorsa, “Artık çayları sen dağıtma!” demek, deliyi sömürülmekten daha fazla üzebilir. Çünkü deli sömürüldüğünün farkında olmadığı gibi, sömürülmek pahasına bu işi yapmaya devam etmek isteyebilir. Çünkü çay satmak, sadece mekanik bir şekilde çay vermenin, boşları toplamanın ötesinde biraz da insanlarla iletişim halinde olmak, diğer insanlara benliğini sunmaktır.

Esnaf bazen, dükkan açılışı için dağıttıracağı tanıtım broşürlerini mahallenin delisine dağıttırır:

Ankara Yenimahalle’de yeni açılan bir pizzacı dükkanı burası... Broşürler deliye veriliyor, o da yoldan geçenlere broşürleri “yeni dükkan açtım, beklerim.” diyerek dağıtıyor. İş bitince dükkan sahibi deliyi dükkanda bir masaya oturtuyor ve pizza ısmarlıyor deliye...

Pizzacı esnaf anlatıyor:

“Abla biz başkası kazanmasın diye yani, çocuk zaten bütün gün boşa geziyor, hem etrafa sarmasın biraz oyalansın diye, hem ona da meşgale olmuş oluyor, çok mutlu oluyor böyle gezmeli işleri verince, iş bitince geliyor dükkana ağzı kulaklarında “Hepsini dağıttım!” diye, biz de pizza veriyoruz ona, oturur yer içer, ama baştan söyleyeyim bütün esnaf böyle değil, kimisi bütün gün çocuğu eşek gibi

çalıştırır, bir de üstüne ne para verir, ne bir şey, bir de üstüne mutfaktaki bulaşıkları yıkattırır.”

Burada esnaf, dışarıdan birilerine belli bir ücret karşılığında yaptırılması gereken işleri, deliye belli bir ücret ödemediği için yaptırıyor. Bunun karşılığını da reklamını yaptırdığı şeyi deliye ikram ederek ödüyor. Pizza broşürü dağıtan deliye esnaf dükkanda pizza ısmarlıyor.

S, Ankara Kızılay esnafının tanıdığı bir deli... Bazı dükkanlara hemen her gün uğruyor. Gazete okuyor ve okuduğu gazeteleri diğer esnafa da okumaları için götürüyor. S'nin her gün takıldığı ve çayını içerek gazetelerini okuduğu bir gazete-tekeli büfesi esnafıyla S hakkında konuştuk:

“Gündemi çok iyi takip eder, kültür seviyesi yüksek,. Bizim dışarıdaki gazeteleri okuyor, yorum yapıyor, bazen bir habere saatlerce gülüyor, ekonomiyi biliyor, kendisine bir iş verdiğimizde getir götür işleri mesela, kendini emir eri gibi hissediyor. Hemen fırlıyor. Bir yere gönderdiğimizde, yaptığı işi bir şey karşılığında yapmıyor, bize de karşılıksız yaptığını düşündürüyor. Zaten biz çay falan ısmarlıyoruz, soda ister, tek sigara ister, kibrit ister bazen. Ama yaptığı işin karşılığı olarak istemez bir şey...”

Ö Bey, Ankara Tunalı'da kendini Benetton mağazasının patronu zannediyor ve her gün işkolik bir patron gibi günde en az bir kez mağazasını denetlemeye geliyor. Öyle havaya girmiş ki, bazen mağaza personeline talimat veriyor, mağazada gördüğü yabancılardan rahatsız oluyor, işlerini bitirip gitmelerini istiyor, mağaza personelinin kendisine verdiği ürünleri kabul etmiyor. Yani kendisini tam bir patron gibi hissediyor ve tam bir patron gibi davranıyor. Mağaza personeli de

ona tam bir patronmuş gibi davranıyor ve mağazanın gerçek müdürü bile ona “Ö Bey” diye hitap ediyor.

Mağaza müdürü ile Ö Bey hakkında konuştuk:

“Bir gün mağazaya yeni ürünler gelmişti. Mağazada bir hareketlilik var, sürekli dışarıdan içeriye ürün kolilerini taşıyoruz, Ö Bey de mağazaya geldi, herkes meşgul tabi, onunla kimse ilgilenmeyince bir süre sonra “Yeter artık, ne bu böyle? Sürekli gir çık, gir çık...” dedi. Ben de “Ö Bey bugün işimiz çok, dışarıda daha bir sürü koli var taşınacak, siz de bir el atsanıza şu kolilere, beraber taşıyalım, o zaman daha çabuk biter” dedim, durdu durdu böyle “Patron adam iş yapmaz!” dedi ve çıkıp gitti dükkandan...”

Burada olduğu gibi, deliye buyrulan her işin yapılma garantisi yoktur. Deli bir işi yapmak isterse yapar. Yapmak istemezse kolileri taşımadığı gibi, size patronun gerçekte kim olduğunu yeniden düşünme fırsatı verir.

Deliden ters köşe atış

Bazen deli kendine iş verilmesi için iş teklif eder, kendisine iş verilmesinin başlıca ve görünürdeki sebebi delinin yapmayı teklif ettiği işin kendisi olsa da, bir diğer sebebi işi yapacak olanın deli olması ve işin piyasanın altında bir fiyata yaptırılacağı beklentisidir. Ancak hayat sürprizlerle doludur ve hayatta her şey bizim istediğimiz gibi olmaz:

Ankara’da Ramazan, yani Deli Rambo sürekli kendine iş yaratır. Elinden biraz boya işi gelir, kimi görse “Boya yapılacak mı? Boya işi var mı?” diye sorar, esnaf da nasıl olsa Rambo’ya ucuza yaptırırız diye işi Rambo’ya verir. Dükkanını ya da evini boyatır ya da tanıdıklara yönlendirir. İş alırken Rambo’ya kaç para istediği

sorulduğunda “Gönlünden ne koparsa” der, iş bitince esnafın gönlünden kopandan daha çok para ister. Diğer taraftan, hem işi geç bitirir, hem de duvarlara hesapta olmayan bir hareketlilik kazandırır, yani halk diliyle söylemek gerekirse duvarları biraz dalgalı boyar. Böylece esnafın cebinden, geç biten ve kusurlu bir iş için hesap ettiğiinden daha fazla para çıkar. Esnaf, Rambo’nun icabını kabul eder, yani Rambo’nun boyacılık hevesini kırmaz ve işi ona verir, ama Rambo işi yarım yamalak da olsa bitirince usta boyacılar kadar para bekler ve böylece kendisinden beklenmeyen bir ters köşe atışla esnafın kalesine gol atar. Ya da şöyle özetleyebiliriz, uyanıklık sadece akıllılara özgü bir motivasyon değildir.

Delinin esnafa iş buyurması

Ayrıca her zaman esnaf deliye iş buyurmaz. Bazen bu ilişki tersine döner ve deli iş buyurabilir:

Bir gün Ankara Dikmen’de bir fırında Deli K’yı gözlemliyorum. Fırında sadece satış bölümünde yaklaşık 8-10 kişi çalışıyor, kalabalık, işlek bir fırın...Burada çalışanlar ona “K Abi” diye hitap ediyor. K, her sabah 8-8.30 gibi buraya kahvaltı etmeye geliyor. Fırının dışında da birkaç masa var ve isteyenler burada oturabiliyor. Çayımı aldım, tam K’nın karşısındaki bir masaya geçtim...K’yı önceden bana anlattıkları için klasik numaralarına ne zaman başlayacak diye bekliyorum...Çok geçmeden K bana eliyle yeri işaret ederek “Fare geçiyor” dedi, ben hem fareleri sevimli bulduğum için, hem de bunların K’nın uydurmalarından biri olduğunu bildiğim için korkmadım. Ama ortalığı velveleye vermeden biraz numara yaptım, korkmuş gibi “Hani nerede?” dedim. K ilerleyen dakikalarda diğer müşterilere de repertuarındaki diğer numaraları yaptı, “çantana açık kalmış”, “cüzdanın yere düştü.”, “arabanın kapısı açık kalmış” falan derken, fırında çalışan elemanlardan biri dolaptan

bir şey almak için dışarıya bizim bulunduğumuz yere çıktı, K ona yerde bir köşeyi işaret ederek “bak orada ekmek kırıntıları dökülmüş, al oraları fırçayla, süpür o kırıntıları.” dedi, işaret ettiği yere baktım yine mi numara yapıyor acaba diye, bu sefer gerçekten de orada ekmek kırıntıları vardı, durduk yere kendisine iş buyrulması fırıncı çocuğun pek hoşuna gitmedi, “süpürürüz sonra K Abi” dedi, K da ısrarla “süpür, süpür, şimdi süpür, kalmasın orada, çiğnenmesin günah” dedi. Çocuk da isteksizce eline fırçayı aldı ve üstünkörü de olsa ekmek kırıntılarını süpürdü.

5.2.5. Ortak Eylem

Esnaf ile delinin ilişkisinde alan çalışmasında gözlemlediğim bir başka ilişki biçiminde esnaf deliyle birlikte ortak bir şeyler yapıyor, onunla birlikte vakit geçiriyordu.

Esnaf ile delinin birlikteliği, bazen iş ya da iş dışı faaliyetlerle ilgili olarak birlikte bir yere gitmeleri şeklinde, bazen ikisinin de aynı grubun üyesi olması şeklinde, bazen de ikisinin ortak bir inanç temelinde ibadet mekanlarında karşılaşması şeklinde gerçekleşiyordu.

Deliyle esnafın bu buluşmalarını iş, iş dışındaki sosyal faaliyetler ve ibadet ekseninde ele alabiliriz. Esnafın deliyi iş için bir yere yanında götürmesi, birlikte gezmeleri her ne kadar bu karar anlık gelişse de planlıdır ve esnafın isteğine bağlıdır. Bunun dışında gündelik hayatın akışı içinde, esnaf ve deli ortak ibadet mekanlarında Cuma namazı, Bayram namazı gibi vesilelerle bir araya gelirler. Ortak dini inancın ilişkinin taraflarını bir araya getirdiği bu buluşmalar planlı değil, kendiliğindedir ve

ibadet, esnafı ve deliyi inanç üzerinden kamuya açık ibadet alanlarında buluşturarak ortak bir duyguya, değere ve yere, yani öbür dünyaya bağlar.

Bu ilişki türündeki tutumların temel motivasyon kaynakları sevgi, alışkanlık, sahiplenme, benimseme, sevindirme/mutlu etme isteği, eğlenme isteği, ortak inanç ve değerlere sahip olma hissi ve inancın etkisiyle ortak bir yere/değere bağlanmak gibi duygulardı.

Birlikte bir yere gitme

a-) Esnafın işiyle bağlantılı olarak deliyi beraberinde götürmesi

Bu ilişki türünde esnaf kendi işini ya da işiyle bağlantılı şeyleri yaparken deliyi de yanına alıyor, gideceği yere onu da götürüyordu. Deli burada esnafın yardımcısı olmaktan ziyade, gidilen yerdeki nimetlerden faydalanma anlamında bir tür “yancı” oluyordu. Bu tür küçük iş seyahatlerinin birlikte yapılmasında, zaman zaman delinin ısrarcı tutumu da söz konusu olabiliyordu.

Manisa’da çalıştığı kasap Ahmet, O’yu kurbanlık seçmeye köylere götürüyor:

O kurbanlık seçmeye ve almaya köye gidildiğinde burada yiyip içiyor, köylülere kendi kartvizitini dağıtıyor, Kurban Bayramında “çoban parası” adı altında köylülerden bahşiş topluyor. Kasap zaten genellikle onu yanında götürüyor ama, bazen kasap onu götürmese bile O sabah erkenden dolmuşta binip köye gidiyor ve kasap daha gelmeden O köye varmış oluyor.

Kasabın ortaklarından Yeliz Abla anlatıyor:

“Köyde hayvan bakmaya gidiyor Ahmet, bunu da götürüyor. O kartlarını dağıtıyor orada, hoşuna gidiyor. Kartlarını dağıttıkça işlerim artacak zannediyor.

Bütün gün geziyor, dolanıyor köyde, sabahtan akşama yiyip içiyor, 1 dürüm elinde, 15 dakika sonra simit elinde, nerene sığdırıyorsun o kadar yemeği?”

Manisa’da O’nun hemen her gün uğradığı esnaflardan biri O’yu gazinoya götürüyor:

Müzisyen A, geçimini müzik aletleri satarak ve düğünlerde orkestrada gitar çalarak sağlıyor. Bazen işi gereği düğünün yapılacağı yerin ses sistemini kontrol etmek için önceden düğünün yapılacağı yere gidiyor. Bu yüzden işinin bir parçası olarak bazen gazinolara da gidiyor. Gazinolar ışık ve ses sistemi açısından O’nun ilgisini çekiyor, gazinoya gitmek O’nun hoşuna gidiyor...

Müzisyen A anlatıyor:

“Gazinolara götürüyorum onu bazen, ışık sistemi falan...Orası ilginç geliyor ona...Sahneye çıkıp geziniyor orada, aletleri kurcalıyor, ışıklara bakıyor renkli renkli tabi, ses sistemini inceliyor, ortamı inceliyor, ayrı bir dünya ne de olsa...”

b-) Esnaf ve delinin iş dışı faaliyetlerde birlikte bir yerlere gitmesi

Esnaf zaman zaman eğlenmek ve kafa dağıtmak için arkadaşlarıyla birlikte gittiği yerlere deliyi de götürür.

Bazen esnaf deliyi önce hamama, sonra da kerhaneye götürür:

Y evlerin kömürlük olarak kullanılan bodrum katlarında kalıyor, yemeğini komşular veriyor, senelerdir Ankara’da aynı muhitte yaşıyor. İlaçlarını almadığı zaman sokakta herkesin içinde masturbasyon yapıyor. Bu dönemlerde *“etrafı saldırmazın diye”* esnaf, Y’nin ilaçlarını yaptırıyor.

Bir gün mahalle esnafı Y'yi önce hamama, oradan çıkınca da kerhaneye götürmüş. Kerhaneden çıktıktan sonra kahvede, gülüşme sesleri arasında “*Y nasıldı oğlum, ne yaptın içeride kariya?*”, “*Biz yolu açtık, sen de oradan gelseydin hazır yol açıkken...*”, “*Nasıl sevdin kariyı, neresini sevdin?*” diye Y'yi sorguya çekmişler. Y da saf saf kendi vücudunda boynuyla göğsü arasındaki bir yere dokunup, sanki küçük çocukların bir kediyi “ooo, ooo” diye yaparak sevmesine benzer hareketler yaparak “*Böyle böyle yaptım*” demiş, “*Nasıl sevdin lan, bir daha göster.*”, “*Bir daha gidelim mi?*” demişler. Gülüşme sesleri ve kahkahalar içinde Y'nin kerhane macerasını tekrar tekrar anlattırmışlar.

Şunu ifade etmek gerekir ki, yukarıdaki detayları o mahallede yaşayan bir kadın arkadaşımın abisi vasıtasıyla esnaftan öğrenmiş bulunuyorum. Yoksa esnaf genellikle bu türden “ahlaka mugayir” detayları açık açık ve yüz yüze iken anlatmıyor.

Bazen esnaf, arkadaşlarıyla içmeye gittiği bara deliyi de götürür:

Gını, Ankara'da Sakarya esnafının tanıdığı ve sevip sahiplendiği bir deli. Takım elbiseyle geziyor ve ceket cebinde her daim bir çiçek bulunuyor. Çok fazla kelime bilmiyor, “baba, para, abla/bacı abacı, minimini/sigara, Ayşe, ayıp, ananı...” gibi kelimeleri kullanıyor genelde. Onun dışındaki hemen her şeye “Gını” dediği için esnaf da ona Gını” diye hitap ediyor. Esnaf onu “*O bizim neşe kaynağımız*” diye tarif ediyor.

Sakarya'da bir tekel büfesi esnafıyla Gını hakkında konuştuk. Çevredeki üst katlardan birinde yer alan bir barı işaret ederek şöyle dedi:

“*Yukarı çıkarır, rakı içiririz, içeriz, içer, rakının ne olduğunu bilmez...*”

Bazen esnaf, deli olduğundan şüphelendiği birinin gerçekten deli olup olmadığını anlamak için deliyle birlikte kahveye gider.

Manisa’da bir aşçıyla konuşurken bana Seyfettin diye bir deliden bahsetti:

“İzinliyim o gün ben, bir arkadaşın dükkanında oturuyoruz. Dükkanında biri daha var oturuyor, yani hareketleri falan biraz tuhaf ama insan konduramıyor da hemen öyle. Neyse, benim arkadaşın işi çıktı, bana “Bu sana emanet, bizim akrabadır, sen bunu oyal” dedi. Biz çıktık adamla dükkandan, yolda yürümeye başladık, yolda yürürken başladı bu kenarda duran arabalara “Bak, şu gördüğün araba benim!”, “Şuradaki arabayı görüyor musun, ha işte bu da benimdir.” demeye... Yani sanırsın ki yoldaki bütün arabalar bunun...Ama çok da inandırıcı konuşuyor bir taraftan. Şüphelenmeye başladım iyice. Kendi kendime dedim ki en iyisi kahveye götürüyüm şunu, hem vakit geçer, hem de deli mi değil mi anlarız. Kahveye gittik, oturduk bir masaya, “Pişti oynayalım mı” dedim, “Olur” dedi, başladık oynamaya, ben her elde yerdeki bütün kağıtları alıyorum, pişti yapmasam bile yerdeki bütün kağıtları topluyorum, bu da hiçbir şey demiyor, hiç tepki vermiyor, ben de o zaman anladım ki Seyfettin delidir.”

Bazen deli kahvede esnafla okey oynar. Ama çoğu zaman okeye dördüncü olarak aranan kişi deli olmaz. Çünkü delinin de bulunduğu bir okey masası zaten gülmek için kurulduğundan deli çoğu zaman ilk üçtedir.

Bazen deliyle birlikte kahvaltı yapılır:

Ankara Kızılay’daki bir pasaj esnafı her Pazar sabahı pasajda birlikte kahvaltı yapıyor. Kahvaltıya Kızılay esnafının çaylarını kaşla göz arasında hiç affetmeden içen S de geliyor.

Yine, Manisa’da bütün camilerin imamları erkek Kur’an kursu öğrencileriyle ayda bir, Pazar sabahları bir kahvehanede buluşup kahvaltı yapıyorlar. Bu kahvaltılara D de katılıyor. Çünkü D çok dindar, namaz kılmak için camiden camiye koşuyor, hocanın duasını beğenmediği zaman küfrediyor, duayı kendisi yapmak istiyor. Bütün imamları soyadına kadar biliyor. İnsanları/erkekleri tarif ederken sakallı ve sakalsız şeklinde ayırıyor. Hemen hemen bütün zamanı camilerde geçtiği için, D’nin bu türden dini toplantılardan ve mevlitlerden haberi oluyor. Bu türden toplu etkinliklere çağrılmadığı zaman kızıyor, “Sevmiyorum seni” diyor. Ama zaten D renkli bir kişilik olduğu için ve bulunduğu ortamda insanları güldürdüğü için, onu birçok yere çağırıyorlar.

D’yi mesai saatleri içinde, yani öğleden önce kendisini çalışıyor zannettiği döviz bürosunda gözlemlerdim. Bir süre sonra dükkana karşıdaki kebabçı da geldi, gözlem yapabilmem için beni bu dükkana ilk o yönlendirmişti. Hem bana “Nasıl gidiyor?” diye sormaya, hem D’yi görmeye, hem de biraz meraktan...Dükkana girince D’ye bir iki laf attı ve ona çok sevdiği bir insana sarılıyormuşçasına çok içten bir şekilde sarıldı, derken bir başka esnaf daha geldi dükkana, elinde davetiyeler vardı isme yazılı. Bu zarflardan birini döviz bürosuna bıraktı ve bir derneğin açılışına davet etti onları. O konuşmaya devam ederken, D oturduğu yerden “Hani benim davetiyem, ben de geleceğim” dedi. Davetiyeleri dağıtan esnaf durumu idare etmeye çalıştı, “Dcim isimleri daha yeni yazıyoruz, vereceğim abicim sana da, unutmuşum şimdi, sonra getireceğim seninkini de” dedi. D birdenbire “Sevmiyorum seni” dedi. Adamın beti benzi attı, yüzü değişti. D’nin gönlünü almak için geldi o da D’ye sarıldı, “Aaa olmadı şimdi, niye öyle diyorsun? Sen zaten davetlisin Dcim, bu şimdi başkasının şeyi biliyor musun, sayılı basmışlar, seninkini de hazırlıyorlar.” dedi. D bu sefer “Hakkımı

helal etmiyorum sana” dedi, adam iyiden iyiye panik oldu. Hızlı hızlı “Helal et, helal et, ediyorsun bak değil mi, ettim de!” dedi. D de adamın içini rahatlatacak bir cevap vermedi ama “Hakkımı helal etmiyorum” da demedi, D’nin bu suskunluğu yeterli olmamış olacak ki, adam D’la gönül rahatlığıyla helalleşememenin verdiği can sıkıntısıyla yüzü asık, kafası karışık ve aklı sorularla dolu bir şekilde dükkandan çıkıp gitti birkaç dakika sonra.

Grup üyeliği ve doğal üyelik

Esnaf ve deli, zaman zaman işin niteliğinin birden fazla kişinin katılımını gerektirdiği durumlarda, yapılan iş etrafında bir araya geliyordu.

Örneğin Manisa’da düğünlerde çalan bir orkestranın üyeleri arasında M ve T’yi da saymalıyız. Tef ya da davul çalarlar. Yani, yanlış nota basma geriliminin yaşanmayacağı, düğünü berbat etmeyecek, riskli olmayan enstrümanları...Genellikle bu delilerden biri düğünde varsa diğeri yoktur, çünkü ikisinin müzik zevkleri birbiriyle uyuşmaz. Ama bazen ikisi de düğün ortamında ufak çaplı gerilimlerin oluşması pahasına aynı düğünde çalarlar. M ve T, gruba canları istediği zaman katılan, daha doğrusu gruba teğellenen müzisyenlerdir. İstedikleri zaman teğellerini söküp gidebilirler, düğün günü “Benim işim çıktı” deyip çalmak istemeyebilirler, dolayısıyla geleneksel anlamda bir grup bilinci ve sorumluluk hissetmezler. Ama buna rağmen esnaf tarafından sorumsuzlukla suçlanmazlar, grubu yüzüstü bırakmakla itham edilmezler. İkisinin de yerleri bir şekilde doldurulur, ama çalmak istedikleri zaman orkestradaki yerleri her zaman hazırdır.

D de benzer şekilde kendisini çalışıyor zannettiği döviz bürosundaki gerçek çalışanlar tarafından benimsenmiş durumda. D orada herhangi bir iş yapmıyor,

yapabilecek durumda da değil, dolayısıyla kimse ondan bir iş yapmasını beklemiyor. D olmasa da işler yürür ama artık o, iş ortamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, D'nin oradaki varlığı dükkanı şenlendiriyor ve yokluğu da fark ediliyor. Bürodaki gerçek çalışanlardan biri D için;

“Gelmediği zaman telefon açıyoruz niye gelmedin diye...” diyor.

Ortak ibadet alanlarında bir araya gelmek

Toplu ibadette öğrenme, işbirliği ve itidal (ılımlılık, ölçülülük, aşırılığı önleme)

Esnaf ve deli Cuma namazlarında ve bayram namazlarında camilerde bir araya gelir. Ortak ibadet alanları, ibadet alanı olmanın ötesinde esnafla delinin ortak inanç ve değerlere sahip olduklarını fark ettikleri ve iman tazeledikleri alanlardır.

Esnaf ve delinin bu alanlardaki buluşmaları esnafın deliyi beraberinde götürmeyi planladığı türden ortak eylemler değildir. Bu buluşmalar kendiliğinden bir nitelik taşır. Deli gitmek istiyorsa gider, istemiyorsa gitmez. Deli ve esnafı namazda buluşturan şey bu sefer iş değil, inançtır. Esnafın dini hayatıyla delinin dini hayatı bu mekanlarda kesişir ve ikisi de birbirlerinde ortak olan bir bağı keşfederler burada. Ortak bağ sadece dini inanç değildir, aynı zamanda inanç merkezli ve terminolojisi dine dayalı bir dil de bu buluşmalarda yeniden üretilir. Deli, etrafındaki kişilerden sık sık duyduğu beddua, dua, günah, sevap, ezan, Kur'an-ı Kerim, mevlit, kandil, hakkını helal etmek, şeytanlanmak, Allah razı olsun, nazar, nazar değmek, kandil, hayır işlemek, oruç tutmak, hayır için gibi kavramları hafızasına alır ve gündelik konuşma dilinde de kullanır.

Örneğin O, hayali düğün salonunun reklamını yapmak için bastırıldığı kartvizitinde aslında dünya görüşünü yansıtır. Sıradan ve kuru ifadelerle dolu bir kartvizitin çok ötesinde olan bu kartta O, neredeyse bir hayat hikayesini anlatan uzunlukta ifadelere yer verir ve aslında karta sığdırabildiği ölçüde kendi hayat hikayesini de anlatır. Çok küçük puntolarla yazılmış olsa da yer vermek istediği tüm detaylara kartvizitinde yer verir. Örneğin, gerçek hayatta O kasapta çalışmaktadır, kartvizitin üzerinde küçük bir inek resmi vardır. Gerçek hayatta O müzikle uğraşmaktadır, kartvizitin üzerinde mikrofon ve davul resmi vardır. Bunun dışında O her hafta Cuma namazına gitmektedir, Ramazanda hiç kaçırmadan orucunu tutmaktadır, kartvizitin üzerinde de birtakım tavsiyeler ve ikaz cümlelerinin yanı sıra bu kartı yere atan kişinin başına ne tür musibetler gelebileceğini detaylarıyla tarif ederek kart hamilini korkutmaya çalışan bir tür beddualar manzumesi yer almaktadır:

“Eğer erken gün almazsanız psikolojiniz bozulur, erken gün alırsanız psikolojiniz bozulmaz. Nazar değişiyor size, Kur’an-ı Kerim alın. Düğün masalı nişan masalı okuyun. Millet şeytanlanmış, siz şeytanlanmayın, kimseye şikayet etmeyiniz.”

Esnaf tarafından toplu ibadete katılması için özel olarak teşvik edilmese bile deli, camiye ya da bayramlaşmaya geldiğinde dışlanmaz. Toplu ibadet, deli için topluma uyum sağlamanın bir aracıdır. Deli toplu ibadet alanlarında toplumun diğer üyeleriyle birlikte, önceden belirlenmiş kurallara göre işbirliği içinde hareket eder. Bu sebeple, toplu ibadet alanları deli için bir öğrenme ve bilgi görgü geliştirme alanıdır. Namazda vücudun herkesle aynı anda aynı pozisyonu alması, herkesin herkesle aynı anda aynı duayı okuması, herkesin aynı anda selam vermesi, dua okunurken sessizce hocanın dinlenmesi gibi kolektif eylemler, delinin hareketlerine ölçülülük kazandırır. Dolayısıyla nerede nasıl davranılacağını, nasıl oturulup kalkılacağını bilme/görme

konusunda toplu ibadetin bir eğitme işlevi vardır. Bu alanlar aynı zamanda siyasal olanın görünülerinin tezahür ettiği, kişiler ve kurumları arasındaki ilişkilerin bu eksen çerçevesinde incelenebilir olduğu, kişiler arasındaki ayrımların oturduğu temellerin, sosyal ilişkilerde otoritenin ve hiyerarşinin izinin sürülebileceği alanlardır.

Örneğin D, Manisa’da her gün her namaz vakti camiden camiye koşar. Her gün olmasa da haftada bir gün, çalıştığını zannettiği döviz bürosundaki esnafla birlikte hep beraber Cuma namazına gider. Bununla birlikte D zaman zaman hocanın duasını beğenmez, duayı ve ezanı kendisinin daha güzel okuyacağını iddia eder, ezanı kendisi okumak için ısrar eder, dükkanda play-back ezan okur, bazen namazda küfreder. Dolayısıyla toplu ibadetin eğitme işlevinin etkililiği bir yere kadardır, mutlak değildir, bu yüzden delinin davranışlarına ne derece ölçülülük kazandırdığı da tartışmalı bir konudur.

5.2.6. Deliden Performans Bekleme

Alan çalışmasında gözlemlediğim bir başka ilişki türü, esnafın deliyi “normal” ve durağan halinden çıkarmak için birtakım yollara başvurması ve delinin modunu değiştirmesiydi. Esnaf deliyi herkes gibi davranmaktan uzaklaştırmak ve normalin dışına çıkarmak için delinin hassas noktalarıyla oynuyordu. Esnaf, delinin neye tepki verdiğini, hangi durumda normalden çıktığını biliyor, bu bilgiyi deliyi kışkırtmak ve heyecanlandırmak için kullanıyordu, bir süre sonra da beklediği tepkiyi alıyordu. Yani, deli aslında kendisinden beklenen performansı gerçekleştiriyordu. Kuşkusuz bu ilişki türü, esnafın deliyi önceden tanıdığı, delinin huyunu suyunu bildiği

ve temeli çok önceden atılmış bir tanıdıklık ilişkisinin varlığını da beraberinde getiriyordu.

Örneğin deliyi kızdırma, kışkırtma, deliye küfretme, tepki vereceği düşünülen hareketleri yapma ya da sözleri söyleme, delinin damarına basma gibi, deliyle dalga geçme, deliyi kandırma gibi yöntemler en sık kullanılan yöntemlerdi.

Bu tutumların temel motivasyon kaynakları, eğlenme ve gülme isteği, delinin dikkatini çekme, deliyle iletişim kurma, sıradanlığı ve sıkıcılığı aşma beklentisiydi.

Bu ilişki kategorisi, tez çalışmasında oyun oynayan ya da performans yapanın kim olduğuna dair bir anlamlandırma çabasıdır:

Deliyi sinirlendirme ve tahrik etme

Deliyi sinirlendirmek için en sık başvurulan yöntemler, deliyi kızdırma, provoke etme, tahrik etme, deliye küfretme, taş atma, delinin damarına basma, kızacağı sözleri söyleme ya da hareketleri yapma, deliyle dalga geçme gibi yöntemlerdi.

Alanda gözlemlediğim deliler sinirlendirildiğinde tepki veriyor; heyecanlanıyor, bağıyor, üzerlerindeki giysileri çıkarıp atıyor, taş atıyor, küfrediyor, üzülüyor ve ağlıyorlar. Yani eski durumdan, eski ruh halinden yeni bir duruma ve yeni bir ruh haline geçiyorlar. Bu yeni durumda, zaman zaman esnafın normal insanlar yaptığı gibi “taşkınlık” olarak tarif ettiği haller de yaşanabiliyor. Yani aslında esnaf, delinin deli gibi davranmasını ve arada bir deli olduğunu hatırlamasını istiyor. Bunun için de zamanını esnafın belirlediği ve durumu kontrollü bir şekilde yönettiği bir zaman diliminde kontrollü bir taşkınlığa zemin hazırlanmış oluyor. Neden kontrollü?

Çünkü esnaf, deliyi önceden tanıdığı için delinin davranışlarını öngörebiliyor ve delinin verdiği tepkileri yönetebileceğini hesap ediyor. Bir deliyi önceden tanıyor olmak, delinin tepkisinin varabileceği boyutların sınırını da önceden deneyimleyip tecrübe etmiş olmak anlamına geliyor.

Deli esnafa kızar, bağırır çağırır, birkaç gün küser, her zaman geldiği yere gelmez, 3-4 gün sonra yine geri gelir:

Manisa'da eski çarşı civarındaki esnafın iyi tanıdığı İ, hemen her gün buraya geliyor ve vaktinin çoğunu burada geçiriyor. Köpeklerini, tavuklarını parka salıyor, kendisi de sağdan soldan denk gelirse hurda topluyor. Belli bir işi olmayan İ'ye çarşı esnafı sahip çıkıyor, ama arada bir İ esnafa kızıyor, herkese bağırıp çağırıyor ve 3-4 gün buraya gelmiyor. Bu tek taraflı gerginlik genellikle İ'nin hayvanları yüzünden çıkıyor. Tek taraflı, çünkü İ esnafa kızsada da esnaf ona kızmıyor. İ onlara bağırduğında, "aman ben altta kalmayayım" diye onlar da İ'ye laf yetiştiriyor. İzah etmeye ve onu yumuşatmaya çalışıyorlar ama bu çabalar olayın sıcaklığıyla o sırada işe yaramıyor. Çünkü esnaf, İ'nin beslediği hayvanların sayısı makul bir seviyeyi geçince belediye ekiplerine haber veriyor ve ekipler bu hayvanların bir kısmını alıyor. İşte bu dönemlerde İ kategorik olarak bütün esnafa cephe alıyor ve hepsine birden bağırıyor çağırıyor. Bütün esnafa onu evlatlarından ayırdıkları için ihbarcı muamelesi yapıyor. "Evlatlarım" diye çağırıldığı hayvanlarının her birinin İ'de ayrı bir yeri var, İ onlara isim takıyor ve hepsini isimleriyle çağırıyor. İ'ye göre hayvanları onun koruyucusu. Başs sıkıştı mı "Hadi evlatlarım harbe gidiyoruz." diye hayvanlarını ve kuşkusuz kendisini de motive etmeye çalışıyor. Esnaf da bu hayvanların onun için önemli olduğunu biliyor ama en nihayetinde esnafın rasyonel akllı ağır basıyor ve böylesinin "herkes için daha iyi" olacağına kanaat getiriyorlar.

Esnafın belediyeye haber verince İ'nin kendilerine kızacağını, bağırıp çağıracağını, küseceğini ve birkaç gün çarşıya uğramayacağını bilir. Ama siniri geçince, yine hayvanlarıyla beraber döneceğini ve hiç bir şey olmamış gibi kaldığı yerden devam edeceğini de bilir.

Dolayısıyla esnafın başta deli için olmak üzere “herkes için daha iyi” olacağını düşünerek karar verdiği bir şey, delinin gelecek projeksiyonuyla uyumlu olmayabilir. Mantıklı olan her şey, her zaman herkes açısından mutlak bir iyiyi ya da doğruyu temsil etmeyebilir.

Burada esnafın deliden beklediği bir performans yoktur. Esnaf, İ'nin alıştığı muhitten uzaklaşması için ya da kendilerine kızıp küsmesi için belediyeye haber vermemiştir. Esnaf sadece kendince olması gerekeni yapmıştır.

Bazen deli kahvedeki esnafa kızar, bir müddet başka kahvelere takılır:

Ankara'da Y da kahvedekilere küsünce bir süre başka kahveye takılıyor, sonra yine aynı kahveye geri geliyor.

Bazen esnaf deliyi kızdırmak için deliye buz atar ve performansın fişliğini ateşler:

Ankara'da Polat, Sakarya civarında her gün aynı yerde sabah 7'den akşam 7'ye ayakkabı boyuyor. Esnaf onu yakından tanıyor ve neye ne tepki vereceğini önceden biliyor. Polat'ın tezgahı, etrafındaki çeşitli dükkanların onu çevrelediği bir açıklık alanda ve ortada yer alıyor. Aslında Polat'ın gerçek adı Polat değil, esnaf onun Kurtlar Vadisindeki Polat Alemdar'ın aşırı hayranı olduğunu ve kendisini onunla özdeşleştirdiği için bu ismi kullandığını biliyor. Polat'ın boya tezgahının yanı sıra bir de el yapımı küçük bir nakliye arabası var. Polat bu arabanın yan yüzeylerine Polat

Alemdar'ın posterini ve kendisinin siyah takım elbiseli çekilmiş fotoğraflarının büyütülmüş halini yan yana koyarak yapıştırmış. Ortada gerçek Polat Alemdar, iki kenarda da kendi fotoğrafları var. Polat'ın etrafındaki esnaflardan bazıları onun huyunu bildikleri için Polat'ı bilerek kızdırıyorlar ve aksiyon moduna geçmesi için teşvik ediyorlar. Sakarya'da tam Polat'ın tezgahının 2-3 metre mesafe ötesindeki balıkçılar, Polat'a kızdırmak için buz atıyorlar. Çünkü Polat kızınca kabadayı tribine giriyor ve o çok özendiği Polat Alemdar oluyor, Sakarya'nın Polat'ı oluyor. Eline bıçak alıyor, müzik açıyor ve Polat dansı yapıyor. Polat dansı, kurtlar vadisinin müzikleri eşliğinde Polat'ın elinde bıçak kendini oradan oraya atması, anlamsız hareketler yapması, aralarda koreografiyi bağlamak için perendeler atması, duvara kadar koşup oradan tekrar koşarak geri gelmesi, meydana "buranın Polat'ı benim" diyerek bağırıp efelenerek yürümesi gibi bir şey...

"Polat Olmak", aslında ayakkabı boyacısı Polat'ın da olmak için can attığı bir durum. Bir taraftan da Polat olduğunu herkesin görmesi için performansını kamuya açık alanda sergilemesi gerekiyor. Durduk yere de Polat olunmuyor. Dolayısıyla burada balıkçıların ona buz atması, aslında delinin hayallerini gerçekleştirmek için değerlendirdiği bir fırsat oluyor. Esnaf gülüp eğlenmek için buz atıyor, Polat da birdenbire ani bir dönüşümlerle bir dizi kahramanı haline geliyor. Önce sinirleniyormuş gibi yapıyor, sonra da sinirlendiği için Polat rolü kesiyor ya da belki de gerçekten de Polat oluyor. Polat kendisine buz atıldığında "Polat" oluyor.

Burada esnafın deliden beklediği performans, Polat'ın Polat olmasıdır.

Bazen esnaf, kaldırımında yürüyen deliye laf atar:

E Ankara’da, caddedeki kaldırım boyunca yürürken bazı esnaflar onu kızdırıyorlar, ona laf atıyorlar ve gürültü yaptığı için onu dükkanın önünden kovalıyorlar. “*Git buradan!*” diyorlar. E de sinirlenip kızınca iyice yüksek sesle bağırmaya ve ağlamaya başlıyor, üzerindeki giysileri çıkarıp atıyor.

Burada esnafın deliden beklediği performans, delinin üzerindeki giysileri çıkarıp atmasıdır.

Bazen esnaf, delinin zaafını bilerek bu zaafı onun aleyhine kullanır:

K Ankara’da her sabah evinden çıkıp fırına kahvaltı yapmaya giderken, bazı esnaflar K tam önlerinden geçerken ona adını uzatarak ve “r” harfine titreşim vererek sesleniyorlar. K bu şekilde çağrılmaya fena halde sinir oluyor ve anında küfretmeye başlıyor. Esnaf da bıyık altından gülüyor, dükkandan içeri kaçıyor.

Bazen esnaf, delinin küfretmesi için deliyi tahrik eder.

Bazen esnaf dilenen delilere küfretmeleri için ilk etapta istediklerini vermez. Dilencilere özgü daha fazla para toplama hırsı ve açgözlülüğü dilenen delilerde olmadığı için esnaf bu türden delilere daha farklı ve özel bir tavır geliştirir:

Ankara’da dilenci L, haftada bir sahafları dolaşarak dileniyor, lafi çok uzatmadan parasını alıp gidiyor. Para vermeyenlere “*Zebanilerle yaşa!*”, “*Burnuna osurayım!*” türünden komik ve alışıldık olmayan şekilde sıra dışı beddualar ediyor. Bu yüzden esnaf bazen bu gün yüzüne çıkmamış bedduaları duymak için ilk anda para vermiyor L’ye.

Gerçek bir dilenciye esnaf ya ilk anda para verir, ya da vermez. Dilenciye önce kovup, eli boş gönderip de birkaç dakika sonra çağırıp “*Gel, gel vereyim*” demez. Eğer esnaf dilenciye acıdığı için para veriyorsa, dilenciye gördüğü anda para vermeye

ikna olur ve bozukluk bulmak için ceplerini karıştırmaya başlar. Dilenciden kendisini daha da acındırması için ekstra bir performans göstermesi beklenmez. Ama dilenen bir deliden esnaf performans bekleyebilir, çünkü esnaf dilenen delileri esasen dilenci olarak görmez.

Manisa'da da esnaf, dilenci A2 kaldırımdan geçerken arkasından “Şişkoooooo” diye bağırır:

A2, önceden esnaftan istediği 500 kuruş olan parayı enflasyon oranına göre güncelleyip en son 1 lirada sabitledi. Fix tarife, daha azını da daha fazlasını da kabul etmiyor. 1 liradan az verince küfrediyor, fazla verince parayı almıyor. A da dilenci gibi ama tam da değil...Girdiği dükkanlara “*Size dua edeyim mi?*” diye soruyor. Bir dilenci kimseye danışmadan, kimsenin onayını almadan duasını beden diliyle eş anlı olarak eder zaten.

Esnafı konuştuğumda, A2'yi sevdikleri için kızdırdıklarını, bu yüzden ona “Şişko” diye lakap taktıklarını ve bazen biraz gülmek için ona “şişko, mişko” diye seslendiklerini söylediler. Onu bu şekilde kızdırdıklarında A da boş durmuyor tabi, o da hem yürümeye devam ediyor, hem de dönüp dönüp onlara küfrediyor...

Bazen esnaf deliyle iletişim kurmak için deliye küfreder:

Ankara'da Meşrutiyet Caddesindeki bir taksi durağındaki taksicilerle konuştum. Buradaki taksicilerden biri bana Seyran'daki bir deliden bahsetti:

“Bizim orada bir deli var, hiç kimseyle konuşmazdı. Sonra ben ona küfrettim onu konuşturmak için. O da bana küfretti. Böyle böyle muhabbetimiz başladı. Şimdi ne zaman görsem yolda, sarılırim ona.”

Bazen esnaf, deli için artık bir tik haline gelmiş hareketin yinelenmesi için deliye soru sorar:

Manisa’da D, dükkanın yani döviz büfesinin önünde oturduğu zamanlarda, birisi D’ye adres sorarsa, sorana el hareketi çekiyor ve “Nah orada!” diye cevap veriyor. Esnaflar da D’nin bu huyunu bildikleri için eğlenmek için ya gidip kendileri adres soruyor, ya da kendilerine adres soran birini D’ye yönlendiriyorlar.

Bazen esnaf, delinin damarına basar ve deliden olmayacak bir şey ister:

Gini hakkında, Ankara Sakarya’da bir taksi durağındaki taksicilerle konuştum.

“Gini’yi kızdırınca küfreder, yumruk atar, bir anda vurur, donunu indirir, sinirlenince çıkartır işer. O bizim neşe kaynağımız...Valla o durağa geldiğinde, sıramız geldiğinde işe gitmek istemiyoruz. Yerdeki travesti reklamlarını Gini’ye veriyoruz. Aşık oluyor resimdeki travestilere. Onları sahipleniyor. Cebine koyup saklıyor o reklamları. Çıkarıp çıkarıp bakıyor. “Ayşe, Ayşe” diyor fotoğraftaki kadınlara. Ona göre bütün bayanlar Ayşe...Mesela bir bayan müşteri biniyor taksiye, heyecanlanıyor bu, “Ayşe’yi aldı, gitti!” diyor. Bizim arkadaşlar da bazen kızdırıyor onu. Travestileri sahipleniyor ya bu, “Hadi arayalım, gidelim” ya da “Çağıralım gelsin” diyorlar. Gini, ortak kabul etmiyor, sevdiğini paylaşmıyor, koruyucu...Öyle olunca, “Ayıp ayıp” der utanır, biraz daha ısrar edince “Yapma yapma” der, kızar sinirlenir. Kızınca da işte dediğim gibi...”

Manisa’da gözlemlediğim S2 adında yaşlı bir kadın deli, sürekli elinde ucu kör küçük bir kılıçla dolaşiyor. Üstüne bir etek giyiyor, eteğin üstüne de bir etek daha giymiş görüntüsü veren, önlük gibi bir şey bağlıyor. Bu önlüğün içinde olmayan şey

yok. Gofret, abur cubur, mandal...Ne bulursa önlüğün içine atıyor. Esnaf bazen onu kızdırıyor, önlüğünün içindekilere bakıp “*Bu ne S2, ne koymuşsun buraya?*” deyince sinirleniyor ve kılıcıyla esnafı kovalıyor.

Esnaf bazen deliye bakarak deliyi kızdırır.

Manisa’da “beyin cerrahı” N, kendisine bakılması için elinden geleni yapan, ama bakıldığında da kızıp sinirlenen bir deli. N’ye eğer yapılabilirse bakmadan bakmak gerekiyor. N’nin zaten en az 1.90 olan boyunu uzatmak için giydiği içten takozlu özel imalat ayakkabılar fazlasıyla işe yarıyor. Aynı şekilde giysilerinde genellikle tercih ettiği siyah renk, onun “sürekli siyah giyen adam” diye anılmasına yol açıyor. Uzun siyah saçları, ayaklarını sürüyerek tuhaf bir şekilde yürümesi ona bakmak için yeterli sebebi oluşturuyor. Bu bakış gayri ihtiyari bir bakış olsa da, kendisi gayet normal ve herkes gibi görüldüğünü düşündüğünden, onu tepeden tırnağa süzen, uzun uzun inceleyen bakışlardan rahatsız oluyor, uzaylı görmüş gibi dönüp dönüp bir daha bakan insanlara da ayrıca öfkeleniyor ve onlar gözden kayboluncaya kadar uzun uzun söyleniyor, küfrediyor. Esnaf, N’nin bu huyunu bilmesine biliyor ama, bazen bakışlarının süresini ya da yüzünün ifadesini ayarlayamadığı için esnafla N ile arasında bir “*Neden baktın?*” krizi yaşanıyor. N alınganlık yapıyor, ikna olmuyor, uzunca bir süre bu esnafla konuşmuyor, bu esnaftan alışveriş yapmıyor, aradan birkaç yıl geçince bu sefer kendisi alttan almaya başlıyor ve konuşmaya çalışıyor.

N bazen yerlere kadar uzun siyah bir pardösü giyip, başına bir fötr şapka geçiriyor. Bu kıyafetini uzun siyah saçları ve takozlu ayakkabılarıyla tamamlıyor. N’nin anlık görüntüsü, onu ilk defa sokakta gören kimi genç kızlar için moda dergisinden fırlamış bohem bir model görüntüsü olabilir, ama esnafın kültürel kodları içinde bu görüntü daha çok “*O ne len öyle, satanist gibi simsiyah giyinmiş yine*

bizimki” şeklinde deşifre oluyor. O yüzden bakışlarının gücünü ayarlayamayan esnafa çok yüklenmemek gerek.

Manisa’da “piyanist” O’ya “Hayalcisin sen” denilince kızıyor, çünkü O kendi dünyasında gerçek bir müzisyen olduğunu düşünüyor. Ayrıca, aslında gerçekte olmayan bir düğün salonunun varlığı O’ya göre tartışılmaz: “AKMELEK DÜĞÜN SALONU”. Her ne kadar kartvizitinde “*Bu düğün salonu saklanıyor. Manisa’nın adeti böyle. Buranın adeti böyle*” yazsa da, bu düğün salonunun varlığına hiç sorgulamadan en az onun kadar inanmamızı istiyor. Esnaf bazen O’yu kızdırmak için “*Hayalcisin oğlum sen, ne düğün salonu, hani nerede senin salon, madem var göster bize!*” diyor. O da bazı esnafa küfredip, sinirinden ağlıyor. Daha yakın olduğu esnafa da küfretmiyor, “Atlayın hadi gidelim, göstereyim size düğün salonunu.” diyor.

O’nun çalıştığı kasap anlatıyor düğün salonu macerasını:

“O’nun düğün salonu vardı yoktu derken...Bir gün “Bin len arabaya madem hadi, gidiyoruz!” dedik. Düğün salonuna götüreceğ bizi güya. Arabaya bindik, gidiyoruz gidiyoruz, dere tepe düz tabi, ne düğün salonu var, ne bir şey...Epey bir gittik yarım saat 45 dakika...”E hani len O bir şey yok ya burada!” dedik, bu hala “Biraz daha gidince görürsünüz” diyor, ona kalsa Afyon’a kadar gideceğiz, gerisin geri döndük, biz dönünce öbür esnaf takılmaya başladı buna, “O n’oldu, yokmuş salon malon ya!”, başladı O uydurmaya “Köpekler vardı orada, gidemediler, göremediler o yüzden” demeye...”

O, birileri aracılığıyla iş almaktan ya da malzemelerinin kurcalanmasından hiç hoşlanmaz:

O'nun Manisa'da kartviziti hangi matbaada bastırıldığını bulmaya çalışırken, yolda O'ya rastladım. Kartvizit falan derken, “Neden soruyorsun nerede bastırıldığını?” dedi, ağızından “Kardeşim ilgileniyordu da” gibi bir laf çıktı, O hemen “*Düğün mü nişan mı?*” diye sordu. Ben “Tamam, biz kasap A Abiyle konuşuruz, oradan haber veririz sana” deyince, bu sinirlendi “*yok öyle, direkt bana ofisime geleceksiniz, benim ofisim var değil mi sizde, kartım var değil mi?*” dedi. “Tamam kartın var, ben oradan ulaşırım sana” dedim.

Esnaf da O'nun işini ne kadar ciddiye aldığını bildiğinden onu kızdırmak için “*bilmem kimin kızının nişanını sana vermeyeceklermiş*” türünden laflarla O'nun üstüne gidiyor bazen.

O iş için gerekli malzemelerinin, örneğin uzatma kablolarının, orgunun, ses kolonlarının kurcalanmasından hiç hazzetmez. Bunu bilen esnaf zaman zaman O'yu kızdırmak için kolonlardan birini saklar.

5.2.7. Hikayeye Katılma/Oyun

Alanda esnafla deli arasındaki gözlemlediğim ilişki türlerinden biri de hikayeye katılma, yani oyuna dahil olmaydı.

Bu ilişki türünde esnaf –miş gibi yapıyor, delinin dünyasına, hikayesine ve gerçeklik algısına katılıyor, bir yalanı devam ettiriyor, hayal kuruyor ve çocuklar gibi eğlenerek oyun oynuyordu.

Esnaf burada delinin kurduğu oyuna dahil oluyor, dahil olduğu hikayenin aslında gerçek olmadığını bilincinde olduğundan “gerçeklik” algısında deliden bir

adım önde yer alıyor, delinin yazdığı hikayeyi onun şartlarına göre sürdürmeyi kabul ederek aslında esnaf da bir oyun kuruyordu.

Oyuna dahil olmak, aktif ya da pasif tutumları içerebiliyordu. Bazen esnaf oyunun doğrudan bir tarafı, yani oyuncusu oluyordu, bazen de delinin sergilediği oyunun izleyicisi oluyordu. Oyunu izlerken, esnaf mızıkçılık yapmadan, delinin gerçeklik evrenini değiştirmeye çalışmadan delinin dünyasına dahil oluyordu.

Bu ilişki türündeki tutumların temel motivasyon kaynakları eğlenme, gülme isteği, deliyi incitmekten korkma, deliyi sevindirme, mutlu etme isteği ve oyunbazlık duygusuydu.

Yeni pop star

N Kasetçiliğin sahibi esnafla kendini pop star “zanneden” ve bu dükkana gelip müzik eşliğinde birkaç şarkı okuduğunda yeni pop star “olan”, yani “artiz” olan bir deli ile ilgili konuştuk:

“Bir gün dükkana İzmir’den uzun süredir görmediğim eski bir arkadaşımın yanında daha önceden hiç görmediğim bir adam geldi. Adam, kafayı yumurta sarısına boyamış, ama öyle böyle bir sarı değil, güneş gözlüğü takmış. Beyaz gömlek, siyah takım elbise giymiş. Ben daha bunu kapıdan gördüm, “aha bu da ayarsız” dedim içimden. Dükkana girdikleri gibi, hiç selam sabah faslına girmeden adam bana direkt “Beni artiz yapsana” dedi. Ben de “yaparız, ne demek, hemen!” dedim. İki dakika içinde mikrofonu, kayıt cihazını, ses sistemini ne gerekiyorsa hazırladım. O daha ağzım burnum diyene kadar her şey hazır oldu. Şarkılara geçmeden önce kısa bir konuşma yaptırarak, ödülünü verdik, benim dükkanda zamanında bana verdikleri bir

ödül vardı, aldım raftan ödülü hemen “yeni pop starın ödülü” diye ona takdim ettim, ödülü takdim ederken kısa bir konuşma yaptım:

“Yeni bir pop star doğuyor. Yeni pop starın ödülünü ilk ben veriyorum efendim. Bu güzel ödülü sana vermekten mutluluk duyuyorum. Bu ödülü sana halkımız için veriyorum. Halkımız yeni starın ismini kendi koysun efendim, şöyle bir ödülü kaldır, bir alkış alalım efendim, yeni starımızı alkışlıyoruz...Evet yeni star, içinden geldiği gibi konuş, buyur:

Yeni pop star konuşma yapıyor:

“Çok merisi, çok sağol. Şimdi sayın halkım, sayın arkadaşlarım...Bu ödülü bundan 1 sene önce kulüp başkanlığı yapan X abime borçluyum. Şimdi beni bir ışık olarak fark eden, bir yerlere getiren, sevgili Başkan diyorum burada, başkanım bu ödülü sana borçluyuz, şimdi ben bu ödülü alırken bazen gözlerim doldu, bazen gözlerim vuruldu, yani içimden gelen şeyleri konuşmak istiyorum ben burada arkadaşlar, biz yokluğu da gördük, darlığı da gördük, ama unutmadığımız bir şey var, sevdiğimiz insanları kalbimize gömdük, biz başkanı kalbimize gömdük, şimdi benim böyle güzel bir günümde, böyle güzel gerçekten yani, star oldum birdenbire, nereden geldiğimi ben de bilmiyorum, yani daha dün temizlik işleriyle uğraşan bir insandım, şu an bütün 70 milyonun karşısına çıkacak mega bir star olarak kendimi görmeye başladım bu saatten sonra, sevgili başkanına tabi bunları borçluyuz, efendime söyleyeyim, şimdi ben bir şarkı da okuyacağım, sevgili hocama da çok teşekkür ediyorum, hocam bu ödülü bana layık gördüğünüz için...Konuşmalarına nasıl başlayayım, nasıl bitireceğimi bilmiyorum. Ama şöyle bir şey vardır her zaman; inanç ve ümit: Bizleri bir yere getiren bu...Evet...

Bir süre sonra soru cevap kısmına geçiliyor, bu arada dükkanda gülüşme sesleri duyuluyor:

“Değerli starımız, bir de gözlük takalım da halkımız öyle görsün, seni görmek istiyorlar.”

Bu arada, dışarıda hava kararmış durumda, yani dükkana güneş girmediği gibi, dışarıda da güneş yok...

“Tabi...Çekimlerimiz oluyor. Yarın zaten İstanbul’da olacağız. Büyük bir ihtimalle Akmerkez’de çekimlerimiz var, başkanıyla da yarın Akmerkez’de İstanbul’dayız biz. Böyle mutlu bir günümde her şeyi Başkana borçluyum.”

“Şimdi halkımız da soruyor, Türkiye turnesi ne zaman başlayacak? Ondan sonra Avrupa’ya ne zaman çıkarsınız? Birkaç gün içinde hepsi olur mu? Türkiye ve Avrupa olur mu?”

“15 Mart’ta Türkiye turnesini hazırlıyoruz.”

“Ne güzel, ne güzel...”

“15 Mart’ta Türkiye turnemiz var. 1 Mayıs’ta, uuu, Türkiye’nin her yerinde konserler hazırlığımız var. Haziran’da Avrupa’ya yol alıyoruz.”

“Maşallah, maşallah...”

“Yani bu hızlı tempo bilmiyorum ama, şöyle bir şey vardır, ateşten gömleği giydim ben bu star olmak için...”

“Ne güzel...evet alkışlıyoruz”

“Şöyle bir kaldıralım (ödülümüzü), son pozumuzu da verelim 70 milyona. Halkımız, yeni starın adını da siz koyun...”

Ve yeni pop star teşekkür ederek, arka fonda çalan org eşliğinde şarkılarını seslendirmeye başlıyor. Ses kötü, kulak yok, makam yok, şarkıların sözleri birbirine karışıyor...Ama o, akşam vakti gözünde güneş gözlükleri takılı, söylemeye devam ediyor:

“Belki deeeee dilimden düşmez bu şarkı

Dilim söylese deeeee gönlüm susmaz

Bir tek dileğim var mutlu ol yeter

Bunu sana yazdığımı bilmeliiiiisiiiisin

Her şarkıda bilmeliiiiisiiiisin

Bir tek dileğim var mutlu ol yeteeeeer

Bunu sana yazdığımı bilmeliiiiisiiiisin

Bir tek dileğim var mutlu ol yeteeeeer....”

Şarkı bitti. Esnaf delinin yanına geldi:

“Pek değerli starımız ilk şarkıyı okudun, evet yaklaşık 1 dakika önce star oldun değil mi?”

“Bir dakika önce star oldum.”

Şimdi de oyun havası başlıyor, bu arada deli ceketini çıkarıyor, bir elinde ceket, bir elinde mikrofonla oynamaya başlıyor. Gülüşme sesleri artıyor. “Erzurumun yaylasıyam” diye bilinen türküyü kendine göre uyarlayarak şöyle okuyor:

“oooooooooooo,oooooooohhhh

heeyyyyyyyyyyyyyyyyyyy

Erzurum 'uuuuuuun yaylaları leeeeeee”

Erzurum 'uuuuuuun dağları ley ley yavrum benim”

Bizim ovalarda kar yağaaaar, hadi geeeeeeel köyümüze”

Bu şarkının hakkından gelemeyince ve sözlerini de uyduramayınca, deli müziği “*Stop, stop!*” diyerek durduruyor ve başka bir şarkıya geçiliyor. Müzik değişince deli tekrar konuşmaya başlıyor: “*Bir zamanlar çok sevmiştim onu. Ben bu şarkıyı sevdiğim kız için okuyorum.*” deyip şarkıya giriyor:

“sensiz ben nefes alamam

buralarda hiç duramam

götür beni gittiğın yere ayyyyyyyy

buralarda hiç duramam

senin tenini özledim

kollarını özledim

senin kokunu özledim

Arada deli tekrar konuşuyor: “*Derya! Dertler derya olmuş...*”

sensiz ben nefes alamam

götür beni gittiğın yere

buralarda hiç duramam

senin kokunu özledim”

Ve dükkanda bulunanlar gülüşmeler eşliğinde deliyi alkışlıyorlar...

Bu örnekte esnaf, kendini pop star zanneden delinin hayal dünyasına dahil oluyor ve bir oyuncu olarak oyuna aktif bir biçimde katılıyor. Yani esnaf, delinin kendine dair gerçeklikle uyuşmayan kimlik algısını güçlendirecek tutumlar gösteriyor. Bu tutumları da büyük ölçüde esnafın gülme, eğlenme duygusu yönlendiriyor. Esnaf bazı sorular sorarak deliyi konuşturuyor, halka seslenmesi ve kendini tanıtmaya için onu teşvik ediyor, delinin şarkı söylemesi ve şarkı aralarında “*ben bu şarkıyı sevdiğim kız için okuyorum*” türünden mesajlar göndermesi için arka planda canlı müzik yapıyor. Yani esnaf da oyun kuruyor. Deli hem şarkı söylerken, hem de şarkılarını okuyup dükkandan ayrılırken çok mutlu görünüyor, çünkü buraya gelişinin ünlü olma hayalleri yolunda bir adım olduğunu düşünüyor. Esnaf da delinin ümitlerini boşa çıkarmıyor, hayallerini yıkmıyor, yani delinin kendine dair kimlik algısını sorgulamadan kabul etmiş gibi yapıyor. Bu oyun, delinin en başta kendi rolünü belirlediği, ancak nerede biteceği belli olmayan ve akışı deli ve oyuna dahil olanların karşılıklı hamleleriyle belirlenen interaktif bir oyun...

Burada aynı zamanda gerçek olanla olmayanın bir karşılaşması, çarpışması söz konusu ve bu karşılaşmadan iki taraf da sağ çıkıyor. Esnaf, gerçeklik algısında deliden bir adım önde olmanın avantajını kullanıyor, ne de olsa esnaf delinin pop star olmadığını biliyor. Deli ise kendini pop star zannediyor ve canlı müzik eşliğinde şarkı söyleyerek orada kendini var ediyor, kendini mutlu hissediyor. Deli şarkı söylerken esnaf gülüyor aslında, ama deli buna aldırılmıyor. Belki, kendisinin star olduğuna o kadar inanıyor ki, bu gerçekliğin herkes için mutlak ve sorgulanmaz olduğunu zannediyor. Bu yüzden deli, esnafın aslında kendisine güldüğünü düşünmüyor. Komik ya da eğlenceli olanın esasen iki tarafın gerçeklik algısındaki farklılıktan doğan kırılma olduğunu fark etmiyor. Esnafın aslında kendisini idare

ettiğini görmüyor. O, daha farklı düşünüyor. Yani, o sırada şarkıları çok güzel söylediğini ve sahneyi çok iyi kullandığını, bir pop starın yapması gereken bütün hareketleri yaptığını düşünüyor; bu uğurda gece vakti güneş gözlüğü takıyor, mikrofonu bir elinden diğerine havalı hareketlerle atarak geçiriyor, elini arada bir beline, arada bir cebine koyarak profilden “karizmatik” görüntüler veriyor. Bilmediği şarkı olursa, “Stop stop!” diyerek müziği durduruyor. Şarkı söylerken oynuyor ve seyircisiyle birlikte coşmak için “Hadi hep beraber!” diyor. Ama belki de deli, kendisinin star olduğuna inanmıyor, ama bu oyunu oynamaktan da hoşlanıyor, belki de kendisine gülünmesi, güldürmek delinin hoşuna gidiyor, böyle olabileceği de kimsenin aklına gelmiyor, herkes deliye gülerken belki o da esnafın bu haline gülüyor, eğleniyor. Esnafa göre ise durum daha farklı; zira deli hayal mahsulü olan ve kendi dünyasında kurguladığı bir hayatı kurgusal bir kimlik olarak yaşıyor. Ama gelgelelim esnaf, kurgusal da olsa bu kimliği tanıyor ve esnaf, deli kendisini her nasıl görüyorsa ve görmekten mutlu oluyorsa, bu hayalin sönmemesi, bu hal ve gidişatın devam etmesi için yalan söylemeye, -miş gibi davranmaya devam ediyor.

Böylelikle, delinin görmek istediği ya da görüldüğünü zannettiği şeyi/imgeyi esnaf görüyor ve deliye “Senin gördüğünü ben de görüyorum, senin neye/kime benzemek istediğini anladım” demiş oluyor. Yani esnaf, delinin kafasındaki şeyi/bir hayali, bir hayalin görüntüsünü, bir imgeyi, bir tasavvuru damgalıyor ve onaylıyor/tasdik ediyor.

Ayrıca, esnaf bir taraftan her zamanki işine devam ederken, delinin birden bire dükkana gelmesi gündelik hayatın sıkıcılığı içinde bir kırılma anı oluşturuyor. Bu an, gündelik olanın dışına çıkılması değil, tam da gündelik hayat, içinde barındırdığı kırılma anlarının bir toplamı olduğundan gündelik olanın bir parçası aslında. İşte bu

kırılma anlarında esnaf nefes alıyor ve bu anlar aracılığıyla gülmeyi, eğlenmeyi de gündelik olanın içine hapsediyor.

O'nun Düğünleri

O, Manisa'da kendi imkanlarıyla düğün yapıyor. Esnaf da bu düğünün gerçekleşebilmesi için O'ya lojistik destek veriyor. O kendi dünyasında bir müzisyen olduğunu, daha doğrusu her türlü düğün, nişan, kına gecesi organizasyonları yapan bir düğün salonunun işletmecisi/sahibi olduğunu zannediyor. Bununla birlikte, bu düğün salonunu şimdiye kadar gören olmadı, çünkü böyle bir düğün salonu yok. Daha doğrusu var, ama sadece O'nun kafasında, hayallerinde var, bir de O'nun tanıtım için bastırıldığı kartvizitin üzerinde ismi geçiyor.

O'yu Manisa'da bir gün bir kahvehanenin karşısında düğün yaparken izledim. Öğlen 2-2.30 civarıydı, bir arkadaşımın telefon geldi ve bana O'nun düğün yaptığı yerin koordinatlarını bildirdi. Çarşıdaydım zaten, birkaç dakika içinde bana söylenen yere geldim. Burası, sadece erkeklerin takıldığı bir kahvehaneydi. Bana O'nun yerini bildiren arkadaşımınla beraber, iki kadın dışarıdaki sandalyelere oturduk. Kimse oradaki varlığımızı garipsemedi. Çay istedik, çay geldi. Dışarıda bulunan diğer sandalyelerde de birkaç kişi oturuyordu.

O orgunu bir mahalle arası sokaktaki kaldırıma yerleştirmiş, kabloları takmış, kolonları yerleştirmiş, şarkı söylemeye başlamıştı. Kahvenin bulunduğu kaldırımla O'nun bulunduğu kaldırım arasındaki yolda yerden bir kablo uzanıyordu. Kablonun gittiği yolu takip edince bu kablonun bir ucunun orga takılı olduğunu, diğer ucunun da lojistik destek kaynağına, yani kahveye uzandığını gördüm. Bu demek oluyordu ki, O bu sefer de elektriği üçlü prizle kahveden çekmişti.

Biz dışarı oturur oturmaz O yanımıza geldi ve hem arkadaşına hem de bana ikişer tane kartvizit verdi. “*Bunları cüzdanına koy, düşürme.*” diye sıkı sıkı tembih etti, “*Düğün, nişan falan lazım olursa ararsınız beni.*” dedi. Sonra tekrar orgun başına geçti ve şarkı söylemeye devam etti. O, evine yakın olduğu için sık sık bu bölgede düğün yaptığından mahalle sakinlerini bezdirmemek için müziğin sesi bangır bangır açılmamıştı. O, orgu otomatik moda geçirmiş, bir taraftan elinde mikrofon şarkı söylüyor, öbür elinde de sürekli biz dinleyicilere karşı bir anahtar sallıyordu. Bu, O’nun gerçekte var olmayan düğün salonunun anahtarıydı. Ne de olsa O’ya göre görünürde bir anahtar varsa, bir yerlerde bu anahtarın açtığı bir düğün salonu da vardı. Ama aradaki bu bağlantıyı ve esrarengiz düğün salonunu biz neden göremiyorduk?

Eğer erken gün almazsanız psikolojiniz bozulur, Erken gün alırsanız psikolojiniz bozulmaz nazar değişir size Kuran-ı Kerim Alın. Düğün Masalı Nişan Masalı Okuyun. Millet şeytanlanmış siz şeytanlanmayın kimseye şikayet etmeyiniz.

Lütfen Yere Atmayınız Yırtmayınız Çarpılırsınız Yerden Yere Hastaneye Gidersiniz. Kolunuz Yamulur Ayığınız Kırılır. Arabanın Altında Kalırsınız.

CANLI MÜZİK Sobaya Atmayın Gözünüz Kör Olur. Başınız Yanılır.

Sahibinin gövdesi çok güzel, nazar değdirmeyin Gözünüzü Pörtmeyin

AKMELEK DÜĞÜN SALONU

FİŞEK ATILIR Bu Düğün Salonu Saklanıyor. Manısanın Adeti Böyle, Buranın Adeti Böyle. GEVŞEKLER GEVŞEKLIK YAPMAYIN GELİN HEMEN GÜN ALIN (Küfür Değil)

Kanun - Klarnet / Davul - Davul / Zurna
Keman - Fayton - Hoca - Kamera - Pasta - Video Çekimi Yeni Turgutlu Yolu Üzeri
Fotoğrafçı - Kuaför - Işık Sistemi - Ses Sistemi Kiralanır.

Mehteran 1500 Masa - 1500 Sandalye - Araba süslemesi - Pilav Temin Edilir
Gelin ve Sünnet Gezdirmesi Yapılır. Davet ve At Temin Edilir Nakliye Temin Edilir

Nişan
Kına Gecesi
Düğün
Sünnet
Her türlü Eğlencenizde Hizmetinizdedir.

Okunması
Gaz Çıkarmayınız
Hersizlik Yapmayın
Düğün Salonunu arataramı almayınız Düğün Salonunu İnşaat Haline Geliyor Ocean Bata der.

Bütün Esnafalara Sormayın
Bütün Pesotçulara Sormayın
Direk Ofisime Gelin. Otoparka Bırakmayın.

Önemli Baktyorum
Bununca
Evin İçinde
24 Saat
AÇIK NÖBETÇİ
Düce Müdahil
Zile İnanmayın
Sesine gelip
Handevu alın

1. Anafartalar Mah. 1616 Sokak [Redacted] Fındık Aralık Sokak.
ODENEKLER YAPILDI
ODENEK ÇIKMIŞ
ya ait Vergiden Muaf BELGE %60

O bir şeyler çalıp söylerken arada bir, çaldığı müziğin ritmine göre ellerini başının üstünde birleştiriyor, belini iki yana doğru kıvrıyor, abartılı olmayan dans hareketleri yapıyordu. Yani dansı, esas sanatı olan müziğin önüne geçirmemeye gayret

ediyordu. Yerinde duramadığı zamanlarda genellikle “Yandan Halimem yandan, seviyom seni candan” gibi oyun havaları çalıyordu.

Bu arada, dışarıda oturan komşu esnaf da O’ya laf atıyor, sesini herkese duyuracak şekilde bağıra bağıra istek şarkıda bulunuyordu. Etraftan esnafın kulaktan dolma İngilizcesiyle “O, an çeyn may hart’ı çalsana”, ya da “bir zamanların çok sevilen” ve en az iki kuşağın nakaratını ezbere bildiği aşk şarkısı “Portofino” istekleri duyuluyor. Yabancı dilde istek yapan bu esnafların yüzünde “yabancı kelimeleri nasıl da güzel söyledim” dercesine, kahvenin diğer müdavimlerinden bir takdir beklentisi okunuyor. O istek şarkılar yerine başka şarkılar çaldıkça, seslerini biraz daha yükselterek şanslarını deniyorlar. Bu arada sokak arasında trafik akmaya, kaldırımdan insanlar yürümeye devam ediyor. O’nun düğünü hayatı aksatan, kesintiye uğratan bir şey değil, hayat akıyor bir taraftan. Burada O’nun performansı vasıtasıyla kesintiye uğrayan şey, belki de gündelik hayatın sıkıcılığı ve tekdüzeliği...O’nun düğünü, sadece hayatın düz çizgisinde bir kırılmağa yol açıyor ve esnaflara bu çizgi üzerinde küçük zikzaklar yaşıyor. O’nun düğünü bir keyiflenme ve gevşemeyi ifade ediyor daha çok. Çaylar geliyor, esnaflar bir taraftan iş yapıyor, bir taraftan şarkı istiyor, yoldan geçenler O’ya “O işler nasıl yoğun mu?” diye soruyor...Kahvede O’yu izleyen herkes, O gerçekten de düğün yapıyormuş gibi davranıyor. Bununla birlikte tam bir düğün dernek ortamı da yok, örneğin hiç kimse O düğün yapıyor diye sokağın ortasında göbek atmıyor. Bir kere, ana gayesi “mutlu çiftleri birleştirmek” olan bu düğünde ortada bir çift yok, ya da elinde asası, pelerinini savura savura etrafta dolaşp koştururan bir sünnet çocuğu yok. Kız tarafı, erkek tarafı yok, sünnet annesi yok, öyle gereksiz pasta kesme merasimleri, takı takma merasimleri yok. Esnaf ve O’nun şarkıları var. Her şey olduğu kadar...Yani, bir çok yönüyle sanal bir düğün bu,

alışlageldik bir düğün imgesini yakalayabilmek için bazı şeyleri hayal etmek gerekiyor.

O, aynı zamanda kartviziti üzerinden tam teçhizat ve kapasite ile bir düğün için ne gerekiyorsa onu vaat eder; yani düğün için davul zurna ayarlanacağını, deve ve at temin edileceğini, fişek atılacağını, pilav temin edileceğini, mehteran ayarlanacağını, hoca bulunacağını, kamera, fotoğraf çekimi yapılacağını, gelin ve sünnet gezdirmesi yapılacağını...

Bunun dışında, 1500 masa 1500 sandalye ile düğün yapacağını vaat eder. Kabaca bir hesaplarsak, 1500 masa ve 1500 sandalye, her masada sadece bir kişinin oturacağı anlamına gelir. Yani, O aslında her davetliye ayrı bir masa tahsis ederek düğünler için pek alışıldık olmayan -mutlu çiftlerin birleştiği, ama düğünde herkesin tek başına oturduğu ve yalnız kaldığı- bir oturma planı önerir.

“Küstürdüm barışmam, ayrıldım kavuşmam”

O, kendine özgü düğün anlayışının ve pratiğinin yanı sıra, aynı zamanda esnafı sık sık küstürüp, sonra da barışmak için on tane takla atmasıyla meşhurdur.

O bazı esnaflarla samimi, içli dışlı bir ilişki içindedir. Ancak, zaman zaman özellikle bu esnaflara, yani en yakınındaki, onun nazını çeken ve ona yardım dokunan esnaflara karşı kırıcı laflar etmekte ve esnafın sınırlarını yerinden oynatmaktadır. Bu durum, esnafla O arasında geçici süreli küskünlüklere yol açmakta, bu süre içinde O da pişman olmakta, ama artık olan olduğu için O'nun küstürdüğü esnafla barışmak için bazı taktiklere başvurması gerekmektedir.

Bu taktiklerden ilki, O'nun ağzından laf çıktığı anda pişman olması ve anında esnaftan özür dilemesidir: “*Özür dilerim, bir daha olmayacak.*” Ama derinden

yaralandığı ve bu özrü biraz da otomatikleşmiş bulduğu için, çoğu zaman esnaf bu türden bir özrü o an için refüze etmekte ve O'nun bu durumda biraz daha yaratıcı hamleler yaparak ekstra bir çaba harcaması gerekmektedir.

Bu anlamda O'nun başvurduğu barışma taktiklerinden bir diğeri, O'nun esnafı gücendiren o uğursuz lafları edenin kendisi olmadığını, bu lafları edenin ikizi olduğunu iddia etmesidir. Bir başka taktik ise, bütün gün dükkanın/olay yerinin karşısından ayrılmamak ve hiç gözünü ayırmadan mütemadiyen dükkana bakmaktır. Bütün bunlar bir işe yaramazsa ki genellikle yaramaz, daha çoğulcu ve müzakere esaslı bir taktiğe başvurur. Bu taktik, diğeri esnafı devreye sokmak ve dargın esnafı barışmaya ikna etmeleri için bu esnafları bezdirmektir.

O'nun küstürdüğü esnaflardan biri anlatıyor:

“Lafları söylüyor söylüyor bir güzel böyle karşımıza geçip sonra pişman oluyor. Artık ondan sonra kendini kurtarmak için yalanın bini bir para onda... “Çok pişmanım. Hem ben değildim ki o, benim ikizimdi o” diyor. İkizi mikizi yok. Hep yalan... Ohh ne rahat valla, söyle söyle lafları, sonra ben yapmadım o yaptı de. Valla ne diyeceksin işte? Kızıyoruz, küsüyoruz birkaç gün geçiyor, sonra seslenmiyoruz artık...”

O'nun küstürdüğü bir başka esnaf, siparişlerini dağıttığı Kasap Ahmet'tir:

“Bana bazen “Üçkağıtçı Ahmet, hain Ahmet” diyor durduk yere. Kızdırıyor beni. İnsan kaldıramıyor yani, bana diyor bir de bunu, sen o kadar ilgi alaka göster, o kadar yemeğini yap, bilemedin ısmarla, annesi yokken, her gittiğim yere götürüyorum onu. Yani ne bileyim. Hainliği var O'nun. Biz de kızıyoruz, kırılıyoruz tabi. Benim ortak “Sokma şu haini dükkana” diyor, o böyle ampır ampır

konuştuğu zaman. Araya dargınlık giriyor, bazı zaman bir ay, belki daha fazla küs kaldığımız oluyor, benim sinirim, kızgınlığım geçene kadar böyle...Bütün gün direk gibi dükkanın karşısında dikiliyor, buraya bakıyor barışalım diye. Hani bir gel desen hemen gelecek, gözümün içine bakıyor oradan. Bende bir yumuşama olmayınca, o da bütün esnafı devreye sokuyor benle barışmak için, onları sıkıştırıyor ille barıştırsınlar onu benle diye, “A Abi bana küstü, bir daha olmayacak, barışsın” diyor, elçi gönderiyor dükkana. Esnaf da seferber oluyor bu sefer bizi barıştırmak için.

Küs olmadığımız zamanlarda “Ahmet’le aramız iyi bu aralar” diye geziyor piyasada. Esnafa öyle diyor. Onun için çok önemli bir şey demek ki...Yani biz bir küseriz, bir barışırsız. Bir keresinde yine başka bir dükkanda benden için “Ahmet’in sucukları dörtnala sucukları diyormuş. Dörtnala sucuğu dediği de eşek sucuğu işte. Bizim arkadaş da “Oğlum niye öyle diyorsun, adam sana o kadar iyilik yapıyor, demesene!” deyince, “Tamam, özür dilerim.” demiş. Ama dedi mi dedi, benim kulağıma geldi mi geldi. Hadiii, bu sefer bir daha küsüyoruz...O sevdiği insanları kızdırıyor, sonra pişman oluyor işte. Biz de bir zaman sonra affediyoruz.”

O, aynı zamanda işini çok ciddiye aldığı için planlarında beklenmedik aksaklıklar ortaya çıktığında kırıncı olabiliyor ve yine esnafı küstürüyor:

Manisa’da takı ve aksesuar satan bir dükkan burası. Dükkanı bir kadın esnaf işletiyor ve esnaf dükkanda kiracı. Esnaf, O’yu iyi tanıyor ve araları gayet iyi. Zaman zaman O’ya dükkandan elektrik ve kablo desteği veriyor. Bu esnafı O hakkında konuştuk:

“Bir gün dükkana geldi O. “Hafta sonu dükkanın önünde düğün yapabilir miyim Ebru Abla?” dedi. Dükkandan elektrik vereceğiz ya, izin istiyor önceden. Ben

de “iyi, yap” dedim. Neyse hafta sonu geldi, bizim mal sahibi öldü. Şimdi ben, adam daha yeni ölmüş, dükkanın önünde dambır dumbur hadi çal desem, ayıp olur yakışık almaz. Yüz yüze bakıyoruz sonuçta, ailecek tanışıyoruz. Ben de O gelince, “Bak O böyle böyle, sen şimdi dükkanın önünde düğün yaparsan yanlış anlaşılır, acılı günümüzde çalıp oynuyor derler, biraz geçsin üstünden sonra yaparsın.” dedim. Bu bir sinirlendi, kıpkırmızı oldu yüzü, bağılıyor ama nasıl; “Sana zamanında 2 tane mandalin vermiştim, boğazında kalsın, haram zıkkım olsun o mandalinler” dedi bana. Besle kargayı, oysun gözünü cinsinden yani işte...”

O'nun tetiklediği ve esnafın da dahil olduğu bu küsme barışma gerilimleri, bir küsme barışma oyunu olarak da okunabilir: Taraflar burada aslında, kuralları az çok belirlenmiş, bu yüzden sonu az çok tahmin edilebilen bir oyuna dahil oluyorlar. Esnaf O'ya en sonunda barışacaklarını bildikleri halde küsüyorlar. Diğer taraftan barıştırma oyununa dahil olan diğer esnaf da küs olan tarafları barıştırmaya çalışıyor, yalnız burada taraflardan biri deli. Dolayısıyla araya giren arabulucu esnafın O adına taahhüt altına girmesi “Hadi barışın, yeter bu kadar küslük, bir daha olmayacakmış, O çok pişman!” demesi bir anlam ifade etmiyor, daha doğrusu bu tatsızlıkların gelecekte tekrarlanmayacağına dair bir garanti içermiyor. Esnaf da bu kefaletin çok sağlam olmadığını farkında olmasına rağmen, yine de bu yükün altına giriyor ve arabuluculuk yapmayı, yani barıştırma oyununun bir oyuncusu olmayı kabul ediyor.

Oyun tekrarlanıyor. O'nun küstürdüğü esnaf, arayı bulan esnaf değişiyor, barıştırmak için söylenen ikna sözcükleri değişiyor, ama oyun tekrar ediyor.

Oteldeki delinin gerçeküstü hikayeleri /Bir varmış, bir yokmuş...

“Sen de vardın...O araba çok hızlı, senin için tehlikeli...”

G, Ankara’da her akşam bir otele uğruyor ve otel çalışanlarına sürreal/gerçeküstü hikayeler anlatıyor. Burası, mahalle arasında bulunan kendi halinde bir otel...G, konuşma sırasında otelden dışarıya bakıp görünürdeki park etmiş araçlardan genelde en lüks olanını gösteriyor, o arabanın kendisinin olduğunu iddia ediyor ve arabanın teknik özellikleri hakkında bilgi veriyor. G için tek teknik özellik arabanın hızı, gerisi çok da önemli değil. Çalışanlara arabanın çok hızlı gittiğini, bu yüzden kendisi için değil ama, otel çalışanları için tehlikeli olduğunu ve bu arabayı herkesin kullanamayacağını söylüyor. İçinde sürekli arabanın geçtiği bir hikaye anlatıyor: “Geçen gün sen de vardın ya hani, arabayla nasıl jet gibi geçtim oradan”, “Sen de arabadaydın, birlikte gittik ya”, “Ben arabayla geçerken sen köşede biriyle konuşuyordun, sana korna çaldım ya hani” diyor. Otel çalışanlarının da dahil olduğu bir hikaye varmış gibi onları da hikayenin içine katarak bir hikaye anlatıyor. Çalışanlar da bu hikayeleri dinliyor ve bazen onlar da hikayeye yeni detaylar ekleyerek hikayenin yazılmasına katkıda bulunuyorlar.

Lobide görevli otel çalışanlarından biriyle G hakkında konuştuk:

“Buraya geliyor, garip garip hikayeler anlatıyor. Senin de içinde olduğun hikayeler. “Sen de vardın. Ben seni de gördüm orada. Konuştuk.” diyor. Halbuki yok öyle bir şey. Genelde akşam saatleri uğruyor, buradan evine geçiyor. Zararsız... “Araba! Bak! Beyaz olanı gördün mü? O benim arabam. Çok hızlı gidiyor. Ama senin için tehlikeli.” diyor. Halbuki, araba maraba yok ortada. Anlattığı hikayenin içinde sen de varsın. Biz de dinliyoruz, bazen biz de katılıyoruz.”

Burada esnaf her akşam, aslında gerçek olmadığını bildiği bir hikaye dinliyor. Bir zamanlar radyoda yayınlanan “Arkası yarın” piyesleri gibi...Delinin her gün hemen aynı saatlerde otele uğraması ve hikayeler anlatması bir taraftan da bir

alışkanlık yaratıyor ve deli farkında olmadan esnaf tarafından bekleniyor da...Esnaf, delinin kendisine işaret ederek gösterdiği yere baktığında orada hiçbir şey görmese de, gördüğüne değil, duyduğuna inanıyor. Yani, aslında var olmayan ve görmediği bir arabayı görmüş gibi yapıyor. Delinin anlattığı “garip” hikayenin hiçbir anına şahit olmadığı halde, öyle bir an hiç yaşanmamış olduğu halde, o anı biraz zorlanarak da olsa hatırlamış gibi yapıyor, o an kendisi de oradaymış gibi davranıyor. Esnaf anlatılanlara itiraz etmeyerek ve bazen de anlatıya yeni unsurlar ekleyerek delinin anlatmaya değer bulduğu bir anısının içinde yer almış oluyor, yaratımın bir parçası haline geliyor. Tamamen hayal mahsulü olan bir hikayenin içinde hiçbir rolü ve tanıklığı olmadığı halde olay anında oradaymış gibi yapıyor. Böylece aslında yok olan bir şey, var oluyor. Bir yokmuş, bir varmış oluyor. Ya da anlatılan, görülenden daha görünür ve daha gerçek oluyor.

Böylece oyun her gün tekrarlanıyor. Arabalar ve hikayeler değişiyor, ama tekrar değişmiyor.

Esnafın burada gerçekte olmayan bir hikayenin içine girmeyi kabul etmesi, oyuna diğer katılım türlerinden farklılık göstermektedir. Burada oyun büyük ölçüde deli tarafından kurulmakta, esnaf da inanmadığı bir yalanın peşinden gitmektedir.

Bilet ayırtan deli

Ankara’da tüm ailesini trafik kazasında kaybeden bir adam, her bayram öncesi tüm aile fertleri adına bilet rezervasyonu yaptırıyor.

Ankara’da İzmir Caddesindeki otobüs bileti satan acentelerden birindeyiz. Bankonun arkasındaki görevli anlatıyor:

“Buraya benimle eskiden aynı mahallede oturan biri geliyor. Ç Abi. Her bayram, bayrama bir iki hafta kala kendisi ve ailesi için bilet ayırtıyor memlekete gitmek için. Aslında tüm ailesini, hanımını çocuklarını trafik kazasında kaybetti. Zaten ondan sonra böyle oldu. Kabullenemedi. Hala onlar için bilet ayırtıyor. Yaşıyormuş kabul ediyor onları. Biz de o gelince sanki bilmiyormuşuz gibi durumu, bütün işlemleri normal prosedüre göre yapıyoruz, bilet ayırıyoruz. Sırf bu iş için ta buralara geliyor. İlle yüz yüze ayırtacak biletleri, öbür türlü içi rahat etmiyor. Bilgisayara bakıyor, ben işlemleri yaparken. “Abi tamam, biletler hazır. Yerleriniz ayrıldı.” diyoruz. Rahatlıyor, “Tamam, şimdi kalmaz malmaz diye erkenden geldim ayırtmaya, ben şu gün almaya geleceğim biletleri” diyor, ama gelmiyor, biletleri almıyor, sadece ayırtıyor. Kendisi de gitmiyor. Biletleri bir süre sistemde tutuyoruz, sonra başkasına satıyoruz. Yani biz sırf o üzülmesin diye sanki biletleri ayırmış gibi yapıyoruz.”

Bilet ayırtmak, deli için belki de acıyı dindirmenin bir yoludur. Kim bilir belki de, kaybedilenleri anmanın farklı bir yoludur. Eskiden sürekli birlikte yapılan ve gelenekselleşmiş hale gelen bir pratiğin devamı belki, bilmiyoruz. Ama esnafın deli ve ailesi için bilet ayırması, ya da hiç renk vermeden bilet ayırmış gibi yapmasının, yitirdiklerinin izinin silinmesini istemeyen bir delinin hatıralarına saygı duymak anlamına geldiğini biliyoruz. Burada esnaf, delinin bilet ayırtma ile ilgili davranışlarını geçmişte yaşadığı travmaya bağlıyor. Esnaf, deliyi üzmemek ve hayal kırıklığına uğratmamak için gerçekleri konuşmayı, açıklamayı, ifşa etmeyi anlamlı bulmuyor, aksine gerçekleri paylaşmak için değil, gizlemek için biletleri rezerve etmeye devam ediyor. Öte yandan esnaf–mış gibi yapıyor, yani oyun oynuyor, ama bu oyun eğlenceli değil, ciddi bir oyun. Ayrıca oyun tekrar ediyor. Bu döngüsellik içinde bayramların

denk geldiği mevsimler, bilet tarihleri, koltuk numaraları değişiyor, ama oyun tekrarlanmaya devam ediyor.

Polat Dansı

Ankara Sakarya Caddesindeyiz. Burası Nüfus Müdürlüğü gibi belediyenin bazı eklentileri, dershaneler, kırtasiyeler, pasajlar, dürümcüler, kebab salonları, barlar, aktarlar, balıkçılar, hırdavatçılar, 1 milyoncular gibi hemen her çeşit dükkanın ya da kurumun iç içe olduğu işlek bir yer.

Sakarya, günün hemen her saatinde olduğu gibi en işlek saatlerinden birini yaşıyor. Öğle vakti. Dükkanların ortasındaki açıklık alanda kendi halinde bir ayakkabı boyama tezgahı görüyorum. Polat, bir müşterisinin ayakkabılarını boyamakla meşgul, bir taraftan da ayaküstü muhabbet ediyor müşterisiyle. Hemen karşı taraftaki dükkanda onu görebileceğim bir yere oturup bir taraftan bir şeyler atıştırıyorum, bir taraftan da onu izliyorum.

Polat hakkında önceden malumatım vardı. Hırdavatçıdan az çok bilgi almıştım. Yani, “Polat”ın, Kurtlar Vadisi dizisindeki Polat Alemdar’a aşırı hayranlık duyduğunu ve kendini onunla özdeşleştirdiğini, herkesin ona gerçek adıyla değil, “Polat” diye seslenmesini istediğini, bu yüzden çevrede “Polat” olarak tanındığını biliyordum.

Ben onları izlemeye devam ederken, müşterinin Polat’a para verdiğini gördüm. Müşteri oturmaya devam etti, Polat yerinden kalktı, elinde tuttuğu parayla karşıdaki kırtasiyeye yöneldi. Parayı para gibi değil, kırışmasını istemediği bir A4 kağıdı gibi tutuyordu, daha doğrusu taşıyordu. Çünkü, Polat’ın tek mesleği boyacılık değil, diğer mesleği de nakliyatçılık. O paranın kendisine ait olmadığını biliyor ve

parayı emanetmiş gibi tutuyordu sanki. Kırtasiyeye doğru yürürken, çok önemli ve ulvi bir iş yapıyormuş gibi bir havası vardı. Beden diliyle kararlı, attığı her adımın farkında ve hedefe kilitlenmiş biri görüntüsü veriyordu. O anda verdiği izlenime göre, Polat sadece elindeki parayı bozdurmak ve geri getirip üstünü vermek için yaratılmıştı sanki.

Polat parayı bozdurdu ve geldi, üstünü müşteriye verdi. Müşteri parasını aldı, kalktı gitti. Ben de bu arada yemek yediğim yerdeki çalışanlarla Polat hakkında konuşmaya başladım:

“Sabah 7 akşam 7 burada. Ayakkabı boyar. Herkes gibi ekmek parası kazanır. Onu tanıyanlar boyatıyor ayakkabısını. “Ne verirken diyor, sen de 2 lira vereceğine 5 lira veriyorsun.”. Görünüşü deli değil gibi, ama kafası gidik. Deli Raporu var. Bazen çay ısmarlar, soda ısmarlar bize. Geçen gün fındık bulmuş bir yerden. Fındık ikram etti bana. Bir şeyler anlatır bazen, işte “Şöyle bir tane vurduğuma, bıçağı çıkardım, çekil git lan dedim” gibi...Polis karakolunu arar, “Polisi arıyorum bak” der bazen. Elinde bıçakla spor yapıyor. Müzik açıyor, oynuyor. Hareketlerini Polat’a benzetmeye çalışıyor. İnternete koyacağım dersin kalkar, senin için de oynar. Sataşmıyor. Bazen o burada elinde bıçakla spor yaparken gelen geçenler, onu tanımayanlar korkuyor. Gidip zabıtaya şikayet ediyorlar ya da polise. Onlar da bir şey demiyorlar. Sadece buraya geldiklerinde “Bizi rezil etme bak Polat!” diyorlar onu tanıdıkları için.”

Bu performansı izlemek istiyorum ve çalışanlardan rica ediyorum, onlar da Polat’tan rica ediyorlar. “Polat! Hadi bir Polat ol, Sakarya alemi Polat Alemdar görsün!” diyorlar. O da fazla ısrar beklemeden, nazlanmadan havaya girmek için önce cep telefonundan Kurtlar Vadisinin müziğini ayarlıyor, müzik duyulur duyulmaz

elinde bıçağı, “Buraların Polat’ı benim” diyerek kabadayı gibi yürüyor, koşuyor, yerdeki kukaların üstünden atlıyor, zıplıyor, sağa sola uçan tekmeler atıyor.

Polat, ayakkabı boyamayı bir kenara bırakıp Polat’a dönüştüğünde, yani kabadayı gibi davrandığında etraftaki esnaf ona Polat o sırada gerçekten Polat Alemdar olmuş gibi davranıyor. Onun yeni görüntüsünü ve kimliğini tanıyor, bu kimliğe vize vererek ona geçerlilik, aynı zamanda bir süreklilik kazandırıyor. Esnafı Polat arasındaki bu ilişkinin işleyiş biçimi, yani esnafın performansa yönelik takdiri, beğenisi ve teşviki bir sonraki sefer yeniden Polat olabilmenin koşullarını yaratıyor. Böylece, esnafın televizyonda gördüğü dizi karakteri imgesi gerçek hayatta kendine bir alan açıyor, bu imge yeniden ve yeniden hatırlanıyor ve zihinlerde kalıcılık kazanıyor. Yani, ne kadar başarılı olursa olsun bir taklit aslını yaşatmaya devam ediyor.

Esnafı Polat arasındaki ilişki aynı zamanda tanıdık olanın zararsız olduğuna dair bir bilgiyi de üretiyor. Bu bilgi, bir bakıma oyunun sınırlarını gösteriyor. Esnaf, Polat’ın sürekli üzerinde taşıdığı bıçağın şovun bir parçası olduğunu ve bu bıçağın sadece rol kesmede kullanılan tamamlayıcı bir unsur olduğunu biliyor. Yani, bıçak esnafın gözünde performansın bir nesnesi haline geliyor. Bu dizinin gerçek başrol oyuncusu dizi çekilirken tüm oyuncular gibi rol yapıyor bunu biliyoruz, ancak Polat o sırada tam olarak ne yapıyor, ya da tam olarak kendini kim gibi hissediyor bilmiyoruz. Yani Polat’ın rol yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Ama esnaf, Polat’ın o anlık değişimlerinde o bıçakla kimsenin bıçaklanmayacağını biliyor. Esnaf, esasen Polat’ın bir hobi olarak Polat alemdar olduğunun farkında, bu yüzden daha çok şöyle bir ruh hali seziliyor esnafta: Her şey yerli yerinde ve olması gerektiği gibi, asayiş berkemal...

Gini'nin aşkları

Taksici esnafı Gini'nin travestilere, kartvizitlerdeki travesti fotoğraflarına aşık olduğunu söylüyor. Muhtemelen sokakların ıssız, şehrin uykuda olduğu saatlerde birileri bu kartları rastgele yerlere serpiştiriyor. Seks işçiliği yapan kişilerin telefon numaralarının üzerlerinde olduğu ve yerlere atılan bu kartlar, kart sahibinin arkasını çizerek ilgisine takdim ettiği kartlardan değil, bu yüzden alenen herkesin gözünün önünde dağıtılmıyor. Çok dalgın olmadığınız bir günün sabahında yolda yürürken bu kartları yerlere rastgele serpiştirilmiş bir halde görmemek için ya çevreye karşı aşırı ilgisiz olmak, ya fazlasıyla dikkatsiz olmak, ya da hiç yere bakmadan yürümek gerekiyor. Yerlere atılan bu kartlar öğle vaktine doğru ortadan kayboluyor, çünkü bunların bir kısmını belediye işçileri süpürüyor, bir kısmını da birileri alıp cebine atıyor. Bu birileri de alenen değil, muhtemelen sanki bir şeyini düşürmüş de onu alıyor gibi bu kartları yerden topluyorlar. Yerlere gizlice atılan, yerlerden gizlice toplanıyor. Peki bu kartlar sonra ne oluyor?

Bu kartlardan bazılarını da Sakarya'daki taksiciler topluyor. Akşam Gini durağa geldiğinde bu kartları Gini'ye veriyorlar. Rastgele yerlere atılan bu kartları Gini atmıyor. İç cebine koyup saklıyor, arada bir cebinden çıkarıp bakıyor, sonra tekrar yerine koyuyor. Fotoğraftaki kadın için "Benim, benim" diyor. Gini bir fotoğrafa, bir surete, bir görüntüye aşık oluyor. Sevdiği kadınların travesti olduğunu bilmeden, travestinin ne olduğunu bilmeden bu kadınları seviyor. Kimseyle paylaşmak istemiyor onları, sahipleniyor. Kıskanıyor. Onlar Gini'nin aşkları. Her yeni fotoğrafta başka bir kadına aşık oluyor Gini.

Esnaf, Gini'nin bu kadınlara olan hassasiyetini biliyor, bu aşkın Gini'deki tezahürlerini görüyor ve Gini'nin bu kadınlara aşık olduğu sonucunu tam da bu

tezahürler üzerinden, Gini'nin tutumlarını, tepkilerini gözlemleyerek çıkarıyor, yoksa ne Gini'nin alışıldık manada ilan-ı aşk ettiği var, ne de ilan-ı aşk etmeye yetecek kadar kelime hazinesi...

Esnaf, Gini'nin aşkı gösterme biçiminin yansıması üzerinden bir oyun kuruyor ve onu sınırlendirmek pahasına tam da bu aşk ve bağlanma duygusuyla oynuyor. “Hadi arayalım gidelim, telefon edelim çağıralım” diyorlar. Gini aşkına yönelik bir tehdit olarak algılıyor bu sözleri ve bu ahlaksız teklifler Gini'yi sınırlendiriyor. Gini için bu kartların ifade ettiği şey, esnaf için ifade ettiği şeyden farklı.

Gini sinirlenince “taşkınlık” yapıyor. Zaten esnaf biraz da taşkınlık yapması için bu fişegi ateşliyorlar. Gayet sakin dururken birden o lafı kim ettiyse gidip ona yumruk atıyor Gini, küfrediyor, “Ayıp ayıp” diyor, yetmiyor “*donunu çıkarıp işiyor*”.

Esnaf kurduğu bu oyunda Gini'yi izliyor ve eğleniyor. Esnafın burada –miş gibi yaptığı şey, Gini'nin aşkına göz koymuş gibi yapmak, aynı zamanda Gini'ye bu kadınlara duyduğu aşkını hatırlatmak...Aslında o sırada esnafın bu kadınlara aşık olduğu yok. Ama esnaf bu konuda bir rakip olmadığı halde, sanki bir rakipmiş, ortada paylaşılamayan bir kadın varmış gibi davranıyor. Yani olayı ne yapıp ne edip bir “kız meselesi”ne dönüştürüyor.

Oyunun sınırları Gini'nin aşkının ve zaafının ölçüsü ile belirleniyor. Esnaf Gini'nin az çok ne yapacağını, nasıl tepki vereceğini biliyor, ama yine de bu oyunu tekrarlamaktan keyif alıyor. Gini'nin aşkına sahip çıkma, kadınları sahiplenme ve tepkisini gösterme biçimi esnafın hoşuna gidiyor. Bu yüzden kavga konusu olan

kadınların fotoğrafı her defasında değişse de, Gını bu kadınlara aşık olduğu müddetçe esnafla Gını arasındaki gerilim sebebi değişmiyor. Yani esnafla Gını “kız meselesi” yüzünden kavga ediyor.

Komser Ş

Komser Ş Manisa’da “Arka Sokaklar” adlı polisiye dizinin müdavimi ve bu dizideki bazı karakterlere hayranlık duyuyor. Dükkanlara şarkı söyleyerek ya da izlediği bir sahneyi canlandırarak giriyor, neşeli ve renkli bir kişilik olduğu için esnaf onu sempatik buluyor. Bazen, kendi kendine “Tamam Rıza Baba, ben adamı yakaladım, olay yerine intikal ediyorum” diye konuşarak diziden bazı sahneleri canlandırıyor. Bazen birine kelepçe takıyormuş gibi yapıyor ve polismiş gibi davranıyor. Yani rol yapıyor. Sık sık uğradığı dükkanlardan biri de bir matbaa, burada dizinin eksik kalan bölümlerini izliyor. Bu matbaada bir de polis kimliği yapmışlar Ş’ye. “Polis Amiri Ş ...” yazıyor üzerinde. Valilik de üniforma vermiş Ş’ye. Çünkü esnaftan aldığım malumata göre, bir gün yüksek bir binanın tepesine çıkıp oradan atlayacağını söylemiş kendisine üniforma verilmezse...

Ş bazen dizideki karakterleri taklit etmenin dışında esnafı kandırmak için numara yapıyormuş. Bir gün bayılma numarası yapmış sokağın ortasında, esnaf hemen ambulans çağırması. Ambulans gelince, hemen yattığı yerden kalkmış, üstünü silkelemiş ve gülmeye başlamış. “*Amma da kandınız ha, numara yaptım ben size*” demiş. Bu yüzden esnaf onun için “*Çok güzel rol yeteneği var.*” diyor.

Esnafla Ş’ye polis kimliği yapması, hatta kaybedince yenilemesi, ya da daha hoşuna giden bir modelle değiştirmesi Ş’nin polis olma, kendini polis gibi hissetme deneyimini pekiştiren bir tutum...

Ş'nin kendisini polis zannetmesi üzerinden tetiklenen, esnafın ona polis kimliği yapması, "Komser" lakabını takması, valiliğin polis üniforması vermesi ile gelişen ilişki, Ş'nin polis olma yönündeki kimlik algısını güçlendiriyor. Bu durum aynı zamanda, kurgunun gündelik hayata girmesi, "gerçek" ve görünür olması bağlamında aslında bir oyuna katılma anlamını taşıyor. Esnafın tutumları, oyunun tekrarını sağlıyor. Ş'nin polis olma ve polismiş gibi davranma performansının yüreklendirilmesi, yani oyuna katılma, oyunun tekrarını, tekrarının seyredilmesinden keyif almayı ve oyun alanının sınırları içinde bir döngüsellığı de beraberinde getiriyor.

Esnafın burada –miş gibi yaptığı, aslında Ş'nin polis ya da Komser olmadığını bildiği halde, kendisini öyle zannetmesine ses çıkarmamak ve aksine ona bu algısını güçlendirecek teknik destek sağlamaktır. Esnaf bazen Ş kimliğini çıkarıp göstereceğini diye, Ş'nin dükkanda ilk defa karşılaştığı kişilerin yanında "Sen amirimi tanıyor musun?" diye soruyor bu kişilere. Bu kişiler de Ş'yi tanımadıklarını

söyleyince, Ş hemen ceket cebinden kimliğini çıkarıp gösteriyor gayet ciddi bir yüz ifadesiyle. Yani, o mutlu olsun ve sevinsin diye, bütün esnaf ona sanki o gerçekten polismiş gibi davranıyor. Bu yüzden Ş, birilerine cebinden kimliğini çıkarıp göstererek kendisini polismiş gibi tanıtabiliyor, ya da sanki birilerine kelepçe takıyormuş gibi, elinde telsizle konuşuyormuş gibi yapabiliyor. Bazı esnafla da güreşiyor, çünkü izlediği dizideki vurdulu kırdılı sahnelerde polisler yakın dövüş teknikleri sergiliyor bazen. O da bu sahneleri taklit ediyor. Esnaf da onun bu hayalinin peşinden gitmesine izin veriyor ve bu gösterinin tekrarını defalarca izlemekten bıkmıyor.

D: Ezanı da Duayı da Hocadan Güzel Okurum...

Manisa'da D dükkanın önünde otururken birisi adres sorarsa, sorana küfredip el hareketi çekiyor. Esnaf da bazen biraz gülüp eğlenmek için D'ye adres soruyor.

D'nin kendisine adres sorulduğunda küfrettiğini ve el hareketi çektiğini bildiği halde, esnafın ona inatla adres sorması aslında bir oyunun tekrarı olarak ele alınabilir. Esnaf, Manisa'nın yerlisi olduğundan adres sormak bahanedir, yani burada D'ye yöneltilen soru aslında cevabı içinde saklı olan bir sorudur. Bu sorunun yanıtı hiç değişmemektedir. Kim sorarsa sorsun, sorulan bütün adres sorularının cevabı "*Nah orada!*" dır. Burada amaç, zaten hiç değişmeyen bu cevabı D'ye söyletmektir. Esnaf eğlenmek için her defasında bu soruyu sorar ve oyunun tekrarının koşullarını yaratır. Adres soran kişiler, sorulan adresler değişir, ama D'nin verdiği cevap ve esnafın eğlence arzusu tekrar eder.

D aynı zamanda namaz esnasında küfrediyor ve dükkandayken play-back ezan okuyor. Dükkan çalışanları, camideyken D'nin hocanın duasını beğenmediğini,

bu yüzden kendisinin dua ettirmek istediğini, ezanı da kendisinin okumak istediğini biliyor. Bu yüzden D dükkandayken cep telefonuna kaydedilmiş ezan sesi açıyorlar ve D playback ezan okumaya başlıyor. Hocadan daha güzel okuduğunu düşünerek olduğu kadarıyla okuyor, bazı yerleri yanlış okuyor ya da sırayı karıştırıyor ama esnaf için bu hiç problem olmuyor.

Ya da D duayı beğenmediğini söylediğinde esnaf “*Neden beğenmedin?*” ya da “*Sen nasıl ederdin?*” diye soruyor, o da kendi duasını ediyor. “*Sen o hocayı sevmediğin için duasını da beğenmiyorsun. Sen o hocayı niye sevmiyorsun?*” diye soruyorlar. “*Çok paracı o*” diyor. Esnaf kendi arasında konuşmaya başlıyor, “*Hakikaten de lan çok paracı o hoca, bak nasıl dikkat etmiş D*” diyor. D esnafa oyunun içinde bir de keşif yaptırmış oluyor böylece ve hocanın aslında ne kadar paracı olduğu hususunda esnaf arasında bir mutabakat oluşuyor.

Burada oyun D’nin dindarlığı üzerinden gelişiyor. Esnaf, D’nin hocayla bitmeyen rekabetinde bir tarafmış gibi davranıyor ve davranışlarıyla D’nin ezanı kendisinin daha güzel okuduğuna dair algısını güçlendiriyor. Bunun için ezan sesi açıyor. Onun konuşması için lafı dönüp dolaşıp namaza, duaya, hocaya getiriyor. Yani, esnaf –miş gibi davranarak/yaparak ve hikayeye katılarak oyunun tekrarını sağlıyor.

D zaman zaman gittiği camiyi değiştiriyor, o zaman D’nin rakibi de değişmiş oluyor, ama D’nin ezan okuma, dua etme isteği, kendini hocayla kıyaslama hali, esnafın da eğlenme gülme arzusu değişmiyor. Oyun tekrar ediyor.

K2: Anlatan adam

K2, insanlara bir şeyler anlatmaktan çok keyif alıyor. Anlatırken duygularını da, motivasyonunu da, enerjisini de işin içine katıyor, heyecanla anlatırken

beden dilini de etkili bir biçimde kullanıyor. Sesi biraz gür çıkıyor. Bu yüzden K2'den laf açılınca esnaf mutlaka bir bağlamda “bağırma” sözcüğünü cümle içinde kullanıyor.

K2 ne anlatırsa anlatsın onu dinlemek keyifli oluyor, çünkü ne anlattığından ziyade neyi nasıl anlattığı önemli hale geliyor.

K2 gönüllü türbedarlık yapıyor. Türbeleri ziyaret etmeye gelenlere türbeyi gezdiriyor ve orada yatan “ermiş” olduğuna inanılan kişilerle ilgili tarihi/dini hikayeler anlatıyor. Aralara bu “ermiş”, “mübarek” kişilerle kendi arasında geçtiğini iddia ettiği anılarını da serpiştiriyor. Bu ermişlerle konuştuğunu, iletişim kurduğunu, onları gördüğünü, bu iletişim sırasında başka bir türbede yatan bir ermişin artık bu türbede hizmet etmesinin daha faydalı olacağını söyleyerek onu kendi türbesine çağırdığını söylüyor. Bazı insanlar K2'nin bu söylediklerine gülüp geçiyor, “*Sallıyor yine bizimki*” diyorlar, bazıları da söylediklerine koşulsuz bir şekilde inanıyor ve hesapta olmayan sorular sorarak yaşanan mucize ile ilgili başka detayları da anlatmasını istiyorlar. Örneğin, K2 bir gün sabah erkenden türbeye geldiğinde, açmak için tam anahtarı kapıya sokacakken kapının açık olduğunu fark ettiğini, kapıyı yavaşça ittiğinde o türbede yatan ermişin tavandan “sarkınmış”, vücudunu aşağıya sarkıtmış bir halde kendisine baktığını söylüyor. Etrafindakiler hemen soruyor “*Yaa, giysileri nasıldı peki?*”, K2 cevap veriyor “*Cübbesi vardı, sarığı vardı, ama tabi biraz eski, yıpranmış, bizimkiler gibi değil.*”, ya da bir başka soru; “*Konuştun mu onunla?*”, K2 yanıt veriyor “*Evet, konuştuk*”. Bu sorular sorulmasa belki de K2 bunları söylemeyecek. Dolayısıyla aslında burada soru cevap şeklinde işleyen bir oyun söz konusudur.

Türbelerden bazıları çarşının içinde yer alıyor, türbenin çevresinde çok sayıda dükkan var. Dolayısıyla K2 sadece türbeyi ziyaret edenlerle değil, esnafla da

her gün yüz yüze geliyor. Esnaf da K2'yi konuşturuyor. Ona zaten önceden bildiği hikayeleri bir kere daha anlattırıyor.

K2 aynı zamanda gördüğü lüzum üzerine milletvekilliğine adaylığını koyacağını, buna ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı mecbur kaldığını, Allah'ın izniyle seçileceğine inandığını ve seçilirse ilk icraatının dağa otel yapmak olacağını söylüyor. Esnaf bu hikayeyi de biliyor bilmesine, ama bildiği şeyleri K2'den yeniden dinlemek için konuyu buraya, yani “ ne olacak bu memleketin hali”ne getiriyor ve K2 yine anlatmaya başlıyor...

Burada esnafın –mış gibi yaptığı, K2'den zaten daha önce duymuş/dinlemiş olduğu hikayeleri sanki ilk defa duyuyormuş gibi ilgi ve merakla dinlemek. K2'nin işi zaten anlatmak, o anlatarak mutlu oluyor. Esnaf, K2'nin anlatmaya başlaması için sadece duruma uygun düşen soruları soruyor ve oyunun tekrarı için gerekli zemini yaratıyor. Türbe, türbenin etrafı değişiyor, türbenin etrafındaki esnaf değişiyor, ama K2'nin aynı şeyleri anlatma, esnafın aynı şeyleri dinleme isteği değişmiyor. Oyun kendi döngüsellliği içinde tekrar ediyor. K2 anlatıyor, esnaf dinliyor.

Favarotti: “Bir Cüneyt Arkın Olsana!”

Kahvede “Cüneyt Arkın ol” demek...

Kendini opera sanatçısı zanneden bu deli, kulaktan dolma bir şekilde ezberlediği birkaç opera eserini kendinden geçerek icra ediyor. Bazen de kendini Osmanlı imparatoru zannediyor, bu dönemlerde genellikle mehter cd'leri satın alıp dinliyor. Aynı zamanda çok güzel Cüneyt Arkın taklidi yapıyor. Kahvede otururken “*Hadi bir Cüneyt Arkın ol*” diyorlar, hemen taklit moduna geçip herkesin az çok aşına

olduğu bir sahneyi canlandırıyor. Özellikle yavaş çekimde dayak yeme ve düşme sahnelerini canlandırmada çok başarılı. Saçlarını savurarak, bir omzunu diğerine göre yavaşça yere doğru eğerek ağır bir darbe almış da düşüyormuş gibi yapıyor.

Esnaf kahvede otururken bu taklidin tekrarlanmasından keyif alıyor. Bu performansı izlemeyi anlamlı buluyor ve her izlediğinde bir kez daha anlamlandırıyor. Aynı taklit, farklı zamanlarda, her defasında farklı bir kombinasyonla bir araya gelen kahve müdavimlerine sergilenmiş oluyor. Esnaf, eğlenmek için performansı daha önce hiç izlememiş gibi davranıyor ve “*Hadi yap*”, “*Bir Cüneyt Arkın olsana*” diyor. Dolayısıyla bu oyun içinde, esnaf Favarotti’ye gerçek Cüneyt Arkın’la kıyaslanmak için bir imkan sunuyor.

Uzaylı A’nın Emeklilik Planları

A, kendini uzaylı zannediyor. Beyninde bir makine olduğunu, dünyayı kendisinin yönettiğini, her türlü olayı meydana getirme, etkileme ve değiştirme yeteneğine sahip olduğunu düşünüyor. Bazen izlediği haberlerden evrenin kendisine mesajlar gönderdiği çıkarımını yapıyor. Sahip olduğu bir yüzük, bazen de bir gözlük vasıtasıyla o da evrene mesaj gönderdiğini ve evrene gönderdiği komutlarla dünyayı yönettiğini düşünüyor.

Burası Manisa’da bir kasetçi dükkanı. A buraya hemen her gün uğruyor, dükkanın yanındaki apartmanda oturduğu için aynı zamanda esnafla komşu oluyorlar. Esnafla A hakkında konuştuk:

“A kendini uzaylı sanıyor. Ona göre bir düğmeye bastığı zaman dünyayı bitirecek. Kendini ajan sanıyor. “Emekli olunca kaç para maaş alacağım?” diye soruyor bana. “Amerika’ya yerleşeceğiz. Oradan da emekli maaşı alırsın. Benle

beraber sen de gelsene, ama bir tek seni götüreceğim ona göre.” diyor. Benim beynimde makine var, şu devleti ben kurdum, şu savaşı ben çıkardım” falan diyor. Fal bakıyorum diyor sağda solda. Atıyor kafadan. Rengarenk giyinir, yakışmış yakışmamış fark etmez. Kendini Devran Çağlar’la evli zannediyor, ondan çocukları var güya. Benle haber gönderiyor ona, kocam kaset çıkardı mı diye bana soruyor. Bir gün ağlıyor bu hüüngür hüüngür, ben de arabayı çıkarıyordum dükkanın önünden, işim var acele gitmem lazım, baktım ağlıyor, “Ne oldu, niye ağlıyorsun sen böyle?” dedim, “O yüzüğü kaybettim” dedi, o yüzük dediği de çok önemli onun için, güya yüzükte bir düğmeye basıyor, her şeyi onunla yapıyor. “Yüzüğümü düşürmüşüm, her yere baktım bulamadım. Bilgileri ben yüzükle veriyordum, dünyaya komutları onunla veriyordum, şimdi ne olacak, ben dünyayı nasıl yöneteceğim?” dedi, ben de ağlamasın diye “Sen şimdi ağlama, ben sana yeni yüzük alırım, oradan verirsin yine komutları, benim şimdi işim var, acele gitmem lazım, sen git dükkana otur, bizim hanımla ikiniz konuşun, ben gelince ilk iş senin yüzüğü halledeceğim” dedim. 30 saniyede ağlaması kesildi. “Tamam gerek kalmadı dükkana gitmeye, ohh ben rahatladım” dedi.”

A esnafla konuşurken planlarını anlatıyor, planları arasında başka bir ülkeye gitmek ve oradan emekli maaşı almak olduğunu söylüyor, emekliliğine ne kadar kaldığını, hem buradan hem de oradan emekli maaşı alırsa eline toplam ne kadar para geçeceğini soruyor.

Yani A bir taraftan uzaylı, yani dünya üstü/dışı bir varlık olduğunu zannediyor, ama geleceğe dair tüm planlarını da dünyevi bir zeminde yapıyor. Oysa, uzaylı olduğunu zanneden birinin Amerika yerine kendi “memleket”ine, yani uzaya gitmesi daha tutarlı olurdu. Ama o yine dünya üzerindeki, ama uzak bir ülkeye gitmeyi tercih ediyor. Ya da bir uzaylının parayla pulla ne işi olur hesabı yapmadan, geleceğini

garanti altına almak için emeklilik planları yapıyor. Bu da araçsal akılla düşünülduğünde bir uzaylı için biraz mantıksız bir plan gibi görünüyor.

A'nın kendisine koca, çocuklarına baba olarak seçtiği Devran Çağlar'ın yeni kaset çıkarıp çıkarmadığını esnafa sorması da ayrı bir muamma...Burada esnaf evliliğin taraflarından birinin uzaylı olduğunu bilse de, alışıldık bir evlilik ilişkisinin işleyişi içinde karı kocanın çoğu zaman birbirinin ne yaptığından az çok haberdar olduğunu, yani evlilik müessesesinin uzaylı muzaylı dinlemediğini de biliyor.

Bu anlamda esnafın A ile olan ilişkisindeki tutumlarına baktığımızda;

Esnaf burada A'nın kurduğu dünyaya müdahale etmeden, o dünyanın sınırları içinde kalarak aslında onun kendini uzaylı zannetmesine devam etmesini sağlıyor. Bu hayal dünyası sorgulanmıyor, bu dünyada mantık ve tutarlılık aranmıyor. Esnaf onun gerçekte uzaylı olmadığını biliyor, ama bu algıyı ortadan kaldıracak ya da değiştirecek herhangi bir hamle yapmıyor, önlem almıyor. O gerçekten de uzaylıymış ve etrafımızda bazen böyle uzaylıların gezip dolaşması, bir taverna şarkıcısıyla evlenmesi, ondan çocuklarının olması gayet sıradan bir durummuş gibi davranıyor. Yani esnaf bütün bunları sorgulamadan kabul etmiş gibi, tüm bu sıra dışı ve absürd durumlar gayet normalmiş gibi davranıyor ve ona da öyle yansıtıyor. Hikayedeki boşluklara, baştan yanlışlara, mantıksızlıklara, tutarsızlıklara sesini çıkarmıyor, itiraz da etmiyor. A da plan yapmaya devam ediyor. A bazen esnafı da hikayenin içinde görmek istiyor, “Amerika’ya seni de götüreceğim, ama bir tek sen geleceksin ona göre” diyor. Esnaf da “tamam gideriz” diyerek planlara ortak olmayı kabul ediyor, yani hikayeye katılıyor.

A'nın evrenle arasındaki mesaj trafiğinin zihninde yarattığı etkiler ve buna bağlı olarak söylediği şeyler değişiyor, ama bu anlatma-anlama/dinleme pratiği, yani esnafın –mış gibi yapma hali değişmiyor. Yani, oyun kendini tekrar ediyor. Dolayısıyla esnaf, tekrarlanan bir oyunun içinde bazen oyunun izleyicisi, bazen de katılımcısı olarak bu döngüsellik içinde hareket ediyor.

Mercedes Kadir

İnternette “Türkiye'nin sevgilisi”, “Malatya'nın neşesi”, “Malatya'nın efsanesi”, “Malatya'nın maskotu” olarak tanınan ve videoları yaygın olarak paylaşılan “internet fenomeni” Mercedes Kadir bir sopayı Mercedes zannediyor ve arabası olmadan dışarı çıkıyor. Bütün gün şehrin sokaklarında, ana caddelerinde -ata biner gibi- üç metre boyundaki bu sopanın üzerinde trafikte dolaşiyor. Diğer arabalar gibi o da trafiğe karışıyor, yolun kenarından sopanın üzerinde yürüye yürüye trafikte seyrediyor, korna sesi çıkarıyor, trafik ışıklarına uyuyor, yayalara yol veriyor. Bazen semtten semte giderken arabasıyla dolmuşa biniyor. Ne dolmuşun şoförü, ne de diğer yolcular bu durumu garipsiyor. Kadir arabasına çok önem veriyor, onu düzenli olarak servise götürüyor. Oto sanayide arabanın bakımını yaptırıyor, burada arabasına Mercedes arması, akü, teyp, klima, dikiz aynası taktırıyor. Tamirci bir sopaya değil, bir arabaya bakar gibi bakıyor. İşini gayet ciddiyetle yapıyor. Tamirciyle arasında şöyle bir diyalog geçtiği anlatılıyor:

-Bunun işi uzun Kadir, ancak yarın alırsın.

-Eee nasıl eve gideceğim ben, yürüyerek mi?

(Kaynak: <http://www.magazinizmir.com/saglik/haber/malatyali-mercedes-kadirin-hikayesi>)

(Kaynak: <http://www.cagdasses.com/galeri/yasam/811/malatyali-mercedes-kadir/4#image>)

İnsanlar ayaklarını sopanın iki tarafına yerleştirerek onun arabasına biniyor, birlikte yürüyor, yani trafikte seyrediyorlar. Bazen arabaya takması için CD ya da peluştan oyuncaklar hediye ediyorlar. Trafik polisleri bazen hız sınırını aştığı ya da Mercedes'ini yanlış yere park ettiği gerekçesiyle Kadir'i durdurup ceza kesiyor, muayene zamanı gelince de muayeneye gönderiyorlar. Malatya Emniyetinin arabasına kasko yaptığı, kendisine bir ehliyet ve ruhsat verdiği, bununla birlikte son zamanlarda Kadir alkollüyken araç kullandığı için ehliyetine el konulduğu ve sadece kaldırımdan gitme cezası verildiği söyleniyor. Dolayısıyla, koca bir şehir onunla birlikte –mış gibi yapıyor ve bir oyunun parçası haline geliyor.

Aşağıda, Mercedes Kadir adına düzenlenmiş ehliyet ve ruhsat görsellerine yer verilmiştir:

T.C.		SÜRÜCÜ BELGESİ Driving Licence			
		ADI - NAME : Kadir			
		SOYADI - SURNAME : Mercedes			
		VER. İL/İLÇE - ISSUE AT PROVINCE/COUNTRY : Merkez/Malatya			
		BELGE NO - LICENCE NUMBER : 44444-04.04.1984			
		VER. TARİHİ - DTE OF ISSUE 04.04.2003			
		KULLANDIĞI CİHAZ VE PROTEZLER 3.m sopa-Ayna-CD			
SINIF/CLASS :		A'dan Z'ye			

TR		T.C.			
MOTORBİLİ ARAÇ TESCİL BELGESİ REGISTRATION FORM FOR MOTOR VEHICLES					
VERİLDİĞİ İL/İLÇE: Malatya-Merkez					
TESCİL SIRA NO: 444		TESCİL TARİHİ: 01.01.2000			
PLAKA NO: 44 MK 444		MARKA: Çitroen		YILKISI: 2008	
CİNSİ: Araç		☒			
YEM: Binnek					
KRNGİ: Odon Sarısı					
MOTOR NO: MLT.444.444					
ŞAŞI NO: M.K.0044					
NET AĞIRLIĞI: 1,5 Kg.		☐		MOTOR Gücü: 44 kw BG	
İTİFAZ BADESİ: Sadece 1 Kg.		☐		İLZİMİNİN: Car	
AZAMİYETLİ AĞIRLIĞI: 1,5 kg+1 kipl.		☒		☒	
KÖMÜRÜN İTİFAZ BADESİ: Kg.		☐		☐	
KATAR AĞIRLIĞI: Kg.		☒		☐	
		TAKİMETER: ☒		TAKİMETER: ☒	

İnternet kaynaklarında ruhsatın Malatya Emniyet Müdürlüğü Trafik Tescil Denetleme Şubesi tarafından hazırlandığı belirtiliyor.

Söz konusu ehliyet ve ruhsatın gerçekliğini teyit etmeye çalıştım, ancak araştırmam sonuçsuz kaldı, bu durumun böyle bir belge düzenlenmesinin ilgili mevzuat hükümlerine aykırılık teşkil etmesi ya da ilgili kurumun saygınlığını olumsuz etkilemesi ihtimali gibi kuşkusuz kendi içinde anlaşılır sebepleri olabilir. Bu sebeple çok da üzerinde durmadım, neticede bu görseller caps de olabilir, gerçek de olabilir. Sonuçta yine birileri oyuna dahil olmuştur.

Öte yandan Mercedes Kadir'le ilgili caps'ler de dolaşıma sokulmuştur:

5.2.8. Deliye Sataşmak

Alanda gözlemlediğim bir başka ilişki türü esnafın deliye sataşması şeklinde tezahür ediyordu. Bu ilişki deliyle alay etme, deliyle dalga geçme, deliyi aşağılama, hor görme, deliyi tartaklama, deliye karşı kaba kuvvette bulunma gibi davranışları içeriyordu. Bu tutumların temel motivasyon kaynakları eğlenme arzusu, tatmin, kendini üstün görme, vicdansızlık gibi duygulardı.

Bu kategori aslında bir sınır aşımı kategorisidir. Esnafın deli ilişkisinde ilişkinin taraflarının hiçbir manada eşit olmadığı, bir tarafın güçlü olduğu ve diğer tarafı ezdiği bir ilişki kategorisidir. Esnafın çizmeyi aşması, ileri gitmesi, ilişkiyi istismar etmesiyle şekillenen davranışları barındırır. Bu anlamda esnafın belirleyiciliğinin en bariz olduğu kategoridir, zira deli çizmeyi aşınca adı taşkınlık olur, esnaf çizmeyi aşınca yeni bir ilişki kategorisi oluşur.

Bu başlık altında ele alınan durumlar, pekala daha önce ele aldığımız başlıklardan “deliden performans bekleme” ya da “hikayeye/oyuna katılma” başlığı altında da ele alınabilirdi. Ama bu kategori ayrı bir bölüm olarak ele alındı. Çünkü, bu kategoride esnafın tutumunu yönlendiren temel motivasyon diğer kategorilerdeki gibi eğlenme arzusu olsa da, esnafın buradaki eylemlerinin içeriğinde/terkibinde kötücül ve rahatsız edici bir taraf var. Burada son bakışta deliye yapılan kızıyor ve deliye acıyorsunuz. Burada esnaf, delinin düşünemediğini, hissedemediğini baştan kabul etmiş gibi bir tavır içinde davranıyor. Bu tutumları bir deli her tür hakareti, kötü sözü, aşağılamayı kaldırır, hak eder gibi bir duygu şekillendiriyor. “Deli -nasıl olsa- üzülmez, incinmez, ağlamaz, hak eder, unuttur, anlamaz, ciddiye almaz, ciddiye alınmaz” hissiyatının şekillendirdiği, deliyi aşağılamak, hor görmek, onunla alay etmek, deliyi tartaklamak, deliye sataşmak, kaba kuvvet göstermek gibi tutumların görünür olduğu bir kategori bu. Deliyi üzdüğünün, incittiğinin farkında olmayan, hata yaptığını düşünmeyen, dolayısıyla hatasını da telafi etmeye çalışmayan bir hissiyatın yönlendirdiği tutumların görünür olduğu bir kategori. Burada esnafın davranışlarını yönlendiren tutumların temelinde daha çok delinin kişiliğinden ve karakterinden bağımsız olarak, sadece deli olduğu için bunları hak ettiği yönünde bir duygu seziliyor. Bir diğer deyişle esnafın bu kategorideki tutumlarını “deliye değersiz bir gözle bakmak” ve “deliyi kendinden daha aşağı bir seviyede görmek” duygusu şekillendiriyor.

Diğer taraftan, alan çalışmasında gözlemlenmesi de bir hayli zor bir kategori bu. Çünkü deliyi aşağılayan, hor gören, onunla alay eden, ona sataşan, deliyi tartaklayan hemen hiç kimse bu davranışları gösterdiğini açıktan itiraf etmiyor.

Sorulduğunda hiç kimse delilerle kendisi alay etmiyor. Hep “başkaları” ve “kendini bilmeyen kişiler” alay ediyor. Onları hep başkaları aşağılıyor ve üzüyor.

Bu yüzden alanda deneyimlediğim bu tutumların bir kısmı, aynı deliyle ilgili birden çok esnaftan dinlediğim hikayenin birleştirilmesi ve hikayedeki boşlukların doldurulmasıyla, bir kısmı da internet videolarının çözümlenmesi ile analiz edilebilir hale geldi.

Tartaklama, kaba kuvvet, dayak: “Birileri Dövmüş...”

Alan deneyimlerim boyunca, esnafın deliyi çeşitli yollarla kızdırdığına, kışkırttığına şahit oldum, hatta deliyle güreşen, onunla şaka yollu kavga edip tartışan esnaflar gördüm, ancak esnafın deliyi dövdüğüne ya da tartakladığına dair bir şey görmedim, duymadım.

Bu bölümde esnaf dayağın faili olarak değil, dayak hikayelerinin anlatıcısı, yani dış ses olarak yer alıyor. Esnaf, delinin “bir yerlerde”, birileri tarafından yediği dayağı, bir şekilde öğrenen kişi olarak bu hikayeleri dolaşıma sokuyor. Esnafın anlatımlarına göre deliyi dövenler, sıkıştıranlar, elindeki bir şeyi zorla almaya çalışanlar hep başkaları, yani onu tanımayanlar, “kendini bilmez kişiler”, “serseriler”, şarapçılar ya da tinerciler...Bu anlatımlara bakılırsa delilere karşı her daim harekete geçmeye hazır kıta bekleyen kategorik gruplar var gibi görünüyor. Yani delilerle somut kişiler değil de, sanki bir kategori kavga ediyor. İşte tam da bu yüzden, deliyi kimin dövdüğü de tam olarak açıklığa kavuşmuyor. Diğer taraftan esnafın söyleminde ifadesini bulan, tarif edilip sınırları çizilen kategoriler, muğlak, gizemli ve totalci çağrışımlarıyla sadece deliler için değil, toplumdaki herkes için tehdit oluşturabilmiş gibi görünüyor.

Esnafın anlatımlarına göre, Manisa’da köpekleri ve tavuklarıyla beraber sokakta yaşayan, parklarda yatan İ’yi gece parka gelen birileri rahatsız ediyor ve onu tartaklıyor. O da köpeklerini “Hadi evlatlarım, harbe gidiyoruz.” diye seferber edip kendini korumaya çalışıyor. Bu birileri, sokakta yaşayan, savunmasız bir deliyi her ne sebeple olursa olsun dövüyorlar.

Manisa’da tek dayak yiyen deli İ değil...Ayrıca sadece sokakta yaşayan deliler dayak yemiyor. Örneğin O ve M’nin bir evi var, M’nin ailesi de var, ama onlar da birilerinden dayak yiyor.

Manisa’da Ali’yi dövenler de, M’yi dövenler de bilinmeyen birileri...Ama bu dayak hikayelerini anlatan hep esnaf...

Esnafın Ali Abi ile ilgili anlattığı dayak hikayesi şöyle:

“Bir gün deli Ali’yi birisi dövmüş, hemen o gece bu dayak atan adam bir rüya görmüş. Rüyasında kendisi de birilerinden tekme tokat dayak yiyormuş. Ertesi gün yolda yürürken yine Ali’yi görmüş ve ona bir iki tokat atmak için yanına yaklaşmış, tam Ali’ye hamle yapacakken Deli Ali “Dün gece rüyanda yediğin dayak yetmedi mi?” demiş. Adam donmuş kalmış.”

Esnafın arasında dilden dile dolaşan bu hikaye, esnafın Ali’ye gösterdiği hürmete baktığımızda, Ali’yi neredeyse bir ermiş konumuna eriştirmiş. Onun mübarek, gaipten haberler alabilen, üstün yetenekleri olan bir insan olduğuna dair bir inanış gelişmiş esnaf arasında. Ama burada dikkatimizi yöneltmemiz gereken nokta, Ali’nin birileri tarafından tartaklanması ve dayak yemesi...Ali’nin ermişliği sınırlı bir çevre içerisinde, yani esnafla onun arasında bir anlam ifade ediyor. Bu alan ve ilişkinin sınırları dışında ermişlik mertebesi Ali için bir koruma vaat etmiyor. Çünkü ermişlik

kendinden menkul bir kavram değil, bu mertebeyi ona yakıştıranlar için bir anlam ifade ediyor, diğerleri için ise o sıradan ve savunmasız bir deli.

M de elindeki parayı zorla elinde almaya çalışanlar tarafından dövülmüş bir deli. Esnafın anlatımlarına göre dayanın faili değişiyor, kimi esnaf şarapçılar dövdü onu diyor, kimisi de tinerçiler. Ama en nihayetinde gelip dayandığımız nokta bir “Deliyi kim dövdü?” problemi etrafında dönüyor.

Ankara’da Gını, sınırlı sayıda sözcükle kendini ifade etmeye çalışan bir deli. Sokaklarda yaşamıyor, bir evi var. Ama evinin olması dayak yemesine engel teşkil etmiyor. Genellikle barların da sayıca fazla olduğu Sakarya civarında vakit geçiriyor. Esnafın anlatımlarına göre, bazı geceler bar çıkışlarında sarhoş “bazı kendini bilmez kişiler” ve “serseriler” “Niye bakıyorsun lan?” diye Gını’yi dövüyorlarmış. Dayak yediği zaman Gını, birkaç hafta korkusundan eve kapanıyor, dayak yediğini unuttuncaya kadar pek dışarıya çıkmıyormuş.

Bu örneklere baktığımızda, dayak yeme sebepleri değişse de deli büyükşehirde de küçük şehirde de dayak yiyor. Deli gündüz ya da gece vakti dayak yiyor. Dayak, sadece evsiz, sokakta yaşayan delilere yönelmiyor, bir evi ve ailesi olan deliler de dövülebiliyor.

Bu dayak hikayelerini anlatan esnafın yüzünden çaresizlik, acıma ve merhamet duygusu okunuyor. Çünkü bu esnaf, hikayenin konusu olan delilerle yakın bir ilişkisi olan ve bu delileri sevip sahiplenen kişiler. Konuşma sırasında esnafta gözlemlediğim hissiyat, tanıdığı, bildiği, sevdiği, masum ve savunmasız birinin kötü muamele görmüş olmasının esnafı üzdüğü ve adalet duygusunu zedelediği yönünde bir hissiyattı.

Hor görme: “Ben Bu Adamla Aynı Yerde Yimek Yimem”

Deli, bazen sırf deli gibi görüldüğü için bazı insanlar onunla aynı ortamda bulunmak istemezler. Onun orada fazlalık olduğunu deliye çeşitli yollarla hissettirirler. Bu tutum deliye değersiz bir gözle bakmanın, deliyi hor görmenin bir sonucudur.

Manisa’da Ali yaz kış yırtık pırtık gezdiği için, bazı esnafın kendisini “Pırtık” lakabıyla tanıdığı bir delidir. Bazı esnaf da Ali Abi diye seslenir. Deli Ali’nin, dış görünüşü itibariyle ilk bakışta deli olduğu anlaşılır. Sırtında bir değneğin ucuna astığı küçük bir çuval, elinde bir pazar çantası, çantanın içinde bayat, küflenmiş ekmekler, sigara izmaritleri taşır. Belli bir güzergah üzerinde sürekli yürür. Esnaf, şehirde bazen 3-4 kez tur attığını söyler.

Ali yürümediği zamanlarda vaktinin çoğunu hırdavatçılar, tamirciler, zirai araç gereç satıcıları, eskiciler, esnaf lokantaları, hurdacılar gibi dükkanların bulunduğu eski çarşı civarında geçirir. Alan çalışması sırasında esnafın bana Ali ile ilgili anlattığı hikaye şöyleydi:

Ali bir gün esnaf lokantasına yemek yemeye gitmiş, öğle vakti. İlk defa gittiği bir lokanta değil, daha önce de defalarca gittiği, yemeğini orada yediği bir lokanta burası. Bu lokantaya gelenler daha çok çevredeki esnaf ve günü birlik işlerini halletmek için şehre gelen köylüler...Çevredeki esnaf Ali’yi tanıyor ve ona büyük bir saygı duyuyor. Çünkü Ali dış görünüş itibariyle her ne kadar deliye benzese de, esnaf onun olağanüstü güçleri olduğuna inanıyor ve ona daha çok bir “veli” ve “ermiş” gözüyle bakıyor. Ayrıca Ali, kendisine verilen birçok şeyi geri çeviren, verilse de almayan, ya da herkesten almayan bir deli. Esnaf Ali’yi “*Para verirsin, atar oraya parayı, sigara verirsin sadece 1 bilemedin 2 tek alır, paket versen almaz, ayrıca*

herkesten de almaz” diye anlatıyor. Ali'nin bu tok gözlülüğü esnaf tarafından ayrıca takdir ediliyor.

Ali o gün her zaman gittiği lokantadan içeri girmiş, bir masaya oturmuş. Orada yemek yiyen müşterilerden bazıları Ali'den rahatsız olmuş ve bu kirli, pis, pasaklı, sefil görünümlü, yarı çıplak adamla aynı yerde yemek yemek istemediklerini söylemişler. Ali o gün o lokantadan kovulunca, bir daha hiç gitmemiş oraya. Sadece o lokantaya değil, hiçbir lokantaya gitmemiş. Esnaf bu olayı şöyle naklediyor: “*3-4 sene önce kovaladılar onu lokantadan. Lokantaya gitmez. Kendi ekmeğini, domatesini alır, kendi kafasına göre hareket eder. Yemek ısmarlayayım desen yemez.*”

Ali, bu olayda doğrudan esnaf tarafından olmasa da aşağılanıyor ve hor görülüyor. Esnaf kendi mekanında, gözünün önünde yaşanan olaya müdahale etmiyor ya da her şey kendi kontrolü dışında ve çok ani geliştiğinden müdahale edemiyor. Ama en nihayetinde esnaf sessiz kalarak “müşteri velinimetimizdir” demiş oluyor. Deli de onu kovaladıklarından beri oraya ait olmadığını düşünüyor, bir daha bu dükkana gelmiyor. Dahası, insanların birlikte yemek yediği lokantalara artık adımını atmıyor, bir köşede ekmek arası bir şeyler yiyor.

Alay etme, dalga geçme, aşağılama

Bu başlık altındaki esnaf davranışları, esnafın deliyi kendinden küçük/aşağı görmesi, deliyi “soytarı” olarak algılaması sonucunda şekillenen davranışları içeriyor. Deliye bu bakış, bir sınır aşımını da beraberinde getiriyor. Esnaf gülüp eğlenmek için deliyi kırıyor, üzüyor. Delinin damarına basmak için her türlü kışkırtmaya başvuruluyor. Burada esnafın gülüp dalga geçtiği, delinin davranışından

ziyade, “deli olma” hali gibi duruyor. Yani esnafın davranışını “deli, deli olduğu için, alay edilmeyi, küçümsenmeyi, aşağılanmayı hak eder” şeklinde bir algı yönlendiriyor.

Burada da deliden bir performans beklentisi var, esnaf deliyi kızdırıyor, ama esnaf burada deliden beklediği tepkiyi alabilmek için deliye karşı her türlü sataşma yöntemini mübah gören, bu performansın ne pahasına gerçekleştiğini umursamayan bir eylem tarzı benimsiyor. Burada şartlar eşit değil, kırılan ve incinen deli oluyor, bu ilişki türüne konu olan esnaf eylemleri deliyi çaresiz ve seçeneksiz bırakan, esnafın insafına mahkum eden bir nitelik arz ediyor.

Belirtmek gerekir ki bu başlık altında alan deneyimlerinden değil, internette paylaşılan videolardan yola çıkılarak bir çözümlenme yapılmıştır. Bu başlık altında incelenen eylemler bir önceki başlıkta olduğu gibi, esnafın başvurduğu, ancak sıra üzerinde konuşmaya ve açık etmeye geldiğinde suskun kaldığı, dolayısıyla alanda doğrudan gözlemleme şansı bulamadığım eylemler...Ama bir taraftan da birileri bir yerlerde delilerle alay ediyor, onları sadece deli oldukları aşağılıyor. Bu ilişki türüne, yani esnafın deliyle alay etmesine her ne kadar canlı olarak şahit olmasam da, konusu esnaf ve deli ilişkisi olan bir tezin sadece esnafa yapılan bir güzellemeden ibaret olmaması için, bu başlık altında da esnaf-deli arasındaki ilişkinin kristalize olduğu örnekler vermenin yerinde olacağını düşündüm.

Bu anlamda, internette paylaşımına açılmış bulunan “Kuyumcu Tamer ve Deli Hasan’ın Maceraları” başlığı altındaki video serisinin bu başlığın anlaşılması için oldukça uygun olduğunu düşünüyorum.

Eşitsiz bir ilişkinin tarafları, eşitliği sağlayan kriterin ne olduğuna bağlı olarak pekala değişebilir. Bir deli ile esnafın kurduğu ilişkide ise “akıl” kriteri dikkate

alındığında, tüm ilişki türleri için geçerli olmak üzere esnafın akıllı, delinin ise “akıldan yoksun” olduğunu baştan varsayıyoruz zaten. Ama bunun dışında, ilişkinin tarafları arasında eşitsizlik yaratan başka şeyler de olabilir mi? Mesela akıllı olduğunu varsaydığımız esnafın aynı zamanda parasının çok olması, ya da vicdanının olmaması. Yani yoksul bir deliye karşı, akıllı, zengin ve merhametsiz bir esnaf, yani katıksız melodram...Deliyle esnaf arasında bu türden bir çatışmanın ortaya çıkması için delinin sadece tek bir niteliğe sahip olması yeterli gibi görünüyor: Deli olmak...Esnafın ise aklının yanına servetini ve vicdan/merhamet duygusu gibi etik bir vasfını koyması icap ediyor. Kuşkusuz tüm deliler yoksul değildir, tüm esnaflar zengin ve vicdansız olmadığı gibi... Kuşkusuz deli ve esnaf arasında -akıl kriteri dışında- var olduğunu varsaydığımız eşitlik başka türlü bir biçimde, başka kriterler aracılığıyla da bozulabilirdi, sonuçta bu ilişki türündeki çatışmayı yaratan unsurlar nihai ve mutlak eşitsizlik kaynakları değil. Yani, yeryüzünde aşağılanan ve alay edilenler sadece deliler olmadığı gibi, bir deliyle alay etmek, onu aşağılamak için ille de zengin olmak gerekmez. Ama buradaki çatışma yoksul deli-zengin esnaf çatışması üzerine kurulu. Delinin aynı zamanda yoksul olması olayı biraz daha dokunaklı bir hale getiriyor sadece. Bir de adalet duygusunun harekete geçirdiği, delinin kazandığı mutlu bir son ümit ediyoruz, ama olmuyor.

Bu bölüm, esnaf ve deli arasındaki ilişkide eşitliğin nerede bozulduğu, ilişkideki eşitsizliğin gündelik hayatta nasıl bir görünüm aldığı ve gözlemlendiği üzerine bir tartışma olarak da okunabilir:

Kuyumcu Tamer ve Deli Hasan’ın Maceraları I

Hasan başında şapkası, ayakkabıları giysileri eski püskü, üstü başı dökülen, dış görünüş itibariyle yoksul yaşlı bir deli. Pantolonunu düşmesin diye beline

bir iple bağlamış, çoraplarıyla pantolonun paçalarını kısırmış üstten. Elinde bir değnek taşıyor ve dükkanların yan yana sıralandığı cadde boyunca yürüyor. Derken bir kuyumcu dükkanına giriyor ve Kuyumcu Tamer konuşmaya başlıyor:

“Hasanım Kara Kaplan’ın aşağıdan sana selamı var, Kasap Hacının selamı var, Dokuzparmak Şahin’in selamı var, diyorlar ki ne “Bu Hasan ne zaman ölecek?”

“Onun mezarının a.ına k.y.yım”.

“Kasap Hacının mı?”.

“Hee”.

“Dokuzparmak Şahinin senden alacağı varmış”.

“Benim karımı dolandıranın a.ına takayım. Şerefsizin çocuğu.”

“Yapma Hasanım”

Delinin keyfi kaçır ve “Eyvallah” deyip dükkandan çıkar, ama esnaf yılmaz ve peşinden o da çıkar:

“Hasanım peki şöyle yapak...Ben sizin aranızı bulayım. Aşağıya giderken yarın bugün ölecek bir arkadaş var, gittiğinde konuşsun onlarla ya, Hasanla aranızdaki diyalog nedir, kötülük, alışveriş nedir, bunu bir öğrenelim Hasanım ya, Kasap Hacının senden alacağı mı var Hasanım, Dokuzparmak Şahin’in? Hasanım sen askerliği nerede yaptın, Merzifon’da mı?”

“Zonguldak”.

“Allah Allah piyade miydin? Komando muydun? Hasanım çevre temizlik vergisini yatırdın mı? Peki hesap makinen var mı?”

“Vardı kırdım”

“Bak! Tarlayı ektin mi Hasanım, tarlayı ektin mi?” “Hasanım net yaşı 106 var mı 106? 100’ün üstünde var değil mi yaş, 106. Ben hesapladım 106 yaşında varsın.

“O kadar yok.”

“Hadi lan yeni dişlerin çıktı. Nazala nazala, abaskoiiii...Hasanım sana bir şey soracağım beyaz peynir getirsem yer misin? Kebap yaptırayım Hasanıma?”

“Eyvallah” der, kaldırımında yürüyerek uzaklaşmaya başlar deli. Esnaf peşinden bağırmaya devam eder:

“Hasanıma kuru fasulye yaptırayım.”

Deli hem yürür hem de sokakta bağırır: “Hasanuuuum, Hasanuuuum...”

Esnaf devam eder:

“Hasanım sen kuşbaşı mı yersin kıyma mı?”

“Kuşbaşı da yerim, kıyma da yerim, balık da yerim, ananın a.ını da yerim, kebab da yerim, lahmacun da yerim”, -bu aradaa biri “aaaaaa” diye polis otosu sesi çıkarır – Çevredeki esnaf kakhahayla güler...

“Ananın a.uuuuu” diyerek uzaklaşır deli.

Kuyumcu Tamer ve Deli Hasan’ın Maceraları II

“Hasan sen nereden geliyorsun yavrum”

“Geziyok”,

“Ben seni tanıdım tanıyalı geziyorsun Hasanım, ayakların ağrımıyor mu?”

“Yok”

“Peki Kasap Hacıyla ilgili bir soru sorsam cevap verir misin?”

“He.”

“O diyor ki ne, onun mezarını .i.eceğim, gelsin diyor aşağıya, ölsün diyor, aşağıda da mafya varmış, yeraltı mafyası, seni herhalde orada kambura çevirecekler gibime geliyor.”

“Onun mezarının a.ına koyayım”,

“Kasap Hacı mı?”

“Hee, Kasap Hacı mı da, Kara Kaplanın da ölüsünü .i.eyim”

“Bak ya, Kara Kaplan seni severdi ama şimdi. Kebap yedirir miydi Hasan sana, nasıl kuşbaşı mı, kıyma mı lan?”

“Eyvallah!” der deli ve dükkandan çıkmak için kalkar.

“Nereye gidiyon Hasanım?”

“Hasanuuuuum”

“He kuzuuuuum. Karışmayın”

Deli: “Yemek yecen mi Hasanım, yukarı çık da yemek yedireyim sana, yemek yer misin Hasanım?”

“Yer misin Hasanım, yemek ne yersin Hasanım?”

“Fasulye yerim, nohut yerim, kebab da yerim, lahmacun da yerim, ananın a.i.i yerim.”

“Eeee, nasıl tuzsuz et Hasanım, iyi mi?”

“Hee”

“Kara Kaplan diyor ki onun mezarını .i.eceğim gelsin.”

“Onun mezarını .i.eyim ben onun, yemek yedirenin ölüsünü, mezarını, kündünü .i.eyim, aaaaaa, ananın a.uuuu”

“Hasanım hava çok yağışlı, zincirlerini taktın mı?”

Bu arada çevredeki biri yine “aaaaaa” diye polis otosu sesi çıkarır. Çevredeki esnaf kahkahayla güler...

Kuyumcu Tamer ve Deli Hasan’ın Maceraları III

“Konseyle oturduk karar verdik, bu kadar hizmetin var bu memlekete, abidevi olmuşsun, asırlık çınar gibisin Hasanım, biz karar verdik, senin adına okul yaptıracağız, ne diyorsun? Deli Hasan Okulu...”

Deli, İstiklal Marşını okumaya başlar: *“Korkma söööönmez...”*

“Yok sonra, o sonra. Sonra senin adına bir de tımarhane yaptıracağız. Niye biliyor musun? Neslin yürüsün. Neslin neslin...Senin neslin yürüsün.”

Deli: *“Hasanuummmmm”*

Esnaf: *“Efendim kuzum”*

Deli: *“Yemek yecen mi Hasanuummmmm?”*

Esnaf: *“Yecem yavruuummmmm...”*

Deli: *“Ananın a.ını ye”*

Esnaf: *“Ulak Şahinle ne işin var senin?”*

Deli: *“Ha?”*

Esnaf: *“Zıt Erenköy!”*

Deli: *“Onun mezarının a.ına koyayım.”*

Esnaf: *“Niye hayırdır? Küs mü gittiniz?”*

Deli: *“Benim karıma zarar verirken seni .i.imm”*

Esnaf: *“Ayy bize niye söviyorsun Hasan, çok iğrençsin Hasan sen, iğrenç püh, özür dile çabuk, herkes burada senin karnını doyuruyor, bu kadar iğrenç olamazsın Hasan ya, Hasanım şimdi biz konsey kararı aldık, adına biz bir okul, bir de tımarhane yaptıracağız, bu okulu tımarhaneden çıkanlar okulda neslini yürütsün, namın yürüsün namın Hasanım, ne diyorsun Hasanım, yaptıralım mı? Bir Deli Hasan Tımarhanesi yaptıracağız. Ne diyorsun olsun mu?”*

Deli: *“He”*

Esnaf: *“Tamaaamm. Arkadaşlar tamam. Şimdi Hasanıma bir de çiftetelli oynatalım be!”*

Kuyumcu kendisi söylemeye ve alkış yapmaya, deli de oynamaya başlar:

Esnaf: *“Dokunmayın Hasanıma öksüzdür, Hasanım Hasanım, Hasanıma ben neler alayım, dokunmayın Hasanıma yetimdir, dittırı dittırı...Ayıcılar nasıl oynar Hasanım ayıcılar? Lan senin heykelini yaptıracağım şerefsizim. He, heykelini yaptıracağım. Gelen giden tükürecek heykeline. Heykelini yaptıracağım. Hasanım*

şimdi bu kadar arkadaş toplandı bir yemek ısmarlayalım sana. Karnını doyur. Aç gitme. Ne yen? Ne yen, aklından ne geçiyor? Ne yemeği? Kemer patlıcanı?”

Deli: *“Kebap da yerim, lahmacun da yerim, ananın a.ını yerim, -polis otosu efekti “aaaaa” duyulur-, ananın a.ı, ananın a.ını .alarım, böyle .alarım bak”* deyip kuyumcunun vitrinin camlarını yalamaya başlar. *“Elleme lan elleme”* der esnaf bu arada deliyi engellemeye çalışan çıraklarına. Esnaf deliye bağırır yine:

Esnaf: *“Ayağındaki ayakkabı .ötümün ayakkabısına benziyor. Değiştir la onları.”*

Deli: *“Ananın a.ına benzemiyor mu?”*

Esnaf: *“E tabi o kadar kilometre yürürsen benzer.”*

Deli: *“Ananın a.ına tüküreyim böyle”* deyip yere tükürür.

O sırada yoldan geçen bir adam Hasan’a, ‘Uyma bunlara’ dercesine *“Ya Hasan, sen akli başında adamsın ya...”* diyerek geçer...

Kuyumcu Tamer ve Deli Hasan’ın Maceraları IV

Esnaf: *“Yeter bırak gençler gelsin arkadan, artık gençler gelsin arkadan Hasanım, Hasanım gerin şöyle, pardösünü de çıkart, üstün başın görünsün ya, Hasan şimdi senin neşen de yok ki, şöyle bir çiftetelli oynasan, Allah Allah, Üç Ayak, Daracık Daracık Sokaklar, ne oynardın eskiden Hasanım lan, sen oynardın memleket oynardı lan, hiç oturmazdı yerine, Ayıcı Hasan, bir Deli Hasan vardı diyecekler bir zamanlar, çocuklar mezarının başına gelip iki Kulhü bir Elham okuyacak, mecbur, sövmesinler de anana avradına, ha? ha ha ha...”* diye kahkaha atar.

Deli: *“Ananın a.ı, bu ananın a.ına girer mi bu değnek?”*

Esnaf: “*Hasanım o küçük gelmez mi ya, çok ayıp çok ayıp. Abdest bozar o.*”

Deli: “*Bana ekmek getirenin ölüsünü .i.eyim, bana yemek yedirenin ölüsünün a.ına .o.ayım, benim karımı dövenin ölüsünü dölünü .i.eyim. Polis otosu efekti “aaaaa” duyulur- “Ananın a.uuu...” diye bağırır deli.*

Esnaf: “*Çocuklar arkayı boş bırakın .ıçmak üzere. Uykuda mısın sevgili yârim, uyan uyan, Hasanım uykuda mısın kuzum, lan halkın gösterdiği ilgiye bak, arkadaşlar ilgiye bak ilgiye, Allah Allaaah...Hasanım sana bir maşallah getirek mi söyle büyük boynuna assan, ha? Şöyle kocaman bir maşallah...”*

O sırada Hasan gibi yoksul, gariban görünümlü bir başka adam, sırtında taşıdığı küçük bir çuvalla kuyumcuya girer. Kuyumcu esnafın dikkati bu adama yönelir ve etrafındaki diğer esnaflara gülerek “*Hasanın amcasının oğlu bu da...*” der ve adamın ardından dükkana girer.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, yukarıda paylaşılan videoların başlığında kullanılan macera kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “Baştan geçen ilginç olay veya olaylar zinciri” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu videoyu paylaşan deli değil, esnaf olduğunu düşündüğümüzde, içeriğe uygun olduğu düşünülen başlığın da esnaf tarafından uydurulduğunu düşünebiliriz. Bu anlamda, esnafın deli ile arasında geçenleri *ilginç bir olay* olarak gördüğü, aynı konulu 4 video çekip paylaşımına açarak da bu anları *bir olaylar zinciri* haline getirdiğini ve sözlükteki macera tanımının hakkını verdiğini söyleyebiliriz. Yani esnafın deliyi kızdırması, zıvanadan çıkarması, onunla alay etmesi, onu bir soytarı gibi oynatması, azarlayıp fırça çekmesi, deliye ana avrat küfrettirmesi, söylediği sözlerle delinin ruhunu daraltması, huzurunu

kaçırmasının esnaf tarafından sıra dışı, ilginç bir olay yani macera olarak anlamlandırıldığı sonucunu çıkarabiliriz.

Deliye her türlü sataşma eylemini barındıran seri haldeki bu “macera” videolarını çözümlediğimizde, dikkat edilirse deli “Eyvallah” dediği anlarda hep muhabbeti sonlandırıp ortamı terk ediyor. Yani aslında esnafa kibarca, kırmadan dökmeden “Tamam, yeter bu kadar geyik” deyip gitmek istiyor. Ama esnaf ona küfretmek için ısrarla her yola başvuruyor. Bunun için muhabbet hep delinin zaafi olduğu bilinen belli konulara getiriliyor, “mezar”, “Kara Kaplan, Kasap Hacı” “Ne yersin?” gibi bazı anahtar sözcükler ve soru kalıpları her defasında özellikle kullanılıyor. Ayrıca deli -örneğin ayakkabılarının eskiliğinin vurgulanması ve hatırlatılması gibi- maddi olarak sahip olmadığı şeyler üzerinden aşağılanıyor. Deli bir soytarı gibi oynatılıyor ve etrafında toplanan herkes ona gülüyor. Ardından hemen deliye, soytarılığının bedelini ödemek istercesine “Sana ne ısmarlayalım, ne yemek yersin?” diye soruluyor ve deli küfretmeye başlıyor. Neredeyse bir sağaltım metodu olarak esnafı deli karşılıklı küfrediyor. Burada esnaf “akıllı” olan taraf...Ayrıca, deliye “Ayıcı Hasan” denilmesi ve buna çevredeki esnafın kahkahalarla gülmesi, esnafın aynı zamanda geçimini ayı oynatarak sağlayanlara karşı da aynı aşağılamayla baktığına işaret eden bir gösterge. Ayı oynatan kişiler hayvanlara eziyet ettikleri için eleştirilebilir kuşkusuz, ama burada ayı oynatmak, daha çok “düşük” ve “itibarsız” bir meslek olduğu için alay konusu ve malzemesi haline gelmiş görünüyor. Yine, aşağılamanın bir başka biçimi olarak esnafın deliye “Senin heykelini yaptıracağım, herkes gelip tükürecek” demesi, esnafın deli hakkındaki düşüncelerini ve hissiyatını açık eden bir ifşaatı olarak okunabilir.

Sonradan görme ve çığ bir zenginlik, kuşkusuz sadece deli üzerinde değil, diğer insanlar üzerinde de kendisini üstün görmek, kendisinden gayrı herkesi aşağılamak, insanları parasına ve sahip olduğu servete, maddi güce göre değerlendirmek, sadece kendinden daha zengin olanlara saygı göstermek şeklinde kendini gösterebilir ve bu zenginliğe sahip olan kişi tarafından bir hakimiyet kurma biçimi şeklinde algılanabilir. Bu zenginliğe sahip olan, paranın kendisine bir güçle birlikte paket halinde başka bazı hakları da verdiğini düşünür. Bu yüzden, aslında ne kadar samimi, eğlenceli ve şakacı biri olduğunu düşünerek küstahlık yapar. İncitir, kırar, ağız dolusu güler, alay eder: “*Yemek ısmarlayayım Hasanım...Sen ne zaman öleceksin Hasanım?*” Bu bağlamda, esnafın deliye bakışını ele veren hissiyat; ‘Ben akıllı ve zenginim, o ise bir deli...Soytarım benim. Biraz eğlendir beni’ şeklinde okunabilir.

Racon Kesen Tuhaf Adam

TA deli değildir, ama biraz tuhaftır. Bütün şehirde sanki sokaklar onunmuş gibi efelenerek yürür. Beden dili ve konuşma stilineki vurgularıyla Yeşilçam filmlerindeki jönleri andırır. Biraz da efelere, kabadayılara, ağır abilere özenir. Genellikle elinde bir tespah bulunur ve bu tespahi artistik hareketlerle çevirir, ayağından da çizmeleri eksik olmaz. En önemli özelliği racon kesmesidir. Biraz da abartmasıyla ve palavra atmasıyla ünlüdür.

TA yavaş yavaş, aşama aşama sinirlenir. Sinirlendiğinde çok pis küfreder ama hep o ağır abi havasıyla konuşur. O daha fazla sinirlendikçe onu izleyen esnaf daha çok güler. TA atar tutar, şöyle yaparım, böyle yaparım der, ama sonuçta bir şey yapmaz. Bu yüzden esnaf zaman zaman eğlenmek için önceden planlanmış bir oyunun, danışıklı bir dövüşün içine sokar TA’yı. Bazen spontane gelişen bir dövüşme

anında esnaf TA'ya "Tamam TA yeter len, kıyma gencecik çocuğa" der gülerek, esnaf güler çünkü o sırada yerde yatmakta olan TA'nın tehditler savurduğu kişi değil, TA'nın bizzat kendisidir.

TA atar, sallar, başından geçen maceraları esnafa anlatırken "*Biriyle tanıştırdılar geçen dükkanda, Samsunlu Mehmetmiş adı. Bak bana Atatürk'ün hatırına ..k.miyom seni, ayak bastı diye Samsun'a dedim.*" örneğinde olduğu gibi, biraz abartarak anlatır.

Esnafın TA ile olan ilişkisi "deliden performans bekleme" ya da "oyun/hikayeye katılma" kategorisiyle de büyük ölçüde uyuyor. Ama burada esnafın çizmeyi aştığı anlardan biri olan bir video çözümlendi ve bu ilişki alay etme kategorisi içine dahil edildi:

Tuhaf Adam ve Danışıklı Dövüş

TA, esnafla beraber bir dükkanın önünde açık havada oturmaktadır. TA'ya göre yaşı oldukça küçük –on üç on dört yaşlarında- ağzı iyi laf yapan ve cevval bir çocuk buraya gelir ve TA'ya sataşmaya başlar. Bu çocuk, esnafın eğlenmek için önceden ayarladığı ve TA'yı kızdırmak için onun üstüne saldırdığı bir yemdir.

Çocuk doğrudan konuya girer, bu arada tüm konuşma boyunca el kol hareketi yaparak TA'ya dokunur ve onu iyice tahrik etmeye çalışır:

Çocuk: *Oğlum, hadi gel çık bir dışarı görüşelim hadi, çık oğlum!*"

TA: *Bana oğlum diye konuşamazsın. Kaç yaşındasın sennnnn?"*

"31. Sen kaç yaşındasın oğlum?"

"Hea?"

“Kaç yaşındasın söylesene.”

“Ayağa kaldırma beni burda, kafanı koparırım.”

“Kalksan ne olur, kalksan kaç yazar koçum, bana artistik yapma!”

“Allahım yaa. Oğlum sen bela mısın len?”

“Belayım oğlum, senin belanım ben, kalk len delikanlıysan hadi, kalk oğlum!”

“Daha hala oğlum diyor ya...”

“Oğlumsun tabi, ne dicem?”

“Kaç yaşındasın sen?”

“Söyledik ya”

“Montunun düğmelerini çeker çeker koparırım, ağzına veririm bak o montunun, anladın mı?”

“Bir dakikada işini bitiririm bak tavşan!”

“Ağzına veririm o montunun düğmelerini böyle birer birer koparırım, böyle elimle koparırım montunun düğmelerini, ağzına veririm, ağzına veririm o montun düğmelerini bak, delikanlı gibi konuş, tamam mı?”

“Tamam, şimdi bir dakika konuşalım.”

“Ağzına veririm o montun düğmelerini, böyle koparırım ordan”

“Tamam bu düğmeyi napçan?”

“Akıllı ol”

“Sen de akıllı ol”

“Kaç yaşındasın len, beni oğlum diye hitap ediyon?”

“Sen kaç yaşındasın?”

“Tavşan!”

“Sensin o tavşan”

“Tilki”

“Tilkisin oğlum, bir dakikada işini bitiririm bak, beni hasta etme!”

“Ağzından kelimeler güzel çıksınnnnnnnn.”

“Senin de ağzından çıksın koçum, akıllı ol!”

“Oğlum bana bak!”

“Öyle el kol hareketi yapma, aldın mı vuracaksın oğlum, delikanlı mısın len sen?”

“Adam yerine geçtin oğlum, adam yerine geçtin tavşan!”

“Konuşma, koçum!”

“Adam yerine geçtinnnnn!”

“Gel öpeyim barışalım hadi, gel.”

“Akıllı ol sen önce bir, akıllı ol!”

“Gel öpeyim barışalım hadi, gel.”

“Öptürürüm bak şimdi kül tabağını!”

“Gel öpeyim.”

“Ben ne dedim sana, akıllı ol dedim.”

“Öptüm!”

“Ben öptürürüm şimdi, tepeği, ayağımın, ayakkabının burnunu öptürürüm şimdi bak sana!”

“Ne öptürüyön oğlum sen, artistik yapma gördük marifetlerini...”

“Ayakkabının burnunu öptürürüm şimdi bak, şöyle bir tane koydum mu başına! Kaçmasana len!”

“Ne kaççam len sen kaçmasana, gel len delikanlıysan!”

“Tavşan”

“Sensin len o, gelsene oğlum!”

“Ne kaçiyon oğlum?”

“Sen kaçiyon oğlum, delikanlıysan gel! Tavşan! Beni hasta etme len! Senin hareketlerin bize sökmez!”

“Söktürürüm bak!”

“Gel söktür len!”

“Daha hala len diyo ya...”

“Lensin oğlum! Konuşma! Bir dakikada işini bitiririm bak, konuşma!”

“Ne diyon len sen?”

“Sana ne len! Artistik yapma oğlum, bize artistiğin sökmez!”

“Oğlum git başımdan! Adam yerine geçtiniz! Kafamı sokçem şimdi!”

“Bir dakikada işini bitiririm ben adamın, konuşma!”

“O dilini alırım şimdi bak!”

“Gel len delikanlıysan hadi!”

“Oğlum bak len diye konuşma, o dilini alırım yerinden bak!”

“Ööooooooooööööoooooooooooo”

“Alırım o dilini yerinden!”

“Ne alıyon oğlum sen? Senin artistığın bize sökmez, konuşma!”

“Akıllı ol bak!”

“Sen akıllı ol, bu ne len a.ına koyduğum böyle, len 2 milyonluk pabuçları almışsın artistik yapıyorsun, çakçam şimdi...”

“Çak hadi, çak! Tepiğimle bir kasığına bir patlatayım, patlatayım bir kasığını, bir tane koyayım, Ne kaçıyor?”

“Ne kaççam len, sen ne kaçıyor?”

“Tavşan! İndircem bak şimdi bir tane! Oğlum benle dalga geçme!”

“Konuşma len, konuşma, bana el kol hareketi yapma oğlum!”

“Daha hala oğlum diyo ya, a.ını .i.eyim lan senin!”

“Senin erkekliğin sökmez oğlum!”

“Benim kafamı bozma!”

“Konuşma oğlum, artistik yapma!”

“İki dakikada adam mı oldun?”

“Oldum ulen, g.t!”

“Konuşma ulen!”

“Dönme ulen, yemedi mi kaçıyor mu?”

Bu arada TA ceplerini yoklayarak bir şey çıkarmaya çalışmaktadır.

“Haa ne çıkacak?”

“Lan seni .i.erim bak!”

“Ha, telefonu alırsam satarım bak! Gel oğlum dövüşçez, kan davası oldu bu!”

“Kırarım len kafanda şunu bak...”

En sonunda TA cep telefonunu ceketinin cebinden çıkarır ve çocuğa fırlatır, çocuğu ıskalayan telefon yere düşer ve parçalanır. Bu arada esnaf, olanları izlemekte ve kahkahalarla gülmektedir.

Bu örnekte esnaf, deliyle doğrudan alay eden kişi konumunda değil, deliyle alay edilmesini izleyen kişi konumundadır. Esnaf bu gösterinin hazırlık aşamasını bizzat planlar ve deliyle dalga geçecek kişiyi ayarlayıp olay yerine getirir. Bu kişiyi TA'nın en çok nelere kızdığı ve sinirlendiği konusunda bilgilendirir. Alay etme anında araya girmez, tarafları ayırmaya çalışmaz, aksine bir film izler gibi laf dalaşını izler, güler. Ortalığın daha da kızışması için, alay eden kişinin az önce söylediği, ancak yeterince duyulmayan ya da tartışmanın hararetiyle arada kaynayan bazı sözleri TA'nın duyabileceği şekilde tekrar eder. Esnaf böyle yaparak alay eden kişiye sufle verir ve alay eden kişi bu sözleri bir kez daha ve bu sefer daha vurgulu biçimde söylemesi gerektiğini fark eder ve gereğini yapar. TA daha da sinirlenir, daha çok küfreder, iş laf dalaşından çıkar, ayağa kalkılır, kaçma kovalamaca başlar, aksiyon, gerilim ve heyecan artar. TA zıvanadan çıktıkça esnaf daha çok güler ve keyiflenir.

Burada deşifre edilen, diyaloglara dayalı atışmaları içeren videoda diyaloglardaki çağrışım ve silsile dikkate alındığında esnaf -esnafın ayarladığı çocuk-Hacivat'ı, “tuhaf adam” ise Karagöz'ü andırmaktadır. Buradaki diyalogla Hacivat Karagöz arasındaki yakınlık kökensel bir bağ değil, bir benzerlik ilişkisidir. Diyalogun havası çağrışımlar üzerinden Hacivat'la Karagöz'ün atışmalarını akla getirmektedir. En nihayetinde etnografik bir metnin gözlemciyle gözlenen arasında oluşan muğlak bir metin olduğu dikkate alındığında, çağrışımlar da gözlemcinin metnin yorumlanmasında başvurduğu bir araç haline gelebilmektedir.

5.3. İLİŞKİ KATEGORİLERİ: ESNAFIN ANLAMLANDIRMALARI

Esnafın deliyi anlamlandırması ve deliye/deliliğe atfettiği anlam bakımından, söylemin yaygınlığı, sıklığı ve tekrarı kriterleri bağlamında genel olarak aşağıdaki ana konu başlıkları üzerinden bir çözümleme yapılabilir:

- a- Deliliğin geçmişte yaşanan travmaya bağlanması
- b- Deliliğe zararsızlık atfedilmesi, delinin tehlikeli görülmemesi
- c- Deliliğe saflık, temiz kalplilik, masumiyet atfedilmesi
- d- Deliliğin/anormalliğin dini, yüce, kutsal bir kişilikle ilişkilendirilmesi

5.3.1. Deliliğin Geçmişte Yaşanan Travmaya Bağlanması

Alan çalışması sırasında esnafla konuşurken, esnafın delilik halini, delinin neden delirdiğini açıklamak için mutlaka bir sebep ve gerekçe göstermesi dikkatimi çekmişti. Esnafa bu soruyu sormadığım halde, esnaf kendiliğinden delinin neden delirdiğine dair bir sebep gösteriyordu. Yani esnafa göre, deliliğin bir sebebi vardı ve bir deliden bahsederken bu konunun atlanmaması, aksine önemli olduğu düşünüldüğünden söz konusu edilmesi gerekiyordu. Esnafın anlatımlarına göre kişi hiçbir sebep yokken değil, ancak geçmişinde onun tüm hayatını etkileyecek ölçüde derin izler, ağır hasarlar bırakan bir yaşanmışlık sonucunda deliriyordu. Yani delilik, geçmişte yaşanan bir travmaya bağlanıyordu.

Esnafın deliliğe gerekçe gösterdiği travmalar, kişinin yakınlarını/sevgilisini trafik kazası veya yangın gibi trajik bir olay sonucunda kaybetmesi, aşık olması, sevdiği kızın kendisine verilmemesi, kişinin hastasını ameliyatta kaybetmesi, çok dayak yemesi, çok okuması, bir meslek sahibi olduğu halde atanamaması ve işsiz kalması, annenin vefat etmesi, babanın başka bir kadınla evlenmesi sonucunda kişinin yalnız kalması, kişinin çocuklarının kendisine gösterilmemesi gibi ‘dramatik’ olaylardan oluşuyordu. Bununla birlikte, geçmişinde aynı dramatik olaylarla karşılaştığı halde delirmeyen insanların neden hep beraber delirmediği sorusunun üzerinde durulmuyordu. Çünkü aynı nitelikteki olayların aynı sonuçlara yol açması gerektiği yönündeki mantıksal beklenti, yani bu konuda standart bir tutarlılık arayışı, deliliğe dair bu türden toptancı ve deterministik bir açıklamayı geçersiz hale getiriyordu. Onun yerine, ikna edici olsun ya da olmasın, mantıklı olsun ya da olmasın deliliğe bir sebep bulunması gerilimi azaltıyor, bu herkesi

rahatlatıyordu. Çünkü bu yolla esnaf, başına neyin gelmediğini -bir kere daha- fark ediyor ve haline şükrediyordu. Deli ve delilik hali üzerinden esnaf kendi mazisini – yeniden- keşfediyor ve geçmişinin ana durakları/dönemeçleri üzerinde düşünme fırsatı buluyordu, hayatına dair sonuçlar çıkarıyor ve mazisini temize çekiyordu: Çok şükür, ben böyle bir travma yaşamadım, bu yüzden deli değilim, iyi ki travma yaşamadım, iyi ki deli değilim...

Bu bağlamda, esnafın deliliğe gerekçe olarak gösterdiği travma sebeplerine bakıldığında, deliye travma yaşatan olayların aynı zamanda esnafın kendi başına gelmesinden korktuğu şeyler olduğu ve bu yönüyle aslında esnafın korkularını yansıttığı görülmektedir. Diğer taraftan, böylesi bir akıl yürütmenin şöyle bir olası sonucu da vardır: Bunlar insanı delirten sebepler olduğuna göre, yaşamının herhangi bir evresinde bu travmatik olaylarla karşılaşan herhangi bir insan da pekala delirebilir. Bu yönüyle delilik esnafa hem çok yakın, hem de uzak bir ihtimal olarak bir kenarda durmaktadır.

Alan çalışması sırasındaki gözlemlerime göre, esnafın bir delinin neden delirdiğine dair bir fikri var ve delilik gerekçesi kesinlik içeren yargılar şeklinde ifade ediliyor. Her deliye de delinin yaşı, cinsiyeti, statüsü, eğitim seviyesi, gelir durumu gibi kriterler ile uyumlu bir delirme sebebi tahsis ediliyor.

Örneğin, Manisalı N tüm şehirde “beyin cerrahı” olarak biliniyor. Herkes onun eskiden beyin cerrahı olduğuna kesin ve tartışmasız biçimde inanıyor. Zaten bu yüzden kendisine doktor ya da cerrah deniyor. N'nin delirme sebebi olarak dolaşan rivayetler muhtelif...Bazı esnaf, N'nin sevgilisiyle beraber trafik kazası geçirdiğini, kazada sevgilisinin hayatını kaybettiğini, bu yüzden delirdiğini, bazıları N'nin bir

ameliyat sırasında bir hastasını kaybettiğini, bu yüzden delirdiğini, bazı esnaf da çok okumaktan delirdiğini söylüyor.

Dönerci bir esnaf için N'nin delirme sebebi:

“Hastası masada kalmış ameliyatta, cerrah, ablası da İzmir'in en büyük cerrahlarından...”

Fırıncı bir esnaf için N'nin delirme sebebi:

“Bir hastasını kaybediyor ameliyatta. Ondan sonra böyle olmuş. Travma geçiriyor. İnanmak istemiyor.”

Kitapçı bir esnaf için N'nin delirme sebebi:

“Kaza yapıyor kız arkadaşıyla. O kullanıyormuş arabayı. Kız orada ölüyor, o kurtuluyor. Sonra bir daha toplayamıyor kafayı...”

Ayakkabıcı bir esnaf için N'nin delirme sebebi:

“Amerika'da 3-4 tane üniversite okumuş, ondan böyle olmuş, çok okuduğu için...”

Manisa'da esnafın sürekli aynı şarkıyı söylediği için “Nazey Nazey” ismini taktığı deli için ise delirme gerekçesi olarak sevdiği kızın kendisine verilmemesi gösteriliyor:

“Sevdiğini alamamış, kızı alamamış, kafayı kırıyor o yüzden, halen o kızı soruyor.”

Ali için de benzer bir delirme sebebi gösteriliyor:

“Sevda uğruna böyle olduğu söyleniyor. Aşık olduğundan...”

Bazı esnaf ise Ali'nin gençliğinde çok dayak yediği için delirdiğini söylüyor:

“Çok dayak yemiş, çok dövmüşler.”

Bir başka esnaf, bu dayak olayının Ali'nin gençliğinde sevdiği kadınla ilgili olduğunu anlatıyor:

“Bu ikisi çok seviyorlarmış birbirlerini. Kızın babasıyla abileri istemiyormuş Ali ile evlenmesini. Bir gün ikisi Kirazlık'ın oralardaki ormanlıkta buluşmuşlar, kızın abileri takip etmiş meğer onları. Kalabalık, bir sürü kişi. Hepsi birden Ali 'yi orada fena dövmüşler...”

Z için teknik bir aksaklık gerekçe gösteriliyor:

“Eskiden pilotmuş. Bir eğitim uçuşu sırasında paraşütü açılmamış, kafa üstü çakılmış, ondan sonra böyle olmuş.”

Kırmızı kadın için ölüm, ailenin kaybı, üvey annenin fettanlığı ve yalnızlık gerekçe gösteriliyor:

“Tek başına kalmış. Annesi ölmüş, babası da başka bir kadınla evlenmiş. Yeni karısı bu kızı istememiş. Ana yok baba yok, yalnızlıktan delirmiş...”

Y için oğlunun askerde şehit olması gerekçe gösteriliyor:

“Oğlu askerdeyken vurulmuş. Ondan sonra böyle olmuş...”

F için, çocuklarının ondan uzaklaştırılması ve çocuk hasreti gerekçe gösteriliyor:

“F’yi 47 senedir tanıyorum, F deli değil; onun başına gelmeyen şey kalmadı, çocuklarını ona göstermediler, kaçırdılar ondan, onun yaşadıklarını başka biri yaşasaydı aynı şey olurdu.”

Karanfil pasajının altındaki yaşlı kadın için ihanet, kocasının başka bir kadınla kaçması gerekçe gösteriliyor:

“Açık giyinen kızlara kızıyor, “kapat buralarını” deyip kızların dekoltesine, bacaklarına dokunuyor. Hizmetçisi kocasıyla kaçmış...”

Kırmızılı kadın için işsizliğin özel ve güncel bir türü gerekçe gösteriliyor:

“İngilizce öğretmeni, atanamamış...”

Bu delirme sebebi de klasik delirme sebeplerinin günümüz sosyo-ekonomik koşullarına göre uyarlanmış/güncellenmiş, modernize edilmiş bir versiyonu olarak karşımıza çıkıyor. Bu görece spesifik ve unisex delirme gerekçesi, kalıba uygun biçilmiş bir elbise gibi kişinin üzerine oturtuluyor. Atanamayan bir öğretmenin delirmesi üzerinden ‘atanamayanlar’, bir çeşit ‘tutunamayanlar’ haline geliyor.

Yukarıda örneklendirilen, esnafın delilik durumunu açıklamak için sebep olarak gösterdiği olayların birçoğu gündelik hayatta karşılaşılmaması pek muhtemel, kuşkusuz acı verici ve travmatik olaylardır.

Burada mesele, insanların başına gelen bu trajik olayları -travma sebeplerini- küçümsemek, bu olayların şiddetini/insanları etkileme potansiyelini tartışmaya açmak, aslında gerçek bir trajedi olmadığını, bir insanın delirmesine yol açacak derecede dramatik olmadığını ima etmek ya da bu kişilerin başına aslında bu olayların gelmediğini ya da bu sebeplerden değil de bir başka sebepten delirdiklerini iddia etmek değildir. Kim kimin hangi sebepten delirdiğini kesin olarak bilebilir?

Kimse bilemez. Ama alan çalışması sırasında gözlemlenen esnaf bir delinin neden delirdiğine dair kesinlik içeren yargılar bildiriyor.

Dolayısıyla burada sorunsallaştırılan şey, herhangi birinin delirme sebebine ilişkin kesin bir hüküm vermek mümkün olmadığı halde, buna ilişkin kendinden emin bir şekilde kesin yargılarla konuşulmasıdır. Her deliye de delinin yaş, cinsiyet, statü, eğitim, gelir durumu gibi değişkenler ile uyumlu bir delirme sebebi tahsis edilmesidir.

Diğer taraftan, delilik durumunu açıklayan bazı olaylar gerçek olamayacak kadar saçma, akıl dışı ve idealize edilmiş görünüyor. Örneğin paraşütü açılmayan pilot vakasında kafa üstü çakılan bir adam nasıl hayatta kalabiliyor? Ya da herkesin beyin cerrahı olduğuna inandığı N'nin yaşı, mesleğini ne kadar zamandır yapmadığı gibi - yine alandan elde edilen- bilgiler dikkate alındığında, kabaca bir hespla N'nin biyografisinde hayatının herhangi bir döneminde cerrah olması aslında mümkün görünmüyor. Dolayısıyla gerçekte cerrah olmadığı için N'nin ameliyat yapamayacağı, hastasını da ameliyatta kaybetmeyeceği ortada. Yani N'nin delilik gerekçesi hastasının masada kalması olarak açıklanamaz.

Ama tüm bunlar -kurgudaki tutarsızlıklar, akıldışlıklar, saçmalıklar- esnaf tarafından sorgulanmıyor, önemli olan ve tartışmaya açılan da bu zaten. Yeniden ifade etmek gerekirse, burada dönen tartışma bu inançların ya da kanaatlerin gerçekliğinin sorgulanması üzerine değil, delilikle delilik durumunun bağlandığı sebepler arasında kurulan ilişkinin anlamlandırılması üzerine kurulu bir tartışmadır.

Esnafın delirme gerekçesi olarak sunduğu örneklerle bakıldığında, deliliğe gerekçe oluşturan sebepler aile, şiddet, aşk, ölüm, kaza, ayrılık, hasret temaları

etrafında yoğunlaşan, bununla birlikte işsiz kalma gibi daha spesifik travma sebeplerini de içine alan bir skalada dağılıyor.

Aynı zamanda, deliliğe sebebiyet veren bu travma konularının Yeşilçam melodramlarının konuları ile şaşırtıcı biçimde benzerliği de dikkat çekiyor.

Diğer taraftan, esnaf tarafından delirme sebeplerine dair erkek ve kadın için yapılan ayrımlar, aynı zamanda bu ayrımların konusu olan kavramlar ve kodlar üzerinden bir toplumsal cinsiyet okuması yapmaya elverişli bilgiler sunuyor. Şöyle ki;

Erkekler için yakıştırılan ve dile getirilen delirme gerekçeleri mesleki ve teknik konular, aşk ve ölüm ile ilişkilendiriliyor. Her ne kadar şiddet teması da erkeklerle ilişkilendirilmiş olsa da şiddetin sebebinin aşk olduğu, yani esasen aşk uğruna dayak yenildiği ortaya çıkıyor. Kadınlar için dile getirilen delirme gerekçelerinde ise aile, çocuk, ihanete uğrama ve ölüm teması ön plana çıkıyor. Ölüm temasının her iki cins için de ortak bir delirme gerekçesi olduğu görülüyor.

Örneğin N için dile getirilen trajedilere baktığımızda, N bir meslek sahibi olarak mesleğini icra ederken bir hastasını kaybediyor. Ya da trafik kazası sırasında arabayı kullanan kişi N. Ya da N çok okuyor, o kadar çok okuyor ki aklını yitiriyor. Bu anlatımlar çerçevesinde, doğa-kültür ikili karşıtlığında N tartışmasız biçimde kültüre yakın duruyor. Çünkü N ameliyat yapıyor, araba kullanıyor, üniversitede 3-4 tane bölüm okuyor. Benzer biçimde, eğitim uçuşu sırasında paraşütü açılmayan eski pilotun aklını yitirme gerekçesi de mesleğin icrası sırasında yaşanan talihsiz bir iş kazasına bağlanıyor. Erkekler kültürle, bilimle, teknikle ilgili alanlarda boy gösteriyor, yani akli meselelerle uğraşiyor, yaşadıkları trajedi de bunun doğal bir getirisi olarak mesleki ve teknik konularla ilgili oluyor.

Kadınların geçmişte yaşadığı trajediler ise daha çok aile birliğinin bozulması ve aileyi temsil eden simgelerden bir ya da birkaçının kaybı üzerinden ifade ediliyor. Örneğin kadın, “evin direği” olan kocası evden gidince yıkılıyor, yani aklını kaybediyor. Ya da kadın evladını kaybedince veya çocuklarını göremeyince aklını kaybediyor. Dolayısıyla kadınlara atfedilen delirme gerekçeleri dikkate alındığında, kadınların akli değil, doğayı/duyguyu temsil ettiği anlaşılıyor. Problemin ihanete uğrama, hasret/özlem yani bir duygu durumu üzerinden ifade edildiği bir düzlemde kadının duygusal bir varlık olduğu ezberi de bozulmamış oluyor. Bir diğer deyişle bu gerekçeler, genellikle toplumda kadınlara yönelik korumacı tutumların gerekçesi olarak öne sürülen kadınların duygularıyla hareket eden, duygularına yenik düşen, duygusal ve zayıf yaradılışlı varlıklar olduğu yönündeki genel kabullerle uyumlu bir sonuç üretiyor.

Benzer biçimde aşk konusunda da kadın ve erkek arasında bir ayrıma gidiliyor. Şöyle ki, aşk kadında travmatik sonuçlar doğurmuyor, aşk kadın için o kadar güçlü bir etki yaratmıyor, yani kadınlar aşk yüzünden delirmiyor. Ama erkekler aşktan deliriyor. Sevda uğruna derbeder oluyor erkekler.

Aşktan deliren erkek...Esnaf, sonu deliliğe varan aşk hikayelerini anlatırken aşkından deliren erkeği anlatıyor. Ama bu hikayelerde aşkından deliren bir kadın yok. Halbuki kadınlar da aşık olur, kadınlar da pekala aşktan delirebilir. Bir taraftan kadınlar duygusal, zayıf, akli değil duyguyu temsil eden romantik varlıklar olarak kabul ediliyor, bir taraftan da kadınlar aşk yüzünden delirmiyor. Esnaf tarafından dolaşıma sokulan delirme hikayelerinde kadınlar, çocukları kendisine gösterilmediği için ya da oğlu askerde şehit olduğu için deliriyor. Bu anlamda kadın için gerekçe gösterilen delirme sebeplerinin kadının genel kabul gören toplumsal

rolleriyle doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılıyor. Anlaşılan o ki, bir kadının aşk yüzünden delirmesi yakışık almıyor. Onun yerine kadın, ona yüklenen “kutsal annelik” görevi ile uyumlu bir delirme sebebi ile ilişkilendiriliyor. Kadın, kutsal annelik vazifesine uygun biçimde çocukları için aklını feda ediyor. Ama ne kadar aşık olursa olsun, bir kadın için delirme sebebi bir erkeğe duyduğu aşk olmuyor. Kadın aşk yüzünden delirse de, toplum bunu bir kadın için uygun bir delirme sebebi olarak görmediğinden dolaşıma sokulan delirme hikayesinde kadının rolüyle daha uyumlu bir delirme gerekçesine yer veriliyor.

Dolaşıma sokulan delirme hikayelerinde bir kadının kocası kendisini terk ettiği ve başka bir kadınla kaçtığı için delirdiği de oluyor. Ama burada da deliliğe yol açan sebep, erkeğe duyduğu aşktan ziyade kadının ihanete uğraması ve hemcinsi bir başka kadının erkeği baştan çıkarması oluyor. Yani anlatılan hikayede eksen aşktan ihanete doğru kayıyor. Yuvası yıkılan biçare kadın hem yuvasını, hem kocasını, hem de aklını kaybediyor. Dolayısıyla doğrudan aşk üzerinden değil, mağduriyet üzerinden ifade edilen bir delilik hali bu. Kadının mağduriyetini vurgulayan bu delilik hali kadın erkek ilişkisi üzerinden gündelik hayattaki iktidar ilişkilerine dair bir alt okuma yapmayı da olanaklı kılıyor. Şöyle ki;

Anlatılan delilik hikayesinde, kocanın/erkeğin kendisini terk etmesine bağlı olarak kadın deliriyor. Yani kadın “duygusal” ve “zayıf” bir varlık olduğu için, -yine- duygularına yenik düşüyor, tek başına güçlü duramıyor. Neden? Çünkü bir kadını ayakta tutan şey erkektir, erkek binadaki en güçlü kiriştir, evin direğidir. Bu yüzden, erkek çekildi mi o bina çöker. Kadın da delirir. Bir kadının akıllı ve sağlam olabilmesi için erkeğin onun yanında olması, yani evin sınırları içinde tutulması gerekir. Bir kadının aklın sağlam olabilmesi erkeğin onu terk etmemesine bağlıdır.

Kadın erkeğin varlığına muhtaçtır. Kocasız kalmak delirtir. Kadının başında bir erkek bulunmalı, koca da kadının akıl ve ruh sağlığına mukayyet olmalıdır. Bu ön kabuller, ihanete uğrayan kadının mağduriyetine vurgu yapan delilik hikayesinin kurgulanmasına zemin hazırlayan zihinsel öncüllerdir.

Bu delilik hikayesi üzerinden bir başka alt metin de okunabilir:

Sonuçta kadın kocası onu terk edince deliriyor, ama dikkat edilirse koca evden tek başına gitmiyor, yanında bir başka kadınla gidiyor. Yanında başka bir kadınla gittiği için olsa gerek, bu eyleme artık “gitmek” ya da “terk etmek” değil, “kaçmak” deniyor. Bununla birlikte esnafın olayı hikaye ediş biçiminde, deliliğin sebebi “hizmetçisi kocasıyla kaçmış” şeklinde ifade ediliyor. Bu durumda aslında kadının kocası hizmetçisiyle kaçmıyor, hizmetçi kocayla kaçıyor, yani vicdansız “kötü kadın” “namuslu kocayı” ayartıyor, evine/erkeğine bağlı zavallı kadının yuvası da bu yüzden yıkılıyor. Burada eksen ikinci kez kayıyor ve vurgu erkekten çok “öbür kadın” a yapılıyor.

Bir diğer deyişle, bir kadının aşk yüzünden delirmesi için işin içinde illa ki bir başka kadının olması gerekiyor, Aşk mevzubahis olunca bir kadını ancak yine bir kadın delirtiyor, erkeğin ihanetinden ziyade yuva yıkan kadın konuşuluyor. Yuva, başka bir kadınla kaçan erkek yüzünden değil, kocayla kaçan hizmetçi kadın yüzünden yıkılıyor. Bir diğer deyişle yuvayı da, kadını da aşk yüzünden ancak bir kadın yıkıyor. En nihayetinde sorumlu ve suçlu yine bir kadın oluyor. Bir erkek aşk uğruna bir kadın yüzünden, bir kadın ise aşk uğruna ancak bir “kötü” kadın yüzünden delirebiliyor.

Diğer taraftan, deliliğin doğuştan gelip gelmemesine bağlı olarak esnafın deliliği açıklama gerekçeleri değişebiliyor. Delilik doğuştan geliyorsa esnaf deliliği

genellikle kaderin bir sonucu olarak tarif ediyor. Özellikle deli dış görünüş olarak “normal” değilse, esnaf delilik halini sonradan oluşan bir etki ile değil, kaderle açıklıyor.

Örneğin, Manisa’da down sendromlu bir deli için esnaf delilik sebebini şu sözlerle tarif ediyor:

“Sebepleri Rabbimizden geliyor.”

Burada, deliliği açıklama söylemi üzerinden esnafın dini inançları, kader inancı görünürlük kazanıyor. Yani Allah böyle istedi ve sonuç böyle oldu. Allah’ın takdiri...Allah onu öyle yaratmış. Onun kaderi buymuş. Allah böyle takdir ettiği için o dünyaya gelirken bu şekilde doğmuş. Burada delilik, Allah’ın takdirinin, yaratılışın bir sonucu olarak açıklanıyor ve bu durum kaderle ilişkilendiriliyor. Bu kabul aynı zamanda, bu durumun değiştirilemeyeceği ve bu duruma razı olmak gerektiği yönündeki çağrışımları da barındırıyor. Burada deliliği önlemek ya da tedavi olup iyileşmek bir seçenek olmaktan çok uzaktır. Çünkü deliliği doğuştan gelen ve kaderin bir sonucu olarak açıklayan bir kurgu, deliliği sabit ve değişmez olarak görme eğilimindedir.

Bununla birlikte, dış görünüş olarak bedensel açıdan normal görünen birinin delilik hali doğuştan gelen bir özellik olarak tarif edilmiyor. Bu delilik durumu ne genetiğe ne de kadere bağlanıyor. Bu delilik hali normal doğan birinin yaşamının sonraki bir evresinde karşılaştığı bir travmayla ve bu travma sonucunda yaşadığı psikolojik rahatsızlıkla açıklanıyor. Ya da delilik durumu, çocukları kendisine gösterilmeyen F örneğinde olduğu gibi, hayatı kötü geçmiş biri üzerinden tarif ediliyor ve bu yolla delilik hali rasyonalize ediliyor.

Delirme sebeplerine dair geliştirilen düşüncelerin yanı sıra esnaf arasında bir delinin geçmişte kim olduğuna, mesleğinin ne olduğuna dair inançlar da geliştiriliyor. Bu inançlar delirme sebeplerinde olduğu gibi kesinlik içeren yargılar şeklinde ifade ediliyor. Hatta bazı esnaf bu yöndeki inançlarının doğruluğunu kanıtlamak için kerameti kendinden menkul örnekler veriyorlar. Örneğin bir esnaf, N'nin geçmişte kesin cerrah olduğunu, onun mesleki sertifikalarını gördüğünü söylüyor.

“1955 doğumlu, ben onun sertifikalarını falan gördüm; gerçekten cerrah yani...”

Bir diğeri, N'nin mesleğini istese şimdi de yapabileceğini, ama insan hayatının kutsal olduğunu, 3-5 milyar için bu kadar önemli bir konuda risk almaya değmeyeceğini, yine N'nin kendi cümlelerinden alıntı yaparak ifade ediyor:

“Tanınan bir adam...Beyin cerrahı kendisi... IQ seviyesi çok yüksek biri...Şu an mesleğini yapmak istese yapar. Çok fazla insanla konuşmuyor. Konuştuğu insanlar bellidir. Bilimsel olarak da konuşur. Çok iyi ressamdır. “Bu paralara ben bu işi yapmam. Biz insan hayatıyla uğraşıyoruz, 3-5 milyara yapılacak bir iş değil cerrahlık” diyor. Haklı adam. Hakikaten de o paraya değmez yani...19 senedir tanyorum onu, herhangi bir konuda herkese yardımcı olmaya çalışır.”

Melodram ve delinin geçmişine dair hikaye uydurma

Bilinmeyen kaygı ve huzursuzluk yaratır. Bilinmeyi tanımlamak ve açıklamak ise rahatlatır. Çünkü tanımlamak, sabitler ve dondurur, çerçeve içine alır, sınır çizer ve çerçevelenen şeyi bir sınıрын içinde tutar. Bu anlamda delinin geçmişine

dair hikaye anlatmak, bilinmeyenin üstesinden gelmenin ve bilinmeyen hakkında duyulan kaygıyı azaltmanın bir yoludur.

Delinin geçmişine dair tahminde bulunmak ya da bir kişinin geçmişte neden delirdiğine dair bir fikir geliştirmek hikaye anlatmakla/uydurmakla eşdeğerdir. Bir kimsenin geçmişini tam olarak bilmek ve bir kimsenin kesin olarak neden delirdiğini bilmek mümkün olamayacağından, geçmişte kaybedilen aklın yitimine neyin sebep olduğuna dair bir fikri olmak demek, bir kimsenin geçmişine dair hikaye uydurmaktır. Bu yolla, geçmiş yaşama dair hikayedeki boşluklar doldurulur ya da hikaye tamamen baştan yaratılır. Yani delilik hikayesi üzerinden bir temsil kurulur.

Cibran (2015:27), *Gezgin*'de bir adamın düş gördüğünden ve uyandığında, düşünüyorum yorumlaması için kahine danışmaya gittiğinden söz eder. Kahin adama "bana uyanıkken gördüğün düşlerle gel ki, anlamlarını sana söyleyebileyim. Ama uykuda gördüğün düşler ne benim bilgeliğime ne de senin hayal gücüne aittir" der. Esnafın delinin geçmişine dair uydurduğu hikayeler ise, söylemi taşıması, kamusal olması ve analiz edilebilir olması bakımından esnafın uyanıkken gördüğü, esnafın hayal gücünü barındırması bakımından da uykuda iken gördüğü düşlerdendir.

Öte yandan delilik hikayesi anlatıldıkça büyür, kolektif hale gelir ve bu hikaye artık ortak yazılmış bir metne dönüşür. Bazen de deliden bağımsız olarak esnafın fantezilerine dönüşür. Zaman içinde esnafın hikayeye ilaveler yapmasıyla anlatı kendini günceller ve yeni bir boyut kazanabilir.

Esnafın anlattığı delilik hikayeleri kolektif temsillerin bir yansıması olan, ortak bir toplumsal repertuvardan beslenen bir damardan besleniyor. Bu hikayeler kimseye akıl dışı, uzak ve garip gelmiyor, aksine çok tanıdık geliyor. Çünkü bu

hikayeler, toplumsal hafızayı şekillendiren, yeniden üreten ve canlı tutan Yeşilçam melodramlarının belirgin kodları ve anlatı yapısı ile büyük ölçüde örtüşüyor.

Bu filmlerde de bir trafik kazası olur, kazada kahramanın sevgilisi ölür, ondan sonra kişi kalbini mühürler, kimseyi sevemez, ya da bir yangın çıkar, kahraman her şeyini bu yangında kaybeder... Her şeyin çok dramatik, çok acıklı bir sebebi vardır, gündelik hayatın durgun akışının aksine melodramda anlatı tarzı olarak abartılı bir tarz benimsenir.

Brooks (1995:12-13)'a göre melodram anlatısı şiddetli duygusallık eğilimi, ahlaki kutuplaşma ve şematizasyon, beden, durumun ve eylemin aşırılık içeren ifadesi, bariz kötülük, iyinin zulme uğraması, sonunda erdem, ödüllendirilmesi, abartılı ve mantıksız açıklamalar, karanlıkta bırakılan alanlar, belirsizlik, nefes kesici ani değişiklikler/dönüm noktaları içeren bir anlatı türüdür. Melodram, aşırı dozda duygusallık ve keskin ahlaki çatışmalar üzerine kuruludur. Yeşilçam melodramlarında da “aile, yüceltilen temel toplumsal birim olarak sunulur” (Akbulut; 2012:16), öte yandan “erkeksiz olmak, kadın karakter için bir “eksiklik” olarak ifade edilir ve kadınlar zorla yaşamlarına giren erkeklere aşık olarak kadın olmayı öğrenirler”(Akbulut; 2008:348).

Bu anlamda melodramlarda genel olarak aşırılık ya da abartı belirgin bir kod olarak göze çarpar. Melodram, konu olarak seçtiği şeyi abartarak anlatan bir anlatım tarzına sahiptir. Genellikle aşkı konu alan melodram, aşkı da abartarak anlatır. Aşk hayattaki tek ve en önemli değermiş gibi temsil edilir. Melodramlarda kadın erkekle ilişkisi üzerinden tanımlanır. Aşk ve evlilik yüceltilir. Melodram anlatısında acı çekme, haksızlığa uğrama, ailenin yüceltilmesi, ihanet, hüsrana, kaza, fedakarlık, kutsal annelik gibi temalar da yoğun olarak işlenir.

Bu anlamda delirme gerekçeleri, yani “aşk/sevda uğruna delirmek”, hizmetçi kadının kocayla kaçması, bir kaza sonucu sevgilinin ölümü, çocuklarını görememenin ya da çocuğunu kaybetmenin verdiği acı, başarılı bir doktorun ameliyatta hastasını kaybetmesi, melodramın temel konuları ile tematik anlamda neredeyse birebir örtüşür.

Diğer taraftan, melodram anlatısının doğrusal bir zaman çizgisi üzerinde ilerleyen belirli bir başlangıcı ve sonu vardır. Anlatıda tesadüfler çok belirleyicidir ve tesadüflere dayalı olay örgüsünü kuran neden ve sonuçlar arasında deterministik bir ilişki kurulur. Hikayenin sonunda yerine oturmayan taş kalmaz. Hikayede boşluk bırakılmaz. İzleyicinin çok fazla düşünmesine gerek kalmaz, ne düşünmemiz ve ne hissetmemiz gerektiğine zaten önceden karar verilmiştir. Teknik olarak çekilmesi zor ya da yüksek bütçe gerektiren sahneler sözle anlatılır, hikaye edilir. Böylece hikayede eksik kalmaz.

Tesadüfler ve abartı konusunda, paraşütü açılmayan pilotun kafaüstü çakılması örneği melodram anlatısına güzel oturuyor. Adamın nasıl çakıldığını orada olmadığı halde nereden biliyoruz? Ayrıca adam neden kafa üstü çakılıyor? Çünkü sorun/hasar beyinde olduğu için, önce yere olsa olsa beyne en yakın yer olan kişinin kafası çarpmış olmalı diye düşünebiliriz. Direkt bir bağlantı arayışı söz konusu; - “kafayı kırmak” deyimini buradan geliyor olabilir.- öte yandan “biraz tepeden inme olmakla birlikte gayet de pratik ve mantıklı bir çıkarım aslında.

Buradaki delilik hikayesi de, aşırı, abartılı ve dikte edici bir içeriğe sahip olması anlamında melodram kodlarıyla benzerlik gösteriyor.

Melodramda anlatı yapısı büyük ölçüde abartılı, didaktif bir içeriğin yine abartılı anlatım teknikleri ile gösterilmesi üzerine kuruluyor. Bir melodramın bıraktığı etki şöyle ifade edilebilir belki: “Anlatılan şeyi izle ve kabul et, sorgulama. Zaten biz düşündük, anlattık ve filmi yaptık. Saçma gelebilir, gerçek hayatta böyle şeyler olmayabilir, ya da bu kadar tesadüf ar arda gelmeyebilir, ama kendi içinde mantıklı bir şey söylüyoruz ve söylediğimiz hiçbir şeyi yanlışlayamazsınız. Biz hikayelerimizi gerçek hayattan, sizlerin inanma ve sevme ihtiyacınızdan çıkarıyoruz.”

Ayrıca melodram anlatısı, anlatım tarzı olarak aşırılık ve abartıyı ön plana çıkararak gerçeklikle izleyici arasına bir sınır koyar. Bu sınır, filmin sorgulanmasına engel olur. Melodramın anlatı yapısı filmin gerçekliğinin sorgulanmasına izin vermez, anlatı evreni blok halinde sunulur. Bu evren itirazlara kapalıdır. Olaylar birbirini belli bir sıra ile takip ettiğinden, izleyicinin zihninde filmin belli bölümleri kapsam dışı bırakılmaz. Anlatı yapısı, olay örgüsünün olası sonuçları üzerinde yorum yapmaya, tartışmaya, soru sormaya elverişli değildir.

Böylece izleyici hem çok tanıdık ve gerçek, hem de gerçek hayatta olamayacak kadar uzak ve gerçek dışı bir şey izlemiş olur. İnsanlar filmi izlerken yabancılaşma sürecinin işlemesiyle bir taraftan onun sadece bir film olduğunu bilir, bir taraftan da hüngür hüngür ağlar. Gündelik hayatta sık kullanılan “film gibi” sözü de melodramların gündelik hayatın durgun ve alışıldık olan temposunun dışında bir şey anlattığı fikrini destekler.

Esnafın delinin geçmişine dair anlattığı hikayelerde mitlerin etkisi de açıkça görülür. Öte yandan aynı durum, delinin bugünü açıklamak için esnafın kurduğu temsillerde de geçerlidir. Anlatılan hikayenin dolaşıma sokulması, sahiplenilmesi, giderek toplumsal belleğin ortak bir temsili haline gelmesi ve kökeni

ve doğruluğu sorgulanmadan dilden dile aktarılması mitlerin doğası ile yakından ilgilidir. Mitlerin genel özelliği; kökeninin nereden geldiği bilinmeyen, bu anlamda tarihsiz olan, hakikatı sorgulanmayan, hayal mahsulü olmakla birlikte doğru olduğu kabul edilen, kuşaklar boyu aktarılan, toplumun ortak hafızasında ve gündelik hayat pratiklerinde kendine yer bulan ortak inançlar olmalarıdır. Mitler bu ortak inançları semboller ya da göstergeler aracılığıyla görünür kılan, yansıtan söylem biçimleri olarak toplumsal hafızada yerleşir ve aktarılarak, kimi zaman zamanın ruhuna uygun bir şekilde uyarlanarak kalıcılıklarını sürdürürler. Mitlerin kökeni ve doğru olup olmadıkları mitleri yaşatanlar için bir önem taşımaz, önemli olan mitlerin durumu açıklayıcı bir güce sahip olmasıdır. Daha önceki bölümlerde belirsizliğin rahatsız edici doğasından bahsetmiştik. Bu anlamda mitler de bilinmeyene -mantıklı ya da mantıksız, doğru ya da yanlış- bir açıklama getirir ve kişiyi belirsizlikten kurtararak teskin eder. Örneğin, alan gözlemlerim sırasında bazı esnaf bir deliden “kırmızılı kadın” diye bahsediyordu, bir başka deli için “sadece siyah giyer” diyordu, ayrıca aynı deli için “evinin de her tarafı siyaha boyalıymış” diyerek kurduğu temsili genişletiyor, hikayeyi bir adım öteye taşıyordu. Bir başka deli için farklı kişiler tarafından aynı anda şehrin hem girişinde hem de çıkışında görüldüğü söyleniyor, bir başka delinin türbede yatan evliyanın ruhunu gördüğü söyleniyordu. Tüm bu söylentiler ya da hikayeler, mistik bir çağrışımla yüklü olması bakımından mitik bir karakter taşıyordu.

5.3.2. Deliliğe Zararsızlık Atfedilmesi

Alan çalışması sırasındaki gözlemlerime göre, esnaf ilişki kurduğu delilerden bahsederken deliyi niteleyen bir sıfat olarak ağız birliği etmişçesine

“zararsız” kavramını kullanıyordu. Bu kavram o kadar yaygın bir şekilde kullanılıyordu ki, “zararsız olma” bir deli için neredeyse kurucu bir unsur, karakteristik bir özellik haline geliyordu.

Bu kavram aslolarak esnafın tanıdığı, bildiği, ilişki kurduğu delilerle ilgili olarak kullanılıyordu. Delinin varlığı ve davranışları panik, korku, tedirginlik yaratmıyor, tehlike delinin yol açması bağlamında bir ihtimal olarak algılanmıyordu. Çünkü deli, sınırları önceden çizilmiş bir alanının içinde hareket ediyor ve bu alan içinde kaldığı müddetçe kontrol edilebiliyordu. Delinin önceden ne yapacağını kestirilebiliyor olması esnafın tehlike algısını zayıflatıyor ve esnafa güven veriyordu.

Çünkü “zararsızlık”, zarara yol açabilecek durumu yani tehlikeyi bertaraf eder. Bir diğer deyişle, zarar ihtimali yoksa tehlike ihtimali de yoktur. Bu anlamda delinin zararsızlıkla tanımlanıyor olması, delinin tehlike yaratan bir tehdit olarak algılanmadığına işaret eder.

Douglas (2007: 20-21)’a göre tehlikeler çeşit çeşit ve her an, her yerdedir. Tüm bu tehlikeler dikkate alınmış olsaydı hayat felce uğrardı, bu yüzden “endişe seçici olmak zorundadır”, öte yandan potansiyel “tehlike” sayılan şey “risk” ve “tabu” kavramı ile yakından ilişkilidir. Tehlike bağlamında neyin riskli olup olmadığı konusunda geliştirilen argümanlar ise ahlaki ve politik bakımdan tartışmalıdır. Risk tayini ithamla sonuçlanır. Tehlikeler arasında ayırım yapmak, “hangi tehlikelerin korkutucu, hangilerinin önemsiz olduğunun ayırımı” riski belirleyenlerin “hangi davranış biçimini engellemek niyetinde olduğuna bağlıdır”.

Esnafın deliyle ilişkisinde deliyi gözlemlemesi, delinin davranışlarının dalga boyunu tecrübe etmiş olması deliyi esnafın gözünde artık yabancı biri değil,

tanıdık, bildik, zararsız biri haline getiriyordu. Yani esnafa emniyet duygusu veren, esnafın delinin kontrol edilebilir olduğu, taşkınlık yapmadığı, söz dinlediği yönündeki kanaatiydi.

Deli zaman zaman “normal”in dışına çıksa bile, esnaf tarafından delinin normalin dışına neden çıktığının ve normal haline nasıl döndürüleceğinin biliniyor olması esnafı rahatlatıyordu. Örneğin, Y ilacını içmediği zaman sokakta mastürbasyon yapmaya başlıyor, esnaf bu duruma yol açan şeyin ilacın alınmaması olduğunu biliyor ve gidip Y’nin ilaçlarını yaptırıyor. Y’yi normal haline döndürüyor.

Alan çalışması sırasında konuştuğum, gözlemlediğim esnaf delinin zararsızlığını şu cümlelerle ifade ediyor:

“Karışmaz kimseye. İnsanlara zarar veren biri değil. Dokunmayın bizler gibi insan...”

Bu cümleler, belediye kendisine ve beslediği hayvanlarına şantiyede kalacak bir yer sağlayana dek parklarda yatıp kalkan, çöplerden hurda toplayarak ve esnafın yardımlarıyla hayatta kalmaya çalışan İ için sarf ediliyor.

Esnafın zararsızlığı tarif ederken kullandığı kavramlara baktığımızda “insanlara zarar veren biri değil” ifadesiyle, delinin insandan farklı bir tür gibi algılandığı ve insanla deli arasında bir ayrıma gidildiği anlaşılıyor. Bir tarafta insanlar var, bir tarafta insan türünün karşısında konumlanmış insandan farklı olan bir ara form var sanki. Bu ara form insanlara zarar vermiyor, yani vahşi değil gibi bir anlam çıkıyor bu ifadeden.

Cümlenin devamında “dokunmayın bizler gibi insan” ifadesinde bu ayrıma gidildiği daha net bir biçimde görünürlük kazanıyor. Dokununca ne oluyor?

Dokununca, yani deli kızdırıldığında insanlıktan çıkıyor ve özüne dönüyor ve kendi türünün özelliklerini göstermeye başlıyor. Bir insan kızdırıldığında ya da kavgaya karıştığında insan olarak kalmaya devam ediyor, ama bir deliye dokununca deli insanlıktan çıkıyor, bir eşiği geçiyor ve artık bizler gibi olmuyor. Delinin eşiği geçmesi ona dokunulmasına bağlı ve deli bu eşiği çok çabuk geçebiliyor.

“Kimseye zararı yok. Kendi halinde bir insan. Zararsız...”

Kimseye karışmamak ne demek? Kimseye karışmaz yani, kimsenin önünü kesip para istemez, küfür etmez, bağırıp çağırılmaz, çocukları korkutmaz, sağa sola saldırmaz, kimsenin karısına bacısına yan gözle bakmaz, laf atmaz.

Yani kimsenin canına, malına, hakkına kast etmeden, müdahale etmeden, toplumun huzurunu bozmadan, sadece kendi hayatını devam ettirir.

“Kimseye zararı yok, taşkınlık yapmaz. Dümdüz yürür gider.”

Taşkınlık yapmamak, yani kendi debisinde akmak, kendi yatağında akmaya devam eden bir su gibi usul usul akmak...Aksi takdirde su taşkını olur ve etraftaki yerleşim yerleri, tarlalar, insanlar ve hayvanlar zarar görür. O halde taşmamak için belli bir debide akmak ve etrafa kendi suyunu taşırmamak gerekir. Taşkınlık bir çeşit sınır ihlalidir ve etrafın zarar görmesidir.

Dümdüz yürüyüp gitmek bir çeşit disiplin aşkı gibi ifade ediliyor. Bu ifadenin kurallara riayet etmek, doğrusal bir hat boyunca ilerlemek, yolunu şaşırmamak gibi çağrışımları vardır. Düzgün bir insan dümdüz yürür, yolunu şaşırmaz, sağa sola sapmaz. O yol hikmetlerle doludur, iyi, makbul ve kesin doğrudur. Çünkü düzdür.

“Kendi halinde, kimseye zarar vermeyen biri...”

“Mübarek bir insan. Kimseye zararı olmaz. Bağırmasın çağırmasın. Çocukların onun çuvallarıyla oynuyor.”

Mübarek, kutsal ve saygı duyulan demek...burada kutsal yerine mübarek denmesi bu sözcüğe biraz dini bir hava da katıyor. Yani dini açıdan kutsal görülen biri zararsız olarak anlamlandırılıyor. Yine, bağırıp çağırılmamak çocukları korkutmamak, çocuklara agresif davranmamak zararsızlığın bir göstergesi olarak görülüyor.

“Çocukları çok sever. Sakız alıyor buradan onlara vermek için. Seviyor öpüyor çocukları, şapkalarını düzeltip gidiyor.”

Çocuklarla iyi anlaşması, çocukları sevmesi, onlara karşı sevecen ve merhametli olması, onlara küçük hediyeler alması bir deliyi zararsız yapar. Deliyeye artı puan kazandırır.

“Zararsız, o da öyle yaratılmış...Bakar, yürür gider.”

Ali çıplak geze de, çeşmede çırılçıplak yıkansa da bu onun seçimi ve onun suçu değildir, bu Takdir-i ilahidir, yani O da öyle yaratılmıştır. Şu an için önemli olan ve anlam ifade eden ise zararlı olup olmadığıdır. Bakar, yürür ve gider. Sadece o kadar. Bakmanın ötesi nedir? Ya da yürüme ve gitmenin? Sadece bakmakla yetinmek ya da yürümek ve gitmekle yetinmek? Ne yapsa zararlı olurdu? Dursa ve gitmese zararlı mı olurdu? Bir deli söz konusu olduğunda gayet sıradan eylemler bile bambaşka bir anlam kazanıyor. Bu eylemlere esnaf tarafından özel bir anlam yüklemesi yapılıyor.

Dilenci A2 için esnaf, kendisini “Şişko, mişko” diye kızdırdıklarında A'yın esnafa küfrettiğini, ama zararsız olduğunu ifade ediyor:

“Zararı var mı yok...”

Dolayısıyla, esnaf açısından birinin birine küfretmesi, ya da bir delinin bir esnafa küfretmesi zarar veren bir davranış olarak görülüyor. Bir delinin “zararlı” olarak değerlendirilmesi için sadece küfretmesi yeterli olmuyor.

Down sendromlu Komser Ş için konfeksiyon mağazasında çalışan esnaf şöyle diyor:

“Normal insandan farkı yok.”

Köpekleriyle birlikte yaşayan İ için esnaf şunları söylüyor:

“Dokunmayın bizler gibi insan, kimseden almaz vermedikten sonra, kimseye zararı yok, kendi halinde bir insan, zararsız, herkes yardımcı olur, kızınca 3-4 gün sürer kızgınlığı, sonra geri gelir.”

Yani senin benim gibi insan...Biz ne yapıyorsak o da aynısını yapıyor/yapabiliyor. Görünüş olarak farklı olması onu insanlığından uzaklaştırmıyor, başka bir tür haline getirmiyor. Bununla birlikte, esnafın bu şekildeki anlatımı aslında delinin normal insandan farklı algılandığını ve işte bu yüzden bir karşılaştırmaya konu olduğunu ve normal insanla karşılaştırıldığını gösteriyor. Esnaf deliyi normal kategorisine dahil etmiyor, ama gösterdiği performans ve yetenekler ölçüsünde normal insanlarla kıyaslıyor ve deli normal bir insanla aynı şeyleri yapma becerisini gösterdiği ölçüde senin benim gibi insan olma hakkını kazanıyor.

Esnaf kontrol edebildiği sürece delinin zararsız olduğunu düşünür. Hatta zaman zaman bir delinin deli olduğunu hatırlamasını ister ve onu kendisi kızdırır:

“Kızdırınca sinirlenir, küfreder ama normalde kimseye zararı yoktur.”

“Kızdırınca küfreder, yumruk atar, donunu indirir, bir anda vurur, kin tutmaz, zarar vermez, sinirlenirse çıkartır işer.”

Komser Ş'nin de bolca vakit geçirdiği bir sokaktaki tostçu esnaf delilerden şöyle bahsediyor:

“Bu sokaktaki delilerin hepsi zararsız. Sevimli hepsi.”

Esnafın bu anlatımında zararsızlık kavramının hemen ardından sevimliliğin gelmesi, zararlı olanla sevimsiz olan arasında da bir bağ kurmaya yöneltiyor. Buna göre zararlı olan, aynı zamanda sevimsizdir. Zararlı olan asık suratlı ve antipatiktir. Dış görünüş olarak sevimli, sempatik, güler yüzlü olan bir deliden zarar gelmez. Ama bir deli, asık suratlı, pek gülmeyen, insanlarla konuşmayan, soğuk ve insanlardan kaçan biriye pek sevimli değildir. O halde zararlı olabilir. Zararlı olmamak için sıcak olmak gerekir.

“Bizim parka bir kadın geliyordu, kimseye bir zararı yoktu, masada tek başına oturur çayını içerdi kendi parasıyla, bizden garson çocuklardan falan 1-2 tane sigara isterdi, gel zaman git zaman müşterilerden de sigara istemeye başladı, o zaman tabi olay başka bir boyut aldı, kimse bir delinin sürekli oturduğu/bulunduğu bir yere bir daha gelmek istemez, gün gün herkes elini ayağını keser, bu sefer biz iş yapamayız burda, işte o noktada (deliyi parktan uzaklaştırmak gerektiğinde) bizim Cemil devreye girer, işte o zaman/o noktada o insan (o sakin, kendi halinde insan) canavar oldu canavar, başka bir insan, başka bir kişilik oldu, çünkü alıştığı yerden gitmek istemez deli, parktan çıkmak istemez, o mekanı tarumar eder, hastanın kişiliği pamuk ipliğine bağlı, istemediği bir şeyi yaptırmaya çalışırsanız birden bambaşka bir insan olur...”

“Bazen buraya/parka Ruh Sağlığı Hastanesinden onları ödüllendirmek için hastaları getirirler, hastaya hasta olduğunu hissettirmemek/göstermemek lazım, bizim burda onlara ikramlarımız olur, fiyat konusunda ihtimamlı davranırız...”

“Eve giden deli” demek; topluma zarar vermeyen, deliliği tuttuğunda aşırılık yapan, etrafa zarar veren, toplum içinde gezen, çoluğu çocuğu olan insanlar yani...”

“Kızınca üstündekileri çıkarıp atıyor, temiz giyimli, kimseye zararı yok.”

Saldırganlığın sebebi bilindiği sürece, bu saldırganlık bir risk ve tehlike unsuru olarak görülmüyordu. Tehlike dışsal ve geçici bir durum olarak algılanıyor ve deli bu saldırganlığın tutsağı edilmiyordu. Kimi zaman tıbbi çarelere başvuruluyor ve saldırganlık def edilerek, hasta eski haline döndürülüyordu. Deliyile kurulan ilişkinin türü ve yoğunluğuna göre deli ve tehlike algısı şekilleniyordu. O sırada yoldan geçmekte olan ve bu deliyi saldırganlık anında gören birisi için muhtemelen bu deli tehlikeli biri olarak görülecektir ve bir sonraki sefer muhtemelen mümkünse bir başka sokaktan/kaldırımdan geçilecektir. Ama esnaf için durum bu şekilde açıklanamaz. Esnaf ve deli ilişkisi kuralları karşılıklı belirlenen, sınırları karşılıklı çizilen, tehlike ve güven algısının bu sınırlar içinde bir anlam ifade ettiği özel bir ilişki türüdür.

Bu bağlamda genel bir değerlendirme yapıldığında, deliler gündelik yaşamda genellikle suç teşkil etmeyen/itaatkar davranışlar gösterirler. Kendilerine “zararsız” denmelerinin sebebi de büyük ölçüde budur. Davranışları biraz tuhaftır, davranışın ruhunda biraz baharat vardır, ama bu baharat yemeğin tadını değiştirirse de adını değiştirmez. Dolayısıyla delilerin gündelik rutinleri içindeki birçok davranışı suç teşkil etmez. Deliler gündelik yaşamda genellikle suç teşkil eden pür sapkın davranışları da göstermezler. Aksi takdirde, hangi kuralın ihlal edildiğine bağlı olarak bu ihlallerin bir cezası, yaptırımı olurdu ve kişi büyük ihtimalle akıl hastanesine kapatılırdı. Bununla birlikte bu delilerden bazıları zaman zaman kural ihlali yapmakta, mevzuatta düzenlenmiş, konusu suç teşkil eden ve bir cezaya tabi olan davranışları

göstermektedir. Örneğin, Ceza Kanununda ya da bazı özel yasalarda tanımlanmış olan bazı suçların konusunu teşkil eden fiilleri işlemekte, ancak cezalandırılmamaktadırlar. Şöyle ki;

Meşguliyeti ayakkabı boyacılığı olan ve aynı yerde sürekli tezgah açan bir delinin bıçaklara karşı zaafı vardır. Bu deli, bıçak koleksiyonu yapmakta ve işe her gün başka bir bıçakla gelmektedir. Bu bıçağı “Polat Alemdar” transına geçtiği zamanlarda şovunun bir mütemmim cüz’ü olarak ya da sokakta naralar atarak kabadayılık tasladığında kullanmakta ve göstermektedir. Polat’ı (gerçek adı farklı) önceden tanıyanlar bu bıçağın birine saplanmayacağına güveniyle gülerek Polat’ın performansını izler. Ama Polat’ı tanımayan ve o sırada yoldan geçmekte olan insanlar, sürekli “Ben Polat’ım, buranın Polat’ı benim” diye elinde bir bıçakla dolaşan “bir adam” yüzünden korkarlar. Bu görüntüde yoldan geçenleri rahatsız eden ve güvenlik için tehdit edici görülen esas unsur bıçaktır. Bazı kişiler en yakın polis ya da zabıta noktasına durumu bildirir ve şu yanıtı alırlar: “Ha, bizim Polat o ya...”. Yani; sorun yok, asayiş berkemal...Oysa Polat’ın bu eylemi, yani üzerinde suç teşkil eden aletler kapsamında bir alet/bıçak bulundurması 6136 sayılı sayılı Kanunun 15/1 maddesi gereğince suçtur, ancak bıçağın “vahim” nitelikli olup olmadığının -her defasında- kontrolü yapılmaksızın Polat, kolluk kuvvetlerince bu suçla ilişkilendirilmemekte ve suçun yaptırımından azade tutulmaktadır. Bir diğer deyişle, Polat’ın davranışı sapkınlık olarak değerlendirilmemekte ve Polat bu davranışına bağlı olarak “sapkın” olarak etiketlenmemektedir. Polat hakkında bu türden bir “şikayet” olduğunda, zaman zaman polisler Polat’ın yanına gelip “Polat yakışıyor mu sana, sen buraların Polat’ı değil misin, millet korkuyor” diyerek Polat’a sözlü bir “ayar” vermektedirler. Polat’ın “zararsız” olduğuna dair deneyim bilgisi, kanun adamlığının ve kanunların

uygulanmasının önüne geçmektedir. Kanun, bir deli karşısında hükmünü yitirmekte, yürürlüğünü kaybetmektedir.

Yine, atanamayan İngilizce öğretmeni bir başka deli her gün düzenli olarak polisi aramakta ve “burası yanıyor” ya da “burada olay var” türünden suç ihbarında bulunmaktadır. Ortada yanan bir yer ya da çıkan bir vukuat var ise bunu bildirmek “vatandaşlık görevi”dir. Ancak yok ise, bu fiil “suç uydurmak” suçunu teşkil eder. Delinin bu eylemi, yani “işlenmediğini bildiği bir suçu, yetkili makamlara işlenmiş gibi ihbar etmek” fiili, normal koşullarda 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 271 inci maddesine göre suçtur ve cezası 3 yıla kadar haptir⁴ . Bununla birlikte adaleti boş yere oyalayan bir delinin eylemi suç olarak nitelendirilmez ve herhangi bir yaptırıma tabi tutulmaz. Deli, bir süre sonra ciddiye de alınmaz ve işin aslı idare edilir. Mesleki jargona uygun “tamam biz ilgileniyoruz, olay yerine intikal ettik” türünden yatıştırıcı bir lügatle olayın tazyiki azaltılır.

Dolayısıyla delinin hangi davranış tipini gösterdiği durumda, bu davranışın diğerleri tarafından sapkınlık olarak görüleceği net ve kati surette değişmez bir nitelik taşımıyordu. Hem esnaf, hem de yasa uygulayıcı birimler deliyi tanıdıkları müddetçe onu “zararsız” buluyorlar ve herhangi bir şeye bir tehdit olarak görmüyorlardı.

⁴ “Suç uydurma suçunu öngören normun koruduğu, hayal ürünü suçlara ilişkin olarak, adli organlara veya onlara durumu iletmekle yükümlü olanlara yapılan ihbarların bozabileceği adli faaliyetin düzgün işleyişine dair menfaattir. Bu şekilde suçları araştırmak ve cezalandırmakla görevli olan organların gereksiz yere harekete geçirilmeleri, bir başka deyişle ceza adaleti mekanizmasının boş yere çalıştırılması ve böylece zaman ve enerji kaybetmesi önlenmek istenmektedir.

Kaynak: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2013-1/2013-1-13.pdf>

Goffman (2014: 40), kimi zaman damgalı bireyin damgasını tali kazanımlar elde etmek için kullanabileceğini şu sözlerle ifade eder: “Hastanın engeli, onun sosyal hayattaki tüm ayak sürüşlerini ve nahoş görevlerini, tüm tatminsizliklerini ve tüm yetersizliklerini astığı bir “kancadır”; hasta sadece rekabetten bir kaçış aracı olarak değil, sosyal sorumluluktan feragat etmek için de bu engele bağımlı hale gelir”. Alandaki deliler de kendileri hakkında oluşan “zararsızlık” algısının mevcudiyetinde, zararsızlıklarını burada söz edilen kancaya asıyor ve bir çeşit dokunulmazlık kazanıyorlardı. Öte yandan Goffman (2014:64), damgalı bireye damgası yokmuş gibi muamelede bulunma anlamında “fahri damgalama” kavramını kullanır. Alandaki esnaf da ilişki kurduğu delinin “deli” olduğunu düşünmekle birlikte “deli” yerine başka sözcükler kullanıyor, “ona özürlü olduğunu hissettirmiyor”du, bu anlamda söylemsel düzeyde deli fahri damgalıydı, öte yandan bu durumun “bir damganın damgalı bireyden yakinen irtibatta bulunduğu kişilere sıçrama eğilimi” ile yakından bir bağı vardı.

5.3.3. Deliliğe Saflık, Temiz Kalplilik, Masumiyet Atfedilmesi

Alan çalışmasında, esnafın deliye ve onun davranışlarına dair tanımlamalarında “saf”, “temiz kalpli”, “melek”, “günahsız” gibi kavramları yoğun biçimde kullanması dikkat çekiciydi. Delinin ve delinin eylemlerinin bu kavramlar üzerinden tarif edilmesi deliye bir safılık ve masumiyet atfedildiğini gösteriyordu. Bununla beraber kimi zaman bazı deliler için “hain”, “paragöz”, “akıllı”, “uyanık”, “yalancı” gibi sıfatlar da kullanılıyordu. Bu tür durumlarda deli masumiyetini kaybediyor ve “akıllı” oluyordu. Esnaf deliyi ahlaki kavramlar üzerinden tanımlıyor,

delinin davranışlarını ahlaki değerler temelinde tartıyor ve normal insanların davranışlarıyla bu ölçü vasıtasıyla kıyaslıyordu. Öte yandan bu tanımlamalar vasıtasıyla esnafın zihin haritasındaki ikili karşıtlıklar da açığa çıkıyor ve bu zıtlıklar belirlenirken hangi kavramın karşısına neyin konulduğu görünürlük kazanıyordu, böylelikle esnafın ahlaki değerleri de açığa çıkıyordu. Esnaf, ahlaki değerlerin dışına çıkınca delinin deli olduğunu unutuyor, onu “normal” biri gibi yargılıyordu. Esnaf deliye kızıp sinirlendiğinde bu kızgınlığı duygularına, beden diline ve söylemine de yansıtıyordu.

Deliyi ahlaki değerlerle tanımlama

“Günahsız insan, melek bunlar, çünkü zararı yok kimseye, mesela balıcı bir çocuk var şurada, onun seviyesine inemiyorum, ama bunların seviyesine inebiliyorum. İsimleriyle hitap ediyorum. Kötü söz söylemem ben.”

Alan gözlemlerim boyunca esnaf ilişkisi kurduğu deliden bahsederken söz konusu deliyi neden sevdiğine dair açıklamalar yapıyordu. Genel kabul görmüş toplumsal ahlaki değerlerin izlerini delide de görmek, esnafın ahlaki anlamda deliyi takdir etmesini, sevmesini kolaylaştırıyordu:

“Sevdiğini (sevdiği kadını) paylaşmak istemez”, “sevdiğini paylaşmaz, ortak kabul etmez”, “koruyucu”, “herkesten almaz”, “tokgözlü”.”

Öte yandan çalışmak ve para kazanmaya gayret etmek olumlu bir ahlaki değerdi:

“Piyanist, çok çalışkan bir çocuk, sabahları aşçı kepiyle esnafa poğaçaya satar, sabit müşterileri var, öğlenleri esnafın elektrik su faturalarını yatırır, kendi parasını kendi kazanır, bir de şimdiki gençlere bak, elinde bir telefon, şık şık şık ...”

Bir başka deli için benzer bir ifade kullanılmıştı:

“Sabah yedi akşam yedi burada, herkes gibi ekmek parası kazanır.”

Çalışkanlık, emeğiyle para kazanmaya çalışmak esnaf tarafından takdir edilen ve ahlaken olumlu anlam yüklenen bir gündelik yaşam pratiğidir.

Borcuna sadakat, kimseden bir şey kabul etmemek benzer biçimde olumlu bir ahlaki yargı içerir:

“F deli değil, onun gibi borcuna sadık kişi yoktur, bir ekmek vereyim üç gün sonra getirir verir onun parasını, bazen iki üç ay kalıyor hastanede çıkıyor sonra, oradan çıkar getirir borcunu, öyle sadıktır unutmaz borcunu üç kuruş bile olsa, o mu deli biz mi deliyiz artık bilmiyorum, kimseden bir şey kabul etmez, 47 senedir tanıyorum, onun başına gelmeyen şey kalmadı, çocuklarını ona göstermediler kaçırdılar ondan, onun yaşadıklarını başka biri yaşasaydı aynı şey olurdu, kötü deseler inanmam, onun hakkında bir şey söyleyince indallah'ta suç altına giriyorsun, her şeyini bilirim, evinde elektriği suyu yok, kimseyi sokmaz eve, oğlu var onu da sokmuyor erkek diye, 10 senedir böyle, bir gün dükkanın önünde bir cüzdan bulmuş getirdi onu A Abi bunun sahibini bul diye (cüzdanı ver, cüzdanı ver diyor bana), neyse aradık bulduk sahibini, adamın da başka birine borcu varmış, hatta yoktan yere suçlamışlar adamı sen bize borcunu ödemek istemiyorsun, yalan söylüyorsun demişler, rencide etmişler adamı, cüzdanın içinde 1.200,00.-TL para vardı, çok sevindi bulununca, dünya ahret bacım olsun.”

Deli olduğu düşünülen ahraz biri için de borcuna sadık olduğu söylenmişti:

“Sigara almaya parası yetişmeyince kalanını esnaftan borçlanır, borcuna sadıktır, borcunu unutmaz, mutlaka getirir, dükkanda müşteri varsa kapıda bekler.”

Müşteri varsa kapıda beklemek, esnafı meşgul etmemek için özen göstermek de terbiyeli olmak anlamına gelir ve esnaf tarafından fark edilir.

Temiz kalpli olmayı esnaf takdir eder ve deliyi sevgisiyle ödüllendirir:

“M’yi on beş senedir tanıyorum, temiz kalplidir, kendi çocuklarım kadar değer veriyorum ben ona.”

Tokgözlü olmak, herkesten bir şey istememek, paraya önem vermemek esnafa göre ahlaken olumlu bir özelliktir:

“Kimseden 1 TL para almaz, sigarayı herkesten almaz, sadece Hacı’dan 5 TL alır, belli kimselerden alır, kimseden para istemez, atar oraya parayı.”

“Kimseden bir şey istemez.”

Paramı değerini bilmemek de saflığı ve masumiyeti artırır:

“100 lira verdiğimiz zaman bu para sahte diyor, 5 lira ya da 10 lira istiyor, beni kandıramazsınız diyor, gidip parayı kardeşine veriyor.”

“Verdiğimiz parayı çocuklara veriyor.”

“Hiçbiri paranın değerini bilmez, çok ufak parayla bile mutlu oluyorlar.”

“Paranın değerini bilmez. 10 kuruşla 2,5 litre kola almak ister.”

“Hepsinin dünyası para. Çok ufak parayla bile mutlu oluyorlar. İçlerinde parayı bilen bir tek O.”

“O’ya 10 lira vereceksen 10 tane 1 liralık vereceksin, 1 tane 10 lira kağıt para verdin mi almıyor, 10 tane 1 liralık oldu mu o paralarla oynar böyle, hoşuna gider, cebinden çıkarıp çıkarıp sayar, hesap yapar, bu kadar parayla 1 tane tost yerim, şu kadar parayla 1 kola içerim diye...Parayı bilir, parayı çok sever.”

Alanda esnafın farklı deliller için söylediği bu sözlerde ortak nokta, delinin parayla olan ilişkisinde “saf”lığını koruması gibi görünmektedir. Para biriktirilecek bir şey gibi görülmediği, paylaşıldığı ve değeri bilinmediği sürece kişiyi “saf”lığa yaklaştırıyor, aklın ve “akıllı”nın dünyasından ayırıyor.

Utanmak, para verilmeden istememek ya da verilen parayı almamak da deli için olumlu bir referanstır:

“Nazey Nazey diye bir deli var mesela, dükkana gelir, içeri şarkı söyleyerek girer, şarkı söyler söyler gider. Biz evde üç deliyiz der. 1 lira, 2 lira, 5 lira veririm harçlık, “para vermene gerek yok, ben rahatladım. Oh!” der.”

Delinin paylaşımcı olması enafın gözünde olumlu bir ahlaki özelliktir:

“Emiti diye bir deli var, gerçek adını bilmiyoruz, sağır ve dilsiz, konuşamadığı için her şeye “em em em” dediği için adını “Emiti” koyduk. Ben ona hep işaretle anlatırım. Emiti bazen güzel giyinir, elimle işaret ederim giysisini “çok güzel olmuş” diye...hemen elbisesini çıkarıp vermek ister. Bir gün yolda Emiti’ye tatlı vermişler bir yerden, hemen almış getirmiş benim dükkana birlikte yiyelim diye, işaretle anlatıyor “birlikte yiyelim.” diye.”

Bununla birlikte kimi zaman delilere olumsuz ahlaki değerler de atfediliyordu:

“Onların dünyasına inmek apayrı bir şey. Kinciler, aşırı kinci..”

Nankörlük, hainlik, kurnazlık ve paragözlük esnafın olumsuz referanslarıyla yüklüdür:

“O’da nankörlük var, parayı verirsin arkandan bıçaklar, dini imanı para, 10 TL ver yerleri bile süpürür, ona inandığı gibi yaparsan senden iyisi yok, kendi

kurduğu bir dđnya var, org, mikrofon, sanatçı olmak, çok kurnaz, sen ona düğün salonlarını modernize edeceğiz de, akşama kadar oturur konuşur senle, müzik aletleri satıyoz, ne gibi aletler istiyorsun sen, devlet kredi veriyor, bu konuda istatistik yapıyor, senin kapasiten kaç, kaç kişiye konser verebiliyorsun, vergi memuru dedin mi kaçır ordan.”

“Kurban Bayramında “çoban parası” gibi bir şey alıyor. Kasap A Abi’nin sucuklarına “dörtına sucukları” diyor. “Oğlum niye öyle diyorsun, bak adam sana o kadar iyi davranıyor, yemek yapıyor, her yere götürüyor” dediğim zaman, gülererek “tamam, özür dilerim bir daha demeyeceğim” der. Hainliği var O’nun. Kızdırıyor, sonra pişman oluyor.”

Bir başka deli için “hırsızlık” üzerinden olumsuz bir ahlaki yargı bildiriliyordu:

“Hırsız ruhlu, ne bulduysa yer, doyduğunu bilmez, bir keresinde midyecinin bir çuval midyesini çalıp kaçmış, oturmuş hepsini bir defada yemiş, halbuki midyeci hep ona verirdi yesin diye.”

Burada deli midyeleri çalmakla hırsız damgası yer, ancak bu damga sadece midyeyle ya da hırsızlıkla sınırlı kalmaz, sirayet eder, delinin gayet sıradan gündelik pratiklerini de ahlaki bir kriterle sorgulanır hale getirir; birçok “normal” insan da gün içinde “ne yediğini bilmeden” bir sürü şey yer, hatta “doyduğunu bilmez” ve bu davranışları ahlaki kriterlerle değil, olsa olsa olası obezite ve sağlık problemleri bağlamında tıbbi kriterlerle sorgulanır. Oysa bir delinin “hırsız ruhlu” olması, o deliyi tüm özellikleriyle ahlaken sorgulanır hale getirir.

Öte yandan alan çalışması sırasındaki gözlemlerime göre dilenen, esnaftan para isteyen dilenciler de vardı, ama esnaf tarafından deli olduğu düşünülen bir kişi dilense bile dilenci olarak değil, deli olarak görülüyor ve bir dilenciden üstün tutuluyordu. Zira deli, dilenciliği meslek haline getirmeden dileniyordu, yani para kazanmak delinin temel motivasyon kaynağı değildi. Belli bir gelir elde etmek amacıyla dilenmemek deliye amatör bir hava katıyordu, yani dilenciliğin yalnızca zevk için yapılması boyutunu (da) içeriyordu. Bu noktada, genel bir gözlem olarak delinin dilenmekten zevk aldığı ve dilenmenin “öğrenilmiş haz” olduğu iddia edilmemekle birlikte, bu pratiğin delinin esnafla bir tür iletişim kurma tekniği olduğu söylenebilir. Ayrıca esnaf, deliye verdiği parayı dilenciye verdiği parayla eş görmüyordu, deliye verilen para bir sadaka değildi. Bu delilerden bir kısmı haftanın belirli günleri dilenmeye geliyordu, kimisinin istediği sabit bir para vardı, istediğinden bir kuruş fazla para kabul etmiyordu, kimisi istediği para miktarını enflasyona göre güncelliyor, 50 kuruş yerine 1 TL istemeye başlıyordu. Bir delinin dilenirken takındığı tavır ve davranışları, beden dili ve söylem tarzı bir deliyi dilenciden farklılaştırıyordu:

“Geçen sene başka bir dilenci geldi dükkana. Sen burada çürüyorsun, burada çürüme, biz senle dileneceğiz, sen güzel bir insansın, buradan çıkacağız İzmir, Kuşadası, Bodrum, Marmaris, oradan Antalya’ya gideceğiz, turistlerden para dileneceğiz, ben sana garanti veriyorum, dükkanın önüne Mercedes’i çekeceğim sana.” diyor bana.”

Deli asli işi/mesleği dilencilikmiş gibi hareket etmiyor, kendini acındırmıyordu. Bir dilencinin sergilediği mazlum, boynu bükük, “zavallı” görüntü delide yoktu. Deli “1 lira versene” gibi doğrudan istiyor ve istemek için ya da kendisine para verilmesi için ayrıca zavallı olması ya da öyle görünmesi gerektiğini

düşünmüyordu. Deli olduğu düşünülen kişi dilendiğinde, delinin bu paraya gerçekten ihtiyacı olup olmadığı ya da bu parayla ne yapacağı esnaf tarafından mesele edilmiyor, bu konu sorgulanmıyordu, merak da edilmiyordu. Bir dilenci için genellikle kuşkuyla ortaya atılan ve dilenciye para vermekte gönülsüzlük yaratan sorular bir deli söz konusu olduğunda sorulmuyordu. Örneğin bu delinin aslında bankada çok parası olduğu, bilmem kaç tane evi olduğu dile getirilmiyordu. Bir kişi hem deli, hem de “dilenci” ise genellikle esnaf tarafından eli boş gönderilmiyordu. Kimi zaman esnaf dilenmesiyle ünlü deliye “onu sevdiği için” lakap takıyor ve deliyi bu lakapla kızdırıyordu, bu lakaplar genellikle ahlaki bir yargı içermeyen, daha çok delinin bedensel görünüşüne ilişkin ifadelerdi, örneğin deli kaldırımında geçerken esnaf arkasından “Şişko” diye sesleniyordu. O da onlara sinirlenip küfrediyordu. Esnafın tutum ve davranışları dikkate alındığında, esnaf eli ayağı tuttuğu halde bir kişinin dilenmesini genel olarak hoş karşılamıyordu. Ama yine de esnaf dilenciyle kurduğu ilişkide ya ona kızıyor, ya gerçek malvarlığını sorguluyor, ya da acıyıp merhamet ediyordu. Esnaf “belli kişiler”den değil herkesten para isteyen ve adı “dilenci”ye çıkan bir deli ile ise kendi usulüne göre dalga geçiyordu. Buna rağmen, deliyle esnaf arasında dilenciyle esnaf arasında olan ilişkiye göre daha samimi ve özel bir ilişki vardı. Dilencinin adı bilinmiyordu, oysa delinin adı biliniyordu, hatta bu samimiyetin bir nişanesi olarak deliye ona özel, onu yansıtan bir lakap yakıştırılıyor ve bu lakap kullanılıyordu. Esnafın bu belki deliyi incitiyordu, belki de delinin esnafa küfrederek karşılık vermesiyle esnafla ilişkisini tazelemesine yol açıyordu, ama en nihayetinde deliyle esnaf arasında kurulan ilişkinin doğrudanlığını ve “samimiyet”ini gösteriyordu. Sevilen birine küfürlü hitap etmek kimi zaman sevgiyi gösteren bir işaretti. Esnafın gözünde dilenmeyen bir deli, bir dilenciye ya da bir “şarapçı”ya göre ahlaken oldukça

yüksek bir yerde konumlandırılıyordu. Bir deliyi takdir etmek için kullanılan “en azından dilenmiyor, biz de para vermesek acından ölür” ifadesinde olduğu gibi. Bununla birlikte bir deli dilense bile, dilenen bir deli dilenciden yeğ tutuluyordu. Deliler, dilencileri para isterken gözlemleyip onları taklit etmeye çalışıyor, ama dilenme yöntemi olarak dilencilerde olduğu gibi rafine, incelikli ve acındırma süzgecinden geçmiş sonuca odaklı bir ikna yöntemi geliştirmiyorlardı, doğrudan lafi uzatmadan istiyorlardı: “1 lira versene”, “1 sigara versene” gibi.

Öte yandan deliler esnaftan para yerine daha çok sigara istiyordu, ancak ne deli sigara isterken kendini dilenci gibi, ne de esnaf deliye sigara verirken kendini sadaka veriyormuş gibi hissediyordu. Sigara deli için hava gibi, su gibi bir şeydi. Onu elde etmeye çalışmak için utanmak gerekmiyordu. Ama yine de bir deli her esnaftan sigara istemiyordu, bu sigara alışverişinin esnafla delinin kendi içlerinde bir çevrimi vardı. Dolayısıyla delileri dilencilerden ayıran bir boyut da buydu, delilerin hedef kitlesi daha sınırlıydı ve önceden az çok belirlenmiş ve kişiselleştirilmiş bir çevrede hareket ediyorlardı, deli bir şey isterken esnafla deli birbirlerini tanıdıklarından konuşuyorlardı. Dilenciler ise daha çok kamuya açık bir faaliyet yürütüyor ve daha çok para kazanmak için mesleğin inceliklerini sergiliyorlardı. Oysa esnaf delilere büyük para/kağıt para verdiğinde, deli onun sahte olduğunu söyleyerek kabul etmiyor, ya da canı sıkılınca para istemeyi bırakıyor ve ilgisi bambaşka bir şeye kayabiliyordu.

Diğer taraftan, deliler ister para istesin, ister sigara istesin her esnafa sırayla gitmiyor ve esnaf konusunda seçici davranıyorlardı. Bu da onları dilencilerden ayırıyordu. Esnafa kendisini ayrıcalıklı hissettiriyorlardı. Kimi deli dükkana gelip esnafa “sana dua edeyim mi?” diye soruyordu. Oysa normal bir dilenci bu soruyu sormadan, performansının bir parçası olarak beden dili ile senkronize biçimde zaten

dua eder. Bu sebeple bir deli dışarıdan bakıldığında o sırada yaptığı iş bakımından dilenci görüntüsü verse bile, tam anlamıyla dilencilik yapmıyordu. Bu sebeple bu kişiler esnaf tarafından dilenci değil, deli olarak algılanıyordu.

Esnaf deli olduğunu düşünmekle birlikte, yediğinin içtiğinin parasını ödemek istemeyen birini yeterince “deli” bulmaz, hatta onun “akıllı” olduğunu düşünür:

K, fırına gelen müşterilerle bir iletişim kurma tekniği olarak dikkat çekme tekniğini kullanır. İnsanları hayali farelere karşı uyarır ya da cüzdanlarının düştüğünü, çantalarının açık kaldığını söyleyerek ikaz eder. Ama garip olan şudur ki, ortada düşen bir cüzdan ya da açık kalan bir çanta yoktur. Özellikle gösterişli ve güzel kadın müşterilere karşı zaafi vardır, bu kadınlarla arasında filmlerde gördüğü romantik çarpışma sahneleri gibi –ani, kendiliğinden ve doğal, sonunda gözlerin buluştuğu- bir çarpışma anını realize etmeye çalışır ama momentumu dikkate almadığından kıvamı tutturamaz, esas niyeti anlaşılır ve perde çoğu zaman omzunu ovalayan kadın müşterinin bu durumdan rahatsızlığını her haliyle belli ettiği tavırlarıyla kapanır. Bununla birlikte fırında çalışan kadınlar, içlerinde yaşlı ve muhafazakar olan kadınlar dahil, bu deliden hiç kendilerini sakınmazlar, hatta ona sarmaş dolaş sarılırlar. Deliyi cinsiyetinden soyutlar ve ondan çekinilmesi için bir sebep bulamazlar. Mahallede K'nın geçiş yolundaki diğer esnaf da çalışan kızlar da bu deliyle fırına gelip bazen birlikte kahvaltı ederler. K fırında yer içer, parasını ödemek istemez, “ama sen para vermezsen bizim cebimizden çıkar” denilince para verir. K, günün ilerleyen saatlerinde mahalledeki kahveye takılır, çay içer, orada da aynı şekilde yediğinin içtiğinin parasını ödemek istemez bazen. Bu yüzden bazı esnaf aslında onun deli olmadığını, “akıllı”, “bedavacı” olduğunu düşünür.

Alan çalışması sırasında gözlemlediğim esnafla deli ilişkisi bir iyilik kötülük evreninde hayat buluyordu. Esnafın deliyi ahlaki değerlerle tanımlaması, delinin de esnafa “iyi abi” ya da “kötü abi” diye seslenmesi ahlaki kriterin ne kadar baskın ve ilişkide karşılıklı olduğunu gösteriyordu. Esnafın algısında deliyi ahlaken mitleştiren şey biraz da deliyle ilgili her esnafın kendi yaşadığı deneyimin bilgisine sahip olmasıydı. Her esnaf deliyi kendine göre/kendi algısı ve şahit olduğu anlar üzerinden anlatıyordu, sanki film gösterilmeye başlanmış ve birileri filmi ortasından izlemeye başlamış gibiydi: Taksiciler, Gını'nın “kalantor deli” olduğunu söylemekte ve sürekli takım elbise ile gezdiğini, ceket cebinde bir gülle dolaştığını ya da nohut pilavı kendi parasıyla aldığını ve zaman zaman esnafa da ısmarladığını söylediklerinde aklımda Gını'nın aileden zengin biri olduğu izlenimi uyanmıştı. Oysa Sakarya esnafı Gını'nın sağdan soldan esnafın verdiği giysilerle giyindiğini, ya da 1 lira ver Gını'ya istediğini yaptırırsın dediğinde gerçeğin ne olduğu konusunda kafam karışmıştı. Ya da S için bir esnaf *“S'nin deli olduğunu bizim çayları sürekli içtiğinde fark ettik”* demişti, daha sonra bir başkası *“sağda solda ne bulsa yer içer, hiç affetmez, çöpten falan da alır yer”* dediğinde boşluklar dolmaya başlamıştı. Aynı şekilde esnafın bir deli için söylediği *“herkesten almaz”* sözüne gelecek olursak; alan çalışması sırasındaki gözlemlerime göre deli o gün aslında birçok esnaftan sigara ya da para alıyordu, ama herkes kendisinin ne kadar verdiğini bildiği için deliyi biraz da böyle mitleştiriyordu: *“Kimseden bir şey istemez”* denilen bir deli, bazı esnaftan bir şeyler istiyordu, bazen yoğurt, bazen ekmek, bazen peynir, ama ihtiyacından fazlasını almıyor, aldığı şeyleri stoklamıyordu. Belki de deli esnaftan hepsini bir defada yerine esnafla iletişim kurmak, ona her gün uğrayabilmek için küçük para ya da tek tük sigara alıyordu, en nihayetinde delinin zaman tahayyülünü ve döngüsünün mantığını bilmemiz mümkün

değildir. Ama görünen o ki deli, yarınlar için bugünden plan yapmıyordu, çünkü delilerde yarın biraz da yoktu, deli gündelik ritmini ve esnafla ilişkisindeki dengeyi kurmuştu, delinin bozmak istemediği şey aslında bu denge, yani delinin ritmiydi. Bu düzenin içinde her gün uğradığı ve lafladığı, kendisine hal hatır soran esnaf da vardı, yani delinin esnafa uğraması ve sohbet edip ondan sigara alması delinin alıştığı ve her gün içinde döndüğü döngünün bir parçasıydı. Diğer taraftan birçok deli aklını kaybetmiş olsa da, onur duygusunu kaybetmemişti. Herkes kadar onlar da utanmayı, incinmeyi, insanların kendilerine acımasından rahatsız olmayı biliyorlardı. Bazı şeyleri unutmuş olsalar da, bazı şeyleri unutmamışlardı. Bu yüzden her şeyi herkesten istemiyorlardı. Dolayısıyla alanda esnafla ilişkisini gözlemlediğim deli, “bütün esnaflardan 1 paket alayım da saklayayım, zulada bulunsun biterse içerim, kenarda bulunsun” şeklinde bir davranış göstermiyordu, ihtiyacından fazlasını verseler de almıyordu, ama idealize edildiği gibi “kimseden almıyor” da değildi. Delinin ikram edilenden sadece bir iki tane alması, bazen alıp bazen almaması, ya da herkesten almaması deliyi esnafın gözünde ahlaken yüce kılıyordu.

Esnafla, filmin sadece kendi dükkanında ya da muhitinde çekilen kısmı üzerinden deliye ahlaki değer yüklüyordu. Esnaf, deliye verdiği küçük paraların, sigaraların ya da ona ısmarladığı yiyecek içeceğin hesabını tutmuyordu, esnaflar birbirine “sen ne kadar ne verdin” diye de sormuyordu, yani deliye verilenin izini bir dedektif gibi sürmüyor, bu konuda boşlukları doldurmaya çalışmıyordu, “senden 1, benden 1 alır yolunu bulur” diye düşünmüyordu, deliye karşı bir hüsnüniyet vardı, çünkü esnaf genel olarak deliyi “kadersiz”, “mazlum”, “saf” ve “gariban” buluyor, ona verdiği şeyleri de helali hoş olsun” diye veriyordu. Deli de aldığı şeyleri biriktirip spekülasyon güdüsüyle hareket etmiyor, yani başka bir mahallede tezgah açıp bunları

satmıyordu, fiyat farkından yararlanıp kar elde etmeyi düşünmüyordu, zira deli - istisnalar hariç- ekonomik bir aktör değildi, aldığı biriktirmediği gibi, çoğu zaman kendisine verilen esnafın gözünün önünde tüketiyordu, esnaf parasının nereye gittiğini, verdiği sigarayı kimin içtiğini biliyordu, esnaf deliyi gözlemliyor, yaptıklarına şahit oluyor ve gördüğüne inanıyordu. Dolayısıyla deliyle esnaf bu konuda gizli bir anlaşma imzalamış gibiydi, bu yüzden deliye dair boşluk doldurma gündelik hayatın sıradan eylemleri için söz konusu olmuyordu, bu boşluk doldurma daha çok delinin mazisine ve neden delirdiğine ilişkin makro anlatılar için geçerliydi. İlgili söylem düzeyinde delinin geçmişte kim olduğuna ve nasıl “böyle” olduğuna dair anlatılara kayıyordu, bu konuda hikaye farklı esnafın hikayeye yeni katmanlar ve referanslar eklemesiyle büyüyor, yeniden güncelleniyordu. Bazı durumlarda her yeni eklemeye hikayenin gizemi daha da artıyor, hikaye kişisi kutsal bir kimlik kazanıyordu. Bir diğer deyişle deli çizmediği bir tablonun ressamı haline geliyor, delinin deli olmakla bizzat tuvalde bıraktığı büyük beyaz boşluklar, esnaf tarafından boyanıyordu.

İyilik ve kötülük evreninin delileri ve esnafı ilgilendiren bir başka boyutu daha vardı. Tez çalışmasının “ilişki kategorileri” kısmında ilgili kategori kapsamında değinildiği üzere delilerin maruz kaldığı “kötülükler” hep bir giz perdesinin ardından anlatılıyordu. Bu kötülükleri yapan kişiler hep kadrajın dışında kalıyordu. Deliye yapılan iyilikler anlatılırken, iyilik yapan özne belirgin ve iyiliğin doğrudan tarafı iken, deliyi kızdıranlar ve onu rahatsız edenler hep başkalarıdır. Deli dayak yer ama onu dövenler, itip kakanlar hep “kendini bilmeyen kişiler”dir. Deliden rahatsız olduklarını açıkça söyleyen esnaf bu rahatsızlığı doğuran etken için kendince “geçerli bir sebep” -delinin çok gürültücü ya da asabi olduğu gibi- beyan eder. Oysa deliye iyilik yapmak

için çoğu zaman bir sebep gösterilmez, zaten her şeyin yeterince ortada olduğu varsayılır. Dolayısıyla delinin karşılaştığı kötülüklerin faili meçhuldür, ama iyiliklerin bahşedeni, delilere iyilik ihsan eyleyenler, yardım edenler hep belirli kişilerdir. Bu kişilerin telaffuz edilmesinde herhangi bir beis görülmez. Yardımın niteliği de açık açık anlatılır. Ancak delinin başına gelen kötülükler tam bir açıklıkla ifade edilmez, bazı noktalar karanlıkta kalır, okuyucuya bırakılan bazı boşluklar olduğunu fark edersiniz. Giz perdesi aralanır, ancak bu kısa aralıkta sadece, loş ışıkta bir oyuncunun saklanmak için hızla koşarak sahneyi terk ettiği ana tanık olabiliriz. Yani iyilik ve kötülük duruma göre bazen saklanır, bazen de görmemiz için parlatılır.

5.3.4. Deliliğin Dini, Yüce, Kutsal Bir Kişilikle Bağlanması

Alan çalışması sırasında esnafın deliyi anlamlandırma pratiğine ilişkin gözlemlediğim bir başka şey, esnafın bazı delilere dini bir kutsallık atfetmesi ve bu delileri bir ermiş, evliya ya da veli gibi görmesiydi. Esnaf bu delilerin olağanüstü güçleri ve sezgileri olduğuna inanıyor ve kendi düşünce ve inanç sistemi içinde delinin her türlü davranışını bir keramet olarak algılıyordu. Bu delilere dair zaten dolaşımda olan hikayelere kulaktan kulağa dolaşarak yayılan yenileri ekleniyor ve böylece delinin yeni imgesi eskisinden daha yüce, daha kutsal bir hale geliyordu. Bazı esnaf, onun görünmeyeni görebildiğini, gaipten haberler aldığını düşünüyor ve bir yerlerde gömü bulabilmek amacıyla gizli hazinelerin yerini ona soruyordu.

Anlatılan hikayelerin yayılarak büyümesinde esnafın inançlarının etkisi büyüktü, hikayenin senaryosu aynı damardan beslenerek ortaklaşa yazılıyor, hikayeye dair ortak bir temsil kuruluyordu. Hikayenin söylemini, metnin terminolojisini

belirleyen de büyük ölçüde aynı ortak damar, yani dini inançlardı. Bu anlamda hem kutsal deli imgesi hem de delinin mistifiye edilen hikayesi büyük ölçüde esnafın inançları temelinde inşa ediliyordu.

Esnafın deliye kutsallık atfetmesinde delinin dini pratiklerle bir ilişkisi olması gerekmiyordu. Bu deliler caminin kapısından içeri girmeseler, hiç bir ibadeti yerine getirmeseler dahi kutsallıklarından bir şey kaybetmiyorlardı. Çünkü esnafın burada değer atfettiği şey bu delilerde herkesten farklı bir şey olduğunu düşünmesiydi. Esnafın çevresindeki birçok kişi namaz kılıyor, oruç tutuyordu ama mistik hikayelerin baş kahramanı olamıyordu. Oysa bu deliler hakkında –kimi zaman tüyer ürperten- hikayeler anlatılıyordu. Herkes bu hikayelere samimiyetle inanıyordu ve bu deliler giderek esnafın gözünde daha da kutsal bir mertebeye erişiyordu.

Esnaf bütün delilere kutsallık atfetmiyordu, yani esnafın gözünde bazı deliler -İbn Haldun'un ayırımına uygun bir şekilde- “kutsal deli”, bir kısmı ise “sıradan deli”ydi. Esnaf bu ayrımı sözle ifade etmiyordu, ama kutsal bir deliden bahsederken kullandığı ifadeleri her deli için kullanmamasından, bu fark kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Esnafın kutsallık atfettiği bir deli sokakta yarı çıplak dolaşüyor, güpegündüz çeşmede yıkanıyordu, ama bu durum esnafın deliye bakışını değiştirmiyordu. Çünkü “Allah onu da öyle yaratmış”tı. Çıplaklık kutsallığın önünde bir engel oluşturmuyordu. Öte yandan Cuma namazlarını hiç kaçırmayan, Ramazanda tam gün oruç tutan, kandillerde belediye sarayının önünde başkanın çıkışını bekleyip elini öpen, bir deliye kutsallık atfedilmiyordu. Yine, bir başka dindar deli için aynı durum söz konusuydu. Bu deli de namaz kılmak için camiden camiye koşuyor, mevlitlere katılıyor, çevresindeki kişileri sakal kriterine göre ayırt ediyor, birinden bahsederken “sakallı” ya da “sakalsız” şeklinde bir ifade kullanıyor, her pazar günü tüm cami imamları ve

Kuran kursu öğrencilerini buluşturan kahvaltılara o da katılıyor, playback ezan okuyordu. Ama esnaf bu deliyi “kutsal deli” olarak görmüyordu, ondan bahsederken “veli bunlar” diyordu ama, bu deyim için doldurulmuyordu. Bu söz, “bunlar” denmesinden de anlaşılacağı üzere tüm deliler için öylesine söylenen, kişi özelinde bir anlam atfedilmeyen ve alışlageldik biçimde söylenen bir nitelik taşıyordu. Dolayısıyla esnafın gözünde ibadet etmek, camiye gitmek, kandilleri takip etmek, dilinden “Allah”ın adını eksik etmemek, imamlarla yakın temasta bulunmak “kutsal” olmak için bir şart olmadığı gibi, yeterli de görülüyordu.

Çıplak bir deli daha edepli giyinen bir deliye göre daha itibarlı olabiliyordu, ya da esnafın ortak ibadet alanlarında birlikte ibadet ettiği bir deliden daha fazla ilgiye mazhar olabiliyordu; deliyle birlikte ibadet etmek, esnafın gözünde bu deliye karşı daha ayrıcalıklı davranılmasına yol açmıyordu. Bir diğer deyişle delinin esnafla birlikte ibadet etmesi deliyi de içine alan ortak bir aidiyet duygusu yaratmıyor, deliye karşı “bu deli bizim delimiz” ya da “bizden biri” şeklinde ifade edilebilecek fazladan bir ilgi ya da bir sahiplenme duygusu yaratmıyordu. Yani “biz” duygusunu yaratan şey dini inanç, kamusal alanda görünür hale gelen dinsel pratikler ortak ibadet değildi, delinin esnafın gözünde kutsal olması için böyle bir kanıt gerek yoktu. Esnafta “biz”i biz yapan delinin esnafla aynı şeyleri yapması değildi.

Bir delinin kutsal mekanlara girip çıkması, bu mekanları diğer delilerden daha sık kullanması ya da bu mekanlarla bir bağı olması da esnafın gözünde deliyi daha kutsal hale getirmiyordu. Örneğin, kimi esnaf gönüllü türbedarlık yapan bir kişinin (K2) “deli” olduğunu düşünüyordu, bu kişi birçok insanın dua etmek için ziyaret ettiği türbenin hem temizliği ve bakımından, hem de ziyaretçilere tanıtımından sorumluydu. İnsanlar özellikle Cuma günleri ya da kandil günlerinde türbeyi daha sık

ziyaret ediyor, türbede adak adıyor ya da “hayır” yapmak için türbenin yakınında yöresinde lokma döktürüyor, pilav dağıtıyordu. Bu kişi de gelen ziyaretçilere türbenin, içinde yatan “evliya”nın hikayesini bıkip usanmadan anlatıyor, çıkışta da “sadakalarınızı şuradaki kutuya bırakabilirsiniz” diyordu. Konuşmanın ortalarında türbede yatan evliyanın bir gün kendisine “göründüğünü” söylüyordu, gelen ziyaretçilerden bir kısmı düşüp bayılacak gibi oluyor, dua okumaya başlıyor, “üzerinde ne vardı, giysileri nasıldı?” diye sorarak detayları öğrenmek istiyordu. O da “giysileri tabi biraz eski, bizimki gibi değil” diyordu, ya da “tam olarak nerede göründü?” diye soruyorlardı, o da türbenin bir köşesini işaret ediyordu. Türbeyi benim de ziyaret ettiğim bir gün şöyle bir hikaye anlatmıştı: “*Bir gün sabah erkenden türbeye geldim, anahtarı çıkardım, tam kapıya yaklaştım, bir baktım ki kapı zaten açık, kapıyı hafifçe ittim, içeri girdiğimde Efendimiz tavandan aşağı sarkınmış bana bakıyor*”, ben de kalabalığın arasından “*Konuştunuz mu peki?*” dedim, “*Evet konuştuk*” dedi, “*Ne konuştunuz?*” dedim, cevabı şu oldu: “*Sana burada ihtiyaç var, sen öbür türbeyi bırak buraya, benim yanıma gel dedi bana, ben de o günden beri hizmetlerimi burada yapıyorum*”. Türbeyi ziyarete gelen ziyaretçilerin çoğu çevre illerden gelen kişilerdi, yani onu tanımıyorlardı, ama ben esnafı konuşmuştum ve esnafın onun hakkındaki düşüncelerini biliyordum.

Esnafın anlatımına göre bu kişinin “sana burada ihtiyaç var” diye çağrıldığı, “tayin edildiği” türbeye gitmesinin sebebi onun anlattığından epey bir farklıydı. Bu kişinin (K2) daha önce bir başka türbede olduğu, bu türbede daha fazla vakit geçirdiği doğrudu, bu türbenin dışındaki parkla bitişik alanda da iki tane mezar vardı, burada da “kutsal” olduğuna inanılan kişiler yatıyordu, K2 türbenin içini temizlediği gibi dışını da “güzelleştiriyor”du. Bunun için dışarıdaki alana güller ekmiş,

mezarların etrafını da demir parmaklıklarla çevirmişti. Bunlara kimsenin bir itirazı yoktu, ancak kimi zaman K2 mekanı aşırı sahiplenmekten kaynaklanan “aşırı” tepkiler veriyordu, örneğin çocukların topu bu alana kaçtığında çocukları döner bıçağıyla kovalıyordu. Tüm bunlar yine de tahammül edilebilir aşırılıklardı, derken bir gün esnaf bakıyor ki iki olan mezar sayısı üçe çıkmış. Yani K2 türbenin bahçesindeki mezarlara bir tane de kendisi eklemiş. Bu gelişmeyle tahammül sınırları aşılmış ve belediye ekiplerine haber verilmiş. Ekipler sonradan eklenen mezarı ortadan kaldırmış, K2 de o günlerde -her ne hikmetse- hizmetlerini bağışlamak için bir başka türbeye gitmiş. Esnaf, K2'nin evli olduğunu, eşinin de biraz akıldan yoksun olduğunu, türbeyi ikisinin birlikte neşeyle, güle oynaya temizlediklerini ve türbede yakalambaç oynadıklarını söyledi. Ancak esnaf bunu söylerken, kutsal mekana saygısızlık ediyorlar, türbede uygunsuz bir şekilde oyun oynuyorlar şeklinde bir tavır içinde değildi. Bu sözler, sadece esnafın söz konusu kişinin “deli” olduğuna dair kanaatini güçlendirmek için söylediği sözlerdi. Esnafa K2'ye öbür türbede yatan “evliyanın görüldüğü”nü söyledim, bu konu hakkında malumatları olup olmadığını sordum, şöyle bir güldüler, bir esnaf *“Valla ona görünmüş müdür görünmemiş midir bilemem, ama bizim mahallede oturan yaşlı Necibe Teyze vardı rahmetli, ona görüldüğünü söylerler, ona görüldüğünü biliyorum”* dedi, buradan eldeki verilere göre evliyaların en azından delilere ve yaşlılara görüldüğü sonucu çıkıyordu. Sonuç olarak esnaf K2'ye bir kutsallık atfetmiyordu, kutsal mekanlarla doğrudan ilgisi olması, evliyaların ona görüldüğünü söylemesi bu algıyı değiştirmiyordu. Daha da ötesi K2'nin fazlaca dünyevî olduğu düşünülüyordu, bir esnaf onun için *“Daha benim bile evim yok, o kendine ev aldı”* demişti örneğin, bir başka esnaf onun işini bildiğini, türbe ziyaretçileri bir şeyler içmek için parka geldiklerinde K2'nin de onlarla beraber oturduğunu,

yediğini içtiğini onlara ısmarlattığını söylemişti. Dolayısıyla bir delinin akçalı işlerde uyanık olması, ya da parayla pulla işinin olması esnafın gözünde yeterince uhrevî bulunmuyor, para pul, dünya işleri delinin kutsallığının önünde bir engel oluşturuyordu. Bu anlamda para bu dünyaya ait olandı, “öbür dünya” imgesi ile ilgisi olamayacak denli olumsuz bir çağrışımla yüklüydü, bu sebeple profan alandan kutsal alana geçişin önünde de bir barikattı.

Peki bir deliyi esnafın gözünde kutsal yapan şey neydi? Bir delinin kutsal görüldüğü nasıl anlaşılıyordu? Bir kere esnaf kutsal olduğunu düşündüğü bir deliden bahsederken huşu içinde konuşuyor, bu saygı beden diline de yansıyor; o sırada yaptığı işi bırakıyor, yüzünde ciddi bir ifade belirliyordu. Bu ifade biraz gerginlik, biraz da birçok kez anlatıldığı halde her defasında yeniden uyanan bir hayret ifadesini içeriyordu, öyle ki esnaf bu sırlarla dolu dünyayı anlamaya çalışıyor ama aciz kalıyordu, “Bu olanlara bizim aklımız ermez” ya da “bazı şeyler”i “biz sıradan fanilerin anlamaya gücü yetmez” türünden bir eda ile konuşuyordu. Sonra da söz konusu deli hakkında, yemin billah ederek ya kendisinin ya da başka birinin şahit olduğu bir “menkıbe” anlatıyordu.

Ali, esnafın gözünde kutsal bir deliydi. Kimi esnaf ona “Allah dostu” diyordu. Yarı çıplak, üstü başı dağınık, hırpani kıyafetlerle gezmesine rağmen esnaftan büyük bir saygı görüyordu. Onunla ilgili anlatılan birçok hikaye dinledim:

Esnafa göre Ali doğa olaylarından etkilenmiyor ve fizik kurallarına meydan okuyordu. Ali’nin gündüz vakti herkesin gözü önünde şehrin göbeğindeki çeşmede çırılçıplak bir vaziyette yıkanmasını bile bazı esnaf bir hayra yoruyor, bu davranışının gizemli bir sebebi olduğunu düşünüyordu: “Ona yıkan, temizlen diyorlar. O yüzden yıkanıyor o”. Ali’den yıkanmasını isteyen kişi ya da “varlıklar”ın kim olduğu

belli değildi, bu konuda açıktan bir şey söylenmiyordu, konunun “malum işte, anladın sen onu” türünden çok da açıkça telaffuz edilmek istenmeyen mahrem bir alana girdiği anlaşılıyordu, esnafın bu tavrı üstü kapalı bir şekilde gizemli güçlerden bahsedildiği algısı uyandırıyor. Ali’den yıkanmasını, “suyla” arınmasını isteyen güçler “insanların bilemeyeceği, anlayamayacağı, vakıf olamayacağı” bir aleme ait gibiydiler.

Öte yandan esnafa göre Ali yaz kış çıplak gezdiği halde üşümez, soğuktan etkilenmez. Oysa normal insanlar kışın soğukta o kıyafetlerle dışarıda dolaşsalar zatürreden ölürler. Alan gözlemlerim sırasında bir esnaf Ali’nin yaz kış üzerinde incecik kıyafetlerle yarı çıplak gezdiğini söyledi ve ekledi:

“Ne kadar soğuklar vardı, Cenab-ı Allah ona bir şey vermiş.”

Ali’ye soğuk işlemiyordu, onun kutsallığı onu soğuklara karşı koruyordu ve bu güç ona Allah tarafından verilmişti. Allah onun aklını az vermiş olsa da, bunu telafi edecek başka “bir şey” vermişti. İşte bu “şey”, onu dokunulmaz yapıyordu.

Esnafa göre Ali fizik yasaları ve kurallarından da muaftı. Ali’ye araba çarptığında Ali çarpışmanın şiddetinden etkilenmiyor, zarar görmüyordu, düştüğü yerden ayağa kalkıyor, üzerini şöyle bir silkeliyor, sonra hiç bir şey olmamış gibi yoluna devam ediyordu.

“Bir gün kavşağın orada Ali Abi’ye araba çarptı. O araba bize çarpsa hastanelik olurduk. Ama onu koruyorlar. Ali Abi ayağa kalktı, üzerini şöyle bir silkeledi, sonra hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam etti.”

Görüldüğü üzere Ali çarpışmanın şiddetini hissetmiyordu. Bu da “onu koruyan” varlıkların hikmeti ile açıklanıyordu. Ancak onu koruyan bu varlıklardan ne

kastedildiği açıklanmıyor, sadece ima ediliyordu. Bu varlıkları biz göremiyorduk ve bu açıklama vasıtası ile yine mistik bir alemin kapılarına dayanıyorduk.

Ali hakkında anlatılan bir başka hikaye, Ali'nin gün boyu üzerinde taşıdığı yükün ağırlığını hissetmemesiyle ilgiliydi:

“Deli demeyin, uğramış deyin, deli bir insan sırtında 100 kiloluk bir çuvalla o kadar yolu yürüyemez.”

Bu esnaf Ali'nin elinde bir pazar çantası, sırtında dolu bir çuval taşıyarak koca şehri bir uçtan bir uca günde üç dört defa kat ettiğini, normal bir insanın o kadar yükü şehirde defalarca dolaşamayacağını söylüyordu. Esnaf Ali'nin bu insanüstü gücünü onun “uğramış” ve “cinli” olmasına bağlıyordu. Üstelik Ali bu özelliğiyle “deli” olmaktan da azad ediliyor,

Ali'nin yaşadığı yere dair de gizemli ifadeler kullanılıyordu:

“Nerede kaldığı bilinmiyor.”

Burada da Ali'nin yaşadığı yer üzerinden mistik ve merak uyandırıcı bir bilgi dolaşıma sokuluyor, uzam mistifiye ediliyordu. Bu bilgi şu yan anlamları içeriyordu: Ali “normal” insanlar gibi sıradan bir evde yaşamıyor, belki de gün içinde insanlara görüldükten sonra gece herkes evine çekildi mi o da kayboluyor ve sırlarla dolu bizim göremeyeceğimiz bir kutsal aleme, “Allah'ın katı”na çekiliyordu. Çünkü onun nerede yaşadığını kimse bilmiyordu. Belki de Allah onu “cezbe” ile kendine çekiyor ve bazı vakitler sıradan fanilerin gözünde görünmez kılıyordu. “Meczup” Allah'ın lütfuyla cezbeye kapılmış olan, “mazhar olduğu cezbe sonucu Hakk'a eren velî” (Uludağ; 2003: 285-286) anlamına geliyordu, Ali belki de çok daha önce “cezbe”ye mazhar olmuş ve bu yüzden aklını yitirmişti.

Bir başka esnaf, Ali'nin bilinmeyen bilgisine sahip olduğunu, kendisine söylenmeyen şeylere sezgileriyle vakıf olduğunu düşünüyordu:

“Bir gün dükkana geldi Ali Abi, benim de bir gün önce oğlum doğmuştu, ama ben bebek olacağını ona hiç söylememiştim, dükkanda da o varken hiç konuşulmamıştı bebekten, girdi dükkana “dandini dandini dastana” diyor bana, eliyle kucağında bebek sallıyormuş gibi yapıyor bir taraftan. Bak! Oğlan doğdu ya benim ondan öyle yapıyor. Nasıl bildi hala aklım almıyor, içine doğuyor onun, malum oluyor ona bazı şeyler, çok mübarek bir insan o.”

Bu hikayenin benzer bir versiyonu bir başka esnaf tarafından anlatılıyordu:

“Ali 1-2 aydan beridir dükkana her uğradığında eliyle dükkandaki elektrik kutusunu işaret ediyordu, biz de önemsemiyorduk. Bu yüzden açıp bakmadık içinde ne var diye. Sonra bir gün bir vesileyle açtık baktık, kutunun içinden muska çıktı. Meğer aylardır onu gösteriyormuş bize, biz anlamamışız. Biz muskayı bulduk Ali sonraki gün dükkana geldi. Bilmiyor bizim bulduğumuzu. Biz daha bir şey demeden o içeri girdiği gibi bize “Onu (muskayı) atın akan suya, gitsin” dedi. Valla, anlatırken hala tüylerim diken diken oluyor.”

Bir başka esnaf şu hikayeyi anlattı:

“Bir gün adamın biri Ali yolda yürürken durduk yere Ali'ye sataşmış, biraz da tartaklamış. Sonra adam aynı gece rüyasında birilerinin kendisini tekme tokat dövdüğünü görmüş, rüyasında feci dayak yemiş. Ertesi gün yolda yürürken yine Ali'yi görmüş, Ali'ye tekrar sataşmak için bir hamle yaptığında Ali adama “Dün gece rüyanda yediğin dayaklar yetmedi mi?” demiş. Sonra bu adam kendisi bu hikayeyi herkese anlattı, biraz da korkmuş tabii.” Bu hikayenin ana kişisi, yani rüyasında dayak

yiyecek adam hikayeyi konuştuğu herkese anlatmış ve hikaye dilden dile yayılmış ve hala Ali'nin kutsallığına işaret etmek için anlatılan hikayelerden biri olarak varlığını koruyor.

Ali, aynı zamanda uğur ve şans getiren biri olarak görülüyordu:

“Ali Abi bizim dükkana gelince işler artıyor.”

Delinin dükkana bereket getirdiğine ilişkin olarak Karakışla (2015) da 1885-1926 yılları arasında İstanbul'da yaşayan ve tüm İstanbul'da tanınan “Pazarola Hasan Bey” lakaplı bir deliden bahseder; Karakışla'nın naklettiğine göre esnaf arasında bu delinin kendisine “pazarola” diye seslendiği kişinin o gün işlerinin iyi gideceğine, aksine kendisine bu şekilde seslenilmeyen kişinin işlerinin kesat gideceğine dair bir inanış vardır. Dolayısıyla esnaf “pazarola” sözünde bir keramet arar, Hasan Bey yol boyunca yürürken onun selamına mazhar olabilmek ve ona dükkanda bir şeyler ısmarlayabilmek için adeta birbiriyle yarışırdı. Bu delinin dokunduğu malın daha çok satılacağına, dükkana daha çok bereket getireceğine dair bir inanç söz konusuydu. Bu anlamda Pazarola Hasan Bey portresi, alanda kutsal olduğuna inanılan Ali'nin yüklendiği değerlerle örtüşmektedir. Dolayısıyla ikisinin de esnaf tarafından kutsal kabul edilen deliler sınıfına girdikleri söylenbilir.

Öte yandan esnaf Ali'nin aynı anda iki farklı yerde göründüğünü söylüyordu:

“İnsanlar yemin ediyorlar, bir gün biri Ali'yi Manisa'nın girişinde görmüş, başka biri tam o saatte ta Manisa'nın çıkışında görmüş.”

Burada Ali'nin “para-normal” hikayesine benzer bir olay Murat Bardak tarafından nakledilmektedir. Bardak (2011) da zamanın hükümdarı III. Selim'in

yolunu kesen Sabri adında bir dervişten söz eder. Söz konusu derviş, deli olduğunun anlaşılmasıyla Sultanahmet Tımarhanesine konulur, ancak halk arasında evliya olduğuna yönelik bir söylenti çıkar ve tımarhane ziyaretçi akınına uğrar. Tımarhane görevlileri dervişi zincirle bağlasalar da zapt edemezler, odanın kapısını kilitleyip kapının halkalarına odun sokarlar, buna rağmen derviş zincirlerinden kurtulur, görevliler peşinden koştuklarında ise bu defa odasında olduğunu görürler (Bardakçı, 2011)⁵. Bardakçı, halkın “mezcup derviş”i evliya olarak görmesini “aşırı yüceltme”nin örneklerinden biri olarak niteler.

Başka bir esnaftan şöyle bir hikaye dinledim:

“35-40 senelik hikaye bu. Bir gün adamın biri İstanbul’dan Manisa’ya gelecek olmuş. Terminalden tam otobüse binecekken bir adam yanına yaklaşmış, adamın –yolcunun-sırtını sıvazlamış, elinde kese kağıdına sarılı bir paket varmış, bu emanetleri Manisa’da Ali’ye vereceksin demiş, adam da “Ne Ali’si kardeşim, yürü git işine, Ali kim? Tanımam etmem, ben zaten Manisa’ya da ilk defa gidiyorum. Nereden bulacağım ben Ali’yi veliyi. Ne yer bilirim ne kimseyi tanırım. Nasıl tanıyacağım ben onu?” demiş. O zaman öyle telefon melefyon yok, evlerde tek tük belki. Adam “tamam sen al bunları götür, gerisini merak etme” demiş. Yolcu “ne var içinde? diye sormuş, “aç kendin bak” demiş adam. Yolcu paketi açtığında içinde birkaç karton sigara olduğunu görmüş ve paketi yanında götürmeyi kabul etmiş, derken otobüs Manisa garajına girmiş, yolcular otobüsten inmeye başlamış, yolcu aşağı indiğinde bir el

⁵ <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/661051-padisahin-yolunu-kesen-delileri-evliya-yapip-buyu-cozdururlerdi> E.T. : 27.06.2015

sirtına dokunmuş ve kulağına eğilip “ver benim emanetleri” demiş, tüylerim diken diken oldu yine.”

Meğer adamın sırtına dokunan Ali imiş. Adam bu olanlara bir türlü akıl sır erdirememiş. Ali'nin kendisini hiç tanımadan doğrudan ona gelmesini, emanetini istemesini bir türlü anlayamamış. Bu hikayeyi karşılaştığı hemen herkese biraz korku, biraz da şaşkınlıkla anlatmış ve bu hikaye hala dilden dile aktarılıyor, bu yönüyle mitik bir karakter arz ediyor. Öte yandan esnaf, emanetleri (sigara paketlerini) İstanbul'dan Manisa'ya gelen yolcuya teslim eden adamın Hızır olduğunu, Ali sigaraya çok düşkün olduğu için “Hızır”ın Ali'nin dar zamanında imdadına yetiştiğini düşünüyor.

“Hızır”, tasavvuf ve halk inancında karşılığı olan bir kavramdır; “genellikle aksakallı, nûrânî yüzlü, uzun boylu, merhametli, cana yakın ve tatlı dilli bir kimse şeklinde tarif edilmiştir. Bazen de yoksul, üstü başı dağınık, elbisesi kirli; kendisi hasta, zayıf, âciz, hatta zaman zaman nefret edilecek kadar çirkin biri gibi görünür ve insanları dener; böyle perişan bir kişiliğe bürünerek sadaka ve yardım isteyebilir. “Her geceyi Kadir, her gördüğünü Hızır bil” sözü bu inancın eseridir. Bu durumda ona yardım edenlere dua edince bunların malları ve servetleri bereketlenir, sağlıklı bir hayat yaşarlar; onu aşağılayıp bedduasını alanlar ise perişan olurlar.” ayrıca Hızır “darda kalan insanların imdadına yetişerek onları sıkıntıdan kurtarır. “Hızır gibi imdada yetişmek”, “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez” gibi deyimler bu inançla ilgilidir. Hızır'ın hastalara şifa verdiğine de inanılır.”(Uludağ, 1998:409-411).

Uludağ'ın “hızır” tanımında, Hızır'ın değişik görünümelerde insanların karşısına çıkabileceği, bu anlamda insanların Hızır'a karşı takındıkları tavır ve davranışları aracılığıyla denendiği, sınava tabi tutulduğu ifade edilmektedir; Hızır'ın kıyafetleri perişan, dış görünüşü “yoksul, üstü başı dağınık, elbisesi kirli” olabilir ve

bu görüntüsüyle insanlardan “sadaka ve yardım” isteyebilir. Alanda esnafın ilişki kurduğu delilerin bir kısmı dış görünüş itibariyle buradaki “hızır” tarifıyla örtüşüyordu, örneğin Ali yırtık pırtık giysiler içinde, yarı çıplak dolaşıyordu, kendisine verilen giysileri makasıyla kesiyor, kumaşı vücuduna dolayarak kendine göre şekil veriyordu. Bazı esnaf, Ali hakkında anlatılan rivayetlerin de etkisiyle Ali’nin bu hırpani görünüşünün ardında derin anlamlar arıyor, onun Hızır olabileceğini söylüyordu.

Ali, paraya mala mülke tamah etmiyor, kimseden bir şey istemiyor, sigarayı çok sevmesine rağmen sadece bazı esnafın sigarasını kabul ediyor, bazen de kendisine verilen üç beş kuruş parayı geri çevirmiyordu. Yanından ayırmadığı pazar çantasında kuruyup küflenmiş ekmekler ve sigara izmaritleri taşıyordu, onun bu yoksulluğuna rağmen dünya malına dönüp bakmaması esnafi etkiliyordu, ona esnaf o istemeden kendiliğinden bir şeyler vermek istiyordu. Ali’nin bu tavrı onu bu dünyadan uzaklaştırıyor, kutsal bir aleme yaklaştırıyor:

“Ermiş gibi bir şey, çok farklı, kimseden 1 lira para almaz, sigarayı herkesten almaz, değişik bir yapıya sahip, sadece Hacı’dan 5 lira alır, kimseden para istemez, atar oraya parayı, yepyeni giydiren bile eski haline geri dönüyor.”

“Hasbelkader bir iş yapsa para istemez, atar oraya parayı..”

“Onun parayla pulla işi olmaz.”

Bu deliler kimseden para istemezler, ama verilirse “kafalarına göre” bazen alır, bazen de almazlar. Herkesten para almazlar, “belli kişilerden” alırlar. Esasen hayatlarını nasıl sürdükleri bir muammadır. Etrafta bu delilerin “ermiş”, “evliya”, “mübarek bir insan” olduğuna dair rivayetler dolandır. Delinin uğradığı esnaf bu deli

gelince işlerinin arttığını söyler. Ali çıplak olmasına ve çeşmede yıkanmasına rağmen, esnaf arasında büyük bir saygı görüyor. Deliler arasında dış görünüş itibarıyla en fazla deliye benzeyen bu deli, neredeyse “ermiş” statüsünde görülüyor.

Bununla beraber alanda esnaftan ufak tefek para, sigara ya da kola, peynir, sabun, eldiven, kar maskesi gibi başka şeyler isteyen deliler de vardı, kimi esnaf bütün deliler için dil alışkanlığıyla “veli”, “mezcup” gibi kelimeler kullanmakla birlikte, genelde delilerin tümünün kutsal olduğunu düşünmüyordu, deliye kutsallık atfedilmesi için bir delinin -Ali gibi- anlatıldıkça büyüyen hikayelerin kahramanı olması gerekiyordu, ama delilerin isteklerini geri de çevirmiyordu, kimi esnafın deliyi boş göndermeme sebebinin temelinde, kendisinden bir şey/yardım isteyen kişinin Hızır olma ihtimalini hesaba katması ve “ya bu benim sınavımsa?” şeklindeki bir hissiyatla pratiğe dönüşen “hızır” inancı yatıyordu. Sınava tabi tutulma endişesi esnafın gözünde kutsal olsun olmasın tüm delileri eşitliyordu, yani esnaf tüm delilere “hızır”mı gibi davranıyordu; deliye yardım ediyor, delinin hayır duasını almaya çalışıyor, deli dua etmese bile bedduasından sakınmaya çalışıyordu.

Bu anlamda esnaf atfettiği kutsallık bakımından delileri birbirinden ayırmakla birlikte, genel bir eğilim olarak kutsallık atfetmediği delilerin beddualarından da çekiniyor, hiçbir delinin bedduasını almak istemiyordu. Esnafın bu hassasiyetiyle, delilerin bedduası delileri birleştiriyor ve beddua delilerin elinde bir silah haline geliyordu. Bir esnaf delinin hem bedduasının, hem de duasının kabul olmasını kalp temizliğine bağlıyordu:

“Bizim burada bir deli var mesela, iki kere beddua etti, tuttu, iki kere de dua etti, ikisi de tuttu, kalp temizliğini bilmek lazım.”

Delilerin bedduasının kabul olunacağı yönündeki inancın, esnafın deliye genel olarak “mazlum”luk atfetmesiyle ilişkili olduğu söylenebilir. İslam Ansiklopedisinin “beddua” (Çağrı, 1992:298) başlıklı bölümünde mazlumun bedduasının etkili olacağına dair “Mazlumun bedduasından sakın! Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur” şeklinde aktarılan bir hadis yer almaktadır. Söz konusu hadisle esnafın delinin bedduasının tutacağına yönelik inancının şekillendirdiği sözler örtüşmektedir. Dolayısıyla bu hadisin geniş yorumlandığı, gündelik hayatta esnaf tarafından mazlum olarak algılanan delileri de içine aldığı söylenebilir.

Bununla beraber, bedduanın esnaf tarafından ciddiye alınması değişmez bir kural değildi; zira bazı deliler hemen her gün, yerli yersiz, ağız alışkanlığıyla beddua ediyor ve esnaf nezdinde bedduayı uyanıklıklarına alet ettikleri izlenimi bırakıyorlardı. Dolayısıyla esnaf bu türden “otomatiğe bağlanmış”, çok sık “okunan”, bir hinliğe, açığözlüğe alet edilen bedduaları pek ciddiye almıyordu. Bu tür beddualar genellikle delinin istekleri yapılmadığında esnafı yıldırma, tehdit etme veya ikna etmek için başvurduğu bir mekanizmaydı, esnaf bu türden beddualara beddua anında kendisini kesinlikle suçsuz ve haklı gördüğü için de kayıtsız kalıyordu, beddualar esnafın bir kulağından giriyor, diğerinden çıkıyordu, bu sebeple esnaf ileriki bir tarihte başına gelen talihsiz bir olayı bu türden, “edildiği anda buharlaşan” bedduaların “tutmasına” bağlamıyordu.

“Bir tane deli var, haftada bir gün gelir, para ister, para verirse dua eder, vermezse küfreder, tükürür, beddua eder; “zebanilerle yaşayın, burnuna osurayım” der, güldürür bizi.”

“İsteddiği olmayınca (deli) başladı beddua etmeye “arabanın altında kalırsın kabini vermezsen, çarpılırsın, kolun yamulur, ayağın kırılır, yerden yere

hastaneye gidersin, gözün kör olur, başın yarılr” demeye falan, aklınca beni korkutuyor.”

Delinin elindeki “beddua kılıcı”nı kullanıp kullanmamak keyfiyeti ise delisine göre değişiyordu, kuşkusuz esnaf da bu tutumlara göre delileri ve bedduaları birbirinden ayırıyordu. Bazı deliler istekleri yapılmadığında esnafa “seni sevmiyorum”, “hakkımı helal etmiyorum sana” diyordu, esnaf da deliyle helalleşiyordu. Bu deliler bedduanın esnaf nezdinde ne kadar etkili olup olmadığını deneyimlemiş, test etmiş oluyor, pek çok durumda beddua etmenin işe yaradığını öğreniyor ve bu gücü zamanı gelince kendi istekleri doğrultusunda kullanıyorlardı. Bu anlamda beddua etmek deliler için öğrenilmiş bir pratikti.

Kimi zaman esnaf, deli olduğunu düşündüğü kişinin dünya dışında görünmez, gizemli bir alemle ve ruhani varlıklarla ilişkili olduğunu düşünüyordu. Esnafın düşüncesine göre mistik alemle temas, kişinin “normal dışı” davranışlar geliştirmesine yol açıyordu.

“T ile ilgili bir anımı paylaşayım; İnan’dan gelen bir hoca vardı, benim dükkana geldi bir gün, sana kayıt yapalım hatıra olsun ben Kur’an okuyayım dedi, 40 dakika falan sürecek bir kayıt, “Ben kayıt için para falan almam, Allah için yapıyor” dedim. Bu arada kayıt için hazırlık devam ederken, dükkana müşteriler girip çıkıyordu. Her şey normaldi. Hoca, kimseye tepki vermiyordu. Ne zaman ki T dükkana girdi, Hoca birden oturduğu yerden ayağa fırladı, “Bu insanın içinde şeytan var, başka bir insan var, ona okunması, dua edilmesi lazım” dedi. Bu sefer T de kendini oradan oraya atmaya başladı, çırpınıyor elini kolunu sallıyor, bağırıyor, kendini dışarı atmaya çalışıyor, dükkanın camlarına vuruyor, attı kendini dışarı, daha önce T’yi hiç böyle görmemiştim...”

Öte yandan alanda delilik halini kaderle açıklama durumu yaygın bir tutumdur. Bu anlamda bir kişinin delilikle olan bağı “kader” ve “talih” kavramı üzerinden kuruluyordu. Deli “olma” durumu, ister doğuştan, ister sonradan olsun esnafın gözünde değiştirilemez bir durum gibi algılanıyordu. Dolayısıyla deliliğin iki türü de Allah’ın takdirine bağlanıyordu. Esnafın söylemine göre deli olmak delinin kaderinde vardır, bu durum “bir kere yazıldıysa” değiştirilemez. Kişi sonradan delirse bile başına gelen kaderdir, kimse kaderinden kaçamaz. Kuşkusuz bu söylem büyük ölçüde esnafın kader inancıyla şekilleniyordu. Her şeyin kaderle ilgili olduğuna dair bir hadiste “acizlik ve güçlü olmaya varıncaya kadar her şey kaderledir” (Malik’ten aktaran Bağcı, 2013:236) yazılıdır.

“Sebepleri Rabbimizden geliyor.”

“Zararsız, o da öyle yaratılmış...Bakar, yürür gider.”

“Allah onu da böyle yaratmış.”

Bağcı (2013), kadere imanı teşvik eden hadislerden de söz eder: “Bil ki sana isabet edecek seni ıskalayıp geçmez. Seni ıskalayıp geçecek olan şey de sana isabet etmez. Bütün yaratıklar toplanıp Allah’ın sana vermeyi istemediği bir şeyi vermek isteseler, buna muktedir olamazlar. Allah’ın sana vermeyi arzu ettiği bir şeyi de senden uzaklaştırmak isteseler buna da muktedir olamazlar. Kıyamet gününe kadar olacak şeylerde kalem kurumuştur.” (Abd. b. Humeyd’den aktaran Bağcı, 2013:199). Abd. b. Humeyd, el-Musned, Hn:638, (II,254). Aynı konuda benzer bir hadis daha vardır; “Eğer Allah yolunda Uhud Dağı kadar altın dağıtsan sen kadere inanmadıkça Allah kabul etmez. Bilmelisin ki sana isabet edecek olan şey, seni ıskalamayacaktır. Seni ıskalayacak olan da sana isabet etmeyecektir. Eğer kadere inanmayarak ölürsen

ateşe girersin”. (Ebû Davud’dan aktaran Bağcı, 2013:197) Ebû Davud 34 Sunne, Kader 17 Hn:4699, (IV, 390).

Deliliğin kaderle açıklanması, delinin durumunun değiştirilemeyeceği varsayımını da zımni olarak içinde taşıyordu; down sendromlu olan kişiler “Allah böyle istediği için böyle doğuyor”du, bu kişilerden deli olduğu düşünülenlerin deliliğinin “doğuştan” geldiği kabul ediliyor, bununla birlikte delilikleri –fiziksel farklılıklarının ilk bakışta anlaşılması sebebiyle- fizyolojik sebeplere bağlanıyordu. Söz konusu kişilerin deliliğinin tıbbi temeli dışında bir başka sebebi olduğu düşünülüyor, bu kişilerin geçmişine dair hikaye uydurulmuyordu.

Bağcı’ya göre “Kur’andaki kader kelimesi ve türevlerinin mihverini “bir şeyi belli bir ölçüye göre tayin etmek” anlamı teşkil etmektedir. İnsanın iradesi ile ilgili davranışlarının planlanması (alinyazısı) anlamında değil, Allah’ın bu kainat için koymuş olduğu kanun, yasa ve nizam anlamındadır. Bu nizama insan da dahildir. İnsan için konulan kanun, onun iyiyi ve kötüyü yapabilecek kabiliyette yaratılmış olmasıdır” (Bağcı, 2013:285). Bu konuda bir hadiste şöyle denilmektedir: “Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık” (Ahmed b. Hanbel’den aktaran Bağcı, 2013:254).

Kaderin bir düzen fikri ile bağlantılı olarak “belli bir ölçü” ile ilişkilendirilmesi bağlamında, kader kavramı evrenin temelini oluşturan kainat düzeni ve yasalarının işleyişini temin etmek üzere delilerin aklının da belli bir ölçüde tayin edildiği anlamını içerir. Tanıma göre kainat nizamına yönelik olarak herkes ve her şey için “uygun” ya da “kafi” bir ölçü belirlenmiştir, kainatın bir parçası olan delilerin de düzenin sağlanması ve devamı için rolü onlara verilen “daha az akıl”la hayatını sürdürmektir. Delilere tayin edilen aklın “normal” insanlardakinden az olmasıyla kainat yasaları baki kalır. Bu durumda kainat düzeni herkesin aklının eşit seviyede

olduğu bir durumda bozulur. O halde dzen fikri, akılların eşitliği fikriyle bağdaşmaz, dzen için akıllar arasında seviye farkı bulunmalıdır. Öte yandan bu akıl denen Şey, tıpkı “iman gücü”nde olduğu gibi bir ölçüye de tabi tutulamaz. Bu sebeple akıl ve iman, ne kadar olduğu anlaşılamayan ya da miktar olarak ölçülemeyen “Şey”ler grubuna girer. Dolayısıyla niceliksel ölçüler değildir ve görecelidir. Bununla beraber hem akıl hem de iman, İslam dini için merkezi bir önemdedir. Ayrıca deliler genel olarak iyiyi ve kötüyü ayırma kabiliyetinden yoksun kabul edildiğinden dini ve hukuki birçok sorumluluktan da kurtulurlar. O halde deliler, insanlar için konulan “insanın iyiyi ve kötüyü yapabilecek kabiliyette yaratılmış olması” kanununun kapsamı dışında kalır ve kendileri bakımından insanlar için konulan yasayı deler ve devre dışı bırakırlar. Deliler tamlıklarıyla değil, eksiklikleriyle dzenin devamına katkıda bulunurlar. Zira herkes ve her Şey için belli bir ölçü ile tayin edilen Şeylerin paylaştırılmasında onlara düşen “daha az akıl”dır. Bu anlamda her Şey gibi akıl da delilere ölçü ile verilir ama kendisi ölçülemez.

Alan alışması yaptığım dönemde bir esnaf “İnsanlığın direği akılı noksan insanlardır.” demişti, bu sözleri ilk duyduğumda çok da üzerinde durmamıştım, ama kader kavramı bağlamında değerlendirince oldukça derin bir anlamı olduğunu düşünmeye başladım. Çünkü esnaf belki de farkında olmadan “kader” kavramını cümle içinde kullanmadan bir kader tanımını yapıyordu; cümlede geçen “direk” sözcüğü “dzen” anlamına gelen bir metaforu, insanlığın direği de insanlığı ayakta tutan Şey anlamında kullanılan “kainat dzenini”ydi ve bu dzenin ayakta kalması, herkesin kendine “l ile verilen” kadarla var olmasına bağlıydı, bu manada deliler “akıldan yoksun” olmalarıyla dzenini ayakta tutuyordu, onlar da akıllı olsaydı ölçü/ayar bozulur, insanlık ve kainat dzenini yıkılırdı. Bu dzen eksiği ve fazlasıyla, akıllısı ve delisiyle,

ayarı ve ayarsızlığıyla daim oluyor, “mükemmelliği” kaldırmıyordu, ya da mükemmellik mutlak bir eşitlik anlamına gelmiyordu; Cibran (2014:24)’ın aforizmasındaki gibi “deli de en az senin benim gibi müzisyendi, sadece çaldığı enstrümanın akordu bozuktu biraz.”

Öte yandan alanda esnafın deli olduğunu düşündüğü kişilerle ilgili “deli” kelimesini kullanmaktan kaçındığını, ancak “deli” algısının genişliğinden söz etmişti; esnaf bazen sadece tuhaf ve “ayarsız” davranışları olan kişilerin değil, sokakta yaşayan evsizlerin ve alkoliklerin de deli olduğunu düşünüyordu. Kuşkusuz bu algı, esnafın deli olarak algıladığı kişilere yönelik davranışını da etkiliyordu, bu kişiler korunmaya muhtaç, gariban, mazlum kişiler olarak görülüyor, himaye ediliyor, tolere ediliyor, hoşgörülle karşılanıyordu. Manisa’da rahmetli Şarapçı Orhan da bu kişilerden biriydi, parayla küfreder, “5 liralık küfrettim oğlum, parayı hak etmedim mi?” diyerek esnaftan, bazen de yoldan geçenlerden para ister, 5 liraya NATO’yu da ..k.r.m Amerika’yı da” ya da “poliiiiis para ver, maaşına el koydum” diye yoldan geçen polisler takılırdı. Şarapçı Orhan’ın cenazesine “çok içerdi, ayyaşın tekiydi, günahkardı” demeden yüzlerce esnaf katıldı. Esnaf Ali’yi “evliya” gibi görüyor, ona kutsallık atfediyordu, Şarapçı Orhan’a ise kutsallık atfetmiyordu. Ama Şarapçı Orhan’a da saygıda kusur etmiyordu. Esnaf şarap içen ve deli olduğunu düşündüğü bir kişiye karşı da bir dışlama ya da nefret duygusuyla değil, kimsesiz, gariban ve tanıdık bir insana karşı duyulan bir vicdan duygusuyla hareket ediyordu.

6. SONUÇ: “ARTA KALANLAR”

“Arta kalan” sözlükte başlı başına tanımlanan bir sözcük değildir, bununla birlikte başka sözcükleri tanımlamak ya da açıklamak için cümle içinde kullanılır. Öte yandan herkes bu kelimeyi duyduğunda ne denilmek istenildiğini hemen anlar: Matematik Terimleri Sözlüğünde karşılaştığımız “bir tümsayı bir başka tümsayıya bölüldüğünde *arta kalan* tümsayı” tanımı “kalan” terimine ilişkindir, “bir bütünden ayrılan, ayrı sayılan veya *arta kalan* şey” ise “parça” sözcüğüne işaret eder ve biz “arta kalan”ın tanımını yapamasak da neye gönderme yaptığını anlarız. Bu anlamda “Arta kalan” tanımlanmaya gerek duyulmayan, anlamını zaten herkesin ziyadesiyle bildiğinin varsayıldığı, kendi dolayımıyla başka tanımların yapılmasına, başka gerçekliklerin kendini doğrulamasına olanak verendir. Bu anlamda “arta kalan” ile “deli” kavramları metaforik açıdan benzerlik gösterir, zira “deli” kavramı da “arta kalan” gibi açıkça tanımlanmaz; delinin ne olduğunu, neye benzediğini zaten herkesin bildiği farz edilir, gerçekten de “deli” hemen herkesin kafasında belirli bir imgeye tekabül eder, ne var ki alandaki deliler ile “ideal deli” imgesi pek örtüşmez, öte yandan “deli” kendi dolayımıyla “akıllı”yı tanımlar, “akıllı”yı inşa eder. Bu anlamda “arta kalanlar”, “deliler”e işaret eder. Öte yandan “arta kalanlar” aynı anda birden çok bağlama; bu tez çalışmasının bitiminde bende kalanlara ve bu tez çalışmasını okuyacak olanlarda kalmasını istediklerime gönderme yapmaktadır.

Tez çalışmasının bitiminde bende kalanlara gelecek olursak;

Alan çalışması yorucu olmakla birlikte, çok eğlenceli olduğu için hiç bitmesin istediğim anlar oldu. Artık hiçbir deli beni daha fazla şaşırtamaz dediğim anlarda, karşıma “yok artık!” dedirten deli profilleri ve hikayeleri çıktı. Bu keşiflerde

arkadaşlarımın, dostlarımın ve eş dostun sağda solda rastladıkları delilerin koordinatlarını bana ispiyonlamaları ve anlık konum atmaları da kuşkusuz etkili oldu. Esnaftan deli hikayelerini dinlerken bedavaya epey bir çay içtim, gazoz ısmarlamak isteyenler de oldu ama kabul etmedim.

Delileri sevdiğimi ve onların gözünden bakınca, duvardaki tablonun biraz yamuk durduğunu fark ettim ama düzeltmeden bıraktım öyle kaldı, gerçeklik algısında ufak bir değişiklikle dünyanın gerçekte olduğundan daha fantastik görünebildiğini anladım.

Alanda geçirdiğim zaman içinde hem kendimle, hem esnaf ve deliyle ilgili çok şey öğrendim, ama bir taraftan da zaman daralmakta ve tezin yazılmaya başlaması gerekmektedir. Geçen zamanda, kendini damat zanneden, polis zanneden, Polat Alemdar zanneden, Osmanlı imparatoru zanneden, opera sanatçısı zanneden, “yeni” popstar zanneden, düğün organizatörü zanneden deliler gördüm. Ama en nihayetinde kendini uzaylı zanneden bir deliyle karşılaşınca, bunun bana evrenden gönderilen bir işaret olabileceğini düşündüm ve alan çalışmasını sonlandırmaya karar verdim.

Esnaf ve deli ilişkisini konu alan bu tez çalışmasında, tez çalışması boyunca esnafın “akıllı” ya da “normal” olanı, delinin ise akıldan yoksun olanı temsil ettiği varsayılmıştır. Bu amaçla normali temsil eden esnafın kamusal alandaki tutumları, davranışları temelinde kategorize edilen ilişkiler bağlamında esnafla delinin kendine özgü ilişkisi, esnafın söylemi üzerinden kültürel bir metin olarak ele alınmış ve yorumlanmıştır. Bu bağlamda;

Esnafı delinin ilişkisi özel bir ilişkidir, bu ilişkide akıllı ve deli arasındaki ayrım zaman zaman bulanıklaşmakta, hangi tarafın sınırı aştığına dair ciddi şüpheler

uyanmaktadır. Ancak burada, aslında esnafın “deli” olduğunu düşündüğü kişinin değil, kendisinin deli olduğu ima edilmemektedir, zira bu tezin sorunsalı esnaf ya da delinin aklının sorgulanması değil, gündelik hayatta esnaf ve delinin düzenini çakıştıran, ritmini buluşturan özel bir ilişki biçiminin çeşitli görünümelerini analiz etmektir. Dolayısıyla burada ima edilen esnafın deli olduğu değil, her iki tarafın da ilişkinin özgül bağlamı içinde farklı zamanlarda farklı rolleri oynayabilmesi ihtimalidir. “Akıllı” ya da “deli” ilişkiselliğe ve bağlama bağlı olarak değişen farklı anlamlandırma süreçlerinin konusu olabilirler. Bir diğer deyişle deli ve akıllı “açıklık”ta “bir yerde”, yani “orada”, varlığının belli bir yönü ile -akıllı ya da deli olarak- ortaya çıkar, diğer yönlerini gizler. Gizlenen bu yönler bir başka açıklıkta görünür hale gelir. Deliliğin tarihsel, sosyal ve kültürel bir inşa olması bağlamında, akıllı ve deli imgesi bu inşa sürecinde karşılıklı olarak birbirini kurar.

Peki alan çalışması boyunca gözlemlediğim esnaf deliye ne yaptırıyor ve deliyle birlikte ne yapıyordu? Esnaf deliye küfrettiriyor, deliyi yumruk atması, işemesi, küfretmesi için kızdırıyor, bara götürüp içki içiriyor, deliye ait hayali bir işyerinin kartvizitini basıyor, deliye polis kimliği yapıyor, delinin araba zannettiği bir sopayı araç muayenesine sokuyor, delinin sokaktaki “sürreal” düğününde istek şarkı yapıyor, deliye henüz ölmemiş bir esnafın selasını verdiriyor, patlayan sigara içiriyor, seçim propagandası yaptırıyor, siyasi nutuk attırıyor, arabaya bindirip gezdiriyor, delinin anlattığı üçüncü sayfa haberlerini önceden duymamış gibi yapıp dinliyor, delinin attığı yalanı ortaya çıkarmak için birkaç esnaf arabaya doluşup suç mahalline gidiyor, deliye el şakası yapıyor, ağzıyla korna çaldırıyor, inek ve köpek taklidi yaptırıyor, hareket çektiriyor, playback ezan okutuyor, şiir okutuyor, delinin kel kafasına kaşesini basıyor, kahvede/dükkada yan yana oturan iki esnaf birbirlerine

küfretirmek için deliye para veriyor, broşür dağıttırıyor, çay sattırıyor, bulaşıkları yıkıyor, yerleri süpürtüyor, tedavi için deliye evden kantaron yağı getiriyor, para veriyor, delinin günlük sigarasını, eksikliğini karşılıyor, deli kendini ne ya da kim zannediyorsa öyle zannetmeye devam etmesi için elinden geleni yapıyor, gerçeküstü hikayelerin içinde figüranlık yapmaya razı oluyor, bu hikayelerde kimi deli son model ve en hızlı giden arabaların sahibi oluyor, kimisi He-man, kimisi Polat, kimisi padişah, kimisi Cüneyt Arkın, kimisi damat, kimisi polis, kimisi uzaylı oluyordu. Deliyle esnaf birlikte içip sarhoş oluyor, kahvede birlikte kağıt oynuyor, birlikte camiye gidiyor, namaz kılıyor, mevlitlere katılıyor, dernek açılışına, düğüne gidiyor, hayvan pazarına gidip kurbanlık hayvan seçiyor, bayramlarda birlikte kurban kesiyor, birlikte halay çekiyor, gazinoya, önce hamama, sonra da “kerhaneye” gidiyor, deliyle esnaf birbirlerine küsüyor, darılıyor, sonra barışıyor, barışmak için araya aracı koyuyor, helalleşiyorlardı.

Esnaf ve delinin etkileşimi “durumun” tazyiki altında gerçekleşen” kendine özgü bir etkileşimdir, esnaf deliyi deli de esnafi etkiler ve benliklerin ötesinde roller her durumda, her defasında yeniden belirlenir. Bu sahnede deli her zaman “deli” rolünü oynamadığı gibi, esnaf da her zaman “akıllı” değildir. Delinin “normal” olandan tuhaf olana çok hızlı ve beklenilmeyen anlarda geçişler yapabilmesi, “deli”yi her zaman delinin oynayacağı anlamına gelmez. Çünkü oyunda rolün içine girmek, en az hızlı olmak ve sürpriz yapmak kadar önemlidir; esnaf bu karşılıklı ilişkide oyunun içine girer ve tam bir oyuncu gibi davranır. Esnaf ve deli bu karşılıklı oyunda birbirinden rol kapar: Kahvede bir deliyle birlikte otururken, deliye o sırada orada bulunan biri için küfrederse para verileceği söylenir. Deli, adamın yüzüne bakar bakar, sonra “O benim akrabam” der ve küfretmez. Bu durumda bazen küfretmek için

gereken para miktarı artırılır, bazen de küfredilecek kişi değiştirilir. Ancak seçenekler bunlarla sınırlı değildir, deli kendisine sunulan seçenekler dahilinde aksiyon almayabilir, para teklif eden kişiye de küfredebilir, oyunun sonu önceden belli değildir. Esnaf da buradan delinin kendisini sevip sevmediğine dair bir sonuç çıkarır. Başkasına küfredilince şaka ve mizah olur, kişinin kendisine küfredildiğinde ise “gelmiş geçmiş”, “şeref” ve onur hatırlanır.

Öte yandan esnaf deli etkileşimi vasıtasıyla esnafın kendi arasındaki bağlar da güçleniyordu. Esnaf ilişki kurduğu deli üzerinden hem “bizim delimiz” kavramını hem de “biz” duygusunu inşa ediyordu: Esnafın “bizim burada herkes delilere yardım eder, kendini bilmeyen kişiler onlara sataşır”, “biz ona özürlü gibi davranmıyoruz” sözleri, esnafın kendini doğrulaması ve ahlaki değerlerin yüceltilmesi üzerine bir pasajdı: “Farklı olana da iyi davranıyoruz, hoşgörülüüz, delinin farklı olduğunu fark ediyoruz, ama farklı olduğunu düşünsek de bunu belli etmemeye çalışıyoruz, ona iyi davranıyoruz. çünkü biz iyi insanlarız, hem dinimiz de bunu emrediyor”. Bu düşünceler, biz duygusu etrafında kenetlenme ve ortak ahlaki değerler etrafında birleşme idealinin bir temsiliydi. Dolayısıyla “deli”den “biz”e giden yol, hem bir itiraf, hem de bir aşırılık metni olarak okunabilirdi. Öte yandan esnaf deliyle ilişkisini hep kendi tarafından anlatıyor ve bu ilişkide her zaman haklı olduğunu düşünüyordu: Esnaf kendi gözünde deliye iyi ve samimi davrandığını, onu kızdırmanın “sevdiğinden ona takılmak” anlamına geldiğini düşünüyor, yani esnaf hatalı olduğunu düşünmediği gibi, deliyi kızdırmayı sevginin bir nişanesi olarak okuyordu. Esnaf deliye yardım etmekle, vicdanını rahatlatıyordu. Esnaf deliye karşı takındığı tutum ve davranışlarını kendi gözünden anlatıyor, delinin omuzları üzerinden kendini görüyordu.

Ayrıca, herkesin yaptığı şeyleri deli yaptığında deliye hayret ediliyor ya da delinin davranışları söz konusu ediliyordu, bu da delileri “normal” olandan ayırıyordu. Esnaf bir taraftan “deli diyemem, incitmekten korkarım” diyerek delinin “deli” olmadığını söylüyordu, bir taraftan da delilerin herkes gibi olduğunu düşünmüyordu, yani deli hem bizden biriydi, hem de değildi, arada kalmıştı, eşikteydi. Eğer deliler söylendiği gibi herkes gibi olsaydılar, herkes gibi davrandıklarında davranışlarının dikkat çekmemesi, söz konusu edilmemesi gerekirdi. Çünkü anlatılmaya değer görülenin ya da haber değeri taşıyan olayların -ideal anlamda- sıra dışı bir özellik taşıması gerektiği varsayılır, “ideal” bir haberde ya olayın kendisi ya da olay konusu kişi sıradan değildir. Alan çalışması sırasında ise esnaf gayet sıradan, herkesin hemen her zaman yaptığı şeyleri bir deli yaptığında anlatmaya değer buluyordu. Deliler için “meyve sezonunu çok iyi takip eder, günde 1 kilo meyve yer.” ya da “herkesten almaz.”, “belli kimselerle konuşur.” deniliyordu. Bir delinin bunları yapması şaşkınlık yaratıyordu. Oysa “normal insanlar” da böyle yapar; yediklerinde aşırıya kaçabilir, herkesten almaz ve herkesle konuşmaz, belli kimselerle konuşurlar. O halde delinin sıradan davranışlarına dipnot koyma ihtiyacı/güdüsü nereden kaynaklanıyor? Esnaf, deliye “deli” demese de delinin “normal” olmadığını düşünüyor, bu yüzden bir deli normal davrandığında bile delinin davranışında bir farklılık buluyor. Öte yandan esnaf delinin kendisiyle aynı şeyleri yapmasına, aynı şeyleri söylemesine şaşırıyor ve bu konunun anlatılmaya değer olduğunu düşünerek bir dipnot koyuyor. Hayret etmek için önce kıyaslamak gerekir, esnaf kendini deliyle karşılaştırır ve bu karşılaştırmada deliyle normal, “akıllı”yla deli kıyaslanır. Hayretle karşılanan sonuç, aslolarak deliye karşı gizli bir küçümsemeyi ve deliden “hiç

beklememe”yi içerir. Ancak esnaf, farklı olduğunu düşünmesine rağmen “deli”yi ötekileştirmez.

Öte yandan, alanda gözlemlenen esnaf deli ilişkisi bağlamında akıl olmadan da dünya pekala dönebiliyordu. Bu fantastik dünyanın kendine özgü bir eğiklik açısı vardı, burada ne zaman gündüz, ne zaman gece olacağı önceden belli değildi. “Dışarı”daki bu dünya “biz”e hem çok yakın hem de çok uzak görünür, biraz korku, biraz da merak uyandırır; zaman zaman çok bunaldığımızda bir kurtuluş çaresi olarak biz de bu dünyaya adım atmak isteriz, bir taraftan da bu dünyaya adım atarsak diğer insanların bize acıyacağından, bizi kendilerine maskara edeceğinden, başkalarının gözünde bir ibret vesikası haline gelmekten korkarız. Çünkü “biz akıllılar” olarak, örneğin sokakta etrafına toplanmış insanların arasında bir deliyi oynarken gördüğümüzde insanların ona bakıp onunla alay ettiğini, onun onurunu incittiklerini düşünürüz, fakat belki de delinin onlarla alay ediyor olma ihtimalini pek aklımızdan geçirmeyiz. Bu akıl yürütme biçimi ve ona eşlik eden hissiyatımız, akli onurla tanımladığımızı gösterir, bu tanımlama çerçevesinde aklın kaybedilmesi onurun da kaybı demektir. Delilerin bir ibret vesikası olarak görülmesini başka nasıl açıklayabiliriz? Oysa ibretlik olma yönünde duyulan bu korkular yersizdir, çünkü deli olmadan bir delinin ne hissettiğini, ne düşündüğünü bilemeyiz. Buna rağmen kendi değerlerimizi, korkularımızı ona yansıtır, onun iyiliği için onun yerine geçip onun adına düşünürüz. Bu iyiliğin onun için ne anlama geldiğini, ya da bir anlam ifade edip etmediğini bilmeyiz, bilemeyiz, ama biz insanlık namına hareket ettiğimiz için vicdanımız rahat, yaptığımız iyiliğin her halükarda “onun için (de) en iyisi” olduğunu düşünürüz, ama bu müdahaleye hakkımız olup olmadığının üzerinde düşünmeyiz, çünkü delinin akli olmadığını varsayarız. Kendi değerlerimiz ve aklımızla “yeterince”

“sağlıklı” düşünemeyen başkalarının hayatı üzerinde hegemonya kurarız. Ve bu dünya böyle akıp gider; “normal” ve “deli” arasındaki bu eşitsizlik ilişkisi hep vardı, var olmaya da devam edecek. Çünkü akıl, hakkındaki iktidarını sarsmaya yönelik tüm tartışmalara rağmen, kendini karşıtıyla tanımlamaya devam etmektedir. Akıl bir iktidar ilişkisinin hükümdarı olarak kendine hükmedilecek tebaa arar, tebaasını bulduğu anda ona hükmeder ve hem karşıtını hem de onun dolayımıyla kendini tanımlar. Dolayısıyla delinin kapalı ve bilinemez olanı temsil ettiği bir uzamda, delinin incelenmesi “normal”in, “akıllı” olanın incelenmesidir. Deli imgesi akıllının fantezileri üzerinden kurulur. Taş atan deli imgesi de bu fantezilerden biridir.

Akla yüklenen anlamı görmezden gelemeyiz, halbuki aklın pek öyle abartılacak bir tarafı da yoktur: Akıllı olmak, her zaman daha mutlu bir yaşamın garantisi olamaz. Etrafımızda hemen herkes “akıllı”dır, en azından öyle görünür, ya da öyle olduğunu iddia eder, ama bu kişilerin birçoğu da mutsuzdur. Yine de kimse mutsuzluğunun sebebinin “akıl” olduğunu düşünmez. Öte yandan akıl genellikle mantıkla tanımlanır ama bazen mantıksız ve saçma sapan kararlar verdiğimiz de olur, bazen bir dediğimiz diğerini tutmaz. Bu durumu genellikle duygusallıkla ilişkilendirir ve bu durumun geçici olduğunu düşünürüz. Aklımızdan o kadar eminizdir. Halbuki deliliğin tarifi, “mantıksız”, “saçma sapan” “tutarsız” davranışlar göstermeyi de içerir. Kendimiz söz konusu olduğunda deliliğin üzerinden atlar geçeriz, mantıksız ve kendi aleyhimize kararlar versek de kendimizin deli olduğunu düşünmeyiz, ama bir delinin hep deli kalacağını düşünürüz. Yani delilik hali -genellikle- bir “oluş” şeklinde algılanır. Bu algılama tarzında, delilik normal bir hastalık gibi tedavi edilerek geçmez, tedaviye rağmen, akıllının imgeleminde deli olunmaya devam edilir. Kuşkusuz bu algılama biçimi etiketleme ve damgalama süreçlerinin ve delinin kariyerinin inşasında

etkili olur. Öte yandan akli “saf mantık”tan, rasyonaliteden, araçsal akıldan ibaret bir güç ve bir planlama aracı olarak görmenin bir tezahürü olarak duyguyu akılla çelişen, akli tökezleten bir “ayakbağı” olarak görürüz. Duygusallıkla ilişkilendirdiğimiz kadınları da erkeklerden daha “akılsız” buluruz.

Peki “Biz” kimiz? “Biz”, ayırım yaratır, tarafları belirginleştirir, sabitler ve yeniden üretir. “Biz”, dahil eden ama aynı zamanda dışlayan, aidiyet yaratan, aidiyetler üzerinden hem bölen hem de birleştiren, dolayısıyla “kendi anlamını çizdiği ayırım çizgisinden türeten” (Bauman, 2014:84), söylemin “keskin”liğini ve “kesin”liğini yansıtan, değer yüklü bir kavramdır. “Biz” kavramı üstü örtük olarak “onlar” kavramına işaret eder. Bu anlamda akıl ve delilik karşıtlığı üzerinden “biz” ve “onlar” üzerine kurulu söylem, sözü akıllıya, “sözsüzlüğü” deliye verme temelindeki bir paylaşım, dolayısıyla deliyi söylem alanından kovmaya dayalı dışlama pratikleri ile yakından ilişkilidir (Foucault; 1992:11); dışlama pratiklerinin bir yansıması olan söylem, aynı zamanda bu pratikleri yeniden kurar. Öte yandan, “Biz”in aynı zamanda görünmez bir duygusal bağ ve birlik duygusu yaratma kabiliyeti vardır, yakalanan bu ortaklık üzerinden “Biz”in söylemi “yeterli, güvenilir ve sağlam bir otorite” (Bauman, 2014:84) olma vasfını ilan eder. Öte yandan “Biz”i özel olarak açıklamaya gerek duymadan, farkında olmadan, doğallıkla kullanıyor olmak; söylemin tarafgirliğini ve kendini her türlü tartışmanın dışında tutmayı başaran gücünü gösterir (Bauman, 2014:85). Dolayısıyla “Biz” üzerinden yeniden üretilen akıl ve delilik karşıtlığına dayalı söylem, deliyi her türlü söylemin dışında tutan tarihsel geleneğin bir devamı olarak, tam da burada olduğu gibi değişik bir görünümde ve hiç hesaplamadığımız bir anda karşımıza yeniden çıkar.

Öte yandan, akıllı ve deli kamusal alanda görünür hale gelir, birbirini tanır ve birbiriyle ilişki kurar. Kamusal alan görünür kılar, kayda geçirir, benliğin sunumunda açık bir sahnedir. Ancak kamusal alan herkese açık değildir. Bu alanın delilere açık olmasının en önemli şartı, delinin “zararsız” olmasıdır. Gözlemediğim deliler kamusal alanda olmasaydı bu tez çalışması yapılamazdı, bu durumda belki yine delilerle ilgili olan ama setting’i farklı bir başka tez konusu bulmak gerekirdi. Deliler kamusal alandalar, herkes gibiler, bu yüzden görünmezler, biraz da esnaf onları ilişkinin kendi işleyişi içinde görünmez kılıyor, çünkü esnaf onlara herkes gibi davranmasa da “özürlü gibi davranmıyor”. Deliler esnaftan kaçmıyor, esnafla ilişki kuruyor ve esnafa “zararsız” olduklarını kanıtlıyorlar, sırlarını herkese değil, esnafa, esnaftan belli kişilere açmakla sırlarını açtıkları kişiler açısından bir muamma ve bir fantezi olmaktan kurtuluyorlar.

Dertliyim, derdimi anlamaz herkes

Sırrını söylemez her ruha ruhum.⁶

İşte bu tez çalışması da “zararsız”, bu yüzden kapatılmamış olan, böylelikle kamusal alanda görünür hale gelen ve sırrını esnafa açan delilerle, mahallenin bekçisi, sokağın müdavimi olan esnafın karşılaşma anlarını etnografik olarak anlamlandırma çabasının bir ürünüdür.

⁶ R.G.Ö, “Sır”, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 24-A Servisi.

KAYNAKÇA

Abu-Lughod, L., (2004), **Peçeli Duygular**, çev. Suat Ertüzün, 1. baskı, İstanbul, Epsilon Yayınları.

Akbulut, H., (2008), **Kadına Melodram Yakışır: Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri**, 1. baskı, İstanbul, Bağlam Yayınları.

And, M., (2012), **Oyun ve Bögü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı**, 3. baskı, İstanbul, YKY.

Avni, Y., (2014), **Mir'ât-ı Cünun: Delilerin Aynası**, Abdulkadir Erkal (haz.), 1. baskı, İstanbul Büyüyenay Yayınları.

Bachelard, G., (2014), **Mekanın Poetikası**, çev. Alp Tümertekin, 2. baskı, İstanbul, İthaki Yayınları.

Bağcı, H. M., (2013), **İnsanın Kaderi: Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı**, 2. baskı, Ankara, Ankara Okulu Yayınları.

Balamir Bektaş R., Gelgeç Bakacak A., (2009), “Modernitenin Sosyal Kontrol Söyleminin Değişen Görünümleri”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S:1, s. 33-48.

Bauman, Z., (2000), **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, çev. İsmail Türkmen, 1. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z., (2014), **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, 10. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z., (2003), **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, çev. Kemal Atakay, 2. baskı, İstanbul, Metis Yayınları.

Bayat, A.H., (2010), **Tıp Tarihi**, 2. baskı, İstanbul, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.

Becker, H. S., (2015), **Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması**, çev. Şerife Geniş & Levent Ünsaldı, 2. baskı, Ankara, Heretik Yayınları.

Blumer H., (1969), **Symbolic Interactionism: Perspective and Method**, Englewood Cliffs: NJ: Prentice-Hall.

Brooks, P., (1995), **The Melodramatic Imagination: Balzac, Henry James, Melodrama, and the Mode of Excess**, Yale University Press, New Heaven and London.

Bolay, S. H., (1989), “Akıl”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.2, İstanbul, s. 238-242.

Canetti, E., (2012), **Kitle ve İktidar**, çev. Gülşat Aygen, 5. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Carroll, L., (2015), **Alice’in Harikalar Diyarındaki Maceraları**, çev. Armağan Ekici, 1. baskı, İstanbul, Norgunk Yayıncılık.

Chandler, D., (2007), **Semiotics The Basics**, 2nd ed., Routledge Taylor & Francis e-Library.

Cibran, H., (2014), **Kum ve Köpük: Aforizmalar**, çev. Kenan Sarılioğlu, 1. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cibran, H., (2015), **Gezgin**, çev. Kenan Sarıalioğlu, 1. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cohen, S., (1994), “Social control and the politics of reconstruction”. In D. Nelken (Ed.), **The futures of criminology**, London: Sage Publications, s. 63-88.

Çağrıçı, M., (1992), “Beddua”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.5, İstanbul, s. 297-298.

Çelebi, N., (2006), “Sosyoloji ve Kültür”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

<http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/28.php> Erişim tarihi: 20.03.2016

De Assis, M., (2014), **Deli Doktoru**, çev. Ozan Cem Kubaşık, 1. baskı, İstanbul, Palto Yayınevi.

Deleuze, G., (2015), **Anlamın Mantığı**, çev. Hakan Yücefer, 1. baskı, İstanbul, Norgunk Yayıncılık.

Descartes, R., (1998), **Discourse on Method and Meditations on First Philosophy**, çev. Cress, D. A, 4. baskı, Indianapolis /Cambridge, Hackett Publishing Company, Inc.

Devellioğlu, F., (2013), **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 30. baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

Dols, M. W., (2013), **Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli**, çev. Didem Gamze Dinç, 1. baskı, İstanbul, Pinhan Yayıncılık.

Douglas, M., (2007), **Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi**, çev. Emine Ayhan, 1. baskı, İstanbul, MetisYayınları.

Dönmez, İ. K., (1993), “Cünûn”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.8, İstanbul, s. 125-129.

Dursun, Y., (2014), **Oyunun Ontolojisi**, 1. baskı, Doğu Batı Yayınları.

En-Neysaburi, E., (2010), **Akıllı Deliler: Ukalau’l Mecanin**, çev. Yahya Atak, 6. baskı, İstanbul, Şule Yayınları.

Feinberg, L., (1978), **The Secret of Humor**, Amsterdam, Rodopi NV.

Feyerabend, P., (2012), **Akla Veda**, çev. Ertuğrul Başer, 2. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Fink, E., (2015), **Bir Dünya Sembolü Olarak Oyun**, çev. Necati Aça, 1. baskı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Fontefrancesco, M.F., (2012), “Out of place: Madness in the Highlands of Papua New Guinea (Book Review)”, **Durham Anthropology Journal**, s.121-123.

Foucault, M., (1992), **Ders Özetleri: 1970-1982**, çev. Selahattin Hilav, 1. baskı, İstanbul, YKY.

Foucault, M., (2011), **Büyük Kapatılma**, çev. Işık Ergüden & Ferda Keskin, 3. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M., (2015), **Klasik Çağda Deliliğin Tarihi Akıl ve Akıl Bozukluğu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 6. baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

Garfinkel, H., (2014), **Etnometodolojide Araştırmalar**, 1. baskı, çev. Ümit Tatlıcan, Ankara, Heretik Yayınları.

Geertz, C., (2010), **Kültürlerin Yorumlanması**, çev. Hakan Gür, 1. baskı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Goddard, M., (2011), **Out of Place: Madness in the Highlands of Papua New Guinea**, Berghahn Books.

Goffman, E., (2014), **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**, çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, 2. baskı, Ankara, Heretik Yayınları.

Goffman, E., (2015), **Tımarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler**, çev. Ebru Arıcan, 1. baskı, Ankara, Heretik Yayınları.

Hall, E.T., (1963), "A System for the Notation of Proxemic Behavior", **American Anthropologist**, (65; 1003-1024).

Hall, E.T., (1966), **The Hidden Dimension**, Garden City, N.Y.: Doubleday, Anchor Books Editions.

Hitchcock, L.A., (2013), **Kuramlar ve Kuramcılar: Çağdaş Düşüncede Antik Edebiyat**, çev. Seda Pekşen, 1. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Horkheimer, M., (2016), **Akıl Tutulması**, çev. Orhan Koçak, 3. baskı, İstanbul, Metis Yayınları.

Huizinga, J., (2015), **Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 5. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

İbn Haldun, (2013), **Mukaddime**, haz. Süleyman Uludağ, 9. baskı, İstanbul, Dergah Yayınları.

Karakışla, Y.S., (2015), **İstanbul'un Delileri Pazarola Hasan Bey (1885-1926)**, 1. baskı, İstanbul, Akıl Fikir Yayınları.

Kosinski, J., (2012), **Bir Yerde**, çev. Aydil Balta, İstanbul, E Yayınları.

Lefebvre, H., (2013a), **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, çev. Işın Gürbüz, 3. baskı, İstanbul, Metis Yayınları.

Lefebvre, H., (2013b), **Gündelik Hayatın Eleştirisi I**, çev. Işık Ergüden, 2. baskı, İstanbul, Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H., (2015), **Mekann Üretimi**, çev. Işık Ergüden, 3. baskı, İstanbul, Sel Yayıncılık.

MacIntyre, A., (2007), **After Virtue: A Study in Moral Theory**, 3rd ed., University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Maslow, A. H., (1987), **Motivation and Personality**, 3rd ed., New York: Harper and Row.

Meier, R. F., (1982), "Perspectives on the Concept of Social Control", **Annual Review of Sociology**, Vol. 8: 35-55, Annual Reviews Inc.

Mortaş, N., (2009), "Bedenle Mücadeleye Dönüşen Bir Yaşlanma Pratiği", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S.48, s. 173-182.

Moseley, A., (2013), **A'dan Z'ye Felsefe**, çev. Ali Süha, 5. baskı, İstanbul, NTV Yayınları.

Özcan, M.T., (2012), **İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol: Hukuk Dışı Mekanizmalar ve İlkel Hukuk**, 2. baskı, İstanbul, XII Levha Yayıncılık.

Platon, **Devlet**, (2016), çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 29. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rahman, F., (1987), **Health and Medicine in the Islamic Tradition: Change and Identity**, 1st ed., New York: Crossroad.

Rankin, J., Kern, R., (2013), "Social Control". In Eugene Mclaughlin, John Müncie (Eds.), **The SAGE Dictionary of Criminology**, 3rd ed., London: Sage Book, s. 419-424.

Ricoeur, P., (2012), **Hafıza, Tarih, Unutuş**, çev. M. Emin Özcan, 1. baskı, İstanbul, Metis Yayınları.

Ritzer, G, (1992), **Sociological Theory**, çev. Ümit Tatlıcan, 3. baskı, McGraw-Hill, Inc.

Sanders, B., (2001), **Kahkahanın Zaferi: Yıkıcı Tarih Olarak Gülme**, çev: Kemal Atakay, 1. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Schlink, B., (2014), **Okuyucu**, çev. Cemal Ener, 10. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Scott, J.C., (2014), **Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar**, çev. Alev Türker, 2. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Sennett, R., (2014), **Yabancı: Sürgün Üzerine İki Deneme**, 1. baskı, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, MetisYayınları.

Skirbekk, G., Gilje, N., (2013), **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe**, çev. Emrah Akbaş & Şule Mutlu, 5. baskı, İstanbul, Kesit Yayınları.

Soja, E. W., (1996), **Thirdspace: Expanding the Geographical Imagination**, Blackwell Publishing, s. 57-61.

Szasz, T. S., (2007), **Deliliğin İmalatı Engizisyon ve Akıl Sağlığı Hareketi Üzerine Karşılaştırmalı İnceleme**, çev. Gözde Genç, Yerdeniz Yayınları.

Tanpınar, A. H., (2007), **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, 11. baskı, İstanbul, Dergah Yayınları.

Turner, V., (1982), **From Ritual to Theatre, The Human Seriousness of Play**, 2nd ed., New York: PAJ Publications.

Uludağ, S., (2003), “Hızır”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.17, İstanbul, s. 409-411.

Uludağ, S., (2003), “Meczip”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.28, İstanbul, s. 285-286.

Ünsaldı, L., (2014), “Takdim”, Goffman, E., **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar** içinde, çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, 2. baskı, Ankara, Heretik Yayınları.

Wolff, K. H, (ed.), (1950), **The Sociology of Georg Simmel** içinde The Stranger, çev. Kurt H. Wolff, New York: Free Press, s. 402-408.

Yavuz, Y. Ş., (1989), “Akıl”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.2, İstanbul, s. 242-246.

Yazıcı Yakın, A., (2015), “Vilayetim Angara: Ankara Oyun Havaları ve Pavyon”, **Kebikeç**, S.40, s. 38.

Zayani, M., (1999), “Introduction to Rhythmanalysis”, **Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society**, Volume 11, Issue 1 (published online: 2009).

III. Zihin Sempozyumu: Delilik, Ankara, 27-28 Şubat 2016.

<http://eyh.aile.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/engelli-kimlik-karti> E.T. : 08.03.2016

<http://eyh.aile.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/engelli-ayligi-2022-sayili-kanun-kapsaminda> E.T. : 08.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2022.pdf> E.T. : 08.03.2016

<http://community.dur.ac.uk/anthropology.journal/vol18/iss2/fontefrancesco2012.pdf>

<http://www.islamansiklopedisi.info/> E.T. : 17.04.2016

<http://humanrightsandcriminallaw.blogspot.com.tr/2012/03/turk-ceza-hukukunda-akil-hastaligi-ve.html> E.T. : 10.04.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> E.T. : 13.04.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6136.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5362.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> E.T. : 29.03.2016

http://www.asm.gov.tr/UploadGenelDosyalar/Dosyalar/143/MEVZUAT/24_01_2011_14_48_06.pdf E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.28501.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf> E.T. : 29.03.2016

<http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-88709/h/2014-03-12-2.pdf> E.T. : 08.03.2016

http://www.esy.com.tr/esyadmin/versiyon_insert/versiyondetay.asp?kategori=AHBS&VERSIYON=201 E.T. : 29.03.2016

[www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/madde**gerekce**.doc](http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/maddegerekce.doc) E.T. : 13.04.2016

<http://www.hurriyet.com.tr/usakta-uzayli-panigi-39246820> E.T. : 10.02.2016

<http://www.afilifilintalar.com/mahallenin-delilerine-ovgu> E.T. : 29.06.2015

<https://psikiyatrivehayat.wordpress.com/2012/03/06/galenin-sivi-teorisi-huni-ve-deli/>
E.T. : 27.06.2015

<http://www.tarihsiyaset.com/1998/01/01/ikinci-mesrutiyet-istanbulunda-serseriler-ve-dilenciler-2/> E.T. : 29.06.2015

<http://forum.memurlar.net/konu/1439590/> E.T. : 28.05.2015

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=207368> E.T. : 29.06.2015

<http://bianet.org/bianet/toplum/101843-hacettepe-den-insanin-deli-dedigi-projesi>
E.T. : 29.06.2015

<http://www.orduolay.com/deliler-gecidi> E.T. : 29.06.2015

<http://www.gecmisgazete.com/haber/ruh-hastalari-dun-spor-gosterisi-yapti-bize-deli-demeyin-guceniyoruz-> E.T. : 27.06.2015

<http://nostalji.anilarim.net/forum/lofiversion/index.php?t19146.html> E.T.: 28.06.2015

<http://www.kararara.com/kararlar/karar300.htm> E.T.: 28.06.2015

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2013-1/2013-1-13.pdf> E.T. : 27.06.2015

<http://www.sgkrehberi.com/haber/25467> E.T. : 27.06.2015

<http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/661051-padisahin-yolunu-kesen-delileri-evliya-yapip-buyu-cozdururlerdi> E.T. : 27.06.2015

http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&yayinid=165&menuID=2_3&yayintipid=3&makaleid=1023 E.T. : 27.06.2015

<https://bianet.org/biamag/print/110154-bakirkoy-ruh-ve-sinir-hastaliklari-hastanesi-muzesi-acildi> E.T. : 27.06.2015

<http://alkislarlayasiyorum.com/icerik/46961/mercedes-kadir-has-malatyali-icerir>
E.T. : 27.06.2015

<http://www.gunisigigazetesi.net/y-6466-b-NECATI-KANTERIN-DIVANELERI.html> E.T. : 28.06.2015

<http://www.gadanalarn.com/elazig-delileri-albunu> E.T. : 27.06.2015

<http://www.ragged-online.com/2015/01/mad-world-an-exhibition-on-sane-people-in-insane-situations/> E.T. : 28.06.2015

<http://www.jaysongaddis.com/2010/11/the-shamanic-view-of-mental-illness/>
E.T. : 27.06.2015

<http://archive.constantcontact.com/fs012/1101454195791/archive/1103924975208.html> E.T. : 27.06.2015

<http://whatculture.com/film/10-wonderfully-insane-movie-characters.php/10>
E.T. : 27.06.2015

<https://magnoliaforever.wordpress.com/2011/07/26/the-ten-best-movies-about-insanity/> E.T. : 28.06.2015

<http://www.imdb.com/list/ls075057360/> E.T. : 12.06.2015

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1847247255_4AlkanMustafa-ntt-19-31.pdf
E.T. : 12.06.2015

<http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php/EFD/article/view/579>
E.T. : 12.06.2015

http://www.aaanet.org/sections/spa/?page_id=586 E.T. : 28.06.2015

<http://www.sanliurfaguncel.com/Kultursanat-okkasamacim-insanlarin-sukur-etmesi-57546.html> E.T. : 28.06.2015

<http://www.anothermag.com/design-living/7308/piero-fornasetti-five-steps-to-practical-madness> E.T. : 12.06.2015

<http://www.tate.org.uk/art/research-publications/the-sublime/nicholas-tromans-the-psychiatric-sublime-r1129548> E.T. : 12.06.2015

<http://www.manisagunebakis.com/index.php?pages=haberg&id=7462>

E.T.: 12.06.2015

<https://tr.instela.com/sarapci-orhan---4175392> E.T. : 12.06.2015

<http://slideplayer.biz.tr/slide/2732704/> E.T. : 10.07.2015

<http://www.ereglihaberleri.com/index.php/component/k2/itemlist/user/65-haydar.html?start=760> E.T.: 10.08.2016 E.T. : 10.07.2015

<http://www.manisadenge.com/biz-bize-makale,930.html> E.T. : 10.07.2015

http://cadde.milliyet.com.tr/2011/05/24/YazarDetay/1476830/kraldan_cok_kralcinin_sonu E.T. : 10.07.2015

<http://www.online-literature.com/forums/showthread.php?78893-madness-insanity-in-literature> E.T. : 10.07.2015

<http://www.mehmetdisli.4t.com/muhalefet.html> E.T. : 10.07.2015

<https://muratgulsoy.wordpress.com/2015/04/27/edebiyat-ve-delilik-sempozyumu/>
E.T.: 12.05.2015

<http://www.yedirenkdergi.com/2014/05/delilige-ovgu/> E.T.: 09.09.2015

<http://onedio.com/haber/delilik-hakkinda-yapilmis-14-efsane-tespit-427481>
E.T.: 09.09.2015

<http://www.5harfliler.com/roportaj-depo-akil-hastanesinde-hayat-belgeseli/>
E.T.: 09.09.2015

<https://fenerciler.wordpress.com/2007/02/28/maltyali-deli-hasso/#more-93>
E.T.: 09.09.2015

<http://www.dunyabizim.com/Manset/14553/elazig-sokaklarinin-susu-divaneleri-anlatiyor.html> E.T.: 11.09.2015

http://www.malatyatecde.net/malatyamiz_galeri_kategori.asp?KategoriNo=34
E.T.: 09.09.2015

<http://www.kavramveduyum.com/2012/12/kapitalizm-ve-sizofreni-gilles-deleuze.html> E.T.: 09.09.2015

<https://fantezimakesindehakikatsizintisi.wordpress.com/tag/gilles-deleuze/page/2/>
E.T.: 09.09.2015

<http://www.tdk.gov.tr/> E.T.: 09.09.2015

<http://www.derviszaim.com/1996-tabutta-rovasata-75/> E.T.: 22.04.2016

<http://www.litkicks.com/ShipOfFools> E.T.: 10.03.2016

https://en.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Andry#/media/File:Andry_tree.png
E.T.:10.03.2016

<http://www.drdenizdogan.com/2014/05/standardize-mini-mental-test.html>
E.T.:01.01.2016

İNTERNET VİDEOLARI

<https://www.youtube.com/watch?v=C2qLBgpzLI8> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=UeM8njDKUWs> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=drTOKuLKTu0> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=x3y6rD1yxHk> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=E-iEY3W0DPE> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=LG-AygtEQI4> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=u7ERvMAZLyg> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=0DlqfwJ3EWo> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=S3AQycgD-Yc> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=ICS0x8sp7CU> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=K6KO35L2rm4> E.T.: 05.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=DY6Xxg2Ddgg> E.T.: 07.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=HgEdsQMs6nk> E.T.: 07.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=Wkv3qx3HmiE> E.T.: 07.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=BHO9de2Lvjq> E.T.: 07.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=Twvz11Up5iQ> E.T.: 07.05.2015

https://www.youtube.com/watch?v=x_xwd8nLJaw E.T.: 07.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=lH6fRNXwDY4> E.T.: 07.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=Qu7pT2JzgVA> E.T.: 07.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=2fKHyN83sAA> E.T.: 07.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=TkKM3ULwG8k> E.T.: 07.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=Dj4lgwvEx_U E.T.: 07.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=1XDwu8XIrgA> E.T.: 07.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=ygIhLj_vmQg E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=OqwwLSBqi0U> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=WuU1hoabYPM> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=VSl2wdjofbw> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=2q5g5mfyJ6M> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Twvzl1Up5iQ> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=b2-dWYmVVHY> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Sb5zcgqU2ms> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=UUm0qE1wVhY> E.T.: 08.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=T0PmO_vxVgM E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=C6s70Q9BsCY> E.T.: 08.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Nro0CCX0yXw&spfreload=1> E.T.: 08.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=Tbwra_sSo5U E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=9LWql759C4g> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=qndWljnCr10> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=xqu9Ahm83No> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=xItt1X2xot4> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=b8FpisyNWeI> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=2KHDm2vbMyI> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ypHt6Attav0> E.T.: 13.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=1MX__ky9PBM E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=c73vrnQLq54> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vmYxVvRJsAA> E.T.: 13.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=FAshXWfcA9c> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=sf4ag1NzLTA> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=jAHDKBo9ekE> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=FzXvJpl5wWc> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=kj3q8qLkfVo> E.T.: 17.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=3Aoa4ouLAvU> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=SiRZg83Okys> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ULkGEcL1CXs> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=zfwitHXu30c> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=hsL8TloPzUs> E.T.: 17.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=fyPIur_Jpv0 E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=UIUjZFWGqis> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=FKtMEU9FL0A> E.T.: 17.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=m6ywl0dQ7Ik> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=AL7BPhQyHRY> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=KpcT7osA6J0> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=AEBcncjs4hY> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=QwboBgjLa84> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=mELgzssCyLE> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=W5ESb-ZZbI4> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=IA7vNEw1Eic> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=5xV12ADZe40> E.T.: 19.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=8RFpzHPTITg> E.T.: 21.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=_2SQFkbiBx4 E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=avSliXTZCfs> E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=RYuQltuSiJo> E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Z3HcBC8GU6c> E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=IM8q7LgOz-g> E.T.: 21.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=-_ksHTBGhTo E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=8lny8YUgoIE> E.T.: 21.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=Ms8cU6L_jk8 E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=n8P3iG8JUQI> E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ecSargUcYag> E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=91oFaMhm5z4> E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=FsHfLK-tKX0> E.T.: 21.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=DXY2r7BobPM> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=qtQ99IF9vt0> E.T.: 24.05.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=x0dFX9RBh54> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=TE6K7I6QGLM> E.T.: 24.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=DYxo5nQn_UI E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=HccPXESzkCk> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=MS-obydPI-8> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Se8Vg04Vn7g> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=dff6nFxIgcU> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=oGe7i1kyQQQ> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=NVk4OkRHp5Q> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vr5OtaDhmjg> E.T.: 24.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=CGSfMUkQ-xM> E.T.: 27.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=CE4_Vpzg6mI E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=4R2Fvv3ZL-g> E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=N-DthnIyNZ0> E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=MZmJV6hmxhQ> E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=4ckE8knR3R0> E.T.: 27.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=A3_SqyMsquY E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=D8DQa8jkw6g> E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=fsM9GBQtjA> E.T.: 27.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=5B_v7_7in9M E.T.: 27.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=TB6Q_GuzxTM E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=w6qMhuIYLaw> E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=XXf0PUcFQH0> E.T.: 27.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=CPByKOI7Gvo> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=yo03DfknhkU> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=njMEZHISKvM> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=tQ14OuBQRBI> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=6DIz5wxnyOE> E.T.: 31.05.2015
https://www.youtube.com/watch?v=um0AQ_T1IXU E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=2q5g5mfyJ6M> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=p9Gg40J0pog> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=xdnjIVRQ94Y> E.T.: 31.05.2015

https://www.youtube.com/watch?v=rIAdrh_WWkk E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=2aJfjuToits> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=b9s3LBNy33Y> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=gMx-n7dqIv0> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=3w0y746CO1M> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=re9BTATPGPk> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vNWV2KKgct4> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=QueRTUIJ2lg> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=m3SsQx1a9sI> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=xfi8B9ziYpc> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=qfH9tGALGc4> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ZGlozRbPY2I> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Yhg3Q23r1Pk> E.T.: 31.05.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=pOJeTJ7QfJ4> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=zLXEzYjquIg> E.T.: 01.06.2015
https://www.youtube.com/results?search_query=deli+ahmet&page=3 E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=BH3juCZFjvE> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=wZ-LmMO7KJI> E.T.: 01.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=4_PvzaXKuYg E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=zIRwsMBbz6o> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=-tkOTPEOkVk> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=GLZmzL5vyDQ> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=C9dmrzJgcQk> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=rOFJSzn8OYY> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=DN68qEyL1Y4> E.T.: 01.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=CHxQP_hWZGk E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=GLHBGyXjgCg> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=3hgosrhQcfQ> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=D8xyMazVLC4> E.T.: 01.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=GQh5Y4ltuMk> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=XZfLe5kSaJw> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=KrogMqbJJo0> E.T.: 04.06.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=CHx9DBKbKE0> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=2x0rtXVdUbM> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=0k11zvcshbo> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=mYruTW7OVoU> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=YK1pNXs8CnY> E.T.: 04.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=yx_dFHNqzR0 E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=lb9ra1FjMtU> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=K8F8OMHFR0g> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=CURBbkIFBuo> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=v6fZgJq6kp0> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=WeYxDWw1e7o> E.T.: 04.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=L_CF6Et90HI E.T.: 04.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=M_M74vj3ERI E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=xTFvr5O4Ju0> E.T.: 04.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=o6P_7csRAa8 E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vb22tT-xfsl> E.T.: 04.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=eH0odOY92wc> E.T.: 06.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=_8VIRizoXMA E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=cxiCinWtQQM> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=mcJyYnarUnM> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Zn-9r5NmOfk> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=sUGMC6PmnHw> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=fXKv8tNP70U> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=3zN5Nw0gBbE> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=wEZ08QX7My4> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=NIMUdZ2SrBQ> E.T.: 06.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=qOf_F8VaYbM E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vjM6ep28wMI> E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vhHsZvDq9bc> E.T.: 06.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=qtpPA_5Q_zg E.T.: 06.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=Pn12hwaw_iY E.T.: 06.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=JVRL589UCDY> E.T.: 06.06.2015

https://www.youtube.com/watch?v=_HHylOjB0rI E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=GXBxI-NIORU> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=b8CyfsQZhvQ> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=MxgBbA54TOA> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=IN4PAh7vyl8> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=UL9SZKp7UC8> E.T.: 07.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=4fXFEZO_spI E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=QsxonE7dHog> E.T.: 07.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=422mtpPg_yk E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=qGISXEY576w> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=XBqme888yps> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=11SzK2bOJoc> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=QxfkGXEk1QU> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=idGCU4IHXSs> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=UY9HfKbIDZM> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ejepe-FKmpk> E.T.: 07.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=IoXZNFkIdG4> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=65humonbB-k> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=PZzCcIxryAg> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=uOrM7B7cgZA> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=YRFk4egKR74> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Zm98AWN4ZqY> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=zPH-kFQTfMw> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=1UOfS6m5QEE> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=x4dVf4DdqLM> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=L7OXiYy7Sik> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=XVHAxuvraNg> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=3LwWU31iSB4> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=C2vJVFqmxz0> E.T.: 10.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=1Ed05jQYu9U> E.T.: 10.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=-UCv_ylkOAU E.T.: 12.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=uJmz0K_TJYs E.T.: 12.06.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=bJ8p5rX4oHM> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=3HMYE97S7gE> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=75SXvkUG6f0> E.T.: 12.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=7jn7R_Dw89M E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=PBRPcpYq2Kg> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=NeG60YgzYMA> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ooWsaV0FJqU> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=T1sdn-5qNtU> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=4geC2oaBAdM> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=eHd4-kE3Fkk> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=zKnWXVVNewc> E.T.: 12.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=Yl_i-nscME E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=GejoFeylbc0> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=JVqvKiQvHX4> E.T.: 12.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=QP-ZnsOMU3I> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vwamF64py6k> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=OY7F7URvaIg> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=kSxdzBGe2x8> E.T.: 15.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=_RiwLMWoDYs E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=xBj4vEGKu2I> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=BVMFbDOIXT0> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Jn2RMFB64I4> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=IE66fFNCOV0> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=odwiiBRqtkw> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=WkN0AwX-anE> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=4Ci1UuniDJE> E.T.: 15.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=WWVyK_cuXz8 E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=NgLPSVj1eis> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=-n3EDK9E0VY> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=zoK4eki0epg> E.T.: 15.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=jTb4FffG304> E.T.: 18.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=vp59d_GFqCE E.T.: 18.06.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=bkofMeQbNqg> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=DlyiyjrTH1w> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=NYpRG8pAlig> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ZTtq1jojYgQ> E.T.: 18.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=_y03e-_JzPk E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=1d-1vu4r8ro> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=WJFMUOzBI9w> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=cjNyzIYcoLQ> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=FHc4LhnsNcg> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=1-U21AW070M> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=JR2Ct3UhD9I> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=034oBTOal4w> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=IXdx-3knHjQ> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=yOxyqOx2tY0> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=CuF1XRMj51A> E.T.: 18.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=VPci46lRNi8> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=imuNB3PIBfU> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=f8zMNCd-E UY> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=gx9ZO3SL7jA> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=zhPtCGnOx6Q> E.T.: 24.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=7-QvFKF_W5o E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=0PQY6cP1IX8> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=WoPGMmGuByQ> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=4cal7GeYgcA> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=XVbOoZ8FgRg> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Q0mYAHrZCgQ> E.T.: 24.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=jCWS0D_at5c E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=CAcHFNg0Sus> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=DH7imx-2OdE> E.T.: 24.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=6_wj9e5RlhE E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=k68lnYH4-G4> E.T.: 24.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=da94G4lJOv8> E.T.: 27.06.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=i9MFKwssD1Q> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=nsZSo22PgTg> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ToZlsciW8O0> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=HJxbhQI8aRc> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=ekyKkgmaPiY> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=3p3DEPbXrrM> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=qKmKiOwPaBw> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=KxSJgYp1ijE> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=kw2GzNCJLdU> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=DGQTqZtcDFk> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=uNunmEAMXMs> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=CNrmGAvVnY8> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=aq96ICBHOg8> E.T.: 27.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=JH7KO6LR4P0> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=VBII-BxHNY8> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=MQEPZSQzes4> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=rlexU9NY5os> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=uMk6wWfAU5Y> E.T.: 29.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=ha_SYzJumR8 E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Sg2xT0ftmHs> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=8VUHavVceBE> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=xSzX-CMS2QA> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=O8icPOGRxRg> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=IKeuURRT-gQ> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Zgvgc06eVE8> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=x3y6rD1yxHk> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=UUP5oDYkWDw> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=rR51CGKxL-Q> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=TZiqx8SLwOE> E.T.: 29.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Rmn81oXsy84> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=3ZoVxjvRj18> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=XoOu1BDMuS4> E.T.: 30.06.2015

https://www.youtube.com/watch?v=Vgg-uN16C_Y E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=eGtjNZXc2Pg> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=1vcovrn4m9w> E.T.: 30.06.2015
https://www.youtube.com/watch?v=KpO8y_QRuwc E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=I-gsFnyol74> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=gc9-nRjq2qw> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=yNVEp-R7DgI> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=m9z6jXDmPHc> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=SsU3hg6nynU> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=TisxFZS9EgA> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=vuPdH7AZxnI> E.T.: 30.06.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=cf3MDttJORo> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=34Y0kUuS3z8> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=Lfn8mvh9Klo> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=WP2phvzkt8> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=giSwugKuR6Y> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=jU80tKYI4F4> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=QxD6Ugjwz00> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=kftWXA-ZTO8> E.T.: 02.09.2015
https://www.youtube.com/watch?v=ROIVohfX__k E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=1n7SmvpFNik> E.T.: 02.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=7jgF7Zn2KLY> E.T.: 02.09.2015
https://www.youtube.com/watch?v=_bMeIId_YcM E.T.: 05.09.2015
https://www.youtube.com/watch?v=_qyuW7tX_s0 E.T.: 05.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=uqvIEv8SkW8> E.T.: 05.09.2015
https://www.youtube.com/watch?v=6xKKvZ_P99k E.T.: 05.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=lZtKIwwwE8k> E.T.: 05.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=VfSoMM7YE6o> E.T.: 05.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=rvFatfAq-e8> E.T.: 05.09.2015
https://www.youtube.com/watch?v=HbcDpE_SCjo E.T.: 05.09.2015
https://www.youtube.com/watch?v=Jh9IWex-_wI E.T.: 05.09.2015
<https://www.youtube.com/watch?v=pyjesVXRohg> E.T.: 05.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=SmCVAIfjhho> E.T.: 05.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=ATXMVfwTUOA> E.T.: 12.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=S8HNpwwYp4> E.T.: 12.09.2015

https://www.youtube.com/watch?v=bND7_sQynCA E.T.: 12.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=txX7dJe2Mj0> E.T.: 12.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=i69GcJ2yqkc> E.T.: 12.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=eSFirXzDysM> E.T.: 12.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=IPMyWl4IuIY> E.T.: 12.09.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=Uay9-OabqQc&list=PL79C188FCEB28695A>

E.T.: 19.05.2015

ÖZET

Bu tez çalışması esnaf ve “deli” ilişkisini konu almaktadır. Alan çalışması boyunca akıl kriteri bağlamında esnafın “normal” ya da “akıllı” olanı temsil ettiği kabul edilmiş ve esnafın deli/delilik söylemi çerçevesindeki tutumu ve söylemsel pratikleri gözlemlenmiştir. Kavramsal kuramsal tartışmanın ana başlıkları olan “akıl”, “beden”, “sokak, sahipli ya da sahipsiz olma”, “gündelik hayat ve oyun”, “sosyal kontrol” kavramları esnafın söylemi ve alan deneyimleri üzerinden tartışmaya açılmıştır. Öte yandan tezin sorunsalını ve kavramsal kuramsal çerçevesini oluşturan birçok kavram, hikayesi alandaki delilerle benzerlik gösteren kurgusal kahraman Chauncey Gardiner’in hikayesi bağlamında okunmuş, “Bir Yerdeki” kavramı bu karaktere ve hikayesine atıfla bir metafor olarak kullanılmıştır. Alan çalışması bölümü ise, isimler, ilişkiler ve anlamlar üzerine kuruludur: Saha gözlemleri neticesinde esnafın “deli” yerine başka kelimeler kullandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, esnafın kendi mahallesinde ya da muhitinde “deli” olduğunu düşündüğü kişilerle, her biri farklı bir ilişki kategorisi oluşturan belirli bir örüntü içeren motivasyonla hareket ettiği, davranış ve tutumlar sergilediği, deliye anlamlar yüklediği görülmüştür. Esnafın, deli, delilik, akıl, normal gibi kavramları anlamlandırma biçimleri, “davranış/pratik” ve “anlam” bazlı bu ilişki kategorileri üzerinden anlatılmıştır. Öte yandan esnafın deliye atfettiği anlamlar bağlamında, kader, uğur, şans, kutsallık, masumiyet, saflık, zararsızlık, vicdan gibi kavramlar esnafın söylemi çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: deli, delilik, akıl, normal, esnaf, mahalle, “Bir Yerdeki”.

ABSTRACT

This thesis is about relationship between artisans and “the mad”. During the field survey, it is accepted that artisans represent the “normal” or “reasonable” within the context of reason, and observed artisans’ attitude and behaviours within the scope of their “the mad”/madness discourse. “Reason”, “body”, “street, being possessed or abeyance”, “everyday life and game”, “social control” concepts, major topics of conceptual discussion, are brought into question over artisans’ discourse and field experiences. In other respects, most of the concepts forming the conceptual theoretical framework and problematic of this thesis were studied in the context of the story of Chauncey Gardiner who is a fictional protagonist bearing a resemblance to the mad met in the field research. So the term ” Bir Yerdekiller”, as a metaphor, was used with reference to this character and his story. As for field research section, it is based on names, relationships and meanings: As a result of field observations it was observed that artisans are using other words instead of “the mad”. Also it was witnessed that artisans display, enact and exhibit attitudes, each makes up new relationship categories and forms a particular behavioural pattern, towards people whom they think “the mad” and live their life in their own periphery or neighbourhood. How artisans interpret notions as insane, madness, mind, normal, on a behaviour/practice and meaning basis are depicted through these categories. On the other hand, in the context of artisan’s attribute values to these individuals through concepts as talisman, fortune, blessedness, innocence, gullibility, inoffensiveness, and conscience was tried to analyze in the scope of discourse of the artisans.

Key words: the mad, madness, reason, normal, artisan, neighbourhood, “ Bir Yerdekiller”.